

Academia Română
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București

1521–2021

**Graiurile muntenești de la scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung
la cercetările dialectale actuale**

Simpozion organizat de departamentul de dialectologie și sociolingvistică
București, 9–10 decembrie 2021

Editura Argonaut – Scriptor
Cluj-Napoca, 2023

1521–2021

**Graiurile muntenești
de la scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung
la cercetările dialectale actuale**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
1521-2021 - Graiurile muntenești de la scrisoarea lui
Neacșu din Câmpulung la cercetările dialectale actuale :
Simpozion organizat de Departamentul de dialectologie
și sociolingvistică București, 9-10 decembrie 2021 /
coord.: Dana-Mihaela Zamfir, Daniela Răuțu, Marinela
Bota. - Cluj-Napoca : Scriptor : Argonaut, 2023
Conține bibliografie
Index
ISBN 978-606-8539-51-5
ISBN 978-606-085-137-0

I. Zamfir, Dana-Mihaela (coord.)
II. Răuțu, Daniela (coord.)
III. Bota, Marinela (coord.)

811.135.1

Editura Argonaut este acreditată CNCIS/CNC,
pe domeniul Philologie, din anul 2002.

Editura Argonaut
Cluj-Napoca, str. Ciucaș, nr.5/15
Fax: 0264-425626
0740-139984
e-mail: editura_argonaut@yahoo.com
w.w.editura-argonaut.ro
Consilier editorial atestat : Emil POP

Editura Scriptor
Cluj-Napoca, str. Septimiu Albini, nr. 11
tel. 0264-434563, 0744-602110
nmocanu@gmail.com

Academia Română
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

1521–2021
Graiurile muntenești
de la scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung
la cercetările dialectale actuale

Simpozion organizat de
Departamentul de dialectologie și sociolingvistică
București, 9–10 decembrie 2021

Coordonatori:
DANA-MIHAELA ZAMFIR, DANIELA RĂUȚU,
MARINELA BOTA

Editurile
SCRIPTOR și ARGONAUT
2023

Layout: Editura Scriptor
Coperta: LUCIAN ANDREI

ISBN: 978-606-085-137-0 (Argonaut)
ISBN: 978-606-8539-51-5 (Scriptor)

C U P R I N S

Introducere

- DANA-MIHAELA ZAMFIR, *Neacșu din Câmpulung și Țara Românească* / 9
MARIA MARIN, *Graiurile dacoromâne sudice în cercetările școlii de dialectologie de la București* / 16

Istorie și diplomatică

- ALIN-MIHAI GHERMAN, *Câte ceva despre scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung* / 21
ZAMFIRA MIHAIL, *Însemnările românești pe manuscrisele slavone din Biblioteca Academiei Române* / 39
OANA RIZESCU, *Limbajul dreptății. Evoluții în forma și stilul actelor juridice românești din Oltenia în timpul stăpânirii austriece* / 59

Graiurile din Țara Românească în perspectivă istorică

- DANA-MIHAELA ZAMFIR, DANIELA RĂUȚU, *...cum au trecut ceale corabii ce știi și domnia ta... Cercetare istorică privind evoluția flexiunii feminine cu alternanță a/ă în graiurile muntenești* / 99
CĂTĂLINA VĂTĂȘESCU, *...la locul cela strimtul... Lat. strictus în română și albaneză* / 137
VICTOR CELAC, *Originea și etapele fixării în română a vocabulei de afirmație da. Rolul traducerilor din perioada de modernizare a limbii române (1780–1860)* / 151

Graiurile dacoromâne sudice în epoca cercetărilor dialectale

- GABRIELA VIOLETA ADAM, VERONICA ANA VLASIN, *Din arhiva Muzeului Limbii Române. Anchetele dialectale din Piua Petrii (ALR II)* / 231

- MARINELA BOTA, MĂDĂLINA BOTEZ STĂNESCU, *Stadiile proceselor de gramaticalizare și pragmaticalizare ale marcatorelor discursivi din graiurile muntenești* / 244
- COSMIN CĂPRIOARĂ, *Denumiri metaforice ale părților corpului omenesc în graiurile muntenești* / 261
- ADRIAN CHIRCU, *În detaliu despre adverbul (a)mănunt. Observații asupra hărții 1333 (...cu de-amănuntul...) din ALR. Serie nouă, vol. V* / 294
- FLORICA DIMITRESCU, *Din terminologia unei meserii pe cale de dispariție* / 308
- MARIA MARIN, *Câteva particularități lingvistice din scrisoarea lui Neacșu atestate în graiurile muntenești actuale* / 314
- IULIA MĂRGĂRIT, *Un text dialectal „de ocazie”* / 321
- CARMEN-IOANA RADU, OANA NICULESCU, *Referințe spațiale și temprale în textele dialectale muntenești* / 333
- Anexe / 353
- Abrevieri / 369
- Indice de autori / 371
- Indice de cuvinte / 378

INTRODUCERE

DANA-MIHAELA ZAMFIR

NEACȘU DIN CÂMPULUNG ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ*

O asociere la origine întâmplătoare ne-a condus, în vara anului 2021, la gândul de a marca o coincidență cronologică din care s-a născut inițiativa organizării unui simpozion al departamentului de dialectologie din cadrul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti” al Academiei Române. Este vorba de coincidența dintre doi ani care sunt, fiecare, al 21-lea din secolul său – și pe care îi desparte exact o jumătate de mileniu: anul a ceea ce a fost considerat, pentru multă vreme, cel mai vechi text românesc care s-a păstrat și anul în care ne aflăm atunci.

După redarea Psaltirii Hurmuzaki de către Alexandru Mareș (2000: 682–683), scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung rămâne în continuare, dacă nu cel mai vechi text românesc păstrat, cel puțin cel mai vechi document original românesc și, în același timp, cel mai vechi text provenit din Țara Românească. Pe realitatea istorică, lingvistică și culturală pe care o reprezintă principatul istoric Țara Românească s-a bazat ideea simpozionului organizat de noi în luna decembrie a anului 2021.

Este un lucru căruia obișnuința de a ne referi la principatele române cu numele pe care le-am învățat încă de pe băncile școlii îi dă un caracter banalizat prin uz – dar care, dacă încercăm să ne gândim dincolo de deprinderile banalizate prin uz, este impresionant: faptul că, din toate ținuturile locuite de români, singurul¹ care a purtat numele *Țara Românească*

* Pentru prețioasele sugestii oferite în repetatele discuții pe care le-am avut pe tema tratată în această *Introducere*, mulțumim colegei și prietenei noastre Cătălina Vătășescu, cercetător științific I la Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române.

¹ Cf. Hasdeu 2008 [1871–1874]: 84. Hasdeu își numește primul capitol din „Studiul II” (*Nomenclatura*) al *Istoriei critice a românilor* chiar *Țara Românească* și îl începe prin cuvintele „Nici o parte a Daciei nu s-a zis vreodată cu mai mult drept: «Țară Românească»” – deși, din felul în care definește geografic această „parte a Daciei” („lungul trilateral de maluri, cu Dunărea la sud, cu Temeșul la apus și *cu Oltul la răsărit*” [s.n.]), rezultă că referirea este la Oltenia; ceva mai jos însă, reluând ideea acestui primat (etnic) al unui teritoriu românesc în raport cu celelalte, Hasdeu spune: „Nu este de mirare că, dintre toate țările române, Muntenia a fost pururea cea mai *Țară Românească*, pe când

Влашкоє DRH. В XXVII/99, 124: 8 de jos; архімитрополит кир влѣдика Ѡеуфил вѣсон Земле Влашкоє В XXVII/189, 259: 4–5. Numele *Țara Românească* a fost un *nume intern*, cu care românii și-au numit propria lor țară, și un *nume diferit de toate numele străine* care s-au dat acestei țări; acest lucru se vede cât se poate de clar din faptul că aceleași documente slavo-române care conțin numele tradus din românește prezintă, la fel de consecvent, titulatura domnului cu numele neromânesc *Ungrovlahia* – un nume căruia i s-au dat multe interpretări, dar pe care Hasdeu (2008 [1871–1874]: 91 ș.u.) l-a explicat ca pe o titulatură de fală, prin care domnii Țării Românești au vrut să exprime întinderea stăpânirii lor peste teritoriile din sudul Transilvaniei. Așa cum observă Hasdeu, *Ungrovlahia* este un nume care apare *invariabil* în titulatura domnilor Țării Românești în absolut toate documentele de cancelarie – atât în cele redactate în slavă, cât și în cele românești, care păstrează formula incipientă slavă. Exemplele pe care le transcriem provin din aceleași documente din care am reprodus mai sus forma *autentică* a numelui țării, adică traducerea slavă a numelui românesc *Țara Românească*: *їѡ Левн боевода и господинъ вѣсон Земле ОѸггровлахїискоє* DRH. В XXIII/10, 18: 6–7; В XXIII/31, 62: 5–6; *їѡ Левн боевода и господинъ вѣсон Земли ОѸггровлахїискои* В XXIII/11, 21: 10–11 de jos; *їѡ Матею боевода и господинъ вѣсон Земли ОѸггровлахїискои* DRH. В XXV/1, 1: 3–4; *їѡ Матею боеводи и господинъ всми Земли ОѸггровлахїискои* В XXV/7, 9: 2–3; *їѡ Матею боеводи и господинъ вѣсон Земли ОѸггровлахїискоє* В XXV/24, 27: 9–10 de jos; *владельцоми и госпотвдѣцоми вѣсон Земле Ѡггровлахїискоє* DRH. В XXVII/99, 124: 5; *їѡ Матею боевода и господинъ вѣсон Земле ОѸггровлахїискоє* XXVII/189, 258: 1–2 de jos.

Caracterul eminent *intern și național* al acestui nume a fost observat de erudiții din secolul al XVII-lea – stolnicul Constantin Cantacuzino în Țara Românească și logofătul Miron Costin în Moldova. Stolnicul afirmă explicit că numele *Țara Românească* îl folosesc numai locuitorii ei (adăugând că și o parte din ardeleni), deși locuitorii tuturor celor trei principate sunt de același neam: *Ѡсѣ Влахїи [и final ss.] асѣти гхеѡграфї, și [и ss.] маї [и ss.] тоѣ исторїцїї сѣѣ ссрїу де асѣсте ѣари зїсѣа și Мѡѡдовеї, și сѣшїїа; арої ѡ Ѡпарїе Ѡ доаѡ [w ss.] [...] Сѣа де жоѡ și маї [и ss.] мїсѣ ѣара асѣстѣ муїтенеасѣа нумеїнд [и ss., iar д ss. deasupra lui]: сум Ѡї [и ss.] зїс' маї [и ss.] муїѣї аѣа, сѣа *rumъneascѣа* нумай [и ss.] *лѣкуїторїї еї* [и ss.] ѡ *сїамѣа, și доаѣ унїї де еѣдеleanї rumъnї. Pen'tru сѣа și асѣтеа нумай сѣнд* [и ss., iar д ss. deasupra lui] *сѣа Ѡtreабѣ сѣ їасте, еї сѣа рѣспунд* [и ss., iar д ss. deasupra lui] *rumъnї. Їаѣ Моѡдовеанїї се ѡсебесѣ' де сѣа рѣспунд* [и ss., iar д ss. deasupra lui] *Моѡдоваѣн. Сѣваї сѣа**

și ei s_{unt} [n ss., iar τ ss. deasupra lui] de *ūn neam' și de ūn rōd' cu ceștea*. Cant. Ist. 23^v: 2–15.

Raportul dintre numele *Țara Românească* și *Țara Muntenească* este invers la cronicarii munteni în raport cu moldovenii; numele predominant la autorii de la sud de Carpați este sporadic la cei de dincolo de Milcov. *Țara Muntenească* este recurent în letopisețele moldovenești (33 de ocurențe la Grigore Ureche; peste 100 la Miron Costin). Totuși, moldovenii au folosit și ei, izolat, numele *Țara Românească*³, iar marele erudit care a fost Miron Costin a observat *asocierea specifică* a etnonimului comun întregului neam cu una singură dintre țările în care au fost despărțiți românii veacuri de-a rândul: *Așa și neamul acesta, de carele scriem, numele vechiu și mai drept ieste rumân, adecă râmlean, de la Roma. Acest anume de la discălicatul lor de Traian, și cât au trăit până la pustiirea lor di pre aceaste locuri și cât au trăit în munți, în Maramoroș și pe Olt, tot acest nume au ținut și țin până astăzi și încă mai bine munteanii decât moldoveanii, că ei și acum zic și scriu țara sa „rumânească”, ca și românii cei din Ardeal NM 268 [29^r–29^v]: 24–30; observând că deasupra denumirilor regionale stă un nume comun și că acest nume comun se dă în primul rând limbii⁴, Miron Costin stăruia asupra acestui primat pe care îl avea principatul numit de el *Țara Muntenească* în atribuirea lui: *Și așa ieste acestor țări și țărâi noastre, Moldovei și Țărâi Muntenești, numile cel drept de moșie ieste rumân, cum să răspund și acum toți aceia din țările ungurești și munteanii țara lor scriu și răspund cu graiul: Țara Românească NM 269 [30^r]: 14–17.**

În ciuda preferințelor locale conștientizate (cum rezultă din observația stolnicului Cantacuzino reproducă mai sus), *Țara Românească* a fost ceea ce se poate numi un nume emblematic, evident prevalent acolo unde

³ Alături de numele recurent, găsim – deși cu totul izolat – notat de Miron Costin, ca un echivalent, numele *Țara Românească*: *Și tot pe o poveste stau și cele câte să află în Țara Muntenească, sau de dachi sau altele de râmieni făcute sânt. La podul lui Traian peste Dunăre, în Țara Muntenească (Românească), la giudețul Jiului, ieste iar năruită o cetățuie... NM 266 [26^r]: 27–30. La Grigore Ureche, numele *Țara Românească* apare într-un raport de aproximativ 1:6 cu cel predominant, ex.: *Și pân astăzi iaste hotarul țărâi Moldovei și a Țării Românești acel pârâu ce să desparte din Milcovul cel Mare. Ur. Let. 41^r; cum au mersu Bogdan vodă la Țara Românească asupra Radului vodă Ur. Let. 60^v. În ciuda preferințelor evidente, cele două nume sunt în mod clar echivalente pentru moldoveni: ... de la carii și astăzi familia băsărăbeștilor în Țara Românească să trage, luând adecă stăpânitoriul sau banul lor de atunci nume de pe numele nărodului, din care familie și domni vestiți au ieșit în Țara Muntenească, precum cursul istoriiei înainte la locul său va arăta. Cant. Hr. 1423: 4–8 de jos.**

⁴ *Cum vedem că, măcară că ne răspundem acum moldoveani, iară nu întrebăm „știi moldovenește?”, ce „știi românește?”, adecă râmlește, puțin nu zicem „știs romanițe?” pre limba latinească NM 269 [299^v–30^r]: 8–10.*

nu se punea problema unor relații politice sau militare între cele două principate extracarpătice (cum este cazul cu relatările din letopisețe). În *Stihurile la stemă* așezate în fruntea celebrei *Psaltiri în versuri*, mitropolitul moldovean Dosoftei folosește *numai acest nume* în configurarea triadei geo-politice prezentate ca o continuare peste secole a provinciei întemeiate de Traian împăratul în aceste părți de lume: *Ēl cu vița cestui neam' Țara Rumânească / Țplut-aŭ⁵ [,] Ardealul tot' și moldovenească. Ps. vs. 265^f: 10–11; și puțin mai jos: Podul' prestâ Dunăre-n Țara Rumânească, / De-aŭ trecutu-s' oștile-n Țara Ungurească Ps. vs. 265^f: 3–4 de jos. Nicolae Costin folosește și el același nume, ca pe o desemnare tipică a uneia din componentele geo-politice din perimetrul fostei Dacii: *Iară după moartia lui Decheval și după ce s-au stânsu, pentru greșelele lui, crăiia lui, Dachia, (unde iaste acmu Țara Moldovii cu Bugiagul și cu Țara Româniască), Traian împărat au luat pre un copil... Ceas. d. 529: 11–16.**

Această „cea mai Țară Românească”, precum o numește Hasdeu (vezi nota 1) a fost în mod incontestabil centrul vieții culturale românești; de aici s-au răspândit cărțile diaconului Coresi în toate ținuturile locuite de români, ajungând până nebănuit de departe (vezi, de exemplu, Drimba 1960: 871 pentru copierea Cazaniei I coresiene în satul Pociovești din Bihor) și tot de aici s-a răspândit, cu două secole mai târziu, un model de limbă literară bisericească, acceptat fără rezerve în Moldova (cf. Gheție 1975: 403–404) și în Transilvania (cf. Gheție 1975: 413–415). Și tot din Țara Românească au pornit toate inițiativele istorice care au dus, în timp, la crearea României moderne, începând de la înfăptuirea lui Mihai Viteazul – efemeră, dar străbătută de o idee constantă a primatului Țării Românești⁶

⁵ Pentru a-l nota pe *u* semivocalic ([u]), Dosoftei folosește un semn care apare târziu (către sfârșitul secolului al XVII-lea) în scrierea chirilică românească, un ș cu semn de scurtime deasupra (ș̣).

⁶ *Mihaïu voevod domnia lui n-au găndit, cu această că ară fi ēl Țpl gura tuŕcilor și Țpl loč de perire Țpl Țara Rumânească, ce toată frica lăsându Țplnapoi... DÎR XXXIII 241^r: 2–4; să-i lase Țara Rumânească și Țara Ardealului să-i fie de moșie lui... 241^r: 7–8 de jos; măriia Țplăratului... bine să ia aminte și să grijască, că Ardealul și Țara Rumânească Țpl ce loč sănt: tot norocul creștinătății iaste aruncat pre aceste 2 țăr, că Dumnezeu să fearească de-ară apuca Tuŕcul Țpl ceaste 2 țăr, ară fi peirea a toată creștinătatea 241^v: 12–16; Dumnezeu să ferească, de-ară dobândi tuŕcii aceste 2 țăr, Țara Ardealului și Țara Rumânească, eu ași pohti de la Țplăratul... 242^r: 3–4. În toate documentele românești de la Mihai Viteazul, cele „două țări, Țara Ardealului și Țara Rumânească”, sunt inseparabile și se cuvine să fie împreună sub aceeași suveranitate românească: *Alta, pohtim pântru ținuturile ce-au fost [grupul cr ss.] mai deñ naiñte vreama [grupul me ss.] de moșie și de ținutul hotaruloŕ cestor 2 țăr, de Țara Ardealului și de Țara Rumânească și le-au fost [grupul cr ss.] luaŕ tuŕcii, de sănt [grupul nr ss.] supŕ, mâna loŕ, cându va da Dumnezeu cu ajutorul [urmează un text tăiat] lu Dumnezeu și cu norocul cinsitului Țplărat, să le dobândim de la mâna păgănilor, ēl [în loc de**

în acea conjugare de acțiuni diplomatice și militare și a statutului ei de barieră esențială între turci și Europa creștină –, continuând cu proiectele de confederare antiotomană din secolul următor și culminând în marile mișcări din secolul al XIX-lea. „Țara Românească a fost cea dintâi formație politică a romanității nord-dunărene care și-a câștigat prin luptă independența [...] și care, în temeiul acestei *întâietăți de putere și prestigiu* [s.n.], a manifestat vocația de centru unificator al spațiului locuit de români, de o parte și de alta a Carpaților” (Papacostea 1988: 234).

Țării Românești îi închinăm, la 500 de ani de la data celui mai vechi⁷ document scris în limba țării de un locuitor al ei, acest volum.

*

- Cant. *Hr.* – Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, în *Opere*. I. *Divanul. Istoria ieroglifică. Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, București, Editura Academiei Române/Univers Enciclopedic, 2003, p. 805–1509.
- Cant. *Ist.* – Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumânești* [...], ms. rom. 3443 de la Biblioteca Academiei Române; fotocopie în ediția Otilia Dragomir, București, Editura Academiei Române, 2006.
- Ceas. d.* – *Ceasornicul domnilor de Antonio de Guevara*. Traducere din limba latină de Nicolae Costin. Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1976.
- DÎR – *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, București, Editura Academiei, 1979.
- DRH. B XXIII – *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*. Vol. XXIII (1630–1632), București, Editura Academiei, 1969.
- DRH. B XXV – *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*. Vol. XXV (1635–1636), București, Editura Academiei, 1985.
- DRH. B XXVII – *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*. Vol. XXVII (1639–1640), București, Editura Academiei Române, 2013.
- NM – Miron Costin, *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, în *Opere*. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, p. 241–274.
- Ps. v.* – *Psăltire a Sfântului Proroc' David* [A final ss.] *pre limbă rumânească* [...] *pre verșuri tocmită* [...] *de smeritul' Dosoșei Mitropolitul' de Țara Moldovei. Vcū monastyru Unevskom, [...] 7181 [= 1673]*.
- Ur. *Let.* – Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*. Texte stabilite, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu, București, Editura Științifică, 1967.

ⲙⲗⲎ] *să fîe iāră la moșie și să se fîe de hotarale acestoꝛ 2 țărꝫ cum au fost* [grupul cr ss.] *de veacꝫ* DÎR XXXIII 242^r: 3–9 de jos; text aproape identic în DÎR XXXIV 255^r: 10–15, cu deosebirea că în locul pasajului cu porțiune tăiată din DÎR XXXIII 242^r: 6 de jos apare: *cāndu va da Dumnezeu cu ajutoriul sveņfiū Lui și cu norocul*... DÎR XXXIV 255^r: 12–13.

⁷ Sau, cel puțin, a celui mai vechi document pe care vicisitudinile istoriei ne-au îngăduit să-l avem și astăzi.

*

- Drimba 1960 – Vladimir Drimba, *Un fragment inedit din Cazania I a lui Coresi*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XI, 4, p. 871–881.
- Gheție 1975 – I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei.
- Hasdeu 2008 [1871–1874] – Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, în *Scrieri, Volumul 8*, Text îngrijit și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, Chișinău, Întreprinderea Editorial-Poligrafică „Știința”, Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu”.
- Mareș 2000 – Alexandru Mareș, *Considerații pe marginea datării Psaltirii Hurmuzachi*, în „Limba română”, XLIX, 4–6, p. 675–683.
- Papacostea 1988 – Șerban Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu românesc. Studii critice*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

noiembrie 2022

MARIA MARIN

GRAIURILE DACOROMÂNE SUDICE ÎN CERCETĂRILE ȘCOLII DE DIALECTOLOGIE DE LA BUCUREȘTI

În lingvistica românească, datarea și localizarea textelor vechi constituie, adesea, probleme dificile, asupra cărora lingviștii s-au aplecat cu multă atenție, de cele mai multe ori aceste două aspecte constituind pietre de încercare, după rezolvarea cărora urmau și alte chestiuni, la fel de grele, cum ar fi descifrarea acestor texte – care putea să ridice noi probleme de rezolvat.

„Dacă examinarea filigranelor poate furniza elemente decisive pentru *datarea* unui text, ea nu oferă decât simple indicii atunci când e vorba de *localizarea* lui. *Studierea grafiei* manuscriselor este în măsură, de asemenea, să ne ofere unele deslușiri în legătură cu *locul* unde ele au fost scrise; asupra rezultatelor la care ajungem mergând pe această cale planează însă, adeseori, un justificat semn de întrebare” [s.n., M.M.] (Gheție 1965: 391). Sunt probleme care au stat și care, cel puțin în parte, rămân și astăzi în atenția cercetărilor atunci când se pune problema datării și localizării cu precizie a unor texte de limbă română veche. Nu este de neglijat nici faptul că, adeseori, „în lipsa dovezilor externe de orice fel, localizarea vechilor texte trebuie făcută prin examenul comparativ al particularităților de limbă pe care la conțin” (*ibidem*).

Așadar, cercetarea, datarea și interpretarea unui text vechi se poate bucura de succes doar cu anumite condiții mai ușoare, mai dificile sau foarte greu de îndeplinit.

Pentru textul scrisorii lui Neacșu din Câmpulung, probleme privind paternitatea, datarea și *l o c a l i z a r e a* nu există. Am putea spune că urmașii boierului Neacșu de la Câmpulung au avut în seamă grija pentru a păstra aceste întinderi de pământ strămoșesc întregi și de a menține și cultiva cum se cuvine limba, graiul neamului.

Pentru unele dintre acestea au avut grijă voievozi ca Mircea și Mihai și alții căzuți la datorie unde istoria și țara le-au cerut-o.

Pentru graiul strămoșesc dă seamă neamul românesc, care păstrează, până în zilele noastre, limba atât de puțin schimbată de vreme – care, după cum se va vedea într-un scurt articol publicat chiar în acest volum (vezi p. ...), se menține, în linii mari și în amănunt, cu particularitățile de suprafață și de adâncime aproape intacte și identice cu cele atestate în scrisoarea lui Neacșu.

Stau mărturie în acest sens cercetările și studiile de lingvistică din ultimii 50 de ani, având drept obiect graiurile din zona sudică a României (Oltenia, Muntenia, Dobrogea) și, mai ales, tomurile al căror număr se ridică la peste 20 de volume, realizate și publicate pe parcursul anilor 1967–2011, adică într-o perioadă de sub 45 de ani, după cum urmează:

– *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, vol. I–V, București, 1967–1984.

– *Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Cornelia Coțuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, 1967.

– *Glosar dialectal. Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu și Magdalena Vulpe, București, 1967.

– *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, vol. I–III, de Teofil Teaha, Mihai Coțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 1996–2001; vol. IV, de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu și Magdalena Vulpe, 2004; vol. V, de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, 2007; vol. VI, de Teofil Teaha, Nicolae Saramandu, Bogdan Marinescu, editori: Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, 2021, București.

– *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu, vol. I, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, 1973; vol. II, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, 1975; vol. III, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, 1987, București.

– *Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin și Iulia Mărgărit, București, 1999.

– *Texte dialectale și glosar. Dobrogea*, de Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană și Nicolae Saramandu, București, 1987.

Cu mențiunea că marea majoritate a lucrărilor au fost publicate sub egida Editurii Academiei Române, subliniem, în același timp, că materialul

dialectal a fost cules pe teren, cu *Chestionarul* NALR, de către cercetătorii colectivului de dialectologie de la București, iar textele aflate astăzi în volumele meționate mai sus au fost înregistrate pe benzi de magnetofon, după metodele și principiile specifice *Arhivei fonogramice a limbii române* (AFLR) de la Institutul de Lingvistică „Jorgu Iordan–Alexandru Rosetti” din București; toți autorii lucrărilor enumerate au participat la anchetele de ambele tipuri (pentru atlas sau pentru înregistrări), în grupuri de câte doi-patru cercetători (în cele mai multe cazuri).

Materialul lexical existent în cele două arhive dialectale ale Institutului de Lingvistică „Jorgu Iordan–Alexandru Rosetti” al Academiei Române (arhiva constituită din răspunsurile la *Chestionarul Noului atlas lingvistic român pe regiuni* pentru cele două atlase regionale elaborate la București: *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia și Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea* și arhiva constituită din texte dialectale înregistrate pe benzi de magnetofon, cunoscută sub numele *Arhiva fonogramică a limbii române*) a fost valorificat în lucrarea *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, avându-i drept autori pe Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha. Coordonator: Maria Marin, apărut la Editura Academiei Române, București; volumul I. *Literele A–C*, 2009; volumul II. *Literele D–O*, 2010; volumul III. *Literele P–Z*, 2011.

În încheierea acestei foarte succinte treceri în revistă a realizărilor pe tărâmul studierii graiurilor din sudul teritoriului României, reluăm ideea că echipa de dialectologi de la actualul Institut de Lingvistică „Jorgu Iordan–Alexandru Rosetti” al Academiei Române a reușit ca într-un interval de 60 de ani să încheie o misiune grea, dar de mare onoare, realizând în întregime marele și cuprinzătorul plan de culegere a materialului, prelucrare și publicare a lui în condiții cu totul excepționale. Ceea ce a rezultat se poate numi, fără exagerări livrești, un tezaur al graiurilor dacoromâne sudice, adică al *limbii române din principatul istoric al Țării Românești*, baza incontestabilă a limbii române literare de astăzi.

Un gând pios celor care au plecat dintre noi și sincere mulțumiri celor care au contribuit la împlinirea unei misiuni atât de importante pentru dialectologia românească!

noiembrie 2022

ISTORIE ȘI DIPLOMATICĂ

ALIN-MIHAI GHERMAN

CÂTE CEVA DESPRE SCRISOAREA LUI NEACȘU DIN CÂMPULUNG¹

Sfârșitul secolului al XV-lea și începutul celui următor au adus cu sine schimbări majore în configurația politică și militară a răsăritului și centrului Europei. După căderea Constantinopolului (1453) – care a avut un impact major atât din punct de vedere militar și economic (închidea accesul spre Marea Neagră, aducând-o pentru aproape două secole sub controlul absolut al Porții Otomane; de asemenea deschidea calea cuceririi și supunerii statelor din sud-estul Europei, dar și a regatelor Ungariei și Poloniei), cât și politic (prin sfârșitul Imperiului Bizantin se legitima Sfântul Imperiu Roman al Națiunii Germane în preluarea atribuțiilor de campion al luptei împotriva Imperiului Otoman; asistăm în epocă la mai multe încercări de alianțe și cruciade antiotomane susținute în mod special de Sfântul Imperiu și de Sfântul Scaun).

Pentru țările românești epoca aduce o perioadă de reorientare politică, fiindcă, prin semnarea tratatelor de vasalitate față de Poarta Otomană, ele se obligau, pe lângă plata haraciului, la obediență față de aceasta; apartenența însă la lumea creștină producea întemeiate motive de apropiere și chiar de colaborare cu regatele vecine (Polonia și Ungaria), în încercarea de a opri în exterior avansul turcilor în regiune, iar în interior de a limita cât mai mult imixtiunea acestora în treburile țării.

Dintre statele central-europene, cel mai periclitat era regatul maghiar, direct amenințat, după cucerirea Constantinopolului și a statelor balcanice și după supunerea principatelor române, de impresionanta forță militară a otomanilor. După campaniile antiotomane ale lui Iancu de Hunedoara și războaiele antiotomane ale lui Matia Corvinul, a cărui domnie autoritară a limitat drastic drepturile nobilimii, introducând un regim absolutist, nobilimea maghiară l-a adus pe tronul Ungariei pe Ladislau al

¹ O variantă a prezentului studiu a apărut în „Limbă și literatură”, 2013, 1–2, p. 53–63, iar o a doua variantă în „Convorbiri literare”, 2021, 4 (aprilie), p. 136–143.

II-lea², care era considerat mai îndreptățit la tron, prin ascendența sa, decât fiul nelegitim al lui Matia, Ioan. Alegerea sa a fost justificată, de fapt, de dorința nobilimii de a-și relua privilegiile feudale mult îngrădite în timpul regelui Matia. Fire slabă și indolentă (motiv pentru care a fost poreclit de către nobili „Dobje”), Ladislav a ignorat organizarea militară antiotomană, în situația în care sultanii Baiazid al II-lea (1481–1512) și Selim (1512–1520) au slăbit presiunea asupra regatului maghiar, concentrându-se pe înăbușirea revoltelor interne, pe războaiele asiatice și pe cucerirea Moreei de la venețieni; garnizoanele cetăților nu au mai fost plătite, iar starea cetăților de frontieră s-a degradat considerabil. Aceeași situație precară, înrăutățită de anarhia feudală, dar și de rezultatul militar direct dezastruos al răscoalei lui Gheorghe Doja (1514), constând în interzicerea dreptului țaranilor de a purta arme (ceea ce a dus la o restrângere considerabilă a bazei de masă a armatei maghiare), s-a agravat în timpul domniei fiului acestuia, Ludovic al II-lea³. Decapitarea solului turcesc venit la Buda pentru a cere tribut (1520) a dus la declararea de către tânărul și războinicul sultan Suleiman Magnificul⁴ a unui nou război împotriva regatului maghiar. Asediul și cucerirea principalelor puncte de rezistență maghiare în sud, Belgrad și Șabaț (1521), au fost preludiul marii bătălii de la Mohács (1526), în care armata maghiară a fost covârșită de trupele otomane, iar tânărul rege a murit în luptă, momentul marcând, de fapt, sfârșitul regatului maghiar medieval.

În această situație precară a regatului, se pune accentul pe aflarea de informații asupra mișcărilor trupelor turcești și, în general, asupra tuturor noutăților din imperiul otoman, regele cerând în mod expres cetăților săsești din Transilvania să participe la culegerea informațiilor. Vești puteau aduce negustorii care călătoreau la sud de Carpați și dincolo de Dunăre, negustoria și spionajul mergând și aici, ca și în alte părți ale lumii, mână în mână. Dar se organizează un adevărat sistem de culegere a informațiilor. Știri foarte utile despre aceasta aflăm în socotelile Brașovului⁵ și Sibiului⁶, însemnările fiind însoțite întotdeauna de suma de bani cuvenită persoanei respective. Sunt folosiți în acest scop oameni liberi dar, mai ales, elita

² Rege al Boemiei, ca Vladislav al II-lea, între 1471–1516, rege al Ungariei și Croației între 1490–1516.

³ Născut în 1506, rege al Ungariei și Croației între 1516–1526.

⁴ (1494–1566), sultan între 1520–1566.

⁵ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I–III: *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt*, Kronstadt (= Brașov), 1886–1896. (În continuare se vor folosi prescurtările K. I, K. II, K. III.)

⁶ *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens*. Erster Band: *Rechnungen aus den Archiv der Stadt Hermannstadt (1330–1516)*, Hermannstadt (= Sibiu), 1880. (În continuare se va folosi prescurtarea Hm.)

populației românești din Transilvania: preoții și cnezii (mica nobilime românească, care funcționa în acest timp ca o interfață cu autoritățile); 1504: „Demetrio knesio per dominos consules ad waywdam Transalpinum misso” [cneazului Dimitrie trimis de domnii jurați la voievodul muntean] (Hm., p. 414); „Knesio de Boÿcza misso obviam” [cneazului din Boița trimis în călătorie] (Hm., p. 415)⁷; „misso Allamano knesio versus Volachiam ad banum et Radul spataÿerum” [cneazului Alman trimis spre Valahia la banul și la spătarul Radu] (Hm., p. 415); 1506: „Misso Demetrio knesio [...] ad vaivodam Transalpinum per investigandis novitatibus” [cneazului Dimitrie [...] trimis la voievodul muntean ca să cerceteze pentru noutăți] (Hm., p. 431); „Misso knesium de Stederdorff ad banum Transalpinum” [cneazului din Rășinari trimis la banul muntean] (Hm., p. 431); „Misso knesio de Stederdorff ad partes Transalpinas” [Cneazului din Rășinari trimis în părțile de dincolo de munți] (Hm., p. 432); „Misso knesio de Zath ad banum et Radul spathaÿr” [cneazului din Sad trimis la banul și la spătarul Radu] (Hm., p. 433); „Misso [...] Demetrio knesio ad Walachiam ad explorandas dissensiones amborum waydarum Moldaviensis et Transalpinensis” [Cneazului Dimitrie trimis în Țara Românească ca să cerceteze neînțelegerile celor doi voievozi, moldovean și muntean] (Hm., p. 435); „misso Marcone knesio de Weszthen ad partes Transalppinas ad sciscitandas novitates” [Cneazului Marcu din Veștem trimis în părțile de dincolo de munți să afle noutăți] (*ibid.*).

Preoții din Săliște și Rășinari erau folosiți de sibieni în același scop, așa cum cei din Șcheii Brașovului (cartier numit de sași Bulgaria sau Die Bulgaray) sau Făgăraș erau folosiți de brașoveni: 1509: „Misso popæ de Stederdorff ad Koÿzÿa et alia loca Transalpina ut exploraret novitates” [A fost trimis popa din Rășinari la Cozia și în alte locuri muntene ca să afle noutăți] (Hm., p. 512); „Misso [...] popa de Stederdorff ad partes Transalpinas ut exploraret novitates” [Popei din Rășinari care a fost trimis în Țara Românească pentru a afla noutăți] (Hm., p. 328); „Popæ de Rosynar ad transalpinas intranit ut nova investigaret” [Popii din Rășinari care a trecut dincolo de munți ca să afle noutăți] (Hm., p. 530); 1521: foarte mult a fost folosit în acești ani Grama, fiul preotului din Făgăraș, numit de mai multe ori în însemnările brașovene: „Grama filius popæ”: „Grama filio popæ expensa ad partes Transalpinas flor 3” [lui Grama, fiului popei, cheltuieli dincolo de munți florini 3] (K. I, p. 343); „Item Grama filio popæ expensas ad partes Transalpinas flor 1 asp. 25” [Iarăși, lui Grama, fiului popei cheltuieli în partea munteană florini 1 aspri 25] (K. I, p. 364);

⁷ Am reprodus ortografia originală a textelor; acestea, fiind eliptice în formulare (erau redactate pentru evidența cheltuielilor sau a veniturilor celor două cetăți), presupun de cele mai multe ori verbele *dedi* „i-am dat” sau *percepit* „s-a primit”.

1534: des erau folosiți și preoții din Scheii Brașovului: „Petro popæ nostrum ad dominum waywodum nostrum misso ut refferet quonqum in Moldavia ei suspicisset” [lui Petru popa (protopopului?) nostru trimis la domnul voievodul nostru (N. N.: al Transilvaniei) să dea seamă de ce se bănuiește în Moldova] (K. II, p. 392); „Petro popa ad waywodam Moldauiensem ratione pacis missis” [Lui Petru popa (protopopului?) trimis la voievodul din Moldova în treaba păcii] (K. II, p. 418); „Misit, hinc suam popam ad Petrum waywodam Moldauiensem” [A fost trimis popa la Petru, voievodul moldovean] (K. II, p. 419).

Dintre locuitorii Șcheilor Brașovului, un loc important îl ocupă în acest sens Mihai Furcă: 1536: „Michaeli Furka ad Radwl wayw. Transalpinensem misso” [lui Mihai Furcă, trimis la voievodul muntean Radu] (K. III, p. 99) sau șcheianul Bossa Bulgarus (probabil Boșa): 1540: „Bosa missus est ad Fogaras ut referet d. capitaneo quod Radul wayw. Transalpinensis cum Turcis volunt huc erumpere” [Lui Boșa trimis la Făgăraș să dea informații căpitanului că voievodul muntean Radu și turcii vreau să năvălească acum] (K. III, p. 101); „Bosa missus est ad wayw. Transalpinensem” [lui Boșa trimis la voievodul muntean] (K. III, p. 102); „Bosa missus est cum litteris in Transalpinam ad ipsum Koda Kultscherwl pro explorandis rumoribus Turcalibus” [lui Boșa trimis cu scrisori în Țara Românească la însuși culcerul Coadă pentru a cerceta zvonurile despre turci] (K. III, p. 103). Dar și mulți ale căror nume sunt ținute, probabil în mod intenționat, ascunse: 1496: „Cuidam exploratori misso ad Barbul ad inquierendum de novitatibus Thurcorum” [unui cercetător trimis la Barbu pentru a întreba despre noutățile turcilor] (Hm., p. 216); „nuntio exploratori misso ad Barbul et Bodon in facto novitatum Thurcorum” [solului explorator trimis la Barbu și spre Vidin în treaba noutăților turcilor] (Hm., p. 212); 1497: „nuntio misso ad Barbwl ad sciscitandum de novitatibus Thurcorum” [solului trimis la Barbu ca să iscodească noutățile turcilor] (Hm., p. 238); 1507: „exploratore ad banum Transalpinensem ad sciscitandas novitate ex parte Thurcorum” [unui explorator trimis la banul muntean ca să afle noutățile din partea turcilor] (Hm., p. 466); 1542: „I exploratori que ex Transalpina, huc venit dedit bibl. asp. 25” [unui explorator care a venit din Muntenia i s-au dat 25 de aspri pentru băutura] (K. III, p. 166); 1546: „Eodem die misimus nostrum exploratorem ad Constantinopolium in Turciam ad explorandum rerum Turcicarum statum cui dedi exp. in asp. fl. 5, antiquæ nonedæ 1, fecit fl. 6 asp. 28” [În aceeași zi am trimis exploratorul nostru la Constantinopol în Turcia să cerceteze starea lucrurilor turcilor, căruia i-am dat cheltuială în aspri – florini vechi 5, – 1 florin, au făcut în total 6 florini și 28 de aspri] (K. III, p. 260).

Multe informații primesc sibienii și brașovenii chiar din partea voievozilor și a marilor boieri, a căror colaborare era întreținută și prin daruri trimise lor: 1506: „Misso [...] homine ad banum Transalpinensem ad novititates ex parte Thurcorum” [Am trimis [...] un om la banul muntean ca să știricească noutăți din partea turcilor] (Hm., p. 431); 1494: „4 chirotecas Purwul Wornÿck, pro honore propter avisationes nobis facta” [patru mânuși vornicului Pârvul în cinste pentru știrile făcute nouă] (Hm., p. 172); 1495: „unam sellam missam Parwul Wornick, pro honore propter avisationes faciendas” [am trimis o șa vornicului Pârvul în cinste pentru știrile trimise] (Hm., p. 175). De altfel, cu un deceniu înainte de scrisoarea lui Neacșu, însuși domnitorul Țării Românești, Neagoe Basarab, animat de sentimentul solidarității și apartenenței la lumea creștină (Republica Christiana, cum i se spunea în textele occidentale), se angaja să dea brașovenilor informații asupra mișcărilor trupelor turcești, iar în 1520 același Neagoe Basarab promitea chiar ajutor militar în cazul unei invazii turcești. Era vorba aicea nu atât de interese personale sau de cele ale unei bune vecinătăți, ci de conștiința că atât unii, cât și alții aparțineau aceleiași lumi a creștinătății, care se opunea înaintării otomane.

Nu de puține ori brașovenii susțin prin daruri sau facilități fiscale interesul celor care dădeau informații despre ce se petrecea dincolo de munți și, mai ales, dincolo de Dunăre: 1532: „Pro quattuor ligaturis cultellorum domino waywodæ et boyaronibus dono dando” [Pentru patru legături de cuțite dăruite domnului și boierilor] (K. II, p. 270); 1545: „1 Bulgaro ad Watach Balan misso ad perscrutandum [...] ducit ipsi Watach 1 pileum et 2 paria bonorum cultellorum – asp. 18” [Unui șcheian trimis să cerceteze i-a dus vătafului Bălan o pălărie și două perechi de cuțite bune, 18 aspri] (K. III, p. 273). Un caz special îl oferă un personaj pe care documentele muntene interne nu îl menționează, Frățilă din Câmpulung, pe care îl întâlnim sistematic în socotelile Brașovului; acesta apare pentru prima dată în însemnările orașului la 1530, venind cu pești pentru a-i vinde în cetate: „Fracilla de Kumpeloung carp[ones] p[on]d[era] 5” [Frățilă din Câmpulung are cinci măsurii cu crapi] (K. II, p. 219), și cu diferite textile (căpeneacă, domoșlie, strămătură): „Fracilla de Compolong [adportavit] kapeneken 60, domoslÿ pec[ies]. 60, stramatur pec[ies] 20” [Frățilă din Câmpulung a adus 60 de căpeneci, 60 de bucăți de domoșlii și douăzeci de bucăți de strămătură] (K. II, p. 232), pentru ca la 1541 să fie trimiși la el emisari pentru a afla noutăți sau el însuși să trimită informații: „Fraczille ex Compolung misit 1 suum fam., huc ratione cuiusdam intimationis” [Frățilă de la Câmpulung a trimis pe unul dintre slujitorii săi din cauza unor lucruri secrete] (K. III, p. 115). Colaborarea acestuia era răsplătită prin daruri repetate: „Eodem die venit Fracilla de Compolung,

cui misi dono” [în aceeași zi a sosit Frățilă din Câmpulung, căruia i s-a trimis dar] (K. III, p. 114).

Printre cei care se îndeletniceau cu negoțul era și un mic boier din Câmpulung, Neacșu⁸, care, fiind atât de neînsemnat în treburile țării, nu este menționat în documentele interne ale Țării Românești. În schimb, numele lui Neacșu apare la 7 iulie 1500 în socotelile Sibiului „Item Nagschul de Compolong exportavit carpones 1½, zom 2, idem husones 8, solvit flor. 1, den. 66” [La fel, Neacșu din Câmpulung a exportat crapi 1½ (poveri), somn 2, de asemenea morun 8, a plătit 1 florin și 66 dinari] (Hm., 292)⁹, ca după câteva zile să fie din nou înregistrat: „Item Nagschwł de Compolong exportavit pisces carpones equos 9, idem zom 4, solvit flor. 1, den. 48” [De asemenea, Neacșu din Câmpulung a exportat pești crap pe 9 cai, la fel somn 4 (poveri), a plătit 1 florin și 48 de dinari] (Hm., p. 292). La 14 septembrie 1500 pleca cu marfa cumpărată în Sibiu: „Item Naczwl de Compolong importavit sellas, calciamenta, daria [n.n.: paria?], simul computata pro flor. 16. Solvit flor. 0, den. 80” [De asemenea Neacșul din Câmpulung a importat șei, încălțăminte, daria? [n.n.: perechi?], socotindu-le împreună pentru 16 florini. A plătit 0 florini și 80 dinari] (Hm., p. 298).

Și mai des apare în socotelile Brașovului, și aproape totdeauna cu mențiunea „de Compelong”, astfel că supranumele pe care îl are numele expeditorului scrisorii din 1521, „Neacșu din Câmpulung”, ne conduce la concluzia că este vorba de aceeași persoană. El apare în socotelile Brașovului începând cu 19 februarie 1503, aducând spre vânzare pești (crapi) și textile (căpeneacă): „Item Nagzul de Compolong, habet carpones pondera¹⁰ 11; idem: kappenekas, pondera 15; solvit flor. 1, asp. 31” [Neacșu din Câmpulung are 11 măsuri (poveri) de crap, 15 măsuri (poveri) de căpeneaci; a plătit 1 florin și 31 de aspri¹¹] (K. I, p. 7); la 19 martie revenind la

⁸ Numele Neacșu (ortografiat Nackschul, Nacschul, Nagschul, Nagzul, Nakscul) este un prenume rar folosit, căci, în afară de Neacșu din Câmpulung (menționat de peste 20 de ori), în socotelile Sibiului și Brașovului apare doar cu câte o menționare în 1503 un Nagzul de Romesmarkt (K. I, p. 18) și în 1529 Nakschul de Ribnick (= Râmnic) (K. II, p. 174).

⁹ Nu era singurul din Câmpulung care aducea pește la Sibiu în aceeași zi, ceea ce ne face să bănuim că împreună cu el au venit Crista de Compolong, Hans de Compolong, Dragomir de eadem, Mihay de Compolong, Opra de Compolong, Sava de Compolong, Twdor de eadem, Tatwl de Compolong, Dragomir de eadem etc.

¹⁰ *Pondus*, tradus de noi prin „povară”, era o măsură de greutate de cca. 50 de kilograme.

¹¹ Se percepeau două taxe, una, douăzecimea (latinește *vigessima*), era destinată vistieriei statului; o alta era percepută pentru mărfurile vândute sau cumpărate în cetate și făcea parte din veniturile cetății. Dacă prima era percepută în exclusivitate în bani, cea de a doua era percepută fie în bani, fie prin reținerea unei părți din marfa adusă.

Brașov cu o altă încărcătură de crapi: „Nagzul de Compolong habet carpones pondera 9, solvit flor. 1, asp. 4” [Neacșul din Câmpulung are 9 măsuri (poveri) de crapi; a plătit 1 florin, 4 aspri] (K. I, p. 9), pentru ca la 2 iulie să îl vedem cumpărând în cetate mărfuri pentru o sumă considerabilă: „Item Nagzul de Compolong importavit pro flor. 107, solvit flor. 5, asp. 16” [De asemenea, Neacșu din Câmpulung a importat (din cetate) de 107 florini, a plătit 5 florini și 16 aspri] (K. I, p. 7). El nu era singurul locuitor al orașului Câmpulung care venea cu treburi negustorești, căci în aceleași zile mai aflăm în însemnările brașovene nume ca Dimitro (Demeter) de Campolong, Dragosch de Campolong, Galta de Campolong, Mychel de Campolong, Opra de Campolong, Radul de Campolong, Stoyka de Campolong, Wlad de Campolong etc., alături de mulți alții din Târgoviște, Buzău, Florești, Pitești, Gherghița, București, Putna, Vaslui, Brăila, Roman, Suceava sau Târgul de Floci.

Îl regăsim pe Neacșul în socotelile Brașovului în 26 martie 1503, venind cu pești de vânzare: „Item Nagzul de Compolong, habet carpones pondera 9, solvit flor. 1, asp. 4” [De asemenea, Neacșu din Câmpulung are 9 poveri de crapi, a plătit 1 florin și 4 aspri] (K. I, p. 9), pentru ca în 2 iulie să îi aflăm și supranumele sau porecla, „Lupea”, el aducând din nou pești la: „Item Nagzul Luppa de Compolong, Habet: escos pondera 3; idem carpones pondera 6½; idem cetos pondera 15½; Solvit flor. 2, asp. 24” [De asemenea, Neacșu Lupea din Câmpulung are 3 poveri de știucă, 6½; poveri de crap; de asemenea 15½ poveri de ton (?). A plătit 2 florini și 24 de aspri] (K. I, p. 19).

La data de 28 aprilie 1503 îl aflăm importând din nou din cetate pentru o sumă destul de mare: „Nagzul Roscha de Compolong importavit pro flor. 58, solvit flor. 2, asp. 48” [Neacșul Roșea din Câmpulung a importat pentru 58 de florini; a plătit 2 florini și 48 de aspri] (K. I, p. 10). Supranumele „Roșea” este, foarte probabil, o confuzie cu porecla altui câmpulungean care făcea și el comerț în același timp, Radul Roscha.

În cursul aceluiași an, la 4 iunie, a venit să cumpere din nou din cetate, plătind taxa la ieșire: „Item Nagzul de Compolong importavit pro flor. 33, solvit flor. 1, asp. 7” [De asemenea, Neacșu din Câmpulung a importat pentru 33 de florini, a plătit 1 florin și 7 aspri] (K. I, p. 15), iar la 23 iulie aduce din nou spre vânzare diferite sorturi de pește: „Item Nagzul de Compolong, habet cetos pondera 3, idem carpones pondera 2; solvit flor. 0, asp. 24” [De asemenea, Neacșu din Câmpulung are 3 poveri de ton (?), de asemenea 2 poveri de crapi, a plătit 0 florini și 24 de aspri] (K. I, p. 21). În 3 septembrie, el revine la Brașov, tot cu pește: „Item Nagzul de Compolong, habet carpones pond. 3, item cetos pond. 1, solv. flor. 1, asp. 8” [De asemenea, Neacșu din Câmpulung are 3 poveri de crapi și 1

povară de ton (?); a plătit 1 florin și 8 aspri] (K. I, p. 24). Probabil tot el este cel¹² care la 5 noiembrie vine cu pește, porci și – fapt neobișnuit, întrucât brașovenii erau cei care exportau produse manufacturiere – având și cuțite: „Nagul de Compolong, habet carpones pond. 7, idem luceos pondera 18, idem porcous 5, idem cultellos pond. 2” [Neagul de Câmpulung are 7 poveri de crap, 18 poveri de pește (probabil lipan), 5 porci și 2 poveri de cuțite] (K. I, p. 31).

Într-o sinteză foarte amplă, redactată pentru o perioadă cuprinsă între 12 aprilie și 11 noiembrie 1503, este însemnat ca aducând spre vânzare textile (printre care cingători, căpeneci și ițari), alimente și pește:

„Item feria quarta post Dominicam Pălmaram adduxit, has res infrascriptas:

- Cinctoria 47 percepimus 2
- Domsolia 120, percepimus 6
- Sericum liter 26, percepimus 1
- Merces superfluae de quibus non percepimus vigessimam flor. 9; vigesima flor. 0, asp. 22½. Solvit flor. 0, asp. 22½.

Item idem Nagzul de Compolong feria sexta post Pentecostes [= 9 iunie], adduxit kappenekas 14; solvit flor. 0, asp. 35.

Item idem feria secunda post festum divisionis apostolorum [= 17 iulie] adduxit bona, hæc videlicet:

- Bogas pecias 1200, percepimus 60
- Uvapassa kanther¹³ 1½ (kanther 1 flor. 2, solvit 0, asp. 7½).

Idem sabbato ante festo advincola Petri adduxit:

- Gitt kanther 20, kanther pro flor. 10
- Kappenekas 13
- Item importavit parvalia pro flor. 10.

Summa flor. 88, vigessima flor. 4, den[aria] 15. Solvit flor. 4, asp. 7.

Item idem die beati Martini [= 11 noiembrie] adduxit:

– Istar pecias 23, pecias 3 pro 1 flor. competando. Summa flor. 7, asp. 33.

Vigesima flor. 0, asp. 19. Solvit flor. 0, asp. 19”.

[De asemenea, duminica a patra după duminica Floriilor a adus aceste lucruri mai jos scrise: 48 de cingători, am perceput 2; domoșlii [n.n.: țesătură fină de in; damasc?] 120 am perceput 6; bacan 26 de litri, am perceput 1; mărfuri neînsemnate din care nu am perceput douăzecișase, florini 9, douăzecișase florini 0 aspri 22½. A plătit florini 0, aspri 22½. La fel, tot Neacșu din Câmpulung duminica a șasea după Rusalii a

¹² Doar aici apare Nago de Campolong.

¹³ Măsură de greutate. Am tradus-o prin „cântar”.

adus 14 căpeneci, a plătit 0 florini, aspri 35. De asemenea, tot el duminica a doua după sărbătoarea despărțirii apostolilor a adus bunuri care se văd aici: 1200 de bucăți de bogasie¹⁴, am perceput 60; stafide 1½ cântare, un cântar pentru 2 florini; a plătit 0 florini și 7½ aspri. De asemenea, sâmbăta dinaintea sărbătorii întemnițării lui Petru a adus 20 de cântare de orez, cântarul pentru florini 10, 13 căpeneci, de asemenea a importat mărunțișuri pentru 10 florini. Suma – florini 88, douăzecimea – florini 4, dinari 15. A plătit 4 florini și 7 aspri] (K. I, p. 58–59).

În 12 și 13 aprilie 1503 apare asociat cu Bonsilla (Boncilă) de Compolong, aducând covoare, textile aduse din sudul Dunării (greu de identificat astăzi, printre altele tafta, catifea, purpură etc.), dar și piper și scorțișoară, însumând fabulosul preț de 70.650 de florini:

„Bonsilla et Nagzul de Compolong. Item feria quinta post Dominica Pălmaram adduxerant has res infrascriptas: tappeta parva 45, percepimus 2; canocas simplicia 20 – percepimus 1; taffotam simplicem 20 – percepimus 1; tapeta mediocria 6 pro fl. 24; Merces adductæ de vel res quibus non percepimus vigessimam – flor. 70; vigesima earumdem flor. 3½. Supra additionem earumdem percepimus tapeta 2.

Item idem Bonsilla et Nagsul die ut supra adduxerunt: bogas pecias 350; purpureum simplicem 3; Summa flor. 310. Vigesima flor. 15½.

Item idem feria quinta proxima post Dominica Palmarum adduxerunt de partibus Transalpinis hac res: bogas pecias 100, percepimus 8; papilia simplicia 80, percepimus 4; tapeta parva 40 percepimus 2; taffotam pecias 37, taffotæ percepimus pecias 2; nassyncz pecias 4; canocas simplices 107, percepimus 5; schomolatas pecias 135, percepimus 6; purpurum aureum pecias 5 pro flor. 200; tapetum unum habens ulnas 23; secundum tapetum habet ulnas 17; tertium tapetum ulnas 13 – flor. 180¹⁵; piper kanther 88, percepimus kanther 4, libras 27; thus kanther 10½, percepimus libras 34; merces superfluæ de vel ex quibus non percepimus vigessimam, flor. 496. Vigesima earumdem rerum – flor. 24, asp. 40. Supra solutionem earumdem percepimus schomolatas peciam 1. Summa illorum rerum societatis capitalis flor. 70.650. Ex simul computamus in tribus partibus vigessimam illarum rerum flor. 353, asp. 13½. Supra solutionem illarum percepimus schomolatas pecias 1. Relaxati sunt societatis flor. 4. Permasserunt obligati flor. 345”. [Boncilă și Neacșul din Câmpulung. De asemenea în duminica a cincea după Florii au adus aceste lucruri mai jos scrise: 45 de covoare simple, am perceput 2; 20 de canoca¹⁶, am per-

¹⁴ Țesătură fină de in sau mătase.

¹⁵ [Suma percepută pentru cele trei covoare – n.n.]

¹⁶ Țesătură fină de mătase.

ceput 1; tafta simplă, am perceput 1; 6 covoare de mijloc¹⁷, în valoare de 24 de florini. Mărfuri aduse cu lucruri din care nu am perceput douăzecimea de 70 de florini; douăzecimea acelora 3 florini și ½. Pe deasupra adunării acelora am perceput 2 covoare. De asemenea, tot Boncilă și Neacșu au adus 350 bucăți de bogasie pânză purupurie simplă 3. Suma: 310 florini, douăzecimea – 15½ florini. De asemenea, tot ei duminica a cincea următoare după Florii au adus din părțile muntene aceste mărfuri: 100 bucăți de bogasie, am perceput 8; corturi simple 80, am perceput 4; covoare simple 40, am perceput 2; tafta 37 de bucăți, am perceput 2 bucăți; brocart auriu? 4 bucăți; canoca simple 107, am perceput 5; țesătură din păr de cămilă 135 de bucăți, am perceput 5, 5 bucăți purpură cu aur pentru 200 de florini, un covor având 23 de coți; al doilea covor are 17 coți; al treilea covor – 13 coți: 180 de florini¹⁸; 88 de cântare de piper, am perceput 4 cântare și 23 de uncii; tămâie 10½ cântare, am perceput 34 de uncii; mărfuri neînsemnate din care nu am perceput douăzecimea 496 de florini. Douăzecimea acelor lucruri: 24 de florini și 40 de aspri. Ca sumă de plată a taxei acelora, am perceput o bucată de brocart. Suma capitalului acelor lucruri ale asociațiilor 70.650 de florini. Am socotit în trei părți douăzecimea acelor lucruri 353 de florini și 13 aspri și jumătate. Pentru împlinirea acelora, am perceput o bucată de brocart. S-au redus asociației 4 florini. Au rămas să plătească 234 de florini].

Concomitent cu el făcea negustorie, aducând mărfuri din sudul Carpaților sau exportând mărfuri brașovene, mai mulți negustori sași, printre care și viitorul jude al orașului, căruia Neacșu îi va adresa scrisoarea din 1521, Johannes Benckner¹⁹.

Un document din 1510–1512 adresat brașovenilor de voievodul Vlad IV cel Tânăr (Vlăduță) atestă intervenția domnitorului în favoarea lui Neacșu într-un litigiu comercial în care este implicat acesta²⁰; pentru acest litigiu, care se pare că nu era încă soluționat nici în 1530-1532, un alt domnitor, Vlad V Înecatul, intervine din nou în scopul soluționării

¹⁷ Referire la calitatea covorului.

¹⁸ Taxa impozitată pentru cele trei covoare.

¹⁹ K. I, p. 5, 44, 151 etc.

²⁰ „Și după aceeaia vă grăiește domnia mea pentru lucrul jupânului Sava din Târgoviște și al Neacșului din Câmpulung, care au acolo oarece datorie de demult și nu este plătită. S-au judecat mai nainte și la craiul și la cele șapte scaune peste tot și li s-a hotărît să li se plătească, dar până acum nimic nu li s-a plătit. De aceea vă rog ca pe niște prieteni să aibă acești oameni ai noștri judecată dreaptă de la domniile voastre, să li se plătească datoria. Căci să știți că nu vrea domnia mea nicidecum să lase pe oamenii domniei mele în pagubă” (*apud* Bogdan 1902: 142).

unui alt litigiu cu negustorii brașoveni Johannes Killhaw și Lukas [n.n.: probabil Lucas din BIRTHHALBEN]²¹, pe cei doi negustori sași aflându-i în mai multe rânduri în socotelile brașovului făcând comerț cu Țara Românească. Cele două documente dovedesc că Neacșu era bine integrat în comerțul brașovean, fiind chiar asociat cu negustori sași care, la rândul lor, susțineau o activitate comercială prodigioasă în Țara Românească. Semnificativ ne apare faptul că doi domnitori acordau importanță problemelor economice ale lui Neacșu, ceea ce dovedește audiența și apropierea lui de curtea domnească.

Cercetând astfel activitatea de negustor a lui Neacșu, avem o imagine mult mai complexă asupra comerțului între Țara Românească și Brașov, relevându-se existența unor asocieri ale lui atât cu alți negustori români, cât și cu negustori sași, cu care ajunge în litigiu.

Detaliatele socoteli din anul 1503 nu sunt urmate, din păcate, de altele la fel de explicite pentru anii următori. Îl regăsim pe Neacșu doar în 1530, venind cu puțin pește spre vânzare: „Nacschul de Kumpelung carp[ones]. p[on]d[era] 2½ s[olvit] asp. 15” [Neacșu din Câmpulung 2 poveri și jumătate de crapi, a plătit 15 aspri] (K. II, p. 223), iar în 1534, numele lui este semnalat pentru ultima oară în însemnările cetății Bran fără vreo specificare, alături de cel al lui Frățilă din Câmpulung, pe care îl aflăm menționat în repetate rânduri între 1529 și 1548 făcând comerț cu Brașovul, dar fiind și o importantă sursă de informații pentru autorități în legătură cu evenimentele din Țara Românească și din imperiul otoman: „Nagschul et Fracilla de Compolong” [Neacșu și Frățilă din Câmpulung] (K. II, p. 477)²².

²¹ „Și după aceea, dau știre domniei voastre despre acești oameni ai noștri, anume Neacșul din Câmpulung și Stoica de la Târgoviște că au acolo la Brașov niște datorii încă de mai nainte vreme, anume la Lucaci și la Hanăș Chilhav, anume oamenii noștri își cer datoriile de la oamenii domniei voastre, iar aceia nu vor să plătească, ci se lasă cu ceartă. Deci gândiți-vă domnia voastră că oamenilor domniei voastre domnia mea le fac judecată dreaptă și, mai ales domniei tale, jupâne Lucaci judele, ți-am făcut judecată dreaptă și ți-ai luat tot [...] de la oamenii noștri. Deci și oamenilor noștri să le faceți judecată dreaptă, ca să li să plătească datoriile, căci au hogoate și mărturii și mărturii foarte bune, căci oamenii mai sus ziși, Lucaci și Hanăș Chilhav erau atunci tovarăși” (*apud* Bogdan 1902: 182–183).

²² Pe Frățilă din Câmpulung îl aflăm în însemnările brașovene între 1529–1548, făcând nu numai comerț, dar și oferind știri și găzduire celor trimiși să afle noutăți, sau chiar trimis și plătit de brașoveni pentru misiuni de informare în sudul Dunării: „Fraczilla de Compolong misit bis Nicopolis in Turciam pro perscrutandis” [Frățilă a trimis de două ori la Nicopole în Turcia pentru iscodire] (K. III, p. 391); „Fraczilla misit 1 fam. in Nicopolis vt voluntatem Turcorum exploraret” [lui Frățilă, care a trimis un slujitor la Nicopole ca să cerceteze intențiile turcilor] (K. III, p. 393).

Lacunare pentru anul 1521, socotelile Brașovului nu ne dau nicio informație despre Neacșu în acest an²³. Apare însă ginerele său, Negrea²⁴, care în 1523 era trimis, împreună cu un alt boier, de noul voievod al Țării Românești, Radu Bădica: „Negre cum quodam alio boyarone misso de Badicka waywodæ Transalpinensis” [Negrea cu un anume boier trimis de Bădica, voievodul muntean] (K. I, p. 530). Acest fapt ne dovedește că ginerele lui Neacșu trebuie să fi fost destul de apropiat de puterea domnească și în 1521, când a fost redactată scrisoarea, pentru a-și informa socrul asupra evenimentelor din sudul Dunării, dar și „că are frică mare și Băsărab de acel lotru de Mahamet-beg”.

N. Iorga (1905), care a descoperit în arhivele Brașovului scrisoarea lui Neacșu, a dat-o ca fiind redactată în 1521. O datare mai precisă (v. Cazacu, M. 1968) a fost făcută după câteva repere cronologice sigure, în funcție de expediția condusă de noul sultan, Suleiman Magnificul, pentru cucerirea Belgradului; aceasta începe în 29–30 iunie, când sultanul, după un popas de zece zile, părăsește Sofia în fruntea unei impunătoare oștiri (eveniment menționat în scrisoarea lui Neacșu), și se încheie în 28 august, odată cu cucerirea cetăților Șabaț și Belgrad. Scrisoarea datează mai precis din prima parte a acestui interval²⁵, ea relatând doar începutul expediției²⁶ și informația importată pe plan local că, pentru a dispersa forțele militare ale regatului maghiar, sultanul îi permite sângeapului de Nicopole, Mehmet-beg, să întreprindă o expediție în Țara Românească și Transilvania, care era menită să blocheze trupele din Transilvania, în așteptarea unei invaziei.

Nu găsim în socotelile Brașovului vreo însemnare explicită despre primirea scrisorii lui Neacșu; cu siguranță însă, ea nu a fost singura informație pe care o primiseră, din moment ce însuși voievodul Neagoș Basarab

²³ Dat fiind caracterul confidențial al scrisorii lui Neacșu, ne punem întrebarea dacă nu cumva, sub forma anonimatului, ea este cea menționată în formularea din 1521 „Cuidam nuntio Valacho ferenti certas notitias” [unui sol valah purtător al unor vești] (K. I, 355), imediat urmând însemnarea despre trimiterea unor cercetători-spioni spre Sofia (Scris: Soffy).

²⁴ Este singura apariție a numelui Negre în documentele Brașovului, așa că suntem înclinați să credem că este vorba de o simplă coincidență de nume. Identificarea noastră este susținută și de un pasaj din scrisoare „cum am auzit de boiari ce sunt megiaș(i) și de genere-miu Negre, cum i-au dat împăratul sloboziie lui Mahamet beg, pe io-i va fi voia, pren Țeara Rumânească, iară el să treacă. и пак să știi domniia ta că are frică mare și Băsărab de acel lotru de Mahamet beg, mai vârtos de domniile voastre”.

²⁵ Pentru a avea o imagine a rapidității transmiterii veștilor importante, menționăm că știrea morții lui Ștefan cel Mare, petrecută în 2 iulie 1504, era transmisă de sibieni regelui Ungariei 11 zile mai târziu: „Misso famulo ad Budam cum litteras post dominum magistrum civium et iudice regium de obitu vaivodæ Moldaiensis et de quibusdam rumoribus turcorum et aliis nuntibus sonantibus” (Hm., p. 416).

²⁶ Ținând cont de avansarea lentă a oștii otomane, cu etape de 3–4 ore de marș, veștile transmise de Neacșu trebuie să fi fost foarte proaspete.

le trimitea sistematic vești în sensul acesta²⁷. Astfel, în cursul lunii iunie 1521 aflăm: „Item nuntio domino waywodæ Transalpinensem ferenti novitate de Thurcis – 4 octavas vini et pisces et 2 cubulos avenæ dono dato – asp. 12” [De asemenea, solului voievodului muntean care ne-a adus noutăți despre turci – 4 ocale de vin și pește și două măsuri de ovăz date în dar – aspri 12] (K. I, p. 341), sau câteva zile mai târziu „Item nuntio domini waywodæ Transalpinensis ferenti rumores de ipsi Thurcis – pannum de Mechely ulnas sex dono dat pro flor. 3” [De asemenea, solului voievodului muntean aducător de vești despre turci – șase coți de postav date în dar pentru un preț de 3 florini] (K. I, p. 342), iar în 10 august „Item Basÿ Jorko interim quod, hic egit cum nuntio waywodæ Transalpinensis 15 octavas vini dato pro asp. 20½” [De asemenea, lui Basÿ Jorko în același timp când acționa aici cu solul voievodului muntean – 15 ocale de vin pentru 20 de aspri] și „Coman familiaris ejusdem dominum waywodæ pro bono nuntio allato ex parte Thurcorum pannum pro uno veste dono datum – flor. 2” [Lui Coman, slujitorului domnului voievod pentru buna solie venind dinspre partea turcilor – țesătură dată pentru o haină – florini 2] (K. I, p. 350). Că aceste informații erau luate în considerare, ne-o dovedește numărul mare de curieri trimiși de brașoveni spre Sibiu, spre voievodul Transilvaniei Ioan Zápolya, sau chiar spre Buda la curtea regelui Ungariei Ludovic II Jagello.

Chiar și așa, scrisoarea lui Neacșu oferă câteva informații militare de cea mai mare importanță pentru momentul acela: în primul rând, ea anunță începutul campaniei otomane și direcția ei („am auzit eu că împăratul au ieșit den Sofiia, și aimintrea nu e, și se-au dus în sus pre Dunăre”), faptul că sunt mobilizați oameni și corăbii din cetățile dunărene, care urmează să meargă în susul Dunării prin Porțile de Fier („să știi domniia ta că au venit un om de la Nicopoe de mie me-au spus că au văzut cu ochii loi că au trecut ceale corabii ce știi și domniia ta pre Dunăre în sus. и пак²⁸ să știi că bagă den toate orașele câte 50 de omin să fie de ajutor în corabii. и пак să știi cumu se-au prins nește meșter(i) den Țarigrad cum vor treace ceale corabii la locul cela strimtul ce știi și domniia ta”; navele au fost folosite în asediul Belgradului pentru construirea unui pod de pontoane pe Sava, menit să faciliteze încercuirea completă a cetății; iar oamenii luați din cetățile dunărene în corăbii nu erau luptători, ci „de treabă”, adică forță auxiliară pentru diferite munci, sugerând explicit că viitorul atac turcesc va fi în sudul regatului.

La fel de importantă pentru brașoveni era și menționarea faptului că sângeapul Nicopolei, Mehmet-beg, primise ordin (învoire) de la Suleiman

²⁷ 2 ianuarie 1521: „Zawa ex Thergovistia nuntio domini waywodæ Transalpinensis” [lui Sava din Târgoviște, solului voievodului muntean] (K. I, p. 324).

²⁸ În slavonă: și iarăși.

Magnificul să facă o acțiune militară de diversiune prin care să țină blocate trupele transilvănenilor, dar și ale Țării Românești (în eventualitatea intervenției lui Neagoe Basarab, care își exprimase în repetate rânduri solidaritatea cu lumea creștină, cu un an înainte promisesese chiar ajutor militar în cazul în care Ungaria va fi atacată de turci), căci numai în acest fel poate fi interpretată formularea din scrisoare: „и пак să știi domniia ta că are frică mare și Băsărab de acel lotru de Mahamet-beg, mai vârtos de [= decât] domniile voastre”. Ca simplu detaliu biografic important pentru autorul scrisorii, aceasta dovedește că Neacșu primise un loc bine stabilit în lumea comercială a Brașovului, astfel că, în calitatea sa de negustor, îl considera pe judele Brașovului Johannes Benkner „ca mai-marele miu”.

Acest lucru conferă scrisorii un evident caracter de document secret, faptul fiind subliniat de însuși Neacșu: „și aceste cuvinte să ții domniia ta la tine, să nu știe umin[i] mulți”. Dacă formulări în slavonă precum cele de la începutul și sfârșitul scrisorii (*Mudromu i plemenitomu, i čistitomu i B[o]g[o]m darovanomu župan Hanăș Bengner ot Brașov mnog[o] zdravie ot Neacșu ot Dlăgopole* [= Preaînțeleptului și cinstitului, și de Dumnezeu dăruitului jupân Hanăș Bengner din Brașov, multă sănătate din partea lui Neacșu din Câmpulung] și *I bog te veselit. Amin* [= Și Dumnezeu să te bucure. Amin]), ca și adresa scrisorii (*Mudromu i čestitomu i B[o]g[o]m darovanomu župan Hanăș Begner ot Brașov* [= Înțeleptului și cinstitului și de Dumnezeu dăruitului Hanăș Begner din Brașov]), pot fi întâlnite în formulări asemănătoare sau chiar identice și în alte scrisori slavone ale timpului, adresate de domnitorii sau boierii munteni către autorități ale regatului maghiar, sau în cele ale orașelor săsești din Transilvania (v. Bogdan 1902, 1905, DRH–D), putându-se considera ca aparținând protocolului de redactare a unei epistole, construcția и пак [= și iarăși] o întâlnim foarte rar în alte documente similare slavone și românești – cu excepția celor cu caracter economic, care cuprind liste (de moșii sau de obiecte). Ea nu se află în niciun alt document românesc din secolul al XVI-lea; o găsim însă, fiind prezentă într-un număr mare de documente slavone din secolele al XVI-lea și al XVII-lea; de asemenea, echivalentul ei românesc, „și iarăși” este întâlnit într-un număr mare de documente din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, **însă niciodată la începutul textului**. Fiind conștient de importanța informațiilor pe care le transmite în scrisoare, Neacșu marchează prin и пак individual fiecare informație, subliniind și caracterul confidențial al acestora: „и пак spui domniietale ca mai marele miu de ce am înțeles și eu. Eu spui domniietale, iară domniata ești înțelept și aceste cuvinte să ții domniata la tine, să nu știe umini mulți, și domniiele vostre să vă păziți cum știți mai bine”.

Din această perspectivă, и пак primește o evidentă funcție de cod pentru a marca detaliat informațiile pe care le conține scrisoarea.

Privită din perspectiva experienței neguțătorești a lui Neacșu, chiar dacă nu era un cifru explicit, folosirea la începutul și în corpul scrisorii a lui **и пак** avea funcția codificată de a atrage, prin evidențiere, atenția asupra fiecărei informații transmise în scrisoare, individualizând-o, la fel cum în documentele epocii redactate în limba latină și, în mod particular, în socotelile Sibiului și Brașovului, *item* „și iarăși” avea funcția de a evidenția fiecare obiect sau grup de obiecte supuse impozitării, precum și semnalarea în detaliu a fiecărei operații contabile (cheltuieli sau venituri financiare); faptul devine curent în documentele românești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, în care *și iarăși* are funcția de a evidenția în diferitele documente moșii sau obiecte individualizate.

Și, dacă interpretarea noastră este corectă, amestecul de limbă română și slavonă nu exprimă o neîndemânare a autorului scrisorii în redactarea unui text în limba română și nici o nesiguranță explicabilă mecanic prin trecerea de la scrierea în slavonă la folosirea limbii române, ci o diglosie asumată și cu funcție codificantă.

Interpretarea noastră se susține și făcând segmentarea textului scrisorii în funcție de folosirea lui **и пак**:

– anunță începutul expediției turcești și direcția acesteia: „**и пак** dau știre domnietale **залоркорул** turcilor cum am auzit eu că împăratul au ieșit den Sofiia și aimintea nu e și se-au dus în sus pre Dunăre”;

– confirmă informația folosind și vești primite de la o altă sursă: „**и пак** să știi domniata că au venit un om de la Nicopoie de mie me-au spus că au văzut cu ochii loi că au trecut ceale corabii ce știi și domniata pre Dunăre în sus”;

– anunță mobilizarea unor forțe auxiliare: „**и пак** să știi că bagă den tote orașele câte 50 de omin să fie în ajutor în corabii”;

– confirmă direcția atacului principal prin menționarea folosirii unor meșteri capabili să treacă corăbiile prin Porțile de Fier: „**и пак** să știi cumu se-au prins nește meșter[i] den Țarigrad cum vor treace aceale corabii la locul cela strimtul ce știi și domniata”;

– anunță expediția de diversiune militară a lui Mehmet-beg, care, trecând prin Țara Românească, să țină blocată pentru apărarea Transilvaniei o parte din forța militară a regatului maghiar, informația fiind confirmată din mai multe surse: „**и пак** spui domnietale de lucrul lu Mahmet beg cumu amu auzit de boiari ce sânt megiiș și de genere-miu Negre cumu i-au dat împăratul slobozie lu Mahamet beg pre io-i [= unde-i] va fi voia pren Țeara Rumânească iară el să treacă”;

– anunță că și la curtea voievodului muntean se știe despre această diversiune militară și direcția acesteia: „**и пак** să știi domniata că are frică

mare și Băsărab de acel lotru de Mahamet beg mai vârtos de [= decât] domniele vostre”;

– subliniază caracterul confidențial al epistolei și sfătuiește pe judele Brașovului să ia măsurile necesare de apărare: „и пак спуй domnietale ca mai-marele miu de ce amu înțeleș și eu; eu spui domnietale, iară domniata ești înțelept și aceaste cuvinte să ții domniata la tine să nu știe umin mulți și domniele vostre să vă păziți cum știți mai bine”.

Cu totul alta este situația în cazul altui element slavon, prepoziția **за** ('pentru', 'de'), folosit în construcția „za lucrul turcilor”; acesta poate fi considerat ca un împrumut românesc din limbile slave, căci nu constituie o apariție singulară în textele românești, ci poate fi întâlnit destul de frecvent și în alte texte, mai târzii, ajungând chiar în lexicul comun în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Astfel, în 1714: „Ștefan Cantacuzino [...] **za** lefegii și frăține-său”²⁹; la 1741: „S-au scris hrisovul [...] de la Gheorghe Vrabie logofătul **za** taină”³⁰ sau „Știm după zisele diacului **za** divan Neculai Mustea”³¹.

Începutul și sfârșitul scrisorii scrise în slavonă sunt foarte asemănătoare cu corespondența care se trimitea din Țara Românească către judele Brașovului (v. Bogdan 1902, 1905, DRH–D). Mergând mai departe, putem bănui că adoptarea după modelul comun folosit în epocă a începutului și a finalului scrisorii, redactate în slavonă, erau menite să dea acesteia aparența unei corespondențe obișnuite, în situația în care ea ar fi ajuns în alte mâini decât ale destinatarului. Că Neacșu era obișnuit cu scrierea în limba română și că slavona nu este folosită întâmplător sau din stângăcie ne-o dovedește și faptul că, dincolo de formele regionale folosite, exprimând trăsături ale graiurilor muntenești, nu întâlnim multe greșeli de scriere.

Că scrisoarea lui Neacșu, coroborată, probabil, cu alte informații, a avut audiență suficientă la Brașov ne este dovedit și de prezența numelui lui Mehmet-beg în însemnările cetății. Nemenționat până în iunie 1521 în documentele brașovene, Mehmet-beg începe să fie observat cu atenție începând cu mijlocul anului, însemnările fiind contemporane cu sosirea scrisorii lui Neacșu: Astfel, la 17 iulie: „Item Grama³² cum uno famulo misso ad partes Transalpinas ad videndum Mehemetbegh; abfuit diebus 17 pro salario” [De asemenea, lui Grama, care a fost 17 zile cu un servitor în părțile muntene, ca să vadă pentru Mehmet-beg, drept salariu] (K. I, p. 358), și tot la 17 iulie: „Thodor de Thwhan, qui fuit in exercitu ipsius Mehemethbegh propter Nicopolium” [lui Tudor din Tohalm, care a fost în

²⁹ Nicolae Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 313. Text preluat după DLR XIV: 1.

³⁰ Theodor Codrescu, *Uricarul*, vol. V, p. 384. Text preluat după DLR XIV: 1.

³¹ Alexandru Odobescu, *Scrieri*, vol. II, p. 511. Text preluat după DLR XIV: 1.

³² Era preotul ortodox din Făgăraș.

(la) oastea lui Mehemet-beg aproape de Nicopole] (K. I, p. 359). La 11 octombrie: „Item Laczko Antal ex villis Walachalibus qui fuit in partibus Transalpinis explorandum ipsum Mehemetbegh; abfuit 3 diebus asp. 20” [De asemenea, lui Anton Lascu din satele românești (ale Țării Bârsei), care a fost 3 zile să cerceteze despre Mehmet-beg, 20 de aspri] (K. I, p. 361).

Din a doua jumătate a anului 1521, când Mehmet-beg cere tribut Brașovului și Țării Bârsei, menționarea sa în documente e făcută cu formulări care amintesc izbitor de cea folosită de Neacșu însuși („acel lotru de Mahamet-beg”). De exemplu, la 28 ianuarie 1522: „Item pro convocatione provincialium tempore quo ille spurcissimus canis Mehemetbegh sibi census et tributum a civitate et provincia dare et solvere postulabat – asp. 12” [De asemenea, în vremea convocării sfatului provinciei³³, când acel foarte spurcat câine de Mehemet-beg a cerut cetății și provinciei să plătească zeciuală și tribut – 12 aspri] (K. I, p. 413), sau la 8 februarie: „Item idem domini Johanni Golden pro expensis et salario suis et familiaris quanto retentus fuit in Rubeo arbore per octo dies, ubi ille spurcissimus canis Mehemetbegh a Brassouiensibus et terræ Barcz census sibi dare postulaverat etc. – flor. 4, asp. 17” [La fel, de asemenea, domnului Johann Golden pentru cheltuielile și salariul lui și al slujitorilor săi, când a fost ținut pentru opt zile la Roșia (?), când foarte spurcatul câine Mehmet-beg a cerut Brașovului și Țării Bârsei să-i plătească taxă, etc. – 4 florini și 17 aspri] (K. I, p. 415). După 1522, lucrurile se vor așeza, Mehmet-beg devenind pentru o perioadă un actor principal, dar și un arbitru al vieții politice din Țara Românească și Transilvania.

Menționată în unanimitate de istoriile literaturii române ca primul text datat scris în limba română, scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung se dovedește a fi un document cu ample conotații politice, economice și culturale, autorul scrisorii devenind un actor fascinant al unei epoci atât de complexe și, în același timp, atât de puțin cunoscute în detaliile ei.

Însemnările Brașovului și cele câteva documente păstrate oferă, astfel, o amplă dimensiune politică, economică și culturală acestui text de numai 15 rânduri, scrisoarea boierului, negustorului și omului politic Neacșu ot Dlăgopole.

BIBLIOGRAFIE

Bogdan 1902 – Ioan Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Rumânești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, București, Atelierele Grafice Socec.

³³ Se referă la Țara Bârsei.

- Bogdan 1905 – Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl.
- Cazacu, M. 1968 – Matei Cazacu, *Sur la date de la lettre de Neacșu de Câmpulung, 1521*, în „Revue des études sud-est européennes”, VI, nr. 3, p. 525–528.
- Iorga 1905 – Nicolae Iorga, *Studii și documente privitoare la istoria românilor*, vol. X. *Brașovul și românii*, București, Atelierele Grafice Socec.

SIGLE

- DRH-D – *Documenta Romaniae historica D: Relațiile între țările române*, București, Editura Academiei, 1977.
- K. I–III – *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I–III: *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt*, Band I–III, Kronstadt, Druck von Albrecht & Zillich, In Commission bei Albrecht & Zillich, 1886–1896.
- Hm. – *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens*. Erster Band: *Rechnungen aus den Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation (1330–1516)*, Hermannstadt, In Commission bei Franz Michaelis. Buchdruckerei der von Closius Erben, 1880.
- DLR XIV – *Dicționarul limbii române*, Tom XIV: *Litera Z*, București, Editura Academiei Române, 2000.

QUELQUES OBSERVATIONS À PROPOS DE LA LETTRE DE NEACȘU DE CÂMPULUNG (Résumé)

La lettre envoyée en 1521 par le boyard Neacșu de la ville valaque de Câmpulung – ayant le but de prévenir le maire de Brașov, au sud de la Transylvanie, sur la menace d’une attaque turque dont les préparations étaient devinées dans les milieux des Valaques qui se tenaient sur leurs gardes – constitue à présent le plus ancien document rédigé en roumain. Notre article descend dans les profondeurs historiques peu connues de l’identité et de l’activité du boyard Neacșu, telles qu’elles ressortent des documents de la ville de Brașov. Le riche matériel documentaire que nous soumettons à l’analyse révèle un personnage qui était en rapports constants avec les magnats de la ville sud-transylvaine, où il voyageait fréquemment pour des transactions commerciales qui offraient un très bon canal de transmission des informations politiques et militaires.

Cuvinte cheie: *pregătiri militare turcești, relații între țările române, registre comerciale, sistem de informatori.*

Mots-clé : *préparations militaires turques, relations entre les Pays Roumains, registres commerciaux, système d’informateurs.*

Universitatea „1 Decembrie 1918”
Alba Iulia
alinmihaigherman@yahoo.com

ZAMFIRA MIHAIL

ÎNSEMNĂRILE ROMÂNEȘTI PE MANUSCRISELE SLAVONE DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

O însemnare făcută pe marginea unui text autograf sau tipărit este un martor pentru contemporani sau pentru istorie, destinație atribuită prin voință de cel care a ortografiat-o. Cel care a scris s-a introdus într-o identitate diferită de a sa. În timp ce comentariul, corectura, notele de exegeză referitoare la text nu sunt însemnări, ci completări, divagări, amplificări integrabile, într-o altă perspectivă, textului ca atare, însemnarea este oul de cuc lăsat în cuib străin. Fie că se va naște sau nu ceva nou, el perturbă conținutul cărții ca unitate, distrage atenția cititorului. În multe cazuri, mărturisește o dorință de afirmare, consemnare a proprietății asupra unui bun material, fie că autorul este decis să-l păstreze, fie (mai ales în cazul manuscriselor) să-l dăruiască.

Privind astfel însemnările, ca texte nepoftite în conținutul cărții ca atare, putem înregistra diferențe între însemnările de pe manuscrise (atestate începând din antichitate) și cele de pe tipărituri. Acestea sunt de cronologie (distanța în timp dintre data de alcătuire (tipărire) a exemplarului și data celei mai vechi însemnări de pe el), dar țin și de numărul și conținutul notelor din cele două categorii de texte și, de asemenea, de tematica scrierilor din exemplarele adnotate. Am putea presupune că cei care aveau (au) în mână un exemplar de manuscris, valoros chiar prin statutul său de unicitate, acordă respect cărții ca *obiect*. Realitatea contrazice deseori această prezumtivă aserțiune.

Manuscrisele slavone au un statut special în cultura românească, pentru că au fost folosite efectiv în cultul ortodox, după care au fost marginalizate, păstrate sau înstrăinate, datorită faptului că limba textului lor nu a mai fost în uzul bisericii. Ele căpătaseră însemnări și în perioada folosirii active, repede după încheierea scrierii lor, dar și mult mai târziu, când nu au mai fost folosite în serviciul divin, căruia îi fuseseră menite. Ne-am oprit acum la însemnările în română – alături de care se întâlnesc și însemnări în alte limbi (latină sau limbi slave vernaculare). Însemnările au

fost studiate în ultima jumătate de secol, totuși înregistrarea și analiza însemnărilor de pe manuscrisele slavone nu a fost decât arareori abordată (ele au fost înregistrate de multe ori în cataloagele de manuscrise ale diferitelor biblioteci).

Scrisul în limba română pe manuscrise slave reprezintă o *adoptare* a manuscrisului alolingv în societatea românească, deși autorii însemnărilor știau că limba slavonă nu era cunoscută de concetățenii lor. Ei înșiși scriau în limba maternă și apelau la manuscrisul străin, în cele mai multe cazuri, doar pentru a-l folosi ca suport pentru scris. Se știe că hârtia ca atare a fost o marfă scumpă. Dacă textul însemnării în românește conține informații despre danie sau despre menirea de a reprezenta un pomelnic permanent al familiei, cu atât mai mult cel care scrie face dovada încrederii că slujitorii bisericii sau ai mănăstirii destinate sunt români și vor înțelege mesajul însemnării! Pentru donatorii din secolele al XV-lea–al XVII-lea, convingerea era cu atât mai mult realistă, cu cât serviciul religios se slujea în slavonă. Dar de ce continuau să lase *urme* autorii însemnărilor din secolele al XVIII-lea–al XX-lea? Ei știau că suportul hârtie este rezistent (chiar peren) și că o carte nu era distrusă în mod voluntar. Deși textul cărții slavone nu mai era folosit în cultul ortodox românesc de la începutul secolului al XVIII-lea, cartea continua să fie păstrată (de obicei în biserică, în diaconicon, în pod, în turnul de la intrarea în locașurile mănăstirești), deseori în condiții precare. Autorii notițelor erau probabil convinși că mesajul cuvintelor lor va dăinui și va fi (re)cunoscut. Multe însemnări românești sunt din timpul când exemplarul respectiv era în uz și ele alternează/se succed și cu cele în slavonă sau în altă limbă vernaculară. În această perspectivă, istoria exemplarelor respective poate fi urmărită pe coordonate diferite. Manuscrisele slavone au căpătat însemnări curând după încheierea scrierii lor, dar și mult mai târziu, când nu au mai fost folosite în cultul ortodox, căruia îi fuseseră menite. Acum ne referim doar la însemnările în română, pentru că vom continua cercetarea și publicarea lor în totalitate. De asemenea, analiza lingvistică a textelor este în curs de publicare, odată cu întreaga bază de date a însemnărilor de pe manuscrisele slavo-române și slave de la Biblioteca Academiei Române.

Recenta lucrare a colegei Cristina-Ioana Dima (2021), o analiză monografică a celor peste 2300 de însemnări de pe *tipăriturile* vechi românești păstrate la Biblioteca Academiei Române (= BAR), oferă posibilitatea de a întreprinde analiza comparată a însemnărilor de pe manuscrise cu cele de pe tipărituri.

În ambele situații, însemnările au fost făcute de persoane deprinse cu scrisul – ceea ce reprezenta o treaptă superioară cunoașterii cititului, pentru că deprinderea scrisului și exercițiul lui erau greoaie și îndelungi.

În manuscrise, cele mai multe dintre însemnări, *exceptându-le* pe cele ale copiștilor sau diecilor, au o grafie dificilă, caracterizată prin trăsăturile neregulate ale slovelor, omisiuni de slove și prescurtări aleatorii, precum și prin multe greșeli, prin nerespectarea normelor ortografice folosite în epocă. Intruziunile marginale sau în spațiile rămase libere din oglinda paginii erau făcute cu diferite mijloace de scriere, cu cerneală și, mai nou, cu creionul (de obicei chimic). Deși neavenite, ele reprezintă mărturii, fie că sunt consemnări, încercări de condei sau desene năstrușnice.

O categorie specială de mărturii, generalizată în manuscrise, o constituie colofonul. Colofonul însă se încadrează în structura textului (fiind similar foi de titlu a lucrărilor tipărite) prin faptul că fie alcătuitorul textului, fie copistul se referă pe această cale la munca de întocmire a manuscrisului; colofonanele sunt alcătuite și ortografiate de obicei cu grijă și, de aceea, nu ne vom referi la ele în cercetarea noastră. Majoritatea însemnărilor menționau destinația cărții care, după ce fusese comandată, cumpărată sau primită, era făcută donație unor locașuri de cult (sau unor preoți) pentru pomenire, spre perpetuarea amintirii și pentru „iertarea păcatelor”. Însemnările „laice” evocau întâmplări (personale, de familie sau ale colectivității), care îi motivau pe cei care scriau. Se descriau evenimente istorice, scurte comentarii meteorologice, ale calamităților (cutremure, inundații) ș.a., toate prezentate (sau considerate la un moment dat) ca fiind „extraordnare”, demne de a fi ținute minte. Consemnarea lor vădea, astfel, involuntar, menirea însemnării de a fi memorie istorică vie. Dar se poate constata și faptul că multe dintre însemnări sunt datorate impulsurilor de exhibare a eu-lui (care se manifestă și prin tendința persoanelor respective de a se iscăli, de a desena pe monumente sau pe unde apucă), trăsături ale psihologiei (în trecut a unor semidocti, recent a unor „teribiliști” – uneori și manifestări ale unor inocenți). Este evident că mulți dintre cei care „mâzgălesc” însemnări, nu-și dau seama de valoarea „obiectului” carte. Acest aspect poate fi remarcat pe manuscrise (sau mai ales pe ele)¹, pentru că însemnările în limba română, care încep să apară din secolul al XVI-lea pe manuscrisele slavone de la BAR (cea mai veche însemnare datată întâlnită până acum este de la 1598, BAR ms.sl. 632: 11–13) au fost scrise mai ales după ce exemplarul nu mai era în uz, limba română generalizându-se în cultul ortodox în secolele al XVII-lea–al XVIII-lea. Limba slavonă a acestor manuscrise nu mai era familiară clericilor ortodocși români.

¹ Dima 2021: 426–427 înregistrează, în total, doar 27 de „încercări de condei, exerciții de caligrafie, cuvinte dispartate, notițe fără sens” din 2300 de însemnări, dar și 62 de „însemnări fragmentare, incomprehensibile, cu sens echivoc”; cf. și Timotin, Tsibranska-Kostova 2020.

Însemnările de pe tipărițile românești s-au făcut pe exemplare date – cea mai veche carte cu însemnări din BAR este *Evangeliiar românesc* (Brașov, 1561), însemnările fiind posterioare acestei date (Dima 2021: 39), iar cea mai veche însemnare de pe acest exemplar este târzie, abia în 1726 (Dima 2021: 43–44); dar pe alte tipăriți însemnările sunt mai apropiate de data apariției cărții – de exemplu, pe *Îndreptarea legii* (1652), prima însemnare este din „a.7200 deche<mbrie> (= 1692)”² (Dima 2021: 26). Manifestările de scriptomanie/grafomanie nu păreau să-i deranjeze pe cei care continuau să folosească exemplarul tipărit. Grafomanii doresc ca mai ales numele lor să fie cunoscut. În secolul al XVIII-lea, un Preda, care se recomanda logofăt, își scria, repetitiv, doar numele pe un *Apostol* din secolul al XVI-lea (BAR ms.sl. 487) : „Să să știe că am scris eu Preda” (BAR ms.sl. 487: 78^v); „Să știți dumneavoastră că am scris eu logofăt Preda” (BAR ms.sl. 487: 191^v; vezi și F. 167^v, 192^v) sau, un altul : „Să să știe cine au scris aicea, robul lui Dumnezeu Nedelco, grămăticul ot Țințăreni” (BAR, ms.sl. 327: 307^v), iar pe coperta anterioară, în interior, își înșiră numele mai mulți. Un cititor din secolul al XVIII-lea îl ceartă pe Nedelco: „Cine ai fost cel ce ai scris, nu te știu, dar aceasta știu, că ai stricat numai cerneala” (BAR, ms.sl. 327: 307^v). Unele iscălituri în română, ca și în slavonă, erau în criptogramă, de exemplu „iereiu Hrizanu” (BAR ms.sl. 446: 201^v).

Însemnările pot fi considerate o marcă a circulației, cu rezultate semnificative pentru tipăriți, pentru că difuzarea exemplarelor începea de la locul tipării, în timp ce, în cazul manuscriselor, locul scrierii este de cele mai multe ori necunoscut și, prin urmare, itinerariul parcurs poate fi identificat sinuos. Stabilirea circulației este aleatorie și pentru că exemplare cu însemnări adăugate în diferite locuri geografice nu au menționată localitatea unde s-a notat însemnarea. Sigure sunt două marchere: colofonul sau însemnarea copistului și depozitul actual. Dar, din smerenie monahală, copistul se ferea, de multe ori, să-și însemneze numele sau locul în care se găsea atunci când scria, ceea ce constituie o diferență esențială de localizare/identificare a provenienței între manuscris și tipăritură. Manuscrisele mărturisesc, accidental, despre aventura drumului parcurs de-a lungul timpului, una dintre probleme fiind localizarea arealului scrierii lor: dacă provin din țări slave sau a fost scrise în țările române.

Pentru că mișcarea cărților s-a făcut prin oameni, ele sunt și oglinda itinerariilor acestora (exemplarele cumpărate la târguri, hramuri etc.). A dăruî o carte unui loc de închinare trădează încrederea că mesagerul *carte* completează intențiile celui care dăruiește. Perspectiva de a descifra

² Dima 2021: 174 echivalează „anul 7200 deche<mbrie>” cu 1691.

doar traseul manuscriselor și al cărților vechi pe baza însemnărilor ar limita însă semantica lor de document, asimilat celui istoric. Majoritatea manuscriselor slavone au conținut religios, ele se aflau în mâna oamenilor în momente de cumpănă și putem deduce din împrejurările în care au fost folosite încrederea în rolul lor benefic, conferit de conținutul religios. O privire de ansamblu asupra traseelor scoate la iveală roiri sau concentrări de însemnări în proximitatea unor centre cultural-bisericești (și mănăstiri, cu o categorie distinctă de cititori), dar și inevitabilele dispersări pricinuite de evenimentele prin care au trecut de-a lungul timpului. Iar punând în balanță interesul pentru conținut, prin care aflăm cine și din ce zone geografice îl va fi folosit pentru lectură, ca și pentru rugăciune, intrăm în domeniul mentalității medievale. Repetăm însă că astfel de concluzii pot fi aleatorii, datorită caracterului accidental al însemnărilor, precum și raportului dintre manuscrisele care au fost salvate, pe de o parte, și exemplarele (unele dintre ele unicate) care au fost distruse, pe de altă parte.

Valoarea însemnărilor specifice: de donație, cumpărare, răscumpărare, moștenire se vedește doar orientativă și permite refacerea cu probabilitate a itinerariului. Ele au fost făcute în general pe exemplare cu bordură lată (ceea ce ne pune în legătură cu tipul de hârtie folosit) sau pe filele rămase albe, parțial sau în întregime, la începutul sau la sfârșitul unui capitol, al unei scrieri (într-un miscelaneu) sau al cărții. Autorii trebuie să fi fost preocupați ca scrisul lor să nu dispară la ajustarea tranșelor – operațiune efectuată chiar și de copişti (ca și de tipografi), dar, de obicei de meșteșugarii specializați care legau cărțile –, așa încât însemnările făcute pe un singur rând, pe bordura de sus sau de jos a oglinzii textului, ajungeau să se prelungească de-a lungul multor file. Referindu-ne la bordura lată care oferea spațiu generos pentru însemnări, trebuie să avem în vedere și dimensiunea (formatul) cărții, care variază în funcție de conținut, dar și de dimensiunile hârtiei pe care copistul a lucrat. Formatul tip „evanghelie” (30/32x20/22 cm.) era destinat să fie citit pe tetrapod sau pe strana (pupitrul) cântăreților, iar cele pentru slujbe aveau format manipulabil, pentru a fi mai ușor de transportat și de folosit. Nu am întâlnit ezitări în a folosi orice manuscris de cult pentru însemnări – dimpotrivă, evangheliile și, mai ales, liturgiile atestă șiruri de nume pentru a fi pomenite, iar spațiile albe au fost folosite pentru exerciții de autografe.

Dorința de a avea și a păstra cartea manuscrisă ca obiect sfânt (sfințit), comandat sau cumpărat, a fost determinată atât de știința de carte, mai ales în mediul rural, a cuiiva din familie (Mihail, P. 1937: 319–325; cf. Mihail, P. 1983), cât și de credința că o carte este aducătoare de ocrotire cerească asupra gospodăriei și a membrilor ei. Ea poate constitui o explicație pentru faptul constatat că ciobanii transilvăneni, plecând cu oile la

vărat din satele transilvănene în locuri foarte îndepărtate (în Dobrogea, Basarabia, până în Crimeea), luau deseori cu ei cărți de slujbă bisericească, deși nu existau slujitori ai altarului în colectivitatea lor și, probabil, nici știutori de slavonă, dar considerând că pot fi protejați de cărțile *obiect* (Machidon 2005: 310). De altfel, cartea schematizată și miniaturizată, redusă la dimensiunile amuletelor, face parte din această categorie de artefacte purtătoare de noroc sau aducătoare ale acestuia, prin prezența lor, în proximitatea omului.

O particularitate a multor însemnări pe manuscrisele din secolele al XVII-lea–al XIX-lea este formularea lor bilingvă. Se începe cu formula tradițională slavonă și se continuă cu formularea în română. Deseori formula de încheiere, stereotipă, datarea și iscălitura revin la slavonă. Încă o dovadă concludentă a slabelor cunoștințe ale limbii străine și a trecerii dintr-un cod în altul pentru comunicare poate fi considerată însemnarea bilingvă din 1687, pe un *Triod* din secolul al XVI-lea (BAR ms.sl. 417: 136^v–143^r).

O categorie de însemnări în română o constituie *textele de corespondență*, scrise pe manuscrise slavone, adresate unor persoane cărora ar fi trebuit să li se trimită cartea, pentru ca să poată citi scrisoarea. Într-un *Minei* (secolul al XVI-lea) întâlnim: „Scris-am eu Stanciul, marele logofăt, până la tine, frate Oprea, multă sănătate. Alta, frate, mă rog dumitale să faci bine să vii până la mine” (BAR ms.sl 437: 149^v; însemnare din secolul al XVII-lea); într-un alt *Minei* (tot din secolul al XVI-lea) : „Smerenie și metanie molitvei tale, frate popo Aldea. Alta, pohtescu pre molitva ta, ca pre un cinstit frate, să trimiț mir. Az pop Zmedul” (BAR ms.sl. 501: 44; însemnare din secolul al XVII-lea), iar într-o *Psaltire* (1523): „Cinstit sfinția ta, părinte egumene, se fii dumnata sănătos; alta, po<ftesc>” (BAR ms.sl. 505: 181^v; însemnare din secolul al XVIII-lea). S-ar putea presupune că textul reprezintă un model de corespondență, pe care copistul a dorit să-l aibă la îndemână sau să-l învețe; sau că textul a fost reproduș pentru ca viitorii cititori să-l folosească. Este evident faptul că aceste scrisori sunt mai târzii, din secolele al XVII-lea–al XVIII-lea, când exemplele respective probabil nu mai erau folosite în cult. Înregistrarea unui număr mai mare de asemenea *însemnări cu destinație* ar putea clarifica dilema. În tipărituri se întâlnesc numeroase exemple de corespondență, indexate ca *Scrisori, mesaje, urări* (Dima 2021: 428–429; 244 de citări), începând de la cea mai veche carte cu însemnări de la BAR, *Evangheliarul* din 1561 (cu însemnări din cele două secole următoare). Printre textele similare, un exemplu de pe *Evanghelia învățătoare*, tipărită la mănăstirea Dealu în 1644 : „Cinstite și al meu bun ca u<n> frate, alta nu am ce-ți scri, numai să vii până la mine” (Dima 2021: 128).

În manuscrisele slavone am înregistrat prezența, cu obstinație, în consemnările de donație, a unui final stereotip care stipulează imprecății pentru ca exemplarul respectiv să nu fie deturnat din locul în care ar trebui să rămână pentru totdeauna; în acest scop, au fost folosite formule de anatema și blestem, în formulări categorice și menite să înspăimânteze prin consecințele menționate. În schimb, în tipărituri imprecățiile sau blestemele se întâlnesc foarte rar: 39 de semnalări în 2300 de însemnări (Dima 2021: 423). Deocamdată nu avansăm nicio presupunere care să poată motiva diferența între insistența de a recurge la formule de blestem în manuscrise, spre deosebire de cartea tipărită, în aceleași perioade și la aceleași categorii de scrieri.

Procedeele imprecăției, care ar fi trebuit să sperie, a fost folosit din cele mai vechi timpuri. Întâlnite în diplomația medievală slavonă (cuprinsă în colecția *Documenta Romaniae Historica*), formulele de întărire a documentului prin jurământ cu blestem se regăsesc în însemnările copiștilor de manuscrise și în cele ale donatorilor. Totuși, constatăm că exemplarele cu astfel de formule incriminatorii se păstrează, acum, în cu totul alte locații, fie ele chiar și alte incinte bisericesti sau, mai ales, în biblioteci publice. Formula religioasă de imprecăție, considerată drept un mijloc sigur, în mentalitatea epocii, de protejare a cărții pentru a nu fi dislocată de la destinația căreia i-a fost menită, s-a dovedit a fi de o eficacitate reală minimă. Deși se invocă cele mai aspre canoane: „S-au dat de pomană de însumi Iordache [...] ca să fie părinților călugări [...]. Și oricine îl va înstreina de la acest schit să fie procler și anathem” (Marinescu, Mischevca 2010: 17); „Să știe această carte că este a mănăstirii Dobrovețului, pre care oricine să va ispiti ca să o ia să nu fie ertat de Sfânta Troiță până nu o va aduce ca să o dea iar la locul ei” (BAR ms.sl. 552: 75–80; sfârșitul secolului al XVIII-lea); „Această carte o au dat pomană în Răbra Mare, în beserecă, cu ha[i]nele cu tote a besearce[i] pătro sofletole pope Ioan și pătro sofletole ficiorilor, cinre o a l[u]a, să fie procler” (BAR ms.sl. 654: 134–139); „Cela ce u va loa să u vă<n>ză sau dzălogească. Sî fie procler și trecler de 318 ot[e]ți ce au lăsat lege pre pământ (BAR ms.sl. 39: 213^v, c. 1595–1606”); „Ară [= iară] cine o va lua să ciia trecler și procler și afurisit de Domnul Hristos. **Ние достоинираве Божий Михъиль** (nevrednicul rob al lui Dumnezeu, Mihăilă) **ꙗꙗꙗꙗ** (7106 [= 1598])”.

Raportările se fac la judecata divină. Am întâlnit doar pe exemplarul lucrării *Mistirio sau Sacrament* (1651) proferarea unui blestem „rău”: dascălul Gheorghe blestemă pe cel ce o va fura sau o va duce în altă parte „să nu mai aibă hrană pe țarină”, însă chemarea pedepsei prin îmbolnăviri este frecventă. Funcția *magică* a cuvântului pronunțat sau scris, una dintre componentele inalienabile ale limbii (Mihail, Z., Osiac 2008: 51) a

fost sfidată chiar și de către cei care cunoșteau bine eficiența acestei forțe a imprecăției. Sunt atestați și ierarhi care au mutat cărțile, fără să se teamă de urmările pe care blestemul, care era formulat, l-ar avea asupra lor (Mihail, Z. 2021). Vor fi fost acele exemplare „sfințite” (cu aghiazmă) pentru a putea părăsi locul ce le-a fost hărăzit? – ne întrebăm retoric. Dar este semnificativ faptul că formulele nu au fost șterse nici de cel care muta cartea, nici de posesorul din noua locație unde ajungea aceasta. Aceste formule de invocare a unei pedepse divine sau de canonisire a celor care nu respectă destinația de folosire a cărții au fost fie ignorate pur și simplu, fie nu au fost descifrate și citite de noii posesori sau cititori. *Habent sua fata libelli!* De aceea, cartea religioasă manuscrisă sau tipărită care conținea formule de blestem (cu imprecății) a avut aceeași soartă ca orice lucru neînarmat cu asemenea platoșă de apărare.

Cele mai multe manuscrise (ca și cărțile românești cu însemnări) s-au mișcat tot în mediul ecleziastic, de la o biserică sau mănăstire la alta. Altele au plecat din țările slave în diferite direcții (astfel au ajuns în țările române) și chiar „peste mări și țări”. Altele s-au deplasat purtate de chiar proprietarii și cititorii lor, dar, în final, cele mai multe au poposit în biblioteci publice, pentru a fi *conservate* și *studiate*. Biblioteca Academiei Române, cu cel mai bogat depozit de carte manuscrisă (ca și de carte rară și carte de patrimoniu), le adăpostește de peste 150 de ani. Este firesc să adresăm, astfel, un omagiu de cinstire Arhivelor Naționale ale României, care păstrează primul text original românesc, datând din 1521.

ANEXĂ³

618 F. 190^v (sec. XVIII): Eu popa Toma am dat la Mărcușu Onu, am dat pe merjie chila... scris-am eu popa Toma, luna lui marti, 19 dzile.

619 F. 165^v: Să s[ă] știe de câ(n)d am văzut cu(r)cube(u) spre miază-noapte în luna lui ghenua(r) în 9 zile și înbla vletul „зѣми (7248 [1740]) și eram atunci în țara Ardealului la Mănăstire Milașului Mare. Ierodiacon Paraschiv Moldovan.

622 F. 41–59: Изволеніем Отца, поспѣшеніем Сына, съвершеніем Свѣтаго Дѣла, рокъ Божего, рѣхѣ ся книга рекомаа Евангеліе (Cu voia Tatălui, cu ajutorul Fiului, cu săvârșirea Sfântului Duh, anul Domnului 1665, această carte numită *Evanghelie*) cumpere anume Fodoruț Criga drep(t)i pacatele sale și a perinților

³ Din baza de date pe care am efectuat cercetarea, reproducem însemnările manuscriselor 601–822, pe care le-am descifrat personal. Dintre acestea, manuscrisele 601–728 au fost descifrate prima dată de P. P. Panaitescu, dar, îngrijind editarea lor, am repetat integral toate fazele de descriere, vezi P. P. Panaitescu, Zamfira Mihail, *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*, București, Editura Academiei Române, 2018. Prima cifră reprezintă numărul manuscrisului slavon.

sale și moșilor și stremoșilor sale perinți tiama anume Fodor și Iliane, frați Grighe tiama anume: Ionaș, Necheta, Ivuț, a Grighe soță tiama Merie femee, tiama Toma, Ignat, Gafie, Gafeiuțe, Ile, cumpere Fădoruf, Griga aiasta carte, linghe carte cumpere și felon drept u(n) cal și potrafel și pseltire pletit giumatate și feșnic și de ținare trupul lui Dumnedzev pre prestol și av dat la svinta bese-reche in sat Garnicești hram Naștere S[ven]tei Precistei. De acolo se n-aibe nime a-i cleti, cene are cutedza a cleti se feae cliat și procliat, anafema și de iaste lume și de cee lume, atunci Avibearut crai Epafei Megal în custul Ridai Frent, șpan era Tovt Megal, chirsnic era Sacaliș Simiac, popa era din țara Leașasche, din Cosmaci, Ioan a Crighei surorele tiama: Fresine, Tita, Solomee. Atonci custa Macsin, Sas, Luca, Felimon, Diurdee, Grodze, Stefan, Sacu, Petraș, Brindov, Iacov, Andreeș, Diordee nemeș, Anghelina în custul acelor omini, cene va fi preut tot se pomenească numele Grighei i custul Bufeica: Toder, Gage, Saul, Lazar, Ștefan, Neteata, Dumnedzev i priimasche. Scre-s-av popa din sat din Cosmaci cu mina sa la case și la mase Grighei și av dat bucate și Bucutureveaci.

623 F. 47^v. † În numele Tatălui și al Fiului și a Duhului Sv[â]nt. Amin. Această carte nume *Ţveatnițe* o au cumpărat șerbul lui D[umne]z[e]ju anume Bandre Simion pen[tru] păcatele sale și a tot rodul și au dat la beseareca cea bătrână, să le hie pomană. Iară cine se va afla cineva din rod sau popi să o vânză, să hie treclet și preclat de 318 de ot[e]ț și cu Arie să a[i]bă parte. Рок Божіи ꙗхн (Anul Domnului 1650).

Pe foaia liminară, pe bordura laterală, de jos în sus: I. † Când au ținut parohie popa den Corneșt[i] anume Ștefan, fecioru(l) lu(i) Fui(o)r Co(s)ma, câ(n)d m-a(m) căsători(t), au fo(st) aii de la Naștere lu H[risto]s ꙗхчс (1696); câ(n)d a(m) scri(s), au fo(st) aii ꙗхчд (1704), luna lui martie, 26 de zile.

II. [Alt scris]: ꙗхчг (1723), când au luat dascalul *Ohtaiul* și *Catavăsiia*, m[e]s[i]ță martie 19 zile, pentru o pereache de cioreci și giumatate de felder de grâu.

625 F. 1: Această sv[â]ntă *Ivangh[e]lie* au fost stricată, ci o am dus eu pop Toma în Sibiiu de o au deres un neamțu pe 2 florinți. Și au dat ciuma, ci m-am nevoit de m-am dus să o scoț și bani n-au fost, ci m(i)lostivul D(u)mnezeu au îndemnat nește oameni buni de mi-au împrumutat banii, de o am scos afară din Sibiiu și m-am feleluit că după 3 zile le voiu da banii și satul n-au fo(st) ha(r)-ni(ci) să dea banii și ca(r)tea au stătu(t) zelo(g) în șase sau șa(p)te se(p)tămăni, până când m(i)lostivul D(u)mnezeu au înde(m)na(t) pre Oprea Pura din Holțman de au dat un florint și Sta(n) morariul au dat 60 de bani și Oprea Tătulia au dat 40 de bani, de o am plătit. Și acești oameni buni au dat banii pe(n)tru pomeana sufletelor lor. Ce cine va ceti pre acea(s)tă sv[â]ntă ca(r)te să-i pomenească și să le iarte de păcate, că ce face omul bine la sv[â]nta besearecă, îngeru(l) scrie în ca(r)tea vieții. Исписах сіа аз много грѣшник, поп Тома от село Фофѣлде, ми(р) и здравіе. Ямин. Въ лѣ(т) ꙗхчї м(с)ъ се(п)теврїе кѣ днѣ (Aceasta am scris eu mult păcătosul popa Toma, din satul Fofealde, pace și sănătate, amin. În anul 1710 luna septembrie, ziua 22).

F. 134^v (sfârșitul secolului al XVIII-lea):

1. Să s[e] știe de acesta lucru că Mateiu au dat un loc besearecii pe(n)tru pomeana sufletulu[i] lu(i) și pe[n]tru a muerii și l-au da(t) înaintea satului tot și l-au

dat cu mare blăstăm și cu afurisanie, să fie afurisi(t) de trei sute de oteț den Nekei cela o(m) pro(st) care să va ti(n)de la acela loc, că l-au închina(t) besoarecii până va fi pămâ(n)tu(l). Locu(l) iaste în streză, lângă locu(l) lui Ion Gherdea, ce acel loc cine va sluji besoarecii, locu(l) încă să-l ție.

2. Iară de acel loc am scris forte să să știe că Mateiu au dat locul din streză lâ(n)gă Io(n) Ghe(r)dia, l-au dat besoarecii cu toată voia sufletului, și l-au da(t) înaintea a to(t) satul, să fie al besoarecii până în veac, iară acela om pro(st) ce să va ti(n)de la locul besoarecii, să fie afurisi(t) de 300 i 18 părinți bătrâni den Necheiu și de noi. Și jude au fo(st) satului Io(n)u lu(i) Sto(i)că(i) Rușeve(ț) și pâ(r)ga(r) mare Toma Tătulia, al doile pâ(r)ga(r) Ion Sopa, pârgar mi(c) Ionu(l) Radului Crăciunease, goci[manii] satului: Laze(r) Da(n)cu(l) și Toade(r) Pula(n), preoț[ii] besoarecii: popa Ma(n) și popa Toma și popa Ma(r)cu(l) și popa Oprea; județ în Nechi(r)hă a fo(st) județ mare: Andraș Căzni(c), județ mic: Ba(l)tă(ș). Și l-au da(t) în zilele lui Apafi Mihaiu craiu și vlădi(că) Varlam din Daia. **Въ лѣто въ Рож[дество] Х[ристо]во ꙗхѣзъ, мѣсѣца юнїа въ дѣнь, писа(х) азъ много грѣ(ш)никъ, попа Тома** (În anul de la Nașterea lui Hristos 1687, luna iunie, 28 zile. Am scris eu mult păcătosul popa Toma).

628 F. 152^v–153^v: Scris-a(m) eu Ion pe această carte bună și, de la dumnezăiasca mănăstire Coșula, rusască *Psaltirea*.

Pe coperta posterioară, în interior, direct pe tăblia de lemn: În zilile a lui Mihail Racoviță* voevoda înbla velet **ꙗхѣзъ** (7227 [= 1719]), mai 10.

632 F. 6^v–13. Pe bordura de jos: † Această carte anume *Anghelost* au rămas de popa Nechită din Gă... [răzuit] și popa Nechită au fost frate cu One diac și au rămas a lui One 3 ficiori și popa Nechită au murit și au avut 2 ficiori, ară unul au murit, ară unul a rămas și mi-o au dat pomană și ea anume Mihăilă diac a lui One ficior. Ară cine o va lua să ciia [!] treclet și procler și afurist de Domnul Hristos. **Ние достойни рабе Божїи Михѣилъ** (nevrednicul rob al lui Dumnezeu, Mihăilă) **ꙗрꙋс** (7106 [= 1598]).

F. 13^v–14^v. Și Mihail s-au preoțit în anul **ꙗхѣлг** (1733) și au răposat în anul **ꙗхѣда** (1764) și până...

F. 238^v. **ꙗрꙋс** (7106 [= 1698]) popa Nechită.

634 F. 106^v: Dat-am ceastă carte anume *Tretoevanghel* zelog dereptu 5 ducat i 25 noți la popa Ștefan în **Воѣ писъ ноиев ѿ дѣнь** (scris noiemyv(rie) 1 zi).

636 Coperta anterioară, în interior [secolul al XVIII-lea]: Ce te lauzi / ceela ce ești tare firice de omu(l) [și slove disparate, încercări de condei]. / Tot omul de supt soare daca-(i) vine ceasu(l), moare. / Tot omu(l) de su(p)t / [alt scris] Tarasie de Thaso(s).

F. 1. [secolul al XVIII-lea]: Cine nu să va lăsa de toat(e), nu va put(e) precepe pe Du(mn)[e]dză(u).

F. 1^v. [secolul al XVIII-lea] Listă de cântări bisericești. Titlul și finalul în limba română: Câte *Slave* au cântat Ghedeon lu(i) Varla(m) să s[e] știe tot anume [...] și **w(c)многaл(c)ница** cu toate *Slavele* de pesne.

* Mihai Racoviță, domnul Moldovei (1715–1726).

F. 333^v. Пи(с) азмногѡгрѣ(ш)ны(и) ієрєи Іѡрє(с)тѣлѣ[т].зсѣе а(в) ѿѡи(с)а)хѣ
(Am scris eu mult păcătosul iereu Iorest la anul 7265 [= 1757] av[gust] 30, din Iași).

F. 338. Cu litere latine amestecate cu slove: IOREST ermonah, ꙗзсѣеа(в) ѿ ѡи(с)а)хѣ (7265 [= 1757] av[gust] 30 din Iași), și încă o semnătură, Филофєѡ(с) ДІАКОНѡ(с) (Filoteos diaconos), cu aceeași cerneală.

F. 338^v. † Acea(s)tă *Pravilă* iaste a svi(n)te(i) mă(n)ăstirii Nia(m)țul ș(i) fii[n](d) stricată ș[i] de(s)legat(ă) o a(m) lega(t) e(u) smerenii monah Ioil[?] лет ꙗзсѣа (7224) [= 1715/6].

F. 339^v. [secolul al XVIII-lea]: 16 lei au dat vo(d)[ă] și i-au prăpădit Ghedeon toț.

Coperta posterioară, în interior [secolul al XVIII-lea]: Cine nu să va lăsa de toate, a pricepe pe D[u]mnezeu nu poate tot omul.

649 F. 30^v. Язѣ (eu) ierei Gheorghii ot Băiceni precum mi-au dat această carte preutiasa răpoosatului preotului Ursului, carele au fost potropop ot Iași, Dumnedzău să-l pomeniască [în] împărăția svinți[i] sale depreună cu preotiasa și cu toți cuconii și rudenii a dumilo(r) sale. Mi-a o dat-o ca să le fie pomană în veci. Amin. Scris-am când au vini(t) Ioan Neculai* voievo(d) ș-au întrat în Iaș в срѣд м(с)цѣ ген. кѣ дни (miercuri, în luna ianuarie, 25 zile), în dzioa lui s[ve]lți Gligori B[o]goslov влѣт (în anul) 7218 [= 1710] [cu cerneală roșie, uncială].

650 [secolul al XVII-lea]: F. 1. Pe bordura laterală, de sus în jos: Scris-am eu, grămătic Loiz.

F. 34. Pe bordura laterală, de sus în jos: Милостію Божію Іѡ(н) Антоніе воєвод (Din mila lui Dumnezeu, Io Antonie voievod).

F. 69^v. Pe bordura laterală, de jos în sus: Scris-am eu gramatic Loiz pâ(n) la dume[ta] sănătate și pace dumatale alta mă rog.

F. 92. Scris-am eu gra[ma]tic Loiz sa(n)[a]tate și pace dumitale asta mă rog dumitale pentru mi(l)[o]stivu(l) Du(m)[ne]zău.

654 F.134–139. Pe bordura de jos: Această carte o au dat pomană în Răbra Mare [acum Rebra, jud. Bistrița-Năsăud] în beserecă, cu ha[i]nele [?] cu totea besearce pătro sofletol pope Ioan și pătro sofletol ficiorilor, cinre o a l[ua], să fie proklet.

655 F. 97^v. † Să s[e] știe de cându m-am dus eu popa Dumitru de la Bălteni, aprilie 20 dni (zile), leat (anul) 7240 (= 1732).

657 F. 118–128. [secolul al XVII-lea spre sfârșit sau începutul secolului al XVIII-lea]: Pe bordura de jos a filelor: Eu popa Niculae dau sama în casa lui Dumitru giudele, Dumitru și Ottoe, Ion a Chirii și Zanțu, Petrea și popa Maxin dat sama cărților besearcie: o citelnă rumânească și sârbească *Prascău* [! P. P. Panaitescu, în loc de *praxiu*, var. *praxeu*, Z. M.], *Mineiū ocatoriu* [! P. P. Panaitescu], *Psaltiră* și o *Liturghie* pomeană în beserecă cea sloven[ească], *Molităvnic* sârbăscu, *Molităvnic* romenescu, *Propovădanie*, [A]pocalips, de [toa]te să fac l1sprădzece, cărțile satului. Писалѣ (a scris) pop Maxin Moldova(n).

* Nicolae Mavrocordat.

660 F. 14–17. Acest *Opștier* care este scris cu mâna îmi iaste dat mie di părinți, Dumnăzău să-i pomine[a]scă întru împărăția Sa cea cere[a]scă și pintru credința m-am și iscălit. Ilie Holban jîtnicer, 1769 noiembrie 12.

661 F. 21^v–26, pe bordura de jos: † În numele Tatălui și a Fiului și a Duhului Sfânt această carte *Trepnic* o dat Lazăr să-i fie pomană la svânta beserecă, pomană pentru sufletele părinților săi leat 1717 august 24 **нм** (a scris) prătrupop Vimahi [?] din Moisăi.

664 F. 30. Pe bordura laterală [Listă de nume pentru pomenit]: Tatiana, Andrei, Grigorii, Ioan, Eremia, Ioan, Ștefan, Onofrie, Roman, Omelian, Pelaghia, Vasilie, Parascheva și altele, tăiate la legat. Pe bordura de jos: Andrei, Liubca, Maria, Maxim.

F. 30^v. Pe bordura laterală: Maria, Ustiana, Ana, Olena, Andrei, Ștefan, Pelaghia, Fedosia, Tatiana și altele, tăiate la legat.

665 F. 55^v–60, 62^v–63^v și 64^v–65, pe bordura de sus: Cu vreria Tatălului [!] și cu îndemnaria Fiului și cu săvrășiria Duhului Svânti, eu Forlia Ionuț din Sirbi și cu giupăniasa mea Axenie și feciorul miu Timofie și cu Ștefan și cu fiia mia Palaghie, deci am cu(m)părat aceasta Sv[ă]ntă *Evanghelie* pre direpți pianingii miei în 4 florinți și o dăm în Sv[ă]nta besărecă din Sirbi, unde iaste hramul Sv[i]ntei Paraschevei să ne ne[!] fie pomană a tot rodul, până în șaptea semenție. Iară cine o va fura sau o va despărți de la svântul prestol, acela om să fie procliat ca o va fura și trecliat de 310 [+8] de oteți svinți, amin.

672 Coperta anterioară, în interior: Scris-am eu în luna fevrare 15 zile Țiple Grigore, carte aceasta a lui, el au cumparatu-o. Text repetat, în diferite variante trunchiate și iscălitura Grigore Țiple.

F. 27^v–28: Întru numele Tatălui și a Fiului și a Duhului Sfânt. Amin. Această carte anume *Octoih* au cumpărat Marcea Grigorie cu giupâne[a]sa domisale Maruță și cu ficeri[i] său [!] Ștefan, Matei, Dan, și cu fată său [!] Marie, pomană pentru iartele pecatelor său[!] și au dat-o la beserecă Leurdina care hram Sf. Arhistratiga Hristova Mihaila. Dare a cineva s-au afla să [i]ei, să prinde vare să fure și a vinde, fără nostru blagoslovenia, si fie blestemat de la 318 Sf. ot[e]ți, anatema pă asta șa pe altu lumea. Amin. Roku [anul] 1740, mesița [luna] iunia, 4.

673 F. 1^v–9; Pe bordura de sus: În numele Tatălui și Fiului și Duhului sfânt a cumpărat Chirac Ștefan și cu Zăcu Marica și le-a dat Alexa, Maria și Căzac Ivan coconi, Iacob, Andreiu și i-a dat popa Marco diacon drept 14 florinți și au cumpărat pimană pintru păcatele sale tăți depreună și au dat în sat în Leurdina la hramul Arhistratih Mihail. Cine s-ar afla să o [i]eie de la beserică, să fiia afurisit cu 318 de ot[e]ți, **и да лет месеца февруарѣ, днѣ д** (1730 și 4 ani, luna furaru [= făurar], ziua 4).

685 F. 164: I. † Frații miei și iubiți miei cititori ne rugăm să ne ertați, eu Gheorghie ermonah di postrig ot Besărica[ni], eclisiarh ot Moldoviță, **в лет 3366** (în anul 7222 [= 1714]) mart 15.

II. Antim ermonah ot Besărica[ni] **в лет 3366** (în anul 7222 [= 1714]), iul[ie] 28.

III. Pe bordura laterală, de sus în jos: Să știi de când am fost eu Pahomie la Moldoviță **в лет 3368** (în anul 7268 [= 1760]).

700 F. 129^v. Pe bordura laterală, de jos în sus: Scrisoarea noastră i-acest tă mâna D[omn]ului postelnecului Gheorghe precum iște că eu fie de altul am luat.

F. 162^v. Pe bordura laterală, de jos în sus: Fraților, vă poftescu întru Hristos, rugați-vă pentru mine păcătos(ul), eu Gheorghe logofăt. 1805 mart. 25.

702 F. 37^v. Acest osmoglasnic l-au scris părintel[e] Toder ot Bodești ca să-i fie pomană lui și părinților lui și lor, fiilor care îi va face Dumnezeu parte, iar cetind, să fiți sănătoși, v leat... [rupt, marginea filei tăiată].

F. 16^v–18^v [secolul al XVIII-lea]: Să s[ă] știe de cân[d] am mersu la muntele Horaiții și m-am călugărit acolo, la Sfeti...

F. 67. [secolul al XVIII-lea]: Pe bordura de sus: Dumitrache Andrei (repetată de două ori).

704 F. 8. Pe bordura de jos: A opștii S: Paisie este [textul se întrerupe].

F. 366^v [scris către sfârșitul secolului al XVIII-lea]: Să s[ă] știe că acea[stă] sfântă car[te] numită *Le(s)tve(ci)ni(c)* e(st)e [a] robului a lu(i) Du(m)neze(u) ieromona(h) Ghedion.

705 F. 39^v–40: Să s[ă] știe când au tăet turcii pe Măriia sa Grigorii Alecsandru Ghica voevod în Eși cu vicleşug, u[n] spurțit de turcu capegiu la casăle de beilic, la vălet *ꙗѡѡꙗ* [1777], oct. 1, duminică spre luni, ca la 2 ceasuri de noapte. Și într-aceia zi au fost și zăefetul nemțascu la Cernăuț[i] și toată noaptea, când au jurat pe toț[i] oamenii ce s-au aflat supt stăpânirea lor, *ꙗѡѡꙗ* [1777], oct. 1, duminică spre luni. Și luni au început a cădè ceață ca fumul pe pământu și au fost tot fumu până joi demeneață și apoi s-au rădecat acè negură.

F. 196^v: *ꙗз Василе Холбанискал, лит ꙗѡ генарл дѡни* (Eu Vasilie Holban am iscălit, anul 7270 [= 1752], ianuarie, 30 zile).

Coperta posterioară, în interior: 1777, 27 săptevrii/ luni 23 octovr. Am tras multă supărare din...

713 F. 6^v: *Сію писаніе писах ѿ ерение Грига изъ Сирби, рок Божію ꙗѡѡꙗ* (Această scriere am scris-o preotul Griga din Sârbi, anul lui Dumnezeu 1714) și în luna lui martie în 8 zile, am făcu[t] coneș, amin.

714 F. 17^v–26^v: Cu îndemnare dată lui și cu puterea lui sfântă, au cumpărat această carte, anume *Mineu*, robu lui Dumnedzău Drăguș Pinteza cu giupâneasa lui Todora și cu feciori Vasilie și Lupul, Marcăș, fata lui Drăguș, Anuță și Artemia și părinții lui Drăguș, Andriaș și giupâne[a]sa lui Parasca și printru rodu său tot moși și stremoși și rodul și l-a fegheduit la hramul Prepodobna Paraschivi. Ce cine va fi slujitor la cel Sfânt prestol, dator a sluji și a ruga [lui] Dumnedzău pritru păcatele lui, ce cine o va lua de la sfânta besearca lui Dumnedzău să fie procleat, anathema și va avea cu mine giudeț la dzua de apoi. Amin. *Рок Божію ꙗѡѡꙗ* (anul lui Dumnezeu, 1645).

716 F. 141–145 Pe bordura de jos: Acest *Octoic* l-am cumpărat eu și l-am dat besericii noastre la Ciolpan, unde este hramul Sfântului erarhu și făcătorului de minuni Neculai, întru ertarea păcatelor noastre ș-a părinților noștri, leat *ꙗѡꙗ* (7245 [= 1737]), fev[ruarie] 10.

F. 353 [secolul al XVIII-lea, a doua jumătate]: Adecă eu popa Ifrim, făcut-am schimb cu călugărițile de la Orbic cu un *Oftoiu* cu 8 glasuri, pe un *Oftoiu* cu 4 glasuri, să să știe. *Месецедекевріиѡ дни* (Luna decembrie 15 zile).

718 F. 1–2 secolul al XVII-lea: Pe bordura de jos, însemnarea începea pe paginile azi lipsă, s-a păstrat doar sfârșitul: ... **УТДАЛИИ ѿ храма Божіго [УТ ЦРКВА СВѢТО[ГО]... АБЖДИПРОКЛАТЪ,** text descifrat de P. P. Panaitescu; acum ruptura s-a extins, hârtia este fărâmițată] **сейвѣкъ и вѣвѣдцїи, анаѳема** (...ar îndepărta-o de la hramul lui Dumnezeu [din biserica Sfântului])... va fi blestemat în acest veac și în cel viitor).

F. 176^v–184 Sec. XVII: **Изволеніемъ ѿца, с поспѣшеніемъ Гнѣ и соверше-ніемъ стго Духа** (Cu voia Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea sfântului Duh), aceste carte inume *Trio(d) țveatnic* au cumparat șerbu lui Dumnezeu [!] Lupului Mignea [cuvânt scris deasupra altui cuvânt șters intens, *Z.M.*] cu giupă-niasa a sa inume Mareauța și cu feciore sei Grigorie, Ivon și Semion pintru peccatele siale și pentru suflete morților, a perinților siale, Mignea Cozma și giăpă-niasa Mariica și dat acesta carte la sv[i]nta băsărica in satu Ivalian să n-aibe nime a v[ă] lova de la sv[i]nta băsărica pe aceste carte, nice purta pin satele, să se pune zalog, nice vinzare, acela să feae proclăt 318 de sv[i]nt.

719 F. 97–115 Începutul secolului al XVIII-lea: Pe bordura de sus: În numele Tatelui ș-a a Fiului și a D[u]hului svintu. Aceasta carte anume *Eva[n]ghelie* o cumpere **рав Божїи** (robul lui Dumnezeu) Veșovak Coszii și cu soțulu sev[u] Anneațe, în sat în Șugatac, la hramul Svintei Veanere și [a] dat la Svintul prestol însuș cu minule sale și drept pacatele sale cuntin [!] cu putere svintii sale a Sfin-tei Veanere. Se n-aibe nime a o cleti de la hramul Svintei Veanere, che a ave isprave inainte infricatului de giudeț. O o cumpere drept pacatele sale și a tot rodul Veșovaneștii, se tiama: Ștefan, Griga, Mareauțe, Ghevrile, Cozma, Eonaș, Toder, Andrei, Toder, Mareanca, Mareaea, Ignat, Matei, Ivan, Ivon, Dumetru, Grigorie, Eonaș, Luca, Ghevrusa, Petraș, Mariuțe, Parasca, Chelina, Mareaca, Vasalie, Mareaca, Chelina, Gafie, Salomeae.

F. 178^v Pe bordura laterală: Pomenește pe: Lavrentie, Ereimei, Ioan, Vasilisa, Ogafia, Anna.

720 F. 24–25 [secolul al XVIII-lea] Pe bordura de jos: Aceasta carte i-o u dat preutiasa lui popa Văsie dreptu sufletu-și și o dat lui diiacu Ștefan și cine o va fura, să fie trecliat și procliat(t) anathema cu toată casa lui și cu feciorii.

F. 34^v–41 [secolul al XVIII-lea] Pe bordura de sus: Aceasta carte să s[ă] știe că o u dat Drăguș Ilieș în pace cu pop Văsiu, popa Văsiu o u pus în be-searecă, pintru păcatele sale și a tot rodul. Erăi va vre să o străce ace tocmală, această să hie triclet și procliet. Și o pun în beserecă în Desești, la hramul Prepo-domna Parascovei și o pu[n] [marginea tăiată] anume po[p] Văsiu și soțul său Aniță, feciorii săi, Nechita, Mihai și Măriuță, pop Grighi și Salomiia, Condrat și Sofro[n], Eremeiu, Pătru, Nicol[a], Io[n] și până a șeptile ro[d] să le hii pomană. Eră cine nu om cheltui, să i să cheltuească vieța lu[i]

F. 172^v Cu litere latine, imitând pe cele gotice. Anul Domnului o mie sasze sute novzeci cizinci, zua dintine a lui Faurar. [Cu chirilice] Acesta Apostol.

721 F. 1^v Pe bordura de sus: Anu D[o]mnului adeca de la întruparea lui HS până [rupt] au fost **ꙗѿи** [1710], aicea au fost omor mare de ciuă de au mur[it] [rupt] treisuteșicincizeci de suflete s-au mutat cătră D[o]mnul HS. De la Uspenie Precistii până la Sv[e]ti Nicolae aici în Breb au murit aceia toț.

F. 3^v–11^v [sfârșitul secolului al XVII-lea] Pe bordura de jos, scris de-a-ndoaselea [invers]: † Aicea om scrie pintru rându ținti[ri]mului de pregiur be-searecă* cum se le [rupt] poată mai lesne chibzui și să le po[a]te ști și a afla carele a cui are. [Continuă pe bordura de sus] Deci le-am pus pe cum țin și measile pe zvore rânduite și împărțite și tocmite, așa și ținirimu cu zvora sa/ (F. 4) [pe bordura de sus, apoi lateral] † Întâe în capu measi[i] Hilipești așa-i și ținirimu, din portițe să înceape, de la laturea despre amiadze-zi și poi spre răsărit până vin înpregiur și sint multu zvori, trei rude de lege delung unii zvore./ (f. 4^v) [În continuare numai pe bordura de sus] A 2 zvoră Mărioșeani, a 3 Pătrănești, adecă zvora tiscă în Mărioșiani./ (F. 5) A 4 Simești, a 5 Tămășeani și popa Vasilie și feciori[i] lui popa Lupu, Chirilă și popa Todor, apoi pe giuătate Fetiască, aceia îs Berindești Coegeani./ (F. 5^v) A 6 Onicească, Glămești și Morăreani./ (F. 6) A 7 Petricească, aceasta Găltănești și a Grigăi lu[i] Marcăș–Sanhiră, Nechita./ (F. 6^v) A 8 Popeniască, adecă Boteani și Cântătoreană./ (F. 7) A 9 Chireani, a 10 Lăzoreniască și a Popeanilor din Coastă, ce amu le zic Gogești după popa Goge./ (F. 7^v) A 11 Moleteani, a 12 Nișască, a Răli[i]/ (F. 8) și a Crăciuni[i] și Cinpoșului și Sanhirii Vasalie și Ilieșu./ (F. 8^v) A 13 Rusăniască, carea o biruiaște [suprascris: biruiesc] amu feciori[i]/ (F. 9) lui popa Lupu și Mărădicu lui Berindei, Pătrășel din Budeșt[i] și Rus Macovei cu Mihoc./ (F. 9^v) A 14 îi dzic Căbuzască cară-i a Bleadii și/ (F. 10) a Motrei și a Bencii, a 15 Mihăești cari amu le dzic Mălănceană. Ce cu scri-soarea am greșit de am pus aicea, dară dealnițili lor îi [i]ntre a Boteanilor și între a Chireanilor, de laturea despre casa Bleadii. Aceasta-i între ceale opt și între 9, batâr mai sus 15 numele, că au fost greșite./ (F. 10^v) A 16 Vlădiască, adecă a lui Vlașin cu Mileană./ (F. 11) A 17 Cotețască./ (F. 11^v) A 18 Mărgireani și Hăidăiană (sfârșitul secolului al XVII-lea).

F. 18^v Pe bordura de jos: Aicea îi coneț, că pe ceea față îi gr[e]și(t) ce trebue a zice.

F. 19. În dreptul unor ștersături în text: † Aceastea ce am tras cruce au fost greșite, deci nu să dzic, ce pogor[i]ți în gios și zi.

F. 132^v–139^v Pe bordura de sus: **Изволеніе Сѣца и съ поспешеніе Сѣна и съвршениестѣго Дѣха** (Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh). Această sfântă carte, anume *Mineiu* **избран** [ales] o au cumpărat Tămaș Avram din Breb, pentru moartea lui Prid Nicoară din Breb, în 15 florinți și s-au dat în sfânta besoarecă în Breb, unde iaste hramul lui **сѣмъ** (Sfântul) arhanghel Mihail și a lui Gavriil, pentru păcatele amândoror și a tot rodul lor, până a șaptea semenție. Iară cineș o va fura sau o va despărți de la S[fân]ta besoarecă, acela să fie anatema și trecleat și procleat de 318 de oteți svinți și să-i fie dracul giudeț aceluia om. Amin.

† Aicea cred au uitat să scrie cursu anilor să-l pue. Deci noi am aflat această scrisoare când era „Дѣха” (1684), fiind scris de popa Pătraș.

722 F. 1–6^v Pe bordura de jos: † **Изволеніе Сѣца и Сѣна и свѣтѣго Дѣха кѣспил Иѣвангеліе** (Cu voia Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh a cumpărat evanghelia) popa Ivan și cu muiarea sa, cu Mărica de Breb, au cumpărat drept cinci flări[n]ți

* Enumerarea locurilor în cimitirul din Breb.

și feciori[i] sei Vasilie și Gheorghie și Pricup, drept păcatele sale și-a părinților și a rodului † și Petrec Lazur și muiarea cu Iona drept un frăție au dat trei flăr[in]t[i] întru sărăcustă, drept păcatele lur. Și acest *trevanghel* [îl]* dăm S[fin]teai besereci în Breb, [прѣстѣль прѣст(8)л (Preastăpânului prestol)], pre trebă beserecei. Cine o a lua sau fura din beserec[ă], triciat și procleat și blăstămat de 318 ot[e]t și de giudețu lui Dumnedzău să hie **ѡТ ГЛАГОЛСА НАШЕГО [сѣса]* ѡКСЕЦЬ АВГОСТѢДЬНЬ, РОК БОЖІЕ АХПД** (de la Domnul Dumnezeu, Mântuitorul nostru [Isus], luna august 5 zile, anul lui Dumnezeu 1684).

723 F. 223–228 Pe bordura de jos, cursiv, cu slove rusești civile: Această sfântă carte ce să numește *Psaltire* au dăruit-o dum[nealui] Ilie Botezatu împreună cu soția lui Nastasiia la la [!] Sfânta biserică din Samăuți, unde să prăznuiește hramul Adormirea Presfintei Născătoarei de D[um]nezău, spre [i]ertare lor și a părinților lor și spre vecinica pomenire, în anul [1]817, iunie 17. La aceasta m-am întâmplat față și întârescu cu semnătura mea Filip Ieremievici.

729 F. 126^v–128 Pe bordura de jos: Aceasta cartea e(st)e Mineia/ (F. 127) cumpărata e(st) de la socru meu/ (F. 127^v) Ion Botezat și au cumparat/ (F. 128) ginerele seu Ion preotului Dimitrii în veci amin let 1778, ma(r) 1. Preot Dimitrii.

F. 238^v. † Cinstit dumiital[e] Pări[n]t[e] Vasili cu săn[ă]tate alta mă rog Sviati Ilie pentru că zicie tete să mă dè la tine [i]ară sviatita să vi[i] să grăiaști cu... să faci bini să vi[i] sviatita deci... am scris sviatit popo Vasili cu sânta[te].

730 F. 2^v: Acea(s)tă sfân(t)ă că(r)tici[că] o au cumpărat... și dăruită sfinte(i) mână(s)ti(ri) Ho(r)[e]zulu(i) su(p)t blă(s)[tă]mul lui Du(m)nezeu și al... sfinții sale și a(l) tuturo(r) Sfinților... și am scris eu Radu(l) Logofătul ot Runc(u) [grafie cursivă încălciată],

F. 1a: I. Acea(s)tă că(r)titică ia(s)te a sf[i](n)tei mă(nă)stiri Hurezii și s-a(u) da(t) diaconulu(i) Va(r)laa(m) ca să-(i) fie de cetanie, nu-(i) de tot, ci pe[n](tr)u trebuințe.

II. Și s-au găsit la Pet[r]a Oprea rătăciță. Filipu.

F. 64^v: Această cărtici[că] e(s)te a (l)ui Pătr(u) d[a]tă.

F. 121^v. Acea(s)tă că(r)titic(ă) ce are într-î(n)sa rugăciunea ceasurilor și(i) a paraclisulu(i) Nă(s)cătoarii [!] de D[umne]z[e]u și(i) a(l)te tropare și(i) co(n)dace trebuincioa(s)... [rândul următor a fost șters insistent].

734 F. 1^v: Bordura laterală, în mijlocul paginii, de jos în sus: Eu Bazilie Bilță am vinit în Chiudzbaie în anul **ѡѲѳ** (1797), în luna lui maiu, vineri înă-i[n]te Rusaliilo(r) la patru ceasuri după amiizăzi.

Bordura laterală, spre josul paginii: Bintz Vasilii o poporât în Chițbaie ani Duți Mihai, Dzai [?] Lectură incertă], Chiș, Vasilie Dai [?] Lectură incertă].

741 F. 160: † S[o]cotit-am Mateiu că te rămăseiu de slove **ѡЗ** (eu) diaconul Dumitru, leat **ѡЗѡС** (7236) [= 1728], oct.

749 F. 21 Pe bordura laterală dreapta, de sus în jos: Cu multă plecăciune și cu fericită sănătate mă rog Du(m)[itale] și româ[n] ca să să facă acolo, acolo.

F. 24 pe bordura laterală dreapta, de sus în jos: Dumn. A[le]x[and]r[u] Vo(r)ni(ce), fericită sănăta(te) și sânt) și sânt).

* Aceste litere au fost acoperite la recondiționarea cărții și au fost întregite de noi.

F. 34 pe bordura laterală dreapta, de sus în jos: Cu ferici(tă) sănăta(te) mă închi(n).

F. 43^v: Cu mu[l]tă plecăciune și cu fericită sănăta(te) mă închin Dum. bădică Iana(che) Vătaș, de la Dum. Celebi Aga Aleco. Bădică Ivaniță Chiurciu.

753 F. 146^v [secolele al XVII-lea–al XVIII-lea] Pe bordura laterală: † Aceasta carte a lui Iona(ș)co, a lui Roma(n), a lui popa Th(i)ta aceasta să știe că este Ap[o](s)[to]l. Zač. 108. 7. Slava. gla(s) 8. Aice este și Scazanie.

754 F. 152^v: Această Sf[â]ntă Evanghelie au cumpărat Măria sa Ioan Ilie voievoda*, fiul lui Alexandru voievod și au dăruit-o Sf[i]nteii Epis[co]pii de la Roman pentru lauda și pohvala Sf[i]nții sale Pr[e]p[o]d[o]bnei Paraschivei**. Ca să-i fie Mării[i] sale de rugă și de dvo(r)bă înaintea m[i]lostivulu(i) D[u]mn[e]zău. Și să fie purtăreață în sv[â]nta Ep[i]sc[o]pie, să fie... nepărăsăt. Din dzălele Ep[i]sc[o]pului smeritulu(i) Dosoftei вѣ лѣтѣхъ 7174 (în anul 7174 [1666]) sept[embrie] 6.

757 F. 81–82 Pe bordura de jos: Eu Drume sora lui Gherghie Ciucucanului să se știe de când ia au furat.

Pe coperta posterioară, în interior, pe lemn cu cerneală neagră. Sus: Să... de mine dupe cercat-am condeiu.

Jos: Să se știe de câ(n)d au fost Gheorghie în Dumineca Paștilor, le-a dat...

760 Coperta anterioară, în interior, pe o foaie lipită pe întreaga copertă, scris cu unciale [probabil secolele al XVII-lea–al XVIII-lea]: 1. † Ra(d)ul. иподѣжїаго (și rudele lui) Ionna. Ra(d)ul. Pătru. Ra(d)ul. Pătru. Ra(d)ul. Crăstiiian. Dobra. Ra(d)ul. Ra(d)ul. Anna. Comșa. Șe(r)ba(n). Dobra. Sto(i)ca. Stana. Vo(i)ca. Io(n). Ra(d)ul.

761 F. 1 În partea de sus, pe o fâșie de hârtie lipită, cuvintele scrise vertical: Sa(n)du(l) ola(r) pe datorie.../ Bălăna(s) au dat bani.

În centrul paginii: Să(s) știe câ(n)du au prădat tătară(i) cu căzaci(i) î(n) zilili Vasili vo(d) лѣтѣ (anul) 7158 [= 1650]), лѣтѣ[е]уѣ (luna) avgu(st), 8 дни (zile).

Pe coperta posterioară, în interior, pe o filă lipită pe tăblia de lemn:

I. Se știe de câ(nd) a(u) lua(t) / mo(s)cali(i) cetate Hoti / nulu(i) le(t) 7218 [= 1710], 7 / лѣтѣуѣ (luna) augu(st)/ дни 18, î(n)tr-o dzi / de si(m)bătă di / minăță de la tu(r)ci. [Iscălitura] Costachi Holba și încercări de condei.

II. Se știe de [rupt] / [lu]a(t) mo(s)cali(i) ceta / tate Azacu(l) / de la tu(r)ci, le(t) 7243 [1735]. / Se știe de câ(nd) au î(n)tra(t) mo(s)cali(i) î(n) Crâ(m) / le(t) 7244 [1736] m[a](i), дни / 20. Se se știe de câ(nd) / au lua(t) mo(s)cali(i) cetate / Vozie de la tu(r)ci le(t) 7245 [1737] iu(n). /

III. Se știe de câ(n)du au eșit mo(s)cali(i) di(n) Hoti(n) ș-a(u) î(n)tra(t) Sari Ma(h)me(t) Pașe î(n) Hoti(n), le(t) 7248 [1739], me(s)ță deche(v)ri, 20 de dni.//

IV. Să(s) știe câ(n)du au / vini(t) Duca vo(d) Do(m)nu î(n) scau(n) / le(t) 7174 [1665] noe(v)ri.

762 F. 37 Pe bordura de jos: Această carte este a lu po(p) Aleksa ot Mi/[r. 2 tăiat la legat].

* Este vorba de domnitorul Alexandru Iliăș.

** Hramul acestei biserici episcopale.

F. 77^v: Această sfi(n)tă ca(r)te au plă / (F. 78) ti(t) de o au lega(t) preotul Iunu(t) / (f. 78^v) din Milua(ș) și a(u) da(t) meșterulu(i) / (F. 79) 9 hor[ă]goș(i) ca (s) ție ca(r)tea în / (F. 79^v) mâna lu(i) popa Iunu(t) **ВѢЛѢТАФѢИ** (în anul 1708).

F. 80: Această sf[â](n)tă carte o au datu / (F. 81) de o au plătitu de la meșter cu 9 horăguși / (f. 82) ca să fie în mână lui popa Ionuță.

F. 83: Această sfeniță [*sfințită* ?] la împărțitul s-au vinitu lui popa Simion.

F. 220^v: † Spice de cruu [= grâu] când înfloruiu de tot felu flori mlădi(n)ți de tot felu, sare, cupe de vin, șiștaru nou, flora de gredină de tot felu – masă nou, bli(d) nou, față de masă nou, pită întragă / † să puni pă masă, atunce cântă, vine prietu de la preuție. Atunce să le puie toate aceste câte sâ(n)t scrisă, flori și de to(t) felu pe masă atunce. / † Is de folo(s) și de cinste și de dragă totur boiarilor și a ne și vedere. **Пис** (a scris) pop Toador de la Săptecear [?].

Coperta posterioară, în interior: Sinătate de la HS, moli(t)vi tale popa Gligorie de la Adalană iaca să vii iaici la Milua(s) la minie la Toader.

773 F. 63^v: Dăn' zapăsul ce l-am dat... adichi eu cari / dat-am adevarat și dini încred[un]țam / lei 19 para[le] 10. / Am remas dator după nișt / Maftai 1842 nov. [Unele rânduri scrise apoi șterse îndesat cu cerneală neagră].

777 F. 314-315 are anexat un fragment de hârtie, 11 × 6,5 cm. Scris cursiv dezordonat, un pomelnic, probabil din secolul al XVIII-lea: ieromona(h) Ghelasio, Elena, Vasili, Ioanița, Safta, Catrina. Morții lor: Semina, Costa(n)tin, Axente, Ermiona.

779 F. 68^v: Ștefa(n) **СНѢ** [fiul] Todi(r)cea ți(r)covni(c) ot **СМѢИ** [Sfântul] Dimitrie.

F. 75^v-80: Pe bordura de jos: **ВѢЛѢ(М) ,ЗРѢВ. М(Е)ЦА W(К). Է** (În anul 7162 [= 1653], luna octombrie, [ziua] 5) / (F. 76) Acea(s)tă car(t)e ce să chiamă Mine(i) de(n) lu / (F. 76^v) na lu(i) ghenuar) o au fo(st) lua(t) câ(n)du au veni(t) / (F. 77) Timu(ș) ficioru(l) lui Hmil cu căzacia și au / (F. 77^v) peri(t) de i-a(u) bătu(t) u(n)guri și cu leașii / (F. 78) și mu(n)tea(nii) cu mo(l)dov(ea)nii la Suceavă. O au cum / (f. 78^v) păra(t) Crăstea, fratele lu(i) Bo(s)ni(ci) și ia(r) / (F. 79) o a(u) da(t) în beserecă la **А(Р)ХІТЛѢ** (A(r)h[a]ng[h]e)l) în trăg în Su(ce)[a] / (F. 79^v) vă, de u(n)de a(u) fo(st), ca să-(i) fie de e(r)tare de pă / (F. 80) cate, lu(i) și pări(n)țilo(r) lu(i).

793 F. 1-25. Pe bordura de jos: În numele / (F. 2) Tatălu(i) / (F. 3) și Fiiulu(i) / (F. 4) ș-a Duhulu(i) Sfâ(n)t / (F. 5) acmu și purure / (F. 6) și purure [!] și întru veci / (F. 7) de veci. Adevir / (F. 8) aceasta carte se tiami *Apostol* [lipsă 1 filă] / (F. 9) [bordura ruptă] (n)tru... / (F. 10) Gușăcat, Evia, Diurde, pe / (F. 11) Iveniț Diurde ș[i] s-av dat în acele / (F. 12) paci [?] și s-av dat în besereca (F. 13) lu Sobor Arhandel Mihail în Vale Saca / (F. 14) și cine s-a afla ca acela se o îndepe(r)t[e]dze / (F. 15) de la aceasta svinti beserecă / (F. 16) se hie clat, procliat / (F. 17) anafhema și m[a]ranethe. Și a dat (F. 18) pîntru sufletu acelu mort / (F. 19) și a v(o)st scris acolo rodu acelu mort / (F. 20) Ive(n)eț, Iovon, Pa(n)te, Diu(r)de, / (F. 21) Ilieș a lui popa Iovo(n) fecior / (F. 22) și Jidzul și Blida(r) Tode(r) și Tu(r)șuș / (F. 23) Ghevrile și Tu(r)șușuc [?] Pet(r). / (F. 24) Ani di la Hs 1710 luna lu(i) deche(v)riia 9 / (F. 25) de dzile scr[i]să pop Andraș **ВѢ** [în] Lodza(r).

F. 65. Scris-am eu Sâmoan ot Tripa, anul D[o]mnu[lu]i 1755 atunci forte a fost mare iarna / (f. 66) cășlegile au fostu 10 sămtămân(i) de tete. Iarna din cale mi-i forte tare, în urmă ploasă. Amin.

794 F. 1–5 Bordura de jos: Această letu(r)gheo(n) o am dărui (t) / (F. 1^v) iară(ș) la sfâ(n)ta beserică / (F. 2 nu are însemnare) (F. 2^v) den Bă(l)gra(d) pe[n]tru po / (F. 3) meni(re) să-(m) fie de [se întrerupe] / (F. 4) Ioaniță „Pol(k)[o]vnic” [ghilimele în original] și / (F. 4^v) Obărlaitnant / (F. 5) [1]791: se(pt) 24, Râ(m)nic.

802 F. 158: 1749. Pentru învățatura du(mn) [loc gol făcut de carii] ce am târguit din Re(ni) 1: îmi ias(t)e dator(i) și am târguit acestea 2: puți [n.n., Z.M.: pl. lui *pud* „16,38 kg”] de pește ju(m) pu(d) dro(s) icre...

F. 160: încercări de condei. [De mai multe ori]: scris-am eu Vasile

813 F. 22^v–23^v : Pe bordura de jos: Cu îndemnarea Tatului și cu vreaarea / (F. 23) Fiiului și cu svrășirea D[u]hului Svânt / (F. 23^v) iată noi bie [se întrerupe în mijlocul rândului].

815 Coperta anterioară, în interior: Scris-am eu pop Ianoș din Oradie Mare câ(n)du a fostu ani de la Naștere Do(m)nului ѿ „Аѿеи (1715) мѿе(у) (luna) noe(m) 21 de zile, în zilele ghe[ne]ralului So(l)țe(r) și era oberstă(r) în miliție Papi(ș) Ada(m) și era mitropoli(t) Ionichie de la Arad i proci [alt scris, cu semiuncială] fost și eu acolo.

BIBLIOGRAFIE

- Cain *et alii* (ed.) – Daniel Cain, Aneta Mihaylova, Roumiana Stantcheva, Andrei Timotin (ed.), *Spre pământul Făgăduinței, între Balcani și Bugeac. Omagiu Doamnei Profesoare Elena Siupiur la împlinirea vârstei de 80 de ani*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”.
- Dima 2021 – Cristina-Ioana Dima, *Vechi însemnări românești*, București, Editura Academiei Române, 2021.
- Machidon 2005 – Marinela Machidon, *Manuscrise și tipărituri slavone și românești. Tipărituri românești existente la Biblioteca Județeană Constanța*, în „Annals of Philology”, Ovidius University, XVI, p. 310–318.
- Marinescu, Mischevca 2010 – Fl. Marinescu, Vlad Mischevca, *Cărțile românești din biblioteca mănăstirii athonite Sfântul Pavel*, Atena, G. Arghiropoulos E. P. E.
- Mihail, P. 1937 – Paul Mihail, *Personalități religioase și culturale din Nișcani*, în *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*, Chișinău, Editura Știința, 1993, p. 319–325.
- Mihail, P. 1983 – Paul Mihail, *Schitul Poiana Mărului, un centru ortodox cărturăresc*, în *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților*, vol. I, Buzău, p. 355–384 + 10 planșe.
- Mihail, Z. 2021 – Zamfira Mihail, *Considerații despre circulația cărților în spațiul estic românesc (sec. XVII–XIX)*, în „Philologica Jassyensia”, XVII, 2 (34), p. 57–67.
- Mihail, Z., Osiac 2008 – Zamfira Mihail, Maria Osiac, *Lingvistică generală și aplicată* (curs universitar), ed. a IV-a, București, Editura Fundației România de Măine.
- Panaiteescu 1959 – P. P. Panaiteescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.* (mss. 1–300), vol. I, București, Editura Academiei.

- Panaitescu, Mihail 2018 – P. P. Panaitescu, Zamfira Mihail, *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*, I (601–728; 729–822), București, Editura Academiei Române.
- Timotin, Tsibranska-Kostova 2020 – Emanuela Timotin, Mariyana Tsibranska-Kostova, *Învățăcei și învățători. Marginalii românești într-un manuscris slavon din Biblioteca Națională „Chiril și Metodiu” din Sofia*, în Cain et alii (ed.) 2020, p. 285–294.

ANNOTATIONS EN ROUMAIN SUR DES MANUSCRITS
SLAVONS DE LA BIBLIOTHÈQUE DE L'ACADÉMIE ROUMAINE
(Résumé)

Une annotation en marge d'un texte autographe ou imprimé est un témoin pour les contemporains ou bien pour l'histoire, destination attribuée délibérément par celui qui l'a écrite.

Les manuscrits slavons ont vite acquis des annotations, dès l'époque de leur rédaction, aussi bien que longtemps après, alors qu'ils n'étaient plus utilisés dans le culte orthodoxe roumain.

Dans la présente étude, on s'est penché seulement sur les annotations en roumain. La valeur des annotations spécifiques (don, achat, rachat, héritage) vient de ce qu'elles nous offrent la possibilité de refaire, avec probabilité, « l'itinéraire » des livres dont elles couvrent les pages. La plupart des manuscrits ont circulé toujours dans le milieu ecclésiastique, d'une église ou d'un monastère à l'autre.

Une particularité des annotations du XVIIe jusqu'au XIXe siècle c'est leur énoncé bilingue. La formule traditionnelle slavonne est suivie d'un énoncé en roumain, pour retourner à la conclusion stéréotype, la date et la signature, en slavon. Nous y voyons une confirmation du degré insuffisant dont les scribes connaissaient le slavon et qui les obligeait à passer d'un code à l'autre afin d'exprimer ce qu'ils voulaient. Nous préparons la publication intégrale de toutes ces annotations (avec leur analyse linguistique), dont nous avons transcrit ici une partie.

Cuvinte-cheie: însemnări în limba română, manuscrise slavone, circulația manuscriselor, funcția magică a limbii, imprecății în însemnări.

Mots-clés : annotations en roumain, manuscrits slavons, circulation des manuscrits, fonction magique de la langue, recours aux imprécations (dans les annotations).

Institutul de Studii Sud-Est Europene
al Academiei Române
București
zmihail2006@yahoo.com

OANA RIZESCU

LIMBAJUL DREPTĂȚII. EVOLUȚII ÎN FORMA ȘI STILUL ACTELOR JURIDICE ROMÂNEȘTI DIN OLTENIA ÎN TIMPUL STĂPÂNIRII AUSTRIECE

După pacea de la Passarowitz¹ din 21 iulie 1718, încheiată între Imperiul Habsburgic și Veneția, pe de o parte, și Imperiul Otoman, de cealaltă parte – urmare a războiului purtat între acestea în intervalul 1716-1718 –, o porțiune a Țării Românești (tratată, în ciuda protestelor, ca un vilaiet otoman²) a trecut sub administrația Casei de Austria. „Oltenia chezaricească” – sau, cum este denumită în documentele latine ale noii puteri, „Wallachia Cisalutana” – va fi supusă unui proces de adaptare instituțională, desfășurat fără represiuni violente. Aceasta s-a datorat în parte faptului că stăpânirea imperialilor fusese chiar dorită de o parte a elitei valahe, ca o posibilă soluție de emancipare de sub suzeranitatea otomană. Domnii Șerban Cantacuzino (1683-1689), Constantin Brâncoveanu (1689-1714) și Ștefan Cantacuzino (1714-1715) purtaseră o corespondență³ diplomatică

¹ Nikola Samardžić, „The Peace of Passarowitz, 1718: An Introduction”, în Charles Ingrao, Nikola Samardžić, Jovan Pesalj (eds.), *The peace of Passarowitz, 1718*, West Lafayette, Indiana, Purdue University Press, 2011, p. 20: „At both Karlowitz and Passarowitz, the Ottomans were forced to agree on common frontier missions, the aim of which was to decide on the demarcation and revision of territories. The peace treaties were actualized at every level of state administration, especially given that the negotiations held on an equal and bilateral basis with the Ottomans from 1697 to 1699 were an important precedent in the history of international relations and law”. Pentru o privire generală, vezi: Robert J. W. Evans, *The Making of the Habsburg Monarchy, 1550-1700: An Interpretation*, Oxford, Oxford University Press, 1979; Jean Béranger, *Histoire de l'empire des Habsbourg, 1273-1918*, Paris, Fayard, 1990; Robert A. Kann, *Geschichte des Habsburgerreiches, 1526-1918*, Viena, Böhlau, 1977.

² Nikola Samardžić, „The Peace of Passarowitz, 1718”, p. 16: „The official Ottoman proposal that negotiations begin with the principle of *uti possidetis* revealed that the Porte had abandoned hope of returning to the Karlowitz frontiers, but intended to retain its recent conquest of the Peloponnese”. Pentru perspectiva otomană, vezi și Virginia Aksan, „Locating the Ottomans among Early Modern Empires”, în *The Journal for Early Modern History*, nr. 2, 1999, p. 103-134.

³ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, București, Stabilimentul Grafic Socecu și Teclu, vol. VI (1700-1750), editat de Ioan Slavici, București, 1878. Cuprinde și corespondența lui Constantin Brâncoveanu cu generalul Steinville, scrisori ale boierilor către Eugeniu de Savoia. Vezi

extinsă cu cancelariile puterilor creștine, inițiată sub egida unor demersuri de informare în beneficiul Porții. Executarea publică a domnului Constantin Brâncoveanu, împreună cu fiii și cu ginerele acestuia, la Constantinopol, în august 1714, după o lungă suferință sub tortură, sporise polarizarea partidelor boierești scindate în tabere pro- și, respectiv, antiturcești⁴ (partida procreștină coagulându-se în jurul lui Gheorghe Cantacuzino, fiul pribeag al domnului Șerban Cantacuzino).

1. Ocupație și colaboraționism în Oltenia austriacă

Înainte de a se ști clauzele tratatului de pace, misiuni diplomatice românești negociaseră la Viena formula de stăpânire în Oltenia, teritoriul pe care trupele imperiale îl aveau deja sub control⁵. Se discutase varianta autonomiei sub conducerea unui ban – în persoana lui Gheorghe Cantacuzino –, dar și aceea a unui „quatorvirat” (format din boieri ai țării)⁶. Tratatul fusese necesar cu atât mai mult, cu cât noul domn numit de Poartă în Țara Românească – nimeni altul decât fostul domn al Moldovei, Nicolae Mavrocordat – fusese luat captiv de austrieci la 26 noiembrie 1716 și dus la Sibiu și apoi la Alba Iulia.

„Arta de a rezista”⁷ a elitei politice românești nu a fost niciodată pusă la încercare mai bine decât în această perioadă de început a domni-

și Paul Cernovodeanu, *În vâltoarea primejdiilor: politica externă și diplomația promovate de Constantin Brâncoveanu (1688-1714)*, București, Silex, 1997. Pentru o viziune de ansamblu asupra circulației acestor proiecte, vezi și Valeriu Șotropa, *Proiecte de Constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi în Țările Române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Editura Academiei, 1976.

⁴ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. IX, „Mavrocordații (1711-1749)”, ediția a III-a, îngrijită de I. Vlădescu, București, Editura Cartea Românească, p. 29-30; Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă (1718-1739)*, ediția a II-a îngrijită de Gh. Lazăr, București, Editura Enciclopedică, 1998, cap. II, „Instaurarea stăpânirii austriece”, p. 13-22; Vlad Georgescu, *Istoria ideilor politice românești, 1369-1878*, München, Jon Dumitru Verlag, 1987, tema V, „Relațiile internaționale ale românilor”, p. 275-321.

⁵ K. H. Ziegler, „The Peace Treaties of the Ottoman Empire with European Christian Powers”, în Randall Lesaffer (ed.), *Peace Treaties and International Law in European History*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p. 338-64.

⁶ Constantin Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austrieci*, vol. I (1716-1725), București, Tipografia „Gutenberg”, 1913, vol. II (1726-1732) și vol. III (1733-1739), publicate postum de Constantin C. Giurescu, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului-Imprimeria Națională, 1944; Șerban Papacostea, *Oltenia*.

⁷ James C. Scott, *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts*, New Haven, Yale University Press, 1990.

ilor fanariote. Discursuri publice sau „ascunse”⁸ vor fi asamblate de toate grupările politice, de-a lungul mai multor decenii de transformări. Astfel de lucruri au avut loc și în contextul despre care e vorba, într-o primă încercare de adaptare instituțională a unui sistem socio-juridic românesc la exigențele politico-fiscale austriece. Astfel, delegațiile de boieri români la Viena, cerând protecție împăratului Leopold I (1658-1705) și promițându-i fidelitate – pentru a proceda apoi, tot așa, cu urmașii săi, Iosif I (1705-1711) și Carol al VI-lea (1711-1740) –, se arată ca purtătoare ale unui discurs public de factură colaboraționistă, diferit însă de cel practicat înlăuntrul țării (unde pregătesc, prin diferite mijloace, o rezistență pasivă față de preconizatele măsuri de organizare, cu precădere de natură fiscală). La rândul lor, comandanții supremi austrieci de la Sibiu, ce supravezează activitatea Administrației Centrale românești a Olteniei, păstrează o atitudine binevoitoare față de reprezentanții celei din urmă, raportând însă permanent superiorilor din Consiliul de Război de la Viena în legătură cu disfuncționalitățile constatate în noul teritoriu.

Putem observa cum, în cadrul noilor raporturi de putere – ele însele cu geometrie variabilă de-a lungul întregii perioade de stăpânire austriacă, până la 1739 –, un factor important a fost cel al personalităților implicate: boieri, comandanți imperiali sau personaje cu valențe de „electroni liberi”, capabile să impună decizii semnificative în baza unor interese proprii. Cel mai bun exemplu este Nicolae de Porta, care a fost secretar al Administrației Centrale de la începutul organizării acesteia până la sfârșitul vieții sale, în martie 1732⁹. Personaj important în construcția relațiilor dintre imperiali și boierimea olteană, de Porta trebuie văzut ca un agent al schimbării, chiar împotriva propriilor intenții. Într-adevăr, prin intrigile pe care le-a țesut – altminteri ca bun cunoscător al realităților locale –, prin multitudinea de rapoarte, notițe, înștiințări și chiar de lațiuni, el a fost capabil să inițieze scheme de organizare cu caracter modernizator¹⁰.

⁸ Oana Rizescu, „Chipurile autorității domnești și formele contestării sale. Tiparele societății tradiționale românești și inovațiile fanariote”, în Manuel Guțan, Oana Rizescu, Bogdan Iancu, Cosmin Cercel, Bogdan Dima, *Șefii de stat. Dinamica autoritară a puterii politice în istoria constituțională românească*, București, Universul Juridic, 2020, p. 92-148.

⁹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, notița biografică, p.139-140 și vol. IX, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, Editura Academiei Române, 1997, biografie, p. 93-106.

¹⁰ Nicolae de Porta, „Discurs asupra felului de cârmuire pe care îl folosesc turcii pentru a păstra Moldova și Țara Românească și chipul în care s-ar putea cuceri și păstra

Cunoștințele de care dispunea se datorau lungilor sale șederi, în ambele țări române, din timpul domniilor pământene, când dobândise o bună apreciere a oamenilor. Asta l-a făcut capabil să le furnizeze austriecilor informații despre subiecte diverse, precum impunerile fiscale, strângătorii dărilor, drepturile celor scutiți de dăjdii, statutul privilegiat al boierimii și al mănăstirilor sau abuzurile slujbașilor. De la angajarea sa în slujba domnilor munteni, la 1694, până în 1716, când primește funcția de secretar al Administrației Centrale a Olteniei, el ajunsese să înțeleagă deopotrivă calitățile și defectele boierilor, pe care nu se va sfi să le descrie în termeni disprețuitori în rapoarte sale¹¹. Deși venise din Moldova cu renume de falsificator – după ce fusese angajat în principatul vecin, la 1693, în calitate de secretar pentru limba italiană al domnitorului Constantin Duca (1693-1695, 1703-1705) –, cunoștințele de limbi străine (italiană și latină) l-au făcut repede indispensabil în comunicarea cu imperialii. Suspiciunile de joc dublu sau de trădare trebuie să-l fi însoțit la București, acolo unde Antonio Maria del Chiaro observa cu surprindere că „la curtea [lui Brâncoveanu] nu se știa ce e secretul de stat. De abia descălecau curierii sosiți din Constantinopol și se și colportau prin dugheunile orașului noile știri venite de la Poartă, iar zvonurile se întindeau până peste hotare”, pentru a adăuga: „Îmi amintesc să fi citit eu însumi, la Târgoviște unde se afla prințul, o gazetă, în 1713, tipărită la ... cu următoarea știre: Aflăm, din Valahia, că în Constantinopol [...] etc, etc. O știre de mică importanță, dar cu urmări funeste a dovedit că turcii, cărora dușmanii lui Brâncoveanu le trimiteau acele gazete, dădeau atențiunea acelor știri”¹².

De Porta se remarcase deja în Moldova prin spionajul practicat nu doar în favoarea domnului pe care îl slujea, ci și a altora – precum ambadorul olandez la Constantinopol, căruia îi transmitea copii după scrisori

aceste principate de către armatele imperiale, discurs scris de Nicolo de Porta la cererea răposatului conte Kinski, 1697”, în *Călători străini*, vol. VIII, p. 141-146; „Notițe privitoare la starea actuală a Olteniei (1726), *ibidem*, vol. IX, p. 111-121; „Considerațiuni despre ocnele și minele de aramă, pescăriile și vămile din Oltenia”, *ibidem*, vol. IX, p. 122-125; „Scurtă expunere a băilor de spălat aurul și a schimbului aurului în Oltenia”, *ibidem*, vol. IX, p. 125-127.

¹¹ C. Giurescu, *Material*, vol. II, nr. 38, sept. 1726, „O listă a boierilor din Oltenia”, p. 119-120; nr. 91, Craiova, 26 mai 1728, p. 245-265.

¹² Antonio Mara del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, reeditare după ediția din 1929 a lui Nicolae Iorga, conform traducerii realizate de S. Cris-Cristian, cu studiu introductiv și note de Mihail Stanciu și Gabriel Ștrempel, București, Basilica, 2012, p. 125-126. Vezi și biografia sa în *Călători străini*, vol. VIII, p. 310-315.

diplomatice franceze interceptate de la curierii poștali ce tranzitau Moldova spre Varșovia –, fiind nevoit să părăsească teritoriul țării pentru a nu fi arestat și trimis la Poartă. Cronicarul Ion Neculce îl descrie ca pe un „om învățat și tâlpiz, de știie despecetlui cărțile”¹³, cu multiple calități în refacerea acestor cărți și în descifrarea scrierilor cifrate. Intrând în slujba lui Brâncoveanu ca secretar, în 1694, a devenit apoi omul de încredere al stolnicului Constantin Cantacuzino, fiind amestecat, după cum se pare, în confecționarea de scrisori false care au condus la mazi-lirea și uciderea domnului. Revenit în Țara Românească la finalul domniei lui Brâncoveanu după un periplu la Constantinopol și la Viena – unde era privit cu suspiciune în mediile diplomatice ca „un agent dublu, în slujba turcilor”¹⁴ –, se pune în slujba lui Ștefan Cantacuzino (1714-1715), pentru ca, după mazi-lirea și executarea acestuia, să rămână în serviciul lui Nicolae Mavrocordat (1715-1716), în numele căruia poartă o corespondență secretă cu comandantul imperial din Transilvania. După capturarea lui Mavrocordat de către imperiali, se declară omul acestora. Austriecii vor fi fost informați în legătură cu calitățile și defectele lui măcar dintr-un raport nesemnat realizat la 15 septembrie 1717 și păstrat în arhiva vieneză, însă, unde e descris ca semănând peste tot „zâzanie”¹⁵. Nestatornicia și firea intrigantă nu par să-i fi primejduit ascensiunea, lucru ce trebuie văzut, de altfel, ca o dovadă a temeiniciei informațiilor furnizate de el autorităților imperiale (și în ciuda faptului că activa într-un

¹³ Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei de la Dabija-Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*, precedat de *O samă de cuvinte*, ediție îngrijită și glosar de Iorgu Iordan, București, Editura Minerva, 1975, p. 111: „Duca vodă avè un grec din Țara Frâncească anume Neculaiu Deport, pe lângă dânsul, om învățat și tâlpiz, de știie despecetlui cărțile. Și pe-cee vreme scriè Tucul-grof de la Poartă la franțuji, de le trimite pen Ieși pe la Duca-vodă, și Duca-vodă le da la un răzădent a lui ce șădè în Ieși, și răzădentul le triimite la franțuji. Numai le tot despecetluiè Duca-vodă cu acel Neculaiu Deport de le cetiè și le izvodiè, să știe ce scrie, ș-apoi le pecetluiè iar și le da la răzădent, de le triimite. Pân-o dată tot așè făcè. Iar când-au fostu odată, au priceput franțojăi că li se despecetluisu cărțile ș-au scris la Turcul-grof”. Pentru context, vezi *Călători străini*, vol. 8, p. 139-140.

¹⁴ *Călători străini*, vol. VIII, Nicolae de Porta, notița biografică, p. 140.

¹⁵ Constantin Giurescu, *Olenia sub austrieci. Documente*, vol. I, București, Tipografia ziarului „Voința Națională”, 1909, doc. 198, din 15 sept. 1717, p. 232: „Egli è un uomo inquietissimo, vanaglorioso, superbo, petulante, traditore e senza religione, invidioso e maldicente, che non la perdona ad anima vivente. Inquieto che non lascia mai vivere niuno in pace, e per arrivare al suo intento, non si cura di camminare per vie lecite od illecite, con il comodo ò col discomodo, coll'utile o con il danno degli altri; quindi e con fatti e con parole, e con calunie turba la quiete publica e particolare seminando fra tutti discordie e zizanie per tener li animi d'ogniuno disuniti”.

mediu saturat de rapoarte, informări și înștiințări venite din toate direcțiile, toate având caracter oficial și fiind arhivate).

2. Administrația austriacă și căile de comunicare cu elita locală

Pe tot parcursul ocupației militare anterioare păcii de la Passarowitz, militarii din teritoriu¹⁶ comunicaseră în scris (în limba germană) superiorilor din comandamentul militar aflat, în funcție de operațiunile în curs, la Deva, la Brașov sau la Sibiu, aceștia comunicând la rândul lor Consiliului de Război de la Viena, tot astfel cum Consiliul trimitea ordine celor din provincie. Dispunem, astfel, de scrisorile primite¹⁷ și trimise¹⁸ de generalul comandant din Ardeal, Stefan de Steinville; sau de schimburile epistolare dintre Steinville și Eugeniu de Savoia¹⁹. Unele părți ale corespondenței sunt traduse în greacă, latină sau italiană. La rândul lor, diverși negustori și informatori transmit informații provenite din Țara Românească (redactate în greacă²⁰ sau franceză²¹, pentru a fi arhivate în original sau în traducere realizate în cancelariile vieneze, în germană²², latină²³ sau italiană²⁴), din Moldova (în latină²⁵ sau germană²⁶) sau de peste Dunăre. Unii români scriu în latină, precum: serdarul Barbul Brăiloiu către căpitanul Mathias Salpeck²⁷ sau căpitanul de Sainte-Croix²⁸, boieri munteni către comandantul Steinville²⁹, Șerban Bujoreanul și Grigore Băleanul către împăratul

¹⁶ *Ibidem*, militari către superiori: Tige către Steinville: doc. 5 (28 febr. 1716), 15 (10 mai 1716), 16 (15 mai 1716), 17 (23 mai 1716); căpitanul de la St. Croix către Steinville doc. 34 (2 sept. 1716), maiorul Detinne (Pivoda) către Steinville doc. 63 (27 nov. 1716).

¹⁷ *Ibidem*, Consiliul de Război către Steinville: doc. 1 (8 febr. 1716), doc. 8 (18 martie 1716), 14 (6 mai 1716).

¹⁸ *Ibidem*, Steinville către Consiliul de Război: doc. 7 (febr. 1716), 10 (apr. 1716), 11 (apr. 1716), 13 (6 mai 1716), 19 (31 mai 1716).

¹⁹ *Ibidem*, doc. 32 (25 aug. 1716), doc. 33 (31 aug. 1716).

²⁰ *Ibidem*, doc. 6 (febr. 1716), în italiană, cu mențiunea „tradotta dal Greco da me A. Wolde, Cesareo interprete delle lingue orientali”.

²¹ *Ibidem*, franceză: doc. 25 (iunie 1716).

²² *Ibidem*, germană: doc. 2 (9 febr. 1716), doc. 179 (iunie 1717), doc. 188 (26-27 iulie 1717), doc. 193 (29 aug. 1717).

²³ *Ibidem*, latină: doc. 3 (12 febr. 1716), doc. 177 (28 iunie 1717), doc. 178 (28 iunie 1717).

²⁴ *Ibidem*, italiană: doc. 4 (21 febr. 1716), doc. 26 (31 iulie 1716).

²⁵ *Ibidem*, din Moldova: doc. 18 (24 mai 1716), 21 (12 iunie 1716).

²⁶ *Ibidem*, din Moldova: în germană: doc. 31 (14 august 1716).

²⁷ *Ibidem*, doc. 35 (2 sept. 1716).

²⁸ *Ibidem*, doc. 36 (3 sept. 1716).

²⁹ *Ibidem*, doc. 67 (29 nov. 1716).

Carol al VI-lea (la 8 decembrie 1716, din Sibiu³⁰). Tot în latină ni s-a păstrat corespondența oficială dintre Nicolae Mavrocordat și generalul Steinville³¹, dintre Nicolae Mavrocordat și Eugeniu de Savoia³², dintre Steinville și boierii munteni³³, dintre marele dragoman Ioan Mavrocordat și Eugeniu de Savoia³⁴, la fel ca și scrisoarea boierilor munteni către Gheorghe Cantacuzino, trimisă pe data de 14 noiembrie 1716, din București³⁵. Cererile delegației de boieri trimise la Viena, redactate în momentul plecării delegaților din capitala imperială, la 30 mai 1717³⁶, sunt scrise în latină, ca orice salvconduct merit a fi citit în mai multe împrejurări (precum pașaportul cu consemnarea întregii deputății³⁷). Actul de numire a lui Barbul Brăiloiul ca director al Olteniei de către Stefan de Steinville, la 9 decembrie 1716³⁸, este scris și el în latină. Steinville folosește latina când îi scrie lui de Porta³⁹, după cum și acesta din urmă i se adresează comandantului militar în latină, atunci când îi scrie din Târgoviște⁴⁰.

Când vor să aibă acces direct la comandantul militar al Transilvaniei, boierii munteni scriu în română și cărțile lor sunt traduse la destinație în germană: Barbul Brăiloiul îi scrie lui Steinville în română, fiind tradus în germană („translatio ex valachico”⁴¹), Dimitrie Vlasto tot așa („translatio aus dem Wallachischen geschriben von dem Demetrio Vlasco, postelniko des Ioannis Maurocordati, welchen diser an den Grosz Vezier geschicket”⁴²). În aceeași categorie se înscrie scrisoarea din octombrie 1717 a căpitanului Sandul Cășescul către baronul Tige, succesor al lui Steinville (cu specificarea traducerii și transliterarea numelui: „traductio ex Valachico eines an der Herrn General Feldmarschalleüt. Baron de Tige von dem moldauischen Capitain Sandul Kascheskul gegebenen Schreibens”⁴³). Numai corespondența dintre Gheorghe Cantacuzino și Steinville

³⁰ *Ibidem*, doc. 81 (8 dec. 1716).

³¹ *Ibidem*, doc. 53 (7 nov. 1716).

³² *Ibidem*, doc. 54 (7 nov. 1716), doc. 84 (9 dec. 1716).

³³ *Ibidem*, doc. 61 (20 nov. 1716), doc. 75 (6 dec. 1716).

³⁴ *Ibidem*, doc. 55 (7 nov. 1716).

³⁵ *Ibidem*, doc. 58 (14 nov. 1716).

³⁶ *Ibidem*, doc. 159 (30 mai 1717).

³⁷ *Ibidem*, doc. 160 (30 mai 1717).

³⁸ *Ibidem*, doc. 85 (9 dec. 1716).

³⁹ *Ibidem*, doc. 57 (12 nov. 1716).

⁴⁰ *Ibidem*, doc. 64 (28 nov. 1716).

⁴¹ *Ibidem*, doc. 174 (23 iunie 1717).

⁴² *Ibidem*, doc. 181 (iunie 1717).

⁴³ *Ibidem*, doc. 214 (oct. 1717).

se desfășoară în întregime în germană⁴⁴. În relațiile sale cu boierii români, Nicolae de Porta preferă italiana atunci când le scrie trimișilor de la Viena (el aflându-se la Brașov)⁴⁵ și folosește aceeași limbă în corespondența cu consilierii aulici Öttel⁴⁶ și Brockhausen⁴⁷. Când sunt înregistrate traduceri din greacă în italiană – cum sunt scrisoarea către Steinville a mitropolitului Mitrofan și a boierilor munteni din 9 decembrie 1716⁴⁸, scrisoarea către împăratul Carol al VI-lea a aceluiași mitropolit și a boierilor din 3 ianuarie 1717⁴⁹ sau petiția deputaților munteni către împărat din 21 mai 1717 (cu specificarea „traduzione dal greco”⁵⁰) –, putem presupune că ele i se datorează lui de Porta. De asemenea, „anoni-mele” – precum o descriere a domniei lui Nicolae Mavrocordat redactată în italiană – sunt scrise cel mai probabil de același personaj⁵¹.

Instalarea Administrației Centrale în Oltenia pune capăt frământărilor partidei boierești filoastriece, intrigilor lui de Porta și insecurității. Provincia urma să fie condusă de un comitet format din cinci boieri mari și un secretar⁵², subordonați comandantului militar cu sediul la Sibiu și, mai presus de acesta, Curții Aulice (pe plan politic) și Casei de Război (în domeniul militar). Intrarea în funcție a comitetului desemnat a avut

⁴⁴ *Ibidem*, doc. 68 (29 nov. 1716), doc. 69 (30 nov. 1716).

⁴⁵ *Ibidem*, doc. 147 (25 martie 1717), doc. 148 (26-31 mai 1716), doc. 150 (9 apr. 1717).

⁴⁶ *Ibidem*, doc. 176 (28 iunie 1717).

⁴⁷ *Ibidem*, doc. 182 (5 iulie 1717), doc. 189 (29 iulie 1717), doc. 221 (3 dec. 1717).

⁴⁸ *Ibidem*, doc. 87 (9 dec. 1716), „tradotta da mè Aluise Wolde Cesareo Interprete in Transilvania).

⁴⁹ *Ibidem*, doc. 103 (3 ian. 1717).

⁵⁰ *Ibidem*, doc. 155 (21 mai 1717).

⁵¹ *Ibidem*, doc. 83 (1-9 dec. 1716).

⁵² Componența Administrației craiovene: din februarie 1719, ban Gheorghe Cantacuzino, consilieri Radu Golescu, Grigore Băleanu, Ilie Știrbei, Barbu Cornea Brăiloiu; din decembrie 1719, ban Gheorghe Cantacuzino, consilieri Dositeiu Brăiloiu, Staico Bengescu, Grigore Vlasto, Constantin Strâmbeanu, secretar Nicolae de Porta; din decembrie 1722, ban Gheorghe Cantacuzino, consilieri Grigore Băleanu, Radu Golescu, Ilie Știrbei, Staico Bengescu, secretar Nicolae de Porta; din septembrie 1726, președinte gen. I. G. Schramm, înlocuit în toamna lui 1728 cu gen. major Czeyka von Olbranovics, consilieri Ilie Știrbei, Dositei Brăiloiu, Grigore Vlasto, Constantin Strâmbeanu, secretar Nicolae de Porta; din 27 aprilie 1729, președinte Czeyka von Obranovics, înlocuit din 1732 cu J. H. Dietriich, consilieri Johann Wilhelm Vogt, I. Băleanu, Șt. Pârșcoveanu, Grigore Vlasto, Nicolae de Porta (decedat în 1732); din 1732, președinte J. H. Dietrich (decedat în 1733), iar din 1733 Salhaussen, consilieri J. W. Vogt, G. Vlasto (înlocuit în 1737 cu von Sumerau), Șt. Pârșcoveanu, M. Glogoveanu (decedat în 1733), înlocuit cu J. V. Viechten. *Apud* Șerban Papacostea, *Oltenia*, p. 252-253.

loc prin depunerea jurământului în fața reprezentantului împăratului, la Sibiu, în data de 1 noiembrie 1726. În mod concret, pentru orice problemă administrativă, juridică sau fiscală se raporta comandanților de la Sibiu, care au fost (în succesiune cronologică): Stephan Steinvillle (1719-1721), Damian Virmond (1721-1722), Karl Königsegg (1722-1726), Karl Tige (1726-1730), Franz Anton Wallis (1730-1737)⁵³.

Noua conducere politică a luat măsuri privind organizarea teritoriului, procedând la recenzarea populației, cartografierea, impunerea fiscală în condiții de transparență. Comunicarea cu organismele superioare s-a desfășurat oficial în limba latină, corespondența cu aceleași foruri a putut avea loc în germană sau italiană, iar în raporturile cu populația țării, Administrația Centrală a boierilor olteni a funcționat ca un releu de transmitere a ordinelor în limba română.

În fondurile de documente conservate, cu precădere în cele ale arhivelor din Sibiu, ni s-au păstrat porunci, catagrafii, impuneri fiscale, circulare, toate fiind o mărturie a supraviețuirii vechii tradiții a scriiturii de cancelarie în noile condiții politice. În absența instituției domniei, nu se vor mai regăsi hrisoavele, răvașele domnești de numire a boierilor jurători și cărțile de judecată ale acestora, adică o mare parte din înscrisurile cu caracter juridic ale cancelariei domnești de până atunci. Administrația Centrală a Olteniei va emite doar documente sub forma cărților de porunci și a scrisorilor, cu conținutul adaptat noilor realități.

3. Limbajul juridic și administrativ în tradiția românească

În ce privește forma și stilul de redactare, documentele românești din perioada anterioară ajunseseră la o standardizare tipologică, ce poate fi observată în *Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*⁵⁴, unde sunt adunate porunci gata întocmite, menite să fie copiate întocmai în cazuri specifice – ca de exemplu „cartea de pârclăbiia Râmnicului i Buzăului”⁵⁵, „carte de sărăritul Bucureștilor i Târgoviștii”⁵⁶, „carte de vama Diiului i a Bistreșului i a Cerneșului”⁵⁷, „carte de vamă ot varoș Floci”⁵⁸, „cartea schilerilor de la Căineni”⁵⁹, „Târgoviștea”⁶⁰, „Pitești

⁵³ Șerban Papacostea, *Oltenia*, p. 28-29.

⁵⁴ Dinu C. Giurescu, „Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu”, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. V, 1962, p. 353-504.

⁵⁵ *Ibidem*, nr. 1, p. 366.

⁵⁶ *Ibidem*, nr. 2, p. 366-367.

⁵⁷ *Ibidem*, nr. 3, p. 367-368.

⁵⁸ *Ibidem*, nr. 5, p. 369.

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 8, p. 371.

⁶⁰ *Ibidem*, nr. 16, p. 376-377.

i Slatina”⁶¹ – sau să slujească drept model pentru toate cazurile similare: „carte de vama de la Ciocăniști i Lichirești. *Pe acest izvod să să facă cărțile* [s.n.] Giurgiovului i a Olteniții”⁶², „Gherghița. *Pe acest izvod să se facă cartea* [s.n.] Râmnicului i Buzăului”⁶³. De bună seamă că practica de cancelarie trebuie să fi determinat de mai multă vreme constituirea unor documente tipizate, unde erau marcate prin spații albe doar numele unor beneficiari diferiți sau cele ale unor slujitori domnești însărcinați cu executarea ordinelor: „carte de vama ...”⁶⁴, „carte de goștinărit”⁶⁵, „carte de săpunărie”⁶⁶, „carte de sărărit al treilea an când dau cu toții”⁶⁷, „cartea de fumărit după baltă”⁶⁸, „carte de olucac, anul 7203”⁶⁹. În redactarea poruncilor domnești sunt păstrate formule de cancelarie în limba slavonă de la începutul și de la finalul documentului: „Davat gospodstvo mi sie povelanije gospodstva mi” („dă domnia mea această poruncă a domniei mele”) și „I ispravnic saam reče gospodstva mi” („și ispravnic însăși spusă domniei mele”). În toate aceste cazuri, nu se consemnează scribul responsabil cu redactarea documentului.

Cărțile astfel tipizate ajunseseră să completeze catastihele de dări în bani, adică listele ce includeau denumirea impunerilor fiscale și numele persoanelor plătitoare, indicând categoriile exceptate de la acea plată și „ploconul” ce trebuia plătit strângătorului de dare desemnat, reprezentând plata serviciului făcut domniei, adică 10 % din sumele încasate („den 10 bani, un ban”). În această categorie sunt catastihele de dări regulate – „de bir în toate județile pe satele de bir”⁷⁰, „de birul haraciului”⁷¹, „de ploconul hanului celui obicinuit”⁷², „de seama cea mare”⁷³, „de birul chirestelei caicilor împărătești”⁷⁴ – sau cele de dări excepționale: „catastih dă un bir ce s-au scos pântru zahareaoa Cameniței”⁷⁵. Mențiunile plocoanelor acordate oficialilor otomani recunoșteau importanța serviciilor prestate de

⁶¹ *Ibidem*, nr. 17, 377-378.

⁶² *Ibidem*, nr. 4, p. 368.

⁶³ *Ibidem*, nr. 15, p. 376.

⁶⁴ *Ibidem*, nr. 6, p. 369-370.

⁶⁵ *Ibidem*, nr. 7, p. 370-371.

⁶⁶ *Ibidem*, nr. 11, p. 373-374.

⁶⁷ *Ibidem*, nr. 12, p. 374.

⁶⁸ *Ibidem*, nr. 13, p. 374-375.

⁶⁹ *Ibidem*, nr. 14, p. 375.

⁷⁰ *Ibidem*, nr. 77, p. 414.

⁷¹ *Ibidem*, nr. 103, p. 418.

⁷² *Ibidem*, nr. 68, p. 413.

⁷³ *Ibidem*, nr. 73, p. 413.

⁷⁴ *Ibidem*, nr. 74, p. 413-414.

⁷⁵ *Ibidem*, nr. 99, p. 418.

aceștia la Poartă în favoarea domniei, ce se cuvenea să fie răsplătite, caracterul legal al acestor plocoane fiind marcat de însăși consemnarea lor în Anatefter.

Categoriile exceptate de la plata diverselor impozite sau dăjdii în bani sau în natură, care afectau întreaga țară, erau beneficiarele unor „cărți de ruptoare”, obținute pentru o perioadă delimitată și reînnoite periodic în divan. Asemeni boierilor și egumenilor mănăstirilor, ale căror scutiri de dări erau recunoscute ca un drept legitim, susținut de cutumă și validate periodic prin hrisoave domnești de iertare și întărire, noile categorii exceptate prin scutirile de dări – boierii mazili, sutași, slujitori, negustori, preoți, călărași, dorobanți, scutelnici călări și pedestri – erau astfel recompensate pentru serviciile aduse domniei. Salarizarea pentru serviciul în slujba statului, la fel ca și concepția separației dintre avutul public, cel al statului și cel personal al domnului, se vor impune cu greu (perioada stăpânirii austriece din Oltenia îndeplinind un rol de pionierat în această privință). Colonizarea cu oameni străini, „lipsiți de dări și dăjdii”, era încurajată de domnie prin scutirea noilor veniți de plata anumitor impozite pe o perioadă de timp, cel mai adesea de trei ani, pentru a permite familiilor nou instalate să prindă rădăcini în țară. Satele noi, „sloboziile”, erau și ele beneficiare ale unor „cărți de ru(m)ptoare”.

Înainte de cucerirea austriacă, boierimea din Oltenia și mănăstirile de aici aveau și ele privilegiile garantate prin hrisoave, scutiri de dări înnoite periodic, cărți de ruptoare⁷⁶, cărți de numiri în diverse servicii (birari, sameși de județe pentru diverse dări, vameși), iar impunerile extraordinare erau consemnate în catastihle speciale („catastih de un bir ce s-au scos în 5 județe *de peste Olt*”⁷⁷). Arendarea vâmlor și a dărilor „vândute osebi”⁷⁸ era o practică ce permitea domniei, altminteri lipsită de un personal specializat, să încaseze sume fixe de bani, știindu-se totodată valoarea reală a ceea ce se putea obține dintr-o exploatare corectă a lucrurilor arendate. Desemnarea unei persoane pentru strângerea dărilor sau strângerea vâmlor era consemnată în documentul de numire a acesteia, unde îi erau precizate atribuțiile, împreună cu atenționarea altor slujbași în legătură cu posibilele conflicte izvorâte din interferența sferelor jurisdicționale⁷⁹. Apa-

⁷⁶ *Ibidem*, nr. 39, p. 393: „Asémene s-au făcut și hrisovul sfinții sale părintelui nostru Chir Ilarion episcopul Rimnicului, pentru preoții ce sântu în eparhiia sfinții sale, adecă în 5 județe, ce sântu dencolo de Olt, ca sa dea într-un an însă ughi 2800 și acești bani să dea într-un an de 4 ori, la o parte câte ughi 700”.

⁷⁷ *Ibidem*, nr. 129, p. 423.

⁷⁸ *Ibidem*, nr. 198, p. 445.

⁷⁹ *Ibidem*, nr. 57, p. 405, cartea „de vama de la Târgul Jiului și de vama cerei ce s-au așăzat în anul 7216”: „Dă domnia mea această poruncă a domniei méle, slugilor

ratul de stat își avea structura organizatorică determinată de cerințele fiscale, iar poziția în ierarhie și rangul boieresc al funcționarului erau correlate cu impunerea fiscală a acestuia.

După încorporarea Olteniei în imperiul habsburgic, boierimea olteană a urmărit să perpetueze același regim juridico-fiscal, păstrând și limbajul juridic asociat, bazat pe „legea țării”, pe pravilă și pe cutume. Contactul dintre cele două lumi a produs o „iritare sistemică” a societății românești de către o cultură forțată în tradiția dreptului occidental, pentru care legea era un enunț ce făcea posibilă o multitudine de relații între norme și discurs. Interacțiunea dintre cele două sisteme de drept – de o parte unul înregistrat cu rigurozitate și coerență în scris, în cadrul căruia prescripțiile emise de legiuitor și procedurile menite să asigure implementarea acestor prescripții se exprimă în același limbaj și, de cealaltă parte, unul dominat de practică și de o cultură juridică tranzacțională – a creat o constelație de factori a cărei clarificare nu poate fi realizată decât prin studiul limbajului juridic în orizontul unei abordări socio-lingvistice⁸⁰.

4. Transformări ale limbajului juridic

4.1. Perspective teoretice și realități românești

Înțelesul noțiunii de drept variază în funcție de perspectivele diferitelor teorii ale dreptului⁸¹. Noțiunea de „drept” desemnează un ansamblu

domnii mele, vameșilor de la Târgul Jiului de vama cerei, ca să fie volnice cu aceasta carte a domnii mele, să aibă a ținea vama, în anul acesta, din Târgul Jiului și cu vama cerei, însa muntele și din apa Oltețului, până în apa Voditai. Să aibă a lua o vamă de la tot omul, cine cu ce ar trece, au dincolo încoace, au dincoace încolo, după obicei, măcar orecene cu ce marfă ar trece. Asijderea, să aibă a căuta și vama cerei în toată țara domniei mele orece neguțatori ar stringi miiare sau ceară și ar vrea să o scoată de aicea, din țara domnii mele, să o treacă într-alte țară, au măcar să fie turc, au grec, au sârb, au arbănas, au moldovean, au ungurean, au măcar orece neguțatori ar fi, de la toți să aibă a luorea de bute cu miiare nescursă, câte taleri 1 și de oca de ceară câte bani 2, după obicei, precum s-au luat și până acum [...]”.

⁸⁰ Pentru un cadru teoretic interdisciplinar al analizei limbajului juridic amintim: Jenny Benham, Matthew McHaffie, Helle Vogt (eds.), *Law and Language in the Middle Ages*, Leiden, Brill, 2018; Edgar Bodenheimer, *Jurisprudence. The Philosophy and Method of the Law*, Cambridge-London, Harvard University Press, ed. a 4-a, 1981; Paul Amselk (ed.), *Théorie des actes de langage, éthique et droit*, Paris, Presse Universitaire de France, 1986; Marcelo Dascal, „Contextualism”, în H. Parret, M Sbisă, J. Verschueren (eds.), *Possibilities and Limitations of Pragmatics*, Amsterdam, John Benjamins, 1981, p. 153-177; François Ost, Michel van Kerchove, *Jalons pour une théorie critique du droit*, Bruxelles, Publications des Facultés universitaires Saint-Louis, 1987.

⁸¹ Hans Kelsen, *Théorie générale des normes*, trad. din germană de Olivier Beaud și Fabrice Malkani, Paris, Presses Universitaires de France, 1996; Michel Tropper, *Pour*

foarte complex de discursuri și practici a căror producție, guvernată de anumite reguli explicite sau implicite, are ca efect reglementarea unei multitudini de relații sociale, conferindu-le semnificații prospectiv sau retrospectiv⁸². Asemenea semnificații sunt studiate de istoria dreptului în diverse contexte sociale și culturale. Disciplina în cauză trebuie să țină seama, pe deasupra, de distincția dintre limbaajul juridic în mediul căruia sunt produse actele normative și cel în orizontul căruia se desfășoară procedurile de aplicare a dreptului.

Maniera de abordare istorică a limbaajului juridic depinde de teoria semiotică⁸³ sau lingvistică⁸⁴ adoptată. Există riscul ca, atunci când sunt aplicate epocilor mai îndepărtate, aceste teorii să stânjenească demersul de analiză a limbaajului la nivel sintactic, semantic și pragmatic. Sintaxa și semantica limbii vorbite, utilizate în documentele românești cu caracter juridic de dinaintea stăpânirii austriece⁸⁵, ne sugerează că, în cadrul sistemului juridic desemnat de noțiunea largă de „lege a țării”, diferențele dintre semantică și pragmatică se estompează. Doar formele de acțiune și interacțiune „povestite” în documente, anume cele prin care justițiabilii pun în aplicare dreptul, permit înțelegerea felului în care sunt aplicate modelele juridice din pravile sau cele rămase în amintirea colectivă prin repetiție, deci a felului în care sunt trăite ele de subiecții de drept⁸⁶.

une théorie juridique de l'État, Paris, Presses Universitaires de France, 1994; Ronald Dworkin, *Taking Rights Seriously*, Massachusetts, Harvard University Press, 1977.

⁸² André-Jean Arnaud, „Du bon usage du discours juridique”, în *Langages*, nr. 53, 1979, număr special, „Le discours juridique: analyse et méthode”, p. 117-124.

⁸³ Algirdas Julien Greimas, Joseph Courtes, *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris, Hachette, 1979; André-Jean Arnaud (dir.), *Dictionnaire encyclopédique de théorie et de sociologie du droit*, Paris-Bruxelles, LGDJ-Story Scientia, 1988; A. Julien Greimas, „La structure élémentaire de la signification en linguistique”, în *L'Homme*, nr. 3, 1964, p. 5-17.

⁸⁴ Gérard Cornu, *Linguistique juridique*, ed. a 3-a, Paris, Montchrestien, 2005; Jacques Moeschler, Antoine Auchlin, *Introduction à la linguistique contemporaine*, Paris, Armand Colin, 2009; Marie-Anne Paveau, Georges-Elia Sarfati, *Les grandes théories de la linguistique: de la grammaire comparée à la pragmatique*, Paris, Armand Colin, 2003; Émile Benveniste, „Convergences typologiques”, în *L'Homme*, nr. 2, 1966, p. 5-12.

⁸⁵ Ion Gheșie (coord.), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, București, Editura Academiei Române, 1997, „Stilul textelor juridice și administrative”, p. 248-256; Iorgu Iordan, *Lexicul limbii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1964.

⁸⁶ Paul Connerton, *How societies remember*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999; Oana Rizescu, „Un termen punitiv din sentințele și poruncile domnești: «scârba»”, în *Revista Istorică*, nr. 3-4, 2002, p. 261-270; Eadem, „Forme ale corupției în Țara Românească. Despre pizmași sau despre limitele sociojuridice ale relațiunii în

Confruntată cu o asemenea problematică, analiza noastră trebuie să pornească de la examinarea unor proprietăți ale discursului juridic din domeniul vocabularului sau al stilului, paliere de „expresie” relevante pentru clasificarea diferitelor „limbaje” ale dreptului prin context⁸⁷.

Potrivit uneia dintre tipologiile influente, putem identifica patru tipuri principale de limbaj juridic: limbajul legal, limbajul procedural jurisprudențial, limbajul juridic științific și limbajul juridic comun⁸⁸.

Limbajul procedural jurisprudențial este cel în care se formulează deciziile ce țin de aplicarea legii, deci discursul organelor care implementează legile. Diferența dintre limbajul legal și cel jurisprudențial este cea dintre actul de producere a dreptului și cel de aplicarea a lui.

Limbajul juridic științific este cel al profesioniștilor dreptului, pe care țările române, în paradigma vechiului drept, îl dețineau sub forma vechilor pravile: *Îndreptarea legii*, *Cartea românească de învățătură* și cărțile penitențiale; el se va dezvolta în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea prin „constituția” lui Constantin Mavrocordat, precum și prin manualele de legi ale lui Mihail Fotino, cărțile de ponturi ale lui Alexandru Ipsilanti și Sobornicescul Hrisov⁸⁹. Codul Calimach și Legiuirea Caragea aparțin unei alte paradigme, ce înglobează efortul modernizator al societății românești, împreună cu abandonarea modelului nomocanonic în favoarea codurilor de legi cu terminologie de influență grecească, pentru ca orizontul nostru contemporan să se constituie ulterior în urma unui alt transplant normativ⁹⁰, realizat în secolul al XIX-lea

vechiul drept românesc”, în Magdalena Szekely-Gorovei, Nelu Zugravu (coord.), *Puterea cuvintelor, cuvintele puterii*, Iași, Editura Universității „Al. Ioan Cuza”, 2016, pp. 59-82.

⁸⁷ Jerzy Wroblewski, „La preuve juridique: axiologie, logique et argumentation”, în Charles Perelman, P. Foriers (eds.), *La preuve en droit*, Bruxelles, E. Bruylant, 1981.

⁸⁸ Idem, „Les langages juridiques”, în *Droit et Société*, nr. 8, 1988, p. 15-30.

⁸⁹ *Vechiul drept românesc scris. Repertoriul izvoarelor 1340-1640*, întocmit de Radu Constantinescu, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1984; *Cartea Românească de învățătură, 1646*, ediție critică, București, Editura Academiei, 1961; *Îndreptarea legii. 1652*, ediție critică realizată de colectivul pentru „Vechiul drept românesc” condus de Andrei Rădulescu, București, Editura Academiei, 1962; Daniel Barbu, *O arheologie constituțională românească. Studii și documente*, București, Editura Universității din București, 2000; *Nomicon Procheiron, élaboré par Michel Photeinopoulos à Bucarest (1765-1777)*, texte établi par Pan J. Zepos et Val. Al. Georgescu, suivi de la traduction en roumain de la version de 1766 publiée par Nestor Camariano, Atena, Annuaire du Centre de Recherche de l’Histoire, 1982; *Sobornicescul Hrisov: 1785*, ediție critică realizată de colectivul pentru „Vechiul drept românesc” condus de Andrei Rădulescu, București, Editura Academiei, 1958; *Codul Calimach*, ediție critică, București, Editura Academiei, 1958.

⁹⁰ Manuel Guțan, *Istoria dreptului românesc*, ed. a 3-a, București, Hamangiu, 2017.

după modele occidentale (francez, italian sau austriac). Faptul că traducerile au fost calea de formare a limbajului juridic românesc a conferit o pondere foarte mare limbajului procedural, în efortul de cristalizare a unor sensuri coerente ale dreptului.

În ciuda acestor caracteristici ale spațiului românesc, unde limbajul juridic a fost dezvoltat în continuarea celui natural, în cadrul unui sistem cutumiar ce opera cu traduceri investite cu sensuri cristalizate în alte culturi, putem opera și în orizontul vechiului drept românesc distincțiile din teoria generală a dreptului amintite mai sus.

În analizele istorice și lingvistice, limbajul legal a fost identificat în sfera stilului juridic-administrativ al limbii române⁹¹, a stilului juridic științific⁹², a discursului juridic⁹³, pe traiectoria unui proces de achiziție lexicală, în câmpuri semantice⁹⁴ care utilizează toate mecanismele de acomodare lingvistică (derivare, calchiere, împrumut, traducere). Elementele alogene din vocabular sunt urmărite de la primele lor atestări și cu sensurile dezvoltate în diverse câmpuri lexicale ale limbii române, reliefându-se felul cum noile cuvinte se transpun în concepte și tratând fenomenul conceptualizării ca pe firul conducător al evoluției gândirii politico-juridice⁹⁵.

Ne vom concentra analiza asupra aspectelor pragmatice, ținând seama de faptul că, din acest punct de vedere, limbajul procedural juris-

⁹¹ Manuela Saramandu, *Stilul juridic-administrativ în limba română (secolele XVII-XIX)*, București, Editura Etnologică, 2018, variantă revizuită a lucrării *Terminologia juridic-administrativă românească în perioada 1780-1850*, curs litografiat, București, 1986; Gh. Chivu, *Limba română de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice*, București, Univers Enciclopedic, 2000; Liliana Agache, *Terminologia juridico-administrativă în graiurile dacoromâne din epoca veche (1601-1780)*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013; Monica Mihaela Busuioc, *Munca și răsplata ei. Secolele XVII-XVIII. Studiu de terminologie*, vol. I-II, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2001-2002; Elena Barborică, „Aspecte ale vocabularului juridic din secolul al XVII-lea”, în *Analele Universității București. Limba și Literatura Română*, nr. 1-2, 1969, p. 41-46.

⁹² Nicolae A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura Științifică, 1962.

⁹³ Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Semiotica discursului juridic*, București, Editura Universității București, 2008.

⁹⁴ Angela Bidu-Vrânceanu (coord.), *Lexic comun, lexic specializat*, București, Editura Universității din București, 2000; Eadem, *Câmpuri lexicale din limba română. Probleme teoretice și aplicații practice*, București, Editura Universității din București, 2008.

⁹⁵ Reinhart Koselleck, *Conceptele și istoriile lor. Semantica și pragmatica limbajului social-politic*, cu două contribuții ale lui U. Spree și W. Steinmetz, trad. de G. H. Decuble și M. Oruz, București, Editura Art, 2009.

prudențial face legătura dintre limbajul legal și cel comun. Trebuie subliniat din nou că, pentru a păstra coerența sistemului judiciar din Oltenia, autoritățile austriece au preferat să mențină cadrul legal ce reglementa procesul judiciar din noul teritoriu, introducând, altminteri, modificări semnificative, ce se vor dovedi a avea un caracter sistemic, în sfera administrației și a fiscalității. Desigur, atunci când solicitau cărțile de înnobilitare în baza cărora boierii se bucurau de scutiri de impozite și nu puteau obține asemenea acte, austriecii emiteau ordonanțe de impunere a contribuțiilor fiscale, potrivit propriilor criterii de ierarhizare a boierimii, ce se constituiau în acte normative cu repercusiuni și în sfera juridică (chiar dacă solicitările nu avuseseră acest scop). Domnia Țării Românești adoptate, prin traducerea nomocanoanelor bizantine sub forma *Îndreptării legi* de la 1652 – și cu acordul boierimii – o modalitate de instituire a „domniei legii” după abuzurile săvârșite în timpul lui Leon Vodă Tomșa împotriva aceleiași clase sociale⁹⁶. Acest cadru normativ va fi păstrat, într-o primă fază, și de austrieci, deși factorii decizionali din imperiu își exprimaseră altminteri dorința ca *Îndreptarea* să fie tradusă în latină pentru a fi supusă unei analize de conținut și a i se evalua gradul de adecvare la legislația imperiului⁹⁷. Ar fi trebuit ca – așa cum recomanda Eugeniu de Savoia –, după „cercetarea ei temeinică” la Viena, pravila să fie promulgată de împărat, ca „principe al țării”, în noua sa formă. Rezervele formulate de austrieci cu privire la legiuirea autohtonă și la aplicarea ei au fost interpretate de boieri ca o intenție de abrogare și au provocat o opoziție hotărâtă a acestora.

Spre limbajul juridic procedural convergeau limbajul pravilei, cel al cutumelor și cel al dreptului nou, personificat de domnul țării în calitate de creator de drept. Deciziile domnești privind aplicarea legii erau formulate ca niște „norme concrete și individuale”. Individualizarea spețelor juridice

⁹⁶ Șerban Papacostea, *Oltenia*, p. 260-262. Vezi și Valentin Al. Georgescu, „Hrisovul din 15 iulie al lui Leon Vodă Tomșa din Țara Românească și problema «Cărților de libertăți»”, în *Studii. Revistă de istorie*, nr. 7, 1976, p. 1013-1029; Oana Rizescu, „Legitimitate și legalitate în judecata domnească în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Îndreptarea legii, 1652”, în *Revista istorică*, nr. 5-6, 2003, p. 217-230

⁹⁷ Papacostea, *Oltenia*, p. 261: „Raportul, înaintat în 1718 de generalul Steinvillle Consiliului de război care furniza conducerii imperiului cele dintâi indicații asupra organizării judecătorești a provinciei, cuprindea și o aluzie la pravilă: «Valahii nu au avocați și nici notari, legile lor sunt însemnate într-o carte pe care o numesc pravilă; pentru început ar fi încă de păstrat, cu excepția acelorora (dintre legi, prevederi) care se află în contradicție cu bunele obiceiuri și care de aceea ar trebui înlocuite cu altele, mai de folos binelui obștesc»”.

în vechiul drept românesc se făcea cu participarea⁹⁸ boierilor judecători constituiți în echipe, numite „lege de șase”, „lege de doisprezece” sau „lege de douăzeci și patru” de jurători, desemnați prin răvașe domnești, care întreprindeau propria lor investigație bazată pe cunoașterea faptelor, a mărturiilor depuse de martorii oculari, a înscrisurilor mai vechi, dar și pe mărturisirea sub jurământ.

Discursul ce însoțea aplicarea legii era conținut în motivațiile deciziilor. Acestea nu puteau fi reduse la citate din *Îndreptarea legii*, invocând glavele și zacealele. Raportarea la prăvilă invoca și formule foarte vagi, ce marcau faptul că hotărârile de judecată erau date „după dreptate și după lege”, sau „după lege și după prăvilă”. Existau și „decizii parțiale”, cu posibilitatea unui recurs: „Și de i se va părea strâmb, să vină la divan”. Absența principiului de „lucru judecat” permitea reluarea cauzei ori de câte ori puteau fi invocate probe suplimentare. Doar reaua voință, „purtarea divanului de val”, dovedirea „cărților” ca fiind „mincinoase și netrebnice” sau a abuzurilor – „căci a luat boierul domniei cu strâmbătate, în puterea lui” – putea conduce domnia la închiderea oricărei posibilități de apel, prin confiscarea cărților dovedite false sau, de pildă, prin scoaterea cu chinovar din hrisoavele de întărire a numelor unor proprietăți dobândite pe nedrept. Aceste decizii parțiale își pregăteau concluziile pe baza „judecății domnilor buni și bătrâni”, ele fiind justificate prin argumente complexe – „hrisoave bătrâne”, „nu am vrut să intrăm în blestemul domnilor de dinainte” –, operând o distincție între evaluări („așa am judecat domnia mea cu divanul domniei mele și cu cinstiții boieri ai domniei mele”) și propuneri („am dat să fie lor, să nu mai fie gălceavă între dânșii”). Varietatea expresiilor lingvistice depindea atât de formulările acelor articole din *Îndreptarea legii* care se aplicau speței (succesiune, preemțiune, vicii de procedură la vânzare și schimb), cât și de intervențiile părților (căci procesul juridic românesc era unul de tip acuzatorial, dependent de probele aduse de părți). Decizia, cu motivația ei, apare astfel ca o narațiune complexă care articulează argumente menite să o justifice, dar și ca un proces de raționalizare a actului juridic⁹⁹.

De asemenea, „cazuistica” determina vocabularul și proprietățile semiotice ale expresiilor folosite în cadrul procesului (adălmașul, cheză-

⁹⁸ Gheorghe Cronț, *Instituții medievale românești. Înfrățirea de moșie. Jurătorii*, București, Editura Academiei, 1969.

⁹⁹ Charles J. Fillmore, Marie-Josèphe Renard, „Verbes de jugement. Essai de description sémantique”, în *Langage*, nr. 17, 1970, p. 56-72.

șiile, cărțile de jurământ, blestemele clericilor, expertize încărcate de terminologie contractuală în vânzări și cumpărări). În limbajul juridic procedural, jurisprudențial, trebuia să se ajusteze normele limbajului legal la înțelegerea curentă, căci sala de judecată era un loc de întâlnire dintre limbajul de specialitate și limbajul comun. Mărturiile „cu gura” sau aspectele tehnice invocate de negustori în cauzistica contractuală impuneau judecătorului adaptări ale vocabularului. Practica judecătii cu ajutorul boierilor judecători numiți pe răvașe era în măsură să disemineze în rândurile populației cunoștințe ce priveau procedura urmată, căci aceeași boieri puteau fi membri ai mai multor astfel de echipe. Cultura juridică românească era omogenizată la nivelul acestei instituții, pe baza unei relații biunivoce între limbajul comun și terminologia specializată¹⁰⁰.

4.2. Limbajul juridic în perioada ocupației austriece: continuitate și schimbare

Tipologia documentelor emise în numele Administrației Olteniei o urmează pe cea cunoscută din epoca anterioară: cărți de judecată, porunci, scrisori, cărora li se adaugă rapoartele și statele de plată.

În calitate de organ suprem de judecată, noul „divan” constituit sub forma unei conduceri colegiale din cinci boieri și-a apărut prerogativele în fața oricăror tentative austriece de impunere a unor jurisdicții concurente. Într-o poruncă ce viza atribuțiile și jurisdicția vornicilor, membrii Administrației descriu sistemul de judecată în noul cadru judiciar al provinciei: „Așâjderea, să dați în știre tuturor oamenilor du pen toate satele care vor avea judecată de moșii, vii, mori, țigani și de alte judecăți mari, aceia să vie la chesariceasca Administrație, iar care vor avea judecată mai mică de dobitoace și de alte lucruri mai mici, aceia să vie la dumneata, vornice, și la ispravnici și să li să dea judecata de toate în scris. Și care vor zice că nu li s-au făcut dreptate, atunci vor veni de vor arăta judecata la chesariceasca Administrație, de să va vedea și-și va lua răspunsul. Și să nu găsești dumneata alte pricini, că această poruncă s-a pus la protocol și de nu să va face după cum să poruncește, să știți dumneavoastră că și vornicii să vor pune la arest și să va da știre la mai marele director și atunci vor vedea ce li să va face. Aceasta și fii dumneata sănătos!”¹⁰¹.

¹⁰⁰ Oana Rizescu, *Avant „l'État-juge”. Pratique juridique et construction politique en Valachie au XVIIe siècle*, București, Notarom, 2009.

¹⁰¹ *Documente privitoare la fiscalitatea din Țara Românească (1700-1821)*, vol. întocmit de Vasile Mihordea, Ioana Constantinescu, Sergiu Columbeanu, ediție revăzută și revizuită de Elena Bedreag, Ovidiu V. Olar, Maria Pakucs, Oana Rizescu, studiu

Justițiabili urmează un demers cunoscut, așa cum se întâmplă cu episcopul de Râmnic atunci când îl reclamă pe numitul Nicolae Pater, arendașul dijmăritului, pentru că a înregistrat vinurile mănăstirilor și ale boierilor, precum și răzoarele de vii, contrar obișnuinței: „† Fiindcă aici, înaintea noastră, au dat jalbă sfinția sa părintele episcopul al Râmnicului împreună și cu 6 egumeni ..., zicând cum că fiind arendătoriu slujbei dijmăritului în anul de estimpu, dumnealui Nicolaos Pater ar fi trimis vinăricerii ce au fost rânduși pen toate județile, ca să scrie și vinurile câte fac mănăstirile și boierii pen viile lor și nu numai vinurile, ci și câte răzoare de vie au”¹⁰². Judecătorii urmează și mai departe procedura obișnuită, anchetând veridicitatea acuzațiilor prezentate: „Am întreat pe câțiva boieri din cei ce au fost an cu slujba aceasta, scris-au dupe cum au zis dumnealui Nicolaos Pater au n-au scris?” Cu toate acestea, deși își păstrează vechiul stil, cărțile de judecată conțin elemente ale noului context lingvistic: „Și ei ne-au spus în *publicum session*”. Ele își formulează argumentarea concretă într-o manieră ce reflectă și noul context normativ: „Pentru care lucru nou altă *rezoluție* n-am dat, fără cât de vreme ce *contracturile* ce să dau de la cinstitul *Inspectorat* și cărțile de poruncă și *instrucțiunile* ce s-au dat de la *chesariceasca Administrație* în toți timpii”. Îi contrapun însă acestuia obiceiul vechi, din perioada anterioară, cea domnească: „Și aceasta nicidecum nu s-au făcut, nici estimpu să nu să facă acest obicei nou, fără de porunca *Înălțatei Curți împărătești*, ci precum s-au scris în toți timpii până acum, așa să scrie și estimpu, iar nici mai mult, nici mai puțin să nu să facă”¹⁰³.

Cum nu deține o veritabilă funcție legiuitoare în noul context al provinciei, Administrația Centrală românească se limitează la descrierea faptelor și a enunțurilor normative, precum dreptul de ctitorire – ca atunci când spune că „acel sat nu easte dat de domni, ci este dat de S<fe>ti Nicodim, și nu au mai dat de atunci de când l-au cumpărat, de sânt ani 493”¹⁰⁴ –, sau la gesturile semnificative care sancționează și impun norme – precum puterea blestemului din hrisoavele vechi: „Pentru că easte cu mare blestem de la Sfântul Nicodim ca să nu dea acel sat. Ci și noi, văzând acel blestem groaznic, nu cutezăm să ne atingem de acel sat, precum nu au dat mai înainte, și acum, de cându au luat luminatul și

introdactiv și notă asupra ediției de Oana Rizescu (în curs de publicare la Editura Academiei Române), nr. 93, 14 dec. 1725.

¹⁰² *Ibidem*, nr. 92, 25 oct. 1725.

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ *Ibidem*, nr. 64, 14 oct. 1720.

preasfințitul împărat țara, încă nu au dat”¹⁰⁵. Administrația olteană folosește în deciziile juridice, în locul formulelor religioase cu invocări de sancțiuni spirituale, amenințări cu sancțiuni concrete: „Toată cinstea își va pierde și cu rea pedeapsă să va pedepsi de va fi pildă și muștrare tuturor”¹⁰⁶. Sunt calchiate formulele referitoare la sancțiuni din vechile hrisoave domnești: „Că de nu veți face nici acum, să știe fieștecă că ca un călcătoriu de trei porunci ale preasfințitului nostru împărat să va pedepsi cu rea pedeapsă și cu prădarea să va prăda, ca un călcătoriu de poruncă stăpânească”¹⁰⁷. Limbajul juridic jurisprudencial oferă judecătorului posibilitatea de a concilia noul context normativ cu vechea practică juridică: „Ce va fi mila și porunca luminatului și sfințitului împărat, așa va rămânea”¹⁰⁸. Expresiile lingvistice complexe cu funcție de normă se regăsesc în forme ușor modificate. Astfel, documentele înregistrează vechiul principiu aplicat de domnii munteni în reglementarea datoriilor acumulate din cauza fugii de pe moșii, și anume „cine plătește datoria, aceluia să-i fie moșia”, care devine acum „și cei ce vor rămânea de vor plăti dajdea pe acele moșii, aceia vor stăpâni moșiile lor”¹⁰⁹.

Pe tiparul stilistic al poruncilor Administrației Centrale, adresate funcționarilor cu scopul de a impune respectarea privilegiilor țării – cum sunt cele în favoarea beneficiarilor de scutiri, precum egumenii mănăstirilor¹¹⁰, sau cele pentru înștiințarea poslușnicilor mănăstirești despre îndatoririle lor¹¹¹ –, se construiesc „cărțile de instrucție”, adresate funcționarilor cu misiuni similare din mai multe jurisdicții. Pentru a transmite o instrucțiune privind strângerea de dări în toate cele cinci județe ale Olteniei, conținutul unei asemenea act nu este doar copiat în cinci exemplare diferite, ci în fiecare exemplar se fac și trimiteri referitoare la elementele deosebitoare, pentru a marca atât omogenitatea contextului sistemic, cât și adaptarea la particularitățile locale: „Această poruncă s-au dat la 5 vornici dintr-acéste 5 chesaricești județe”¹¹²; „cu aceasta să face în știre tuturor lăcuitorilor dentr-acesta 5 județe rumânești chesaricești, că viind poruncă de la măriia sa, *gheneralul comendant derectorul nostru, grof de Kinexec*, ca să vânză slujba oieritului de la *Înălțata Cămara*

¹⁰⁵ *Ibidem*, nr. 64.

¹⁰⁶ *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ *Ibidem*, nr. 64, 14 oct. 1720.

¹⁰⁹ *Ibidem*, nr. 70^b, 1 ian. 1723.

¹¹⁰ *Ibidem*, nr. 64, 14 oct. 1720.

¹¹¹ *Ibidem*, nr. 73, 11 mart. 1723.

¹¹² *Ibidem*, nr. 89, 23 iun. 1725.

împărătească, după obiceiul țării, iată că și estimpu s-au vândut și s-au orânduit acei care sânt de trebuință să caute slujba și să strângă banii de oierit într-acei județ al Vâlciei¹¹³. Diferențele dintre prevederile ce vizează fiecare județ în parte sunt determinate de categoriile de contribuabili, de numărul acestora și de profilul ocupațional al unora dintre ei – precum minierii de la Baia de Aramă din Gorj sau pescarii din bălțile de la Dunăre –, fără a se pierde caracterul de „circulară” al actelor respective. În acest fel sunt alcătuite, de exemplu, actele Administrației de la Craiova, ce stabilesc, pentru județele Romanați, Dolj, Vâlcea, Gorj și Mehedinți, categoriile de locuitori care se scot din numărul total al contribuabililor și indică modalitatea de percepere a dărilor¹¹⁴, dar și instrucțiunile date tuturor locuitorilor din cele cinci județe asupra modului cum se vor percepe taxele pentru dijmărit, vinărici și tutunărit¹¹⁵ sau instrucțiunile către ispravnicii de plăși din aceleași județe asupra modului cum trebuie să procedeze pentru încasarea dărilor din sate¹¹⁶.

Instrucțiunile personalizate iau forma scrisorilor și în cazul lor este evidentă păstrarea modelului practicat înainte de venirea austriecilor. De acest fel sunt instrucțiunile către vornicului de Vâlcea, în legătură cu modalitatea de impunere și de adunare a dărilor pe anul 1723¹¹⁷: „† Dumneata, vornice Ilie Otetelișane, împreună cu 4 ispravnici, anume: ... dăm dumneavoastră în știre, că viind poruncă acum de la măriia sa, *gheneralul comendant* și mai marele nostru *derektor*, conte de Chinexec, ca să scoată dajde într-aceste 5 județe den chesariceasca Valahie, ca să dea la Comisăriatul preasfințitului nostru monarh într-acest an¹¹⁸. Vedem cum se îmbină adresarea personală cu cea oficială: „Tot în acest fel s-au dat poruncă și la celelalte 4 județe. La Romanați, Ștefan Prășcoveanu vornic, suma lei 8 616. La Gorj, Matei Brăiloiul vornic, suma lei 9 786. La Dolj, Costandin Poenariul vornic, suma lei 8 566. La Mehedinți, Costandin Argitoianu vornic, suma lei 5 784¹¹⁹; „asemenea, tot această poruncă s-au dat și la ispravnicii den Jăiul de Sus și den Mehedinți și din Jăiul de Jos și den Romanați¹²⁰.

¹¹³ *Ibidem*, nr. 72, 11 ian. 1723.

¹¹⁴ *Ibidem*, nr. 66^a, 66^b, 1 mart. 1722.

¹¹⁵ *Ibidem*, nr. 84, 24 aug. 1724.

¹¹⁶ *Ibidem*, nr. 88, 7 mai 1725.

¹¹⁷ *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723.

¹¹⁸ *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ *Ibidem*, nr. 70^a, b 1 ian. 1723.

Păstrarea formei de scrisoare permite dezambiguizarea situației prin utilizarea limbajului natural. În stilul scrisorilor este respectată o structură cunoscută ambilor interlocutori. Documentele originale sunt precedate de invocația simbolică „crucea ajută”: „† Dumneavoastră boierii carii sânteți orânduți în sudstvo Gorj cu slujba dijmăritului, sănătate vă poftim de la Dumnezeu!”¹²¹; „știe, pârcălabe, și voao, oamenilor de la satul sfintei mănăstiri Deunlemnul!”¹²²; „dumitale, vornice Ștefane Prășcovéne, de la Dumnezeu sănătate și tot binele poftim dumitale!”¹²³. Scrisorile se încheie cu salutații: „Și fiți dumneavoastră sănătoși!”¹²⁴; „dumitale, vornice dupe sănătate!”¹²⁵. Contextele sistemice și funcționale sunt prezentate într-un limbaj comun ce adoptă forma unei povestiri: „Pricina alta nu easte, fără decât de acum dăm dumitale în știre, ca să dai poruncă ispravnicilor și comisarilor dentr-acele județ la sfârșitul lunii lui octomvrie, dupe *calindariul* nou, să să afle toți aici, cu toate *chitanțiile* și de grâu și de grăunțe și de fân la fieștecare comandă ce au dat, că atunci vor să vie și toți *ofștarii* să să afle aici, ca să să închie socoteala, că care nu să va afla la soroc cu toate chitanțiile, să știe că mai pe urmă nu să vor ținea acele *chitanții* în seamă de le vor aduce, ci vor plăti toată zahereaoa aceia, au fânul, din casele lor”¹²⁶.

Cărțile de volnicie – întâlnite și în Anatefterul muntean – sunt un tip de documente prin intermediul cărora sunt autorizate acțiuni diverse de aplicare a dreptului ce decurge din voința creatoare de normă a oricărui deținător de putere legitimă. Exemplificăm prin cartea de volnicie dată de Administrația Centrală pârcălabului de la Cacaletți, ca să strângă oamenii fugiți¹²⁷, sau prin cărțile de tutunărit: „Să fie volnici într-aceste cincii județe rumânești chesaricești cei ce au cumpărat slujba tutunăritului de la Inșpectoratul cinstitei Cămări, să aibă a lua de la toți oamenii cei ce au tutun de dulum po taleri 4, dupe obicei”¹²⁸. Varietatea acțiunilor astfel întreprinse determină și multitudinea de etichete ce pot fi utilizate pentru clasificarea poruncilor: cărți de dijmărit, de ierbărit, de tutunărit, de fumărit sau de oierit. O etichetă precum cea a „cărților de cisluire a sumelor pe județe” se aplică poruncilor referitoare la împărțirea sumelor

¹²¹ *Ibidem*, nr. 64, 14 oct. 1720.

¹²² *Ibidem*, nr. 73, 11 mart. 1723.

¹²³ *Ibidem*, nr. 75, 23 mart. 1723.

¹²⁴ *Ibidem*, nr. 64, 14 oct. 1720.

¹²⁵ *Ibidem*, nr. 79, 2 sept. 1723.

¹²⁶ *Ibidem*.

¹²⁷ *Ibidem*, nr. 69, 30 nov. 1722.

¹²⁸ *Ibidem*, nr. 78, 6 aug. 1723.

de bani ce urmează să fie plătite de locuitori în cadrul sistemului fiscal: „Au fost orânduiala dăjdi la sfertul dentâiu ca să să cisluiască într-aceaste cinci județe ale chesariceștii mării lei 47 716”¹²⁹.

O ultimă formă de document subsumată tipologiei cărților de instrucție, cu ordine de îndeplinit și aplicabilitate imediată, este aceea a sintezelor referitoare la mai multe aspecte (enumerare rând pe rând). În acest fel sunt concepute instrucțiunile Administrației către vornicii din județe, prin care se specifică modul cum trebuie procedat în stabilirea numărului și stării locuitorilor, în vederea repartizării contribuțiilor¹³⁰. Este vorba de un tip de document definitiv pentru limbaajul procedural jurisprudențial, deci de un „manual de proceduri” ce vizează aplicarea legii într-un context socio-juridic dat.

Într-un efort coerent de structurare a modului de comunicare instituțională, factorii decizionali austrieci au impus și un corolar al cărților de instrucție, sub forma rapoartelor de activitate realizate la toate nivelurile ierarhice. Raportarea se face sub forma „foilor de răspuns” – „scrisoarea dumitale o am luat și câte scrii, am înțeles pentru satul Braneții cum că s-au spart de tot”¹³¹ –, a listelor de nume, de dări sau de bunuri. Un exemplu este cel al actelor despre fugarii de dări, pentru recuperarea cărora este necesară cooperarea mai multor funcționari – vameși, ispravnici, vornici din mai multe județe –, ce se raportează, cu toții, la aceeași instrucțiune: „Cei care vor fi fugit piste Olt au în altă parte să-i dovediți de la vameș, și așa să scoateți dupe la sate și să-i luați în scris de la vameș, pentru că va să să ceară de la vameș dajdea lor osebită. Iar care să va fi mutat de la acel județ la alt județ, au dentr-un sat în altul, fără de cartea noastră, dumneavoastră cu această carte a noastră să aveți volnicie să-i luați, să-i aduceți iar la urmă. Iar care să vor fi mutat cu cartea noastră și cu știrea noastră, dumnealui vel comisariu îi va descărca de la un județ și va încărca la altul”¹³²; „să-i dovediți de la vameși și să luați în scris câți oameni au fugit și au trecut”¹³³. Alte rapoarte de activitate sunt cele în limba latină, adresate de Administrația Olteniei comandamentului militar al Transilvaniei. În unele dintre ele se face cunoscut că toate mijloacele de constrângere întrebuințate pentru perceperea dărilor n-au dus la niciun rezultat, din cauza secetei sau a carantinei (care, îndepărtân-

¹²⁹ *Ibidem*, nr. 72^a, 4 martie 1723.

¹³⁰ *Ibidem*, nr. 98, 24 febr. 1728.

¹³¹ *Ibidem*, nr. 75, 23 martie 1723.

¹³² *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723.

¹³³ *Ibidem*, nr. 70^b, 1 ian. 1723.

du-i pe negustorii de vite, au determinat lipsa efectivă de bani în toată provincia)¹³⁴. Alteori, se cere comandantului militar al Transilvaniei să aprobe o reducere la plata dărilor, pentru a fi oprită fuga locuitorilor¹³⁵. Tot astfel, consilierii Administrației, anume Nicolae de Porta, I. Băleanu și St. Pârșcoveanu descriu autorităților austriece situația încasărilor fiscale și mijloacele de a o activa, dezvinovățindu-se de acuzele aduse¹³⁶.

O altă categorie de acte este cea a listelor și catastifelor – întâlnite și în Anatefter, dar adaptate acum noului discurs juridic, ce pune în valoare transparența și predictibilitatea deciziilor –, precum lista stabilită de Administrația Olteniei, cu numărul și numele slugilor deținute de fiecare boier sau mănăstire, pentru a fi scutiți de dări: „Slugile boierești și mănăstirești care sânt săraci de n-au moșii și vii și alte dobitoace, ci numai ce-i țin stăpânii lor cu îmbrăcăminte și cu hrană de la dâșii și într-aceale slugi să nu fie nici unul din aleși sau din megiiși, cum arată în jos”¹³⁷. Iar o alta este cea a statelor de plată: „Simbriile de un an <ale> celor ce să află în ofițiu și slujăscu țării, unde easte porunca, ca să le dea plata lor den Lada țării cum arată în jos. Ghenarie 1 dni 1723, let 7231”¹³⁸; „rânduiala descresționului ce s-au rânduit ca să dea dumnealui Gheorghită vel comisari la ofițării împărătești de anul 1723, însă den bani extraordinarium, cum arată în jos anume”¹³⁹; „însemnare de descresționul ce s-au rânduit ca să dea dumnealui Gheorghită vel comisari la ofițerii împărătești de anul 1722, însă den banii cari s-au rânduit să ia de la aleși, cum arată în jos acum. Iunie 8 dni, 1722”¹⁴⁰.

Vocabularul folosit în porunci exprimă acțiuni din contextul funcțional: „vă facem în știre”, „să căutați”, „să căutați să întoarceți”¹⁴¹, „împliți banii” (= strângerea banilor la zi)¹⁴², „să vor cislui banii”¹⁴³, „dăm poruncă cu mare tărie”¹⁴⁴, „să facă această poruncă deplin”¹⁴⁵, „cu această carte a noastră să aveți volnicie să-i luați, să-i aduceți iar la

¹³⁴ *Ibidem*, nr. 85, 28 oct. 1724.

¹³⁵ *Ibidem*, nr. 87, 27 mart. 1725.

¹³⁶ *Ibidem*, nr. 112, 14 febr. 1732.

¹³⁷ *Ibidem*.

¹³⁸ *Ibidem*, nr. 70, 1 ian. 1723.

¹³⁹ *Ibidem*, nr. 75^a, 29 apr. 1723.

¹⁴⁰ *Ibidem*, nr. 76, 8 iun. 1723.

¹⁴¹ *Ibidem*, nr. 64, 14 oct. 1720.

¹⁴² *Ibidem*, nr. 66^a, 1 mart. 1722.

¹⁴³ *Ibidem*.

¹⁴⁴ *Ibidem*, nr. 66^b, 1 mart. 1722.

¹⁴⁵ *Ibidem*, nr. 66^c, 1 mart. 1722.

urmă”¹⁴⁶, „după ce veți așaza această dajde”¹⁴⁷. Numeroși termeni noi vizează sfere diferite de activitate, asociați nu de multe ori cu termeni vechi în cadrul unor sintagme: *agiutantu*¹⁴⁸, *Cañtelarie*¹⁴⁹, *cañtelista*¹⁵⁰, *cfintanție* (*cvitanție*, *fitanție*)¹⁵¹, *colonel*¹⁵², *comendant*¹⁵³, *contract*¹⁵⁴, *contrebuție* (*contribuțion*)¹⁵⁵, *cornetaș*¹⁵⁶, *crăițar*¹⁵⁷, *descrețion* (*dișcrețion*)¹⁵⁸, *derectoratu*¹⁵⁹, *director*¹⁶⁰, *ecștes*, *ecștesuri*¹⁶¹, *ecjăcuție* (*ecjecuție*, *eczicuții*, *ejăcuție*)¹⁶², *ecstraordinarium*¹⁶³, *ecstract*, *ecstractușuri*¹⁶⁴, *feltmarșal*¹⁶⁵, *forinți*¹⁶⁶, *forșpan*¹⁶⁷, *forier*¹⁶⁸, *general* (*ghenăral*, *gheneral*, *gerah* plătit din „Lada țării”)¹⁶⁹, *grof* (*graf*)¹⁷⁰, *hotnog*¹⁷¹, *inspector*¹⁷², *inspectorat*¹⁷³, *inspecție* (*inchiziția*, *inchiviziția*)¹⁷⁴, *instrucțion* (*instrucțiuni*, *instruction*)¹⁷⁵,

¹⁴⁶ *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723.

¹⁴⁷ *Ibidem*.

¹⁴⁸ *Ibidem*, nr. 75^a, 29 apr. 1723.

¹⁴⁹ *Ibidem*, nr. 117, 16 nov. 1732; nr. 131, 18 mart. 1735.

¹⁵⁰ *Ibidem*, nr. 75^a, 29 apr. 1723.

¹⁵¹ *Ibidem*, nr. 75, 29 apr. 1723; nr. 80, 16 sept. 1723; nr. 131, 18 mart. 1735.

¹⁵² *Ibidem*, nr. 70^b, 1 ian. 1723; nr. 75^a, 29 apr. 1723.

¹⁵³ *Ibidem*, nr. 70^{a, b, c}, 1 ian. 1723.

¹⁵⁴ *Ibidem*, nr. 92, 25 oct. 1725.

¹⁵⁵ *Ibidem*, nr. 76, 4 mai 1723; nr. 85, 28 oct. 1724; nr. 129, 23 dec. 1734.

¹⁵⁶ *Ibidem*, nr. 75^a, 29 apr. 1723.

¹⁵⁷ *Ibidem*, nr. 90^a, 25 aug. 1725; nr. 93^a, 1725; nr. 131, 18 mart. 1735; nr. 136, 2 febr. 1736.

¹⁵⁸ *Ibidem*, nr. 64^a, 26 oct. 1723; nr. 75^a, 29 apr. 1723.

¹⁵⁹ *Ibidem*, nr. 121, 23 dec.; nr. 131, 18 mart. 1735.

¹⁶⁰ *Ibidem*, nr. 70^{a, c}, 1 ian. 1723; nr. 121, 23 dec. 1733; nr. 131, 18 mart. 1735.

¹⁶¹ *Ibidem*, nr. 131, 18 mart. 1735.

¹⁶² *Ibidem*, nr. 66^a, 1 mart. 1722; nr. 70^a, 1 ian. 1723; nr. 81, 25 mart. 1724; nr. 112, 14 febr. 1732.

¹⁶³ *Ibidem*, nr. 66^{a, b, c}, 1 mart. 1722; nr. 75^a, 29 apr. 1723.

¹⁶⁴ *Ibidem*, nr. 120, nr. 131, 18 mart. 1735.

¹⁶⁵ *Ibidem*, nr. 93^a, 1725.

¹⁶⁶ *Ibidem*, nr. 90^a, 25 aug. 1725.

¹⁶⁷ *Ibidem*, nr. 66^{a, b, c}, 1 mart. 1722; nr. 106, 1 iul. 1731; nr. 120, 6 dec. 1733; nr. 131, 18 mart. 1735.

¹⁶⁸ *Ibidem*, nr. 64^b, 1 nov. 1720; nr. 76^a, 8 iun. 1723.

¹⁶⁹ *Ibidem*, nr. 70, 1 ian. 1723.

¹⁷⁰ *Ibidem*, nr. 72, 11 ian. 1723; nr. 81, 25 mart. 1724; nr. 84, 24 aug. 1724; nr. 90, 13 aug. 1725.

¹⁷¹ *Ibidem*, nr. 75^a, 29 apr. 1723.

¹⁷² *Ibidem*, nr. 129, 23 dec. 1734; nr. 131, 18 mart. 1735.

¹⁷³ *Ibidem*, nr. 78, 6 aug. 1723; nr. 84, 24 aug. 1724.

¹⁷⁴ *Ibidem*, nr. 75, 25 mart. 1723; nr. 81, 25 mart. 1724.

¹⁷⁵ *Ibidem*, nr. 84, nr. 131, 18 mart. 1735.

*inșpectorat*¹⁷⁶, *leitnant (laitnant)*¹⁷⁷, *miliție*¹⁷⁸, *naturale*¹⁷⁹, *obrăș laitnant*¹⁸⁰, *ofițări*¹⁸¹, *ofițium*¹⁸², *ordinarium*¹⁸³, *pecmeșter (poștemeșter)*¹⁸⁴, *porțion de naturale*¹⁸⁵, *prințipal*¹⁸⁶, *profuiant ofițir*¹⁸⁷, *proiect*¹⁸⁸, *protocol*¹⁸⁹, *provizoratul fișcușului*¹⁹⁰, *publicăluire*¹⁹¹, *publicum sesion*¹⁹², *registru*¹⁹³, *repartițion*¹⁹⁴, *salvacvardie*¹⁹⁵, *servis gratis*¹⁹⁶, *sesion*¹⁹⁷, *spețificație*¹⁹⁸, *străjmeșter*¹⁹⁹, *subordinați*²⁰⁰, *vătăman*²⁰¹.

În documentele redactate în latină de către diversele autorități austriece din Oltenia sau în scrisorile adresate Administrației românești se întâlnesc aceiași termeni – *contributionis quantum*²⁰², *prioris repartita summa, huius contributionis și executiones*²⁰³, *cis-alutanorum* (= dincoace de Olt), *Transalutanas* (= dincolo de Olt)²⁰⁴ –, alături de cei calchiați din românește (*districtuum vornicis ac ispravnicis*²⁰⁵) și de antroponime și toponime românești ascunse sub grafie latină: „quator

¹⁷⁶ *Ibidem*, nr. 93, nr. 14 dec. 1725.

¹⁷⁷ *Ibidem*, nr. 64^b, 1 nov. 1720.

¹⁷⁸ *Ibidem*, nr. 75^a, 29 apr. 1723; nr. 131, 18 mart. 1735.

¹⁷⁹ *Ibidem*, nr. 70^b, 1 ian. 1723; nr. 131, 18 mart. 1735.

¹⁸⁰ *Ibidem*, nr. 76^a, 8 iun. 1723.

¹⁸¹ *Ibidem*, nr. 131, 18 mart. 1735

¹⁸² *Ibidem*.

¹⁸³ *Ibidem*, nr. 66^e, 1 mart. 1722.

¹⁸⁴ *Ibidem*, nr. 75^a, 29 apr. 1723.

¹⁸⁵ *Ibidem*, nr. 120, 6 dec. 1733.

¹⁸⁶ *Ibidem*, nr. 124, 1 ian. 1734.

¹⁸⁷ *Ibidem*, nr. 75^a, 29 apr. 1723.

¹⁸⁸ *Ibidem*, nr. 112, 14 febr. 1732.

¹⁸⁹ *Ibidem*, nr. 64^b, 1 nov. 1720; nr. 70, 1 ian. 1723; nr. 83, 17 iul. 1724; nr. 93, 14 dec. 1725; nr. 131, 18 mart. 1735.

¹⁹⁰ *Ibidem*, nr. 120, 6 dec. 1733.

¹⁹¹ *Ibidem*, nr. 124, 1 ian. 1734; nr. 131, 18 mart. 1735.

¹⁹² *Ibidem*, nr. 92, 25 oct. 1725.

¹⁹³ *Ibidem*, nr. 112, 14 febr. 1732.

¹⁹⁴ *Ibidem*, nr. 120, 6 dec. 1733.

¹⁹⁵ *Ibidem*, nr. 106, 1 iul. 1731.

¹⁹⁶ *Ibidem*, nr. 66^{a,b,c}, 1 mart. 1722.

¹⁹⁷ *Ibidem*, nr. 125, 1 ian. 1734; nr. 126, 15 ian. 1734.

¹⁹⁸ *Ibidem*, nr. 126, 15 ian. 1734

¹⁹⁹ *Ibidem*, nr. 75^a, 29 apr. 1723.

²⁰⁰ *Ibidem*, nr. 124, 1 ian. 1734.

²⁰¹ *Ibidem*, nr. 131, 18 mart. 1735.

²⁰² *Ibidem*, nr. 76, 4 mai 1723.

²⁰³ *Ibidem*, nr. 85, 28 oct. 1724.

²⁰⁴ *Ibidem*.

²⁰⁵ *Ibidem*.

consiliarii in 5 districtus et quidem in Vultsensem Ballianul, Superiorem Syl Goleskul, in reliquos tres vero Inferiorem utpote Syl, Rumanatz et Mehedintz, duo simul Stirbei et Bendseskul” (= „cei patru consilieri, în cinci județe, adică în Vâlcea – Băleanul, în Jiul-de-Sus [= Gorj] – Golescul, iar în celelalte trei, adică <în> Jiul-de-Jos [= Dolj], Romanai și Mehedinți – amândoi împreună, Știrbei și Bengescul”)²⁰⁶. Multitudinea de variante grafice sub care apar numele de instituții și numele proprii sugerează o receptare a lor pe cale orală (numele erau auzite și redade aproximativ): *contele/groful de Chinexec* (*Kinexec*, *Chinezeg*, *Kinägsec*, *Chinezzeg*)²⁰⁷, *generalul Virmont*²⁰⁸, *colonelul Șraam*²⁰⁹, *generalul baron Tiș*²¹⁰, *contele de Ștainberg*²¹¹, *Ștainbin*, *groful de Vales* (de Valea)²¹², *obrăș-laitnant-ul Detine*, *secretarul Ruf*, *comisarul Țineli*, *poștameșter-ul Cavroman*, toți apărând în același ștat de plată²¹³; *vameșul cel mare Sendrei*, într-un alt document²¹⁴.

Baza vocabularului este asigurată de termenii vechi, pentru care nu există niciun motiv de înlocuire, acomodare sau erodare: *asuprele*, *mâncături și alte nedreptăți*²¹⁵, *liude*²¹⁶, *sudstvo*²¹⁷, *catastif*²¹⁸ *iscălit și pecetluit de toți*²¹⁹, *vornic*²²⁰, *ispravnici de județ*²²¹, *plăși*²²², *poruncă*²²³, *siliști*²²⁴, *călărași*²²⁵, *mortasăpi*²²⁶, *mortasip*²²⁷, *tălmaci al țării*²²⁸,

²⁰⁶ *Ibidem*.

²⁰⁷ *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723; nr. 84, 24 aug. 1724.

²⁰⁸ *Ibidem*, nr. 66^a, 1 mart. 1722.

²⁰⁹ *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723.

²¹⁰ *Ibidem*, nr. 94, 12 febr. 1726.

²¹¹ *Ibidem*, nr. 64^c, 15 nov. 1720.

²¹² *Ibidem*, nr. 121, 23 dec. 1733.

²¹³ *Ibidem*, nr. 76^a, 8 iun. 1723.

²¹⁴ *Ibidem*, nr. 79, 2 sept. 1723.

²¹⁵ *Ibidem*, nr. 84, 24 aug. 1724.

²¹⁶ *Ibidem*, nr. 66^{a, b}, 1 mart. 1722.

²¹⁷ *Ibidem*.

²¹⁸ *Ibidem*.

²¹⁹ *Ibidem*.

²²⁰ *Ibidem*.

²²¹ *Ibidem*.

²²² *Ibidem*.

²²³ *Ibidem*.

²²⁴ *Ibidem*.

²²⁵ *Ibidem*.

²²⁶ *Ibidem*.

²²⁷ *Ibidem*.

²²⁸ *Ibidem*, nr. 70, 1 ian. 1723.

*pușcașu ce păzește pușcăria*²²⁹, „*pricini ce vor fi avut*”²³⁰, *istovul banilor*²³¹, *iznoavă*²³², „*învăluiei și mestecături*”²³³, „*sfertul al doilea*”²³⁴, *podari*²³⁵, *slugi vămășăști*²³⁶, *vameși*²³⁷, *oameni de dajdie*²³⁸, *măglași*²³⁹, *călărași*²⁴⁰, *portar*²⁴¹, *vătășei*²⁴², „*vătășăii carei sânt supt vornicul*”²⁴³, *scăunași*²⁴⁴, *pârcălabii*²⁴⁵, *ispravnici*²⁴⁶, *vornic*²⁴⁷, „*logofeți rumânești*”²⁴⁸, *armaș*²⁴⁹, *gornici*²⁵⁰.

Termenii sau sintagmele care pot stârni nedumerire sunt definiți sau explicați în mod pragmatic, așa cum sunt: *cisluire*: „toate satele să aibă a să *cislui*, toți oamenii între dânșii, să dea fieștecare dupe puterea lui la toate”²⁵¹; *forșpan*: „și pentru *forșpan* să cerceteze ispravnicul plășii ca să ia în scris de la toate satele, și au din oricare vor veni cu pasăș de la măria sa ghenearul cel mare au de la comisariul cel mare de oaste de la Sibii au de aicea, de la chesariceasca Administrație au de la măria sa ghenearul Șram, și măcar ce ofițer va fi au de miliția nemțească au rațiani au de la cinstitul Inșpectorat au măcar ce ostaș, să ia tot în scris ce de fân și ce de băuturi și de cai și boi și alte cheltuiali ce le-au făcut, și den lună în lună la început să să trimiță aicea, la chesariceasca Administrație”²⁵²; *megiași*: „numele de oameni care șad pe moșiile lor, adecă me-

²²⁹ *Ibidem*.

²³⁰ *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723

²³¹ *Ibidem*.

²³² *Ibidem*.

²³³ *Ibidem*, nr. 70^b, 1 ian. 1723.

²³⁴ *Ibidem*, nr. 68, 14 mai 1722.

²³⁵ *Ibidem*, nr. 66^a, 1 mart. 1722.

²³⁶ *Ibidem*.

²³⁷ *Ibidem*, nr. 66^a, 1 mart. 1722.

²³⁸ *Ibidem*, nr. 66^b, 1 mart. 1722.

²³⁹ *Ibidem*, nr. 66^c, 1 mart. 1722.

²⁴⁰ *Ibidem*, nr. 70, 1 ian. 1723.

²⁴¹ *Ibidem*.

²⁴² *Ibidem*, nr. 66^b, 1 mart. 1722.

²⁴³ *Ibidem*, nr. 66^{a, b, c}, 1 mart. 1722.

²⁴⁴ *Ibidem*.

²⁴⁵ *Ibidem*, nr. 66^a, 1 mart. 1722.

²⁴⁶ *Ibidem*, nr. 66^b, 1 mart. 1722.

²⁴⁷ *Ibidem*.

²⁴⁸ *Ibidem*, nr. 70, 1 ian. 1723.

²⁴⁹ *Ibidem*.

²⁵⁰ *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723.

²⁵¹ *Ibidem*.

²⁵² *Ibidem*, nr. 93, 14 dec. 1725.

giiși”²⁵³; „nevolnicii” = „cei ce să hrănescu cu cerșutul și cu mila de la creștini”²⁵⁴; *sate megieșăști* = „care șed pe moșiile lor și nu lucrează nimănu pentru hrana lor”²⁵⁵; *naturalele* = „adică grâu, porumbu, fân”²⁵⁶; *sate boierești, sate mănăstirești* = „fiindcă șad pe moșii cu stăpân și lucrează la aceia cu moșiia de să hrănescu pe moșiile lor”²⁵⁷; *viitari* = „care lucrează viile împărătești”²⁵⁸.

Pot fi întâlnite și formulări tautologice, în contexte ce ar necesita conceptualizări noi; în acest fel este exprimat conceptul de ‘înregistrare’: „dupe scrisul oamenilor ce ați scris dumnevoastră”²⁵⁹; „pentru oamenii carii s-au scris la scrisul oamenilor acolo, în Cacaletți,”²⁶⁰. În mod similar, necesitatea clarificării unor atribuții practice ale unor instituții conduce la crearea unor termeni sau expresii care îmbină elemente din cele două culturi instituționale diferite: *vel comisariu*²⁶¹, *Lada țărăi*²⁶², *convornic*²⁶³ (cel din urmă desemnându-l pe cel de-al doilea vornic german, ce se alătură vornicul român din județe, alături de care exercită funcția de conducători ai județelor). De asemenea, sunt combinați termeni care se dovedesc perfect inteligibili în noile contexte: ceea ce fusese „porunca domniei mele” devine „porunca împărăției”²⁶⁴; „urgie și mare rușine” devine „să știe că-i va plini cu *ecjăcuție* și cu mare rușine”²⁶⁵; „măria sa” poate fi și „măria sa, ghegeneralul comendant și directorul nostru, gref de Virmont”²⁶⁶, iar cei pedepsiți ca fiind „călcători de jurământ” se pot pedepsi „ca niște călcători ai poruncii împărătești”²⁶⁷; tot astfel, dările pot fi și „contrebuționul stăpânului”²⁶⁸; iar „catastiful” vistieriei poate fi

²⁵³ *Ibidem*, nr. 81, 25 mart. 1724.

²⁵⁴ *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723.

²⁵⁵ *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723.

²⁵⁶ *Ibidem*, nr. 70^b, 1 ian. 1723.

²⁵⁷ *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723.

²⁵⁸ *Ibidem*.

²⁵⁹ *Ibidem*.

²⁶⁰ *Ibidem*, nr. 69, 30 nov. 1722.

²⁶¹ *Ibidem*, nr. 66^{a, b, c}, 1 mart. 1722.

²⁶² *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723.

²⁶³ *Ibidem*, nr. 121, 23 dec. 1733.

²⁶⁴ *Ibidem*, nr. 66^a, 1 mart. 1722.

²⁶⁵ *Ibidem*, nr. 66^{a, b, d}, 1 mart. 1722.

²⁶⁶ *Ibidem*, nr. 66^a, 1 mart. 1722.

²⁶⁷ *Ibidem*.

²⁶⁸ *Ibidem*, nr. 89, 23 iunie 1725.

„catastiful mării sale ghinăralul și mai marele nostru director ca să nu dea dijmărit și vinerici”²⁶⁹.

Sintaxa discursului juridic jurisprudențial, ce alătură termeni vechi și noi și îi plasează în succesiune, trebuie văzută ca un procedeu ce legitimează instituțiile nou create. Acestea pot fi impozite – „fiind poruncă ca să dea orânduite *dajde* acum întâi de nume ... și să dea și pentru *servis gratis* și *forșpan* și alte *cheltuiiale* și pentru *treaba țării* de om ..., care face de fiecare nume *orânduita dajde* și *ecstraordinarium* acum dentâi ...”²⁷⁰; forme de acțiune – „în *instrucția* și *porunca* cea iscălită ce ne-au dat măriia sa”²⁷¹; servicii publice – „simbriile de un an ale celor ce să află în *ofițium* și slujăscu țării”²⁷²; noul spațiu public în ansamblul său – „și dumneavoastră ați dat samă în *publicum* cum că pot să fie trecut până la 100 de oameni dintr-acel județ, peste Olt”²⁷³.

5. Discursul juridic procedural: formă și conținut

Limbajul procedural asigură funcționalitatea practicilor juridice, mai ales a celor penale, în contextele sociale care se perpetuează : „năpaste să nu puneți măcar un om (= impuneri abuzive)”²⁷⁴; „foaie iscălită de la toți pârcălabii și jurații (= autentificarea actelor)”²⁷⁵; „porunca deplin” (= îndeplinire, executare)”²⁷⁶; „v-ați întreat dumneavoastră înaintea noastră (= arbitraj)”²⁷⁷; „pe unul ca acela să-l puie în fiară și să-l trimiță aicea, la temniță, și așa va șădea până va plăti toți banii (= pedeapsă)”²⁷⁸; „iar pentru colacul colăcașului și pentru gloaba acelor ce vor face ficleşug și nu-și vor spune bucatele drepte, să să facă dupe cum scrie în instrucția care i-au dat la dumnealor boiarii dijmari (= amendă)”²⁷⁹; „și să nu cauți dumneata ca să faci vreo voie vegheată au pentru voia cuiva, ci să să puie pe tot numele după cum scrie mai sus” (= părtinire, favoritism)”²⁸⁰; „un călcătoriu de trei porunci ale preasfințitului nostru împărat să va pedepsi cu rea pedeapsă și

²⁶⁹ *Ibidem*, nr. 84, 24 aug. 1724.

²⁷⁰ *Ibidem*, nr. 66^a, 1 mart. 1722.

²⁷¹ *Ibidem*, nr. 66^{a, b, c}, 1 mart. 1722.

²⁷² *Ibidem*, nr. 70, 1 ian. 1723.

²⁷³ *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723.

²⁷⁴ *Ibidem*, nr. 66^{a, b}, 1 mart. 1722.

²⁷⁵ *Ibidem*, nr. 66^{a, e}, 1 mart. 1722.

²⁷⁶ *Ibidem*, nr. 66^a, 1 mart. 1722.

²⁷⁷ *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723.

²⁷⁸ *Ibidem*, nr. 70^b, 1 ian. 1723.

²⁷⁹ *Ibidem*, nr. 84, 24 aug. 1724.

²⁸⁰ *Ibidem*, nr. 81, 25 mart. 1724.

cu prădarea să va prăda, ca un călcătoriu de poruncă stăpânească” (= pedeapsă)²⁸¹; „nimic glumă să nu vă pară, că să va pune ecjăcuție la dumneavoastră și veți plini tot ci-au fost zmințeala den dumneavoastră” (= deriziune, neascultare)²⁸²; „meșteșuguri ca să-și ascunză oile să nu plătească oieritul și găsindu-le oiarii ascunse, să aibă a lua oieritul îndoit, dupe obicei” (= amendare)²⁸³.

Semnificația discursului juridic este asigurată nu numai prin vocabular, ci și prin gesturi. Exemplificăm prin procesiunile penale publice perpetuate din vechiul drept, precum „darea prin târg” – „dovezindu-i că au făcut înșălătură dă nu i-au scris pă toți, să aibă a să pedepsi pârcălabul i jurații *cu datul pân târgu*”²⁸⁴ – sau amenințarea cu execuția prin spânzurare la marginea satului: „Că oricare din pârcălabi și din jurați și din săteni nu vor avea grijă pentru hoți să cerceteze totdeauna și să va mai întâmpla să facă niscai hoți într-alt loc ... măcar că până acum această poruncă n-au avut, dar acum să știe că de nu vor face porunca pe cum li să poruncește, întâi pă pârcălabul satului și pă jurați și pă 3-4 săteni care vor fi mai de ispravă, să vor spânzura pe marginea satului”²⁸⁵.

Eforturile modernizatoare ale austriecilor sunt acceptate de conducătorii locali ai provinciei, în măsura în care se subliniază, întotdeauna, faptul că stăpânirea nouă o continuă în mod firesc pe cea veche. Așa cum se spune, „atât de când era țara supt voievozi, în stăpânirea turcilor, cât și de când au luat preafințitul creștin al nostru preamilostiv stăpân împărat”²⁸⁶. Programul acestui demers modernizator poate fi reconstituit în jurul câtorva idei directe, ce se desprind din acele documente de epocă în care se găsesc informații referitoare la funcționarea instituțiilor:

– responsabilizarea lanțului ierarhic: „Că noi am poruncit dumneavoastră și dumneavoastră să ziceți că ați poruncit ispravnicilor și n-au făcut poruncile, că pentru aceia sunteți vornici, să mergeți capetele dumneavoastră cu ispravnicii să faceți treaba, după cum să poruncește, că apoi dumneavoastră veți răspunde la toate și pentru ispravnici”²⁸⁷;

²⁸¹ *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723.

²⁸² *Ibidem*, nr. 70^b, 1 ian. 1723.

²⁸³ *Ibidem*, nr. 72, 11 ian. 1723; nr. 84, 24 aug. 1724.

²⁸⁴ *Ibidem*, nr. 88, 7 mai 1725.

²⁸⁵ *Ibidem*, nr. 293, 14 dec. 1725.

²⁸⁶ *Ibidem*, nr. 92, 25 oct. 1725.

²⁸⁷ *Ibidem*, nr. 93, 14 dec. 1725.

– confirmarea privilegiilor prin acte scrise: „Iar de vă va orânduî vornicul la vreun lucru, să aveți cartea aceasta, ca să vă dea pace dupe cum poruncim”²⁸⁸;

– evidența populației, prin identificarea persoanelor cu nume și poreclă: „Acum cu aceasta tare poruncă care dăm dumneavoastră, de iznoavă puindu-să soroc de acum până în 15 zile, să umblați cercând cu toată nevoița și dreptatea și până la sorocu să aduceți toți oamenii din fiștecare sat fișcaleș, mănăstirescu, boierescu, megieșescu, tot anume cu poricla lor și osibiți și megiașii și birnicii și gornici și scăunași și oameni de la Baie și podari și mortasipii, precum și oamenii care au trecut de peste Dunăre și du păste Olt dincoace, care de când au trecut și unde sânt așăzați, cum zicem, tot anume numiți și cu porecla lor, ca să vă vază toată suma oamenilor, să vă poată arunca dajdea pă dreptate, ca să nu cază cu greu săracilor, precum au fost până acum”²⁸⁹;

– transparența în impunerile fiscale, prin indicarea categoriilor de plătitori și a sumelor datorate, corespunzătoare registrelor de impunere: „Deci fiștecare, și boiaru mare și boiaru mic și mănăstire mare și mănăstire mică și jupănese sărace și preoți și țărani și streini și toți câți să află lăcuitori într-acest județ, să aibă a-și plătire oieritul după obicei, afară numai din măriia sa banul, să nu plătească oieritul pentru 1600 de oi, și patru consiliari, de consiliariu câte 1000 de oi și sfinția sa părintele episcopul 1000 de oi, iar alalți câți să află lăcuitori aici, în țară, fiește de ce stat va fi, ori mare, ori mic, să aibă a-și plătire toți oieritul dupe obicei, că așa easte porunca mărișale ghegeneralului comendant”²⁹⁰;

– cuantificarea „ploconului” în scopul limitării impunerilor abuzive: „Și acei care sânt rânduți ca să caute slujba oieritului, să nu facă altă supărare și strâmbătate săracilor, fără decât numai în satul care va merge, să aibă datorie a da lui de băut și de mâncat și calului fân și grăunțe cât va fi trebuință, iar nu mai mult, ca să strângă să trimiță cu carul au cu caii pă la casele lor au să strângă în alt loc osebit și pe urmă să ia să o ducă pă la casele lor. Iar în satul care nu va fi vin, să nu silească să aducă dentr-altă parte, ci ce să va afla acolo, aceia să mănânce și să bea, că care să va afla că va face mai multă supărare săracilor peste poruncă, să știe ca va petrece mare nevoie”²⁹¹; „Și pentru mâncarea și băutura să să îndestuleze cu ceia ce vor avea săracii, iar să nu-i silească să le aducă vin au bucate

²⁸⁸ *Ibidem*, nr. 73, 11 mart. 1723.

²⁸⁹ *Ibidem*, nr. 94, 12 febr. 1726.

²⁹⁰ *Ibidem*, nr. 72, 11 ian. 1723.

²⁹¹ *Ibidem*, nr. 72, 11 ian. 1723

de cele ce nu vor avea, și cailor lor să le dea iarbă, iar altă supărare mai mult să nu aibă”²⁹²;

– principiul competenței profesionale: „Fiindcă dumneavoastră ați dat jalbă cum că nu sânt vrednici unii de slujbă și rămâne slujba stăpânului jos, pentru aceasta dăm dumneavoastră în știre, pe care din ispravnici veți cunoaște că nu sânt vrednici de slujbă, să alegeți de județ din cei ce au fost mai nainte au den alții pe care veți socoti că sânt vrednici de slujbă și să-i dați în scris, ca să-i așezăm și să-i punem la jurământ și să le dăm instrucții să fie șpani”²⁹³; „Căci că oricare den dumneavoastră nu-și va purta grija ca să-și drépteze plasa lui și să vază și să dovedească unde au fugit oamenii... și să va pune alt ispravnic care să va socoti că va fi vrédnic de slujba împărătească a o chivernisi, pentru că au trebuit fieștecare ispravnic să-și fie purtat de grija plășii lui, să nu fie lăsat oamenii să fugă dupe-n sat”²⁹⁴; „că sânt trei ani și mai mult de când easte acel județ în sama dumneavoastră și trebuie să știți pe toți oamenii”²⁹⁵; „de când easte acel județ în sama dumneavoastră și trebuie să știți pe toți oamenii”²⁹⁶;

– solidaritatea fiscală în plata „rămășițelor de dări”: „S-au hotărât și ni s-au poruncit noao într-aceste zile de la măria sa ghenăralul comendant și derectorul mare, grof de Valea, că ar trebui să să facă repartiția contribuțiunii nou care easte să să puie pe județe pentru anul 1734 și să să strângă și rămășițele. Iar până să va face aceia, trebuie să să caute și să să cerce foile ce au dat stăpânii pământului și pârčălabii pentru numărul lăcuiitorilor, ca să să poată pe urmă face repartiție cu mai mare teme și folosul vistieriei și să să pedepsească aceia carei să vor afla și să vor dovedi că au ascunsu niscai familii, după rezoluția chesaricească”²⁹⁷;

– anchetarea abuzurilor: „Acum să vede jălbile acelora săraci care totdeauna să jăluia cum că n-au dreptate de la dumneata și n-au putere să stea de pizma care le era asupră, și-n câteva rânduri am scris dumitale ca să le cauți de dreptate și nicum ei acéia n-au avut-o, până iată că s-au spart.”²⁹⁸; „Așa împotrivă îți poruncim ca, ieșind în sate afară, să nu

²⁹² *Ibidem*, nr. 84, 24 aug. 1724.

²⁹³ *Ibidem*, nr. 93, 14 dec. 1725.

²⁹⁴ *Ibidem*, nr. 70^b, 1 ian. 1723.

²⁹⁵ *Ibidem*.

²⁹⁶ *Ibidem*.

²⁹⁷ *Ibidem*, nr. 120, 6 dec. 1733.

²⁹⁸ *Ibidem*, nr. 75, 23 mart. 1723.

cutezi a lua vulpi sau alte daruri, că într-alt chip să știi că vei avea de la noi certare”²⁹⁹;

– recuperarea prejudiciului: „Căci care nu va aduce deplin la soroc, să știe că-i va plini de la casa lui cu ejațuție și cu mare rușine”³⁰⁰;

– înregistrarea impunerilor fiscale: „Și dupe cum și cărțile de poruncă și instrucțiunile ce dă chesariceasca Administrație la dijmari, easte scris ca să scrie și bucatele celor ce dau și ale celor ce nu dau, tocma unile ca și altele, și cum că și-n contracturile ce s-au dat la Cămară în toți anii stă această, ca să să caute, iar că care den arendatori nu o va căuta, să piarză o mie de lei. Deci și dumnealui numai pentru aceasta zicea că caută acest lucru, că să nu piarză acei lei 1000, iar nici dumnealui n-ar voi să se facă obicéiuri noaoă”³⁰¹;

– confiscarea moșiilor pentru neplata datoriilor: „Au să șadă unde au șăzut și să-și dea dajdea dupe cum easte porunca, au daca nu, să știe că vor fi lipsiți de moșiile lor, și cei ce vor rămânea de vor plăti dajdea pe acéle moșii, aceia vor stăpâni moșiile lor”³⁰²;

– sistematizarea teritoriului: „Poruncă cu mare tărie i-au venit, ca să să strângă oamenii pă la siliști cu bisérici și să să facă sate întemeiate, dupe cum easte în toate pămînturile chesariceștii măriri. Și unde va fi moșie mai mare, să se așaze 100 de oameni și la aciaste liudi 100 să fie un pârcălab și patru jurați, iar unde va fi moșie de mijloc să să așaze 50 de liude și la aciaste 50 de liude să fie un pârcălab și doi jurați, iar de va fi moșie mai mică, să se așaze 25 de liudi și la aciaste 25 de liude să fie un pârcălab și un jurat”³⁰³;

– monopolizarea coerciției legitime: „Și de nu veți putea face dumneavoastră singuri aceasta, veți cére brațe de ajutoriu, de ostași împărătești de la măriia sa, colonelul Șraam, vițicomendantul aceștii țări”³⁰⁴;

– instituirea supravegherii prin inspecție și control: „Acum, la spargerea acestui sat, care au fost pricina, trebuie să răspunză, pentru care, viind dumnealor, consiliarii den județe, să va trimite de vor veni acei oameni dupe unde vor fi rășăpăți, aicea, și să vor întreba pentru ce pricină s-au spart. Și de va fi den răotatea lor, să vor pedepsi, iar de va fi nedreptățile care vor fi avut, atunci va răspunde acela ce le-au făcut

²⁹⁹ *Ibidem*, nr. 120, 6 dec. 1733.

³⁰⁰ *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723.

³⁰¹ *Ibidem*, nr. 92, 25 oct. 1725.

³⁰² *Ibidem*, nr. 70^b, 1 ian. 1723.

³⁰³ *Ibidem*, nr. 70^a, 1 ian. 1723.

³⁰⁴ *Ibidem*.

nedreptate, că aceasta este o mare stricăciune satelor, de nedreptate să să spargă”³⁰⁵;

– impunerea curtoaziei și politeții în relațiile sociale: „Ci pentru aceasta, dumneata să aibi grijă ca să orânduiești un boiaru de ispravă, când va intra dumnealui vameșul într-acele județe, să meargă să fie tot cu dumnealui până să va isprăvi tot județul și să meargă și fieștecare ispravnic cât îi va ținea plasa lui, să fie împreună cu vameșul”³⁰⁶;

– impunerea principiului de salarizare a funcțiilor publice: „Fieștecare consilieriu pă care va socoti în județul care easte asupra dumisale, au den boiari, au den boernași, pă care va socoti că easte vrednic a face slujba stăpânului și a da banii contribuțiunii la soroc și a păzi satele să nu să mai spargă, pă acia să-i aducă la toată chisariceasca administrații să-i puie cu știre și cu voia tuturor și pă acia să-i lipsească den slujba isprăvnicilor și să fie lipsiți de simbrie de un an, care să plinește acum la august 1, stil vechiu, și acii bani să să dea la Lada țării, ca să fie pentru cheltuiala și păsurile țării”³⁰⁷;

– impunerea principiului publicității pentru întrunirile cu caracter oficial: „Și ei ne-au spus în *publicum sesion* că nici viile, nici vinurile den viile mănăstirilor și boiarilor ce mai sus s-au zis, nicidecum nu le-au scris, nici pen dealiurile ce au mili mănăstirile de iau vinărici, nicidecum n-au intrat să scrie, numai pen dealurile cele ce dau vinărici la cinstitul Inșpectorat ”³⁰⁸.

6. Concluzii; locul neologismelor din documentele Olteniei guvernate de austrieci în istoria limbii române.

Dincolo de pitorescul vocabularului din aceste documente, în care se amestecă elementele vechi cu neologisme remarcabile atât ca forme în sine, cât și prin recurența pe care o au, terminologia de împrumut se dovedește necesară pentru buna înțelegere a ordinelor transmise. Termeni precum *ecjecuție* sau *în publicum* nu dublează niciun termen românesc; în ciuda caracterului necesar pe care îl au, ca acoperiri lexicale ale unor concepte fără corespondente în lexicul vechi românesc, ei rămân fără continuitate în limba română din secolul al XVIII-lea, pentru că instituțiile care le-au determinat apariția nu au supraviețuit retragerii austriecilor. Limbajul procedural a utilizat termenul *contribuțiunul*, dar în afara unei

³⁰⁵ *Ibidem*, nr. 75, 23 mart. 1723.

³⁰⁶ *Ibidem*, nr. 79, 2 sept. 1723.

³⁰⁷ *Ibidem*, nr. 88, 7 mai 1725.

³⁰⁸ *Ibidem*, nr. 92, 25 oct. 1725.

familii lexicale; noțiunea ‘contribuabil’ are altă acoperire, deoarece realitatea românească făcea distincția clară între *birnicii* plătitori de haraci și cei plătitori de *contribuțion*. Acțiunile la care ne-am referit mai sus au putut să ofere sugestii pentru lexicalizarea unor noi concepte, dar, în cele din urmă, nu au avut un asemenea rezultat³⁰⁹. Tautologiile, noile definiții ale unor nume de instituții, salutarile orale consemnate în porunci, transcrierea „fonetică” a numelor comandanților austrieci și a instituțiilor imperiale arată, toate, în ce grad limbajul procedural era afectat de comunicarea orală. Ordinele trebuiau citite cu glas tare pe diversele canale de comunicare cu populația. Ne putem întreba, astfel, dacă dimensiunea pregnantă a oralității nu a împiedicat transformări mai substanțiale ale limbajului procedural³¹⁰. Cei mai mulți dintre termenii folosiți pe parcursul celor trei decenii au dispărut după retragerea austrieilor³¹¹. Aceasta ne indică faptul că boierimea românească nu a dorit să fie canalul de transmitere al noilor practici către structurile de putere pe care domnii fanarioți le-au instituit după 1739. În ultimii ani ai ocupației, autoritățile austriece începuseră să îi înlocuiască treptat pe boierii din structura administrației, ei introducând și funcția convornicului german, ce dubla instituția tradițională de conducere în județe. Avem aici un semn că ei se pregăteau să preia administrarea efectivă a provinciei. Șerban Papacostea aprecia că „epoca fanariotă s-a încheiat fără ca domnia să poată reuși să creeze premiza politicii de reformă: evidența populației. Lipsiți de stabilitate și de forța de a-și impune consecvent politica, fanarioții au eșuat acolo unde reușiseră austrieicii”³¹². În ciuda eficienței lor din perioada ocupației, austrieicii nu au putut lăsa o amprentă asupra evoluției de lungă durată a instituțiilor și a limbajului juridic. Elementele de vocabular introduse între 1718 și 1739 au avut o evoluție discontinuă, după cum grecismele folosite în principate pe întreaga perioadă a domniilor fanariote au rămas, în mare parte, elemente de epocă fără continuitate în structura vocabularului românesc³¹³.

³⁰⁹ Roland Barthes, *Le grain de la voix*, Paris, Le Seuil, 1981.

³¹⁰ Claire Doquet, Julie Lefebvre, Rudolf Mahrer, Pierre-Yves Testenoire, „Oral/écrit : Quelles places dans les modèles linguistiques ?”, în *Linguistique de l'écrit*, nr. 3, 2022, p. 9-32.

³¹¹ Șerban Papacostea, *Oltenia*, p. 300-303.

³¹² *Ibidem*, p. 313.

³¹³ Ladislav Galdi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapesta, Magyar-görög Tanulmányok, 1939; W.Th. Elwert, „Über das «Nachleben» phanariotischer Gräzismen im Rumänischen”, în *Byzantinische Zeitschrift*, vol. 43, nr. 2, 1950, p. 272-300.

LE LANGAGE DE LA JUSTICE.
ÉVOLUTIONS DANS LA FORME ET LE STYLE DES ACTES
JURIDIQUES ROUMAINS ÉMIS EN OLTÉNIE
DURANT L'ADMINISTRATION AUTRICHIENNE
(Résumé)

Notre article est fondé sur une recherche minutieuse des documents roumains rédigés en Olténie durant la courte domination autrichienne installée à la suite des guerres portées à la fin du XVIIe siècle et dans la première moitié du XVIIIe entre les trois grandes puissances politiques et militaires qui se disputaient le sud-est de l'Europe : l'Autriche, la Russie et l'Empire Ottoman.

Bien qu'éphémère, l'administration autrichienne s'avère avoir réussi à introduire des changements notables dans le système juridique de cette province : les documents provenant de cette époque reflètent une conservation des anciennes institutions roumaines au milieu d'une véritable invasion de notions et d'institutions de type occidental. Le reflet en est un changement radical dans le lexique des documents juridiques et administratifs, par une pénétration massive de néologismes de type « allemand » (c'est-à-dire ayant le phonétisme spécifique à la prononciation allemande des mots à base étymologique principalement latine). Malgré leur récurrence dans les documents roumains de cette époque – preuve de l'efficacité dans l'introduction des institutions de type autrichien –, ces mots restent des éléments historiquement éphémères, les types lexicaux qu'ils représentent s'étant figés en roumain un peu plus tard et sur une voie étymologique bien différente.

Cuvinte-cheie : *administrația austriacă în Oltenia, documente românești cu caracter juridic, instituții vechi românești, inovații în sistemul juridic, neologisme în limbajul juridico-administrativ.*

Mots clé : *administration autrichienne en Olténie, documents roumains à caractère juridique, anciennes institutions roumaines, innovations dans le système juridique, néologismes dans le langage juridique-administratif.*

*Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”
al Academiei Române, București
oana_rizescu@yahoo.fr*

**GRAIURILE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ
ÎN PERSPECTIVĂ ISTORICĂ**

DANA-MIHAELA ZAMFIR, DANIELA RĂUȚU

**... CUM AU TRECUT CEALE CORABII CE ȘTII
ȘI DOMNIA TA...
CERCETARE ISTORICĂ
PRIVIND EVOLUȚIA FLEXIUNII FEMININE
CU ALTERNANȚĂ A/Ă
ÎN GRAIURILE MUNTENEȘTI**

Dintre toate alternanțele fonetice prezente în flexiunea românească, alternanța *á/ă* din flexiunea femininelor cu plural în *-i* este cea mai problematică – fiind, pe de o parte, o „curiozitate” fonetică (în sensul de fenomen absolut inexplicabil prin legile fonetice românești) și, pe de altă parte, un fenomen istoric sinuos, deosebit de toate celelalte alternanțe flexionare prin faptul că este absent dintr-o bună parte a celor mai vechi texte; așa cum urmează să arătăm în această cercetare, chiar și în aria în care apare ca o trăsătură morfo-fonetică stabilă începând din epoca cea mai veche, fenomenul care ne interesează s-a regularizat în timp – și în anumite cazuri într-un ritm destul de lent – până a atins stadiul din limba română literară actuală; la aceasta se adaugă faptul că aria sudică a dialectului dacoromân (în speță, graiurile muntenești) prezintă o tendință evidentă de extindere a alternanței *á/ă* în tipuri flexionare absente din limba română literară.

1. Tipurile istorice de substantive feminine cu flexiune în *-i* și *á* în radical

1.1. Forme cu radical monosilabic. Tipul femininelor cu radical monosilabic **nu pune probleme istorice**, în sensul că alternanța *á/ă* era **generalizată în Muntenia** încă din faza celor mai vechi texte. Substantivele din această serie au un comportament identic din punctul de vedere care ne interesează aici, neinfluențat de faptul că aparțin unor straturi etimologice diferite:

1.1.1. Substantive moștenite:

a) din latină: *falcă, pradă; mare, carte, parte* (inclusiv substantivele care „pierd” în flexiune consoana de la finala radicalului: *cale, vale*); în această serie intră și tipul special *țară* (vezi mai jos);

b) de substrat: *baltă*.

1.1.2. Împrumuturi vechi: *clacă, vamă, targă* etc.

1.2. Forme cu radical bisilabic sau polisilabic. Așa cum se va vedea în continuare, prezența alternanței flexionare *á/ă* la femininele cu plural în *-i* apare ca un fenomen neregulat, chiar și în aria sudică a limbii române vechi (adică acolo unde alternanța era generală, încă din secolul al XVI-lea, la tipul *părte; părțî*), în flexiunea femininelor cu radical polisilabic; pe lângă lungimea radicalului, un factor care influențează prezența acestei alternanțe este în mod incontestabil poziția accentului.

1.2.1. Forme cu radical oxiton. La femininele în care *á* se află în silaba finală a radicalului, alternanța lui cu *ă* înainte de flexiv în *i* este la fel de regulată ca la femininele cu radical monosilabic, în toate categoriile etimologice:

1.2.1.1. Forme moștenite: *bucată; cetate, cărare, brățare*; aici intră toate derivatele cu sufixul *-ătate* (*bunătate*), precum și infinitivele lungi substantivizate de conjugarea I (*cântare*).

1.2.1.2. Împrumuturi vechi: *dumbravă, dosadă, ogradă, dulamă* etc.; acestei serii îi aparține și tipul special *ocară*; trăsătura diferențiatoare a unui substantiv ca *ocară* o constituie detaliul că *r* de la finala radicalului este în mod regulat dur în româna veche, ceea ce atrage amuțirea completă a desinenței *í* (în scrierea chirilică, pluralele nearticulate se termină în *р* urmat de semn fără valoare fonetică) și trecerea lui *i* plenison la *ă* în toate formele din paradigmă: *ocărăi* (окърѣи), *ocărăle* (окърѣле) etc. Altfel spus, acesta constituie, aparent, un exemplu de flexiune feminină cu alternanță *á/ă* în condițiile în care morfemul de genitiv și de plural nu este niciodată *i* în textele vechi românești – și, prin aceasta, un indiciu că, în ciuda decalajului ei cronologic față de celelalte alternanțe flexionare românești, alternanța *á/ă* din flexiunea feminină rămâne neinfluențată de modificarea lui *i/í* după consoane dure.

1.2.2. Forme cu radical paroxiton. Problemele istorice pe care le pune generalizarea alternanței *á/ă* în aria sudică a dacoromânei vechi apar acolo unde *a* accentuat este separat de finala radicalului prin cel puțin o silabă. Comportamentul femininelor din această categorie depinde, de asemenea, de natura sunetului (vocală/consoană) în care se termină radicalul.

1.2.2.1. Forme cu radical terminat în consoană. Femininele cu această structură se împart și ele în câteva subclase:

a) forme de tip *gaură; lature*;

b) forme cu *á-* inițial: *arepă/aripă*;

c) forme care pun probleme legate de modificări în silaba finală a radicalului: *pasere/pasăre, lacrimă/lacrămă*.

1.2.2.2. Forme cu radical terminat în vocală**1.2.2.2.1. forme primare**

a) forme moștenite: *albie*;

b) împrumuturi vechi: *vrabie, corabie, sabie, sanie; danie, dihanie, jiganie, orătanie* (și celelalte derivate în *-anie*).

După cum vom vedea în paragrafele în care vom urmări proliferarea alternanței *á/ă* în graiurile muntenești, în această categorie intră, în faza modernă a limbii române, și neologismele de tipul *operație*.

1.2.2.2.2. forme rezultate din diereză

a) forme moștenite (ex. *salcie*); în graiurile muntenești actuale au fost atrase în sistemul alternanței *á/ă* și forme cu diereză în care *á* este la inițială de cuvânt: *arie, așchie*;

b) împrumuturi vechi: *dajdie, praștie, prăpastie*.

Tipul **1.2.2.2.2.** a căpătat, prin extindere analogică, o amploare extrem de specifică în graiurile muntenești (cf. Marin 2016: 275 ș.u. și în special p. 284 pentru concluzii).

2. Soluții explicative pentru alternanța *á/ă* în flexiunea feminină în *-i*

Fiind, spre deosebire de toate celelalte alternanțe din flexiunea românească, un fenomen inexplicabil prin transformări fonetice regulate, alternanța *á/ă* constituie o trăsătură morfologică pentru care s-au propus, de-a lungul timpului, diverse soluții explicative (vezi sinteza explicațiilor la Avram 2012 [1995]: 295–297); fiind neîndoielnic că acest fenomen trebuie să se fi produs prin analogie, lingviștii au încercat să-i găsească modelul în:

a) substantivele în care fonetismele alternante *á* și *ă* $\llcorner$ *í* sunt **secundare** (rezultate ale transformărilor regulate $eá > á$ și $é > ă$ după consoană dură), cum este cazul în *țără* < *țeară* (genitiv-dativ și plural *țeri*- bine atestat în limba română veche, vezi mai jos) și *prádă* < **preádă* (cf. Pușcariu 1994 [1959]: 352);

b) substantivele în care fonetismele alternante $eá \llcorner ă$, e și $é \llcorner í$; $oá \llcorner ă$, e și $ó \llcorner í$ sunt **primare** (corespund legilor diftongării metafonice), pe baza unei **corelații de apertură** între pozițiile $\llcorner ă$ sau $\llcorner e$, pe de o parte, și $\llcorner í$, de cealaltă parte (cf. Brâncuș 2000: 299, Avram 2012 [1995]: 302); în virtutea acestei corelații, vocalismul radicalului este:

– vocală deschisă sau diftong înaintea de *-e* sau *-ă*: *seáră noápte*;

– vocală închisă sau vocală nediftongată înaintea de *-i* și *-í*: *serí, nopí*.

După acest model de corelație fonetică trebuie să se fi constituit alternanța între apertura maximă (*á*) în pozițiile *-ă* și *-e* (*fálcă, cárte*) și

apertura redusă (*ă*) în poziția *î* (*-i* înainte de articolul de genitiv-dativ și de plural): *fălc(ă)*, *cărț(ă)*.

Deși în mod evident neîncheiat în dacoromână în epoca celor mai vechi texte, fenomenul alternanței *ă/â* a fost datat diferit de lingviștii care l-au discutat; prezența lui în două din cele trei dialecte românești sud-dunărene (aromână și meglenoromână; Pușcariu 1940: 250; cf. și Brâncuș 2000: 296) i-a determinat pe anumiți lingviști să-l considere o inovație *de dată română comună*; este cazul lui Sextil Pușcariu (1940: 250 – cu lista trăsăturilor române comune reluată de Rosetti 2002 [1986]: 408, care pare a privi cu rezerve certitudinile lui Pușcariu) și al lui Grigore Brâncuș (2000: 299). Încă de la Philippide (1927: 235; notă în care combate interpretarea pe care o dăduse fenomenelor comune Pușcariu în celebra sa *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, 1910), alternanța care ne interesează a fost considerată, totuși (așa cum este cel mai rezonabil, dată fiind situația deja amintită din dacoromâna veche), o inovație *posteroară românei comune* (produsă independent în dacoromână și în cele două dialecte sud-dunărene); această poziție a fost adoptată și de Rosetti (2002 [1986]: 470).

3. Problema pseudomodelului țară

Un loc important în istoria alternanței vocalice *ă/â* în dialectul dacoromân îl ocupă flexiunea substantivului *țară*, a cărei apartenență la acest model flexionar este, așa cum vom arăta, rezultatul unei regularizări târzii; din acest motiv, soluțiile care au propus modelul flexionar *țără*; *țăr(ă)* ca aflat la baza modificării lui *ă* în *â* în radicalul femininelor cu flexiune în *-i* (*-î*; vezi mai sus, 2., punctul a) sunt lipsite de temei, deoarece textele arată că modificările *ea* > *ă* și *é* > *â* după *ț* s-au generalizat târziu, fiind cu mult posterioare regularizării alternanței, cel puțin în tipurile 1.1. și 1.2.1. (vezi mai sus).

3.1. Tipul vocalic primar. În cele ce urmează vom ilustra viabilitatea fonetismelor primare ale reflexului lat. *terra* în Țara Românească, începând de la atestarea lui în cel mai vechi document original românesc, scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung (DÎR I):

țeara (цѣра) DÎR I 1^r: 5 de jos;

N–Ac. sg. *țeară* DRH. B XXI/134 [1 sept. 1626], 255: 15 (*să nu vor veni în ~*); B XXI/252 [21 iulie 1627], 415: 7 de jos; B XXI/256 [7 aug. 1627], 421: 11 (*care acest obicei n-au fost în ~*); B XXI/260 [24 aug. 1627], 427: 1 (*care obicei n-au fost în ~*); B XXI/273 [10 oct. 1627], 445: 14 (*viitor aicea în ~*); DRH. B XXII/150 [2 sept. 1628], 319:14 (*i-am ertat domnia mea pre toți preoții de la ~ și de la orașe*); B XXII/172 [30 oct. 1628], 347: 2 (*iar Gherghie vătah n-au fost aice în ~, ci au fost în Țeara Moldovei*); B XXII/303 [15 iun.

1629], 580: 4 de jos (*iar de la popii de la ~, să ia întru 1 an câte 1 galben*); B XXII/335 [10 aug. 1629], 638: 2 de jos (*când au venit ungurii cu Batăr Gabor craiu aicea în ~*);

țeara DRH. B XXI/4 [8 ian. 1626], 5: 10 (*câte sântu preste an în ~ domniei meale*); B XXI/9 [25 ian. 1626], 11: 9 (*unde-i va găsi în ~ dumnii meale fugiți*); B XXI/134 [1 sept. 1626], 255: 12 (*doi rumâni ce au fost fugiți în Țeara Ungurească*), 14 (*acești doi rumâni ce sânt fugiți în Țeara Ungurească*); B XXI/135 [2 sept. 1626], 256: 18 de jos (*câte sânt preste an în ~ domnii meale*); B XXI/252 [21 iulie 1627], 415: 8 de jos (*fost-au fugit în Țeara Ungurească*), 7 de jos (*l-au scos de în Țeara Ungurească și l-au adus în țeară*); B XXI/273 [10 oct. 1627], 445: 22 (*părintelui domnii meale Io Radul voevod în Țeara Rumânească*); DRH. B XXII/5 [3 febr. 1628], 6: 5 de jos (*câte vor fi preste an în ~ domnii meale*); B XXII/7 [4 febr. 1628], 8: 7 de jos (*câte sânt preste an în ~ domnii meale*); B XXII/57 [22 apr. 1628], 113: 20 de jos (*câte sânt preste anu în ~ domnii meale*); B XXII/150 [2 sept. 1628], 319: 12 (*câte sânt preste an în ~ domnii meale*); B XXII/172 [30 oct. 1628], 347: 2 (*ci au fost în ~ Moldovei*), 3 (*deac-au venit de în ~ Moldovei*); B XXII/223 [9 febr. 1629], 439: 8 (*v-ați răsăpît pren ~ Turcească*), 9 (*și pren ~ Ungurească*), 10 (*cum au venit den ~ Turcească*), 18 (*câte sânt priste an în ~ domnii meale*); B XXII/224 [10 febr. 1629], 440: 11 (*el au fugit în ~ Turcească*); B XXII/352 [7 sept. 1629], 665: 14 (*câte sânt preste an în ~ domnii meale*); B XXII/369 [7 oct. 1629], 685: 13 de jos (*cându au trecut în ~ Ungurească*);

pl. *țerrъ* Moxa 306 [348]: 31 (*ōcine și ~*);

G-D sg. *țerăi* (*țerâi*) DRH. B XXI/227 [10 mai 1627] 386: 4 de jos (*denaintea boiarilor divanului și ai ~*); DRH. B XXII/64 [3 mai 1628], 130: 11 de jos (*cum iaste obiceaiul ~ de veac*); B XXII/150 [2 sept. 1628], 319: 10 de jos (*care va dărui Domnul Dumnezeu a fi domn ~ Rumânești*); B XXII/299 [13 iun. 1629], 577: 10 (*care va dărui Domnul Dumnezeu a fi domnu ~ Rumânești*); B XXII/301 [14 iun. 1629], 579: 11 de jos (*care va dărui Domnul Dumnezeu a fi în urma noastră domnul ~ Rumânești*);

țerăe DRH. B XXII/291 [8 iun. 1629], 553: 17 (*cum iaste leagea ~*);

G sg. *țerii* DRH B XXI/55 [28 apr. 1626], 100: 10 (*slobozile ~ de ertăciune*; însemnare românească contemporană pe verso-ul unui document grecesc).

Vocala palatală apare izolat și în derivatul:

țeran DRH. B XXII/24 [28 febr. 1628], 34: 13 de jos (*nice slujitoriu, nici oroșan, nici ~*).

3.2. Tipul cu vocalism modificat. Vocalismul modificat de acțiunea dentalei [t̪] (cu [ɛ̘] > [a] în formele de nominativ-acuzativ singular și cu [e] > [ă] în formele de genitiv-dativ singular și în toată paradigma pluralului) apare încă din secolul al XVI-lea; variantele de acest tip sunt singurele existente la Coresi și în documentele provenite din Țara Românească (cu

excepția scrisorii lui Neacșu, unde se întâlnește vocalismul primar – vezi mai sus):

țară (царѣ) DÎR XXV 1^r: 8; XXXII (act diplomatic legat de domnia lui Mihai Viteazul) 239^v: 1; XXXIII (act diplomatic legat de domnia lui Mihai Viteazul) 241^v: 11; 242^f: 5; XXXIV (act diplomatic legat de domnia lui Mihai Viteazul) 254^v: 7; XXXVI (act diplomatic legat de domnia lui Mihai Viteazul) 249^f: 11; 250^v: 4; *țara* (цара) CT 3^v: 4 de jos, 1 de jos; DÎR XXXIII 242^f: 4, 5.

După 1600, alomorful *țăr-* apare în mod repetat în cronograful lui Mihail Moxa, depășind cu mult în frecvență alomorful cu *ț* moale (pentru care vezi mai sus):

țări Moxa 308 [351]: 12, 28; 310 [354]: 17; 325 [376]: 16 (~le); 340 [399]: 26; 341 [400]: 3 de jos; 342 [402]: 5 de jos; 345 [405]: 10 (~le);
țărre Moxa 311 [355]: 14 (*și multe ~ plecâ supt sine*); 316 [362]: 9 (*au dobândit ~ și cetății*);
țăr Moxa 311 [355]: 5; 338 [395]: 4;
țăr Moxa 312 [357]: 16;
 G sg. *țăriei* Moxa 336 [392]: 15.

După cum se vede din exemple, modificarea vocalismului radicalului după *ț* dur se asociază adesea – dar *nu obligatoriu* – cu modificarea flectivului după *r* dur, așa încât în româna veche există patru tipuri ale temei de genitiv-dativ singular și de plural: *țeri-*, *țeră-* (*țer* în poziție finală, unde *r* este urmat de semn fără valoare fonetică sau este suprascris); *țări-*, *țără-* (*tăr* în poziție finală – cu aceleași particularități grafice ca ale formei cu *ț* moale).

Formele cu *ț* dur sunt și ele bine reprezentate în documentele emise în Țara Românească în cursul secolului al XVII-lea:

N–Ac. sg. *țară* DRH.B XXI/94 [23 iun. 1626], 188: 2 de jos (*când au venit tătarii în ~ de au robiti*); B XXI/95 [23 iun. 1626], 189: 22 (*când au venit tătarii în ~ de au robiti și au prădat*); B XXI/96 [23 iun. 1626], 190: 10 (*când au venit tătarii în ~ de au robiti*); B XXI/97 [24 iun. 1626], 191: 1 (*când au venit tătarii în ~ de au robiti*); B XXI/109 [10 iul. 1626], 210: 15 de jos (id.); B XXI/110 [10 iul. 1626], 211: 11 (*când au venit tătarii de au robiti aicea în ~*); XXII/271 [12 mai 1629; copie din 1744], 516: 11 (*de aici din ~*); B XXII/313 [28 iun. 1629; traducere din 1762], 604: 15 de jos (*după ducerea lui Gavriil voevod de aicea din ~*);

țara DRH. B XXII/33 [8 mart. 1628], 57: 13 (*câti sântu presti an în ~ domni meale*); B XXII/38 [15 mart. 1628; copie nedată în DRH, dar veche după limbă], 72: 11 de jos (*câte sântu preste anu în ~ domni meale*); B XXII/64 [3 mai 1628], 130: 12 de jos (*în zilele domni meale, a doao domnie, aicea în ~ Rumânească*); B XXII/89 [după 28 mai 1628; copie din sec. XVIII], 201: 11 (*Făleaștii de Sus și Văleanii și toată țara*); B XXII/91 [29

mai 1628; copie nedată în DRH, veche după limbă], 203: 10 de jos (*câte sânt preste an în ~ domnii meale*); B XXII/99 [3 iun. 1628; traducere nedată în DRH, veche după limbă], 212: 3 de jos (*domn a toată ~ Rumânească*); B XXII/155 [13 sept. 1628; trad. din a doua jum. a sec. XVIII], 322: 16 de jos (*voevod și domn a toată ~ Rumânească*); B XXII/203 [7 ian. 1629; traducere veche, nedată în DRH], 405: 22 (*domnu și stăpânitoriu a toată ~ Rumânească*); B XXII/225 [13 febr. 1629; copie veche, nedată în DRH], 441: 5 (*voevod și domn a toată ~ Rumânească*), 22 (*întru al doilea rând de domnie aici în ~ Rumânească*); B XXII/226 [17 febr. 1629; copie din 1848 cu trăsături arhaice: „copie scoasă întocmai”], 443: 9–10 (*voivod și domn a toată ~ Rumânească*); B XXII/244 [30 mart. 1629; copie din 1797], 469: 3 de jos (*voevod și domn a toată ~ Rumânească*); XXII/271 [12 mai 1629; copie din 1744], 514: 11 de jos (*voevod și domn a toată ~ Rumânească*); 516: 11 (*supusă sfintei mănăstiri din ~ Grecească*); B XXII/279 [16 mai 1629; traducere de la sfârșitul sec. XVIII], 527: 5 (*voivod și domnu a toată ~ Rumânească*); B XXII/306 [15 iun. 1629; traducere nedată în DRH, cu trăsături arhaice], 587: 17 (*voevod și domn a toată ~ Rumânească*); 588: 4 (*a doa domnie aici în ~ Rumânească*); B XXII/313 [28 iun. 1629; traducere din 1762], 602: 3 de jos (*voevod și domn a toată ~ Rumânească*); B XXII/324 [27 iul. 1629; traducere nedată în DRH, cu trăsături arhaice], 624: 5 (*voevod și domnu a toată ~ Rumânească*).

Acolo unde radicalul are vocalismul primar modificat după ț dur, la genitiv-dativ și la plural predomină în documente tipul literar actual, cu *r* moale. O atestare ca:

G–D sg. *țărăi* DRH. B XXII/38 [15 mart. 1628; copie nedată în DRH, dar veche după limbă], 73: 9 (tipărit *țarai: care va dărui Dumnezeu pă urma noastră a fi domnă ~ Rumânești*)

este nu numai problematică în sine, dar absolut izolată în raport cu tipul care a sfârșit prin a se fixa ca literar:

G–D sg. *țării* DRH. B XXII/155 [13 sept. 1628; trad. din a doua jum. a sec. XVIII], 323: 9 (*cum este obiceiu ~*); B XXII/225 [13 febr. 1629; copie veche, nedată în DRH], 442: 11 de jos (*pre carele va alege Domnul Dumnezeu a fi domn ~ Rumânești*); B XXII/306 [15 iun. 1629; traducere nedată în DRH, cu trăsături arhaice], 587: 11 de jos (*cându au fost domn ~ Rumânești*), 1 de jos (*a fi domnu ~ Rumânești*); 588: 7 de jos (id.); B XXII/308 [18 iun. 1629; traducere nedată în DRH, veche după limbă], 592: 2 de jos (*voevod și domn a tot pământul ~ Rumânești*); B XXII/313 [28 iun. 1629; traducere din 1762], 604: 14 de jos (*domn ~ Rumânești al doilea rând*); DRH. B XXII/377 [28 nov. 1629], 692: 8 (*svințite mitropolite ~ Rumânești*); pl. *țări* DRH. B XXII/91 [29 mai 1628; copie nedată în DRH, veche după limbă], 203: 9 de jos (*oameni streini dintr-alte ~*).

Flexiunea reflexului românesc al lat. *terra* a fost, așadar, o flexiune a cărei dublă instabilitate (în radical și în flectiv) s-a menținut multă vreme după ce alternanța *á/ǎ* se generalizase în Muntenia (vezi mai jos) la femininele cu radical monosilabic și la cele cu radical polisilabic oxiton; este evident că alternanța de care ne ocupăm este lipsită de orice legătură cu flexiunea lui *Ț(ę)ără* și că la baza analogiei care a generat-o stau nu modelele flexionare în care s-au produs modificări de timbru vocalic după consoane dure, ci corelația de apertură observată de Andrei Avram (vezi 2.).

4. Statutul tipurilor istorice în Țara Românească în epoca veche

4.1. Formele cu radical monosilabic. Așa cum am observat deja, la substantivele feminine cu flexiune în *-i* și radical monosilabic alternanța *á/ǎ* apare *generalizată* în textele provenite din Țara Românească încă din secolul al XVI-lea:

4.1.1. forme moștenite

câi (кжи) CT 12^v: 2 de jos; 118^r: 8; 133^v: 7–8;

câr'ți (кърѣци) CT 97^v: 5 (~le); 232^r: 11–12; 249^r: 6, 8 de jos; *câr'ți* (кърѣци) CT 46^v: 10.

4.1.2. împrumuturi vechi

băi (бъи) DÎR XLVIII (act diplomatic de la Mihai Viteazul) 247^r: 7 (*să facă ~ cu banii Mării Lui*), 8 (*cine va fi lucrător după ~*);

bășți (бъци) DÎR XXXIII 241^v: 6 de jos (*carele sănt băștile a toată ~ creștinăstatea*).

Atestările se înmulțesc considerabil după anul 1600, în toate categoriile etimologice:

pl. *cărți* Moxa 304 [345]: 5 (~lör); 308 [351]: 31 (~le); 311 [356]: 23, 27; 315 [361]: 10 (~le); 316 [363]: 20 (~le); 328 [380]: 11, 19 (~le); etc. (12 ocurențe); DRH. B XXI/93 [22 iun. 1626], 188: 10 (~le), 11 (id.), 13; B XXI/94 [23 iun. 1626], 188: 3 de jos (~le); B XXI/95 [23 iun. 1626], 189: 21 (~le); B XXI/96 [23 iun. 1626], 190: 10 (~le); B XXI/97 [24 iun. 1626], 190: 1 de jos (~le); B XXI/102 [5 iul. 1626], 201: 4; B XXI/109 [10 iul. 1626], 210: 16 de jos (~le); B XXI/110 [10 iul. 1626], 211: 10 (~le); B XXI/114 [13 iul. 1626], 223: 4; B XXI/132 [28 aug. 1626], 254: 1 (~le), 4 (id.), 5 (de două ori); B XXI/165 [12 dec. 1626], 303: 6 de jos; B XXI/255 [1 aug. 1627], 420: 20; XXI/256 [7 aug. 1627], 421: 8, 14 (~le); B XXI/260 [24 aug. 1627], 426: 8 de jos (~li), 7 de jos (~le), 3 de jos (id.), 2 de jos; 427: 5 (~le; de două ori); B XXI/274 [12 oct. 1627], 447: 4; B XXI/279 [29 oct. 1627], 457: 16, 18 (~le); DRH. B XXII/172 [30 oct. 1628], 347: 16; B XXII/176 [14 nov. 1628], 356: 15, 16 (~le), 22; B XXII/219 [27 ian. 1629], 432: 15; B XXII/233 [27

mart. 1629], 454: 1 de jos; 455: 1 (~le); B XXII/236 [20 mart. 1629], 460: 15 (~le); B XXII/292 [9 iun. 1629], 554: 5 (~le); B XXII/296 [10 iun. 1629], 571: 4 de jos; B XXII/297 [11 iun. 1629], 572: 7 de jos (~le); B XXII/336 [10 aug. 1629], 640: 3 (~le); B XXII/351 [6 sept. 1629], 664: 5 de jos, 1 de jos (~le); B XXII/359 [16 sept. 1629], 677: 10 (~le);

G sg. *cărți* DRH. B XXI/269 [5 oct. 1627], 435: 9 de jos (*naintea ceștii ~ a domnii meale*);

cărții DRH. B XXI/169 [29 dec. 1626], 308: 1 (*naintea ~ noastre*); DRH. B XXII/151 [3 sept. 1628], 320: 12 (*naintea ~ domnia meale*); XXII/358 [16 sept. 1629], 676: 19 (*naintea ~ domnii meale*);

părți Moxa 308 [351]: 25; 317 [364]: 11; 323 [373]: 16 (~le); 325 [376]: 17 (~le); 331 [384]: 16; 337 [394]: 31 (~le); 345 [405]: 10 (~le); DRH B XXI/105 [6 iul. 1626], 207: 23 (~le); XXI/106 [6 iul. 1626], 208: 8 (~le); XXI/107 [6 iul. 1626], 209: 9 (~li); XXI/274 [12 oct. 1627], 447: 15; DRH. B XXII/159 [1 oct. 1628], 326: 2; XXII/173 [8 nov. 1628], 348: 11 (~le); XXII/183 [30 nov. 1628], 366: 3 de jos (~le); XXII/219 [27 ian. 1629], 432: 14 (~le); XXII/233 [2 mart. 1629], 454: 8 de jos (~le); XXII/240 [24 mart. 1629], 467: 14 de jos; XXII/252 [20 apr. 1629], 478: 12 de jos (~le); XXII/256 [23 apr. 1629], 487: 6 de jos (~le); XXII/259 [27 apr. 1629], 491: 17 (~le); 492: 16 de jos (id.); XXII/274 [14 mai 1629], 517: 4 de jos (~le); 518: 12 de jos (id.); XXII/277 [18 mai 1629], 524: 7 (~le); XXII/290 [6 iun. 1629], 551: 10 (~le); XXII/300 [14 iun. 1629], 577: 6 de jos (~le), 4 de jos (id.); XXII/345 [25 aug. 1629], 659: 7, 16, 17, 19; XXII/371 [15 oct. 1629], 687: 13 (~le);

văi Moxa 304 [345]: 20 (~le); 343 [402]: 10 (~le); DRH. B XXII/236 [20 mart. 1629], 460: 15 de jos (*cum vin amândouă ~le den vârful și cu tot pometul*);

fălci DRH. B XXI/188 [20 febr. 1626], 331: 2 de jos (*doă fălci de loc curat*); XXI/196 [15 mart. 1627], 345: 9 de jos (*locul dintre Glăvoace, fălci 1 și mai bine*); XXI/215 [15 apr. 1627], 374: 8 (*10 i pol fălci de loc*); XXI/238 [2 mai 1627; copie], 400: 3 (*3 fălci de loc*);

bălți DRH. B XXII/179 [18 nov. 1628], 359: 4 de jos (~le), 3 de jos, 1 de jos; XXII/284 [1 iun. 1629], 535: 14 (~le);

clăci DRH. B XXI/256 [7 aug. 1627], 421: 10 (*ce faceți ~ la vânătoare și lor nu le dați nemica*);

dăjdi DRH. B XXII/33 [8 mart. 1628], 57: 13 (*slobozi de bir și de toate ~li și mâncăturili*);

vrăj'bi (врѣж'би) Mărg. 131^r: 1 de jos (*den'tru aceastea dară să pugoară ~le, șop'tele reale, ponosluirile...*); 153^v: 24 (... *cuvin'te min'cinoase și grozave prihăni, ... ficleşuguri, sfăzi, ~, sudăl'mi, mân'drii, vrăjituri...*); LC 141:2 de jos (*Și să potoliră toate ~le, și să aşază toată țara cu bună pace*);

vămi: *ispravnicilor județelor și vătașilor de plaiu și vameșilor du pă la vămi* Acte jud. 176 (20 aug. 1776), 192: 20; *aceasta să coprinde și în ponturile de vânzare vămilor* ibid., 308: 18 de jos;

G sg. *vămii*: *vămuește dupe catalogu innălțimii mării tale, și dă cărțulie de plata vămii dupe obicei* Acte jud. 283 (27 mart. 1777), 308: 14–15; *Și luând cărțulie de plata vămii, pe cât pește va rămânea* ibid., 308: 16 de jos; *Al treilea, pentru plata vămii la doă părți* Acte jud. 310 (16 mai 1777), 341: 19; *cu soroc până în 10 zile, să-i plătească banii vămii* ibid., 341: 8 de jos; *n-au dat nici cărțulia după obicei pentru plata vămii* ibid., 342: 3; *neavând de la Gheorghe Carabulea cărțulie dă plata vămii* ibid., 342: 17–18 de jos etc. (aprox. 30 de ocurențe în Acte jud.);

G *vrăj'bi* (врѣж'би) Mărg. 38^v: 3 de jos (*dezlegându-se pricina ~ au ȕcetat' războiul'*); *vrăj'bi* (врѣж'би) Mărg. 73^v: 4 (*să fie păziă văpa ȕr'giei și a ~*).

4.2. Forme cu radical bisilabic

4.2.1. Forme cu radical oxiton. La fel ca formele cu radical monosilabic, cele cu radical bisilabic oxiton sunt în afara problemelor istorice, având alternanța *á/ă* generală în Țara Românească încă din secolul al XVI-lea.

4.2.1.1. Forme moștenite

arâmi (арѣми) CT 79^v: 4 de jos (*nece bucate, nece pâine, nece pre brâne ~*);

cârâri (кѣрѣри) CT 4^f: 15–16; *cârâri* (кѣрѣри) CT 68^f: 7 de jos;

lumânările (лѣмѣнѣриѣ) CT 54^v: 7 de jos, 3–4 de jos, 1 de jos; (лѣ-); 55^f: 5–6, 8; 148^f: 14 (лѣ-); 226^v: 1–2 (id.; neart.);

căldărilōr (кѣлдѣриѣ) CT 83^f: 4;

cântâri (кѣнтѣри) CT 155^v: 7 de jos;

bogătăȕiei (богѣтѣѣи) CT 27^v: 7; 75^v: 3; 132^v: 1;

creștinăȕiei (creștinăȕi) DÎR XXXIII 241^v: 14; XXXIV 254^v: 11; XLIV 237^v: 8.

4.2.1.2. Împrumuturi vechi

dūmbrăvi (дѣмврѣви) CT 118^f: 4.

La substantivele cu radical în *-r* intervine aceeași problemă care a fost discutată mai sus (vezi 3.) pentru substantivul moștenit *ȕară*, și anume modificarea flectivului palatal (în sensul modificării lui *i* plenison în *ă* și a amușirii lui *i* final asilabic); alternanța *á/ă* nu este afectată de aceste modificări ale flectivului (ilustrate de anumite cuvinte cu frecvență ridicată în româna veche, precum *ocară*, dar și de alte împrumuturi). Trebuie observat că modificarea flectivului după *r* dur, deși foarte frecventă, nu este generală; la Coresi apare, de exemplu, un plural în *-i*:

ocări CC₂ 201:24–25

dar și o grafie care redă, în modul cel mai probabil (valoarea lui **и** rămânând, în principiu, discutabilă¹), amuțirea lui / după r:

cămârи (кѣмѣрѣ) CT 36^r:8.

Faptul că, într-un substantiv ca *ocară*, *i* flexionar asilabic amuțeste după r, în timp ce *i* silabic se velarizează la *ă* (ѣ/ѧ) în faza cea mai veche – pentru a se închide la *î* (ѧ) începând din a doua jumătate a secolului al XVII-lea –, este dovedit de grafiile muntenești mai târzii, de tipul:

ocăгѣ (ѡкѣгѣ) Mărg. 43^r: 16 de jos (*măcară de-ai fi auzit' miș de ~ de la dâș 'sul'*); 110^r: 4 (terminat în -р ss. la sfârșitul r.; *ăcă trebuie să suferim' și ~ și sudal'me*); 135^v: 10 de jos (terminat în -р^h; *Gura ta ô aș ūm'plut' de ~*); 137^r: 24 (terminat în -р^h; *Adu-ți amin'te că această viață n-are nemică, fără numai lacrimi și suspinuri și ponosluri, scâr'be și ~*); 141^r: 1 (terminat în -р^h; *de fur'tișag', de ~, de amărăciune, de mănîe, de ținearea mănîi...*);

ocăгѣle (ѡкѣгѣлѣ) Mărg. 112^r: 13 (*Așij' derea și ~ și clevetiturile carele ă toate [а ss.] grăim' rău asupra aproapei' nostru*); 114^r: 12 (*gura noastră s-au spur'cat' cu ~*); 131^v: 1 (scris cu w-, anticipat și pe 131^r: marg. de jos; *den'tru aceastea dară să pugoară vrăj'bile, șop'tele reale, ponoslurile și ~ și tur'burările*).

Important pentru cercetarea noastră este că alternanța vocalică se prezintă ca o constantă a acestui tip flexionar, în ciuda celorlalte variații.

Atestările se înmulțesc după 1600:

pl. *cețăți* Moxa 306 [348]: 30; 308 [351]: 12; 312 [357]: 11 (de două ori); 315 [361]: 6, 14 (~le); 316 [362]: 9; 320 [369]: 27; 325 [375]: 9 (~le); 334 [389]: 24 (~le); 338 [395]: 9 (~le); 340 [399]: 33 (~lorѣ); 342 [402]: 34, 5 de jos; 344 [404]: 4–5 (~lorѣ); 345 [406]: 12, 15, 22;

G sg. *cețăției* Moxa 332 [386]: 11; 343 [403]: 39; 343 [404]: 5 de jos;

cețății DRH. B XXII/155 [13 sept. 1628; trad. din a doua jum. a sec. XVIII], 323: 14 de jos (*în scaunul ~ Bucureștilor*);

D sg. *cețăției* Moxa 311 [356]: 26; 325 [375]: 5;

cețăție DRH. B XXII/377 [28 nov. 1629], 692: 6 (*arhiepiscop ~ lui Constantin*);

căntări Moxa 333 [387]: 13; *jucări* Moxa 338 [395]: 16; *mân'cări* (мѧн'кѣри) Mărg. 110^r: 1 (*de ~ și de băuturi mul'te*);

brățări DRH. B XXI/193 [3 mart. 1627], 335: 10 de jos (*și pentru cunună și ~ pentru multe scule*);

păstăi C. buc. 7^r (*Ia mazăre au bob vearde curățit de ~*);

¹ După părerea noastră, **и** este lipsit de valoare fonetică în grafiile de acest tip; pretutindeni unde apar grafii de acest tip pentru plurale în -i ([i]), în scrierea veche românească, avem de-a face cu forme în care, cel mai probabil, consoana precedentă va fi determinat amuțirea completă a elementului palatal asilabic.

dumbrâvi Moxa 304 [345]: 20 (~le);
stl̥pâri Moxa 328 [380]: 27;
păstrămi C. buc. 52^v (limbi, cârnați, ~ și alte cărnuri sărate).

Împrumutul vechi slav *otravă* (отрава φάρμακον venenum LPSGL 528¹) apare în *Îndreptarea Legii* cu o flexiune dublă:

– una în *-i*, cu alternanță *á/ǎ*:

G sg. *otrăviŭ* (отрѣвиŭ) ÎL Scara (*Prepusurile ~ cum se vör̥ create*);

– una neobișnuită, în *-e* și fără alternanță:

G sg. *otravei* (отравей) ÎL 237 [tipărit сѣг = 233]: 18 (*iarbă ca aceeaș să biruăscă putearea ~*), 8 de jos (*prepusuril̥e și bănuialel̥e ~ de unde se iau*).

În documentele muntenești târzii, alternanța în substantivele cu această structură a radicalului este ilustrată foarte bine de împrumutul *năpastă*, folosit în sensul său economic:

să nu să cuteze nici a lua mai mult treapăd, nici a globi deosebit, nici a pune năpăști și prepuneri spre a le lua treapăd făr'dă a nu fi vină dovedită. Acte jud. 685 (1 martie 1779), 744: 20–22 de jos;

nici a pune năpăști și prepuneri spre a le lua treapăd făr'dă a nu fi vină dovedită Acte jud. 686 (1 martie 1779), 744: 5 de jos;

și lângă aceasta fac și năpăști cu prepuneri ca să globească, nefiind vină dovedită Acte jud. 687 (1 martie 1779), 745: 23–24 de jos;

ori a globi deosebit pă cinevași, ori a face prepuneri și năpăști ca să globească ibid., 745: 20 de jos;

ca să nu mai plătim năpăști Acte jud. 690 (2 martie 1779), 747: 11 de jos.

4.2.2. Forme cu radical paroxiton. Spre deosebire de tipurile pe care le-am discutat până acum – care nu pun probleme de variație istorică în graiurile muntenești –, formele cu radical paroxiton apar cu o flexiune fluctuantă; realizarea alternanței *á/ǎ* „sărind” peste o silabă este un *fenomen care apare târziu* în textele muntenești și cu variații notabile de la un tip la altul.

4.2.2.1. Forme cu radical terminat în consoană

4.2.2.1.1. Forme în care *á* este în poziție inițială. La acest tip (neafectat de alternanța *á/ǎ* în limba română literară, dar în care promovarea alternanței reprezintă o trăsătură foarte specifică a graiurilor muntenești; vezi mai jos, 5.5.), vocala accentuată rămâne nemodificată² pe toată durata limbii române vechi:

² Pentru variația vocalismului silabei *finale* a radicalului (*e/i*), vezi Pușcariu 1923: 395.

arepi (Арєпи) CT 5^r: 2–3 de jos; 51^v: 13; 120^r: 4 de jos; 151^v: 4 de jos; DÎR XVIII* (scrisoare a boierilor munteni) 1^v: 1 de jos (*suṗtu ~le luminatului mării craiului*); Moxa 310 [354]: 31 (~le); 319 [368]: 3 de jos (~le); 320 [368]: 4 (~le); Mărg. 24^v: 12 (*Și de ai putea ai face ~ să nu cal'ci pre pământ 't'*); 36^r: 2 de jos (*s-au dat' ~ pasărilor'*); 38^r: 2 (*ca cân'du ar' fi avuṡ ~*); 80^r: 15 (*că pot' zbura cu ~le lor'*);

aripi Mărg. 8^v: 5 de jos (*ca cân'du am' avuṡ ~*); 62^v: 8 (*fiin'du uṡuraṡi cu ~le Dcuṡhului Sfăntuṡ*); 65^v: 9 de jos (*ca cum' ar' fi avuṡ ~*); 71^v: 15; 76^r: 10; 106^r: 3 de jos (*de-m' voṡu rădica ~le meale*); 107^v: 18 de jos; 158^v: 16.

4.2.2.1.2. Forme în care á este în poziție medială. Cele mai frecvente cuvinte care aparțin acestui tip pun probleme speciale; un exemplu îl constituie *latură* – la care, după cum se știe, prezența sau absența alternanței diferențiază două folosiri cu sensuri distincte. Cel mai vechi plural atestat în Țara Românească (pentru sensul 'părți, ținuturi') este fără alternanță:

laturi Moxa 345 [405]: 8 (*Deaciṡ scrise Mahametṡ ṡ toate ~le, pre la crai...*).

În alte cazuri, *á* în poziție medială se asociază cu variația vocalismului silabei finale a radicalului – fenomen întrucâtva asemănător celui din *aripă* (vezi nota 2); aici intră cazuri precum *lacrimă* (la care alternanța este *inexistentă* în limba română veche) și *pasăre*.

În cazul lui *lacrimă*, formele predominante în limba română veche sunt cu *e* (< *i* scurt latin) velarizat după grupul consonantic *cr*:

lacrămi Moxa 322 [372]: 27;

lacrămi Caz. Gov. 10 (*și întru umilenie multă de ~*); 32 (*cu umilenie de ~*); 35 (id.); 36 (de două ori: *că mult pot la tine ~le meale și suspinarea mea; și cu plângere de ~m grăiaște*); 59 (de două ori: *eu vă rog pre voi și cu ~; cu plângere de ~*); 62 (*cu plângere de ~*) etc. (30 de ocurențe); Boṡul. Scand. 55^v, 65^v, 66^r, 87^r (de două ori, prima oară articulat), 94^v, 156^r; LC 182:4 (*și cu multe ~ i să ruga ca să să milostivească încă o dată pre Țara Rumânească*); 221: 15 (*cu mare jale și cu multe ~ vărsate*); CÎ 17^v (~le), 42^r (~lor), 48^v (~le), 88^v, 100^r, 106^r (~lor).

Pe de altă parte, substantivul are o flexiune oscilantă (chiar și în interiorul aceluiași sistem, în speță, în același text) între pluralul în *-i* (ilustrat mai sus) și cel în *-e*:

lacrăme Caz. Gov. 82 (*și ochii întru jale cu nevoie varsă ~*), 84 (*și se varsă acolo ploi de ~ crunte*), 88 (*și ~ crunte verși săracilor*), 89 (*și ochiul cu nevoie ~ varsă*), 90 (*vărsând ~ crunte*), 98 (*curând ~ pre obraz*; urmat de *lacrămi* cu câteva rânduri mai jos); 127 (*tot întru ~, întru rugăciune și în post petrecură*); 129 (*și fața ta spală cu ~ plângând*) etc. (48 de ocurențe); LC 92:

5 (*să nu fie vărsat ~ pentru lipsirea părintelui și învățătorului celui bun a toată lumea*); 101: 23 (*le sărută cu ~ și cu multă veselie*); 180: 9 (*trimiseră cărți la împărăție și la viziriul, cu ~ și cu plecăciune*); 214: 12 de jos (*cu multe ~ și cu mari suspinuri de la inimă*).

Uneori pluralele în *-i* și cele în *-e* sunt coocurente în porțiuni mici de text:

Așijdere și Iosif izvodea lacrimi aducându-ș aminte de temnița lui Faraon și de pâra ceii curve pentru curăția și înțelepciunea și acesta cu milă grăia: „Ado aminte lacrămele meale Domnului, priiatene Lazare, că mergi cătră însul! Caz. Gov. 248; tot trupul lui cu dragoste săruta și cu lacrăme-l uda și tof carii era acolo, cătră umilenia lacrărilor purcedea Caz. Gov. 345.

Vocalismul *i* în silaba finală a radicalului apare în mod izolat în limba română veche: *lacrimi* CÎ 106^r (*carii nu vărsați izvoarele ~lor*; urmat la câteva rânduri de *lacrărilor*); *lacrime* Boțul. *Scand.* 153^v.

Un caz special, în care variația vocalismului din silaba finală a radicalului se poate explica în contextul unei schimbări care a avut o mare anvergură în istoria limbii române (și anume trecerea lui *e* la *ă* după *s*), dar pe care Pușcariu (1923: 396) l-a atribuit unei variații etimologice („*passer(em)* și *passar(em)* (App. Probi.) s-au conservat amândouă în românește”) este femininul *pasăre*, la care alternanța *ă/â* apare foarte târziu (la sfârșitul epocii vechi a limbii române) în textele muntenești.

Vocalismul silabei mediale a cuvântului a fost dintotdeauna *ă* în Muntenia propriu-zisă, începând de la cele mai vechi texte; vocalismul *e* este recurent în cronograful lui Mihail Moxa (Oltenia) și apare, excepțional, și în manuscrisul muntenesc (ms. rom. 4389 de la BAR) al traducerii Vechiului Testament, datând de la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVII-lea:

paseri Moxa 304 [346]: 5–6 de jos (*~lör*); 305 [346]: 9 (*~le*); 306 [348]: 9; 320 [368]: 7 (*~le*); 333 [387]: 15; 336 [393]: 29; *paserilor* ms. 4389 G I, 30;

pasări (πάσρη) C. Ap. 44: 2 de jos; *Caz. Gov.* 30 (*sălășluirea tuturor ~lor necurate*); 62 (*va striga cu glas mare spre ~le de supt ceriu*; repetat în nota marginală explicativă *Pasările – diiavolii*); 101 (*spre mâncarea ~lor necurate*); 119 (*Vulpile au viezunie și ~le ceriului cuibure*); 188 (*întru mâncare ~lor celor necurate*) etc. (radicalul *pasăr-* regulat în *Caz. Gov.*); ÎL Scara două ocurențe (*Pentru Preotul de va fi vñătoriu, sau priñzătoriu de ~, sau de va vrăji..*); IV: 13 de jos (*Cela ce va fura gñină, gñște și de alte ~*); 52: 16 (*Pentru Preotul de va fi vñătoriu, sau priñzătoriu de ~*), 19 (*Care preotul iaste vñătoriu sau prinde ~*); 338: 12 (*Cela ce va fura gñini, gñște și alte ~ dumeastece*); C. buc. 40^f (*stafile mărunte, ficați de ~, zahar și cucunari întregi*); 45^f (*ficați de pui de găină fierți au de alte ~*); 48^f (*cu*

cezvârte de oae friptă și cu ~ sălbatece fripte); LC 99: 3 de jos (*nici fierăle, nici ~le, nici pământul nu l-au putut mânca*); CÎ 12^v (de două ori: *celora ce zboară mai presus de alte pasări; Căutați spre pasările ceriului*); 14^f–14^v (*era și pasărilor ceriului a veni și a petrece spre ramurile lui*); 14^v (*Pasărire ceriului carile petrec întru ramurile copaciului*); 58^v (de două ori; *~le*), 95^f (*~lor*), 95^v (de două ori: *~le; ~lor*); Mărg. 36^f: 2 de jos (*~*);

pasările (pasările) CT 15^f: 7; 26^v: 6; 28^f: 5 de jos; 74^v: 10; 88^f: 5 de jos etc. (în total 8 ocurențe); CP 92^v: 11; 199^v: 4; 200^f: 6; 309^f: 5; *pasările* BB 2¹: 15; 2²: 15; 4¹: 16; 5¹: 22–23, 17 de jos (*-e* ss. la sfârșitul col.), 14 de jos, 2 de jos, 1 de jos; 5²: 8 de jos; 6¹: 12–13 de jos etc.; *pasărilor* CP 153^v: 4–5; 291^f: 4; *pasărilor* BB 1²: 4 de jos; 2¹: 6; 2²: 20; 5²: 22 de jos; ms. 4389 G I, 20; VII, 21.

În mod cu totul izolat, *pasăre* se comportă la fel ca reflexele formelor latine cu radical în *-rr* (vezi cazul *țară*, **3.**) și ca împrumuturile de tip *ocară* (vezi **4.2.1.2.**), prezentând alterarea lui *i* flexionar:

pasârâle CP 10^v: 3 de jos.

Absența propagării alternanței *á/ă* a rămas în Țara Românească o trăsătură foarte stabilă a flexiunii lui *pasăre*, după cum se poate vedea în scrierile lui Antim Ivireanul:

Duce poclon la besearică 2 pasări, cela ce au făcut cu un cuvânt toate pasările în văzduh Did. 31 [28^v]: 12–13 de jos; Duce aceale 2 pasări ca să facă proeșii jărtvă Did. 31 [28^v]: 4 de jos; Cel ce prinde pasări zburătoare face lașuri Did. 97 [93^f]: 2–3; să se facă mâncare câinilor și a pasărilor ceriului Did. 215 [197^v]: 5–6 de jos; și acuma lăcuiesc acolo bălauri și pasări ce să numesc strutocamili V. N. Test. 255 [6^f]: 2–3.

Cu toate acestea, către sfârșitul secolului al XVIII-lea este vizibilă în Țara Românească o tendință de extindere a alternanței *á/ă* în flexiunea acestui cuvânt:

păsările Phys. 159^f;

ca să fie nesupărați dă către acei scăunași pentru păsările și pentru carnea ce-și aduc dă la casile lor pentru trebuința mâncării lor Acte jud. 690 (2 martie 1779), 748: 11–12;

[*taleri*] 2 [*bani*] – 10 *păsări* Acte jud. 817 (21 martie 1780), 883: 14 de jos.

4.2.2.2. Forme cu radical terminat în vocală. Începând de la scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung – unde se întâlnește de câteva ori pluralul lui *corabie*, – femininele cu această structură a radicalului apar pretutindeni în Țara Românească cu *á* păstrat înainte de un flexiv în *-i*; alternanța apare abia către sfârșitul epocii dacoromâne vechi ca *fenomen net minoritar*.

Acest tip nu cuprinde (cu excepția lui *albie*) decât forme etimologice împrumutate (cum sunt *sabie*, *corabie* și derivatele cu sufixul *-anie* < sl. *-anije*); îmbogățirea lui cu substantive moștenite este rezultatul unui fenomen de amplificare a radicalului, pe care îl numim *dierză* (ca o modificare care trebuie să fi apărut mai întâi pe cale fonetică³) și care a căpătat, în timp, o extensiune foarte specifică în graiurile muntenești (vezi și mai sus, 1.2.2.2.2.)

4.2.2.2.1. Forme primare

4.2.2.2.1.1. Forme fără alternanță. Tipul primar fără alternanță, ca în scrisoarea lui Neacșu (*corabii* DÎR I 1^r: 5, 7, 8), se regăsește în textele coresiene:

pl. *corabii* CC₁ 110^v: 4 (și văzu doao ~ stând pre iazer), 7 (Întră întru una de *corabii*, ce era a lu Simon);

G sg. *corabiei* C. Ap. 131 (Și acia află sutașul ~ de Alexandria notând întru Italia); 132 (și a treia zi cu mâinile sale iadrinele ~ aruncară), 134 (Ce se temea să nu cumva să cază în loc de prăpad de nasul ~); CC₂ 435: 22–28 (sau vreo fune de ale ~, ce au în corabiia ceaia marea mai groasă).

Flexiunea cu *á* în toate formele din paradigmă este foarte bine atestată în Țara Românească de-a lungul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea:

pl. *corabii* (корабіи) Moxa 343 [403]: 16 (~lorb), 17 (de două ori); Caz. Gov. 561 (Cu duhul cel de vihor zdrobi ~le Tharsului); Mărg. 72^v: 18 (Așij'derea și corăbii mul'ți ~neacă mul'te ~ – față de 6 forme cu *á*, vezi 4.2.2.2.1.2.); NVI 4^r (pre care și ~ umblă); 274^v (Că cum știi că e la ~, când va sminti și va greși ceva năiemnicul care trage la opacină);

G sg. *corabiei* Moxa 341 [400]: 15; Caz. Gov. 247 (atâta usteneală a ~); NVI 20^r (Și ca urma ~ ce înoată pre apă);

D sg. *corabiei* Caz. Gov. 148 (se poncișază ~ spaseniei noastre), 149 (știind că Hristos iaste cârmaci și dereptătoriu ~ sale).

³ Este deasupra oricărei îndoieli că în secvențele latine de tipul *r + e/i + a/e* – adică acolo unde există în română cuvinte moștenite cu *r* urmat de vocală palatală în hiat, cărora le corespund în latină structuri fonetice cu aceeași succesiune –, *r* s-a depalatalizat, așa cum arată reflexele v.dr. *păreate* < *parietem*, *areate* < *arietem*, *spărea* < *expauoreäre* (vezi Zamfir 2005: 287 ș.u.), reflexele substantivelor *caldăria*, *carrăria* și *luminăria* (ultimele două foarte bine atestate în limba română veche), precum și conjunctivul *să pare* < lat. *pareat* (v. Zamfir 2005: 469, 475, 484). În concordanță cu această evoluție regulată, reflexul primar al lat. *ărea* 'loc de treierat grâul' este *are* în limba română veche – *arie* fiind o formă secundară în care amplificarea radicalului *pare* a se datora – la fel ca în tipurile *unghie* < *unghe* < *ungula*, *salcie* < *salce* < *salicem* – vocalizării (în sensul de transformare din semivocală în vocală) unui *i* apărut înaintea desinenței *e*, mai întâi ca urmare a vecinătății cu consoane palatale (fenomen reflectat în recurența grafiilor de tip *chiemū*, *chiemăiu*, *chiemă*, *ghiăta* etc. în scrisul vechi românesc), dar extins apoi și în vecinătatea altor consoane (vezi în continuare în text).

Acest tip este bine atestat și în dicționarul lui Teodor Corbea (TC): **gubernaculum, g.n. cârma corabiei; navicularius, g.m. corăbiiari, meșterul corabiei; proreta, g.m. cârmaciu, corăbiiari, stătători în nasul corabiei; stega, g.f. partea cu coperemânt a corabiei, loc acoperit, vizunie, surlă; trierarchus, g.m. căpeteniia corabiei.**

Același model flexionar se găsește în *sabie*:

pl. *sabii* Moxa 338 [395]: 14; Cant. *Ist.* 69^r: 4 de jos (precedat de *corăbii* cu un rând mai sus); LC 152: 4 de jos (*bătându-se tot cu ~le goale*); 158: 3 de jos (*tot cu ~le goale întra într-înșii de-i gonea*); 205: 21 (*bătându-se și în puști, și în ~ 8 zile*); *Mărg.* 92^v: 14 (~ *ascuțite de ar'maș'*);

G sg. *sabiei* Moxa 337 [394]: 30; Boțul. *Scand.* 117 [23^v]: 9 de jos (*pe vânturea și putearea ~ meale*); 143 [50^v]: 5 de jos (*i-au trecut pen ascuțitul ~*); 160 [68^v]: 1 de jos (*pe toți să-i treacă pen simceaoa ~*); 188 [98^r]: 10 de jos (*și toată ceaalaltă oaste să o treacă pen ascuțitul ~*);

D sg. *sabiei* Moxa 330 [383]: 13.

Derivatele cu sufixul de origine slavă *-anie* (dintre care cele „culte”, de tipul *spovedanie*, s-au fixat în limba română literară în forme fără alternanță înainte de *i* flexionar) apar și ele, în cele mai vechi texte, cu *ă* în toată paradigma:

dihăni Moxa 306 [348]: 12 (~*le*);

gășngani Moxa 304 [346]: 4 de jos;

jigani *Caz. Gov.* 152 (*toate ~le ce mișcă*).

4.2.2.2.1.2. Extinderea alternanței *ă/â* în tipul *corabii*. Începând de la sfârșitul secolului al XVII-lea, textele de diverse tipuri provenite din Țara Românească reflectă extinderea alternanței *ă/â* la diferitele serii de substantive cu radical paroxiton terminat în vocală – dintre care cele mai frecvente sunt *corabie* și *sabie*; este evident că această flexiune se află într-un stadiu incipient, formele cu alternanță fiind coocurente cu forme cu *ă* înainte de flectiv în *-i* în cele mai multe surse:

pl. *corăbii* (корѣвїи) *Mărg.* 169^v: 6 (*un'de era și al'te ~ legate*); Cant. *Ist.* 69^r: 12, 5 de jos (dar *sabii* pe rândul următor);

pl. art. *corăbiile* CÎ 30^r (*Aicea ~ înoată*);

G sg. art. *corăbii* (корѣвїї) *Mărg.* 102^v: 4 (*lepădară toată povara ~*), 21 (*Deci ce făcu măi marele ~?*); 131^v: 7–8 (*măi iușor' ăste să treacă funea ~ pren' ũrechile acului*);

D sg. *corăbii* (корѣвїї) *Mărg.* 97^v: 13 de jos (*nu s-au ătâm'plat' nici odată ănecare și perire aceștii ~*); art. *corăbii* (корѣвїї) *Mărg.* 167^r: 5 (*ca să faci molit'vă ~ meale*); CÎ 30^r (*lumii zic că iaste mare și corăbii că iaste besarecă*);

săbii (сѣвїї) *Mărg.* 36^v: 14 de jos (*măcară miș de ~ să fie D<u>mnezău te va iz'băvi*); LC 139: 3 (*Iar ei să repeziră asupra lui ca niște dihăni sălba-tece, cu ~le scoase*);

G sg. *săbiei* Boțul. *Scand.* 108 [14^v]: 12 de jos (*pe toți creștinii încă pen ascuțitul ~ i-ar treace*).

Instabilitatea acestei inovații se poate observa în coocurența variantelor în aceeași glosă, în dicționarul lui Teodor Corbea: **ancyromachus**, **g.m.** *neamul corăbiilor în care mâța de hier și alalte unealte de corabii poarta [sic!] sau duc*.

Fenomenul apare extins și în derivatele „populare” în *-anie*:

dihăniei LC 139: 3 (*Iar ei să repeziră asupra lui ca niște ~ sălbatece, cu săbiile scoase*);

jigăniei CÎ 58^v (*multe fealiuri de ~ curate și necurate*);

G sg. *jigăniei* (жигăніи) ÎL *Scara* 7: 9 (*carne a fieș'cării ~ moarte*); 383: 18 (*carne a fieș'cării ~ moarte*).

Spre deosebire de celelalte derivate culte în *-anie*, *danie* a fost atras, la o dată târzie, în sistemul alternanței *á/ă*; s-ar putea ca modelul acestei alunecări să-l fi constituit flexiunea lui *dajd(i)e* (vezi **4.2.2.2.2.**), cu care are în comun apartenența la domeniul economic:

și mai pă urmă sculându-să un nepotî-ș, anume Lațco, ca să răscumpere aceste dăniei *Acte jud.* 257 (30 ian. 1777), 279: 4–5 de jos;

nu să știe câți bani am luat după răscumpărarea acelor dăniei și câți au rămas *ibid.*, 280: 2–3;

După ale căroră mărturii au dovedit că sânt rele acele dăniei și au rămas dă atunci asupra Radului acele moșii *Acte jud.* 550 (22 mai 1778), 608: 18–19;

4.2.2.2.2. Forme cu diereză. Foma primară a reflexului românesc al lat. *salicem* a fost o formă cu radical monosilabic (sincopat într-o epocă foarte veche, anterioară trecerii lui *l* intervocalic la *r*), bine atestată în dacoromâna veche; cuvântul apare frecvent ca toponim în documentele din Țara Românească:

salce DRH. B XXX/186, 227: 5 (toponim); B XXXI/196, 221: 5; B XXXII/144, 157: 2 (art. *salcea*); B XXXVII/135, 110: 5 (toponim); XXXVII/204, 177: 3 (id.), 5 (id.); XXXVII/253, 224: 7 (id.; art. *Salcea*).

Pluralul acestei forme primare este de tipul regulat în textele munteneste încă din epoca cea mai veche (vezi mai sus, **4.1.**), cu alternanță *á/ă*:

sălci DRH. B XXX/320, 354: 3.

Amplificarea radicalului este atestată în Țara Românească la jumătatea secolului al XVII-lea:

salcie DRH. B XXXVI/86, 91: 24.

Acest tip secundar s-a extins sensibil spre sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea; la Teodor Corbea, de exemplu, nu apar decât forme cu diereză: **saligneus,-a,-um de salcie; salix,-cis, g.f. salcie.**

În ceea ce privește comportamentul acestui radical amplificat înainte de un flectiv în *-i*, la Teodor Corbea se constată aceeași oscilație ca la formele cu radical primar în vocală (vezi 4.2.2.2.1.1. și 4.2.2.2.1.2.), alături de: **rumpotinum, g.n. un lemn roditor în Franția, în chipul salciei**, părând mai puternică (deși în condițiile unei superiorități numerice minime) forma cu alternanță: **salicetum, g.n. sălciiș, loc cu sălcii; amerina, g.f. fealiul (neamul) sălciei.**

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, alternanța în flexiunea cu diereză pare fixată în Țara Românească:

pl. *sălcii* Acte jud. 199 (11 oct. 1776), 216: 16 de jos (*unde sânt stufuri și păduri dă ~ și să adăpostesc atât ei, cât și dobitoacele lor*);

Sălcii toponim (nume de moșie) Acte jud. 731 (7 iulie 1779), 788: 3 de jos (*Vă facem în știre pentru moșia ~le cu 15 pogoane vie la Budurești, a piturului Nicolae Argintoianu*);

G sg. *Sălcii*⁴ (toponim; nume de moșie) Acte jud. 126 (iulie 1776, București), 135: 144 (*adică trei părți din hotaru ~ sud Mehedinți*), 15 de jos (*adică din hotaru ~ a patra parte*).

Dierea din reflexul românesc al lat. *ārea* este și ea atestată în Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVII-lea:

arĭe (Арїе) Mărg. 50^v: 14 de jos (~ *plină de grâu*), 7 de jos (*nici ~ să aducă să pue znopii*); 51^v: 10 de jos (~ *plină de grâu*).

Dar *á* din acest cuvânt fiind în poziție inițială, modificarea lui înaintea unui flectiv în *-i* este absentă din dacoromâna veche:

pl. *arii* CÎ 37^r (*și în ceriu vei ascunde avuția și pâinea ta și vei face ~le tale*);
G *arĭe* BB 55¹: 5 de jos.

Dintre împrumuturile vechi, acela care ne interesează din punctul de vedere al amplificării unui radical primar monosilabic cu *á* este *dajde* (< slavon ДАЖДА), a cărui formă primară aparține tipului ilustrat sub 4.1.2.):

dajde (ДАЖДАЕ) CT 96^v: 7 de jos; 167^r: 7.

⁴ În principiu, o astfel de transcriere este ambiguă (atâta vreme cât nu putem verifica forma în originalul chirilic) din punctul de vedere al dierezei, deoarece secvența *ii* poate transcrie atât o secvență chirilică reprezentând o formă primară de G-D (Гълчѣи, Гълчѣи), cât și o secvență reprezentând o formă cu diereză și cu reducerea flectivului [-ie] la [i(ĭ)], frecventă în faza târzie a limbii române vechi (Гълчѣи).

Această formă are alternanța regulată în textele muntenești; genitivul atestat la Coresi este o formă cu radical monosilabic și cu flectivul primar bisilabic (-iei), a cărui contragere este posterioară secolului al XVI-lea:

G sg. *dăjdiei* (Дѣждиѣи) CT 47^v: 2 de jos (*arâtați-mi florintul* ~).

Forma primară cu radical monosilabic a supraviețuit până târziu, fiind foarte bine atestată la cronicarii munteni:

sg. *dajde* RP 469:5 (*atunci întâi au ieșit această* ~)

pl. *dăjdi* LC 189: 4 de jos (*căzut-au asupra țării multe nevoi și greale* ~); 197: 14 (*scoaseră ~ greale în țară*); 202: 17 (*și puseră ~ greale în țară*); RP 257: 3 (~ *multe puneau asupra țării*); 39: 8 de jos (*și pă oamenii țării îi zăticnește, de nu-i lasă să-și dea ~le împărătești*); 418: 4 (*și ~ au scos multe*); 452: 20 (*Pentru ~, ce să zic?*); 469: 1 (*și neputându cu alte ~ obicinuite să ridice această sumă mare*); 492: 1 (~ *greale au ieșit, cât nu mai putea oamenii să biruiască*); 494: 19 (~ *le țării nu afară din obicei să scotea la țară, ci numai cât trebuia*); 498: 4 de jos (*și alți oameni carii strângea dijmărituri și alte ~ obicinuite*); 511: 5 de jos (*într-acea iarnă au scos și oieritu [sic], și văcăritul și alte ~ în țară*); 530: 13 (*că cu ~le ce le ieșia mai înainte ... avea săracii mari nedreptăți*); 547: 2 de jos (*oricâte ~ au dat țara întru acești ani*); 548: 10 (*câte venituri au fost, adică ~ de s-au strâns din țară*).

Forma cu diereză apare la Radu Popescu ca o formă net minoritară în raport cu cea primară:

sg. *dajdiie* RP 537: 3 (*și să fie fără ~, și oieritul și dijmăritul sătenilor să-l ia Mitropolia*); sg. art. *dajdiia* RP 576: 5 (*s-au scos în țară ~ haraciului cu pecetluituri*);

pl. *dăjdii* RP 514: 14 (*și au scos iar și văcăritul și alte ~ în țară*); 515: 12 de jos (*și s-au scos și văcăritul, și alte ~*); 535: 1 (*ferindu-o totdeauna de ~ și de alte supărări*); 552: 5 de jos (*necum să mai adaogă ~le țării ce era obicinuite*).

Diereza pare însă mult extinsă în Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și se asociază cu regularitatea alternanței *á/ă*:

fiind un Gheorghe zapciu orânduitor pentru împlinirea dăjdi⁵ preoților ot sud Argeș Acte jud. 326 (30 mai 1777), 362: 30–31;

de care jăluiesc că le-au făcut mâncătorii la dăjdi Acte jud. 515 (18 mart. 1778), 574: 11;

câți bani au plătit jăluitorul cu satul lui până acum, la câte dăjdii au trecut. Acte jud. 662 (17 febr. 1779), 718: 1–2 de jos.

Este foarte verosimil ca în toate cazurile de amplificare prin diereză a unui radical monosilabic cu *á*, flexiunea formelor primare (în care

⁵ Vezi nota 4.

alternanța apare ca un fenomen de maximă regularitate încă de la cele mai vechi texte muntenești) să fi avut un rol modelator, altfel spus flexiunea cu alternanță în radicalele polisilabice în vocală să fi fost „preluată” din radicalele monosilabice; o astfel de modelare explică de ce alternanța pare mult mai bine fixată la tipul *salcie* decât la tipul *sabie*.

5. Alternanța *á/ă* în graiurile sudice actuale

Extinderea tipului flexionar în *-î* în defavoarea celui în *-e* (primar în dacoromână și/sau fixat în limba română literară) este o trăsătură foarte puternică a morfologiei graiurilor dacoromâne sudice, asociată cu extinderea alternanței *á/ă* în două tipuri de situații:

– în paradigme în *-î* comune cu limba literară (și cu cea mai mare parte a graiurilor dacoromâne), în care *á* rămâne nemodificat în flexiune (substantivele vechi cu *á* inițial și neologismele);

– în paradigme în *-e*.

În cele ce urmează vom prezenta statutul flexiunii feminine cu *á* în radical în graiurile dacoromâne sudice din punctul de vedere a ceea ce putem numi caracterul progresiv al tendinței inovatoare, începând de la tipurile cele mai stabile istoric până la formele cele mai avansate de propagare a inovației.

5.1. Tipuri stabile istoric. În această categorie intră femininele la care flexiunea în *-î* este în afara oricăror fluctuații, în speță femininele cu radical în velară și cele cu alternanță *l/Ø*: în Lista 1 (vezi mai jos) se poate vedea că pluralul *fălĉ(ĭ)* este absolut regulat în toată aria sudică, iar în raport cu pluralele cvasiregulate *căi* și *văi*, singura variație se manifestă printr-o tendință extrem de izolată de refacere a lui *l* înainte de *i* flexionar.

5.2. Tipuri comune cu limba română literară. În cazurile în care flexiunea în *-i* este, în virtutea vechimii în dialectul dacoromân, fixată în limba română literară, variațiile înregistrate în graiurile sudice sunt neglijabile. În cazul unui substantiv moștenit ca *scară*, de exemplu (vezi Lista 1), formele net predominante în toată aria sudică sunt comune cu cele literare; în mod izolat (numai 14 puncte cartografice din cele 330 ale rețelilor ALRR. Muntenia și Dobrogea și NALR. Oltenia) apare o tendință de constituire a unei paradigme secundare în *-e*.

Situația este asemănătoare în cazul împrumuturilor *ladă* și *lampă* (vezi Lista 2), tipul literar (cu flexiune în *-î* și alternanță vocalică) fiind net predominant (practic general în cazul lui *ladă*, care este un împrumut vechi), iar tendința de constituire a unei paradigme secundare în *-e* – cu totul izolată; pluralul *lampe* este totuși mai extins decât *lade*, iar într-un punct din aria lui se produce chiar avansarea alternanței *á/ă* în poziția *-e*.

5.3. Tipuri inovatoare în -*î*. În cazurile în care flexiunea în *-e* este primară în dacoromână, tipurile inovatoare au extensiuni sensibil diferite în aria sudică.

5.3.1. Tipuri inovatoare larg majoritare. Cazurile în care flexiunea în *-î* a substituit în mare măsură flexiunea primară în *-e* se împart în două categorii profund diferite istoric, și anume cea în care flexiunea secundară a câștigat teren în cea mai mare parte a limbii române (ajungând să se fixeze ca literară) și cea în care inovația apare ca foarte specifică ariei sudice.

5.3.1.1. Tipuri comune. Un caz în care flexiunea în *-î* s-a extins considerabil în detrimentul celei primare în *-e* îl avem în substantivul *talpă* (vezi Lista 1): tipul literar este larg majoritar în aria sudică, dar tipul primar în *-e* rămâne, totuși, bine reprezentat (aproximativ o cincime din rețeaua celor două atlase. Dezvoltarea alternanței *á/ă* înainte de *-e* apare cu totul excepțional (numai două puncte din toată rețeaua).

5.3.1.2. Tipuri specifice

5.3.1.2.1. Un exemplu extrem de relevant pentru amploarea pe care o are în graiurile sudice extinderea flexiunii feminine în *-î* (corelată cu alternanța *á/ă*, acolo unde în tipul flexionar inovator sunt atrase substantive cu *á* în radical) în aria sudică a dacoromânei este cuvântul *traistă* (vezi Anexa 1); pluralul literar *trăiște* a devenit absolut sporadic în această arie; de asemenea, substituirea lui cu tipul în *î* (marcat suplimentar prin alternanța consonantică *st/șt*, obligatorie în română înainte de *i* flexionar) este însoțită, aproape fără excepție, de propagarea firească a alternanței *á/ă*; deși la un cuvânt cu radical monosilabic absența alternanței este ceva cu totul neobișnuit în aria sudică (vezi mai sus, **4.1.**), în cazul lui *traistă* găsim în mod excepțional un astfel de exemplu, în nordul Olteniei – unde se explică ușor prin faptul că, fiind un plural secundar, *trăiști* păstrează vocalismul pluralului primar *trăiște*.

Pe de altă parte, este notabil la acest cuvânt gradul extinderii alternanței *á/ă* înainte de *-e*; fenomenul este necunoscut în Oltenia, dar foarte bine reprezentat în Muntenia, în partea nord-estică a căreia formează chiar o arie compactă, cu prelungiri în Dobrogea.

Substantivul *traistă* constituie un exemplu puțin obișnuit de cumul de inovații dialectale cu grad considerabil de avansare, fiind atras și în fenomenul „dierzei”. Este remarcabil aici că amplificarea radicalului (*trăist-* > *trăiști-*) la ambele numere este necunoscută în Oltenia, apărând numai în estul Munteniei și în jumătatea sudică a Dobrogei; în schimb, diereza numai în formele de plural (ceea ce implică paradigme mixte, cu radical monosilabic în consoană la singular, alternând cu radical bisilabic

în vocală la plural) apare rar și în sudul Olteniei, pe lângă sudul Munteniei și sudul Dobrogei.

5.3.1.2.2. Gradul de extindere a flexiunii în *-î* (paralel cu regresul accentuat al flexiunii primare) se conturează foarte clar, în aria sudică, în comportamentul femininelor în *-iță*. La substantivele *cratiță*, *baniță* și *raniță* (vezi Lista 4), pluralele în *-î* predomină masiv față de cele de tip literar, asociindu-se aproape fără excepție cu alternanța *ă/â*; propagarea acesteia în pluralele primare în *-e* se întâlnește în mică măsură (de exemplu, în cazul lui *cratiță*, din 53 de puncte în care s-a păstrat pluralul în *-e*, 11 au forme cu *ă* în radical).

Anumite diferențe de propagare a inovației se situează nu numai la nivelul intensității fenomenului, ci și la acela al difuziunii geografice – în sensul că există tipuri flexionare secundare foarte bine reprezentate într-o parte a ariei sudice, dar slab reprezentate în alta. Se poate stabili ca regulă generală că regresul flexiunii feminine în *-e* în favoarea celei în *-î* caracterizează într-o măsură mult mai mare Muntenia decât Oltenia. Un astfel de raport se vede foarte clar în cazul lui *laviță* (vezi Anexa 8), unde pluralul *lăviți* este foarte extins în Muntenia, dar necunoscut în cea mai mare parte a Olteniei (nu apare decât prin sudul acesteia); inovația se întâlnește și în nordul Dobrogei.

În cazul unui cuvânt ca *stăvilă* (vezi Lista 4) – cu același tip de structură silabică și poziție a accentului –, decalajul între formele primare în *-e* și cele secundare în *-î* nu este atât de mare ca la substantivele în *-iță*; pe lângă aceasta, flexiunea secundară, deși extinsă până la a domina asupra celei primare, se asociază într-o proporție considerabilă (10 puncte din 49) cu absența alternanței specifice poziției *-î*. (Cu alte cuvinte, în tipul dialectal secundar *stăvilă* se reflectă rezistența mai îndelungată a substantivelor cu radical paroxiton – vezi **4.2.2.1.2.** – la generalizarea alternanței *ă/â*, ceea ce nu se întâmplă la substantivele în *-iță*).

5.3.1.2.3. Foarte specifică graiurilor sudice este extinderea flexiunii în *-î* cu alternanță în radical la împrumuturi târzii. În această categorie etimologică, problemei substituției desinențiale și a alternanței vocalice atrase de flexiunea secundară i se adaugă și alte categorii de probleme.

Situația este evident mai complexă la substantivele cu radical polisilabic, unde intervin variații legate de gradele de adaptare fonetică la modificările istorice regulate în română. De exemplu, în cazul unui împrumut precum *cazarmă* (vezi Lista 3), problema modificării flexionare a vocalei accentuate din radical se vede a fi corelată cu aceea a modificării lui *a* aton din silaba inițială a radicalului.

Inovația morfologică dialectală este foarte avansată în cazul acestui cuvânt, la care tipul literar în *-e* este net minoritar, în timp ce flexiunea în *-î* și cu alternanță *á/ă* acoperă cea mai mare parte a ariei sudice. Extinderea alternanței la pluralele în *-e* este izolată în acest caz, forme de acest tip apărând numai în 7 puncte cartografice din cele două rețele reunite.

Este interesant de observat, la acest cuvânt, că închiderea lui *a* din silaba atonă (fenomen care, în general, este mult mai bine reprezentat în graiuri decât în limba română literară, în toate categoriile morfologice de împrumuturi târzii) este evident favorizată de modificarea flexiunii: acolo unde pluralul este în *-e* și, ca urmare, *a* accentuat rămâne nemodificat în flexiune, închiderea lui *a* aton apare excepțional (numai două puncte cartografice, din totalul de 81 în care se întâlnesc plurale în *-e*). În schimb, acolo unde pluralul este în *-î*, iar vocala accentuată este fără excepție *ă*, închiderea lui *a* aton la *ă* apare pe scară mult mai largă (în aproximativ o șesime din totalul localităților în care s-a impus flexiunea secundară). Închiderea lui *a* aton este, de asemenea, sensibil mai extinsă la plural (adică înainte de *ă*) decât la singular (înainte de *á*), ceea ce arată că ea este favorizată de o tendință de asimilare regresivă.

Același grad de extindere a flexiunii inovatoare în *-î* (asociate regulat cu alternanța *á/ă*) se observă pe atlase în cazul împrumutului *chitanță* (vezi Lista 3). La acest substantiv, diversificarea se accentuează prin acțiunea tendinței de diereză (vezi mai sus, 4.2.2.2.). Amplificarea radicalului se întâlnește în graiurile sudice mult mai frecvent la plural decât la singular; iar în acest tip devenit analog tipului primar *corabii*, păstrarea lui *á* în radical (*kitánți*) apare excepțional (un punct din Muntenia și unul din Oltenia); odată atras în tipul istoric *corabie*, tipul dialectal *kitánți(i)e* se comportă întocmai ca acesta (vezi Lista 5 pentru regularitatea formelor *vrăbii*, *săbii*, *săni*).

5.3.2. Tipuri inovatoare periferice. O expansiune neglijabilă a inovației se înregistrează în cazul lui *palmă*, unde tipul primar în *-e* acoperă cea mai mare parte a ariei sudice (vezi Lista 1), în timp ce tipul în *-î* și cu alternanță *á/ă* se întâlnește în mai puțin de o zecime din toată rețeaua. Dezvoltarea alternanței în tipul în *-e* este excepțională. Lucrurile se prezintă în parte asemănător în cazul lui *sapă* (vezi Lista 1), deosebirea constând în faptul că alternanța *á/ă* este aici considerabil mai extinsă înainte de *-e*.

O inovație destul de neobișnuită – dată fiind structura fonetică a radicalului – se constată în flexiunea lui *tablă* (vezi Anexa 2), unde, deși tipul literar este net predominant, apar, atât prin Muntenia, cât și prin Oltenia, plurale în *-î* după grupul *muta cum liquida* (ceea ce este cu totul atipic

pentru română), asociate cu alternanța specifică acestei flexiuni. Mult mai frecvent decât modificarea flectivului apare însă extinderea alternanței *á/ă* înainte de *-e*, în vestul Olteniei și în diverse părți din Muntenia.

5.4. Situația tipurilor cu radical polisilabic terminat în vocală.

La tipurile cu radical în vocală – în speță în *-i-* –, problemele dialectale țin exclusiv de gradul de regularizare a alternanței *á/ă*, deoarece substantivele de acest tip nu cunosc și n-au cunoscut niciodată altă flexiune în afară de aceea în *-i* (realizat ca *-i* în poziție finală).

5.4.1. Formele vechi. Așa cum am văzut din examinarea atestărilor cuvintelor de acest tip în textele românești vechi (vezi mai sus, 4.2.2.2.), ritmul generalizării alternanței *á/ă* a fost mai lent în cuvintele de acest tip decât în celelalte. Se poate spune că graiurile sudice actuale reflectă încheierea procesului de generalizare, atât în formele primare (vezi Lista 5 pentru flexiunea împrumuturilor vechi *vrabie, sabie, sanie*), cât și în cele rezultate din diereză (vezi Lista 6 pentru flexiunea lui *salcie* – unde se poate vedea, pe de o parte, conservarea în bună măsură a formelor cu radical monosilabic, în tipul primar *sálce* și, predominant, în tipul refăcut *sálcă*, și, pe de altă parte, caracterul practic general al lui *ă* în plurarele bisilabice; forma analogă tipului vechi dacoromân *corabii* a fost înregistrată numai în 3 localități).

O problemă specială o constituie formele în care *á* se află în poziție inițială – atât cele cu radical bisilabic primar (*albie*; vezi Anexele 9 și 10), cât și cele cu radical amplificat prin diereză (*așchie* – vezi Lista 6; *arie* – vezi Anexa 12). Atestările tuturor cuvintelor din această categorie în textele românești vechi sunt prea puțin numeroase pentru a permite concluzii nete în privința rămânerii lor complete în afara flexiunii cu alternanță; dar este evident că, în toate cele trei cazuri, flexiunea cu alternanță este foarte avansată în aria sudică. Ea pare să fi fost favorizată de proteza lui *h-*, pe care o vedem destul de frecventă în cazul lui *așchie* – și care face ca vocala accentuată, ajungând în poziția medială, să fie tratată la fel ca *á* din celelalte feminine cu flexiune în *-i*. Deși anvergura extinderii lui *ă* în pluralul lui *albie* și al lui *arie* (vezi mai jos) este complet independentă de o astfel de proteză, *á* rămânând *pretutindeni* în poziție inițială și alternând cu *ă* în cea mai mare parte a ariei sudice, se vede clar că aceste două cuvinte apar cu flexiunea primară păstrată într-o măsură neobișnuită.

Distribuția geografică a tipurilor necesită comentarii speciale. Încă din faza anchetei ALR II (vezi Anexa 9), aria sudică se delimita foarte net de restul Dacoromaniei prin pluralul *ălbii*, reprezentat în egală măsură în Muntenia și în Oltenia; la ancheta NALR (vezi Anexa 10), *ălbii* continuă să apară ca o formă majoritară în graiurile sudice, dar forma primară

âlbii, prezentă în puncte răzlețe din Oltenia și din Dobrogea, aproape că formează arie în nordul Munteniei.

În cazul lui *arie* (Anexa 12) este notabil faptul că formele cu alternanță sunt mult mai frecvente în jumătatea vestică a ariei sudice, predominând în Oltenia – ceea ce reprezintă o distribuție inversă față de a celor mai multe cazuri de extindere dialectală a alternanței *á/ă* (vezi mai sus, 5.3.1.2.2.): în acest caz, pluralul *ării* este foarte bine păstrat în nordul Munteniei, coborând spre centru și de aici spre sud, de-a lungul liniei Dunării; el este predominant și în Dobrogea.

Păstrarea atât de clar definită a lui *âlbii* și *ării* în Muntenia – o arie atât de tipică a proliferării alternanței *á/ă* – pare arate că, dintre toate tipurile de paradigme nominale feminine care intră în domeniul de care ne ocupăm, cele cu *á* inițial au rezistat cel mai bine inovației. O dovadă și buna păstrare a lui *áripí* (cu sau fără proteză; vezi Anexa 3) în toată jumătatea estică a Munteniei și în toată Dobrogea, precum și în toată jumătatea sudică a Olteniei, cu prelungiri spre nord-estul ei.

5.4.2. Neologismele. În tipul cu radical polisilabic paroxiton terminat în vocală se încadrează și neologismele în *-ție*, care constituie o clasă aptă să illustreze în modul cel mai elocvent amploarea diagnostică a avansării alternanței *á/ă* în aria sudică. În DGS sunt înregistrate plurale cu *ă* pentru neologisme ca *fundăție* și *decorație*, iar la întrebarea [434] din chestionarul NALR s-a răspuns cu *operății* într-o bună parte a ariei sudice (vezi Anexa 11). Deși extinderea alternanței nu are anvergura caracteristică pentru cuvintele vechi în limbă, *operății* formează totuși arie compactă în sud-vestul și centrul Munteniei, fiind bine reprezentat și în jumătatea nordică a Dobrogei, precum și prin toată Oltenia (unde formează o mică arie compactă în nord-vest).

5.5. Cazurile speciale *pasăre*, *lacrimă* și *aripă*. Toate aceste trei substantive se caracterizează, istoric și dialectal, printr-o mare diversitate a vocalismului silabei finale a radicalului și – așa cum arată distribuția variantelor – printr-o legătură incontestabilă între comportamentul lui *á* în flexiune și vocala din silaba următoare. La aceasta se adaugă faptul că spre deosebire de *pasăre* (care, ca substantiv în *-e*, are și a avut întotdeauna pluralul în *-î*), *aripă*, dar mai ales *lacrimă* pot avea două tipuri de plural (vezi mai sus, 4.2.2.1.2.).

În graiurile sudice actuale, *aripă* nu apare decât cu plural în *-í* (vezi Anexa 3). În ceea ce privește inovația extinderii lui *ă* în silaba inițială a formelor de plural, ea definește foarte bine două arii mai mici în interiorul mării ariei sudice: una în jumătatea vestică a Munteniei și cealaltă în sfertul nord-vestic al Olteniei – între ele fiind o „punte”, ca o linie care taie aria cu *áripí* din sfertul nord-estic al Olteniei.

Extinderea lui *ă* în silaba inițială a acestui cuvânt pare favorizată de proteza lui *h-* (vezi și mai sus, 5.4.1.). Variația dialectală include și altă inovație care influențează alternanța *á/ă*, și anume metateza *áripí > árpij*.

În cazul lui *pasăre* (vezi Anexele 4 și 5), flexiunea cu alternanță se generalizase în aria sudică încă din faza anchetei ALR II (Anexa 4), deși apăsarea mult extinsă și în afara acestei arii, în Moldova (unde era practic regulată în răspunsurile cu *păsărí* la întrebarea [5693] „orătării”). În răspunsurile la întrebarea [965] din Chestionarul NALR (Anexa 5), formele cu alternanță vocalică în prima silabă acoperă cea mai mare parte a ariei sudice; forme cu *á* păstrat la plural apar cu totul izolat în centrul și vestul Munteniei, dar ceva mai frecvent în nordul și vestul Olteniei; în cadrul lor este de remarcat (excepțional în Muntenia, dar mai bine în sfertul nord-vestic al Olteniei) păstrarea vocalismului *e* în silaba atonă a radicalului – care „blochează”, în mod evident, producerea alternanței *á/ă*.

Situația cea mai complexă o are *lacrimă*, care îmbină variația între două tipuri de plural cu variația extremă a vocalismului silabei mediale.

Harta 31 din ALRM I (vezi Anexa 6) ilustrează o considerabilă propagare a pluralelor cu *ă* și în Moldova, în timp ce în aria sudică varianta predominantă la plural este *lăcrămí* – tipul cu *i* în silaba medială fiind inexistent la acea dată în aria sudică. Tipul astăzi literar *lăcrimí* apăsarea excepțional prin sud-vestul și prin nordul Transilvaniei, aria în care avea o extensiune specifică fiind Moldova de nord și nord-vest și Basarabia.

La data anchetei NALR (vezi Anexa 7), pluralul majoritar în Muntenia și Dobrogea rămăsese același ca cel reflectat în ancheta precedentă: *lăcrămí* – deși prezența lui *ă* sub accent se întâlnea chiar și acolo unde vocala atonă a radicalului evoluase la *i*; acest fonetism rămâne în continuare specific ariei moldovenești (sudul și nordul Moldovei; sudul și nordul Basarabiei), în timp ce în Muntenia se întâlnește izolat, prin nord.

Avansarea alternanței *á/ă* are, așadar, în pluralul lui *lacrimă* alt statut decât al fenomenelor analoge din flexiunea feminină. Deși influențată de prezența lui *ă* în silaba atonă a radicalului, ea nu este indusă în mod obligatoriu de acest fonetism, dovadă faptul că pluralul majoritar în Oltenia este *lăcrămí*, iar formele cu *ă* se întâlnesc rar. Așa cum apare pe ansamblul dacoromânei din răspunsurile la întrebarea [132] din Chestionarul NALR, pluralul cu *ă* reprezintă o caracteristică a jumătății estice a Dacoromaniei.

6. Concluzii

Flexiunea feminină în *-i* cu alternanță *á/ă* în radical a fost, prin gradul de regularitate reflectat de textele vechi românești, o trăsătură specifică graiurilor din Țara Românească, stabilă încă din cele mai vechi timpuri în anumite tipuri fonetice (circumscrise prin lungimea silabică a ra-

dicalului și poziția accentului). Ea a avansat mai lent acolo unde accentul nu se afla imediat înainte de flectiv, categoriile cele mai rezistente fiind femininele cu radical terminat în vocală; atât situația din limba română veche, cât și cea din graiurile sudice actuale, arată că alternanța s-a extins cel mai greu acolo unde *á* este inițial de cuvânt (și unde inovația s-a oprit la stadiul de fenomen dialectal).

În acord cu avansul pe care îl prezintă față de celelalte graiuri dacoromâne vechi în privința alternanței *á/ă*, graiurile muntenești studiate în faza anchetelor dialectale reflectă o tendință foarte specifică de extindere a acestei alternanțe, prin constituirea unor paradigme secundare în *-i* și, mai rar, prin propagarea alternanței înainte de flectivul *-e*. Un indiciu al puterii pe care această trăsătură flexionară o are în aria sudică este acțiunea ei asupra neologismelor, inclusiv a celor din tipuri fonetice în care alternanța s-a stabilizat (foarte) târziu.

LISTELE CU MATERIALE EXCERPTATE DIN SURSELE DIALECTALE

Lista 1: *Cuvinte moștenite cu radical monosilabic*⁶

– FALCĂ [163], ALRR. Munt.–Dobr. I, h. 2 (MN); NALR. Olt. I, plș. 3

fălcă; fălcî 671–900 (cu excepția punctelor în care au fost notați alți termeni sau numai forme de singular), 901–998.

– BARBĂ [257], ALRR. Munt.–Dobr. I, h. 44; NALR. Olt. I, h. 76

bărbă; bārbe 671, 676, 681–683, 686, 688, 693, 699, 700, 703, 706–709, 712–714, 721, 723, 724, 726, 727, 729, 731, 733, 739, 743, 745–748, 751, 753–755, 761, 762, 767, 773, 779, 781, 793, 803, 814, 825, 828–830, 839, 841, 847, 848, 853, 858, 859, 869, 871–873, 876–878, 880–885, 891, 896, 898, 899, 905, 908, 912, 916, 917, 920, 928, 933, 937, 938, 942, 945–950, 953–955, 957, 960, 961, 963, 965, 966, 968–972, 975, 976, 978–984, 986, 988–991, 993–996.

bărbă; bārbe 776, 938 (II⁷).

bărbă; bārbi (*bărbă; bārbi*) 672–674, 677–680, 684, 685, 687, 689–692, 694–698, 701, 702, 704, 705, 710, 711, 715–720, 722, 725, 728, 730, 732, 734–737, 740–742, 744, 749, 750, 752, 756–760, 763, 765, 768–771, 775, 777, 778,

⁶ Pentru tot materialul excerptat, am luat în considerare numai formele morfologice care ne interesează, fără a acorda relevanță ordinii răspunsurilor. Nu au fost inserate punctele cu forme care conțin alte tipuri de alternanțe, alte fenomene (fonetice, morfologice) și alți termeni și nici acelea în care nu s-a răspuns la întrebare.

⁷ II notează al doilea răspuns.

782–792, 794–802, 804–813, 814 (II), 815–824, 826, 827, 831–838, 840, 842–846, 848 (II), 849–852, 854–857, 858 (II), 860–868, 870, 873 (II), 874, 875, 879, 880 (II), 886–890, 892–895, 897, 899 (II), 900–904, 906, 907, 909, 910, 913, 921, 926, 927, 932, 958, 962, 964, 967, 973, 974, 977, 997.

bărbă; barbî 772.

– **PALMĂ** [333], ALRR. Munt.–Dobr. I, h. 77 (MN); NALR. Olt. I, plș. 8

pălmă; pălme 671, 672, 674, 676, 678–722, 723 (II), 724–731, 733, 735, 737, 738, 740–743, 745–748, 750, 751, 752 (II), 753–798, 800–831, 833–850, 852–854, 856–861, 863–883, 885–901, 903–909, 911, 912, 914, 916–934, 936–941, 946–951, 953–998.

pălmă; pălmi 943.

pălmă; pălmî 673, 675, 677, 694 (II), 723, 732, 734, 736, 737 (II), 739, 744 (II), 749, 752, 832, 842 (II), 851, 855, 862, 897 (II), 902, 910, 913, 915, 935, 942, 944, 945, 952.

– **TALPĂ** [397], ALRR. Munt.–Dobr. I, h. 85 (MN); NALR. Olt. I, plș. 10

tălpă; tălpe 683, 686, 688, 700, 720, 729, 738, 742, 743, 746–748, 750, 753, 755, 757, 761, 764, 767, 769, 770, 773, 792, 828, 832, 845, 847, 852, 858, 866, 872–874, 876, 877, 886, 907–909, 911, 912, 917–919, 921, 922, 926, 929, 930, 933, 934, 950, 953–956, 959, 960, 962, 966, 968, 969, 971 (II), 973, 977, 978, 996.

tălpă; tălpe 731, 938.

tălpă; tălpî 671–682, 684, 685, 687, 689, 690, 692, 694–699, 701–713, 715–717, 719, 720 (II), 721–728, 730–737, 739–741, 744, 745, 748 (II), 749, 751, 752, 754, 756, 758–760, 762, 763, 765, 766, 768, 771, 772, 774–791, 793–827, 829, 830, 833–844, 846, 849–851, 853–857, 858 (II), 859–865, 866 (II), 867–871, 874 (II), 875, 878–885, 887–906, 910, 913–916, 920, 922 (II), 924, 925, 926 (II), 927, 928, 931, 932, 935–937, 939, 940, 941 (II), 942–949, 951, 952, 957, 958, 961, 963–965, 967, 970, 972, 974–976, 979–995, 997, 998.

tălpă; tălpurî 941.

– **SAPĂ** [1012], ALRR. Munt.–Dobr. III, h. 313 (MN); NALR. Olt. III, plș. 71

săpă; săpe 671–674, 676–681, 683–748, 750, 752, 755–774, 776–831, 833–837, 840, 841, 843–847, 849, 852–857, 859–862, 864–866, 868, 871, 872–875, 877–879, 883–885, 887, 889, 894, 895, 897–901, 903, 904, 908, 909, 911, 916, 917, 919–934, 950, 953, 958–960, 965, 966 (II), 967–998.

săpă; săpe (*săpă; săpe*) 682, 902, 906, 910, 914, 915, 935–949, 952, 954, 955, 957, 962, 964, 966.

sápă; săpî 675, 749, 751, 753, 754, 775, 832, 838, 839, 842, 848, 850, 851, 858, 863, 867, 869, 870, 876, 880–882, 886, 888, 890–893, 896, 907, 951, 961, 963.

– SCARĂ [694], ALRR. Munt.–Dobr. II, h. 212 (MN); NALR. Olt. II, plș. 26

scără; scare 700, 712, 747, 812, 889, 892–898, 900, 912, 924.

scără; scărî 671–699, 701–711, 713–746, 748–811, 813–888, 889 (II), 890, 891, 899, 901–911, 913–923, 925–998.

– FAȘĂ: **fașă, fășe, făși** (DGS, s.v. *fașă*)

– FRAGĂ: **frágă; fragi, frăgi, frage** (DGS, s.v. *fragă*)

– CALE [1624], ALRR. Munt.–Dobr. IV, h. 536; NALR. Olt. III, h. 324

căle; căî (*căle; călî*) general (cu excepția punctelor în care s-a răspuns cu alți termeni)

– VALE [1635], ALRR. Munt.–Dobr. IV, h. 540; NALR. Olt. III, h. 329

văle; văî (*văle; vălî*) general (cu excepția punctelor în care s-a răspuns cu alți termeni)

Lista 2: *Împrumuturi vechi/neologisme cu radical monosilabic*

– LADĂ [776], ALRR. Munt.–Dobr. II, h. 227; NALR. Olt. II, plș. 31

ládă; lade 689 [probabil și sub influența celui de al II-lea răspuns: *lăcră; lăcre*]

ládă; lăz(î) 671–688, 690–998* (cu excepția punctelor în care s-a răspuns cu alți termeni).

* În punctele 819, 898, 930, forma de plural *lăde* a fost corectată:
ládă; lăde [k] **lăz(î)**.

– LAMPĂ [795], ALRR. Munt.–Dobr. II, h. 234; NALR. Olt. II, plș. 33

lămpă; lámpe (*lămbă; lámbe*) 682, 683, 689, 729, 731, 739, 781, 859, 874, 883, 930, 940, 955–957, 969.

lămbă; lámbe 936.

lămpă; lămpî (*lămbă; lămbî*) 671–681, 684–688, 690–728, 730, 731 (II), 732–738, 740–780, 781 (II), 782–858, 860–873, 874 (II), 875–882, 884–929, 931–935, 937–939, 941–954, 958–968, 970–998.

Lista 3: Împrumuturi cu radical polisilabic oxiton

– CAZARMĂ [1699], ALRR. Munt.–Dobr. IV, h. 566; NALR. Olt. II, plș. 50

cazärmă; cazărme (*cazärmă; ca/azărme, ca/azärmă; cažărme, cazärmă; cažărme*)
672, 676, 681, 686, 691, 693, 700, 718, 720, 739, 742, 745, 747, 755, 757,
760, 781, 796, 805–807, 812–814, 824, 827, 829, 831, 838, 841, 847, 852,
855, 856, 859, 861, 864, 869, 872, 878, 883–885, 889, 890, 892, 893, 899,
902, 907, 914, 916, 917, 923, 927, 934, 946, 949, 950, 954, 955, 958, 967–
973, 981, 986, 991, 996.

cazärmă; cazărme 732, 803, 935 (II), 938, 944, 947.

cazärmă; căzărme 746.

căzärmă; căzărme 959.

cazärmă; cazărml̂ (*cažărma; cazărml̂, cazärmă; ca/azărml̂*) 671, 674, 675, 677–
680, 682–685, 687–690, 692, 694–699, 702–717, 718 (II), 719, 730, 735,
740, 741, 744, 748, 751, 752, 754, 756, 758, 759, 761–780, 782–795,
797–802, 804, 808–811, 815–823, 825, 826, 828, 830, 832–835, 837, 843,
845, 849, 850, 854, 857, 862, 865–868, 870, 876, 882, 886, 887, 890 (II),
891, 893 (II), 895, 897, 898, 900, 901, 903–906, 908–913, 915, 918–922,
924–926, 928–933, 935–937, 939, 940, 942, 943, 945, 951–953, 956, 957,
960–966, 974–980, 982–985, 986 (II), 987–990, 992–995, 997, 998.

cazärmă; căzărml̂ (*cažărma; căzărml̂, cazärmă; că/azărml̂*) 721–729, 731, 733,
734, 736–738, 743, 749, 750, 753, 836, 839, 842, 844, 846, 847 (II), 848,
851, 853, 858, 860, 863, 873, 877, 879–881, 883 (II), 888, 894, 896.

căzärmă; căzărml̂ (*că/azărma; că/azărml̂*) 673, 701, 874, 875, 941.

cažărme; căzărml̂ 871.

– CATARAMĂ: **catarămă, catarăme, cătărăme, catarămi, catărămi,**
cătarămi, cătărămi (DGS, s.v. *cataramă*)

– CHITANȚĂ [1734], ALRR. Munt.–Dobr. IV, plș. 20; NALR. Olt. III, plș.
52

kitânță; kitânțe (*kitânță; kitânță*) 672, 679, 680, 681, 685, 687, 688, 690, 692,
693, 695–697, 700, 703, 712, 718, 722, 727, 729–733, 738, 739, 742–745,
749, 750, 754, 757, 759, 767, 769, 771, 772, 784, 787, 807, 809, 821, 825,
826, 829, 841, 853, 854, 862, 869, 872–874, 879–881, 883, 885, 887, 888,
890, 898 (II), 900, 902, 907, 909–911, 914–916, 918, 920–922, 927, 938,
940, 945, 950, 952, 954, 956, 958, 960, 961, 969, 971, 976, 978, 983, 985,
990.

kitânță; kitânțe 724, 741.

kitânță; kitânț(î) (*fitânță; fițânț(î)*) 671, 673–677, 682–684, 686, 689, 691, 694, 698,
699, 701, 702, 704–711, 713–717, 719–721, 725, 726, 728, 734–737, 746–

748, 751–753, 755, 758, 760, 762–766, 768, 770, 773–778, 780–783, 785, 788, 789, 791–806, 808, 810–819, 822, 823, 827, 828, 830–840, 842–852, 855–861, 863–868, 870, 875, 878, 886, 889, 891, 893–899, 901, 903, 905, 906, 908, 912, 913, 917, 919, 923–926, 928–934, 939, 943, 944, 948, 951, 953, 955, 957, 959, 962–964, 965 (II), 966–968, 972–975, 977, 979–982, 984, 986–89, 991–998.

Kitântă; Kitântij 740, 904.

Kitântă; Kitântij 723, 790, 820, 824, 876, 882, 884, 892, 935–937, 946, 965, 970.

Kitânti(î)e; Kitântij 871, 884 (II), 947, 949.

Kitânti(î)ș; Kitânt 941, 942.

Kitântă; Kitânturî 678.

**Lista 4: Împrumuturi cu radical polisilabic paroxiton,
terminat în consoană**

– **CRATIȚĂ** [812], ALRR. Munt.–Dobr. II, h. 239 (MN); NALR. Olt. II, h. 252

crățiță; crățițe (*crățiță; crățițe, crățiță; crățiță*) 684, 685, 687–689, 696, 703, 722, 723, 729, 731, 732, 739, 742, 745, 757, 759, 760, 767, 770, 772, 774, 777, 791, 813, 821, 837, 880, 881, 884, 888, 892, 897, 900, 904, 912, 933, 954, 976, 978–980.

crățiță; crățițe 728, 736, 737, 741, 747, 748, 753, 768, 781, 794, 898.

crățiță; crățiți(î) (*grățiță; grățiți(î)*) 671–683, 686, 690–692, 694, 695, 697–702, 704–707, 708–711, 713–720, 724–727, 730, 733–735, 738, 740, 743–744, 746, 749–752, 754, 756, 758, 761–766, 769, 771, 773, 775, 776, 777 (II), 778–780, 782, 784–790, 792, 793, 795–812, 814–820, 822–836, 838–879, 882, 883, 885–887, 889–891, 894–896, 897 (II), 898 (II), 899, 901–903, 905, 907–911, 913–919, 922–932, 934, 941, 946, 948, 949, 951, 955, 957, 958, 960, 961–966, 968–974, 977, 981–998.

crățiță; crățiți(î) 712, 721, 755, 956, 959.

Forme cu metateză: cătriță; cătrițe (și al II-lea răspuns: **cătriță; cătrițe**) 893.

– **BANIȚĂ** [1040], ALRR. Munt.–Dobr. III, h. 323; NALR. Olt. III, h. 446

băniță; bănițe (*băniță; bănițe, băniță; băniță*) 731, 732, 745, 752, 754, 763, 781, 783, 819, 821, 827, 828, 833, 874 (II), 884, 898, 969, 972, 976–978, 979, 994, 998.

băniță; bănițe 725, 726, 738.

bântă; bânțe 704.

bániță; băniț(î) 675, 686, 701, 705, 708, 710, 714, 717, 719, 721–723, 727–730, 733, 734, 737, 741, 742, 744, 746, 748, 749, 751, 753, 755, 764, 765, 769, 771, 784, 793, 804, 809, 811–814, 816, 819 (II), 822, 823, 830, 834, 835, 840, 841, 844, 846, 850–855, 863, 866, 871–883, 885–894, 896, 897, 899, 900, 910, 936, 937, 940, 941, 944–946, 948, 950, 951, 955–957, 961, 962, 964–968, 971, 973, 974, 980, 981, 987, 989–991.

bániță; băniț(î) 677, 740, 958.

– RANIȚĂ [1692], ALRR. Munt.–Dobr. IV, h. 563 (MN); NALR. Olt. II, h. 355

rániță; rărițe (*rániță; răriță*) 680, 681, 685–688, 693, 696, 700, 729, 732, 739, 743, 745, 757, 759, 781, 797, 813, 828, 841, 858, 874, 897, 902, 912, 918, 920, 921, 926, 927, 934, 976, 978, 992.

rániță; rărițe 735, 755, 773, 779, 885.

rániță; răriț(î) 671–679, 682–684, 689–692, 694, 695, 698, 699, 701–704, 706–714, 716–728, 730, 731, 733, 734, 736–738, 740–742, 744, 747–752, 753, 754, 756, 758, 760–772, 774, 775, 777, 778, 780, 782–796, 798–812, 814–827, 829–840, 842–857, 859–873, 875–882, 883 (II), 884, 886–896, 898–901, 903–911, 913–917, 919, 922–925, 928–933, 935–947, 949–975, 977, 979–991, 993–996, 998.

rániță; răriț(î) 697, 705, 715, 776, 883, 948, 997.

– STAVILĂ [1451], ALRR. Munt.–Dobr. IV, h. 465; NALR. Olt. III, plș. 97

stávilă; stáville 677, 689, 692, 710, 712, 714, 722, 731, 743, 757, 770, 847, 897, 916, 948–951, 953, 959, 962, 967, 987, 990, 992, 997.

stávilă; stávil'î 938.

stávilă; stávilî 673, 674, 678–680, 709, 721, 724, 726, 730, 732, 734, 762, 779, 782, 784, 838, 905–908, 912, 913, 915, 918, 919, 931, 932, 935–937, 939–945, 947, 993.

stávilă; stávilî 675, 704, 859, 992, 927, 957, 958, 983, 989, 934.

**Lista 5: Împrumuturi vechi cu radical polisilabic paroxiton,
terminat în vocală – forme primare**

– VRABIE [1378], ALRR. Munt.–Dobr. III, h. 440; NALR. Olt. III, h. 554

vrábîie; vrábîi 671–998 (cu excepția punctelor în care s-a răspuns numai cu forme de singular, cu alți termeni și/sau cu derivate: *brabéte; brabéțî, brăbête; brăbêțî* – în Oltenia, majoritatea în jumătatea vestică).

– SABIE [1697], ALRR. Munt.–Dobr. IV, h. 565; NALR. Olt. II, plș. 49

sábi(á)e; sábi(í) 671–741, 743–943, 945–998.

sábiē; sábi 742.

sábĭē; sábiĭ 944.

– SANIE [1697], ALRR. Munt.–Dobr. II, h. 250 (MN); NALR. Olt. III, plș.
57

sáni(á)e; sáni(í) (*sániĭē, sániĭ, sániĭă; sániĭ*) 671–810, 812–818, 820–823, 825–
829, 833–898, 900–935, 937–939, 941, 947–957, 959–998.

sániē; sáni(í) (*sániē; sániĭ, sániĭē, sániĭ*) 811, 819, 824, 936, 940, 944–946, 958.

**Lista 6: Cuvinte moștenite cu radical polisilabic paroxiton,
terminat în vocală – forme rezultate din diereză**

– AȘCHII [732], ALRR. Munt.–Dobr. II, h. 207; NALR. Olt. II, h. 221

(h)ășkiē; (h)ășkiĭ 687, 721, 724, 725, 730, 731, 741, 744, 822, 828, 833, 865,
871, 872 (II), 879, 880, 882–884, 891, 893, 897–900, 907, 914, 939 (fără
sg.), 951 (fără sg.), 956, 985, 991.

(h)ășki(á)e; (h)ășki(í) 671–673, 675, 677–680, 683–685, 690, 692, 700, 708,
726–728, 733, 737, 738, 740, 745, 748–751, 757, 758, 760, 762, 765–767,
769–782, 784–810, 814, 815, 818, 820, 821, 823, 824, 829, 830, 835,
837–840, 844–846, 848, 851, 852, 854–857, 859–864, 866–868, 870, 872,
875, 876, 881, 883 (II), 886–890, 892, 894, 897 (II), 900 (II), 902–904,
908–911, 916, 918, 919, 921–923, 925–934, 957–961, 963–973, 975–978,
981–984, 986, 987, 989, 992, 994, 995, 997, 998.

ășkiē;ășkiĭ 817 (II).

ășki(á)e;ășkiĭ 817.

Paradigme mixte:

ășk(á)e;ășkiĭ 827, 901.

ășkiē; hășk 742.

hășcă; hășkiĭ 739.

– SALCIE [1332], ALRR. Munt.–Dobr. III, h. 422; NALR. Olt. III, h. 533

sálciē; sálciĭ 884, 911, 956.

sálci(á)e; sálci(í) 672–699, 701–705, 708, 709, 711–729, 732, 733, 736–741,
743–749, 751–818, 820–823, 825–827, 829–862, 864–876, 879–883, 884
(II), 885–900, 902–910, 912–914, 916–919, 922, 924–928, 930–934, 951,
952, 967–983, 985–998.

sălċ(i)e; sālċi(i) 824, 828, 863, 929.

sălċ(i)e; sālċ(ĥ) 671, 742, 819, 877, 878, 984.

sălċă; sālċĥ 920, 921, 935–950, 952 (II), 953 (II), 954, 955, 957–959, 961–966.

sălċă; sālċi(i) 915, 951 (II), 960.

Paradigme mixte:

sălċiĥe; sālċĥi 901, 923.

SURSE

- Acte jud.* – *Acte judiciare din Țara Românească (1775–1781)*, Ediție întocmită de Gheorghe Cronț, Alexandru Constantinescu, Ancuța Popescu, Theodora Rădulescu, Constantin Tegăneanu, București, Editura Academiei, 1973.
- BB – *Bibliă adecă dumnezeiasca scriptură ale cei vechi și ale cei noaō leage [...]* *Tipăritu-s-au ătăū ă scaunul Mitropoliei Bucureștilor [...]* *la anul de la facerea lumii 7197, iară de la spăseniă lumii 1688 ă luna lui noem'vri ă 10 zile.*
- Boțul. *Scand.* – Vlad Boțulescu de Mălăiești, *Scrieri*, I. *Viața lui Scanderbeg* (1763), Ediție critică, introducere, studiu filologic și lingvistic, glosar și indice de Emanuela Timotin și Ovidiu Olar, București, Univers Enciclopedic Gold, 2013.
- C. Ap. – Texte de limbă din secolul XVI reproduse în facsimile îngrijite de I. Bianu, membru al Academiei Române. IV. *Lucrul apostolesc. Apostolul* tipărit de diaconul Coresi în Brașov la anul 1563, București, Tiparul „Cultura Națională”, 1930.
- Cant. *Ist.* – Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoriia Țării Rumânești [...]*, ms. rom. 3443 BAR.
- Caz. Gov.* – *Cazania* de la Govora (1642), în *Chrest.* I, p. 97–102.
- C. buc.* – *Carte de bucate*, 1749 [manuscris cu trăsături lingvistice muntenești], în *Chrest.* II, p. 42–46.
- CC₁ – Coresi, *Tălcul evangheliilor și molitevnic rumânesc* [= *Cazania I*], Ediție critică de Vladimir Drimba. Cu un studiu introductiv de Ion Gheție, București, Editura Academiei Române, 1998.
- CC₂ – Diaconul Coresi, *Carte cu învățatură* (1581) [= *Cazania a II-a*], publicată de Sextil Pușcariu și Alexe Procopovici, vol. I, *Textul*, București, 1914.
- Chrest.* – M. Gaster, *Chrestomatie română. Texte tipărite și manuscrise (sec. XVI–XIX), dialectale și populare*, vol. I–II, Leipzig, București, 1891.
- CĤ – *Cheaa ătelesului scoasă pre limbă rum[ă]nească [...]* *tpărit ătăū ă mitropōolia București anii Domnului 1678.*
- CP – Diaconul Coresi, *Psaltirea slavo-română* (1577); fotocopie publicată în ediția Diaconul Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și 1589*. Text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, București, Editura Academiei, 1976.
- CT – Diaconul Coresi, *Tetraevanghelul*, Brașov 1560–1561; fotocopii în ediția Florica Dimitrescu, București, Editura Academiei, 1963.
- Did.* – Antim Ivireanul, *Didahii*, în *Opere*, Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1972, p. 1–238.

- DÎR – *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, București, Editura Academiei, 1979.
- DRH. B XXI – *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, volumul XXI (1626–1627), București, Editura Academiei, 1965.
- DRH. B XXII – *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, volumul XXII (1628–1629), București, Editura Academiei, 1969.
- DRH. B XXX – *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, volumul XXX (1645), București, Editura Academiei Române, 1998.
- DRH. B XXXI – *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, vol. XXXI (1646), București, Editura Academiei Române, 2003.
- DRH. B XXXII – *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, vol. XXXII (1647), București, Editura Academiei Române, 2001.
- DRH. B XXXVI – *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, vol. XXXVI (1651), București, Editura Academiei Române, 2006.
- DRH. B XXXVII – *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, vol. XXXVII (1652), București, Editura Academiei Române, 2006.
- ÎL – *Apdreptarea Legii cu Dumnezeu, carea are toată judecata Arhierească și Apărătească de toate vinile preoțești și mirenești [...], Ap Turgoviște, v. leat 7160, a lui Hristos 1652.*
- LC – *Istoriia Țării Rumânești de când au descălecat pravoslavnicii creștini (Letopisețul Cantacuzinesc)*, în *Cronicari munteni*, Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu, vol. I, București, Editura pentru Literatură, 1961, p. 81–224.
- Mărg. – *Mărgăritare adecă cuvinte de mul'te fealțuri... s-au tipărit'... Ap București... anii dela facerea lumii 7199 [= 1691].*
- Moxa – *Cronica lui Mihail Moxa (Oltenia, 1620)*, în B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrini. Limba română vorbită între 1550–1600*, Tomul I, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983 [am indicat pagina ediției G. Mihăilă și, între paranteze drepte, pagina ediției Hasdeu].
- ms. 4389 – manuscris muntenesc din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, conținând o versiune a traducerii Bibliei, publicat în *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, Iași, 1988 ș.u.
- NVI – Udriște Năsturel, *Varlaam și Ioasaf* (1648), în Maria Stanciu Istrate, *Reflexe ale medievalității europene în cultura române veche. Varlaam și Ioasaf în cea mai veche versiune a traducerii lui Udriște Năsturel*, [București], Editura Muzeului Național al Literaturii Române, [2013].
- Phys. – *Physiologus* (ms. c. 1777), în *Chrest.* II, p. 109–111.
- RP – Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Rumânești* [ms. rom. 439 BAR], în *Cronicari munteni*, Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu, vol. I, București, Editura pentru Literatură, 1961, p. 225–577.
- TC – Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ediție de Alin-Mihai Gherman, vol. I (studiu introductiv, note și text), Cluj-Napoca, Clusium, 2001.
- V. N. Test. – Antim Ivireanul, *Chipurile Vechiului și Noului Testament*, în *Opere*, Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1972, p. 239–321.

BIBLIOGRAFIE

- Avram 2012 [1995] – Andrei Avram, *Originea alternanței [á] ~ [ă] în flexiunea substantivelor de tipul scară, parte*, în *Studii de fonetică istorică a limbii române*, București, Editura Academiei Române, p. 295–303 [publicat pentru prima oară în „Fonetică și dialectologie”, XIV, 1995, p. 11–20].
- Brâncuș 2000 – Grigore Brâncuș, *Despre alternanța fonetică a:ă*, în „Studii și cercetări lingvistice”, LI, 2, p. 295–300.
- Marin 2016 – Maria Marin, *Un tipar flexionar feminin specific graiurilor munteneste actuale: -î-e ~ e*, în *Lucrările celui de-al XVI-lea Simpozion Internațional de Dialectologie (Cluj-Napoca, 11–12 septembrie 2014)*, [Cluj-Napoca], Editurile Argonaut & Scriptor, p. 274–287.
- Philippide 1927 – A. Philippide, *Originea Românilor*, II, *Ce spun limbile română și albaneză*, Iași.
- Pușcariu 1910 – Sextil Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, în „Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie”, herausgegeben von Dr. Gustav Gröber, XXVI, Heft, Halle, Niemeyer.
- Pușcariu 1923 – Sextil Pușcariu, *Contribuțiuni fonologice*, în „Dacoromania”, Anul III, 1923, Cluj, Institutul de Arte grafice „Ardealul”, 1924, p. 379–397.
- Pușcariu 1940 – Sextil Pușcariu, *Limba română*, Vol. I. *Privire generală*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”.
- Pușcariu 1994 [1959] – Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, București, Editura Academiei Române.
- Rosetti 2002 [1986] – A. Rosetti, *Histoire de la langue roumaine des origines au XVIIe siècle*, Édition de Dana-Mihaela Zamfir, Cluj-Napoca, Editura Clusium.
- Zamfir 2005 – Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, București, Editura Academiei Române.

SIGLE

- ALR II, s.n. II, IV – *Atlasul Lingvistic Român* [II], sub direcția lui Emil Petrovici, serie nouă, vol. II: 1956; vol. IV: 1965, București, Editura Academiei.
- ALRM I – *Micul Atlas lingvistic român*, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I (ALRM I), de Sever Pop, vol. I, Cluj, Muzeul Limbii Române, 1938.
- ALRR. Munt.–Dobr. I–IV – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, vol. I–III, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 1996–2001; vol. IV, de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu și Magdalena Vulpe, 2004, București, Editura Academiei Române.
- ALRR. *Sinteză I* – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* (ALRR. *Sinteză*), coordonator: Nicolae Saramandu, volumul I, colectiv redacțional: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov, București, Editura Academiei Române, 2005.
- DGS – *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, coordonator: Maria Marin, volumul I, Literele A–C, 2009; volumul II, Literele D–O, 2010; volumul III, Literele P–Z, 2011, București, Editura Academiei Române.
- LPSGL – Fr. Miklosich, *Lexicon palæoslovenico-graeco-latinum*, Viena, Wilhelm Braumüller, 1862–1865.

NALR. Olt. I-III – *Noul Atlas lingvistic pe regiuni. Oltenia* (întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu), de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, vol. I: 1967; vol. II: 1970; vol. III: 1974, București, Editura Academiei.

...CUM AU TRECUT CEALE CORABII CE ȘTII ȘI DOMNIA TA...

« COMME ONT DÉFILÉ LES VAISSEAUX DONT VOTRE
SEIGNEURIE EST INFORMÉE ».

RECHERCHE HISTORIQUE CONCERNANT L'ÉVOLUTION DE LA
FLEXION FÉMININE
À ALTERNANCE VOCALIQUE A / Ă DANS LES PARLERS DE
VALACHIE
(Résumé)

L'alternance vocalique *á / ă* est un trait de la flexion féminine roumaine, mystérieux parce qu'il est impossible à expliquer par les évolutions phonétiques régulières en roumain et absent d'une bonne partie des attestations anciennes des types qui devraient l'avoir, selon les règles morphologiques actuelles. Il est cependant très bien représenté en Valachie, dès les plus anciennes sources provenant de cette principauté. Malgré le fait qu'il n'est, au début, parfaitement régulier que dans certains types phonétiques et que son extension au-delà de ceux-ci s'avère avoir été assez lente, il reste jusqu'à présent un trait spécifique des parlers du sud de la Daco-Romania ; on l'y voit avoir gagné bien de terrain et avoir remplacé des paradigmes au début tout étrangers à ce modèle de formation du pluriel.

Cuvinte-cheie: *alternanță vocalică, tipuri de plural, tipuri de structură a radicalului, graiuri muntenești vechi, graiuri muntenești actuale.*

Mots-clé : *alternance vocalique, types de formation du pluriel, types de structure phonétique du radical, vieux parlers valaques, parlers valaques contemporains.*

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București
danamihaela.zamfirv@gmail.com;
danarautu@yahoo.com

CĂTĂLINA VĂTĂȘESCU

**... LA LOCUL CELA STRIMTUL...
LAT. STRICTUS ÎN ROMÂNĂ ȘI
ALBANEZĂ**

Construcția pe care am reținut-o în titlu este ea însăși un element morfologic bine cunoscut în comparația sistemului de articulare multiplă din română cu cel din albaneză. Nu ne propunem să ne oprim asupra articulării redundante, mulțumindu-ne să menționăm câteva studii care îi sunt dedicate. Lui B. P. Hasdeu – care pornește de la constatarea lui G. I. Ascoli că româna și albaneza ar reproduce o structură latină de tipul *homo ille ille bonus* (Ascoli 1877: 67) – i se datorează, cum se știe, prima analiză amănunțită (Hasdeu 1879). Gr. Brâncuș atrage atenția asupra caracterului „emfatic” al construcției, precizând că este specifică limbii române vechi și limbii populare, iar adjectivul articulat cu articol enclitic are funcția unei apoziții (Brâncuș 1995). Maria Marin califică hipercharacterizarea prin articulare drept o particularitate arhaică a graiurilor muntenești (Marin 2017). Ion Giurgea urmărește caracteristicile a ceea ce numește „dublă definitivitate” (Giurgea 2014).

Interesul nostru se îndreaptă spre comparația lexicală referitoare la perechea de termeni de origine latină continuați în română și în albaneză, rom. *strâmt* și alb. *i shtrenjtë* și la sinonimele lor, de asemenea păstrate din latină, rom. *îngust* și alb. *i ngushtë*.

Strâmt are, ca adjectiv, următoarele sensuri: 1. (Despre cavități, deschizături sau despre spații, încăperi etc., ori despre părți sau porțiuni ale acestora; în opoziție cu *larg*) care are dimensiunea transversală (relativ) mică; (despre căi de acces, despre locuri de trecere, despre ape, văi sau despre părți sau porțiuni ale acestora) care nu este (destul de) lat; cu lățimea (relativ) mică; îngust, mic; (despre obiecte de îmbrăcăminte sau de încălțăminte) care este croit sau făcut lipit (foarte mult) de corp; care a devenit insuficient de larg și nu mai permite mișcarea liberă a corpului. 2. (Despre spații delimitate, despre încăperi, construcții, teritorii, așezări, în opoziție cu *încăpător*) cu volum (extrem de) redus; care nu poate cuprinde mult; în care nu încap multe, mic, neîncăpător. 3. Figurat (învechit și re-

gional, despre viață, trai) sărac; 4. Figurat (despre oameni, despre medii sociale) care este lipsit de orizont larg, fiind preocupat de interese mărunte; (despre manifestări, acțiuni ale oamenilor) care denotă lipsă de generozitate, de noblețe sufletească; meschin' (DLR, s.v.).

Familia lui *strâmt* are un număr mare de derivate, care, la rândul lor, sunt baze pentru noi formații. Termenii au o capacitate remarcabilă de îmbogățire semantică prin utilizarea figurată. Unii dintre ei circulă numai la nivel popular, au răspândire regională, în timp ce alții, cu caracter cult, au fost folosiți rar și au ieșit din uz: verbul *a strâmta*, substantivele *strâmtare* și *strâmtat* 'acțiunea de a strâmta', *strâmtoare*, *strâmtime*, *strâmtețe*, *strâmtora* (verb pentru etimologia căruia DLR trimite la substantivul derivat *strâmtoare*¹), *strâmtorat*, *strâmtură*; derivate populare: *strâmțar* s.m. folosit de obicei la plural, 'cioareci, ițari' (în Muntenia), *strâmțas* 'ochi al hamului', *strâmteală* 'strâmtoare' (prezent și în limba română veche), diminutivele *strâmticel*, *strâmțișor*, *strâmtuț*; derivatul cu caracter cult, rar și învechit *strâmtător* 'obstrucțiv' (Cantemir) (DLR). *Strâmtură* a intrat de timpuriu în toponimie². Derivatele de la *strâmt* sunt atestate în documentele în latină și slavă, anterioare scrisului în română³. Am putea adăuga derivatul rar care apare ca antroponim în Muntenia: *Strâmtoraru* (într-un document din Țara Românească între 1551 și 1570, Constantinescu 1963: 16 B III 81).

Alb. *i shtrënjtë* are sensurile 'scump, costisitor; valoros'; 'drag, scump'; 'zgârcit' (FS 1980, s.v.). Cu acest ultim sens, *i shtrënjtë* corespunde participiului *strâns* al lui *a strânge*, folosit în sintagme cu substantivul *mână*: (*a fi*) *cu mâna strânsă*, *strâns la mână*, *mână strânsă* (DLR, s.v. *strâns* 4°). În albaneză, și adjectivul *shtrënguar* (*i*, *e*), provenind din participiul *shtrënguar* 'strâns' al verbului împrumutat din latină *shtrëngoj* 'a strânge', se folosește de asemenea figurat cu sensul 'avar, zgârcit', 'sărac', 'parcimonios': *njeri i shtrënguar* (= om strâns, econom), *jetesë e shtrënguar* (= trai strâns, sărac), *ishte ca i shtrënguar ai mësues* 'este cam aspru profesorul acela' (FS 1980, s.v.)⁴.

¹ Ca etimon al verbului, *strâmtoare* este indicat anume în TDRG.

² Frecvent, de exemplu, în Maramureș (și la românii din afara graniței), Banat, Transilvania: *Stramtura*, *Strâmtura*, *Stremtura*, *Valea Strâmturii*, *Stranturi*; de asemenea, *Strimka*, *Strimčiska*, *Strimčešik* (Drăganu 1933: *Indice*). Ultimele trei forme ar putea fi raportate la diminutivul *strîmticel*, *strîmticea* (?).

³ Vom reveni asupra celor mai vechi atestări atunci când vom discuta variantele de formă.

⁴ Asupra coincidenței semantice între română și albaneză, ca și asupra etimonului comun, lat. *stringere*, atrage atenția Pușcariu (PEW: nr. 1661). Brâncuș 1999: nr. 236 (*strânge*) evidențiază, pe lângă concordanța semantică dintre rom. *strâns* și alb. *shtrënguar*

Nu e lipsit de interes să ne oprim asupra antonimului *lirë* (*i*) ‘ieftin’ (FS 1980) al lui *shtrenjtë* (*i*). Este de reținut că antonimele celor doi descendenți ai lat. *strictus sunt diferite: în română, *strâmt* se opune, după sens, lui *larg*⁵ și lui *încăpător*, în vreme ce, în albaneză, *shtrenjtë* (*i*) se opune lui *lirë* (*i*). Cuvântul albanez provine din lat. *liber* (-*era*, -*erum*) ‘liber’. Etimonul latin se referea, în egală măsură, la oameni și la nume de lucruri și de abstracțiuni (Ernout-Meillet 2001: 355): ‘lipsit de constrângeri, neîngrădit; sincer; nelegat, nefixat’ (Walde, Hofmann 1938: 791). Româna nu îl conservă; puține idiomuri romanice occidentale au moștenit termenul: vechi logodorez *li(v)eru* ‘proprietar’, prov. *liure* ‘liber, eliberat’, cat. *lliure* ‘liber să se miște’, ‘frumos, bine crescut’ (REW³ 5012). Spre deosebire de *i shtrenjtë*, care în albaneza contemporană a pierdut din sensuri, antonimul *i lirë* păstrează și în limba actuală conținutul semantic al etimonului: ‘liber’, ‘(despre animale) lăsat liber, dezlegat’, ‘(despre obiecte) slobod, desfăcut, dezlegat, liber să se miște’ (FS 1980; Mann 1948: 248). Substantivul neutru derivat, prezent în scrierile vechi, *të liri* echivalează lat. *libertas* (*te liri te paesapi* = libertate fără socoteală) (Kuvendi: 101/3; 315).

Față de dicționarul din 1980, dicționarul explicativ albanez mai vechi (1954), care cuprinde un material mai bogat de limbă veche și dialectal, înregistrează și al doilea sens al adjectivului *shtrenjtë* (*i*, *e*), și anume ‘îngust’, pe care îl și glosează cu sinonimul *i ngushtë* (< lat. *angustus*)⁶: *rrugë e shtrenjtë* ‘drum strâmt, stradă îngustă’ (FS 1954, s.v. *i, e shtrenjtë*).

În FS 1980 găsim o interesantă utilizare adverbială: *shtrenjtë* – glosat ‘cu mari sacrificii, cu pierderi’ – : *i doli më shtrenjtë* (= îi ieși mai greu⁷). Pot fi aduse în discuție, după părerea noastră, construcțiile românești învechite *cu strâmt* = cu (mare) greutate: *Cu greu și cu strimt iaste neștine a da cap și începătură fieștecăruia lucru* (Stolnicul Cantacuzino, *apud* DLR, s.v. *strâmt*); *a-i fi strâmt* (la Dosoftei; și popular, *ibidem*); expresiile cu utilizarea lui *strâmt* substantivizat: *a se simți la strâmtul lui*, *a prinde pe cineva la strâmt* (*ibidem*), locuțiunea proverbială *este la largul lui și la strâmtul altuia* (Anton Pann, *apud* HEM, s.v. *alt, alalt*)⁸.

(*i*), folosirea absolută cu sensurile ‘econom’, ‘sărac’ a celor două sinonime albaneze: *i shtrenjtë* și *i shtrënguar*.

⁵ Lat. *largus* ‘bogat, darnic’ (DA, s.v. *larg*), ‘abondant’ (se dit des sources, des fleuves), ‘généreux’, sens prezent în derivate (Ernout-Meillet 2001: 342) a fost împrumutat și în albaneză cu sensul ‘departe’ (*larg*, adv.), ‘îndepătat’ (*i, e larg*). Sensul, diferit de cel din albaneză, pe care îl are rom. *larg* este comun cu toate limbile romanice (DA).

⁶ Vom reveni asupra acestei perechi de cuvinte cu origine latină.

⁷ Nu este exclusă traducerea ‘l-a costat mai mult’ (‘i-a ieșit mai scump’).

⁸ Există locuțiuni adverbiale paralele în franceză și italiană: à *l’étroit* ‘la strâmtoare, într-un spațiu înghesuit’, fig. ‘mal à l’aise, gêné’, it. *alle strette*.

Trebuie adăugat sensul figurat ‘dificultate, încurcătură’ al cuvântului *strâmtoare* (‘loc (foarte) strâmt’) (DLR, s.v.).

În albaneza textelor vechi, adjectivul *i, e shtrënjtë* păstra încă și sensurile identice corespondentului românesc. În dicționarul latin-albanez de la 1635, *shtreit* traduce lat. *angustus*⁹, *parcus*¹⁰ și *restrictus*¹¹ (Bardhi 1635: 5/10, 11; 83/10; 132/27); judecând după echivalentul din italiană, *scarso*, *i shtreitë* ar avea și sensul ‘rar, parcimonios’. Interesantă este traducerea lat. *angustia*¹² cu substantivul neutru derivat *të shtreitë*, ceea ce are echivalent în *Dictionarium valachico-latinum*, care datează aproximativ din aceeași perioadă, unde derivatul *strâmtură* este echivalat cu *angustia* (AC nr. 4454). Putem reține că în amândouă aceste dicționare lipsesc descendenții lat. *angustus* și sunt prezenți exclusiv cei ai lat. **strinctus*. În limba contemporană însă, pentru sensul ‘loc strâmt, îngust’ sunt folosite mai frecvent derivatele rom. *îngustime*, alb. *ngushtësi, ngushticë*¹³.

Prima atestare a termenului *shtrënjtë (i)* în albaneză este de la 1555 (în cel mai vechi text păstrat, *Liturghierul* lui Buzuku), cu sensul ‘zgârcit’: *Kush anshtë i shtrënjtë, e ma do me pasunë ar e vistar e gja embë këtë jetë se jetënë e amshueoshme* ‘Cine este zgârcit și mai mult vrea să aibă aur și bogăție și lucruri în viața asta decât viața veșnică’ (*apud* Topalli 2017, s.v.). Sensul ‘avar’ este prezent în latina târzie (Di Giovine 1982: 64). Absent, cum am văzut, în albaneza actuală, sensul ‘strâmt, îngust’ este bine cunoscut în limba veche: (despre haine) *petku më rri shtrëjtë* = haina îmi stă (vine) strâmtă; în nordul Albaniei, toponimul *Ura e Shtrënjtë* ‘Podul strâmt’, înregistrat de un autor din secolul al XVII-lea (Topalli 2017, s.v. *shtrënjtë*). Toponimul, ca și sintagma menționată mai sus, *rrugë e shtrënjtë*, corespund pasajului *la locul cela strimtul* din scrisoarea lui Neacșu.

Din câte ne dăm seama, până acum nu a atras destul atenția sensul figurat ‘strict’ cu care *shtrënjtë (i)* este prezent într-un text din 1706,

⁹ *Angustus* ‘strâmt, îngust’ (Guțu 1983).

¹⁰ *Parcus* ‘econom, strângător, sobru’; ‘avar, zgârcit’; ‘moderat, reținut, sobru’ (Guțu 1983).

¹¹ *Restrictus* ‘strâmt, scurt’, ‘strâns în cheltuieli’, fig. ‘reținut, rezervat’, ‘strict, sever’ (Guțu 1983).

¹² *Angustia* ‘Angst’ (REW³ 468), *angustia(e)* ‘Enge, Knappheit, Mangel, Schwierigkeit’ (Walde, Hofmann 1938: 49), *angustiae* f. pl. ‘(despre loc) strâmtime, îngustime’; ‘strâmtoare, defileu’; ‘strâmtorare, situație critică, lipsă, nevoie’ (Guțu 1983); ‘étroitesse, espace étroit, passage étroit, défilé; état de gêne; difficultés, situation critique’; în *Vulgata*, cuvântul se află adesea asociat cu *tribulatio(nes)* și înseamnă ‘angoisse, tourments, soucis’ (FEW, s.v. *angoisse*). Termenul s-a păstrat în toate limbile romanice, dar nu și în română și nu apare nici ca împrumut în albaneză. Atât româna cât și albaneza continuă numai adjectivul *angustus* și verbul *angustiare*.

¹³ Pentru sensul ‘situație materială grea’, albaneza contemporană utilizează, alături de *ngushticë, shtrëngesë* (din familia verbului *shtrëngoj* ‘a strânge’).

redactat în ghegă¹⁴: *Te kete prifti i famullise per esap me ndishkeum te prindet e tyne, mos te pritonjene me i derguem me zane uratet, nde mos kane me dhane te shtreint arresye gjykatesite dereitit Hyit e me paguem mb'at jete* ('Să aibă preotul parohiei de grijă să pedepsească pe părinții acelora [ai copiilor], să nu-și pregete să-i trimită să primească binecuvântările; dacă nu, au a da strictă socoteală judecății dreptului Dumnezeu și a plăți pe acea (cealaltă) lume') (Kuvendi 28/7); *Mos te jene lakmuesi te fitimit turpit e te bijene mbe dhune e mbe laqi te diallit, tue pasune per te dhane te shtreinte arresye nde gjyqi* ('Să nu fie lacom de câștigul rușinii și să cadă în răutatea și lațul diavolului, având de dat strictă socoteală la judecată) (Kuvendi 66/30); *nkryenjene ligja te shtreinta per detyre* ('se împlinesc legi stricte pentru datorie') (Kuvendi 67/26–27). După toate probabilitățile, traducerea din latină în albaneză este datorată prelatului italian Egidio D'Armento, iar supervizarea tipăririi a fost asigurată de asemenea de un prelat italian, Francesco Da Lecce¹⁵, amândoi învățând repede și stăpânind bine limba albaneză¹⁶ (Gurga 2009: 17, 32, 33). Dovada existenței în albaneză¹⁷ a accepțiunilor 'strict', 'exact', 'riguros', 'aspru' o aduce dicționarul lui Constantin Kristoforidhi, redactat în ultima parte a secolului al XIX-lea, unde *shtrenjt/shtrejt* adv. este echivalat cu gr. ἀκριβῶς 'exact' (alături de ἀκριβῶ 'scump'), iar *shtrenjtë (i, e, të) / shtrejtë (i, e, të)* cu ἀκριβής 'corect, precis' (Kristoforidhi 1961 [1904]). În franceza veche, adjectivul *étroit* avea, de asemenea, sensurile 'rigoureux', 'strict', 'sévère', iar adverbial, sensul 'strictement' (FEW, s.v. *étroit*).

Atât cuvântul din română, cât și cel din albaneză provin din forma neatestată *strinctus, variantă a adjectivului *strictus* refăcută sub influența verbului *stringere*¹⁸, care, de asemenea, s-a păstrat în română și în albaneză

¹⁴ Este vorba de o carte tipărită la 1706, cuprinzând hotărârile luate în urma întâlnirii de două zile a preoților catolici albanezi, lângă Lezha, în ianuarie 1703. Întâlnirea a avut loc în timpul vizitei apostolice a arhiepiscopului Vincentius Zmajevich în nordul țării. Textul, redactat în latină și tradus în albaneză, cuprinde măsurile preconizate de înaltul prelat trimis de Papa Clement al IX-lea în vederea doritei întăriri a bisericii catolice în fața valului de islamizare masivă a populației; cum se știe, Papa Clement însuși provenea dintr-o familie de albanezi din Italia.

¹⁵ Un al treilea posibil traducător este chiar arhiepiscopul Vincentius Zmajevich, autorul textului latinesc. Zmajević era croat. Asupra identității traducătorului există o bogată literatură, pentru care vezi Demiraj 2003: 78, nota 2; Gurga 2009: 32–34.

¹⁶ Da Lecce este autorul uneia din primele gramatici ale limbii albaneze, lucrare redactată în aceeași perioadă și care a fost și este constant folosită de cercetătorii limbii albaneze.

¹⁷ Ar putea exista o îndoială privitoare la adăugarea acestui sens de către traducătorii care nu erau vorbitori nativi.

¹⁸ Sau și prin analogie cu adjective cum sunt *cinctus*, *iunctus* etc. (FEW, s.v. *étraint*).

(*shtrëngo*j, cu participiul *shtrënguar*). *Strictus* (cu sau fără epenteza lui *-n-*) s-a conservat în toate limbile romanice (FEW, s.v. *étraint*). Este de reținut faptul că **strinctus* s-a păstrat, pe lângă română și albaneză, în italiana veche, precum și în unele dialecte italiene (în sud; în venețiana de est), în sardă (dialectul logudorez), în retoromană (ladina) (FEW, s.v. *étraint*, ILR 1969: 154) și în istroromană (istriotă) (Mihăescu 1993: 133)¹⁹. Celelalte idiomuri romanice continuă *strictus* (restul dialectelor și graiurilor italiene, retoromana – friulana, suprasilvana și engadina –, franceza, provensala, catalana, spaniola și portugheza) (REW³ 8305, FEW, s.v. *étraint*, ILR 1969: 154), dalmata (Mihăescu 1993: 133).

În albaneză, evoluția lui *ĩ* scurt are același rezultat ca în împrumuturile *dignus* > *denjë*, *signum* > *shenjë*, *piscis* > *peshk* etc.; la fel, **strinctus* > *shtrënjtë*. Excepție face varianta din dialectul tosc cu *-ë-*, *shtrënjtë* (Di Giovine 1982: 64, nota 205). În română, vecinătatea grupului *str-* influențează, foarte probabil, rezultatul evoluției lui *ĩ*, care nu mai este *e* (ca în *semn*, *pește*, *lemn* < *signum*, *piscem*, *lignum*), ci *ă* (sau *î*).

Cazurile de evoluție identică a lui *ĩ* scurt în română și albaneză au fost studiate de Haralambie Mihăescu. După părerea lui, în albaneză este vorba de două straturi de împrumuturi: unul mai vechi – în care vocala etimonului se păstrează ca atare (*cicerem* > *qiqër*) – și unul mai nou – în care *ĩ* evoluează la *e*, situație care corespunde celei din română (Mihăescu 1980: 307; 1993: 27–28). El nu se referă în chip special la **strinctus*. Guillaume Bonnet consideră că rezultatul *-e-* este cel așteptat în albaneză, incluzând și *shtrënjtë* pe lista de exemple cu evoluție normală a lui *ĩ*. El nu atribuie rezultatul *-i-* unei faze anterioare, pentru cazurile pe care le trece în revistă căutând explicații individuale: fie o posibilă influență greacă, fie acțiunea contextului fonetic (Bonnet 1998: 65–66).

Evoluției lat. *-ĩ-* > rom. *ă/î* (**strinctus* > *strâmt*) înainte de nazală nu i-a fost acordată atenție specială²⁰. Ceea ce a atras atenția a fost prezența frecventă a lui *-i-* în varianta *strimt*, pentru care s-au propus explicații. În româna veche, formele cu *-i-* sunt cunoscute în toate regiunile. În afara ariei formate din sudul Ardealului și Țara Românească (cu numeroase

¹⁹ Zonele din Romania occidentală în care se continuă etimonul cu nazală sunt enumerate de Di Giovine (1982: 91): sardă, dolomită, dialecte din Liguria occidentală, mare parte din Italia meridională și din Toscana veche.

²⁰ Vezi Avram 1991: 195–198, care face referire și la rezultatul evoluției lat. *-nct-* > rom. *-mpt-* (> *-mt-*). Pentru evoluția *-nct-* > *-mpt-* ca un caz particular de evoluție a grupului *-ct-*, vezi Candrea 1902: 91–92. Cât privește albaneza, de asemenea, rezultatul este cel așteptat: *-njt-* < lat. *-nct-*, ca urmare a palatalizării lui *n* precedent (*nj* = *ñ*) de către iotul din grupul *jt* (< *ct*). Într-o fază mai nouă, în ghegă *nj* (= *ñ*) > *j*, cu nazalizarea lui *e* (*shtrënjtë*) (Topalli 2017, s.v.); vezi și Di Giovine 1982: 92, 63–64.

exemple din traduceri ale lui Coresi, la Densusianu 1938²¹, Rosetti 1986: 456, 457), exemple cu *-i-* se află și în Moldova (*Strimtura*, an 1427, Rosetti 1986: 418). De notat și formele cu *-i-* ale verbului *a strânge*, în nordul Ardealului și în Maramureș, precum și în Banat: *stringe*, *stringă-se*, *strinseră* (Codicele Voronețean), *strinsul* (Palia de la Orăștie) (Rosetti 1986: 456, 457), *stringătoriu* (Banat, Hunedoara, Cartojan 1927–1928: 588). Această trecere a lui *ă/i* la *i* este rezultatul acțiunii consoanei continue precedente și nu ne aflăm în fața unui fenomen moștenit (Rosetti 1986: 456)²².

Spre deosebire de dialectul dacoromân, în care întâlnim numeroase variante fonetice, dialectele de la sudul Dunării au numai forma cu *-i-*²³. Și în unele limbi romanice occidentale întâlnim variante cu *-i-*: *strinto* (italiana veche și italiana de sud), *istrintu* (în dialectul logudorez al sardei), *striz* (în bretonă) (REW³, s.v. *strictus*), *stridu* (în corsicană) (FEW, s.v. *étroit*).

Spre deosebire de română, în albaneză *ĩ > e* a urmat evoluția obișnuită. În română, toponimul *Stremtura* din Maramureșul istoric, o formă rară pe care o înregistrează Al. Rosetti în *Istoria sa* (Rosetti 1986: 390)²⁴, este foarte probabil o grafie fără acoperire fonetică (în sensul că notează nu un *e*, ci o vocală centrală, sunet imposibil de redat în alfabetul latin folosit în documentele medievale). Datorită vechimii ei, nu trebuie trecută cu vederea, totuși, forma cu grupul *-mpt-* păstrat, prezentă în documentele redactate în latină, *Stremptura* (an 1420, GTR; ILR 2018: 666).

Ținând seama de forma *strimtu* care apare la 1521, revenim în cele ce urmează la variantele cunoscute ale adjectivului în română: *strimt*, *strămt*, *strâmt*, *strămt*, *strimpt*, *strânt* (DLR). *Strimt*, cu prezența lui *-i-* în toate formele din paradimă, are o mare frecvență: *Strimtele uși și îngustele căi duce-vă-vor în viață* (Coresi); *strimta și cu truda viață să iubim* (Coresi); *veșmânt strimt* (Palia de la Orăștie, 1581–1582); *Cu greu și cu strimt iaste neștine a da cap și începătură fieștecărui lucru* (Stolnicul Cantacuzino); *strimtă reciprocitate* (Curierul Românesc 1832),

²¹ Amintim : *strimt*, *strimță*, *strimtură*, *strimteală*, *strimturile* (f. pl.) și *stringe*, *strinsuriei* (Densusianu 1938: indice).

²² Prezența lui *-i-* nu este continuarea unui stadiu străvechi nici după părerea lui Pușcariu 1905: 317, nota; Pușcariu 1927–1928, p. 770–771. După Densusianu 1938, *-i-* s-ar explica prin acțiunea formei de plural, explicație acceptată în parte și de Pușcariu 1927–1928.

²³ Dr. *strâmt*, ar. *strimtu*, megl. *strimt*, ir. *strint* (ILR 2018: 531; în ILR 1969: 307, în tabelul de corespondențe între dialectele românești pe baza cărora se stabilește inventarul lexical al românei comune, Ion Coteanu lasă loc gol pentru istroromână). Pentru formele din dialectele de la sudul Dunării, vezi DDA², Capidan 1928, Neiescu 2019, cu bibliografie.

²⁴ Vezi și nota 2 pentru atestările din Drăganu 1933.

îmbrăcătură strimță (Heliade), *haine prea strimte* (pe la 1840, într-un text tipărit la București), *alee mai strimță, staul prea strimt* (1850, autor muntean), *farmec dând cărării strimte*, Eminescu (alături de *în cercul vostru strâmt*), *interesul strimt* (Măiorescu), *Și patru margini de pământ/ Ce strimte-au fost în largul lor!* (Coșbuc), *inimi seci și strimte* (Vlahuță), *apartament extrem de strimt* (Nicolae Breban) (DLR, s.v. *strâmt*).

Cum se vede din exemplele date în DLR, formele cu *i* apar și în limba literară, indiferent de regiunea din care provine autorul. G. Ivănescu consideră că este vorba de pătrunderea unui fapt de limbă populară în limba literară (Ivănescu 2000: 670, nota 2).

În documentele latine și în cele slavo-române apar timpuriu atestate în onomastică derivate cu *-i-*: *Strimțură*²⁵ (an 1420, GTR, ILR 2018: 656, 666; an 1428; DLRV, an 1528, Moldova, DERS), *Strimțisor* (Țara Românească, an 1486, Bogdan 1946 s.v., DERS), nume de sat care face pereche cu numele altui sat, la origine termenul de bază, *Strimțul* (Țara Românească, an 1486, Bogdan 1946 s.v., DLRV; an 1515, DERS).

Într-o altă serie de toponime recunoaștem varianta mai veche, cu *â* (chirilic ѡ): *Strâmtură* (an 1584, Moldova, DERS, an 1603, Moldova, Bogdan 1946: 202); *Strântură* (sec. XVII, Moldova, Bogdan 1946: 202). Antroponimul *Strâmture* (an 1572, Țara Românească, DERS) poate explica toponimul *Strâmturești* (an 1624, Țara Românească, Bogdan 1946: 202)²⁶; gârla *Strâmti*, Moldova, 1546 – alături de varianta cu *i* asociată cu un flectiv slav: *usta strimțulov*, Țara Românească, 1581 (Bogdan 1946).

Chiar dacă toate variantele fonetice sunt prezente în toate zonele dialectului dacoromân, frecvența lor diferită caracterizează o regiune sau alta. După Tiktin, de regulă, *strimt* este specific pentru Muntenia, iar *strâmpț* pentru Moldova (TDRG, s.v. *strâmt*). Într-adevăr, exemplele din DLR, cu păstrarea grupului *-mpt-*, așteptat ca rezultat al evoluției grupului *-nct-*, provin din Moldova și Basarabia: *ușa strâmpță; despărțitură strâmpță; Pământul părea prea strâmpț*. Forma apare și în alte regiuni: *strâmpț, strâmpțez, strâmpțură* (AC nr. 4452, 4453, 4454, în traducerea cuvintelor din familia lat. *angustus*), *Strâmpțul*, nume de sat în Mehedinți (an 1415, ILR 2018: 715). Tot din Moldova, notăm un exemplu din Cantemir: *pre neprietinul obștii la strâmpțul lui și la largul nostru să-l aducem*. Reținem exemplul și pentru folosirea substantivată, în relație cu antonimul *larg* (din construcția *la largul...*, care este mult mai frecventă); construcția apare și la Anton Pann (*la largul ei și la strâmtul meu*) și la Macedonski (*Curtea, ce a drept nu le mai încăpea, Se simțeau într-însa*

²⁵ Vezi și mai sus la Rosetti 1986: 418.

²⁶ Damian Bogdan îl transcrie pe ѡ prin â.

la *strâmtul lor*); în ambele exemple se observă varianta fonetică cu -î-, *strâmt* (DLR)²⁷.

Cum arată rezultatele anchetelor dialectale, varianta *strimt* este frecventă în Muntenia, alături de *strimtă*, dar și *strimptă* (cu conservarea grupului -mpt-), *strimtoare*; există însă, aici, și variante cu -î-: *strâmtar*²⁸, *strâmteală*, *strâmtoare* (DGDS: 251, 255).

Frecvența folosire a entopicului *strimtură* face ca el să fie inclus, alături de *culme*, *muncel*, *vale*, *răpă* (*ripă*), *coastă*, *val*, *lac*, *grui*, *runc*, *muchie*, *ruptură*, *luncă*, *pisc*, *măgură*, pe o listă de denumiri românești ale formelor de relief, așa cum apar ele în documentele slavo-române (Djamo *et alii* 1963: 155). Reținem în acest context definiția dată de Teodor Porucic entopicului *cazan*: *trecătoare* (*cheie*) *strâmtă* plină de apă *curgătoare repede* (Porucic 1930: 468)²⁹. Definiția aceasta amintește spusele din scrisoarea de la 1521 despre *locul acela strimtul* de pe Dunăre, cunoscut, de fapt, sub numele *Cazane*.

Lat. *angustus* adj. 'strâmt, îngust'; '(în timp) scurt'; 'limitat, restrâns, mic'; 'greu, periculos'; 'mărunt, meschin' (Guțu 1983) s-a păstrat într-un număr mic de limbi în România occidentală, în spaniolă, vechea portugheză, catalană (PEW 860, REW³ 471), în unele cazuri cu sensuri concrete și specializate³⁰. Matteo Bartoli arată că *angustus* este un termen mai vechi în raport cu *strictus* (care apare ca o inovație; Bartoli 1925: 7). Este de reținut, așadar, că în română și albaneză sunt continuate amândouă cuvintele³¹. Reținem precizarea că *îngust* se opune lui *lat*, așa cum *strâmt* are *larg* ca antonim (DA, s.v. *îngust*). În limba veche, atât în română cât și în albaneză, descendenții celor doi termeni latinești au fost frecvenți. Cu timpul însă, albaneza l-a înlocuit pe *shtrenjtë* (*i*, *e*), în aproape toate contextele, cu sinonimul *ngushtë* (*i*, *e*), păstrând *shtrenjtë* (*i*, *e*) doar cu sensul 'costisitor, de preț'. Astfel, alb. *i ngushtë* adj. 'îngust'; 'apropiat'; 'meschin' înlătură pe *i shtrenjtë* în construcția din limba veche

²⁷ Ne-am referit mai sus, din punct de vedere lexical, la această expresie.

²⁸ Cuvântul circulă și cu variantele *strimțar* și *strimtar* (DLR, s.v. *strâmtar*). Zamfira Mihail arată că forma *strâmțari* pl. și *strâmțari* sunt derivate recente. Împreună cu denumirea sinonimă *strâmți de dimie*, termenii sunt specifici pentru Muntenia (Mihail 1978: 79).

²⁹ Adăugăm cealaltă definiție pe care o dă în alt loc: *cataractă, fierbătoarea din josul cataractei* (Porucic 1930: 190).

³⁰ Substantivele derivatele sp. *congost*, pg. *congosta*, *cangosta* cu sensul 'trecătoare', 'drum îngust între ziduri' (REW³) trimit la rom. *strâmtură* (*strimtură*). Trebuie adăugat prov. *angós* 'gorge, passage étroit' < *angustus*, reținut de Densusianu 1937: 334.

³¹ Conservarea lui *strinctus alături de *angustus* ar putea fi pusă în legătură (făcând o supoziție îndrăzneată) cu faptul că în cele două limbi există termenii autohtoni *strungă*, respectiv *shtrungë*, care presupun o formă comună *stronga (< i.e. *streng- 'loc strâmt'). Pentru istoria cuvintelor *strungă* și *shtrungë* vezi Brâncuș 1983: 118.

petku më rri shtrejtë ‘haina îmi este strâmtă’. În albaneza actuală se spune *petkat rrinë ngushtë*; *jam ngushtë*, *rashë ngushtë* ‘hainele vin strâmt’; ‘a fi la strâmtoare, la ananghie’; ‘a cădea la strâmtoare, a fi în dificultate’ (FS 1980)³²; *jam ngushtë për* ‘a avea mare nevoie de...’ (FS 1954). Derivatul *ngushticë* (< *ngushtë*) ‘strâmtoare (în mare)’ și figurat, ‘strâmtoare, situație grea’ corespunde perfect semantic lat. *angustiæ* s. f. pl. – pe care dicționarul din 1635 îl traducea, cum am văzut, cu *të shtrejtë*. În română este utilizat în continuare *strâmtoare* s. f., derivat de la *strâmt*. Pentru a echivala alb. *miq të ngushtë* în română se folosește adjectivul de la participiul verbului *a strânge*, *strâns*: *prietenie strânsă*.

În concluzie, se poate constata că româna și albaneza au continuat cele două sinonime din latină: *strinctus și *angustus* și verbele corespunzătoare, *stringere* > *a strânge*, *shtrëngoj* și *angustare* > *a îngusta*, *ngushtoj*. În trecerea la română a lui *strinctus, evoluția lui *ĩ* a fost condiționată de prezența grupului consonantic de la inițială și de poziția nazală, ceea ce în albaneză nu s-a petrecut. În istoria românei, grupul de la inițială a continuat să aibă influență asupra vocalismului; de pronunțarea lui depinde varianta *strimt*, în uz nu numai în regiunile de sud ale dacoromânei, dar și în alte zone ale dialectului de la nordul Dunării. Dialectele de sud prezintă aproape exclusiv variantele cu *-i-* la toate cuvintele din familie. În epoca veche – nu numai în română, dar și în albaneză –, sinonimia dintre aceste două serii de cuvinte era aproape perfectă; ea continuă în română (abstracție făcând de specializările contextuale), pe când în albaneză a încetat: *ngushtë* l-a înlocuit, în timp, pe *shtrenjtë*, care s-a specializat pentru sensul ‘de preț’; ‘avar’.

SURSE

- AC – *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*. Studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu, București, Editura Academiei, 2008.
- Bardhi 1635 – Franciscum Blanchum, *Dictionarium latino-epiroticum*, Roma, Romæ, Typis Sac. Congr. de Propag. Fide, 1635, ediție critică de Bardhyl Demiraj, Shkodër, Botime françeskane, 2008.
- Da Lecce 1702 – *Át Francesco Maria da Lecce, Dittionario italiano-albanese (1702)*, botim kritik me hyrje dhe fjalësin shqip përgatitur nga Gëzim Gurga, Skodër, Botimet françeskane, 2009.
- Kuvendi – *Concili provintiaali o Cuvendi j Arbenit, Romæ 1706*, Botim kritik, teksti kritik, përgatitur dhe pajisur me shënime si edhe me konkordancat leksikore nga Bardhyl Demiraj, Shkodër, Botime franceskane, 2012.

³² În română se găsesc, mai rar, exemple asemănătoare: *cărările vieții... înguste* (Eminescu, DA, s.v. *îngust*).

BIBLIOGRAFIE

- Ascoli 1877 – G. I. Ascoli, *Saggi e appunti* II. *Lignana, Camarda, Albanesi e Slavi del Molise*, în *Studj critici*, II, Roma, Torino, Firenze, Ermano Lœscher, p. 31–82.
- Avram 1991 – Andrei Avram, *Nazalitatea și rotacismul în limba română*, București, Editura Academiei.
- Bartoli 1925 – Matteo Bartoli, *Introduzione alla neolinguistica (Principi, scopi, metodi)*, Geneva, L. S. Olschki.
- Bogdan 1946 – Damian P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavoromâne*, Institutul de Studii și Cercetări Balcanice, Seria filologică, Nr. 1, București.
- Bonnet 1998 – Guillaume Bonnet, *Les mots latins de l'albanais*, Paris, Montréal, L'Harmattan.
- Brâncuș 1983 – Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Brâncuș 1995 – Grigore Brâncuș, *Note în legătură cu postpunerea articolului definit, în Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, Institutul Român de Tracologie, Bibliotheca Thracologica, VIII, București, p. 98–110.
- Brâncuș 1999 – Grigore Brâncuș, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, Institutul Român de Tracologie, Bibliotheca Thracologica, XXX, București.
- Caietele Sextil Pușcariu*, III – Eugen Pavel, Nicolae Mocanu, Dumitru Loșonți, Adrian Tudurachi, Cosmina Berindei, Cosmin Borza, Elena Faur, Andreea-Nora Pop, Veronica Vlasin, Bogdan Harhătă (editori), *Caietele Sextil Pușcariu, Actele Conferinței Internaționale „Zilele Sextil Pușcariu”. Ediția a III-a, Cluj-Napoca, 14–15 septembrie, 2017*, Cluj-Napoca, Scriptor și Argonaut, 2017.
- Candrea 1902 – I.-A. Candrea-Hecht, *Éléments latins de la langue roumaine. Le consonantisme*, Paris, Librairie Émile Bouillon, Éditeur.
- Capidan 1928 – Th. Capidan, *Meglenoromânii*. III. *Dicționar Meglenoromân*, Academia Română. Studii și cercetări, XXV, București, Imprimeria Națională, Cartea românească.
- Cartoian 1927–1928 – Nicolae Cartoian, *Cel mai vechiu zodiac românesc: Rujdenița Popei Ion Românul (1620)*, p. 584–601.
- Constantinescu 1963 – N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Academia Română. Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român, V, București, Editura Academiei.
- Demiraj 2003 – Bardhyl Demiraj, *Aktet e „Kuvendit të Arbënit” dhe rëndësia e tyre në studimet albanologjike*, în Demiraj 2004, p. 78–87 [https://www.albanologie.uni-muenchen.de/downloads/publikationen-demiraj/bearbeitet_aktet-e-kuvendit.pdf].
- Demiraj 2004 – Bardhyl Demiraj (ed.), *Kuvendi i Arbënit – Tubim shkencor-kulturor në 300-vjetorin e mbajtjes së tij*, Muni, shtator 2003, Prishtinë.
- Densusianu 1937 – Ovid Densusianu, recenzie la Simin Palay, *Dictionnaire du béarnais et du gascon modernes (bassin de l'Adour), 1932*, în „Grai și suflet”, p. 333–338.
- Densusianu 1938 – Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. II. *Le seizième siècle*, în Densusianu *Opere*, II, *Linguistica*, ediție critică și note de V. Rusu, prefată de B. Cazacu, București, Editura Minerva, 1975.
- Di Giovine 1982 – Paolo Di Giovine, *Il gruppo ct latino in albanese*, Istituto di glottologia, Università di Roma, Biblioteca di Ricerche Linguistiche e Filologiche 12.
- Djamo et alii 1963 – Lucia Djamo, Olga Stoicovici, Maria Osman-Zavera, Elena Lința, Mihai Mitu, *Trăsăturile specifice ale limbii slavone de redacție românească (sec. al XIV-lea – al XVI-lea)*, în „Romanoslavica”, IX, p. 109–163.

- Drăganu 1933 – Nicolae Drăganu, *Români în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, Academia Română. Studii și cercetări. XXI, București, Imprimeria Națională.
- Ernout-Meillet 2001 – Alfred Ernout, Antoine Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, tirage de la 4e édition augmentée d'additions et de corrections par Jacques André, Paris, Klincksieck.
- Giurgea 2014 – Ion Giurgea, *Construcția cu dublă definitivitate în limba de azi și în limba veche*, în Zafiu, Dragomirescu, Nicolae 2014, p. 109–120.
- Gurga 2009 – Gëzim Gurga, *Hyrje* (vezi Da Lecce 1702), p. 11–83.
- Guțu 1983 – *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Hasdeu 1879 – B. P. Hasdeu, *O pagină din sintaxa româno-albaneză. Reduplicarea și triplicarea articolului definit*, în Hasdeu 1984 [1879], p. 432–480.
- Hasdeu 1984 [1879] – B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, tomul II, ediție îngrijită și note de G. Mihăilă, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Ivănescu 2000 – G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, ediția a II-a, îngrijirea ediției, indice de autori și indice de cuvinte Mihaela Paraschiv, Iași, Editura Junimea.
- Kristoforidhi 1961 [1904] – Constantin Kristoforidhi, *Fjalor shqip-greqisht hartuar së pari me alfabet greqisht dhe botuar në Athinë më 1904*, transkriptuar tani me alfabet shqip dhe përpunuar prej Aleksander Xhuvanit, 1961, ribotim, Prishtina, 1977.
- Mann 1948 – S. E. Mann, *An Albanian-English Dictionary*, London, New York, Toronto, Longmans, Green and Co. Ltd.
- Marin 2017 – Maria Marin, *O particularitate a graiurilor muntenesti – hipercharacterizarea prin articulare*, în *Caietele Sextil Pușcariu*, III, p. 259–266.
- Mihail 1978 – Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, București, Editura Academiei.
- Mihăescu 1980 – Haralambie Mihăescu, *Note despre fonetica și morfologia elementului latinesc din albaneză*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXXI, 3, p. 307–309.
- Mihăescu 1993 – Haralambie Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, București, Editura Academiei.
- Neiescu 2019 – Petru Neiescu, *Dicționarul dialectului istroromân*, IV, București, Editura Academiei.
- Porucic 1930 – Teodor Porucic, *Lexiconul termenilor entopici din limba română în Basarabia*, în „Arhivele Basarabiei”, II, nr. 2, p. 186–202, nr. 4, p. 468–476.
- Pușcariu 1905 – Sextil Pușcariu, *Studii și notițe etimologice*, X. *Etimologii*, în „Convorbiri literare”, XXXIX, nr. 4, p. 297–326.
- Pușcariu 1927–1928 – Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în „Dacoromania”, V, p. 744–800.
- Rosetti 1986 – Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, ediție definitivă, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Topalli 2017 – Kolec Topalli, *Fjalor etimologjik i gjuhës shqipe*, Qendra e studimeve albanologjike, Tirana, Botimet Jozef Durrës.
- Walde, Hofmann 1938 – *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch* von A. Walde, 3., neubearbeitete Auflage von J. B. Hofmann, 1. Band, A–L, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Zafiu, Dragomirescu, Nicolae 2014 – Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae, *Limba română: diacronie și sincronie în studiul limbii române*, I, București, Editura Universității din București.

SIGLE

- DA – *Dicționarul limbii române* (DA), sub conducerea lui Sextil Pușcariu, A–Lojnică, Academia Română, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea; Imprimeria Națională; „Universul”, 1913–1948.
- DDA² – Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân. General și etimologic*, ediția a II-a augmentată, București, Editura Academiei, 1974.
- DERS – *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374–1600*, redactor responsabil, Gh. Bolocan, București, Editura Academiei, 1981.
- DGDS – *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice, III, Literele P–Z*, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, coordonator: Maria Marin, București, Editura Academiei, 2011.
- DLR – Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, redactori responsabili: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu, Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei, 1965–2010.
- DLRV – G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI)*, București, Editura Enciclopedică română, 1974.
- FEW – Walter von Wartburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, [<https://apps.atilf.fr/lecteurFEW/index.php/site/index.>; consultat pe 24.10.2022].
- FS 1954 – *Fjalori i gjuhës shqipe*, red. K. Cipo, Eq. Çabej, M. Domi, A. Krajni, O. Myderizi, Tiranë, „N. Frashëri”.
- FS 1980 – *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, Akademia e shkencave e Shqipërisë, red. resp. A. Kostallari, Tiranë, „N. Frashëri”.
- GTR – Ana-Cristina Halichias, *Glosar de termeni românești din documentele latine. Secolele al XIII-lea – al XVI-lea*, București, Editura Universității din București, 2010.
- HEM – B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și populare a românilor*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, I–III, București, Editura Minerva, 1972–1976.
- ILR 1969 – Academia Română, *Istoria limbii române*, II, colectiv de revizie, Ion Coteanu, I. Fischer, Marius Sala, București, Editura Academiei Române.
- ILR 2018 – Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *Istoria limbii române*, I, coord. Marius Sala, Liliana Ionescu-Ruxândoiu; revizie științifică Grigore Brâncuș, Gheorghe Chivu, Alexandru Mareș, București, Univers Enciclopedic Gold.
- PEW – Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, Carl Winter’s Universitätsbuchhandlung, 1905.
- REW³ – Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, 3. vollständig neubearbeitete Auflage, Heidelberg, Carl Winter’s Universitätsbuchhandlung, 1935.
- TDRG – H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, I–III, București, Staatsdruckerei, 1903, 1911, 1924. *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 3. überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Cluj-Napoca, Clusium, 2000, 2003, 2005.

...*LA LOCUL CELA STRIMTUL*... « À CET ENDROIT SERRÉ ».
LAT. *STRICTUS* EN ROUMAIN ET EN ALBANAIS
(Résumé)

Nous avons choisi un passage de la lettre du boyard Neacșu de Câmpulung comme point de départ d'une analyse comparative des reflets d'un même mot latin dans deux langues qui ont en commun non seulement ce qui est le substratum du roumain, mais aussi ce qui pourrait être appelé le superstratum de l'albanais (à savoir le riche fonds d'emprunts au latin, par lequel cette langue est « à moitié romane »). Nous avons commenté les ressemblances phonétiques qui tiennent des « choix » entre les variantes continuées après la désintégration du latin classique (l'évolution de *i* court, la modification du groupe consonantique médial sous l'influence de l'infinitif *stringere*, etc.), auxquelles s'ajoute en roumain la variation du vocalisme après le groupe initial *str-* (qui, de même qu'autres consonnes – simples ou formant des groupes – peut modifier le timbre des voyelles palatales, en en faisant des voyelles centrales). Nous avons suivi aussi le trajet de l'emploi des continueurs de *strictus* en tant que moyen d'établir de nouveaux faisceaux de coïncidences et de différenciations entre ces deux langues.

Cuvinte-cheie: evoluția lui *i* scurt latin, evoluția grupului lat. *ct*, velarizarea după grupuri cu *r* în română, evoluții semantice speciale.

Mots-clé : évolution de *i* court latin, évolution du lat. *ct*, vélarisation après des groupes à *r* en roumain, évolutions sémantiques particulières.

Institutul de Studii Sud-Est Europene
al Academiei Române
București
catavata49@yahoo.fr

VICTOR CELAC

**ORIGINEA ȘI ETAPELE FIXĂRII ÎN ROMÂNĂ
A VOCABULEI DE AFIRMAȚIE *DA*.
ROLUL TRADUCERILOR DIN PERIOADA DE
MODERNIZARE A LIMBII ROMÂNE (1780–1860)**

1. Introducere

Limba română dispune de vocabula sau particula de afirmație *da*, general cunoscută și întrebuițată în prezent. În limba româna ca limbă istorică, acesta nu este singurul mijloc de a răspunde afirmativ la o întrebare, dar în româna literară și modernă, începând cu aproximativ 1860, el a devenit mijlocul principal. Prin această cercetare ne propunem să aducem o serie de precizări și clarificări privind originea și vechimea lui *da* în limba română, regiunea geografică și registrele lingvistice în care acest element lexical a circulat în etapele inițiale, precum și factorii care au contribuit la generalizarea uzului, adică la fixarea lui *da* ca element al limbii comune, general cunoscut și utilizat. În acest scop vom recurge, între altele, la un corpus bilingv franco-român, conținând texte franceze și traduceri lor românești, începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Din punctul de vedere al originii sale propriu-zise, particula de afirmație *da* este, după toate probabilitățile, un împrumut din bulgară. A circulat inițial, probabil începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în limba oamenilor simpli din Muntenia și din Oltenia, așadar, ca element *bazilectal*. În primele decenii ale secolului al XIX-lea a pătruns în textele literare ale unor scriitori munteni (primul fiind Iancu Văcărescu). Până pe la 1860, a circulat aproape exclusiv în limba literară din Țara Românească. Fixarea și generalizarea lui *da* ca element al limbii comune, folosit de scriitori și de publicul larg din toate provinciile românești, se produce începând cu deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea. La acest proces de generalizare au contribuit influența culturală rusă (în rusă existând o particulă de afirmație cu aceeași formă și cu același sens), precum și cea

franceză (în franceză există o particulă de întărire *da*, folosită cel mai adesea în îmbinarea *oui-da*). După părerea noastră, putem vorbi, în acest caz, de confluența unor transferuri culturale din două direcții diferite (rusă și franceză), care s-au grefat pe un element regional (de origine bulgară), recent și el în limbă la data respectivă, cu care au fuzionat.

1.1. Câteva observații terminologice, gramaticale, pragma-stilistice și funcționale privind particulele *da* și *nu*

Ca parte de vorbire, *da* și *nu* sunt descrise drept adverbe, atât în dicționarele de referință ale limbii române (DEX, MDA, DLR etc.), cât și în lucrările de gramatică cele mai importante. De exemplu, în ultima gramatică a Academiei Române, în volumul consacrat morfologiei, capitolul „Adverbul” (semnat de Andreea Dinică), *da* și *nu* sunt menționate într-o listă de adverbe neanalizabile, cuvinte monomorfemate, din care mai fac parte: *ba*, *abia*, *acolo*, *azi*, *aici*, *cât*, *cum*, *lesne*, *mereu* și multe altele (GALR, I: 588). În continuare, în subcapitolul „Descrierea sintactică a adverbului”, se vorbește despre adverbe neintegrate sintactic: „Un grup restrâns de adverbe se caracterizează prin faptul că sunt plasate în planul enunțării, ca enunțuri independente, sau la nivel propozițional, ca enunțuri parantetice” (GALR, I: 591), context în care *da* și *nu* sunt calificate drept *substitute de frază* sau *profraze*: „Substitutede de frază (profrazele) *da* și *nu* funcționează, cu precădere în planul dialogului, ca unități independente, cu statut de enunț neanalizabil. Ele substituie o propoziție afirmativă (*da*) sau negativă (*nu*), reluând integral sau parțial conținutul propozițional al antecedentului. În plan pragmatic, sunt folosite pentru marcarea acordului, acceptării (*da*) sau a negării (*nu*)” (GALR, I: 591). Se mai observă că „în anumite situații, profrazele *da* și *nu* pot apărea și integrate sintactic, în poziția unei subordonate: *Poate că da*, *poate că nu*, *căci multe s-au întâmplat de atunci...* [...] sau a unui predicat: *El nu*, *ea da*.” (GALR, I: 591).

În volumul a doilea al aceleiași lucrări academice, consacrat sintaxei, în capitolul „Afirmația” (semnat de Rodica Zafiu; GALR, II: 671–679), *da* este descris numai ca profrază. În schimb, în capitolul „Negația” (redactat tot de Rodica Zafiu; GALR, II: 680–701), se discută despre *nu* cu două valori funcționale: (1.) *profrază* și (2.) *morfem* sau *marcă de negație* (vezi detalii aici mai jos). În plus, cel puțin o dată, *nu* este descris cu termenul generic *particulă* (p. 694: „Particula *nu* neagă instrumente pragmatice și chiar pe cele considerate ca gramaticalizate, ale formării gradației, ca *foarte*: *un om nu foarte serios*”).

Urmărind terminologia folosită într-o altă lucrare de referință recentă, publicată în engleză – Pană Dindelegan 2013 (având, în parte, aceiași autori ca și GALR) – am constatat un uz relativ ridicat al noțiunii *particle* ‘particulă’, uneori cu determinări:

- „negative particle *nu* ‘not’ ” (p. 125);
- „a special particle, *ba*” (p. 125; v. și p. 565);
- „focusing particle”, cu referire la *doar/doară, nici, numai, și* ‘de asemenea’ (toate la p. 458; v. și p. 42);
- „adverbial particles *au, doară, au doară, oare, au nu, au nu... doară*” (p. 540);
- „modal epistemic particles are used in interrogatives: *oare* ‘I wonder/maybe’ ” (p. 583).

În plus, sunt calificate drept particule următoarele elemente: morfemul de infinitiv *a* (p. 125); adverbele *cam, mai* (ambele la p. 42); morfemul de viitor *o* (din *o să plec* etc.; p. 38, 40); marca de conjunctiv *să* (p. 30, 40 și *passim*).

Revenind la cuvintele prin care se exprimă afirmația și negația, observăm că alternanța la nivelul terminologiei vehiculate (*vocabulă, morfem, marcă, profrază, particulă* etc.) se explică, cel puțin în parte, prin faptul că e vorba de puncte de vedere diferite, fiecare perfect justificat în sine. Nu e niciun fel de contradicție în a aprecia că:

- din punct de vedere lexicologic, *da* și *nu* sunt vocabule, unități sau elemente lexicale;
- din punct de vedere funcțional și discursiv, distingem între *nu* morfem de negație, integrat sintactic, care neagă o parte a enunțului sau întreg enunțul (*Nu vreau; nu departe*) și *nu* profrază, neintegrat sintactic (*Nu!* – izolat, ca răspuns la o întrebare, solicitare, sau aflat în raport de apozitie cu ceea ce spune în continuare vorbitorul). În privința lui *da*, constatăm că acesta funcționează numai ca profrază, neintegrată sintactic¹ – româna nedispunând de un morfem de afirmație integrat sintactic;
- din punct de vedere morfologic, profrazele *da* și *nu* sunt mai degrabă particule decât adverbe².

¹ Termenul *profrază* are drept corespondent în engleză *pro-sentence* (v. Pană Dindelegan 2013: *passim* și în special 564).

² Eugeniu Coșeriu, în prelegerea *Principii de sintaxă funcțională*, discutând despre *da* și *nu*, se pronunță în mod univoc împotriva includerii lor în clasa adverbilor: „Aceste elemente de afirmare sau negare [...] nu sunt deloc adverbe, ci sânt, cum vedeți, pronume de frază, sau sânt *pro-text*” (Coșeriu 1992–1993: 82).

Variația la care ne referim se explică și prin diferențe ce țin de tradiția cercetărilor din domeniu, de la o țară sau zonă culturală la alta. Astfel, în spațiul românesc, ca și în cel francez și în cel englez, elementele corespunzătoare sunt descrise, în mod tradițional, drept *adverbe*, din punctul de vedere al încadrării lor morfologice. În schimb, în spațiul rusesc, german și altele din Europa centrală, se vorbește despre *particule*, când se face referire la vocabulele de afirmație echivalente cu rom. *da* și *nu* (germ. *Partikel*, rus. *частица* etc.; Klimkowski 2020: 79).

Urmărind punctual modul cum sunt etichetate *da* și *nu* în două dicționare elaborate și publicate la Chișinău, în deceniile al optulea și al nouălea ale secolului al XX-lea, am constatat o „confluență a tradițiilor” *sui generis*. În SDEM, un dicționar etimologic, *da* este etichetat ca *adverb* (p. 97), în conformitate cu tradiția românească. Credem că această opțiune a autorilor SDEM se explică prin orientarea lor spre lucrările și dicționarele de referință românești (v. Bibliografia, p. 677–678) – lexicul moștenit este prezentat în perspectivă romanică, fiind citate sistematic date din dialectele sud-dunărene și din cele mai importante limbi neolatine. În schimb, în DELM, un amplu dicționar explicativ, cuvintele *da* și *nu* sunt calificate drept *particule*, opțiune tributară, după părerea noastră, modelului lexicografic rusesc.

Ținând seama de cele expuse până aici, încadrarea profrazelor *da* și *nu*, ca și a morfemului de negație *nu*, în clasa adverbelor ni se pare foarte discutabilă. Nu vedem în ce mod aceste elemente s-ar apropia, câtuși de puțin, de o definiție a adverbului, care, în mod prototipic, „funcționează ca determinativ al verbului, al adjectivului sau al altui adverb” (GALR, I: 585). În cele ce urmează, pentru a ne referi la *da* și *nu*, vom recurge alternativ la termenii *particulă*, *vocabulă*, *profrază*, distingând, de fiecare dată când va fi necesar, profraza negativă *nu* de morfemul sau marca de negație *nu*.

În încercarea de a pune în evidență valorile funcționale esențiale ale lui *da* și *nu*, am creat un tabel destul de sintetic și sumar, în care am inclus cele două elemente cu sens opus, care formează micro-sistemul mijloacelor de afirmație, respectiv negație. Am apreciat că poate fi utilă urmărirea situației unor elemente corespunzătoare lui *da* și *nu* din alte limbi. Așadar, am inclus în tabelul de mai jos exemple de contexte minimale: o întrebare polară sau totală (care cere un răspuns prin *da* sau *nu*) și răspunsurile posibile (pozitiv și negativ), în română și în patru limbi europene dintre cele mai cunoscute.

	Întrebare polară. Morfemul interogativ (marcat cu subliniere) există în unele limbi, fiind mai mult sau mai puțin facultativ. În cazurile în care morfemul interogativ are o încărcătură mai mult sau mai puțin emfatică, formula respectivă este închisă în paranteze.	Răspuns pozitiv, cu profrază pozitivă (marcată cu subliniere), urmată de reluarea în ecou a unei părți din întrebare. În engleză, reluarea în ecou poate conține un morfem al răspunsului pozitiv, care este facultativ (marcat cu dublă subliniere).	Răspuns negativ, cu profrază negativă (marcată cu subliniere), urmată de reluarea în ecou a unei părți din întrebare. În toate cele cinci limbi, reluarea în ecou conține obligatoriu un morfem al răspunsului negativ (marcat cu dublă subliniere).
Română	– Vrei ? (Oare vrei?)	– Da , vreau!	– Nu, nu vreau!
Engleză	– Do you want?	– Yes , I want! / – Yes , I do want!	– No , I don't want! (don't < do not).
Franceză	– Veux-tu? / Est-ce que tu veux?	– Oui , je veux!	– Non , je ne veux pas !
Germană	– Willst du?	– Ja , ich will!	– Nein , ich will nicht !
Rusă	– Хочешь? (Хочешь ли ты?)	– Да , хочу!	– Нет , я не хочу!

Prima observație este că în toate cele cinci limbi există o profrază cu valoare de răspuns afirmativ: rom. *da*, engl. *yes*, fr. *oui*, germ. *ja*, rus. *da*. Corespunzător cu profraza pozitivă, în toate cele cinci limbi există o profrază negativă: rom. *nu*, engl. *no*, fr. *non*, germ. *nein*, rus. *нет*. În plus, în limbile luate în considerație există un morfem sau marcă a răspunsului negativ, integrată sintactic: rom. *nu*, engl. *don't* (< *do not*), fr. *ne... pas*, germ. *nicht*, rus. *не*. Din acest punct de vedere, limba română prezintă o situație singulară, cel puțin în comparație cu celelalte patru limbi: profraza negativă are același corp fonetic cu morfemul de negație. E un caz de omonimie: corp fonetic identic pentru funcții sau valori diferite. Așadar, după cum am anticipat mai sus, se cuvine să vorbim de doi *nu* în română: *nu*₁, profrază, și *nu*₂, morfem de negație (v. în același sens GALR, II: 680). Această omonimie creează o situație de asimetrie între cele două elemente cu sens opus din limba română, *da* și *nu*. Asimetria în cauză este potențată de faptul că, din punct de vedere logic și conceptual, elementele prin care se exprimă negația și dezacordul reprezintă termenii marcați, în timp ce mijloacele prin care se exprimă afirmația și acordul reprezintă termenii nemarcați (vezi mai jos detalii în acest sens).

Una dintre consecințele acestei asimetrii este frecvența cumulată mult mai mare a celor doi *nu*, în lanțul vorbirii și în texte, în general, în comparație cu frecvența lui *da* (și, eventual, în comparație cu frecvența echivalentelor acestuia, despre care vom discuta mai jos). Faptul că *nu* reprezintă termenul marcat, împreună cu frecvența lui sporită, a determinat o stabilitate mai mare în limbă, în comparație cu *da* și cu echivalentele sale. Astfel, morfemul de negație *nu* este moștenit din latină, este reprezentativ pentru întreaga limbă română ca limbă istorică – în sensul că are corespondente cu aceeași formă și același sens atât în dialectul dacoromân (unde este atestat începând cu cele mai vechi texte), cât și în celelalte trei dialecte istorice, de la sudul Dunării (v. DLR, ILR I: 520, și consensul celorlalte dicționare și lucrări de referință din domeniu; pentru aromână, v. și DDA₂; pentru istroromână, v. și DDI).

În ceea ce privește profraza *nu*, frecvența ei în texte și în lanțul vorbirii, în general, este mult mai mică, în comparație cu frecvența morfemului de negație *nu*. Din punctul de vedere al etimologiei, profraza *nu* fie este o creație internă, de dată românească, având ca punct de plecare morfemul de negație *nu*, fie este moștenită direct din latină, ca profrază. Pentru elucidarea acestei chestiuni, ar fi necesare investigații suplimentare pe această problemă. Precizăm, cu titlu de exemplu, că în *Psaltirea Hurmuzaki*, cel mai vechi text românesc, apare doar morfemul de negație *nu*, integrat sintactic (fiind vorba de câteva sute de ocurențe), dar nu apare profraza *nu* – prezentă, totuși, în alte texte vechi, deși atestările sunt cu adevărat sporadice. Astfel, în urma unor verificări pe scară largă, în câteva zeci de texte importante și de mare întindere, din perioada veche a scrisului românesc, am reperat profraza *nu* în doar trei texte, cu un total de patru ocurențe:

Nu, den zisul Domnului, den ruga Domnului nu iase nici binele, nici răul (1567–1568, Coresi, Tâlcul: 52);

Iară ea dzâsă: „Nu, Doamne, omule a lui Dumnezeu, nu minciună pre șarba ta” (1683, Dosoftei, Parimiile: 207);

Nu, fiii mei, nu faciți așa, nu iaste auz bun carele auz pentru voi (1691, Mărgăritare: 27);

Numai să ziceți pre așa și pe nu (1691, Mărgăritare: 410; în acest ultim context e vorba de utilizări la nivel de metalimbaj).

După toate probabilitățile, profraza *nu* începe să fie mai frecventă abia în secolul al XIX-lea. În orice caz, cele mai vechi atestări cu profraza *nu* pe care le conține DLR, s.v. *nu*, sensul II, îi aparțin lui Simeon Marcovici (1802–1877), traducător, profesor la colegiul „Sf. Sava” din București, foarte apreciat și respectat în epocă, din realizările cărui menționăm *Cursul de retorică* (1834) și traducerea unei selecții din *Noaptea*

poetului englez Edward Young (după o versiune intermediară franceză; publicată inițial în 1831 și republicată în 1835).

Judecând după datele prezentate de DDA₂ și DDI, *nu* cu valoare de profrază nu a fost înregistrat în dialectele sud-dunărene respective. (Dar ar fi binevenite cercetări suplimentare în aceste domenii, care ar putea modifica această apreciere).

Ca și profraza *nu*, profraza cu valoare opusă, *da*, există numai în dialectul dacoromân, unde cele mai vechi atestări provin de la începutul secolului al XIX-lea (vezi detalii mai jos). În cazul lui *da*, însuși caracterul său recent în dacoromână indică suficient de convingător instabilitatea relativă a elementelor ce ocupă sau au ocupat în trecut această „nișă conceptuală”³.

Cum am afirmat deja, o caracteristică esențială a elementelor de care ne ocupăm este dată de faptul că profraza *nu* și morfemul de negație *nu* reprezintă termenii marcați ai raportului logic polar *pozitiv*, *afirmativ* sau *expresie a acordului vs negativ* sau *expresie a dezacordului*, în timp ce profraza *da* reprezintă categoria termenilor nemarcați din cadrul aceluiași raport⁴.

Fiind vorba de un termen nemarcat, *da* pare a avea statutul unui element facultativ, adică este susceptibil de omisiune. În orice caz, el pare a fi „mai facultativ” decât corespondentul său cu sens opus, *nu*. Astfel, în limba română modernă, în mod tipic, răspunsul pozitiv la o întrebare totală poate fi formulat:

³ A se vedea Klimkowski 2020: 89–90, care ajunge la aceeași concluzie, pe baza unei perspective comparative foarte cuprinzătoare: „Listele cuvintelor de bază propuse de cercetătorii menționați mai sus, adică atât lista Swadesh (variante extinsă din 1952 și lista definitivă cu o sută de cuvinte din 1971), cât și lista Leipzig-Jakarta de o sută de cuvinte (2009), nu înregistrează afirmația *yes*, deși conțin, în același timp, negația *no*”, cu precizarea din nota de subsol: „Listele au fost întocmite în limba engleză, dar cuvintele respective reprezintă, de fapt, noțiuni de bază considerate universale și exprimate explicit în orice limbă”.

⁴ După cum se știe, în general, în cadrul interacțiunilor de orice fel, absența oricărei manifestări sau reacții tinde să fie interpretată drept acord, acceptare (inclusiv la nivelul procesului legislativ, în parlamentele bicamerale, unde există procedura de aprobare tacită a unor legi: o lege aprobată de una dintre camere, anume de cea decizională, intră în vigoare dacă, într-un termen definit de codul de procedură legislativă, cealaltă cameră nu se opune prin vot negativ legii respective). A se vedea în același sens următoarele aprecieri ale Rodicăi Zafiu: „În sens larg, **afirmația** este termenul nemarcat al raportului polar *afirmativ (pozitiv)/negativ*, care caracterizează propozițiile și enunțurile. Un enunț afirmativ (sau pozitiv) descrie o stare de lucruri, o acțiune sau un obiect ca existente (*Cartea a apărut*); enunțul negativ corespunzător îl contrazice, exprimând neadevărul său, nonexistența sau nerealizarea respectivei stări (*Cartea nu a apărut*.) [...] Spre deosebire de negație, afirmația nu are însă o marcă specifică, forma pozitivă a propozițiilor fiind indicată de absența mărcilor negației” (GALR, II: 671).

- 1. exclusiv cu profraza afirmativă (*da!*);
- 2. cu profraza afirmativă, urmată de reluarea în ecou a unor elemente din întrebare, cu intonație afirmativă (*da, vreau!*);
- 3. fără profraza afirmativă, numai cu reluarea în ecou a unor elemente din întrebare (*vreau!*).

Așadar, în unul din cele trei cazuri de mai sus, anume în cazul (3), enunțul nu conține vocabula de afirmație *da*, nici vreo altă marcă a afirmației. Aceasta este situația tipică pentru română, în care forma pozitivă a enunțurilor este „indicată de absența mărcilor negației” (Rodica Zafiu în GALR, II: 671), și probabil pentru multe alte limbi.

În schimb, situația unui răspuns negativ la o întrebare totală, ca și în situația exprimării dezacordului, șansele ca un *nu* să lipsească sau să fie înlocuit cu un alt element sunt sensibil mai mici. Așadar, în mod tipic, un răspuns negativ poate fi formulat:

- 1. exclusiv cu profraza negativă (*nu!*);
- 2. cu profraza negativă, urmată de reluarea în ecou a unor elemente din întrebare, cărora li se adaugă, obligatoriu, morfemul de negație (*nu, nu vreau!*);
- 3. fără profraza negativă, numai cu reluarea în ecou a unor elemente din întrebare, cărora li se adaugă, obligatoriu, morfemul de negație (*nu vreau!*).

În fiecare dintre cele trei cazuri de mai sus apare cele puțin un *nu* – fie *nu* profrază (1.), fie *nu* morfem de negație (3.), fie *nu* cu ambele valori (2.).

În privința morfemului interogativ (rom. *oare*; fr. *est-ce que* etc.), în limbile incluse în tabelul de mai sus acest morfem este mai mult sau mai puțin facultativ (mai observăm că morfemul interogativ din română, *oare*, nu este specializat pentru întrebările polare sau totale; el poate fi întrebuițat și în cazul întrebărilor parțiale sau focalizate, fără a fi însă obligatoriu: *Oare unde...? Oare cine...?* etc.). Ar fi interesant de văzut dacă există limbi în care morfemul interogativ este obligatoriu. Altfel, se știe că marcarea întrebării se poate face, în majoritatea limbilor, prin intonație; în unele limbi, și prin topică. În plus, ea se poate face, practic în orice limbă, și prin mijloace explicite, discursive, care pot fi mai mult sau mai puțin dezvoltate (*Aș vrea să te întreb dacă vrei...?*), dar acest aspect nu ține de sistemul gramatical al unei limbi istorice date, ci de tehnica liberă a discursului (de faptul de *a vorbi în general*), modelată, mai mult sau mai puțin, de norma lingvistică tradițională, cultural-istorică⁵.

⁵ Pentru o perspectivă comparativă mai amplă, cuprinzând un număr mult mai mare de limbi, din diverse familii lingvistice, a se vedea Holmberg (2015) și Klimkowski (2020). A se vedea și Coșeriu 1992–1993: 81–82, despre modalitățile de a exprima afirmația și negația în română, latină, rusă, franceză, germană și în alte limbi.

Până acum am discutat preponderent despre situația prototipică a utilizării profrazelor *da* și *nu* în română: aceea de a răspunde afirmativ sau negativ la o întrebare totală, sau de a exprima acordul sau dezacordul. În plus, particula *da* poate avea și alte câteva nuanțe de utilizare discursiv-pragmatică:

– în cadrul unor monologuri, *da* poate apărea atunci când locutorul (naratorul, oratorul) mimează un dialog, formulând o întrebare la care tot el răspunde imediat, sau întărind o afirmație proprie, făcută anterior (afirmație cu caracter potențial polemic). În acest din urmă caz, prin *da* pot fi introduse argumente suplimentare în sprijinul afirmației anterioare. Preluăm din GALR, II: 675 două citate *in extenso* unde *da* apare cu aceste valori, pe care le putem numi retorice: *Prevederea este adevăratul curaj? Da, numai dacă ea există pentru a face posibil un curaj mai mare; da, dacă ea este complicatul drum al unei mari îndrăzneți; da, numai dacă la capătul ei vom putea fi mai liberi, mai fericiți și mai puțin prevăzători* (Ana Blandiana). *Există o formă supremă a acestei curiozități: stupiditatea cu care ne privim unii pe alții. Da, stăm la geam și ne privim unii pe alții* (Constantin Noica);

– în cadrul unor dialoguri, *da* poate apărea și ca simplu marcator fatic („*da* = sânt aici, te urmăresc, sunt atent la ce spui...”), așadar, golit de sensul său afirmativ primar. După cum se apreciază în GALR, II: 674–675: „în dialogurile reale, această funcție fatică este foarte frecventă, *da* apărând suprapus peste replica interlocutorului, fără să o întrerupă”. Prin această valoare fatică, *da* pare a se apropia de statutul unei interjecții, fiind aproximativ echivalent cu *ih!*, *mmm* etc.

Pentru mijloacele de întărire a afirmației din română, GALR, II: 677 enumeră numeroase modalități, precum: adverbele *desigur*, *evident*, *sigur*, *bineînțeles*, *firește*, *natural*, *indiscutabil*, *adevărat*, *exact*, *corect*; locuțiunile *fără îndoială*, *fără nicio îndoială*, *fără doar și poate*, *de bună seamă*, *cu siguranță* etc.

Pentru mijloacele de intensificare a negației, GALR, II: 695–697 oferă, de asemenea, o paletă destul de diversificată de mărci: *deloc*, *nicidecum*, *nici pe departe*; *nici urmă de...*; *nici cârc*, *nici păs* etc.

Pe axa sintagmatică, majoritatea mijloacelor de intensificare a afirmației, respectiv, a negației, evocate mai sus, fie însoțesc profazele respective (*da, desigur!*; *da, fără îndoială!*; *nu, deloc!*; *nu, nici pe departe* etc.), fie le înlocuiesc.

În limba română din trecut, înainte de apariția lui *da*, unele dintre aceste mijloace de întărire a afirmației au fost folosite, mai mult sau mai puțin ocazional, ca formule de a răspunde pozitiv la o întrebare.

Observăm că actele de comunicare ce conțin profrazele *da* și *nu* prezintă un grad variabil de încărcătură emfatică, fiind vorba de un continuum, din acest punct de vedere. Astfel, gradul „zero” al încărcăturii emfatice este reprezentat de utilizarea în dialog, atunci când răspunsul la o întrebare este formulat exclusiv prin *da* sau prin *nu* (– *Vrei?* – *Da!* / *Nu!*). Gradul de emfază al enunțurilor crește odată cu reluarea în ecou a unor elemente din conținutul întrebării (– *Da, vreau!* / *Nu, nu vreau!*) și cu acumularea de mijloace de intensificare a afirmației, respectiv, a negației (– *Da, desigur că vreau!* / – *Nu, nicidecum nu vreau!* etc.). Gradul de emfază crește și mai mult în cazul utilizării în monologuri, atunci când vorbitorul mimează dialogul – pune o întrebare, care poate fi retorică, și tot el răspunde, repetând profraza afirmativă *da* (sau, după caz, pe cea negativă, *nu*), acumulând diverse mijloace de intensificare și dezvoltând noi și noi argumente în favoarea tezelor sau a ideilor susținute (v. mai sus cele două citate din Ana Blandiana și Constantin Noica, preluate din GALR, II: 675).

1.2. Stadiul actual al cercetărilor etimologice privind vocabula *da*

Din punct de vedere etimologic, cuvântul românesc *da* este înrudit cu diverse cuvinte având forma și sensul asemănătoare, dintr-o serie de limbi slave moderne, precum rus. bulg. sârb. *da*⁶. Aceasta e o trăsătură ce individualizează limba română în ansamblul familiei de limbi romanice. În conformitate cu o opinie exprimată în mod tradițional în lingvistica istorică românească, *da* ar fi un împrumut aparținând celui mai vechi strat de împrumuturi slave, din perioada de bilingvism și de coabitare a protoromânilor cu populațiile slave migratoare (antecesorii bulgarilor, sârbilor etc.), din primul mileniu. În acest sens s-au exprimat, printre alții, Pușcariu (1940: 280), Mihăilă (1960: 215–216; 2002: 144, 150) și Rosetti (1986: 291). Ar fi vorba, așadar, de stratul etimologic din care fac parte cuvinte vechi precum: *drag*, *iubi*, *trăi*, *vreme*, *nevastă*, *prost*, *mândru*, *găsi*, *scump*, *boală* etc. În funcție de autori, pătrunderea acestor elemente vechi slave a început fie deja în secolul al V-lea (O. Densusianu), fie abia în secolul al IX-lea (I. Pătruț). În orice caz, această etapă se situează în perioada românei comune, anterioară despărțirii protoromânei în cele patru dialecte istorice, separare care a început prin secolul al XI-lea (vezi pentru detalii și trimiteri bibliografice ILR I: 339–342, subcapitolul 2. „Observații generale privind condițiile exercitării influenței slave vechi”).

Această opinie a fost reevaluată de Dimitrescu (1955), Niculescu (1961), Dimitrescu *et alii* (1978: 345), care au pus în evidență următoarele fapte, privind situația vocabulei de afirmație din română:

⁶ A se vedea ESRJ și Klimkowski (2020: 89), pentru particulele slave citate.

– vocabula *da* există numai în dacoromână, în sensul că nu are corespondente înrudite genetic în dialectele sud-dunărene (aromână, meglonoromână, istroromână);

– în dacoromână, cele mai vechi atestări cunoscute cu vocabula *da* aparțin lui Iancu Văcărescu și datează din intervalul 1810–1819 (vezi mai jos o discuție detaliată asupra acestor atestări);

– în deceniile următoare, vocabula *da* apare mai ales în scrieri aparținând unor autori din Muntenia (Ion Heliade-Rădulescu, în 1828; Anton Pann, în 1841, 1847; Costache Caragiale, în 1844; C. Bălăcescu, în 1845 și alții). În aceeași perioadă însă, *da* lipsește din scrierile lui Vasile Cârlova, M. Nicolescu, C. Stamati și din traduceri și texte originale ale lui Grigore Alexandrescu. Pentru detalii, citate și trimiteri bibliografice, vezi Niculescu (1961: 479–481);

– înainte de epoca acestor prime atestări (în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea), dacoromâna dispunea de alte modalități de a răspunde afirmativ la o propoziție interogativă totală: *așa* (cu variante fonetice), *adevărat*, *bine*, *dar(ă)*, *ei*, *ie*, *negreșit* etc., cărora li se adaugă unele modalități precum repetarea verbului (*Vii la mine? – Vin!; Ai văzut pe Ion? – Văzut!*)⁷. În general, aceste procedee sunt reprezentative și pentru o parte a graiurilor dacoromâne din secolul XX și din perioada contemporană. Se cuvine să precizăm că nici în perioada veche și nici în graiurile actuale, niciunul dintre aceste mijloace nu apare specializat ca răspuns afirmativ, spre deosebire de vocabula *da* din româna literară modernă⁸.

Din punctul de vedere al distribuției dialectale, la nivelul graiurilor din domeniul dacoromân, harta nr. 21 publicată de Pușcariu în *Limba română* (1940: 280; vezi anexa 14) prezintă o situație din care se vede clar că particula de afirmație *da* formează o arie compactă în sud, incluzând Muntenia, Oltenia și o parte din Dobrogea. În restul țării, punctele unde a fost înregistrat *da* sunt distribuite destul de răzleț, în alternanță uniformă cu alți termeni.

Alexandru Niculescu, după ce prezintă o serie de mărturii documentare privind mișcările de populație bulgară în zona de la nordul Dunării, din prima parte a secolului al XIX-lea și din secolele precedente, interpretează harta publicată de Sextil Pușcariu în maniera care se impune, fără îndoială:

⁷ O tipologie detaliată a procedeelelor de afirmație în limba română poate fi găsită la Dimitrescu 1955.

⁸ După toate probabilitățile, Eugeniu Coșeriu era la curent cu contribuția citată a lui Alexandru Niculescu și cu cea a Floricăi Dimitrescu, de vreme ce, în cadrul unor conferințe prezentate la Universitatea din Iași, afirmă: „*Da e un neologism*” (Coșeriu 1992–1993: 51) și: „*Da este foarte recent în limba română*” (Coșeriu 1992–1993: 82).

„În aceste condiții, suntem cu totul îndreptățiti să presupunem că aria sud-estică, mai sus conturată, a întrebuițării particulei afirmative *da* este rezultatul influenței bulgare, în primul rând în limba vorbită în mijlocul oamenilor simpli, țărani, târgoveți, adică în mediile sociale care veneau în contact direct cu populația de limbă bulgară. Afirmăția prin *da*, în limba română, provine așadar «de jos», din vorbirea populară din Muntenia, cu siguranță înainte de secolul al XIX-lea, dar în limba literară ea a pătruns mai ales în prima jumătate a acestui secol. Nu este exclus ca ea să fi avut, în vremea aceea, chiar o ușoară nuanță vulgară care ar fi putut îndepărta pe unii scriitori de la folosirea ei în stilul «susținut» al literaturii.” (Niculescu 1961: 484).

Adăugăm faptul că, dintre scriitori, primul care a „depășit” reținerea față de acest element de sorginte bazilectală pare să fi fost munteanul Iancu Văcărescu. E foarte posibil să fi existat mai mulți factori care l-au determinat pe Iancu Văcărescu, apoi pe alți autori și traducători români, să accepte particula *da* în producțiile lor literare și să contribuie astfel la fixarea ei în limba literară, așa cum vom încerca să demonstrăm în continuare.

Anterior, ocupându-se de dinamica particulei studiate și observând situația de la nivelul graiurilor și pe cea din limba comună și literară, Florica Dimitrescu ajunsese la următoarea concluzie: „Astăzi adverbul de afirmație *da*, nefolosit încă în toate regiunile țării noastre și cunoscut numai prin școală, este pe cale de largă răspândire prin influența exercitată de limba literară” (Dimitrescu 1955: 286).

*

Un text interesant și original, practic necunoscut până acum, conține o serie de mărturii foarte concludente cu privire la bilingvismul româno-bulgar din Muntenia, de la începutul secolului al XIX-lea. Ne referim la *Viața lui Merișescu* – un text memorialistic *sui generis*, păstrat într-un manuscris de prin jurul anului 1850, scris cu alfabet de tranziție, copie a autorului, după un original neidentificat (posibil pierdut), de pe la 1820. Autorul, Dimitrie Foti Merișescu (născut în 1797, decedat în jurul anului 1860) era fiul unui negustor înstărit din București. Din textul memoriilor se înțelege că tânărul Merișescu știa, pe lângă limba română, în care scrie, și limbile greacă, turcă și bulgară. Așa cum observă editoarea Constanța Vintilă-Ghițulescu, în *Studiul introductiv* al ediției (*Viața lui Merișescu*: 9), limba acestor memorii capătă pe alocuri aspect de idiom „pestriț”, „balcanic” sau „fanariot”. Cu alte cuvinte, textul conține mici pasaje, mai ales replici ale unor personaje, fragmente de dialog, redată în bulgară, în greacă și în turcă. Vom prezenta mai detaliat unele fapte și episoade ce țin

de interferențele româno-bulgare, reprezentative pentru bilingvismul cvasi-generalizat, definit de contacte lingvistice româno-bulgare substanțiale, la nivelul masei de oameni simpli, din Muntenia, de la sfârșitul perioadei fanariote.

În prima parte a memoriilor este relatat cu lux de amănunte un episod al peregrinărilor lui Merișescu prin zona rurală de la sud de București, din anul 1814. Întâlnește, la un moment dat, un convoi format de căruțe ale unor legumicultori bulgari, care se întorceau din București, unde își vânduseră zarzavaturile în ziua respectivă. Intră în vorbă cu acești bulgari, care se miră să vadă un „pui de boier”, singur, pe drum. Îi întovărășește până la satul lor din apropiere de București. Apoi, într-o altă localitate, unde erau stabilite comunități de bulgari, se creează un moment comic, atunci când un grup de tinere bulgăroaice vorbesc despre Merișescu în prezența acestuia, neștiind că el le înțelege limba. În acest context, Merișescu evocă faptul că la școală avusese colegi bulgari, cu care interacționa și a căror limbă o învățase în mod spontan: „*Ne da gului când vinea la școală. Noi întrebam: «Cum să cheamă cutari și cutari?» Și toati ne spuneau»* (Viața lui Merișescu: 79).

În istoriografia noastră există numeroase documente despre mișcările de populație prin care însemnate comunități de bulgari s-au stabilit, de-a lungul timpului, în nordul Dunării, pe teritoriul actual al țării noastre (cf. Niculescu 1961: 483–484). Mărturia memorialistului Merișescu se adaugă în acest „dosar”, ca o probă suplimentară specială, prin care este configurat un mediu social-istoric favorabil numeroaselor împrumuturi lexicale din bulgară în română⁹, la nivelul limbii vorbite de oamenii simpli. Cităm câteva exemple de împrumuturi din bulgară, selectate din volumele publicate ale DELR. În conformitate cu semantismul lor, putem aprecia că acestea au pătruns în română prin intermediul contactului nemijlocit, la nivelul oamenilor de rând: *bârfi* vb., *bâtlán* s.m., *bibán* s.m., *bleojdí* vb. ‘a(-și) holba ochi’, *cabanîță* s.f., *castravéte* s.m., *cioplí* vb., *clăbúc* s.m., *clocí* vb., *cócină* s.f., *cogéámite* adj. invar., *copán* s.n. ‘coapsă, șold de animal’, *coropișniță* s.f., *costelív* adj.

*

În plus, e foarte probabil ca influența rusă subsecventă (sau poate chiar concomitentă) să fi contribuit la răspândirea și apoi la generalizarea lui *da* ca particulă afirmativă, având în vedere prelungitele perioade de staționare a armatelor și a administrației rusești în Muntenia (ca, de altfel,

⁹ Deși e un fapt cu totul punctual, în sine, credem că e totuși potrivit să-l menționăm aici: lingvistul Iorgu Iordan (1888–1986), originar din Tecuci, provenea dintr-o familie mixtă, tatăl său fiind etnic bulgar, iar mama, româncă.

și în Moldova), la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima parte a secolului al XIX-lea. E vorba de contacte lingvistice la alte nivele decât interferențele româno-bulgare, contacte care au generat un oarecare bilingvism româno-rus, mai ales în unele medii urbane. Cităm, în acest sens, o serie de rusisme din epoca respectivă, pătrunse pe cale orală: *guleái* s.n. 'chef, petrecere', *niet* 'nu', *niznái* adv., adj. 'ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic', *smírna!* 'drepti', *stacán* s.n./*stacánă* s.f. 'cană de pământ; pahar', *stupái!* 'înainte! marș!' (de unde s-a ajuns apoi, prin „interpretare” românească, la înțelesul substantivat 'soldat'), *șmotru* s.n. 'instrucție militară', *vódcă* (*vótcă*) s.f. 'băutură alcoolică foarte tare', *zacúscă* s.f. 'gustare, aperitiv'.

Mai mulți scriitori români au surprins, în scrierile lor, reminiscențe ale acestui fenomen. Ne putem gândi, întâi, la memorabilul Ivan Turbincă, soldatul rus pensionat, „rătăcit” prin părțile noastre, care nu face economie de rusisme în vorbirea sa (*pașol na turbinca, ciorti...; votchi...; harașo...; ștoti, vidma...; guleai*). Amintim apoi figura birjarului-muscal (care adesea vorbește foarte stâlcit românește), mai apropiată de realitatea istorică din Bucureștii secolului al XIX-lea (evocată, între alții, de Ion Heliade-Rădulescu, într-o schiță intitulată *Birjarul*, publicată prima dată în 1844¹⁰, de I. L. Caragiale, în diferite schițe publicate în jurul anului 1900¹¹, și de Radu D. Rosetti, în proza *Din memoriele unui călător*, publicată în 1896¹²).

¹⁰ Editată în Heliade-Rădulescu (1975: 109–112). Cităm câteva exemple din vorbirea personajului – un birjar care o șantajează pe o cocoană, pe care o plimbase într-o escapadă de noapte, extorcând apoi periodic de la ea câte o sumă de bani și amenințând voalat că o va denunța soțului ei: *Zdrastiti!...; Cacanța șilat [= înșelat] pi mine când fost noapchi acolo... știi dumnita...; Cacda scaju ia na domn, dai la mini mult cervonschi... [= Dacă îi voi spune domnului, o să-mi dea mai mulți bani]; Maia pacitenia! [= Respectele mele!].*

¹¹ (1.) *Un moment, birjarul, un muscal, vorbește cu mușteriu* (Caragiale 2000: 261; schița *Boris Sarafoff!*...);

(2.) *La ceasurile două fără un sfert, iată că sosește și d. Georgescu cu un muscal cu cauciuc*. (Caragiale 2000: 347; schița *Tren de plăcere*);

(3.) *Boierul d-tale face cură de șampanie la Lăptărie, cu marchizele apilpisite, cu taraful lui Ristache Ciolacu și cu cinci muscali cu cauciuc cu zece franci pe ceas până la ziuă... Să-ți trăiască scumpul bărbățel!* (Caragiale 2000: 577; schița *Antologie*);

(4.) *S-a oprit... Face un semn de chemare cu mânușa... Cui?... Ei! cui! firește că nu dumitale ori mie... Muscalului... Doi vineți superbi... roate galbene cu cauciuc... A! cauciucul! mai ales pe pavajul ăsta nou de lemn și de asfalt și pe șoseaua bătută cu mașina... – Quelle volupté, ma chère!* (Caragiale 2000: 1150; schița *Slăbiciune*).

În conformitate cu detalierea din ultimul citat, înțelegem că sintagma *muscal cu cauciuc* (care, în sine, este greu de înțeles) provine, printr-o elipsă *sui generis*, dintr-o structură descriptivă mai amplă – *muscal, adică birjar rus, care conduce o trăsură cu roate de cauciuc*. Roțile de cauciuc la trăsuri au reprezentat o invenție importantă în epocă, în sensul modernizării acestui mijloc de transport urban.

¹² *Ajung la București. Birjarii scopiți vorbesc muscălește* (Rosetti, Radu D. 1896: 54).

*

Având în vedere vechimea reală a particulei de afirmație *da* în română, se impun câteva precizări cu privire la cunoscuta zicală *Vodă da și Hâncu ba*, referitoare, mai întâi, la tipul protestatarului curajos, care se opune autorității – care conține o aluzie la răscoala boierilor orheieni și lăpușneni din 1671, conduși de Hâncu Mihalcea, împotriva lui Duca-Vodă. În limba actuală, zicala se mai folosește cu referire la un conflict sau o dispută ce nu poate fi soluționată din cauza împotrivirii sau încăpățănării uneia dintre părți, precum și cu referire la apariția unui impediment neașteptat. Vitalitatea zicalei, în această formă, în româna din secolul al XX-lea, se explică prin concizie, prin aspectul ritmat și prin rima celor două particule-antonime (*da/ba*). Zicala a fost înregistrată în unele dicționare generale (de exemplu, NDU și DEXI, ambele, s.v. *vodă*). Unii lingviști – Iorgu Iordan (v. citatul următor), Stelian Dumistrăcel (2001: 192–193) – au discutat această zicală, citând-o exclusiv cu forma de mai sus (așadar, conținând particula afirmativă *da*), comentând-o și raportând-o la contextul istoric originar. De exemplu, Iorgu Iordan afirmă:

„Câteodată, extrem de rar, condițiile sunt favorabile pentru precizarea împrejurărilor care au dat naștere unei izolări. Este, în primul rând, cazul formulelor cu substrat istoric. Astfel despre *Vodă da și Hâncu ba* se știe că datează din anul 1671, când boierul basarabean Hâncu Mihalcea s-a ridicat, împreună cu serdarul Durac, contra lui Duca-Vodă” (Iordan 1944: 292).

În interpretarea lui Iorgu Iordan, zicala, în forma cunoscută în prezent, ar data din secolul al XVII-lea și ar dovedi, implicit, vechimea particulei *da* în română („despre *Vodă da și Hâncu ba* se știe că datează din anul 1671”). În realitate, episodul istoric al răscoalei respective este relatat de vechii cronicari (Neculce, Amiras, Radu Popescu și alții), dar zicala lipsește din toate aceste relatări și trebuie să fi fost „sintetizată” ulterior. Cele mai vechi atestări identificate de noi datează abia de pe la mijlocul secolului al XIX-lea și se prezintă într-o formă diferită, de tipul: *Vodă vrea și Hâncu ba*, așadar fără particula *da*:

Se vede că i s-o aprins călcăile după fata ispravnicului, și fiindcă vodă vrea și Hâncu ba... O furat fata (1851, Vasile Alecsandri, *Crai-Nou*. Operetă într-un act, în Alecsandri 1977: 194);

Apoi, dă, văd că asta samănă cu cimilitura veche: vodă vra, Hâncul ba! (1856, Gheorghe Asachi, *Țigani*. „Idil cu cântice”, în Asachi 1973: 577).

Deducem de aici că nici măcar pe vremea lui Alecsandri și a lui Asachi particula *da* nu era încă atât de bine fixată în limbă, încât să poată fi inclusă în unități paremiologice. Versiunea mai veche a zicalei, cu

verbul *a vrea*, nu cu particula *da*, mai apare la autori precum M. Kogălniceanu, Iacob Negruzzi, dar și la B. Petriceicu Hasdeu, N. Iorga și alții¹³.

Abia spre sfârșitul secolului al XIX-lea, când vocabula afirmativă *da* era în curs de generalizare, va fi fost creată varianta actuală a zicalei: *Vodă da și Hâncu ba*; ea apare, de exemplu, într-un text publicistic al lui Mihai Eminescu – *apud Dumistrăcel 2001: 192–193* –, la Zanne, X: 342 etc.

Observăm, în subsidiar, că prezentarea acestei zicale în DLR, s.v. *vodă* este „parțială”, în sensul că aici este înregistrată și documentată cu atestări exclusiv forma cu verbul *a vrea*, nu și varianta (mai cunoscută în limba română din secolul al XX-lea) cu particula *da*. În schimb, în DA, s.v. *ba*, pe lângă tipul conținând verbul *a vrea*, apare și o variantă cu particula *da* (pentru ambele variante, DA furnizează o singură trimitere: Zanne, VI: 142–145).

1.3. Un instrument recent: *Corpusul electronic franco-român*

În acest context, am apelat la resursele puse la dispoziția lingviștilor de tehnologiile informației. Ne referim, în mod special, la recentul corpus electronic franco-român, un proiect de cercetare în derulare la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” (București). Numele acestui proiect este *Corpus electronic franco-român. Texte franceze traduse în română* (v. Celac 2019a; 2019b; 2021).

Corpusul este alcătuit din două mari compartimente:

– *Primul compartiment* conține o mare colecție de *texte franceze în format electronic* (circa 2000 de texte, în decembrie 2021). Selecția textelor franceze a fost făcută după un singur criteriu: pentru includerea unui text francez în corpus a fost suficient să avem cunoștință de existența unei traduceri corespunzătoare în română, efectuată, preferabil, înainte de 1900. Din punct de vedere tematic, nu a fost impusă nicio limită. În cea mai mare parte (circa 90 %), e vorba de texte beletristice: romane, nuvele, povestiri, piese de teatru etc. În plus, se regăsesc aici și texte jurnalistice, memorii, diverse manuale și lucrări științifice sau de popularizare științifică: cărți de medicină, de drept, de istorie, de pedagogie, de matematică, de geometrie, de agronomie, de biologie, de astronomie, de critică și de teorie literară, de filozofie etc. Toate textele franceze au fost convertite într-un format digital unificat (.TXT, encoding UTF-8), care permite interogarea automată, cu ajutorul unui program care efectuează căutări transversale (= în toate textele dintr-o dată), simple și avansate. Programul se numește *Lucon* și este disponibil gratuit on-line: <<http://sourceforge.net/projects/lucon/>>.

¹³ Vezi și prezentarea din Zanne, VI: 142–145, unde apar mai multe citate și trimiteri la surse, precum și fragmente relevante din textele unor cronicari.

– *Cel de-al doilea compartiment* conține traduceri în română ale textelor franceze din compartimentul precedent. În măsura posibilităților, am încercat să ne procurăm traducerile respective în format digital. Actualmente, pentru circa 30–40 % dintre textele franceze dispunem de traduceri în română în format digital. Pentru o mare parte a celorlalte traduceri, accesul e posibil în format fizic (în principal, în diferite biblioteci publice din București).

Corpusul este însoțit de o bibliografie în care sunt asociate descrierile bibliografice ale textelor franceze cu descrierile traducerilor corespunzătoare, și de un cuprinzător inventar de contexte franco-române, aliniat la nivel de frază, din aproape 600 de texte.

Această resursă ne-a permis să abordăm, într-o manieră eficientă, un mare număr de texte franceze ale căror traduceri în română au fost efectuate începând cu c. 1770 și mergând până spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Textele franceze respective aparțin unor autori (citați în ordine alfabetică) precum: Henri Bernardin de Saint-Pierre, Alexandre Dumas père, Fénelon, Claude Fleury, Jean-Pierre Claris de Florian, Alain-René Lesage, Jean-François Marmontel, Molière, Jean Racine, Jean-François Regnard, Jean-Jacques Rousseau, Jacques Philibert Rousselot de Surgy, George Sand, Eugène Sue, Voltaire etc.

Dintre traducătorii textelor respective în română cităm (tot în ordine alfabetică) pe: Grigore Alexandrescu, Gheorghe Asachi, George Baronzi, Alexandru Beldiman, Iancu Buznea, Ioan Cantacuzino, Stanciu Căpățineanu, Vasile Coloși, Gherasim (ieromonah la Mitropolia din Iași), Gherasim Putneanu (ieromonah la Episcopia Romanului), Ion Heliade-Rădulescu, Alexandru Hrisoverghi, Paul Iorgovici, Mihail Kogălniceanu, Simeon Marcovici, Constantin Negruzzi, Alexandru Pelimon, Grigore Pleșoianu, Vasile Pogor (comisul), Ecaterina Sâmboteanu, Gheorghe Sion, Petre Teulescu, Iancu Văcărescu, Ioan Voinescu II etc. Traducătorii provin din zone sau provincii diferite: Moldova, Muntenia, Transilvania, Banat.

Mai întâi, printr-o interogare rapidă, am extras contextele cu vocabula de afirmație *oui* din textele franceze adunate în acest corpus. Cum era de așteptat, acestea s-au dovedit a fi destul de numeroase: în total, în corpusul de texte franceze există circa 40.000 de contexte cu fr. *oui*. Apoi, pentru circa 900 de contexte, am identificat soluțiile la care au recurs traducătorii români menționați mai sus, pentru a transpune vocabula franceză *oui*.

Am efectuat aceste confruntări și verificări pe scară largă din două considerente. Primul este că am avut această posibilitate cu adevărat eficientă și economică (în sensul timpului și efortului necesar). Al doilea este că am dorit să vedem dacă, în acest mod, vor ieși la iveală atestări cu *da* mai vechi decât cele din poeziile lui Iancu Văcărescu, atestări ce au fost semnalate de Alexandru Niculescu.

*

În următoarele trei secțiuni ale studiului de față sunt prezentate rezultatele comparației contextelor din originalele franceze cu contextele din traduceri românești. În secțiunea 2. am prezentat datele referitoare la traducătorii care au folosit *preponderent sau exclusiv* vocabula *da* atunci când aveau de tradus în română vocabula franceză *oui*. În secțiunea 3. am prezentat situațiile în care traducătorii au folosit mai mult sau mai puțin *sporadic* vocabula *da*, cel mai adesea recurgând la alte echivalente românești. În fine, în secțiunea 4. am prezentat datele referitoare la traducătorii care nu au folosit deloc vocabula *da*, ci diverse alte mijloace de a exprima afirmația.

2. Cele mai vechi atestări cunoscute cu vocabula *da*. Traducători care au folosit *preponderent sau exclusiv* vocabula *da* atunci când aveau de tradus în română vocabula franceză *oui*

2.1. Iancu Văcărescu (1792, București – 1863, București; **Muntenia**) este scriitorul și traducătorul român căruia îi aparțin cele mai vechi atestări¹⁴ cunoscute cu particula afirmativă *da*.

2.1.1. Aceste atestări provin din diverse poezii scrise în intervalul cronologic 1810–1819 (în 1819, Văcărescu avea 27 de ani; pentru detalii cu privire la datarea textelor poetice în cauză, v. *Studiul introductiv* al ediției Văcărescu 1985: *passim* și în special 37, precum și aparatul de note și comentarii de la final, referitor la fiecare dintre poemele citate). Aceste poeme galante, manieriste, reprezintă un lirism convențional și minor, inspirat, între altele, de genul similar ce a avut succes, în epocă, în literatura franceză (DGLR 7: 213). Citatele care urmează sunt preluate din Văcărescu 1985 (unele dintre aceste atestări fuseseră semnalate deja de Niculescu 1961, dar după alte ediții):

Să ne iubim! Da! Doamna mea, îmi place! / Ce să zăcem de rele chinuiți!
/ *Să ne sbârcim de visuri fără pace, / Plângând să fim de lăcrămi veștejiți!*
(poezia *Lubirea-n veci*; p. 220);

Da! voi îl știți / Bun dumnezeu, / Ș-il preaslăviți, / Cum fac și eu (poezia *La amor*; p. 231);

Da! tu însuși îmi ții firu (poezia *La adevărat iubită*; p. 255);

Și ei vrând al slujbi-mi rod; / M-învaț-a nu fi nerod. / Vor să știu când spune ba! / *Gurița: că zice da!* (poezia *O mască la clup*; p. 340);

Ce zic! să mă urască? / Da! învinovățire / De dragostea-mi prea multă / Ea poate să-mi găsească (poezia *La ochi*; p. 349).

¹⁴ Atragem atenția asupra faptului că, în DLR, s.v. *da*¹, este citat *Anon. Car.*, cel mai vechi dicționar român-latin, datat c. 1650. Informația nu se confirmă. În realitate, aici apar adverbele inedite *dai*, *daite*, *daitile*, echivalate prin lat. *saltem* ‘cel puțin, măcar’ (p. 80; vezi și observațiile editorului, din studiul lingvistic ce însoțește ediția, p. 56, 60, precum și glosarul final, p. 271).

Faptul că cele mai vechi atestări cu particula afirmativă *da* provin din asemenea versuri manieriste poate indica, prin sine însuși, că trebuie să fi existat o oarecare tradiție a uzului intern, că nu poate fi vorba de un element absolut recent în limbă, la acea dată.

2.1.2. Într-o traducere efectuată de Văcărescu înainte de **1818**, din germană (*Gredinaru orb sau Aloiu înflorit*. Comedie de August von Kotzebue), am remarcat **o ocurență** a lui *da* (Văcărescu 1985: 602: *Da, domnule lieutenant [sic!], fata mea este ea*).

2.1.3. Într-o altă traducere, efectuată în **1827**, de data aceasta din franceză (*Britannicu*. Tragedie de Jean Racine), am verificat **șase contexte** corespunzătoare particulei *oui* în textul original francez. Văcărescu a folosit *da*, de cinci ori, și *negreșit*, o dată (v. câteva contexte în tabelul de mai jos).

Jean Racine, <i>Britannicus</i> (tragédie), 1697, in idem, <i>Théâtre complet</i>. Éditions eBooksFrance (édition électronique), p. 278–352.	1827, Iancu Văcărescu, <i>Britannicu</i>. Tragedie în cinci acte (trad. din fr.), în idem, <i>Opere</i>. Ediție de Cornel Cârstoiu. București, Editura Minerva, 1985, p. 923–992.
p. 304: Oui , pour vous faire un choix où vous puissiez souscrire, / J'ai parcouru des yeux la cour, Rome et l'empire.	p. 945: Da , ca să poți subscri pețirea mă silii / În curte, Romă, Imper, cătai, dar nu găsii...
p. 321: Oui . Mais, Seigneur, ce n'est pas en ces lieux / Qu'il faut développer ce mystère à vos yeux.	p. 959: Negreșit . Dar nu e loc aci / Vederi-ți ca să pot taina descoperi.
p. 329: Oui , Madame, à loisir vous pourrez vous défendre.	p. 968: În voie, doamna mea, da! apărarea fă-ți.
p. 333: Oui , Madame, je veux que ma reconnaissance / Désormais dans les cœurs grave votre puissance.	p. 973: Da , doamna mea, voiesc recunoștința-mi s-ai!

2.1.4. În plus, în alte piese de teatru ale lui Iancu Văcărescu (originale și traduceri din franceză), scrise și publicate după 1830, apare de multe ori vocabula de afirmație *da* (Văcărescu 1985: 614, 619, 647, 650 etc.). De exemplu, în una dintre ultimele sale traduceri din franceză, publicată în 1847 (*Bertrand și Raton sau Meșteșugul de a conspira*. Comedie de Eugène Scribe), am verificat **38 de contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui*. Văcărescu a folosit *da* de 26 de ori; *dar*, de opt ori; *așa*, o dată; *așa este*, o dată, și a omis cuvântul francez *oui* de două ori.

2.2. Ion Heliade-Rădulescu (1802, Târgoviște – 1872, București; **Muntenia**) este al doilea autor român, cronologic vorbind, la care am reperat vocabula *da*. În textele acestui important autor și traducător român, cel mai vechi *da* găsit datează din 1828, făcând parte din cunoscuta sa

*Gramatică românească*¹⁵. În privința traducerilor efectuate de Heliade-Rădulescu din franceză, am verificat **160 de contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui*, aflate în **20 de texte traduse între 1831 și 1847**. (Este vorba de traduceri după Voltaire, Jean-François Marmontel, precum și de traduceri după versiuni franceze din Byron și Cervantes). În toate traducerile din prima parte a acestui interval, mai exact, în traducerile anterioare anului 1837, Heliade-Rădulescu traduce fr. *oui* prin alte mijloace, nu prin *da*. Judecând după materialul prelucrat, Heliade-Rădulescu începe să-l folosească pe *da*, în traduceri, din anul 1837. Am reperat numai **nouă contexte** în care e folosit *da* (din 160 de contexte cu fr. *oui* verificate); toate aceste 9 atestări se găsesc în numai trei traduceri (din cele 20 avute în vedere). Două dintre ele sunt din 1837, iar a treia – din 1840. Dintre celelalte modalități prin care Heliade-Rădulescu a echivalat fr. *oui* cităm: *dar, dară, negreșit, bine, bine zici, foarte bine, bucuros, așa* etc. (v. o serie de contexte în tabelele de mai jos, **2.2.1.–2.2.6.**)

Așadar, Heliade-Rădulescu l-a tradus cel mai adesea pe fr. *oui* prin alte modalități decât *da*. L-am menționat totuși în această serie, din două motive. Întâi, pentru că el este al doilea autor român, din punct de vedere cronologic, care utilizează vocabula de afirmație *da*. Apoi, pentru că prin anii 1840, poate și mai înainte, opțiunile lui Heliade-Rădulescu în această privință par a fi fost determinate de o tendință puristă, care ar fi fost fără obiect dacă *da* nu ar fi fost o realitate a limbii din Muntenia acelei perioade. Există o mărturie precisă că scriitorul nostru a făcut eforturi programatice pentru a recomanda evitarea lui *da*, din cauza originii slave a acestuia. Astfel, în al său *Vocabular de vorbe streine în limba română*, din 1847, întinzându-se pe vreo 50 de pagini, el adună cuvinte de origine nelatină – majoritatea, de origine slavă – pentru înlocuirea și eliminarea cărora propune echivalente de origine latino-romană. De exemplu: „*Ibovnic*, slav. – *amant, amarez*”; „*Iveală*, slav. – *aparință*” (Heliade-Rădulescu 1943 [1847]: 348). Tot aici este „proscrisă” și particula afirmativă de care ne ocupăm: „*Da*, slav. – *așa*” (Heliade-Rădulescu 1943 [1847]: 344).

Adăugăm, în fine, că strădania lui Heliade-Rădulescu de a elimina din limbă particula *da* a fost un episod trecător. Pe lângă faptul că *da* apare în câteva dintre traducerile sale (începând cu anul 1837), scriitorul folosește acest cuvânt în corespondența sa privată, începând din 1854. Cităm câteva atestări după ediția Heliade-Rădulescu (1972): ***Da, frate-ți***

¹⁵ A se vedea Heliade-Rădulescu 1980 [1828]: 211–212, capitolul „Pentru Adverbă”, unde această parte de vorbire este definită și ilustrată cu exemple după cum urmează: „Adverbul este o zicere care se subzice la verb; cum [= precum]: *Scriu bine; vorbește frumos; a-venit aci*”. Sunt apoi identificate opt feluri de adverbe, dintre care cităm câteva: adverbe de timp, de loc, de „cualitate”, de „cătățime”, de tăgăduire (cu exemplele *nu, ba, nici*), de întărire (cu exemplele *da, dar*).

sânt...(scrisoare din 1854; p. 323); *Da, frățiorule...* (scrisoare din același an; p. 526); *Da, dragă...* (scrisoare din 1855; p. 543).

2.2.1.

Voltaire, <i>Le Fanatisme ou Mahomet le prophète</i> (tragédie en cinq actes, en vers), 1742. Bouquineux.com, 41 p. (édition électronique)	1831, Ion Heliade-Rădulescu, <i>Fanatismul sau Mahomet proorocul</i> (tragedie în cinci acte; trad. din fr., în versuri), în idem, <i>Opere</i>, vol. IV. Ediție de Vladimir Drimba. București, Editura Minerva, 1985, p. 1–69.
p. 4: Et vous me refusez ! – Oui .	p. 8: Nu sânt dară ascultată? – Nu .
p. 4: Oui , je crois voir en vous un bien trop précieux.	p. 9: Dar! Eu crez că văz în tine bunul cel mai prețuit.
p. 14: Il a droit de tromper, s'il trompe avec grandeur ? – Oui ; je connais ton peuple, il a besoin d'erreur.	p. 25: Ce! amăgind ei cu mărime nu mai sânt amăgitori? – Dar . Eu îți cunosc norodul și sânt toți priimitori De amăgiri, rătăcire, fără de care nu pot.
p. 15: Est-ce le sang des miens que ta main répandit ? – Oui , ce sont tes fils même. Oui , connais un mystère dont seul dans l'univers je suis dépositaire : tu pleures tes enfants, ils respirent tous deux.	p. 26: Sau al fiilor mei sânge care mâna-ți răspândi? – Negreșit , fiii tăi însuși, – află taina, în sfârșit, Ce la nimeni pân-acuma eu nu am destăinuit; Tu verși lacrimi pentru dânșii, și ei amândoi trăiesc.
p. 19–20: Pourrais-je être coupable ? – Oui . Vous devez trembler.	p. 34–35: Aș putea fi de osândă? – Dar . Trebuie-a te-ngrozi.
p. 24: Oui , les bienfaits, Séide, ont des droits sur un cœur.	p. 42: Dar , facerile de bine un mare drept dobândesc.
p. 26: Oui , de ce grand secret la trame est découverte	p. 45: Dar , a aceștii taini mare țesătura s-a vădit.

2.2.2.

Jean-François Marmontel, <i>Le Bon mari</i>, în idem, <i>Contes moraux</i>, în <i>Œuvres choisies. Deuxième volume</i>. Paris, Verdière, 1824, p. 76–109.	1832, Ion Heliade-Rădulescu, <i>Bărbatul bun</i>. Din povestirile morale ale lui Marmontel (trad. din fr.). București, Tipografia lui Eliad, 46 p. Cu alfabet chirilic.
p. 78: Oui , mon père, je conviens, lui dit-elle, que ma position est délicate.	p. 6: Dară , taică, văz foarte bine că starea în care mă aflu este foarte delicată.
p. 78: Oui c'est moi, monsieur.	p. 7: Dar eu sânt...
p. 81: Oui , j'entends votre distinction.	p. 10: Dar , înțeleg foarte bine deosebirea ce vrei să faci.

2.2.3.

Jean-François Marmontel, <i>La Femme comme il y en a peu</i>, in idem, <i>Contes moraux</i>, in <i>Œuvres choisies</i>. Deuxième volume. Paris, Verdrière, 1824, p. 110–144.	1832, Ion Heliade-Rădulescu, <i>Femeia bună</i>. Din povestirile morale ale lui Marmontel (trad. din fr.). București, Tipografia lui Eliad, 49 + 2 p. erată. Cu alfabet chirilic.
p. 113: Oui , madame, et beaucoup plus encore.	p. 6: Dar , doamna mea, și încă și mai multe.
p. 115: Oui ; mais y consentira-t-elle ?	p. 9: Bine zici ; dar va voi ea oare?
p. 119: Oui, sans doute .	p. 14: Negreșit .
p. 123: Vous connaissez Duranson? – Oui , madame.	p. 20: Cunoști dumneata pe Duranson? – Dar , doamna mea.
p. 129: Oui , monsieur, je me suis engagée.	p. 28: Dară , domnul meu, eu m-am chezașuit.

2.2.4.

Byron, <i>Le Corsaire</i>, in <i>Œuvres de Lord Byron</i>. Quatrième édition, entièrement revue et corrigée par A. P. T. [= Amédée Pichot]. Tome premier. Paris, Ladvo-cat, 1822, p. 7–94.	1837, Ion Heliade-Rădulescu, <i>Corsarul</i> (trad. după versiunea fr.), in idem, <i>Din operile lui Lord Byron</i>. București, Tipografia lui Eliad, tomul I, p. 5–97. Seria II bis (Biblioteca Națională)	1837, Ion Heliade-Rădulescu, <i>Corsarul</i> (trad. după versiunea fr.), in idem, <i>Din operile lui Lord Byron</i>. București, Tipografia lui Eliad, tomul I, p. 5–97. Seria II (BAR Buc.).
p. 13 : Oui , c'est un de nos navires qui revient au port.	p. 9: Așa , este unul din bastimentele noastre ce se întorn la port.	p. 9: Dar , este una din corăbiile noastre ce se întorc la port.
p. 15 : Oui , au coucher du soleil.	p. 12: Așa , în murgul serei.	p. 12: Așa , în murgul serei.
p. 20 : Oui , c'était l'amour ; un amour constant, pur et sans partage.	p. 18: Așa , era însuși amorul...	p. 18: Da , era însuși amorul...
p. 22 : Oui ! Que nos ennemis se livrent au sommeil.	p. 19: Așa , doarmă și lasă-se somnului inimizii noștri.	p. 19: Da ! doarmă în pace și lasă-se somnului vrăjmașii noștri.
p. 46 : Demain, oui , c'est demain qu'au coucher du soleil doit commencer le supplice du pal.	p. 47: Mâine, dar , mâine, fără îndoială, pe la apusul soarelui este să i se înceapă supliciul țepi.	p. 47: Mâine, dar , mâine, negreșit, pe la apusul soarelui trebuie să i se înceapă muncile pe stâlp.
p. 52 : Oui , je le refuserais !	p. 54: Așa , voi refuza una ca aceasta.	p. 54: Negreșit , nu voi priimi una ca aceasta!

2.2.5.

Byron, <i>Lara</i>, in <i>Œuvres de Lord Byron</i>. Quatrième édition, entièrement revue et corrigée par A. P. T. [= Amédée Pichot]. Tome premier. Paris, Ladvocat, 1822, p. 95–156.	1837, Ion Heliade-Rădulescu, <i>Lara</i> (trad. după versiunea fr.), în idem, <i>Din operile lui Lord Byron</i>. București, Tipografia lui Eliad, tomul I, p. 101–159. Seria II bis (Biblioteca Națională).	1837, Ion Heliade-Rădulescu, <i>Lara</i> (trad. după versiunea fr.), în idem, <i>Din operile lui Lord Byron</i>. București, Tipografia lui Eliad, tomul I, p. 101–156. Seria II (BAR Buc.).
p. 102 : Oui , en rira qui voudra.	p. 107: Da , poate să răză cine va voi.	p. 107: Da , poate să răză cine va voi.
p. 116 : Demain ! Eh bien ! oui , demain !	p. 121: Măine, hei, bine! Așa , mâine.	p. 121: Măine! Ei bine! dar , mâine.
p. 150 : Le cavalier demanda si c'était fait ; on lui répondit : <i>signor si</i> (oui , monsieur).	p. 158: Călărețul întrebând: L-ați curățat? Îi răspunseră: <i>signor si</i> (da , domnule).	p. 158: Călărețul întrebând: ați isprăvit? îi răspunseră, <i>signor si</i> (da , domnule)

2.2.6.

Cervantès, <i>Histoire de Don Quichotte</i> (roman). Traduction de Florian. Deux tomes. Paris, Librairie de la Bibliothèque Nationale, 1868. Tome I: 192 p.; tome II: 192 p. (Traducerea românească merge până la p. 134 a tomului II).	1840, Ion Heliade-Rădulescu, <i>Don Chișot de la Mancha</i>. Din scrierile lui M. Cervantes. Două părți (trad. după versiunea franceză a lui Florian). București, Tipografia lui Eliad. I: VIII + 252 p.; II: p. 253–520.
t. I, p. 78 : Oui , répondit tristement Ambroise.	p. 95: Așa , răspunse cu întristare Ambrozie.
t. I, p. 104 : Oui , dit Sancho...	p. 133: Bine , zise Sanco...
t. I, p. 110 : Oui , pourvu que ce ne soit pas dans un château où il y ait des fantômes.	p. 141: Bucuros , numai să nu fie în vreun castel unde se află fantasme.
t. I, p. 113 : Oui , sans doute; c'est là ce qu'il m'importe de savoir.	p. 147: Da, da , cine l-a omorât? Asta voiesc eu să o știu.
t. I, p. 126 : Oui , je veux bien avouer que...	p. 165: Negreșit , mărturisesc...
t. I, p. 164 : C'en est fait, Sancho, je suis fou ; oui , mon cher enfant, je veux être fou.	p. 219: Nu, Sanco, s-a hotărât, sunt nebun; așa , scumpul meu copil, voi să fiu nebun.
t. I, p. 174 : Oui , c'était souveraine, je m'en souviens.	p. 234: Da, da , suverană era, mi-aduc aminte.
t. I, p. 188 : Oui , j'ai voulu me cacher, j'ai voulu déguiser mon sexe.	p. 256: Așa , am vrut să mă ascunz, am vrut să străveșmânt sexul meu.

t. II, p. 6 : Lucinde n'avait pas voulu prononcer le oui fatal, que sa mère l'avait dit pour elle.	p. 264: Lucinda n-a vrut să pronunție acel da fatal...
t. II, p. 6 : Qui prononça le oui pour sa fille.	p. 264: Ea a zis da în locul fie-sei...
t. II, p. 17 : Ah bien oui , ma foi!	p. 282: Ba zău așa , hei!
t. II, p. 71 : Il me répondit que oui ...	p. 403: Foarte bine , îmi răspunse...
t. II, p. 79 : Je lui répondis que oui .	p. 419: Îi răspunsei încredințându-o...
t. II, p. 101 : Oui , si cela me plaît, s'entend.	p. 454: Se-nțelege, dac-oi vrea și eu.

2.3. Iancu Buznea (1809?, Iași? – 1839, Putna; **Moldova/Muntenia**; s-a stabilit de tânăr la București, unde și-a făcut studiile la colegiul „Sfântul Sava”). **Într-o traducere publicată în 1831** (*Pavel și Virginia*. Roman de Henri Bernardin de Saint-Pierre), am verificat **cinci contexte** corespunzătoare particulei *oui* în textul original francez. Buznea a folosit *da* de patru ori, iar o dată nu a recurs la niciun corespondent al lui *oui* în traducerea sa (v. câteva contexte în tabelul următor, unde am inclus, în coloana a treia, două versiuni ale altui traducător, la care ne vom referi mai jos).

Henri Bernardin de Saint-Pierre, <i>Paul et Virginie</i> (roman), 1787. Bouquineux.com, 224 p. (édition électronique)	1831, Iancu Buznea, <i>Pavel și Virginia</i> (roman; trad. din fr.). Iași, [12 + XX] + 224 p.	1850, Alexandru Pelimon, <i>Paul și Virginia</i> (roman; trad. din fr.). București, Tipografia lui Iosef Copainig, 1850, 191 p. Cu alfabet de tranziție. 1876, Alessandru [= Alexandru] Pelimon, <i>Paul și Virginia</i> (roman; trad. din fr.). Ediția a treia. București, Tipografia Națională, 148 p.
p. 96: Il me semble, dit Virginie, que c'est Fidèle, le chien de notre case ; oui , je reconnais sa voix.	p. 40: Mi să pare că acesta este Fidel, câinile colibii noastre. Da , îi cunosc glasul.	1850, p. 36: Mi se pare, zise Virginia, că este Fidel, câinele casei noastre. Da , eu cunosc glasul lui. 1876, p. 28: Mi se pare, zise Virginia, că este Fidel, câinele casei noastre. Da , eu cunosc vocea lui.

p. 98 : « Est-ce vous, mes enfants ? » Ils répondirent avec les Noirs : « Oui , c'est nous ».	p. 44: Voi sânteți, copiei [sic!] miei? Da , noi! noi! au răspuns copiei.	1850, p. 39: „Voi sunteți, copii[i] mei?” Ei răspunseră, cu negrii: „ Da , noi suntem!” 1876, p. 31: [la fel ca în 1850]
p. 117: Il n'y avait point de jour qu'ils ne se communiquassent quelques secours ou quelques lumières : oui , des lumières.	p. 72: Nu era zi în care să nu-ș fi închipuit câte un ajutoriu, sau idei filosoficești. Idei filosoficești, zic.	1850, p. 65: Nu era o zi în care să nu-și comunice vreun ajutor sau vreo lumină; dar , lumină. 1876, p. 49: Nu era o zi în care să nu-și comunice vreun ajutor sau vreo lumină; da , lumină.
p. 195: Je lui répondis donc : « Oui , voilà les montagnes où demeurait votre chère Virginie ».	p. 193: Deci îi răspunsei: „ Da , iată munții unde lăcuia iubita ta Virghinie”	1850, p. 172: I-am răspuns dar: „ Într-adevăr , iată munții unde ședea scumpa ta Virginia”. 1876, p. 133: [la fel ca în 1850]
p. 196: Votre malheur ? Oui , sans doute, il est grand.	p. 194: Pentru nenorocirea ta? da , mare este cu adevărat.	1850, p. 172: Nefericirea ta? Fără îndoială , este mare. 1876, p. 134: [la fel ca în 1850]

2.4. Ecaterina Sâmboteanu (prima jumătate a secolului al XIX-lea; **Muntenia**). **Într-o traducere publicată în 1835** (*Dracul șchiop*. Roman de Alain-René Lesage), am verificat **nouă contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui*. Sâmboteanu a folosit *da* de șapte ori, alături de *așa* (o dată) și *dar* (o dată).

Alain-René Lesage, <i>Le Diable boiteux</i> (roman). Deux tomes. 1707. Gutenberg.org. Tome I : 99 p. (édition électronique).	1835, Ecaterina Sâmboteanca (= Sâmboteanu), <i>Dracul șchiop</i> (roman; trad. din fr.). București, Tipografia lui Eliad, 1 f. + 156 p.
p. 14 : Y remarquez-vous deux jeunes garçons avec une vieille femme ? – Oui , répondit Cléofas.	p. 17: Vezi tu acilea doi băieți tineri cu o muiere bătrână? – Da , răspunse Cleofas.

p. 21 : La gouvernante répondit que oui .	p. 30: Guvernanta răspunse așa .
p. 27 : Quoi ! je souffrirai qu'un homme... – Oui , vous le souffrirez, interrompit la gouvernante.	p. 43: Cum să sufăr eu pe un om... – Da , să suferi, îi tăie vorba doica.
p. 34 : Avez-vous dessein ou non de tenir la promesse ? – Oui , sans doute.	p. 57: Ai de gând ori nu să-ți ții făgăduiala? – Da , fără îndoială.
p. 42 : Oui , seigneur don Luis, dit le comte.	p. 71: Dar , domnule Don Luiz, zise contele.
p. 42 : Auriez-vous de la répugnance à vous marier avec la sœur du comte ? – Oui , mon père.	p. 72: Arăți împotrivire ca să te însori cu sora contelui? – Da , taică.
p. 44 : Est-ce en effet Eugénie, la sœur de Belflor, que l'on vous a proposée ? – Oui , Madame, répartit don Pèdre.	p. 75: Este adevărat Eugenia, sora lui Belflor, de care ți-a propus? – Da , doamna mea, răspunse don Pedro.

2.5. Ioan Emanoil Florescu (1819–1893; **Muntenia**). **Într-o traducere publicată în 1836** (*Gemenii din Bergam*. Comedie de Jean-Pierre Claris de Florian), am verificat **opt contexte** corespunzătoare particulei *oui* în textul original francez. Florescu a folosit exclusiv *da* în toate contextele verificate.

Jean-Pierre Claris de Florian, <i>Les Jumeaux de Bergame</i> (comédie en un acte, en prose), 1782, in idem, <i>Œuvres</i>. Tome quatrième: <i>Théâtre</i>. Paris, P. C. Briand, 1824, p. 247–285.	1836, I. Florescul [= Ioan Emanoil Florescu], <i>Gemenii din Bergam</i> (comedie într-un act; trad. din fr.). București, Tipografia lui Eliad, 36 p.
p. 249–250 : Tu es bien sûr que je t'aime ? – Oui . – Et toi, m'aimes-tu ? – Non .	p. 4: Ești sigur că te iubesc? – Da . – Dar tu, mă iubești? – Nu .
p. 258 : Oui, oui ; adieu.	p. 12: Da, da ; adio.
p. 271 : Comment ! vous avez mis de l'argent dans la boîte ? – Oui , mon ami : en serais-tu fâché ?	p. 23: Ce fel? Puseseși și bani într-însa? – Da . Dar ce, te-ai supărat?

2.6. Petre Teulescu (1826–1885, București; **Muntenia**). **Într-o traducere publicată în 1847** (*Indiana*. Roman de George Sand), am verificat **cinci contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui*. Teulescu a folosit exclusiv *da* în contextele verificate.

George Sand, <i>Indiana</i> (roman), 1832. La Bibliothèque électronique du Québec. Collection <i>À tous les vents</i> . Volume 12, 541 p. (édition électronique).	1847, Petre Teulescu, <i>Indiana</i> (roman; trad. din fr.). București, Tipografia lui C. A. Rosetti și Winterhalder, [VIII] + 360 p. Cu alfabet de tranziție.
p. 17: Comme à l'ordinaire, ce n'est pas une réponse, ou plutôt c'est une réponse de femme, une réponse normande, qui ne signifie ni oui ni non .	p. 9: Ca totdauna! Asta nu e un răspuns, sau mai bine e un răspuns de femeie, un răspuns prefăcut, care nu-nsemnează nici nu nici da .
p. 21: Oui , dit Mme Delmare avec un sourire triste.	p. 11: Da , zise D-a Delmare cu un surâs trist.
p. 328: Oui ! Oui ! dit Raymon, que la tendresse de sa mère attendrissait lui-même.	p. 215: Da! da! zise Raymon atins prea mult de tinerețea mumă-se-i.
p. 501: Oui , c'était un amour pur, un amour profond.	p. 333: Da , era un amour innocent, un amour profond.

2.7. Alexandru Pelimon (1822–1881, București; **Oltenia/Muntenia**). **Într-o traducere** efectuată în **1850** și republicată, cu mici modificări, în **1876** (*Pavel și Virginia*. Roman de Henri Bernardin de Saint-Pierre), am verificat **cinci contexte** corespunzătoare particulei *oui* în textul original francez. Pelimon a folosit *da* de două ori în 1850 și de trei ori, în 1876. În rest, el a folosit *într-adevăr* și *fără îndoială* (v. contextele mai sus, în tabelul de sub **2.3**).

2.8. Prezentăm în continuare, într-o manieră succintă, datele privind alți câțiva traducători din perioada luată în considerație, care traduc fr. *oui* preponderent sau exclusiv prin *da*:

– **Dim. Bobescu** (cunoscut doar cu o traducere din franceză, publicată în **1848**, la București; **Muntenia?**);

– **Dm. Iconomu** (cunoscut doar cu o traducere din franceză, publicată în **1849**, la București; **Muntenia?**);

– **Antonie Rahtivanu** (cunoscut doar cu o traducere din franceză, publicată în **1850**, la București; **Muntenia?**);

– **Vasile Boerescu** (1830, București – 1883, Paris, Franța; **Muntenia**; am examinat o traducere din franceză, publicată în **1850**, la București);

– **Ioan Constantin Lerescu** (1830–1895; **Muntenia**; am examinat o traducere din franceză, publicată în **1855**, la București);

– **Nicolae T. Orășanu** (1833, Craiova – 1890, Negreni, j. Olt; venit de timpuriu cu familia la București; studii la „Sf. Sava”; **Oltenia/Muntenia**; am examinat o traducere din franceză, publicată în **1858**, la București).

2.9. Drept concluzii intermediare, cu privire la atestările și traducătorii prezentați în secțiunea 2., în textele cărora se întâlnește mai mult sau mai puțin consecvent particula afirmativă *da*, în intervalul cronologic 1810–1858, observăm că, practic, toți, fără nicio excepție, sunt reprezentativi pentru Muntenia și/sau Oltenia. I-am inclus aici și pe primii trei traducători menționați sub **2.8.** (Dim. Bobescu, Dm. Iconomu, Antonie Rahtivanu). Informațiile disponibile despre ei sunt ca și inexistente – sunt, practic, niște anonimi. Tot ce se știe este că fiecare dintre ei a publicat la București câte o mică traducere din franceză. Ținând seama de locul publicării, în lipsa oricăror informații suplimentare relevante, pot fi și ei „arondați” Munteniei. În fine, Iancu Buznea, deși e născut în Moldova, s-a stabilit de tânăr la București, unde și-a făcut studiile și apoi a desfășurat o mare parte a activității sale. După părerea noastră, această „concentrare” la București a intelectualilor – scriitori, traducători – care au recurs destul de consecvent la particula afirmativă *da* este de natură să susțină, în mod univoc, aprecierea că Muntenia, împreună cu Oltenia, este prima regiune în care s-a impus procedeul afirmației prin *da*.

2.10. În ceea ce îi privește pe traducătorii din celelalte provincii istorice – Moldova, Transilvania, Banat –, atragem atenția asupra faptului că toți cei din intervalul cronologic de până la 1860, pe care i-am verificat, fie traduc doar sporadic, minoritar, fr. *oui* prin *da* (v. mai jos, secțiunea 3.), fie nu recurg deloc la *da*, folosind exclusiv alte mijloace și procedee (v. mai jos, secțiunea 4.). În schimb, în perioada cronologică imediat următoare, așadar începând cu deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea, lucrurile se schimbă, în sensul că și traducătorii/ cărturarii din alte zone decât Muntenia încep să folosească din ce în ce mai consecvent particula afirmativă *da*.

2.11. De exemplu, **într-o traducere publicată de transilvăneanul Iosif Vulcan** (1841, Holod, j. Bihor – 1907, Oradea), **în anul 1865** (*Colomba*. Roman după Alexandre Dumas père; în foileton, în cunoscuta revistă „Familia”), din cele **21 de contexte verificate**, corespunzătoare particulei *oui* în textul original francez, este folosită, în partea inițială, îmbinarea *așa e*, de cinci ori, după care, până la sfârșitul traducerii, se recurge exclusiv la particula afirmativă *da*, pe care am reperat-o de cel puțin 14 ori. Câteva contexte relevante pot fi urmărite în tabelul următor. Atragem atenția asupra încărcăturii retorice sporite a unor pasaje, precum și asupra dramatismului acțiunii și a intensității sentimentelor pe care le avea de redat în română tânărul pe atunci Iosif Vulcan – avea doar 24 de ani, iar revista „Familia” era la primul ei an de apariție. Fără îndoială că, în acea etapă a începuturilor, Iosif Vulcan era preocupat, între altele, să scrie pentru toți românii, din toate provinciile istorice. Deși procedeul de exprimare

a afirmației prin *așa* îi era familiar din graiul său transilvănean, a renunțat rapid la acesta, adoptându-l pe *da*, pe care, după toate probabilitățile, îl va fi remarcat în cărțile și în revistele ce îi parvneau de la București.

Alexandre Dumas père, <i>La Colombe</i> (roman), 1850. Montréal, Le Joyeux Roger, 2011, 95 p.	1865, Iosif Vulcan, <i>Colomba</i> (roman; trad. din fr.), în „Familia”, I, nr. 1–20.
p. 16 : Oui , vous avez tout compris.	nr. 2, p. 28, col. 2: Așa e , tu pricepuși toate.
p. 27 : Oui, oui, oui , malheureux ! oui , je suis Isabelle de Lautrec ! Vous m’avez crue infidèle, moi ? comment, pourquoi, à quelle occasion ?	nr. 5, p. 65, col. 2: Așa e, așa e, așa e , nenorocosule, eu sum Isabela de Lautrec. [...]
p. 37 : À boire ! répéta le moribond. – Oui , lui dis-je, vous allez avoir à boire, mais dites-moi ce qu’est devenu le comte de Moret.	nr. 8, p. 101, col. 2: Dați-mi să beau! repetă moribundul. – Da , i zisei, vei capăta apă de băut; dar spune-mi întâi ce devini contele de Moret.
p. 37–38 : L’avez-vous vu tomber ? – Oui . – Mort ou blessé ? – Blessé.	nr. 9, p. 113, col. 1: Văzutu-l-ai căzând? – Da . – Mort seau rănit? – Rănit.
p. 38 : Sais-tu où est Fondeille ? lui demandai-je. – Oui .	nr. 9, p. 113, col. 1: Știi tu unde e Fondeille? l-întrebai. – Da .
p. 40 : Vous cherchez le comte de Moret ? – Oui , le comte de Moret.	nr. 9, p. 113, col. 2: Cerci pe contele de Moret? – Da , pe contele de Moret.
p. 41 : Je me doutai alors qu’il venait d’arriver un grand malheur. – Oh ! oui , m’écrai-je, un grand malheur. Mais enfin, est-il mort ?	nr. 9, p. 114, col. 1: Atunce văzui că se întâmplă o nenorocire mare. – Da, da , strigai, o nenorocire mare! Dar în fine, murit-a?
p. 47 : Le prêtre demanda à M. de Pontis s’il me prenait pour épouse. – Oui , répondit M. de Pontis.	nr. 10, p. 126, col. 1: Preutul întrebă pe vicontele de Pontis dacă voiește a mă lua de soție. – Da! răspunse vicontele de Pontis.
p. 61 : Et alors moi, moi je m’élançais, moi je risquais ma vie pour dire : Oui , je l’aime ; oui , elle m’aime ; oui , je suis le comte de Moret, mort pour tout le monde, excepté pour Isabelle de Lautrec, ma fiancée dans ce monde et dans l’autre... Laissez-moi passer avec ma fiancée.	nr. 12, p. 150, col. 2: Da! eu o iubesc; da , ea mă iubește; da , eu sum contele de Moret, mort pentru toată lumea afară de Isabela de Lautrec, mireasa mea în lumea aceasta și în cealaltă.

3. Traducători care au folosit mai mult sau mai puțin sporadic vocabula *da* când aveau de tradus în română vocabula franceză *oui*, cel mai adesea preferând alte echivalente românești

3.1. Simeon Marcovici (1802–1877, București; Muntenia). Am verificat circa **16 contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui* în **patru traduceri, efectuate în 1830** (*Viața contelui Comminj*. Roman de Marquise de Tencin), **în 1835** (două dintre acestea: *Culegere din cele mai frumoase nopți ale lui Young*, după versiunea franceză a lui Le Tourneur și *Cuvânt al episcopului Masillion*) și **în 1843** (*Velisarie*. Roman de Marmontel). În prima traducere, din 1830, Marcovici nu a folosit *da* pentru a traduce fr. *oui*. El **începe să folosească *da* în 1835**, dar aceasta pare a fi încă o opțiune ocazională, de vreme ce în următoarea sa traducere, din 1843, unde am verificat 12 contexte cu fr. *oui*, Marcovici folosește *da* numai de două ori, recurgând în rest la alte soluții (cel mai adesea, *dară*; v. câteva contexte în tabelele următoare, **3.1.1.–3.1.4.**).

3.1.1.

Marquise de Tencin, <i>Mémoires du comte de Comminges</i> (roman), 1735. In <i>Œuvres complètes</i>. Tome premier. Paris, D'Hautel, 1812, p. 25–115.	1830, Simeon Marcovici, <i>Viața contelui Comminj sau triumful virtuții asupra patimii amorului</i> („romanț moral”, trad. din fr.). Sibiu, 83 p. Cu alfabet chirilic.
p. 41: Oui , mon père, lui dis-je, en me jetant à ses pieds, je suis coupable.	p. 24: Așa este, taică, i-am răspuns, îngenunchind înainte-i; sânt vinovat.

3.1.2.

<i>Les Nuits d'Young</i>, traduites de l'anglais par M. Le Tourneur. Nouvelle édition. Deux tomes. Paris, Le Dentu, 1821. I: 306 p.; II: 330 p.	1835, Simeon Marcovici, <i>Culegere din cele mai frumoase nopți ale lui Young</i> (trad. după versiunea franceză a lui Le Tourneur). A doua ediție îndreptată și adăugată [...]. București, Tipografia lui Eliad, 1835, p. 6–120 [prima ediție: 1831].
t. I, p. 40: Et la nuit, oui , la nuit la plus noire, au moment même où elle s'enveloppe des ténèbres les plus profondes, est encore moins triste que ma destinée, moins sombre que mon âme.	p. 7: Și noaptea..., da ... noaptea cea mai grozavă, în minutul în care se înfășură cu cel mai adânc întunec, este mai puțin tristă decât sorta mea, și mai puțin melancolică decât sufletul meu.
t. I, p. 47: Je me repaissais du fol espoir de trouver ici le bonheur... lorsque tout à coup je me suis éveillé au bruit perçant de la	p. 16: Mă hrăneam cu zadarnica nădejde de a afla aci fericirea... da! ... fericirea, când deodată m-am deșteptat de sunetul cel pătrunzător

cloche funèbre qui ne cesse de sonner tout le jour et d'envoyer des milliers d'hommes aux autels de l'insatiable mort.	al clopotului de îngropare, care nu încetează de a bate pe toată ziua și a trimite mii de oameni la jertfelnicul nesățioasei morți.
t. I, p. 48: Oui , les fils dont l'industrielle araignée ourdit sa toile, sont des câbles auprès des liens qui attachent l'homme au bonheur et à la vie.	p. 16: O! firele ce alcătuiesc lăcașul păianjănului sânt mai tari decât legăturile ce ne apropie de fericire și viață.

3.1.3.

Jean-Baptiste Massillon, <i>Petit carême</i>. Paris, Didot l'aîné, 1789, [6] + 312 p.	1835, Simeon Marcovici, <i>Cuvânt al episcopului Masillion pentru ziua întrupării, adecă Buna vestire</i> (trad. din fr.), în idem, <i>Culegere din cele mai frumoase nopți ale lui Yung</i>. A doua ediție îndreptată și adăugată [...]. București, Tipografia lui Eliad, 1835, p. 121–140.
p. 121 : Oui , mes frères, que les grands se vantent d'avoir comme Jésus-Christ des princes et des rois parmi leurs ancêtres.	p. 123: Da , fraților, fălească-se cei mari de a avea ca I. H. prinți și crai între strămoșii lor.
p. 130–131 : Oui , Sire, il faut être utile aux hommes pour être grand dans l'opinion des hommes.	p. 131: Da , împărate, trebuie să se facă cineva folositor oamenilor ca să fie mare în cugetul lor.

3.1.4.

Jean-François Marmontel, <i>Bélisaire</i> (roman). Paris, Merlin, 1767, 272 p.	1843, Simeon Marcovici, <i>Velisarie</i> (roman; trad. din fr.). București, Tipografia Curții a lui Fr. Valbaum, 280 p. Cu alfabet de tranziție.
p. 6 : – Vous avouez donc qu'il est juste de récompenser les services? – Oui .	p. 11: Mărturisești, dar, că cu dreptate este a răsplăti slujbele? – Dară .
p. 15 : Oui , c'est moi-même qu'on assiégea.	p. 20: Da! Eu sânt acela pe care au încongiurat.
p. 70 : Oui , dit l'empereur en s'interrompant à chaque mot,	p. 80: Da , răspunse împăratul, de vei binevoi să-l povățuiești pe calea

oui ... si vous daignez permettre... qu'il vienne recueillir les fruits de vos leçons.	virtuții și să-i dai mântuitoarele tale învățături.
p. 141–142 : Oui , les barbares ont comme nous leurs Titus et leurs Marc-Aurèles.	p. 162: Dară , barbarii au, ca și noi, pe ai lor Titu și Marc-Aurelie.
p. 163 : De tous temps, dit Justinien, il a été permis aux peuples de se plaindre. Oui , reprit Bélisaire, pourvu que leurs tyrans veuillent bien les y autoriser.	p. 184: [...] Dară , răspunse Belisarie, când asupritorii lor binevoiesc a le da asemenea voe.
p. 257 : Oui , s'écria Bélisaire, oui sans doute, ce sont mes voisins, mes amis.	p. 264: Dară , strigă Belisarie, aceștia sânt vecinii și prietenii mei.

3.2. Ioan Voinescu II (1808, București – 1855, Pau, Franța; Muntenia). Am verificat circa **11 contexte** corespunzătoare particulei *oui*, **într-o traducere publicată în 1835** (*Bădăranul boierit*. Comedie de Molière). Voinescu II a folosit *da* numai de trei ori (din 11 contexte verificate). În rest, el a folosit *dar*, *dară*, *negreșit* și alte mijloace.

Molière, <i>Le Bourgeois gentilhomme</i> (comédie), 1671. Efele.net, 2017, 114 p. (édition électronique; édition de référence: <i>Œuvres complètes de Molière</i>. Garnier, Paris, 1915).	1835, Ioan Voinescu II, <i>Bădăranul boierit</i> (comedie în cinci acte; trad. din fr.). [București], Tipografia lui Eliad, 1835 (Pe copertă 1836), 98 p.
p. 9 : Il est vrai . Nous avons trouvé ici un homme comme il nous le faut à tous deux.	p. 3: Da , am găsit aici un om cum ne trebuia la amândoi.
p. 12 : Oui , mais il ne falloit pas faire faire cela par un écolier.	p. 8: O crez, dar nu trebuia să lași un școlar să o facă.
p. 14 : Est-ce que les gens de qualité apprennent aussi la musique ? – Oui , monsieur.	p. 9–10: Oamenii cei mari învață muzica? – Negreșit .
p. 15 : Ne dit-on pas toujours : Un tel a fait un mauvais pas dans telle affaire ? – Oui , on dit cela.	p. 11: Nu să zice totdeauna: Cutare a făcut un pas urât în cutare pricină? – Dară , așa se zice.
p. 16 : Voulez-vous voir nos deux affaires ? – Oui .	p. 12: Vei să vezi lucrările noastre? – Da!
p. 35 : Est-ce qu'il faut dire acela ? – Oui , vraiment.	p. 35: Trebuia să ți-o mai spui? – Negreșit!
p. 36 : Les personnes de qualité portent les fleurs en bas ? – Oui , monsieur.	p. 35: Toți cei mari le poartă astfel? – Dară , domnule.

3.3. Mihail Kogălniceanu (1817, Iași, Moldova – 1891, Paris, Franța; **Moldova**). Am verificat circa **26 de contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui* în **două traduceri efectuate în 1840** (*Două femei împotriva unui bărbat*. Comedie de Philippe Dumanoir și Léon-Lévy Brunswick; *Orbul fericit*. Comedie de Jean-François Alfred Bayard și Paulin Deslandes). Kogălniceanu a folosit *da* numai de două ori (din 26 de contexte verificate). În rest, el a folosit *dar*, *așa*, repetarea verbului și alte mijloace. (v. câteva contexte în tabelele de mai jos, **3.3.1.**, **3.3.2.**). Ni se pare important să observăm că, în conformitate cu documentarea pe care o avem la dispoziție, **Mihail Kogălniceanu este primul autor reprezentativ pentru Moldova la care apare vocabula afirmativă *da***. (Începând cu 1840, *da* apare, sporadic, și la Constantin Negruzzi, v. mai jos, **3.5.**). Examinând alte texte ale lui Kogălniceanu, anume cele incluse în primul volum de *Opere* (Kogălniceanu 1974), am constatat că scriitorul a mai folosit particula discutată, fiind vorba însă de ocurențe destul de rare, puțin numeroase – încă patru ocurențe ale lui *da*, care se adaugă celor două reperate în comedii menționate mai sus. (Indicăm paginile și, în paranteze drepte, datarea textelor respective: Kogălniceanu 1974: 58 [a. 1841], 103 [a. 1850], 441 [a. 1840], 569 [a. 1845]).

3.3.1.

Philippe Dumanoir, Léon-Lévy Brunswick, <i>Deux femmes contre un homme</i> (comédie-vaudeville). Paris, Marchant, 1834, 14 p.	1840, Mihail Kogălniceanu, <i>Două femei împotriva unui bărbat</i> (comedie; trad. din fr.), în <i>Opere</i>. Ediție critică de Dan Simonescu. București, Editura Academiei, 1974, vol. 1, p. 111–126.
p. 3, col. 1 : Oui , madame.	p. 111: M-oi duce , cucoană.
p. 4, col. 1 : Oui .	p. 112: Se duce să-mi cumpere niște lucruri.
p. 7, col. 1 : Oui , je lui ai dit que c'était impossible.	p. 117: Da , i-am spus că nu se poate.
p. 8, col. 1 : Oui , je sais bien,	p. 118: Da! Vezi bine.
p. 8, col. 1 : Eh bien ! oui , là, j'en conviens, j'ai des yeux de tigre, je suis un tigre !	p. 118: Ei bine, dar , așa-i; îs zular, am ochi de tigru, îs un tigru.
p. 11, col. 2 : Oui , excellente compagne de ma vie, j'ai comprise ta vertueuse attention.	p. 123: Dar , dragă soție a vieții mele, ți-am înțeles vrednicul de toată lauda plan.
p. 12, col. 1 : Oui , madame... je l'ai lue... Dieu merci.	p. 124: Dar , l-am cetit, slavă Domnului.

3.3.2.

Jean-François Alfred Bayard, Paulin Deslandes, <i>Théodore ou Heureux quand même</i> (vaudeville en un acte), în <i>Le Magasin théâtral</i>, tome quinzième, 1837, p. 1–19.	1840, Mihail Kogălniceanu, <i>Orbul fericit</i> (comedie în două acte; trad. din fr.), în idem, <i>Opere</i>. Ediție critică de Dan Simonescu. București, Editura Academiei, 1974, vol. 1, p. 127–153.
p. 1, col. 2 : Oui ; ce maudit procès qu'il a perdu !	p. 128: Așa! Dar blestematul proșes ce au pierdut!
p. 2, col. 1 : Vous allez porter ma lettre, Adrien. – Oui , mamzelle, tout d'suite.	p. 128: Să-i duci răspunsul, Adrian. – Aud , mademuazelă, mă duc îndată!
p. 2, col. 2 : Oui , mamzelle, j'y vais.	p. 129: Am auzit , mademuazelă, și mă duc.
p. 3, col. 1 : Eh! oui, sans doute , vous avez raison !	p. 129: Ei, dar, așa-i! Ai dreptate!
p. 3, col. 1 : Convenons de tout. – Oui , convenons.	p. 130: Trebuie să tocmim toate. – Dar , toate.
p. 4, col. 1 : Oui , grâce à toi, ma sœur, mon guide.	p. 131: Dar! cu ajutorul tău, povața, surioara mea.
p. 4, col. 1 : Mais je t'ai vue, oui , vue, en rêve.	p. 131: Dar te-am văzut, asa , te-am văzut în vis.
p. 5, col. 2 : Oui... au magasin en face.	p. 133: Dar! la dugheana din față.
p. 7, col. 2 : – Ah !... vous avez gagné votre procès ? – Mais oui... tout-à-fait !	p. 135: A! Dumneata ai câștigat proșesul? – Da ¹⁶ ce, nu știi?
p. 7, col. 2 : – Elle doit être grande à présent. – Oui , et bien belle.	p. 136: Trebuie să fie mare acum... – Dar , și tare frumoasă.
p. 10, col. 2 : Vous avez déjeuné bien vite. – Oui , n'est-ce pas ?	p. 139: Degrabă ți-ai sfârșit zacusca. – Așa-i .

3.4. Gheorghe Sion (1822, jud. Cernăuți – 1892, București; **Moldova**). Am verificat circa **36 de contexte** corespunzătoare particulei *oui*, în **două traduceri, efectuate în 1844** (*Zaira*. Tragedie de Voltaire) și **în 1854** (*Misanthropul*. Comedie de Molière). Sion a folosit *da* numai de două ori (din cele 36 de contexte verificate), și anume, în traducerea din 1844. În rest, el a folosit *dar, așa* și, mai rar, alte procedee, sau a omis fr. *oui* din traducerile sale. (v. câteva contexte în tabelele următoare, **3.4.1.**, **3.4.2.**).

¹⁶ Acest *da* este în mod evident conjuncția adversativă redusă deja la forma pe care o are astăzi în registrul oral.

3.4.1.

Voltaire, <i>Zaïre</i> (tragédie en cinq actes, en vers), 1732. Théâtre Classique, 2015, 58 p. (édition électronique).	1844, Gheorghe Sion, <i>Zaira</i>. Tragedie în cinci acte... În <i>Ciasurile de mulțemire a lui Gheorghe Sion</i>. Iași, Cantora Foaiei Sătești, p. 1–67.
p. 19 : Suis-je libre en effet ? – Oui , seigneur, oui , vous l’êtes.	p. 20: Să crez oare că sânt slobod? – Dar , stăpâne, slobod ești.
p. 21 : Oui , c’est elle.	p. 23: Dar ! Ea este.
p. 22 : Quoi ! Tous les deux captifs, et pris dans Césarée ? – Oui , seigneur.	p. 23: În Cezareea atunci robi amândoi ați picat? – Dar , stăpâne.
p. 24 : Dire : je suis chrétienne. – Oui , seigneur, je le suis.	p. 26–27: Și să zici: „Eu sânt creștină?”. – Da , creștină... dar , eu sânt.
p. 31 : Le promets-tu, Zaïre ? – Oui , je te le promets.	p. 35: Îmi făgăduiești, Zairo? – Dar , așa-ți făgăduiesc.
p. 32 : À ta loi, Dieu puissant, oui , mon âme est rendue.	p. 35: Așa , doamne preaputernic! Legei tale m-am jurat.
p. 44 : Oui , je veux la voir et lui parler.	p. 51: Dar , vreu îndată să o văz și să-i vorbesc.
p. 48 : Oui , je viens d’obéir.	p. 55: Da , stăpâne.
p. 51 : Oui , je le vais trouver, je lui vais obéir.	p. 60: Dar , m-oi duce ca să-l aflu, vreu în toate-al asculta.

3.4.2.

Molière, <i>Le Misanthrope</i> (comédie), 1667. Efele.net, 2017, 78 p. (édition électronique; édition de référence: <i>Œuvres complètes de Molière</i>. Garnier, Paris, 1915).	1854, Gheorghe Sion, <i>Misanthropul</i> (comédie în cinci acte; trad din fr. în versuri), în: Traduceri de G. [= Gheorghe] Sion. <i>Misanthropul de Molière. Zaira de Voltaire</i>. Iași, Typographia Francesa-Româna, p. 1–92. Conține erată la final. Cu alfabet de tranziție. Fiecare piesă cu pagină de titlu falsă separată și cu paginație separată.
p. 10 : Vous voulez un grand mal à la nature humaine. – Oui , j’ai conçu pour elle une effroyable haine.	p. 8: Așadar, ai vrea să piară toată firea omenească. – Dar ; și nimeni nu e-n stare ura mea s-o îmblânzească.
p. 11 : Oui , je vois ces défauts, dont votre âme murmure.	p. 10: Dar ; văd și eu așa lucruri care nu pot să-ți ticnească.
p. 16 : Oui , de ma part, je vous tiens préférable / À tout ce que j’y vois de plus considérable.	p. 15: Așa ; din parte-mi, eu te am mai preferabil / Decât tot ce poate-n lume a fi mai considerabil.

p. 27 : Oui , je puis là-dessus défier tout le monde.	p. 28: Dar , și una ca aceasta trebui lumea să o știe.
p. 33 : Il prend soin d'y servir des mets fort délicats. – Oui , mais je voudrais bien qu'il ne s'y servît pas.	p. 35: Adevăr, bune bucate are el la masa sa. – Așa ; dar așa vrea mai bine ca să aibă altceva.

3.5. Constantin Negruzzi (1808, jud. Iași – 1868, Iași; **Moldova**). Am verificat cel puțin **43 de contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui* în **șase traduceri** datate în **1822, c. 1830, 1835, 1840, 1845 și în 1847/1851**. În primele patru traduceri (din intervalul 1822–1840), Negruzzi nu a folosit niciodată vocabula *da* pentru a reda în românește fr. *oui*, recurgând în schimb la diverse alte procedee tradiționale. Negruzzi **începe să folosească da în traduceri din 1845 și din 1847/1851**, dar aceasta este încă o soluție ocazională, minoritară.

3.5.1. Într-o primă traducere, realizată în **1822** (*Zuma sau descoperire scorțișoarii tămăduitoare de friguri*. Povestire de Félicité de Genlis), am verificat **trei contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui* în textul original. Negruzzi a folosit o dată *drept esti* [= *este*], iar de două ori a omis cuvântul francez *oui* în traducerea sa.

Félicité de Genlis, Zuma ou la découverte du quinquina, in idem, Contes moraux. Paris, Hachette, 1886, p. 247–287.	1822, Constantin Negruzzi, Zuma sau descoperire scorțișoarii tămăduitoare de friguri, adecă a hinii (povestire; trad. din fr.), în idem, Opere, vol. II. Proză. Poezie. Ediție critică de Liviu Leonte. București, Editura Minerva, 1984, p. 3–19.
p. 263 : Oui , je jure par la clarté sacrée du soleil, je jure de te sauver !	p. 10: Eu mă giur pe sfânta lumină a soarelui, mă giur să te mântui de moarte!
p. 280 : Oui , elle vivra !	p. 15: Drept esti , ea va trăi!

3.5.2. Într-o traducere datând din jurul anului **1830** (*Chelestina*. povestire de Jean-Pierre Claris de Florian), am verificat **două contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui*. În ambele situații Negruzzi a folosit echivalentul *așa*.

3.5.3. Într-o traducere datând din **1835** (*Treizeci ani sau Viața unui jucător de cărți*. Comedie de Ducange și Dinaux), am verificat **cinci contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui*. Negruzzi nu a folosit niciodată *da*, în schimb a folosit *așa* (cel mai adesea), *așa este* și alte mijloace.

Victor Ducange, Dinaux, <i>Trente ans, ou la Vie d'un joueur</i> (mélodrame en trois journées). Bruxelles, F. Canongette, 1831, 128 p.	1835, Constantin Negruzzi, <i>Treizeci ani sau Viața unui jucător de cărți</i> (melodramă; trad. din fr.), în idem, <i>Opere</i>, vol. III. <i>Teatru</i>. Ediție critică de Liviu Leonte. București, Editura Minerva, 1986, p. 1–74.
p. 5 : GEORGES. Tu me l'avais conseillé. WARNER. Oui ; mais j'ai réfléchi.	p. 4: JORJ. Dar tu așa mă sfătuisăși. VARNER. Așa este ; dar am mai gândit.
p. 9 : Oui , j'ai choisi le meilleur moyen.	p. 6: Așa , am ales cel mai bun chip.
p. 15 : DERMONT. Vous êtes Rodolphe Déricourt ? RODOLPHE. Oui , monsieur.	p. 10: DERMONT. D-ta ești Rodolf Dericurt? RODOLF. Așa .
p. 124 : WARNER. Eh bien ! Georges, l'occasion est venue. GEORGES. (immobile, l'air morne, le regard fixe). L'occasion ? WARNER. Oui ; l'instant est décisif.	p. 70: VARNER. Ei! Jorj, prilejul a venit. JORJ (înlemnit, posomorit, cu ochii țintiți). Prilejul! VARNER. Așa ; momentul este otărători.

3.5.4. Într-o traducere datând din **1840** (*Nanina*. Comedie de Voltaire), am verificat **cincisprezece contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui*. Negruzzi nu a folosit niciodată *da*, dar a folosit *așa*, *adevărat* și alte echivalente tradiționale.

3.5.5. Într-o traducere realizată în **1845** (*Duelurile*. Comedie de Mélesville și Carmouche), am verificat **opt contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui*. Aici Negruzzi a folosit *da* (de două ori), dar cel mai adesea a folosit *așa*, *dar*, sau alte formule, uneori netraducând fr. *oui*.

Mélesville & Carmouche, <i>Les duels, ou la famille Darcourt</i>. Comédie-vaudeville en deux actes. Paris, Marchant, 1834, 30 p.	1845, Constantin Negruzzi, <i>Duelurile</i> (comedie vodevil în două acte; trad. din fr.), în idem, <i>Opere</i>, vol. III. <i>Teatru</i>. Ediție critică de Liviu Leonte. București, Editura Minerva, 1986, p. 319–364.
p. 6, col. 1 : Une espèce de fier à bras, qui se bat pour un oui , pour un non, à ce qu'il dit du moins.	p. 322: Se ceartă cu toți și vrea să-și [sic; probabil greșeală în loc de <i>să-ți</i>] taie gâtul dacă i s-au părut că nu te-ai uitat bine la el. Precum am auzit că se laudă!...
p. 6, col. 2 : Vous avez un secret ? – Hélas, oui ! – Confiez-le moi !	p. 323: Ai vrun secret? – O! Așa . – Spune-mi-l mie.
p. 7, col. 2 : C'est donc elle qui a envoyé des cartons ? – Oui , ses cartons, ses toilettes de bal.	p. 324: Dumneaei au trimis acele cutii? – Dar , toaletele d-sale de bal.

p. 12, col. 2 : Eh bien ! mon cousin, vous avez lu ma lettre. – Oui , petite cousine, et voilà, ma réponse.	p. 332: Ai cetit biletul meu, verișorule? – L-am cetit , verișorică, și iată răspunsul meu.
p. 14, col. 1 : Vous plaignre !... de ce que je vous trouve à ses pieds ? de ce que vous lui baisiez la main ? – Oui , monsieur, c'est d'une indiscretion.	p. 335: Să te plângi! Pentru că te găsesc la picioarele ei? Pentru că-i sărutai mâna? – Dar , d-le, și purtarea d-tale îi necuviincioasă.
p. 24, col. 1 : Oui, oui ! les regards joyeux de ma fille...	p. 351: Da, da , văd pe Mărioara prea veselă.
p. 25, col. 1 : Oui, oui , il faut que j'en finisse avec cette famille-là.	p. 354: Așa! Trebui să mă scap de neamul ăstor al Urleștilor.
p. 26, col. 1 : Eh bien ! tant pis pour lui, tant pis, tant pis ; je n'en ai pas le moindre regret ! l'autre, je le regrette, oui ! mais celui-là, non.	p. 355: Ei bine! Nu-mi pasă! Nu-mi pare rău. Pe celalt 'l plâng, dar pe ăsta nicidecum!

3.5.6. În fine, într-o traducere datând din **1847** (*Carantina*. Comedie de Eugène Scribe), am verificat **zece contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui*. Și în acest caz, Negruzzi a folosit *da* (de două ori), dar cel mai adesea a folosit alte mijloace (v. unele contexte în tabelele **3.5.1.**, **3.5.3.**, **3.5.5.**, **3.5.6.**).

Eugène Scribe, <i>La Quarantaine</i> (comédie-vaudeville en un acte), 1825, in idem, <i>Théâtre. Tome XII. Comédies-vaudevilles. Paris, Michel Lévy, 1856, p. 171–202.</i>	1847/1851, Constantin Negruzzi, <i>Carantina</i> (comedie-vodevil într-un act; trad. din fr.), in idem, <i>Opere. III. Teatru. Ediție critică de Liviu Leonte. București, Editura Minerva, 1986, p. 212–230.</i>
p. 177 : Ah ! Monsieur est venu en diligence ! – Oui , j'aime mieux ça; c'est plus gai, plus animé.	p. 215: Domnul o venit cu harabagiu? – Da ; e mai vesel decât cu poșta.
p. 180 : Monsieur de Révannes !... – Oui , Madame, celui dont vous eûtes les premières amours.	p. 217: Domnul Revan? – Eu , acel care întâi te am iubit [înlocuirea subiectului din întrebare prin pronume]
p. 181 : Oui , mon ami, l'amour ne suffit pas en ménage.	p. 217: Așa , prietine, amorul nu-i destul în căsătorie.
p. 195 : Oui , Madame, j'ai comme cela quelques bonnes qualités qu'on ne me connaît pas.	p. 226: Da , doamna mea, am câteva daruri bune pe care nu mi le cunosc oamenii.
p. 197 : Oui , Madame, oui ...	p. 226: Așa , Doamna mea...

Examinând alte texte ale scriitorului moldovean, mai exact, procesând volumul I din *Opere*, am reperat doar trei ocurențe ale particulei *da*, cea mai veche dintre acestea fiind din 1840. E vorba așadar de un uz încă sporadic, minoritar. (Indicăm paginile și, în paranteze drepte, datarea textelor respective din ediția utilizată (Negruzzi 1974): 88 [a. 1840], 147 [a. 1857], 198 [a. 1851]).

3.6. George Baronzi (1828, Brăila – 1896, București; Muntenia).

3.6.1. Prima traducere realizată de Baronzi, examinată în cadrul cercetării de față, datează din **1854** (*Matilda sau Memoriile unei femei june* – un foarte întins roman de Eugène Sue, având într-o ediție modernă aproape 1700 pagini, și conținând circa 360 de ocurențe ale vocabulei fr. *oui*). Am verificat aici **20 de contexte** corespunzătoare particulei *oui* în textul original francez. Baronzi a folosit *da* numai în trei din cele 20 de contexte verificate, recurgând la *așa* în celelalte 17 contexte.

Eugène Sue, <i>Mathilde. Mémoires d'une jeune femme (roman), 1840–1841. Bouquineux.com (édition électronique), 1658 p.</i>	1854, George Baronzi, <i>Matilda sau Memoriile unei femei june (roman; trad. din fr.). București, Imprimeria Santei Mitropolie. Volumul 4, p. 377–777.</i>
p. 1208 : Vous êtes un des grands admirateurs de madame de Lancry, monsieur ? – Oui , madame, mais je l'aime peut-être encore plus tendrement que je ne l'admire.	p. 385: Ești oare vreunul din admiratorii cei mari ai doamnei de Lancry, domnule? – Așa , doamnă! dar eu o iubesc poate cu mai multă tinerețe decât o admir.
p. 1217 : Eh bien ! oui , quelquefois je crains que mon calme attachement pour M. de Rochegune ne cache un sentiment plus vif dont je sentirai bientôt peut-être la naissante ardeur.	p. 395: Ei bine! așa , uneori mă tem să nu fie ascuns în înclinarea cea calmă pe care o am pentru D. de Roșegun vrun simțiment mai viu a căruia ardoare născândă s-o simț îndată poate.
p. 1240 : Mathilde... vous m'aimez... – Oui ... oh! oui , je vous aime...	p. 418: Matildo... mă iubești... – Oh!... așa ... așa , te iubesc...
p. 1261 : Oui , quelquefois j'ambitionnais la condition commune.	p. 438: Așa , uneori ambiționam condițiunea comună.
p. 1265 : Pourquoi cela ? le nom d'Emma n'est-il pas charmant ? – Oui , mais je préfère celui de Mathilde.	p. 441–442: Și pentru ce, numele de Ema nu e frumos? – Așa e , dar prefer pe al Matildei.
p. 1289 : Votre position peut-elle être comparée à celle d'aucune autre femme ? – Oui , aujourd'hui, à cette heure encore, je ne puis être comparée à personne.	p. 464: Pozițiunea în care te afli se poate asemăna cu a vrunei altei femei? – Așa , astăzi, într-acest minut chiar, nu mă pociu asemăna cu nimeni.

p. 1292 : Oui, oui , je vous crois, ce que vous dites là.	p. 466: Așa, așa , te crezu, ceea ce spui.
p. 1397 : Oui , je me disais: Que demain je révèle tout à M. de Rochegune.	p. 562: Da , ziceam în sine-mi: Măine să desvelesc tot d-lui de Roșegunu.
p. 1436 : Oh! oui... oui... je comprends bien la pureté de leur amour.	p. 595–596: Oh, așa, așa , înțeleg prea bine curățenia amorului lor.
p. 1437 : Oui , cela est vrai.	p. 597: Așa , aceasta este adevărat.
p. 1471 : Un devoir ?... – Pour vous, dont l'âme est généreuse et grande... oui...	p. 628: O datorie? – Pentru dumneata, al căruia suflet e generos și mare, da...
p. 1518: Oh ! oui , ce fut un affreux malheur pour elle d'avoir eu la pensée de sa réhabilitation alors qu'il était trop tard pour l'accomplir.	p. 671: Oh! da , fu o nefericire spăimântătoare pentru dânsa de a avea cugetul reabilitării sale atunci când era prea târziu a o împlini.
p. 1625 : Oui, oui , nous l'espérons, s'écria mademoiselle de Maran.	p. 769: Așa, așa , sperăm, strigă damicela de Maran.

3.6.2. Următoarea traducere a lui Baronzi datează din **1857** (primul volum din *Contele de Monte Cristo*, celebrul roman al lui Alexandre Dumas père). Aici am verificat **10 contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui*. De data aceasta, după numai trei ani, Baronzi pare deja foarte obișnuit cu redarea fr. *oui* prin rom. *da* – el procedează astfel în opt din cele 10 contexte verificate.

Alexandre Dumas père, <i>Le Comte de Monte-Cristo</i> (roman). Premier volume, 1845. Bouquineux.com (édition électronique).	1857, George Baronzi, <i>Contele de Monte Cristo</i> (roman; trad. din fr.). București, Librar-editor George Ioanid. Volumul I, 308 p.
p. 14 : Eh bien, mon cher Dantès, êtes-vous libre ? demanda l'armateur. – Oui , monsieur.	p. 13: Ei bine, scumpul meu Dantes, ești liber? – Da , domnule!
p. 14 : Mais je crois que oui , mon cher Edmond.	p. 14: Dar crez că da , scumpul meu Edmond.
p. 22 : Oui , me voilà, dit le jeune homme.	p. 23: Da , iată-mă, zise junele.
p. 51 : Oui, oui , à la santé de Dantès ! dit Caderousse en vidant son verre, à sa santé !	p. 55: Așa, așa , în sănătatea lui Dantès, zise Caderousse, golindu-și paharul [...]
p. 65 : Partons-nous ? demanda la douce voix de Mercédès [...] – Oui, oui , partons ! dit Dantès en se levant vivement.	p. 72: Plecăm? întrebă Mercedes cu vocea ei cea dulce? [...] – Da, da , să plecăm, zise Dantes sculându-se iute.

p. 72 : Attendons, alors, murmura-t-il. – Oui , attendons, dit Danglars.	p. 78: S-așteptăm atunci, zise el. – Da , s-așteptăm, zise Danglars.
p. 101 : Oui , vous avez raison.	p. 109: Da , ai dreptate.
p. 104 : Ainsi je suis libre, monsieur ! s'écria Dantès au comble de la joie. – Oui , seulement donnez-moi cette lettre.	p. 112: Așadar, sunt liber! strigă Dantes în culmea bucuriei sale. – Da , să-mi dai numai scrisoarea.

3.7. Cei șase traducători (dintre care unii au fost și scriitori importanți) analizați în secțiunea de față, care au folosit doar sporadic particula *da*, în traducerile lor din intervalul cronologic 1830–1857, sunt reprezentativi fie pentru Muntenia – Simeon Marcovici, Ioan Voinescu II, George Baronzi, fie pentru Moldova – Mihail Kogălniceanu, Gheorghe Sion, Constantin Negruzzi. În privința autorilor moldoveni citați, putem aprecia că acceptarea, fie și sporadică, deocamdată, a vocabulei de afirmație discutată este un rezultat al influenței venite dinspre unii confrăți munteni. Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, ne aflăm într-un dinamic proces de unificare a limbii literare comune, iar contactele de diverse genuri, colaborările dintre cărturarii români din diferite provincii sunt de notorietate.

Deosebit de grăitor ni se pare cazul lui George Baronzi (originar din Brăila; stabilit de timpuriu la București). Am remarcat „saltul” efectuat, în numai trei ani, între cele două traduceri examinate mai sus, datând din 1854 și din 1857. Dacă în prima traducere Baronzi îl folosește doar sporadic pe *da* ca echivalent al fr. *oui* (în trei din cele 20 de contexte examinate), în cea de-a doua, el recurge la *da* în proporție covârșitoare (în opt din cele 10 contexte verificate). Așadar, acest interval, anii '50 ai secolului al XIX-lea, a fost cu siguranță perioada de cotitură, când vocabula afirmativă *da* a început să fie cunoscută, utilizată de oamenii de litere din toate provinciile: Moldova, Transilvania, Banat, devenind rapid un element central și bine fixat în limba comună, după ce, în perioada imediat anterioară, fusese folosită doar de unii scriitori munteni, începând cu Iancu Văcărescu.

În deceniile următoare, la abia o generație distanță, particula *da* este deja folosită firesc de poetul Mihai Eminescu (în *Luceafărul*: **Da**, mă voiu naște din păcat... și în alte poeme bine cunoscute), de Ion Creangă (**Da**, mămucă, ziseră iezii; **Da**, stăpâne, zise Harap-Alb, lăsând ochii în jos; *Tovarășul dumitale avut-a trei pâini?* – **Da**, domnule judecător, trei a avut.), de Ioan Slavici și de mulți alți scriitori și cărturari.

4. Traducători care nu au folosit *da* ca echivalent pentru vocabula franceză *oui*, recurgând în schimb la o mare varietate de alte mijloace

4.1. Alexandru Beldiman (1760, Huși sau Iași – 1826, Iași?; **Moldova**). Am analizat circa **30 de contexte** corespunzătoare vocabulei

franceze *oui*, în **cinci traduceri datând din 1789** (*Întâmplările lui Ismini și ale Isminiei*. Roman de Pierre-François Godard de Beauchamps), **1803** (*Menegmii sau Frății cei de gemine*. Comedie de Jean-François Regnard), **1818** (*Moartea lui Avel*. Poem de Salomon Gessner) și **1820** (două traduceri: *Tragodia lui Orest*. Tragedie de Voltaire. *Istoria lui Numa Pompilie*. Roman de Jean-Pierre Claris de Florian). Beldiman nu a folosit niciodată *da* pentru a traduce fr. *oui*. În schimb, el a folosit frecvent *așa* (*așă*), *fără îndoială*, repetarea verbului, dar și alte mijloace, sau a omis să traducă fr. *oui*. (v. câteva contexte în tabelele următoare, **4.1.1.–4.1.5.**).

4.1.1.

Pierre-François Godard de Beauchamps, <i>Les Amours d'Ismène et d'Isménias</i> (roman tradus din greacă). Paris, 1797, XXIV + 123 p. [première édition: 1723]	1789, Alexandru Beldiman, [<i>Întâmplările lui Ismini și ale Isminiei</i>]. Traducere de Alexandru Beldiman după versiunea franceză a lui Beauchamps; copie efectuată de pitarul Grigoraș, în 1789; manuscris la BCU Iași, cota II–69, 153 p.
p. 29 : Oui , Cratisthene, je suis prêt à retourner à Eurycome.	p. 37/4–6: Așa , iubitul meu Cratinden [sic!], gata mă aflu a mă întoarce iarăși la Evricomis.
p. 35 : Oui , vous m'aimez, je lis mon bonheur dans vos yeux.	p. 45/16–19: Fără îndoială , aceasta o cunosc din ochii tăi, căci și ai mei îți arată sufletul meu într-o întregime<a> ¹⁷ sa.
p. 56 : Oui , continuai-je, sacrifions-nous à lui tout entiers.	p. 70/6–7: Fără îndoială să cade a o cinsti.

4.1.2.

Jean-François Regnard, <i>Les Ménechmes</i> (comedie), 1705. Wikisource.fr, 202 p. (édition électronique).	1803/1805, Alexandru Beldiman, <i>Minegmii</i> (comedie; trad. din fr. efectuată în 1803). BAR Buc., ms. rom. 3095, 76 f. Copie din 1805. Editat cu titlul: <i>Menegmii sau Frății cei de gemine</i>, în <i>Arhiva Societății științifice și literare</i>. Iași, III (1892), nr. 4–5, p. 279–296; nr. 6–7, p. 403–423; nr. 8–9, p. 519–541; nr. 10–12, p. 664–703.
p. 22 : Ils ne répondent point que par monosyllabes. / Oui ; non ; paix ; quoi ?	nr. 4–5, p. 280: Nici îți răspund într-o slovă, precum acești blăstămați / Așa , ba, stă.
p. 53 : Oui vraiment...	nr. 6–7, p. 405: Așă cu adevărat...

¹⁷ Formă dialectală moldovenească, ilustrare a reducerii regulate a lui *ea* final la *e*.

p. 97 : Eh ! Oui , si dans mon choix vous ne me traversiez.	nr. 8–9, p. 526: Ah, așă , făr' de-ndoială...
p. 99 : Madame est votre sœur ? – Oui , monsieur, dont j'enrage.	nr. 8–9, p. 528: Madama îț este soră? – Așă , dintr-al meu păcat.

4.1.3.

Salomon Gessner, <i>La Mort d'Abel</i>. Poème en cinq chants. Traduit de l'allemand [...] par M. Huber. Nouvelle édition. Paris, Librairie classique, 1805, 203 p.	1818, Alexandru Beldiman, <i>Moartea lui Avel</i>. [...] tălmăcită din limba franțozească în cea românească. Buda, Crăiasca Tipografie a Universității Ungariei, 245 p.
p. 18 : Oui , Cain, tu mérites des reproches.	p. 17: Așa , Cain, așa , fără de îndoială , ești vrednic de muștrări.
p. 27 : Oui ... je le vois bien.	p. 28: Așa , fără de îndoială , cunosc...
p. 30 : Oui , mon frère, je t'aime.	p. 31: Așa , fratele meu, eu te iubesc.
p. 175 : Oui , je l'ai vu, dit-elle.	p. 211: Așa , fără de îndoială , l-am văzut.

4.1.4.

Voltaire, <i>Oreste</i> (tragédie), in idem, <i>Œuvres complètes</i>. Nouvelle édition avec notices, préfaces, variantes, table analytique. Tome cinquième. <i>Théâtre</i>. Tome quatrième. Paris, Garnier, 1877, p. 91–153.	1820, Alexandru Beldiman, <i>Tragodia lui Orest</i> (trad. din fr.). Buda, Crăiasca Tipografie a Universității Ungariei, 96 p. + erată.
p. 103 : Pour assurer mon trône et calmer votre effroi. / Oui , Plistène, mon fils, adopté par vous-même...	p. 22: Să-m statornicesc crăia, să-m iasă frica din gând. / Plisten, fiul meu ce însuși, ca pre al tău l-ai priimit.
p. 115 : Ah ! gardez d'abuser une âme trop sensible. / Oreste, dites-vous ? – Oui .	p. 41: O inimă simțitoare, vez să n-o mai amăgești. / Orest îmi zici că trăiește? – Așa .
p. 140 : Oui , vous êtes mon maître.	p. 76: Stăpân te primesc pre tine.
p. 147 : Oui , j'obtiens sa grâce, en dussé-je périr.	p. 85: Acest bine voi să-l aflu, măcar să mă prăpădesc.

4.1.5.

Jean-Pierre Claris de Florian, <i>Numa Pompilius, second roi de Rome</i> (roman), 1786. Paris, Didot Ainé, 1786, 418 p.	1820, Alexandru Beldiman, <i>Istoria lui Numa Pompilie, al doilea crai al Romii</i> (roman; trad. din fr.). Două volume. Iași. I: 192 p.; II: 207 p.
p. 14 : Oui , puissante immortelle, reprends tous les bienfaits que j'ai reçus.	t. I, p. 12: Așa , puternică dumnezăoaie...
p. 21 : Oui , mon fils, lui dit le grand-prêtre, nous y descendrons aujourd'hui.	t. I, p. 19: Foarte bucuros , fiul meu...
p. 48 : Oui , je reconnais bien les traits du brave Pompilius.	t. I, p. 45: Așa, fără de îndoială , cunosc prea bine chipul...
p. 59 : Oui , belle Hersilie, je vais devenir soldat dans l'armée de votre père.	t. I, p. 57: Așa , iubita mea Hersilio...
p. 70 : Oui , je suis de votre sang, je suis le fis de Pompilius.	t. I, p. 67: Fără de îndoială , sânt din neamul tău.
p. 351 : Oui , je renonce à la sagesse, à la gloire, à la vertu.	t. II, p. 142: Mă lepăd de acum de toată înțelepciunea, de toată slava și fapta cea bună.
p. 379 : Oui , je te jure, par le souverain des cieux.	t. II, p. 168: Mă jur pe numele tuturor dumnezeilor.
p. 414 : Êtes-vous contente ? Ajoute-t-il d'un ton timide et modeste. – Oui , répond la voix, je le suis.	t. II, p. 203: [...] adăugând a o întreba cu un glas lin și cu mare smerenie de iaste mulțemită [...] – Foarte mulțemită , i-au răspuns glasul.

4.2. Gherasim (ieromonah la Mitropolia din Iași, c.1760–1853; **Moldova**). Am verificat **opt contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui* în **trei traduceri realizate în 1792** (*Istoria craiului Șveziei Carol 12*. Roman de Voltaire), **în 1793** (*Viața domnului Heruvim de la Ronda*. Roman de Alain-René Lesage), și **în 1794** (*Critil și Andronius*. Roman de Baltasar Gracián y Morales). Gherasim a folosit *cu adevărat, negreșit, cu*

bună samă, *dar*, repetarea verbului (*te cunosc* etc.), dar nu a folosit niciodată *da* (v. câteva contexte în tabelele următoare, 4.2.1.– 4.2.3.).

4.2.1.

Voltaire, <i>L'Histoire de Charles XII</i> , 1748. Wikisource.fr, 241 p. (édition électronique).	1792, Gherasim (ieromonah la Mitropolia din Iași), <i>Istoria craiului Șveziei Carol 12</i> (trad. din fr.). Manuscris, autograf al traducătorului, păstrat la BCU Iași, cota IV–5, f. 1–242.
p. 41 : Oui , dit le roi en se levant...	39 ^v /10: Cu adevărat , au spus craiul sculându-se...
p. 56 : Le roi demanda s'il était mort ; on lui dit que oui ;	56 ^r /20–21: Craiul au întrebat de iaste mort; i-au spus că-i mort .
p. 173 : Oui , dit le bacha ; tel est l'ordre de notre maître.	175 ^r /5 de jos: Negreșit , au spus pașa...
p. 173 : Oui , répliqua le kan en colère...	175 ^r /20–21: Cu adevărat așa va fi , au răspuns hanul cu mânie...
p. 174 : Avez-vous vu l'ordre dont vous parlez ? dit le roi. – Oui , répondit Fabrice.	176 ^v /2–4: Ai văzut porunca de care vorbești? au zis craiul. – Am văzut-o cu adevărat , au răspuns Fabris.
p. 227 : Oui , monsieur, répondit le Hollandais.	229 ^r /12: Te cunosc , au răspuns olandezul.

4.2.2.

Alain-René Lesage, <i>Le Bachelier de Salamanque ou les Mémoires de D. Chérubin de la Ronda</i> (roman), 1736. Frantext (édition électronique ; édition de référence : Paris, Valleyre, 1736, 378 p.).	1793, Gherasim (ieromonah la Mitropolia din Iași), <i>Viața domnului Heruvim de la Ronda</i> (roman; trad. din fr.). BAR (Buc.), ms. rom. 46, copie din anul 1793.
p. 71 : Comment donc, interrompis-je en riant le licencié, pour entrer chez cette dame, faut-il avoir six pieds de haut ? – Oüi , répartit Carambola. La dame veut un garçon de belle taille.	f. 26 ^r : Și cum, am zis eu râzând, pentru a întra la această damă este trebuință de a fi de opt palme? – Cu bună samă , mi-au răspuns Carambola. Dama pofteste un tânăr de un stat frumos.

4.2.3.

<p>Baltasar Gracián y Morales, <i>L'Homme détrompé, ou le Criticon</i> (roman; trad. de l'espagnol en français par Guillaume de Maunory). La Haye, J. van Ellinckhuysen, 1708. Premier volume: <i>De la jeunesse</i>, 326 p.</p>	<p>1794, [Gherasim, ieromonah la Mitropolia din Iași], <i>Critil și Andronius</i>. Acum întâi tipărită... de pre limba grecească¹⁸ pre limba noastră moldovenească... Întâia parte: <i>Pentru tinerețe și cea dintâi vârstă a omului</i>. Iași, în Sfânta Mitropolie, 112 p.</p>
<p>p. 52 : Tires-tu toujours ? lui demanda la Fortune. Oui, dit-il [l'Amour], sur les vieux comme sur les jeunes, je n'épargne personne.</p>	<p>p. 29: Însăgeți tu asupra tuturor? (l-au întrebat norocirea). Dar, (au răspuns [Erosul]) asupra celor bătrâni, ca și asupra celor tineri, eu nu cruțu pre nimenea.</p>

4.3. Paul Iorgovici (1764, jud. Caraș-Severin – 1808, Vârșeț, regiunea Banatul de sud, Serbia; **Banat și Transilvania**). Am verificat **un context** corespunzător vocabulei franceze *oui* într-o traducere publicată în 1794 (*Cei doi excessuri a amerii*. Povestire de Jacques Philibert Rousselot de Surgy), în care Iorgovici l-a redat pe *oui* prin *așa*.

<p>Jacques Philibert Rousselot de Surgy, <i>Les deux exces de l'amour</i> (nouvelle), în idem, <i>Les vicissitudes de la fortune</i>. Tome deuxième. Amsterdam/Paris, Delalain/Lejay, 1769, p. 299–336.</p>	<p>1794, Paul Iorgovici, <i>Cei doi excessuri a amerii</i>. „Istoriolă” (trad. din fr.), în <i>Calendar</i> (Viena), 1794. Ediție de Gh. Chivu, în <i>Vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice</i>. București, Editura Academiei Române, 2015, p. 279–292 (studiu: p. 279–286; text editat: p. 287–292).</p>
<p>p. 318 : Oui, c'est moi qui l'ai aimée la première.</p>	<p>p. 290: Așa-i, eu l-am amat întâia.</p>

4.4. Ioan Cantacuzino (1757–1828; **Muntenia**). Am examinat **șaptesprezece contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui* într-o traducere datând din 1794 (*Narchis sau îndrăgitul dă însuș de sine*. Comedie de Jean-Jacques Rousseau). Cantacuzino a folosit *așa*, *așa este*, *adevărat* și alte modalități, dar nu a recurs niciodată la *da*.

¹⁸ În pofida indicației de pe foaia de titlu, e foarte probabil ca traducătorul să fi folosit și versiunea intermediară franceză, a lui Maunory.

<p>Jean-Jacques Rousseau, <i>Narcisse ou l'amant de lui-même</i>. Comédie en un acte, en prose, 1752, 43 p. Rousseauonline.ch, 2012 (édition électronique).</p>	<p>1794/1803, Ioan Cantacuzino, <i>Narchis sau îndrăgitul dă însuș de sine</i> (comedie într-un act, în proză; trad. din fr.). Ediție îngrijită și studiu introductiv de Andrei Nestorescu, în: <i>Texte uitate – Texte regăsite</i>. București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, vol. III, 2004, p. 257–303.</p>
<p>p. 17 : ANGÉLIQUE. Si cette affaire-ci me cause la moindre tracasserie avec Valère, prenez garde à vous. LUCINDE. Oui, oui.</p>	<p>p. 262: ANGHELICA. Iar de-mi va aduce treaba aceasta vreo mâhnire cu Valer, ia-ți, soro, sama! LUSINDA. Prè bine, prè bine.</p>
<p>p. 18 : Oui, c'est un grand jour que celui de la noce.</p>	<p>p. 263: Adevărat, zi mare, ziua nunții.</p>
<p>p. 19 : VALÈRE. Comment ? l'aurois-tu servie ? FRONTIN. Oui, Monsieur; & j'ai même l'honneur d'être toujours son très-humble serviteur.</p>	<p>p. 266–267: VALER. Ce, ce, au ai slujit la dânsa? FRONTON. Așa și iaste, stăpâne, ce să faci, trebuie să fii slugă plecată.</p>
<p>p. 24 : Oh ! oui monsieur.</p>	<p>p. 275: Așa iaste, boieriule!</p>
<p>p. 30 : VALÈRE. Vous y consentez donc ? ANGÉLIQUE. Oui. VALÈRE. Cela ne vous fâchera point ? ANGÉLIQUE. Non.</p>	<p>p. 284: VALER. Și domnia ta o primești aceasta? ANGHELICA. O primăsc. VALER. Nu-ți pasă de leac rău. ANGHELICA. De leac.</p>

4.5. Vasile Coloși (1779, Abrud – 1814, jud. Hunedoara; Transilvania). Am verificat **opt contexte** corespunzătoare particulei franceze *oui* într-o traducere realizată în 1814 (*Catehismul cel mic istoricesc*. Text teologic de Claude Fleury). Coloși a folosit *ba*, *cu adevărat*, sau a omis fr. *oui* în traducerea sa, dar nu a folosit niciodată *da*.

<p>Claude Fleury, <i>Petit Catéchisme historique, in idem, Catéchisme historique, contenant en abrégé l'histoire sainte et la doctrine chrétienne</i>. Tome premier. Paris, Pierre Aubouyn, 1735, p. 59–180.</p>	<p>1814, Vasile Coloși, <i>Catehismul cel mic istoricesc</i> (trad. din fr.). Buda, 193 + 6 p.</p>
<p>p. 65 : Oui, avec la famille...</p>	<p>p. 18: Ba și muiarea lui...</p>
<p>p. 127 : Oui, ils sont tous trois égaux.</p>	<p>p. 116: Cu adevărat, toți trei sânt întocma asemenea.</p>
<p>p. 133 : Oui, il la gouverne par les Pasteurs et par les prêtres.</p>	<p>p. 124: Lucrează cu adevărat.</p>
<p>p. 163 : Oui, sans la grâce nous ne pouvons faire aucun bien.</p>	<p>p. 167: Cu adevărat de lipsă, că fără de dar nici un bine nu putem face.</p>

4.6. Gheorghe Asachi (1788, Herța – 1869, Iași; **Moldova**). Am identificat **patru contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui* **într-o traducere datând din 1816** (*Mirtil și Hloe*. Poem pastoral de Jean-Pierre Claris de Florian). Asachi a folosit *așa este*, *nesmintit*, *iacă*, sau repetarea verbului, dar nu a recurs niciodată la *da*.

Jean-Pierre Claris de Florian, <i>Myrtil et Chloé</i> (pastorale), in <i>Fables de Florian</i> [...]. Paris, Firmin Didot, 1849, p. 529–537.	1816, Gheorghe Asachi, <i>Mirtil și Hloe</i> (pastorală; trad. din fr.), în idem, <i>Opere</i>, vol. I. Ediție de N. A. Ursu. București, Minerva, 1973, p. 485–500.
p. 533 : Oui , mon cher Myrtil, et je pleure moi-même de la triste nouvelle que je viens vous annoncer.	p. 490: Așa este , iubite Mirtile. Și chiar eu însumi plâng despre știința cea tristă ce am să Ț-o spun.
p. 534 : Eh bien ! êtes-vous décidée ? – Oui , sans doute, je le suis.	p. 493: Spune-mi, deci, oare ai hotărât? – Nesmintit , sânt hotărâtă.
p. 536 : Oui , je cours les implorer.	p. 496: Iacă , eu alerg să-i adresez rugile mele.
p. 536 : Vous l’avez donnée ? – Oui .	p. 497: Dăruit-o-ai cuiva? – Am dat-o .

Se pare că nici în deceniile care au urmat Asachi nu s-a familiarizat cu uzul particulei afirmative *da* – verificând ambele volume ale *Operele* sale (Asachi 1973; Asachi 1981), nu am găsit nicio ocurență a lui *da* (în locul căruia apar *dar*, *așa* și îmbinarea *așa este* pentru a reda un răspuns afirmativ sau o exprimare a acordului).

4.7. Petru Maior (1756–1821; **Transilvania**). Cunoscutul reprezentant al Școlii Ardelene – cărturar, scriitor, istoric, teolog, lingvist și lexicograf – s-a remarcat și ca traducător. A tradus mult din germană, din latină, dar și din italiană, fiind vorba, între altele, de romanul *Întâmplările lui Telemah, fiului lui Ulise* (traducere publicată în **1818**), transpus în română după o versiune italiană a originalului îndepărtat francez, aparținând lui Fénelon. Deocamdată nu avem posibilitatea de a compara traducerea lui Maior cu versiunea italiană, după care traduce nemijlocit. În schimb, comparând-o cu originalul francez îndepărtat, observăm în mod constant că e vorba de o traducere pe cât de plastică, pe atât de fidelă. Fidelitatea, în acest caz, e, desigur dublă, sau „în doi pași”: întâi, a traducătorului italian față de originalul francez, apoi a lui Maior față de versiunea italiană. În aceste condiții, alăturând **două contexte** din originalul francez, conținând particula afirmativă *oui*, cu traducerea lui Maior, observăm că Maior folosește adverbul *așa* (v. tabelul următor).

Fénelon, <i>Les Aventures de Télémaque, suivies des Aventures d'Aristonoüs</i> (roman), 1699. Gutenberg.org, 265 p. (édition électronique).	1818, Petru Maior, <i>Întâmplările lui Telemah, fiului lui Ulise</i> (roman; trad. după o versiune intermediară italiană). Tomu I. Buda. Crăiasca Tipografie a Universității din Pesta, 287 p.
p. 59 : Oui , jusques au dernier soupir, Télémaque aimera les Crétois.	p. 145: Așa , până la moarte va iubi Telemah pe Criteri.
p. 95 : Oui , vous êtes le fils d'Ulysse ; mais vous serez aussi le mien.	p. 249: Așa , te crez că ești fiul lui Ulise; ci întocma vei fi și al mieu.

Aceiași procedeu de exprimare a afirmației a fost folosit de Maior și în alte împrejurări – cum este următorul pasaj din *Didahii*, caracterizat printr-o mare încărcătură retorică. Atragem atenția asupra interogațiilor retorice, la care se recurge pentru crearea tensiunii, și asupra repetițiilor: îmbinarea *a câștiga fiilor săi surupare* se repetă de trei ori, la mică distanță, iar particula cu valoarea afirmativă *așea*, de două ori:

Mare răotate, mare vină, mare păcat iaste a nu câștiga fiilor săi spăsăniia sufletului lor, dar mai mare și fără asemănare mai cumplită altă fărădelege iaste, întru carea să întâmplă de cad ticăloșii părinți. Carea iaste aceea? Iaste a câștiga fiilor săi surupare. A câștiga fiilor săi surupare? Așea, fraților, așea: a câștiga fiilor săi surupare! (Maior 2018 [1809]: 1201–1202).

În conformitate cu documentarea ce ne-a fost disponibilă, Petru Maior nu folosește, în niciunul din textele sale, particula afirmativă *da*. În ceea ce privește cunoscutul *Lexicon de la Buda*, publicat în 1825, a cărui definitivare se datorează tot lui Maior, nici acesta nu conține particula afirmativă *da*. Conține în schimb, în mod firesc, adverbul *așia*, cu valoare afirmativă, între alte semnificații (LB, p. 36). Vezi și articolul *dar*, cu variantele *dară*, *da'*, consemnat cu valoarea de conjuncție adversativă și cu alte sensuri, dar nu și cu sens afirmativ (LB, p. 162, 163)¹⁹.

4.8. Damaschin Bojincă (1801–1869; **Banat**, dar cu strămoși din Gorj, Oltenia; profesor, jurist, ziarist, animator al vieții culturale; studii la Timișoara, Oradea, Pesta; până în 1833 își desfășoară activitatea în mediul transilvan; din 1833 se mută pentru o perioadă la Iași). Am verificat **un context** corespunzător vocabulei franceze *oui* **într-o traducere publicată în 1830** (*Amicul adevărat e de mai mare preț și mai mult ajunge decât*

¹⁹ Precizăm, în acest context, că, în conformitate cu datele disponibile, prima lucrare lexicografică consacrată limbii române, în care este consemnată vocabula afirmativă *da* este cunoscuta *Condică a limbii române* (datată c. 1832), a munteanului Iordache Goleșcu, în care apare îmbinarea *ba da* (*apud* DLR, s.v. *da*), urmată de dicționarul român-francez din 1839 al lui Jean Vaillant (Vaillant: 34: „*da* adv. [fr.] *oui*”).

toate bunătățile lumești. Povestire morală după Voltaire). Bojincă a folosit *așa e* pentru a echivala fr. *oui*. (v. contextul în tabelul de mai jos).

<p>Voltaire, <i>Jeannot et Colin</i> (conte philosophique), 1764. La Bibliothèque électronique du Québec, 21 p.</p>	<p>1830, Damaschin Bojincă, <i>Amicul adevărat e de mai mare preț și mai mult ajunge decât toate bunătățile lumești</i> (povestire morală; trad. din fr.), în idem, <i>Scrieri. De la idealul luminării la idealul național. Studiu introductiv, selecție de texte și note de Nicolae Bocșan. Timișoara, Editura Facla, 1978, p. 110–114 (= p. 196–204 din tipăritura din 1830).</i></p>
<p>p. 20 : – Qu'est-ce donc que tout cet attirail ? vous appartient-il ? – Oui, tout est à moi et à ma femme.</p>	<p>p. 203: Ianot întrebă a cui sânt toate lucrurile acestea, doară sânt ale voastre? „Așa e, răspunse Colin, tot e a meu și a muerii mele”.</p>

De altfel, se pare că, în general, acest cărturar bănățean nu și-a însușit uzul lui *da* ca particulă afirmativă. Verificând textele din ediția modernă cu *Scrieri* (Bojincă 1978), nu am reperat nicio ocurență.

4.9. Stanciu Căpățineanu (c. 1800–1848, Râmnicu Vâlcea; **Muntenia**). Am verificat **opt contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui* în **trei traduceri realizate în 1830** (două dintre acestea: *Școala părinților*. Povestire morală de Marmontel, și *Janot și Colen*. Povestire morală de Voltaire) și în **1831** (*Sadic sau ursitoarea*. Povestire orientală de Voltaire). Căpățineanu a folosit *așa, așa este, vezi bine, dară*, repetarea verbului, uneori omițând pur și simplu fr. *oui*, dar nu a folosit niciodată *da* (v. câteva contexte în tabelele următoare, **4.9.1.– 4.9.3.** În tabelul **4.9.2.** am inclus, în coloana a treia, contextele dintr-o traducere a altui traducător, pe care o vom discuta mai jos).

4.9.1.

<p>Jean-François Marmontel, <i>L'École des pères</i>, 1761. In idem, <i>Contes moraux</i>. Tome 2. Paris, Dabo-Butschert, 1826, p. 237–266.</p>	<p>1830, Stanciu Căpățineanu, <i>Școala părinților</i> (povestire morală; trad. din fr.), în idem, <i>Biblioteca desfătătoare și plină de învățtură. [Sibiu], p. 33–81.</i></p>
<p>p. 243 : Oui, je voudrais être à sa place.</p>	<p>p. 44: Cine ar crede că acum aș pofti să fiu în locul soru-mii?</p>
<p>p. 255 : On dit que tu as vendu tes jolis chevaux ? – Hélas ! Oui.</p>	<p>p. 64: Am auzit c-ați vândut caii cei frumoși. – Ah, așa este.</p>
<p>p. 265 : Oui, mon fils, j'ai le bien que j'avais, augmenté de cinq ans d'épargnes, et du fruit de votre travail.</p>	<p>p. 80: Așa, fătul meu, bogățiile ce le aveam, încă le am...</p>

4.9.2.

Voltaire, <i>Jeannot et Colin</i> (conte philosophique), 1764. La Bibliothèque électronique du Québec, 21 p.	1830, Stanciu Căpățineanu, <i>Janot și Colen</i>. „Istorie adevărată” (trad. din fr.), în idem, <i>Biblioteca desfătătoare și plină de învățătură</i>. [Sibiu], p. 6–32.	1845, Iosif I. Mani, <i>Jeano și Colen</i>. „Novelă franțuzească din Secolul XVIII” (trad. din fr.), în „Foaie pentru minte”, VIII, nr. 25, p. 201–204, nr. 26, p. 208–211.
p. 16 : Oui , dit la veuve, allez punir ces coquins-là, allez vite.	p. 25: Vezi bine , zise văduva, aleargă de grab' ca să pedepsești pe obraznicii aceia, aleargă curând.	nr. 26, p. 210, col. 1: Așa e , zise văduva, mergi de-i pedepsește pe blăstămații aceia, mergi iute.
p. 18 : Dieu a donc fait la grâce à votre mère de la réduire à la mendicité ? – Oui , monsieur. – Tant mieux, elle est sûre de son salut.	p. 28: [...] – Va fi , părinte [...]	nr. 26, p. 210, col. 2: [...] Așa e , domnule [...]
p. 20 : Qu'est-ce donc que tout cet attirail ? vous appartient-il ? – Oui , tout est à moi et à ma femme.	p. 30: Ce sânt aceste calabalăcuri? Ale dumitale sânt? – Dară , ale mele ș-ale nevestii mele.	nr. 26, p. 211, col. 1: Ce atâtea trăsuri? Doară sunt ale tale? – Așa , toate sunt ale mele și a nevestei mele.

4.9.3.

Voltaire, <i>Zadig ou la Destinée. Histoire orientale</i>, 1747. Gutenberg.org, 84 p. (édition électronique).	1831, Stanciu Căpățineanu, <i>Sadic sau ursitoarea</i>. Istorie asiatică (trad. din fr.). Sibiu, X + 114 p.
p. 46–47 : Et vous, monsieur l'Égyptien, vous révèrez apparemment dans un certain bœuf celui qui vous a donné les bœufs ? – Oui , dit l'Égyptien.	p. 62: Și tu, domnule egiptene, voi cinstiți în oarecare bou pe acela ce v-au dat boi? – Așa , zise egipteanul.
p. 61 : Elle dit au porteur: Ah, ah ! oui ! je sais quel est l'homme qui m'écrit.	p. 76: Ea răspunse către aducător: – Ha, ha, așa este , eu cunosc pe omul acesta care-mi scrie.

4.10. Grigore Pleșoianu (1808, Cerneți, j. Mehedinți – 1857, București; studii la liceul „Sf. Sava”, București; profesor la Craiova [1826–

1832]; **Oltenia/Muntenia**). Am verificat **circa 40 de contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui* în **patru traduceri, publicate în 1829** (*Aneta și Luben*. Povestire morală de Marmontel), în **1831** (*Întâmplările lui Telemah*. Roman de Fénelon), în **1838** (*Istoria Ghenovevici de Brabant*. Roman de Christoph von Schmid) și în **1839** (*Columbul*. Povestire morală de Christoph von Schmid). Pleșoianu nu a folosit niciodată *da*, în schimb a folosit *așa*, *dar/dară* (cel mai adesea), cărora li se adaugă alte mijloace tradiționale (v. câteva contexte în tabelele următoare, **4.10.1.–4.10.3.**).

4.10.1.

<p>Jean-François Marmontel, <i>Annette et Lubin</i>, 1761. Frantext (édition électronique ; édition de référence : <i>Contes moraux</i>. Tome deuxième. Paris, Dabo-Butschert, 1826, p. 184–198).</p>	<p>1829, Grigore Pleșoianu, <i>Aneta și Luben</i>. Istorie adevărată, din poveștile lui Marmontel (povestire morală; trad. din fr.). [București], [f. t.], 59 p.</p>
<p>p. 188 : – Et vous lui avez tout accordé, n'est-ce pas? – Oh ! Mon dieu, oui. Lubin et moi, n'avons rien à nous refuser.</p>	<p>p. 42–43: Ş-apoi, tu, Aneto, nu e așa că tu i-ai învoit și primit toate? Oh, Dumnezeule, așa e negreșit; Luben și eu n-avem nimic a ne ascunde unul de către altu.</p>
<p>p. 190 : Mais tu pleures, ma chère Annette ! Est-ce que cela te fâche ? – Oui; le bailli me fait trembler: mon enfant, me dit-il, ne reconnaîtra ni père ni mère; il nous reprochera sa naissance.</p>	<p>p. 46: Apoi de ce plângi tu, iubita mea Aneto? Nu cumva este aceasta care te întristează? – Dară; judecătorul m-a făcut să tremur: copilul meu, îmi zise el, nu va cunoaște pe lume nici tată, nici mamă, el ne va împluta nașterea sa.</p>
<p>p. 190 : Sais-tu, Lubin, ce que c'est qu'un crime ? – Oui: c'est une vilaine chose. Par exemple, c'est un crime que d'ôter la vie à quelqu'un.</p>	<p>p. 46: Știi tu, Luben, ce este păcatu? Că eu nu știu ce e ala. – Dară: aceasta e un netrebnic lucru, spre pildă acesta e un păcat d-a rădica viața cuivași.</p>

4.10.2.

<p>Fénelon, <i>Les Aventures de Télémaque, suivies des Aventures d'Aristonoüs</i> (roman), 1699. Gutenberg.org, 265 p. (édition électronique).</p>	<p>1831, Grigore Pleșoianu, <i>Întâmplările lui Telemah, fiul lui Ulise</i> (roman; trad. din franceză). Patru tomuri. [Sibiu], [f. t.]. I: 258 p.; II: 218 p.; III: 189 p.; IV: 211 p.</p>
<p>p. 59 : Oui, jusques au dernier soupir, Télémaque aimera les Crétois.</p>	<p>vol. 1, p. 211: Așa, Critienilor, până la cea din urmă răsuflare, Telemah va iubi pe Critieni.</p>

p. 95 : Oui , vous êtes le fils d’Ulysse ; mais vous serez aussi le mien.	vol. 2, p. 90–91: Așa , fără îndoială, tu ești fiul lui Ulise, dar cătr-acestea vei fi și al meu.
p. 112 : Idoménée est si incapable de vous tromper, qu’il veut se fier à vous. Oui , il veut vous confier le repos, la liberté, la vie de tout son peuple et de lui-même.	vol. 2, p. 140: Idomeneu este așa de departe ca să vă amăgească, încât primește a se încrede doă [în loc de <i>voă</i>], dar însă el dorește să vă încredințeze și odihna, viața, slobozenia a tot norodul său.
p. 159 : Aussitôt j’entends sa voix, et il me répond : Oui , c’est moi.	vol. 3, p. 82: Îndată i-auzii glasul răspunzându-mi: așa , eu sânt.
p. 213 : Oui , ta sagesse et ton éloquence, dans un âge mûr, auraient été semblables à celles de ce vieillard, admiré de toute la Grèce.	vol. 4, p. 74: Așa , înțelepciunea și elocvenția ta, într-o vârstă coaptă, ar fi fost ca și ale acestui bătrân, ce e mirarea a toată Grecia.
p. 222 : Avez-vous remarqué l’état de la campagne autour de la ville ? Oui , reprim Télémaque ; j’ai vu partout le labourage en honneur, et les champs défrichés.	vol. 4, p. 100: Ai băgat de seamă ca să vezi strălucirea câmpului dim prejurul cetății? Dară , răspunse Telemah, am văzut pretutindeni agricultura într-o fericită îmbilșugare și toate câmpiile lucrate cum se poate mai bine.

4.10.3.

Christoph von Schmid, <i>La Colombe</i> (traduction de l’allemand), in idem, <i>Le jeune Henri</i> suivi de <i>La Colombe</i> . London, David Nutt, 1863, p. 65–108.	1839, Grigore Pleșoianu, <i>Columbul. Istorie morală și religioasă</i> . Tradusă din franțuzește. București, Tipografia pitarului Constandin Pencovici, 64 p. Cu alfabet de tranziție.
p. 79: Oui , le monde entier peut ainsi devenir pour nous la terre sainte.	p. 27: Așa , dragă, cu chipul acesta, tot pământul poate să fie sfințit prin noi.

Adăugăm, în privința lui Pleșoianu, că, într-un ghid de conversație francez-român, publicat în 1829, echivalentul folosit pentru *oui* este *dară*:

„*Savez-vous déjà comment s'appellent en français les jours de la semaine? – Oui, Mr. Ce sont: dimanche, lundi, mardi [...]*”, cu traducerea în română, în oglindă: „*Știi acum cum se numesc franțuzește zilele săptămânii? – Dară, Domnule, acestea sânt: duminică, luni, marți [...]*” (Pleșoianu 1829: 33).

4.11. Grigore Alexandrescu (1810, Târgoviște – 1885, București; Muntenia). Am verificat **circa 15 contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui* în **două traduceri realizate sau publicate în 1832** (*Eliezer și Neftali*). Poem de Jean-Pierre Claris de Florian, tradus în proză, și **în 1840/1847** (*Meropa*. Tragedie de Voltaire). Alexandrescu nu a folosit în aceste două traduceri vocabula *da*, ci a recurs la *așa* și la *dar(ă)* sau a omis să traducă fr. *oui* (v. câteva contexte în tabelele următoare, **4.11.1.– 4.11.2.**).

4.11.1.

Jean-Pierre Claris de Florian, <i>Éliezer et Neftali</i>. Poème traduit de l'hébreu, in idem, <i>Éliezer et Neftali</i> [...], suivi d'un <i>Dialogue entre deux chiens</i>, nouvelle imitée de Cervantes. Ouvrages posthumes... Paris, Briand, 1810, p. 31–98.	1832, Grigore Alexandrescu, <i>Eliezer și Neftali</i> (poem în proză; trad. din fr.). București, Tipografia lui Eliad, p. 25–86.
p. 53 : Oui , mon frère, j'aime comme toi.	p. 45: Așa , fratele meu, eu iubesc ca și tine.
p. 60 : Oui , dit-il d'un accent ému, oui , mon frère brûle pour vous.	p. 52: Așa , zice el cu un glas slab, așa , fratele meu arde pentru tine.
p. 84 : Oui , Neftaly, renfermons-nous, cachons-nous à tout l'univers.	p. 73–74: Așa , Neftali, să ne închidem, să ne ascundem de toată lumea.
p. 93 : Oui , mon fils, je vais te suivre ; ne perdons pas un instant.	p. 82: Așa , fiul meu, eu îți voi urma; să nu pierdem nici un minut.

4.11.2.

Voltaire, <i>Méropé</i> (tragédie en cinq actes, en vers), 1743. Wikisource.fr, 80 p. (édition électronique).	1840/1847, Grigore Alexandrescu, <i>Meropa</i> (tragedie în cinci acte; trad. din fr.). București, Tipografia C. A. Rosetti și Winterhalder, 1847, 2 f. + 82 p. (o primă versiune a traducerii fusese realizată în 1840, cf. DGLR 1, 91).
p. 27 : Ce monstre est l'assassin ? – Oui , madame : on en a des preuves trop certaines.	p. 28: Acea hiară l-au jărtfit? – Dar , doamnă; despre aceasta sântem prea încredințați.

p. 35–36 : Avant que d’expirer, qu’il nomme ses complices. – Oui ; sans doute, il le faut.	p. 37: Pân-a nu muri, să spuie pe toți ceilalți vinovați. – Dar , negreșit, se cuvine.
p. 48 : Il est entre vos mains ? – Oui , madame, et j’espère / Percer en lui parlant ce ténébreux mystère.	p. 48: El e în mâinile tale? – Așa , și nădejduiesc / Vorbindu-i să văd lumina, misterul să-l desvălesc.
p. 79 : Oui , j’atteste ces dieux / Que c’est là votre roi qui combattait pour eux.	p. 79: Dar , mă jur pe dumnezei / C-acesta e craiul vostru, ce se lupta pentru ei.

4.11.3. Adăugăm că nici în volumul de *Opere* (Alexandrescu 1957) – conținând, în principal, texte originale – nu se întâlnește particula *da*. În felul acesta putem să confirmăm că, după cum afirmase mai demult Alexandru Niculescu (1961: 479, 480), în perioada vizată, adică în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Grigore Alexandrescu nu a folosit deloc particula *da*.

4.11.4. Pe de altă parte, am descoperit că, într-o traducere mai târzie, publicată tot de Alexandrescu, în **1872** (un volum cu povestiri după scriitorul francez Édouard Laboulaye) e folosită cel puțin o dată particula de afirmație în cauză, ca echivalent al fr. *oui*.

Édouard Laboulaye, <i>Le Petit homme gris</i> , in idem, <i>Nouveaux contes bleus</i> , 1866. La Bibliothèque électronique du Québec. Collection À tous les vents. Volume 567, p. 36–60 (édition électronique ; édition de référence : Paris, Ancienne Librairie Furne, 1900).	1872, Grigore Alexandrescu, <i>Micul om cenușiu</i> (trad. din fr.), în idem, <i>Povești albastre</i> . București, Tipografia Rosetti, p. 3–18.
p. 42 : Oui , Majesté, répondit le petit homme, c’est moi qui les ai pris.	p. 7: Da , majestate, răspunse micul om, eu i-am luat.

4.12. Pavel Pruncu (n. 1797–?; **Moldova**; e cunoscut cu o singură traducere, din franceză, publicată la Iași în 1837). Am verificat **13 contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui* în această traducere din 1837 (*Pustnicul*. Roman de Charles-Victor d’Arlincourt). Pruncu nu a folosit niciodată *da*, ci alte mijloace: adverbul *așa* (de patru ori), repetarea verbului (o dată), sau omiterea traducerii fr. *oui* (în celelalte șase situații; v. câteva contexte în tabelul următor).

Charles-Victor d’Arlincourt, <i>Le Solitaire</i> (roman). Paris, Le Normant, 1821, 395 p.	1837, Pavel Pruncu, <i>Pustnicul</i> (roman; trad. din fr.). Două volume. Iași, Tipografia Albinei. I: 192 p.; II: 195 p.
p. 124 : Oui , se répète Herstatt affligé, un autre a charmé son cœur.	vol. I, p. 122: Așa , au zis mânăitul Gherstal în sâni [= în sine]; altul au robît inima ei.

p. 246 : Avez-vous revu l'homme du mont Sauvage ? – Oui , répond en rougissant la jeune fille ingénue.	vol. 2, p. 45: Te-ai văzut cu trăitorul sălbaticului munte? – M-am văzut , au răspuns nevinovata fecioară roșindu-să.
p. 370 : Le bonheur !... répète Elodie; oh ! oui , le bonheur étoit là... partons.	vol. 2, p. 168: Fericirea, au poftorit Elodia; așa , eu am fost acolo fericită... Aidem.
p. 372 : Oui , reprend-il avec transport ; sur la montagne, à l'ermitage, nous retrouverons le bonheur.	vol. 2, p. 170: Noi ne vom desfăta încă de norocire pe munte și în căsuță. [fr. <i>oui</i> este omis]
p. 374 : Oui , je veux, je dois t'immoler à ses mânes plaintives.	vol. 2, p. 172: Așa , eu vroi, eu trebui să te aduc pe tine jărtfă jălniciei ei umbre.

4.13. Vasile Pogor (comisul) (1792, jud. Botoșani – 1857, Iași; **Moldova**). Am examinat **circa 20 de contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui* într-o traducere publicată în 1837 (*Zaira*. Tragedie de Voltaire). Pogor a folosit *cu adevărat, așa, așa este, dar, negreșit*, repetarea verbului, sau a omis fr. *oui* în traducerea sa. Într-un mod cumva surprinzător, Pogor a folosit de două ori interjecția *ah* pentru a reda fr. *oui*, dar pe *da* nu l-a folosit niciodată.

Voltaire, <i>Zaïre</i> (tragédie en cinq actes, en vers), 1732. Théâtre Classique, 2015, 58 p. (édition électronique).	1837, Vasile Pogor (comisul), <i>Zaira</i> (tragedie în cinci acte; trad din fr. în versuri), în idem, <i>Scrieri</i>. Ediție de Vasile Sandu. București, Editura Minerva, 1986, p. 117–182 (Note și comentarii, p. 296–297).
p. 19 : Suis-je libre en effet ? – Oui , seigneur, oui , vous l'êtes.	p. 136: Iasti adivăr că-s slobod? – Ești, ești, cu adevărat!
p. 21 : Oui , c'est elle.	p. 139: Ah , eu cunosc...
p. 22 : Quoi ! Tous les deux captifs, et pris dans Césarée ? – Oui , seigneur.	p. 140: Prinși îmbi-vă-n robie, din Chesaria ci-au ars? Așa , domnule!
p. 22 : Oui , seigneur, il est vrai.	p. 140: Aveam și-l port ș-acum semnul.
p. 24 : Dire : je suis chrétienne. – Oui , seigneur, je le suis.	p. 143: Așa , domnul meu, eu sânt!
p. 31 : Le promets-tu, Zaïre ? – Oui , je te le promets.	p. 150: O făgăduiești, Zairo? – Ah , iată, făgăduiesc.
p. 32 : À ta loi, Dieu puissant, oui , mon âme est rendue.	p. 151: La legea ta, Doamne sfinte, sufletu-mi s-au închinat.
p. 44 : Oui , je veux la voir et lui parler.	p. 166: Dar vreu îndată, vreu s-o văz, vreu a-i vorbi!
p. 48 : Oui , je viens d'obéir.	p. 170: Am urmat după poruncă.

p. 54 : Prends pitié de ma rage. Oui , cours. Ah ! La cruelle !	p. 177: Fie-ți milă și aleargă... Ah, cruda, iubita mea!
p. 56 : Avez-vous ordonné son supplice ? – Oui , seigneur.	p. 179: Rându-it-ai schingiuirea? – Toate-s gata în minut.

4.14. Alexandru Hrisoverghi (1811, Iași – 1837, Iași; **Moldova**). Am examinat **circa 12 contexte** corespunzătoare particulei *oui* din textul original francez **într-o traducere publicată în 1837** (*Antoni*. Dramă de Alexandre Dumas père). Hrisoverghi a folosit *așa*, *așa este*, *negreșit*, sau a omis fr. *oui*, dar nu a folosit niciodată *da*.

Alexandre Dumas père, Antony (drame en cinq actes, en prose), 1831. Le Joyeux Roger, 2014 (édition électronique), 85 p.	1837, Alexandru Hrisoverghi, Antoni . Dramă în cinci acte. Cu o precuvântare de Constantin Negruzzi (trad. din fr.). București, Tipografia lui Eliad, 109 p.
p. 9 : Oui , le colonel Armand est parti, il y a un an, pour la guerre d'Alger.	p. 4: Așa... Colonelul Armand are un an de când s-a dus la războiul de la Alger.
p. 11 : Oui , Antony de retour !	p. 6: Așa , Antoni! Antoni care s-a înturnat.
p. 13–14 : Au contraire, dis-lui : « Oui quelquefois... ». Si tu lui disais non , il croirait que je l'aime encore, et que je crains jusqu'à son souvenir.	p. 10: Din împotrivă! Spune-i că uneori... căci dacă-i vei spune că nu , apoi va socoti că-l iubesc încă, și că mă tem a-mi aduce aminte de el.
p. 18 : Oui , sans doute, madame.	p. 16: Negreșit , doamnă.
p. 19 : Oui, oui , sans doute, vous avez bien fait...	p. 17: Așa, așa , fără-ndoială prea bine ai făcut...
p. 19 : Oui , madame...	p. 17: Așa este , doamna mea...
p. 70 : Oui , votre absence attristerait le bal.	p. 91: Lipsa ta va întrista adunarea.
p. 71 : Oui , et vous avez été insultée lâchement !	p. 92: Ai venit, și ai fost batjocorită de o mișarcă.
p. 73 : Oh ! sur Dieu et l'honneur, oui .	p. 94: Mă jur pe Dumnezeu și pe cinste!
p. 74 : Et sans doute, madame, un motif bien important ?... – Oui , monsieur...	p. 96: Negreșit , doamna mea, că vre o pricină foarte însemnătoare?... – Așa , domnule...

4.15. Grigorie Negrea (prima jumătate a sec. XIX; **Muntenia (de nord-est)**), e cunoscut cu o singură traducere, din franceză, publicată la Buzău, în 1839). Am verificat **șase contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui* **în această traducere din 1839** (*Ghiuilmom Tel sau Elveția slobodă*. Roman de Jean-Pierre Claris de Florian). Negrea nu a folosit niciodată *da*, echivalând fr. *oui* prin adverbul *așa* (de trei ori), repetând

verbul (o dată) sau omițându-l cu totul pe *oui* (în celelalte două situații; v. câteva contexte în tabelul următor).

Jean-Pierre Claris de Florian, <i>Guillaume Tell, ou La Suisse Libre. Roman. In idem, Guillaume Tell, ou La Suisse Libre. Éliézer et Nephthali. BnF Collection XIX. Ebooks, 2016, p. 4–52 (édition électronique; édition de référence: Paris, A. Hiard, 1831).</i>	1839, Grigorie Negrea, <i>Ghiuilom Tel sau Elveția slobodă (roman; trad. din fr.). Buzău, Tipografia Sf. Episcopii, 84 p.</i>
p. 20 : Oui , répond le malheureux père [...].	p. 27. Știu , răspunde bătrânul [...].
p. 29 : Oui , ma fille, répondait Henri.	p. 43: Așa , fata mea, răspunde bătrânul.
p. 33 : Oui , nous péririons, lui répond Verner d'une voix calme, et cette mort, glorieuse sans doute, serait inutile à notre pays.	p. 49: Vom muri, răspunde Verner cu un glas liniștit [...]. [fr. <i>oui</i> este omis]
p. 40 : Oui , demeure ainsi, mon enfant, te voilà comme je te veux.	p. 63: Așa , fiul meu, te văz precum voiesc.
p. 43 : Oui , j'en suis sûr, Dieu, qui m'inspire, m'annonce déjà la victoire.	p. 69: Așa , sânt încredințat, Dumnezeuule, ce-mi însufli, îmi vestești biruință.

4.16. Nicolae Rucăreanu (1810, Câmpulung – c.1889, Câmpulung; nordul Munteniei; studii la liceul „Sf. Sava” din București, apoi la Paris. Om politic, ziarist, traducător, susținător al lui Ion Heliade-Rădulescu). Am verificat **nouă contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui* **într-o traducere publicată în 1843** (*Două zeci și patru de ore ale unei femei simțibile*. Roman de Constance de Salm). Rucăreanu nu a folosit niciodată *da*, recurgând în schimb la adverbul *așa* (de șapte ori) și la vocabula afirmativă *dar* (de două ori; v. câteva contexte în tabelul următor).

Constance de Salm, <i>Vingt-quatre heures d'une femme sensible (roman), 1824. La Bibliothèque électronique du Québec. Collection À tous les vents. Volume 550, 151 p.</i>	1843, N. [= Nicolae] Rucăreanu, <i>Două zeci și patru de ore ale unei femei simțibile (roman; trad. din fr.), București, Tipografia lui Eliade, 80 p.</i>
p. 36 : Oui , je me le rappelle, il m'a parlé d'amour.	p. 4: Așa , mi-aduc aminte, mi-a vorbit de amor.
p. 54 : Oui, oui , voilà le mot de cette cruelle énigme.	p. 16: Dar, dar , iată deslegarea aceștii crude enigme.
p. 55 : Oui , connais-moi tout entière !	p. 17: Așa , cunoaște-mă de tot.
p. 79 : Oui , je cherche en vain à me le dissimuler.	p. 32: Așa , caut în zadar a mi-o goni din gândul meu.

p. 102 : Oui... c'en est fait cette fois !	p. 47: Așa , astă dată s-a isprăvit!
p. 113 : Oui , dis un mot, et je pars.	p. 55: Așa , zi o vorbă și voi pleca!
p. 126 : Oui , mon ami ; oui , douce et chère moitié de moi-même, j'étais injuste, je le sens.	p. 64: Așa , scumpul meu, așa , dulce și scumpă jumătate din mine însămi, am fost nedreaptă, o simț.

4.17. Iosif I. Mani (alias Aurelie Ardeleanu; 1816, Aiud – 1851, Blaj; **Transilvania**; colaborator constant la „Foaie pentru minte”, publicată la Brașov). Am verificat **șapte contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui* în **două traduceri efectuate în 1844** (*Connor O'Mara*. „Novelă irlandică”, tradusă în românește după o versiune franceză anonimă) și **în 1845** (*Jeano și Colen*. Povestire morală, după Voltaire). Mani nu a folosit niciodată *da*, recurgând în schimb la adverbul *așa* (o dată), la sintagma *așa e* (de două ori), la îmbinarea mai creativă *bine și limpede* (o dată), precum și la repetarea verbului (de două ori) etc. (v. câteva contexte în tabelul următor, pentru traducerea din 1844; pentru cealaltă traducere, din 1845, v. tabelul **4.9.2.** aici mai sus).

<i>Connor O'Mara. Tradition irlandaise (traduction anonyme de l'anglais), in Revue Britannique, ou Choix d'articles traduits des meilleurs écrits périodiques de la Grande-Bretagne, sur la littérature, les beaux-arts, les arts industriels, l'agriculture, le commerce, l'économie politique, les finances, la législation, etc., etc. Sous la direction de Amédée Pichot. Tome vingt-quatrième. Quatrième série. Paris, Bureau de la revue, novembre et décembre 1839, p. 346–364.</i>	1844, Iosif I. Mani, Connor O'Mara. Novelă irlandică (trad. din fr.), în „Foaie pentru minte”, VII, nr. 16, p. 124–127, nr. 17, p. 133–136, nr. 18, p. 140–143 (v. Bibliografie „Foaie pentru minte”, p. 398, nr. 2706, unde autorul originalului nu este identificat; v. Bibl. Analit. Period. Rom., vol. I/3, nr. 22388, unde acest text e înregistrat ca fiind traducere dintr-o literatură nedeterminată, autorul originalului nefiind identificat).
p. 350 : As-tu confiance en moi, Connor ? – Si j'ai confiance en vous, mon maître ? Oh ! oui , sans nul doute.	nr. 16, p. 126, col. 1: Ai încredere, Connor, cătră mine? – Am , fără nicio îndoială.
p. 353 : M'as-tu bien entendu ? – Oui , maître, dit Connor.	nr. 17, p. 133, col. 1: M-ai înțeles? – Bine și limpede , răspunse Connor.
p. 358 : Et toi, es-tu préparée ? – Oui , à tout, si tu promets de m'épouser avant la fin de l'année.	nr. 18, p. 140, col. 1: Și tu te afli gata? – Mă aflu , dacă îmi vei promite că la sfârșitul anului mă vei lua.
p. 363 : Je la reconnaîtrais à sa voix si elle voulait parler à demi-voix à l'homme qui est auprès d'elle... Oui , cet homme est l'assassin lui-même.	nr. 18, p. 143, col. 1: [...] Și acel bărbat de lângă dânsa e ucigașul.

4.18. Timotei Cipariu (1805, Târnava Mică – 1887, Blaj; **Transilvania**; cleric și teolog, lingvist, filolog, istoric). Am verificat **19 contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui* într-o traducere publicată în 1844-1845 (*Ovreiul neadormit*. Roman de Eugène Sue). Cipariu nu a folosit niciodată particula *da*, recurgând în schimb la adverbele *așa* (de cinci ori), *drept* (de cinci ori), la vocabula afirmativă *dară*, îmbinarea *așa e* (de cinci ori), repetarea verbului din întrebare (o dată) și la alte modalități (v. câteva contexte în tabelul următor).

Eugène Sue, <i>Le Juif errant</i> (roman). Bouquineux.com. Deux volumes. I: 1363 p. ; II: 1416 p. (édition électronique).	1844-1845, Timotei Cipariu, <i>Ovreiul neadormit</i> (roman; trad. din fr.; neterminată), în „Foaie pentru minte”, VII (1844), nr. 36, p. 286–288; VIII (1845), nr. 2, p. 13–16, nr. 3, p. 19–24, nr. 4, p. 29–32, nr. 5, p. 35–37, nr. 6, p. 46–48, nr. 7, p. 53–56.
vol. 1, p. 101: As-tu suivi ce vieillard et ces deux jeunes filles toute la journée? reprit le Prophète après un moment de silence. – Oui , mais de loin.	nr. 3, p. 20, col. 2: Urmat-ai tu pre bătrân și tinerele 2 fete ziua toată, răprinse profetul dupre un momânt de tăcere. – Așa e , dar de departe.
vol. 1, p. 112 : Oui... oui , je m’y reconnais.	nr. 4, p. 31, col. 1: Drept, drept , io mă recunosc.
vol. 1, p. 116 : Oui, oui , mesdemoiselles.	nr. 4, p. 32, col. 2: Așa, așa , domnițele mele
vol. 1, p. 116 : Pour aller jusqu’à Paris? – Oui , mes enfants.	nr. 5, p. 36, col. 1: Pentru a merge la Paris? – Drept , fiele mele.
vol. 1, p. 130 : À ce compte-là, oui , je suis assez malin, dit le géant en souriant d’un air stupide et satisfait.	nr. 6, p. 55, col. 1: Pe acea socoteală, dară , io sâm viclean, zise gigantul surâzând cu un aer stuped și mulțemit.
vol. 1, p. 131 : Oui , maître.	nr. 6, p. 55, col. 1: Așa e , măestre.

Adăugăm că ulterior, în *Gramateca limbei române*. Partea I. *Analitică*, publicată prima dată în 1869, Cipariu discută despre adverbe „afirmative” și „negative” (printre alte categorii de adverbe), ilustrându-le cu mai multe exemple. În timp ce în categoria adverbelor negative este citat, între altele, *nu*, categoria celor afirmative nu-l cuprinde pe *da*. Fie, cel mai probabil, Cipariu nu se familiarizase cu uzul lui *da*, fie, mai puțin probabil, îl cunoștea, dar nu îl considera adverb. Contextele corespunzătoare sunt:

„Adverbiele, la gramateci, se mai împart și după loc, timp, cantitate și calitate, precum și în afirmative și negative etc.”

„a) afirmative: *așa, e sau ea, este, zău, de-zo, zăului D-zău; adevăru în adevăru, adevăratu; de-a firea* la cei vechi; *cu totul, fără îndoială, bunămite, bunăoară* etc. b) negative: *nu, nici, nicecumu, nice de cumu, nice ca câtu; ba, ba nu, ba așa* etc.” (ambele citate, în Cipariu 1992 [1869]: 248).

Cu privire la cărturarii și scriitorii din Transilvania și din Banat, în general, putem presupune că „întârzierea” sau poate chiar „rezistența” lor în a adopta particula afirmativă *da* era motivată, măcar în parte, de tendințele puriste (mai accentuate la unii reprezentanți ai Școlii Ardelene și mai moderate la alții), ei putând fi conștienți de originea slavă a acestei vocabule. Amintim că și Heliade-Rădulescu, la un moment dat, se raliase unei tendințe puriste „anti-slave”, proscriind expres particula în cauză (vezi mai sus, 2.2.).

4.19. Elena Stamati²⁰ (mijlocul sec. XIX; **Moldova**; e cunoscută cu o singură traducere, din franceză, publicată la Iași, în 1850). Am verificat **zece contexte** corespunzătoare vocabulei franceze *oui într-o traducere publicată în 1850* (*Pretioasele* [sic] *ridicule, seau Cuconițele de scoarțe*. Comedie de Molière). Elena Stamati nu a folosit niciodată *da*, în schimb a recurs la vocabula afirmativă *dar* (de opt ori), sau a omis fr. *oui* (în celelalte două situații; v. câteva contexte în tabelul următor).

Molière, <i>Les Précieuses ridicules</i> (comédie en un acte, en prose), 1660. Efele.net, 2017, 35 p. (édition électronique; édition de référence: <i>Œuvres complètes de Molière. Garnier, Paris, 1915</i>).	1850, Elena Stamati, <i>Pretioasele ridicule, seau Cuconițele de scoarțe</i>. Comedie într-un act (trad. din fr.). Iași, Tipografia Buciumului Român, 2 f. + 44 p.
p. 7 : Ont-elles répondu que oui et non à tout ce que nous avons pu leur dire ?	p. 2: Nu vedeai tu că la toate câte le puteam noi zice ele răspunde ²¹ : dar , seau numai: nu ?
p. 12 : Je le croirois bien ; oui , il y a toutes les apparences du monde	p. 12: În adevăr, ai dreptate, după toate părerile putincioase.
p. 13 : Ah ! ma chère, un marquis ! Oui , allez dire qu'on nous peut voir.	p. 13: Ah! Iubită, un marchiz, un marchiz! Dar , mergi și zi că așteptăm vizita D-sale.
p. 25 : Le vicomte de Jodelet ? – Oui , Monsieur.	p. 30: Vicontele de Jodelet? – Dar , domnule.
p. 30 : Les violons sont-ils venus ? – Oui , Monsieur ; ils sont ici.	p. 38: Lăutarii aice-s? – Dar , domnule, aice!
p. 32 : Vos laquais ? – Oui , nos laquais.	p. 41: Slugile D-voastre? – Dar , slugile noastre.

²⁰ Ne putem întreba dacă nu cumva este rudă cu scriitorul moldovean Constantin Stamati (1786–1869).

²¹ Grafie care notează pronunțarea moldovenească cu *-ȝa > -e*.

5. Particula franceză de întărire *da* (prezentă cel mai adesea în structura *oui-da*)

5.1. Particula franceză de întărire *da* a cunoscut o anumită circulație în limba franceză din perioada clasică și din secolele următoare, inclusiv în secolul al XIX-lea. După 1900, particula *da* a fost folosită din ce în ce mai rar în franceză. În franceza actuală ea este practic necunoscută. Cu ajutorul *Corpusului electronic franco-român* prezentat mai sus, am reperat această particulă, cel mai adesea în structura *oui-da*, în diferite texte ale mai multor autori precum: Molière (1622–1673), Jean-François Regnard (1655–1709), Marmontel (1723–1799), Beaumarchais (1732–1799), Frédéric Soulié (1800–1847), Victor Hugo (1802–1885), Alexandre Dumas père (1802–1870), Prosper Mérimée (1803–1870), George Sand (1804–1876), Sainte-Beuve (1804–1869), Alfred de Musset (1810–1857), Édouard Ourliac (1813–1848), François Ponsard (1814–1867), Octave Feuillet (1821–1890), Edmond de Goncourt (1822–1896), Xavier de Montépin (1823–1902), Ponson du Terrail (1829–1871), Charles Mérouvel (1832–1920), André Theuriet (1833–1907), François Coppée (1842–1908). Acești scriitori (citați aici în ordine cronologică, după anul nașterii) au în comun nu numai faptul că au folosit în scrierile lor particula *da* (în structura *oui-da* și în alte structuri; uneori chiar și izolat), ci și faptul că textele respective au fost traduse în română, în cursul secolului al XIX-lea sau chiar înainte de 1800.

În cele ce urmează reproducem câteva fragmente relevante din *Trésor de la langue française* (TLFi), din articolele *da*, *oui*, *nenni*, cu scopul de a oferi o perspectivă cuprinzătoare asupra particulei franceze *da*.

TLFi, s.v. *da*:

Vieux

A. – Particule renforçant le mot *oui**.

Rem. 1. Attesté d<an>s la plupart des dict.; Ac. 1798-1878 mentionne aussi *nenni-da*. **2.** On rencontre d<an>s la docum. la forme *oh da!* (cf. SAND, *Fr. le Champi*, 1850, p. 137).

B. – *Région.* Exclamation employée isolément, généralement en fin de phrase, pour renforcer une affirmation. *Ils pourraient vous le prendre. Tenez-le bien, da!* (SAND, *Jeanne*, 1844, p. 40). *Da! fit la lorraine un peu étonnée* (E. DE GONCOURT, *Élisa*, 1877, p. 36).

– Arg. „Exclamation d’assurance” (FRANCE 1907, p. 439).

Prononc. et Orth. : [da]. *Oui-da* : [wida]. D<an>s Ac.1694-1932.

Étymol. et Hist. Début XIIe s. *diva* (*Vers del juise*, éd. H. v. Feilitzen, 235) – c<irc>a 1356, *Godefroy de Bouillon*, éd. Reiffenberg, 20076 ; XIVe s. *dia* (*Miracle de Notre-Dame*, d<an>s *Théâtre fr. au moyen âge*, éd. L. Monmerqué, p. 598) ; 1396 *oil dea* (*Manière de langage*, éd. P. Meyer, p. 383 ds T.–L.) ; 1606 *ouy da* (NICOT). Composé des impératifs de *dire* et d’*aller*, *di* et *va*, *diva* s’est altéré, à la suite de son emploi interjectif, en

dia, puis *dea*, *da* ; d'abord employés seuls, *dea* puis *da* ont servi à renforcer l'affirmation et la négation. **Bbg.** DIAMENT (H.). The Etymology of fr. *da*. In : [Mél. Pei (M.)]. Chapel Hill, 1972, pp. 64-76. – MÜLLER (B.). Z. rom. Philol. 1972, t. 88, p. 635;

TLFi, s.v. oui:

[...]

Oui(-)da, oui(-)dà (vieilli). – (...) *mais que ce soit sans raison valable qu'on m'enveloppe dans une pareille disgrâce, c'est ce qui est opposé à la bonté bien connue de Sa Majesté...* – **Oui-dà !** dit le roi, *ceci m'intéresse* (MUSSET, *Mouche*, 1854, p. 266). *Vous avez quatre-vingt-deux ans, monsieur le curé, lui dit-il, c'est un bel âge !* – **Oui-da**, *monseigneur, répliqua le curé (...), vous avez beau d'être archevêque, vous n'y viendrez peut-être point !* (SAND, *Hist. vie*, t. 2, 1855, p. 355).

[...];

TLFi, s.v. nenni 'non':

[...]

– [Renforcé par une interj. ou une conj.]

♦ *Nenni-da. Anton. oui-da. N'est-il pas vrai, maître Antoine, lui dit le père d'un air riant et moqueur, que vous faites plus de cas de cette pièce que de toutes les autres de votre maître? – Nenni-dà* [sic], *mon père, répondit le jardinier.* (Sainte-Beuve, *Port-Royal*, t. 5, 1859, p. 350).

[...].

5.2. Este bine cunoscut faptul că secolul al XIX-lea este perioada istorică de intensă modernizare a societății românești, din diverse puncte de vedere, ca și a limbii române (Celac 2021, cu bibliografie). Unul dintre factorii de modernizare a fost reprezentat de traduceri din limbi europene precum franceza, greaca, germana, italiana etc. În conformitate cu o estimare aproximativă, din punct de vedere cantitativ, având în vedere totalitatea traducerilor efectuate în română în secolul al XIX-lea, 70 % au fost efectuate din franceză și doar restul de 30 %, din toate celelalte limbi enumerate. Așadar, importanța influenței culturale franceze în modernizarea limbii române și a societății românești cu greu ar putea fi supraestimată.

Particula franceză de întărire *da*, prezentată mai sus, corespunde perfect, atât fonetic cât și grafic, cu vocabula afirmativă românească *da*. Desigur că e doar o coincidență întâmplătoare. Din punct de vedere etimologic, fr. *da* și rom. *da* nu au nimic în comun. Totuși, confruntând unele contexte franceze cu corespondentele lor românești, se creează o percepție că există o anumită suprapunere între cele două elemente, o aproximativă similaritate funcțională și semantică. În această situație, am formulat ipoteza că particula franceză *da* va fi contribuit, într-o oarecare măsură, la răspândirea și la fixarea în limba română a vocabulei afirmative *da*, de-a lungul secolului al XIX-lea.

Am încercat să verificăm această ipoteză confruntând contexte reale, din textele franceze, în care apare structura *oui-da* (sau alte structuri conținând particula *da*), cu pasajele corespunzătoare din traduceri românești efectuate în perioada istorică vizată. Scopul nostru a fost să observăm „reacțiile” traducătorilor români care întâlneau particula franceză *da* – în mod special, atunci când aveau de tradus structura *oui-da*.

5.3. În textele franceze existente în corpusul nostru franco-român, structura *oui-da* apare de circa 200 de ori. Primii doi traducători români care au trebuit să-i „facă față” provin din Moldova. Gherasim Putneanul, **într-o traducere din c. 1770**, a redat fr. *oui-da* prin *iaste*, iar Constantin Negruzzi, **într-o traducere din c. 1826**, prin *dar* (v. mai jos contextele, **5.3.1.** și **5.3.2.**). Faptul că încă nu se recurge la *da* este absolut firesc, de vreme ce acest element lexical este atestat abia începând din 1810–1819 (în scrierile lui Iancu Văcărescu), zona în care a circulat inițial fiind Muntenia.

5.3.1.

<p>Johan Thureson Oxenstierna, <i>Pensées sur divers sujets de morale</i>. Nouvelle édition, revue, corrigée & augmentée, de maximes et réflexions, par le même auteur. Deux volumes. Francfort sur le Mein, François Varrentrapp, 1754. Premier volume.</p>	<p>1770–1779, Gherasim Putneanul, [<i>Cugetări</i>]. [trad. din fr., efectuată pe la 1770. Cartea I, copie din 1779, BAR (Buc.), ms. rom., cota 2773, f. 6–119].</p>
<p>p. 267 : Oui-da, répond la Misère, à dix pas d’ici demeure mon voisin le Désespoir.</p>	<p>f. 89^r/13: Iaste, răspunde Ticăloșiiia, de zeace pași de aicea, altu lăcașu, unde petrece vecina mea, Dăznădăjduirea.</p>

5.3.2.

<p>John Cleland, <i>Fragments de La Fille de joye</i>. Ouvrage quintessencié de l’anglais. [Traduction par Jean-Louis Fougeret de Montbron et Lambert]. Lampsaque, 1751, p. 1–20, 58–69.</p>	<p>c. 1826, Constantin Negruzzi, <i>Parte întâi</i> (trad. după versiunea franceză), în idem, <i>Opere</i>, vol. II. <i>Proză. Poezie</i>. Ediție critică de Liviu Leonte. București, Editura Minerva, 1984, p. 89–96.</p>
<p>p. 16 : À quoi je répondis niaisement ; en faisant deux ou trois ridicules révérences, oui-da, oh ! que si, bien obligée, votre servante.</p>	<p>p. 92: La cari eu cu prostime i-am răspuns, făcând vro 2, 3 vrednici de râs complimenturi, dar, atâta îi sânt supusă slugă plecată.</p>

5.4. În cazul următorului traducător care a întâlnit, în originalul francez abordat, structura *oui-da*, situația începe să devină interesantă și relevantă. E vorba despre **Ion Ghica** (1816–1897; **Muntenia**), cunoscutul scriitor, diplomat, om politic (prim ministru, de mai multe ori, începând din 1862), academician și președinte al Academiei Române (de câteva ori, între anii 1876 și 1895). **În 1835** (când avea 19 ani), Ghica a publicat traducerea unei comedii de Molière (*Prețioasele*). Textul original are **o ocurență cu structura *oui-da***, căreia i se adaugă cel puțin zece ocurențe cu vocabula afirmativă *oui*. Ion Ghica a tradus de cinci ori fr. *oui* prin *da*, și, totodată, a tradus structura *oui-da* prin aceeași particulă românească, adică prin *da*.

Molière, <i>Les Précieuses ridicules</i> (comédie en un acte, en prose), 1660. Efele.net, 2017, 35 p. (édition électronique; édition de référence: <i>Œuvres complètes de Molière. Garnier, Paris, 1915</i>).	1835, Ion Ghica, <i>Prețioasele</i> (comédie într-un act; trad. din fr.), în idem, <i>Opere</i>, vol. IV. Ediție de Ion Roman, București, Editura Minerva, 1985, p. 51–87.
p. 7 : Ont-elles répondu que oui et non à tout ce que nous avons pu leur dire ?	p. 54: Au mai răspuns decât da și nu , la câte le-am întrebat?
p. 13 : Ah ! ma chère, un marquis ! Oui , allez dire qu'on nous peut voir.	p. 61: Ah! verișoară, un marchiz! un marchiz! Da , du-te mai curând dă-i spune că poate să ne vază.
p. 14 : Oui-da . Tu parles comme il faut, toi ; mais l'autre est un coquin qui ne sait ce qu'il dit.	p. 63: Da ; tu vorbești cum să cade; dar ălălalt este un mișal, nu știe ce vorbește.
p. 25 : Le vicomte de Jodelet ? – Oui , Monsieur.	p. 75: Vicontele de Iodelet? – Dară , domnule.
p. 30 : Les violons sont-ils venus ? – Oui , Monsieur ; ils sont ici.	p. 82: A venit muzica? – Dar , domnule, este aici.
p. 32 : Vos laquais ? – Oui , nos laquais.	p. 84–85: – Slugile dumneavoastră? – Da , vezi bine, slugile noastre.
p. 34 : Ah ! mon père, c'est une pièce sanglante qu'ils nous ont faite. – Oui , c'est une pièce sanglante.	p. 86–87: Ah! taică, ne-a jucat o festă grozavă. – Dară , o festă grozavă.
p. 35: GORGIBUS (les battant) : Oui, oui , je vous vais contenter, et voici la monnaie dont je vous veux payer.	p. 87: GORGIBU (bătându-i): Da, da , o să vă plătesc și iaca cu ce monedă.

5.5. Următorul traducător este **Ștefan Andronic** (în activitate pe la mijlocul secolului al XIX-lea; **Muntenia**). **În 1853**, el publică la București o traducere a romanului *Mauprat* de George Sand. În textul original francez,

vocabula afirmativă *oui* apare de cel puțin 30 de ori, fiind tradusă de Andronic cel mai adesea prin *da*. În plus, în textul francez **particula de întărire *da* apare de cinci ori: *oui-da*** (p. 99, 220, 267) *aussi, da!* (p. 222), *da!* (p. 367). Într-una din aceste situații, Andronic a tradus structura franceză *oui-da !* (p. 99) prin *da! da!* Cel puțin la prima vedere, coerența acestui mod de a traduce este „imbatabilă”: *oui* înseamnă în română ‘da’, iar particula franceză *da* corespunde perfect, din punct de vedere al formei, cu rom. *da!* În celelalte patru situații, traducătorul român a omis pur și simplu particula franceză *da* (sau, după caz, structurile în care aceasta apare), fără ca sensul sau cursivitatea traducerii să fie afectate.

<p>George Sand, <i>Mauprat</i> (roman), 1837. La Bibliothèque électronique du Québec. Collection À tous les vents. Volume 561, 622 p.</p>	<p>1853, Ștefan Andronic, <i>Mauprat</i> (roman; trad. din fr.). București, Librar-editor George Ioannide, Imprimeria Santei Mitropolii. Volumul I, 219 p. Cu alfabet de tranziție.</p>
<p>p. 99 : Si vous saviez mon père, s'écria-t-elle, je vous jure que je vous épouserais. – Oui-da ! lui dis-je, enhardi par son enthousiasme, dont je ne comprenais pas la sublimité.</p>	<p>p. 68: De vei scăpa pe tată-meu, strigă ea, îți jur a te lua de bărbat. – Da! da! zisei eu, încurajat de entuziasmul ei, a căruia sublimitate nu înțelegeam.</p>
<p>p. 109 : Oui, mais vos oncles me tueront, s'écria-t-elle, vous le savez bien.</p>	<p>p. 75: Da, dar unchii tăi mă vor ucide, strigă ea, asta o știi prea bine.</p>
<p>p. 109 : Oh ! oui, après, après !</p>	<p>p. 75: Da! da! apoi, apoi!</p>
<p>p. 110 : Oui, lui répondis-je obstinément.</p>	<p>p. 75: Da, îi răspunsei cu obstinațiune.</p>
<p>p. 222 : Sa mère était de même ; car, voyez-vous, j'ai connu sa mère toute jeune, comme elle est à présent, et la vôtre aussi, da ! Et c'était une maîtresse femme, charitable, juste.</p>	<p>p. 155: Mumă-sa era întocmai ca dânsa, am cunoscut-o când era jună, cum e ea acum, și pe maicăta de asemenea; ea era o matroană caritabilă și justă.</p>

5.6. Alt traducător care a trebuit să găsească soluții de redare a particulei franceze *da* este Ioan Constantin Lerescu (1830–1895; **Muntenia**). În 1855, el a publicat o traducere în română a unei comedii de François Ponsard (*L'Honneur et l'argent*). În textul original francez, vocabula afirmativă *oui* apare de cel puțin 29 de ori, fiind tradusă de Lerescu cel mai adesea prin *da*. În plus, în textul francez **particula de întărire *da* apare de trei ori**, în structura *oui da* (p. 26, 62, 122). Într-una dintre aceste

situații, Lerescu traduce fr. *oui-da!* (p. 26) prin *da! da!* În celelalte două situații, el omite particula franceză *da* (p. 62) sau o traduce altfel (p. 122).

<p>François Ponsard, <i>L'Honneur et l'argent</i> (comédie en cinq actes en vers). Paris, Michel Lévy, 1853, 134 p.</p>	<p>1855, Ioan Constantin Lerescu, <i>Onnoarea și aurulu</i> (comedie în cinci acte; trad. din fr.). În <i>Operele teatrale (traducțiuni, imitațiuni, compozițiuni) ale lui Ionne Constantin Lerescu</i>. București, Tipografia lui Iosif Copainig, p. 3–101.</p>
<p>p. 3 : Oui, vingt mille, et même trente.</p>	<p>p. 6: Așa, douăzeci de mii, ba încă și treizeci.</p>
<p>p. 26 : À Bade [sic], il était un jeune homme. – Monsieur George ? – Eh ! Oui da ! C'est ainsi qu'il se nomme.</p>	<p>p. 23: La Baden, era un june. – D. George? – Eh! da, da! Așa ce numea.</p>
<p>p. 42 : Est-ce vraiment votre dernier mot? – Oui.</p>	<p>p. 33: Asta-ți e ultimul cuvânt? – Da.</p>
<p>p. 122 : Ah ! Notaire ! Vous me voyez joyeux ; la joie est salutare. – Oui-da ! Vous avez donc séduit les créanciers ?</p>	<p>p. 92–93: Ah! domnule avocat, mă vezi vesel, și veselia e mântuitoare. – D-aia așa este. Nu cumva creditorii au voit?...</p>

5.7. Paul Matsukolu Georgescu (1821, Craiova – 1899, București; **Muntenia/Oltenia**) este un alt traducător care a fost confruntat cu particula franceză de întărire *da*. În **1856**, el a publicat o traducere în română a unui mare roman de Alexandre Dumas père. În textul original francez (*La Reine Margot*, care are mai mult de o mie de pagini într-o ediție modernă), vocabula afirmativă *oui* apare de *peste* 400 de ori, fiind tradusă cel mai adesea de Matsukolu Georgescu prin *da*. În plus, în textul francez **particula de întărire *da* apare de patru ori**, în structura *oui da* (vol. I, p. 83; vol. II, p. 47, 100, 162). Matsukolu Georgescu a tradus *oui-da!* prin *da, da!* (de două ori), *așa da*, și *da, așa este*.

<p>Alexandre Dumas père, <i>La Reine Margot</i> (roman). Deux volumes, 1845. Ebooksg gratuits.com, 2004. I : 541 p. ; II : 512 p. (édition électronique).</p>	<p>1856, P. M. [= Paul Matsukolu] Georgescu, <i>Regina Margot</i> (roman; trad. din fr.). București, George Ioanid. Partea I, 316 p.; partea II, 330 p.; partea III, 374 p.</p>
<p>vol. I, p. 22 : Votre appartement est au-dessus du mien ? – Oui.</p>	<p>partea I, p. 26: Apartamentul dumitale este deasupra apartamentului meu? – Da.</p>

vol. I, p. 27 : Est-ce vous, Gillonne ? demanda le duc à voix basse. – Oui , Monseigneur.	partea I, p. 31: Tu ești, Gillon, întrebă ducele încetinel? – Da , monseniore.
vol. I, p. 83 : Pardon, fit La Mole s’adressant au soldat, mais n’avez-vous pas dit, mon brave, que cet officier était monsieur de Mouy ? – Oui-da , mon gentilhomme.	partea I, p. 88: Pardon, zise la Mol, adresându-se către soldat, mi se pare că ai zis, bravul meu, că ofițerul acesta este de Mui? – Da, da , seniorul meu.
vol. II, p. 47 : Pardonnez, Sire, dit le duc d’Anjou ; je prie Votre Majesté d’excuser mon inconséquence. – Oui-da ! répondit le roi d’un ton moqueur ; et que faisiez-vous donc, mon frère, à l’hôtel de Condé ?	partea II, p. 254: Pardonăți, Sire, zise ducele d’Anjou; rog pe Maiestatea Voastră d-a ierta o inconsecuență. – Așa da! răspunse regele cu un ton mușcător, și ca ce făceai, frate, la ospelul de Condé?
vol. II, p. 100 : Ah ! vraiment, dit le Béarnais ; mais ne serait-ce pas quand je ferme les yeux que ce malheur-là m’arrive ? – Oui-da ! dit Charles, tu en es bien capable. En tout cas, je vais te les ouvrir, moi.	partea II, p. 309: A! adevărat, zise bearnezul; dar nu cumva această nenorocire mi se întâmplă când îmi închiz ochii? – Da, da! zise Carol, ești prea capabil de asta. Dar orișicum am să-ți deschiz eu ochii.
vol. II, p. 162 : N’importe, lisons, dit Henri. Et il lut : « Madame, il faut que je parle au roi de Navarre. L’affaire est urgente. J’attends. » – Ah ! oui-da ! ... continua Henri. Voyez-vous, il dit qu’il attend !	partea III, p. 46: [...] Ș-apoi citi: „Doamnă, cată să vorbesc regelui de Navarra. Împrejurarea este înteețitoare. Aștept” – A! da, așa este , continuă Enric... vezi, el zice că așteaptă.

5.8. Un alt traducător român la care putem urmări redarea particulei franceze *da* este **Miltiade Costinescu** (1818–1872, București; **Muntenia**). În anii **1856** și **1857**, el a publicat o traducere în română a unui roman de

mari dimensiuni de Frédéric Soulié (*Memoriile diavolului*, în cinci volume). În textul original (*Les Mémoires du diable*, având peste 1300 de pagini într-o ediție modernă), vocabula afirmativă *oui* apare de peste 400 de ori, fiind tradusă cel mai adesea de Costinescu prin *da*. În plus, în textul francez **particula de întărire *da* apare de patru ori**, în structura *oui-da* (vol. I, p. 492; vol. II, p. 168, 382, 659). Costinescu a tradus *oui-da!* prin *ai-da, așa da* (de două ori), și *ei! da*.

<p>Frédéric Soulié, <i>Les Mémoires du diable</i> (roman), 1837–1838. Ebooksgratuits.com. Deux volumes, 2014. I : 599 p. ; II : 768 p. (édition électronique).</p>	<p>1856/1857, Miltiade Costi[n]escu, <i>Memoriile diavolului</i> (roman; trad. din fr.). Cinci volume. București, Librăria Școalelor Publice, Tipografia Națională a lui I. Romanov et C-nie. I: 1856, 384 p.; II: 1856, 387 p.; III: 1857, 376 p.; IV: 1857, 482 p.; V: 1857, 494 p. Cu alfabet de tranziție.</p>
<p>vol. I, p. 254 : Vous souffrez, monsieur l'abbé ? lui dis-je d'un air doux et patelin. – Oui, me répondit-il, ce vin m'a fait mal.</p>	<p>vol. 2, p. 14: Nu-ți e bine, domnule abate? 'i zisei c-un aer foarte dulce și supus. – Da, 'mi zise el, vinul acela mi'a făcut rău.</p>
<p>vol. I, p. 267 : Quoi ! c'était vous ? reprit Luizzi, qui allait de surprise en surprise. – Oui, c'était moi.</p>	<p>vol. 2, p. 33: Ce! dumneata erai? răspunse Luizzi, care mergea din mirare în mirare. – Da, eu eram.</p>
<p>vol. I, p. 492 : Si vous voulez me la nommer, je vous donnerai tous les renseignements que vous pouvez désirer, dit l'avoué ; car je connais toutes les propriétés un peu considérables du pays. – Oui-da ! fit le clerc, pour nous mettre une surenchère ?</p>	<p>vol. 2, p. 374: Dacă vrei să mi-o numești, îți voi da toate deslucirile [sic!] ce le poți dori, zise avocatul; căci eu cunosc mai toate proprietățile oarecum însemnate din țara asta. – Ai-da, zise clericul, ca să ne faci o atârdisire.</p>
<p>vol. II, p. 168 : Laissez-moi libre, c'est tout ce que je veux de vous. – Oui-da ! fit le chouan, j'en suis convaincu, et je crois même que vous n'avez pas lieu de tenir beaucoup à l'argent et à la voiture que vous avez perdus.</p>	<p>vol. 4, p. 38: [...] Așa da! zise șuanul, sunt convins de asta și crez încă că n-ai pentru ce să ții așa de mult la trăsura și banii dumitale pe care i-ai [tipărit greșit <i>i-au</i>] perdut.</p>
<p>vol. II, p. 382 : C'est toi, Petit-Pierre ?... tu as donc quitté la poste ? – Eh ! oui-da. Je l'avais quittée pour être cocher chez le bonhomme Rigot qui m'avait fait de fameuses promesses.</p>	<p>vol. 4, p. 371: Tu ești Petrică... așadară ai lăsat postia? – Ei! Da. O lăsasem pentru ca să fiu vizitiu la bietul Rigot, care-mi promisese munți de aur.</p>

vol. II, p. 659 : Le vieux baron a passé de bonnes nuits ici. – Mon père ? – Hé oui-da ! On peut vous conter ça, maintenant qu'il est mort.	vol. 5, p. 320: [...] Tatăl meu? – Ei! Aşa-da . Acum, după ce a murit, îți poci spune asta.
--	--

5.9. În plus, am verificat nu mai puțin de cincisprezece alte traduceri din franceză, conținând structura *oui-da*, publicate în anii: **1857** (două traduceri), **1878, 1879, 1882, 1883, 1886, 1888** (trei traduceri), **1889** (două traduceri), **1890, 1892, 1895** etc. Traducătorii români au folosit o largă panoplie de procedee cu scopul de a traduce fr. *oui-da* în română, precum: *Da, da!*; *Aşa da*; *A, da!*; *Ai-da!*; *Ei da!*; *O! da* etc. Ultimele patru formule citate prezintă o evidentă similaritate fonetică și de compunere cu structura franceză discutată, *oui-da*. Suntem într-un dreptăți să presupunem că unii traducători români au preferat să cultive o similitudine în plan formal, eufonic, în raport cu textele franceze traduse, uneori părănd chiar a neglija conformitatea la nivelul semnificațiilor lexicale și a raporturilor logice (v. Celac 2019a; 2019b, pentru o serie de exemple). În acest caz, vedem că atât structura franceză *oui-da*, cât și unele structuri românești prin care aceasta a fost echivalată sunt bisilabice (*A, da!*; *Ai-da!*; *Ei da!*; *O! da*). Mai mult, primul element (fr. *oui*, respectiv, rom. *a, ai, ei, o*) este, de fiecare dată, o secvență alcătuită din diftongi sau din vocale, iar al doilea element (*da*) are același aspect fonetic și grafic în ambele limbi – cu toate că semnificația lexicală propriu-zisă a fr. *da* este destul de diferită de a rom. *da*. După toate probabilitățile, tocmai neglijarea acestei nesuprapunerii semantice va fi fost mecanismul prin care particula franceză de întărire *da* a putut contribui la fixarea în română a vocabulei de afirmație *da*, în cursul secolului al XIX-lea, în acel context cultural-istoric marcat de un bilingvism franco-român intens și prelungit.

5.10. Dorim să revenim asupra personalității lui Iancu Văcărescu, cărturar, traducător poliglot din Muntenia, din ale cărui scrieri provin cele mai vechi atestări cunoscute ale vocabulei de afirmație *da* (cel puțin nouă ocurențe din intervalul cronologic 1810–1827, cărora li se adaugă mai multe ocurențe de după 1830). După cum se știe, prima limbă străină pe care a învățat-o Iancu Văcărescu a fost limba franceză. Până în 1804 (când avea 12 ani), el l-a avut ca preceptor, în casă, pe Félix Colson, cărturar francez, viitor diplomat, ajuns la București ca emigrant. Din 1804 până spre 1809–1810, Iancu Văcărescu a făcut studii la Viena, unde a continuat să învețe limba și literatura franceză și, totodată, a început studiul limbilor italiană și germană.

În studiul introductiv al ediției de *Opere* ale scriitorului muntean (Văcărescu 1985: 5–86), Cornel Cârstoiu, examinând listele de cărți menționate în manuscrisele rămase de la scriitorul nostru, vorbește despre un

interes particular „mai ales pentru cultura franceză” (p. 12). Iată câteva citate relevante: „La Viena [Iancu Văcărescu] se va familiariza cu poezia franceză a secolului al XVIII-lea, mai ales cu poezia lui Colardeau, Millevoye, Gilbert, Moissy, Parny, Piron, Pompignan, J. B. Rousseau, Voltaire, Delille. [...] Nu neglijează poezia clasică franceză (Racine, Régnier) [...] Mai târziu va cunoaște opera dramatică a scriitorilor francezi Delavigne, Scribe, Dupeuty, precum și opera fabulistului francez Florian, a scriitorului voiajor Pouqueville” (p. 12). „În țară, la lecțiile ținute de Colson, sau la Viena, în anii săi de studiu, Văcărescu a cunoscut poezia franceză abstractă și galantă a secolului al XVIII-lea, preromantică, simbolizată prin Parny (1753–1814), Delille (1738–1813), Léonard (1744–1793), Millevoye (1782–1816), Bernard (1708–1775), Colardeau (1732–1776), J. B. Rousseau (1670–1741), Gilbert (1751–1780), Lebrun (1729–1807) și alții” (p. 31). Mai sunt menționați La Fontaine și Madame de Genlis (p. 12).

Așadar, „expunerea” lui Iancu Văcărescu la influența culturală franceză a fost persistentă și prelungită, cu începere, practic, din cea mai fragedă copilărie. Având în vedere faptul că structura *oui-da* avea o anumită circulație în limba franceză din epoca respectivă, putem presupune că ea va fi fost remarcată, poate chiar însușită de tânărul Iancu Văcărescu. Poate chiar să o fi auzit la nivelul comunicării orale, nemijlocite, cu preceptorul său, Félix Colson, deși nu putem ști nimic pozitiv în acest sens.

În schimb, în cursul căutărilor pentru depistarea folosirii lui *oui-da* în textele autorilor francezi enumerați mai sus – autori care l-au „însoțit” pe Iancu Văcărescu, pe toată durata familiarizării sale cu limba, literatura și cultura franceză –, am constatat, fără surprindere, că la mulți dintre aceștia apare structura în cauză. (Căutările au fost efectuate cu ajutorul corpusului Frantext, al corpusului nostru franco-român menționat mai sus și cu ajutorul altor baze de date și biblioteci digitale). Înainte de a prezenta datele concrete extrase, menționăm că Văcărescu nu numai că a fost influențat de autori din seria la care ne-am referit, ci chiar a tradus texte datorate unora dintre aceștia (Jean Racine, Eugène Scribe, Dupeuty, Casimir Delavigne):

Jean Racine, *Les Plaideurs*. Comédie en trois actes, 1668. Structura *oui-da* apare de patru ori.

Jean Baptiste Rousseau, *Le Café*. Comédie en un acte, en prose, 1694. Structura *oui-da* apare o dată: *Oui-da ! De quoi s'agit-il ?*

Alexis Piron, *Les Fils ingrats, ou l'École des pères*. Comédie en cinq actes, en vers, 1728. Structura *oui-da* apare de patru ori: *Oui-da ! J'ai, tout au plus, dix mille écus de rente.*

Alexis Piron, *La Métromanie*. Comédie en cinq actes, en vers, 1738. Structura *oui-da* apare de trei ori: *Oui-da, c'est bien s'y prendre*.

Casimir Delavigne, *Louis XI*. Tragédie. Structura *oui-da* apare de două ori.

Eugène Scribe, Delestre-Poirson, *L'Auberge, ou les Brigands sans le savoir*. Comédie-vaudeville en un acte, 1812. Structura *oui-da* apare o dată.

Eugène Scribe, Varner, *Les Deux maris*. Comédie en un acte, mêlée de couplets, 1819/1829. Structura *oui-da* apare o dată.

Eugène Scribe, Mélesville, *La Chatte métamorphosée en femme*. Folie-vaudeville en un acte, 1827. Structura *oui-da* apare o dată.

Eugène Scribe, Devilleneuve, Desvergers, *Yelva, ou l'Orpheline russe*. Vaudeville en deux parties, 1828. Structura *oui-da* apare o dată.

Eugène Scribe, *Le Philtre*. Opéra en deux actes, 1831. Structura *oui-da* apare o dată.

Eugène Scribe, *Le Cheval de bronze*. Opéra-féerie en trois actes, 1834. Structura *oui-da* apare o dată.

Eugène Scribe, Mélesville, *Le Chalet*. Opéra-comique en un acte, 1834. Structura *oui-da* apare o dată.

Eugène Scribe, Saint-Georges, *La Fée aux roses*. Opéra-comique féerie en trois actes, 1849. Structura *oui-da* apare o dată.

Eugène Scribe, Ernest Legouvé, *Adrienne Lecouvreur*. Comédie-drame en cinq actes, en prose, 1849. Structura *oui-da* apare de două ori.

Rocheport, Dupeuty et Charles, *Madame Grégoire, ou le Cabaret de la Pomme de Pin*. Chanson en deux actes, 1830. Structura *oui-da* apare de două ori: *En Auvergne, oui dà*.

6. Observații finale și concluzii

În încheiere, vom prezenta câteva considerații generale cu privire la contextul în care a apărut necesitatea ca limba română să „se decidă”, pe la începutul secolului al XIX-lea, la adoptarea unei vocabule specializate ca răspuns afirmativ la o interogație totală, anume vocabula *da*.

A fost remarcat faptul că limbile vernaculare, precum și unele limbi mai vechi, care sunt limitate, în funcționarea lor, la nivelul comunicării imediate, orale și cotidiene, sunt adesea lipsite de o vocabulă specializată cu sensul 'da' (cf. A. Meillet, *apud* Mihăilă [1960: 215]; Klimkowski 2020: 90). În cazul acestor idiomuri, singura sau principala marjă de utilizare disponibilă este imediatul comunicativ al spațiului familial și privat. Fiind vorba de distanță comunicativă minimală, de comunicare preponderent orală și *in praesentia*, mijloacele verbale, lexicale, în general (și în particular, modalitățile de a răspunde afirmativ la o întrebare), sunt completate, într-un mod consistent, de mijloace nonverbale (mimică, gesturi, proxemică).

În schimb, dezvoltarea culturală a societății implică necesitatea ca în cadrul limbii istorice respective să fie creată o versiune supra-dialec-

tală – limba comună, literară și exemplară –, fără de care o limbă nu poate funcționa ca expresie a culturii, a științelor, a învățământului din ce în ce mai specializat, a artelor în general și a literaturii ficționale culte, în particular. Instituirea și dezvoltarea tuturor acestor domenii conduce obligatoriu la o diversificare stilistică, la o multiplicare din ce în ce mai semnificativă a registrelor, marcate, adesea, de o „dimensiune retorică” mai mult sau mai puțin pregnantă. Prin definiție, este vorba de o distanță comunicativă mare. Însăși alfabetizarea populației și folosirea din ce în ce mai extinsă a scrisului implică o „distanțare”, din acest punct de vedere.

În legătură cu „dimensiunea retorică” menționată, adăugăm că nu e chiar întâmplător faptul că cele mai vechi atestări cu vocabula de afirmație *da* apar în poeziile manieriste ale unui poet precum munteanul Iancu Văcărescu și că, apoi, printre primii autori care au folosit vocabula în discuție se numără munteanul Simeon Marcovici, menționat mai sus, cunoscut ca autor al unui *Curs de retorică* (1834) și ca traducător al unei selecții din *Noaptele* poetului englez Edward Young (1831, 1835).

În acest macro-context, caracterizat de numeroase transformări structurale și achiziții ale limbii, în majoritatea compartimentelor ei, necesitatea de a dispune de un mijloc lexical specializat pentru a răspunde afirmativ la o întrebare este probabil una dintre exigențele cele mai elementare. Cum am arătat mai sus, limba română veche dispunea de diverse mijloace lexicale cu sensul ‘da’ – *așa (așă), adevărat, bine, dar(ă), ei, ie, negreșit* etc. –, însă toate erau mai mult sau mai puțin „improvizate”. Niciunul dintre acestea nu era specializat cu această funcție și toate prezentau o anumită polisemie, acceptabilă câtă vreme limba funcționa preponderent ca mijloc de comunicare orală, dar cu posibile inconveniente în cazul comunicării scrise, la distanță. Să ne gândim, între altele, la contextul învățământului de tip modern, generalizat, și la cel al interacțiunilor la tribunal, unde întrebările și răspunsurile precise și concise sunt, de regulă, apreciate.

Fenomenul studiat se înscrie, fără îndoială, în teoria dezvoltată de lingvistul român Gheorghe Ivănescu, care a susținut că principiile și mecanismele proprii limbilor literare sunt diferite de cele ale limbilor și ale dialectelor populare, ajungând la concluzia că se cuvine să distingem între o lingvistică a limbilor literare și o alta, a limbilor și dialectelor populare (Ivănescu 1972, 1980).

Ca soluție etimologică propriu-zisă pentru rom. *da*, reținem că trebuie să fie vorba de un împrumut din bulgară, efectuat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și atestat prima dată la scriitorul muntean Iancu Văcărescu. Judecând după distribuția geografică a atestărilor, se vede cu claritate că zona inițială în care a circulat această vocabulă de afirmație a fost Muntenia. Originea bulgară se susține fără îndoială prin proximitatea

propriu-zisă dintre Muntenia și țara vecină de la sud de Dunăre. (Analiză susținută deja de Dimitrescu 1955 și Niculescu 1961).

Considerăm, împreună cu cei doi autori precitați, că nu poate fi vorba nicidecum de un împrumut din protoslavă, pe baza următoarelor considerente: (1.) nu am reperat atestări cu rom. *da* anterioare anului 1810; (2.) în perioada mai veche, începând cu secolul al XVI-lea, apar în texte, deși sporadic, alte cuvinte folosite pentru a răspunde afirmativ la o întrebare; (3.) în slavonă, particula *да* nu avea sens afirmativ, ci era o conjuncție cu sens preponderent final, gramaticalizată mai târziu – ca urmare a utilizării frecvente în structuri optative – ca marcă a conjunctivului (pentru ca ulterior să se ajungă, în unele limbi slave, la *да* cu valoare de particulă afirmativă; vezi detalii în DELR, D, Partea I, sub tipar).

Contribuția subsecventă a influenței ruse în răspândirea și în fixarea lui *da* în limba comună e o ipoteză complementară ce se susține de asemenea, având în vedere prelungitele perioade de staționare a armatelor și a administrației rusești în Muntenia și în Moldova, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima parte a secolului al XIX-lea.

În plus, suntem în măsură să adăugăm în acest „dosar etimologic” o „conexiune” suplimentară ce ne aparține: e foarte posibil ca și particula de întărire franceză *da*, care apare adesea în structura *oui-da*, să fi contribuit, de-a lungul secolului al XIX-lea, la fixarea în română a vocabulei de afirmație *da*. Dacă ipoteza noastră este corectă, atunci acest caz, al apariției și al fixării în limbă a vocabulei de afirmație *da*, ar reprezenta un foarte interesant exemplu de convergență a influențelor modernizatoare rusă și franceză, grefate pe un element de origine bulgară, recent și el în limbă, la data respectivă, pătruns inițial în graiurile muntenești²².

SURSE

- Alecsandri 1977 – Vasile Alecsandri, *Opere*. Volumul V. *Teatru*. Text ales și stabilit, note și variante de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, București, Editura Minerva.
- Anon. Car. – *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*. Studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu, București, Editura Academiei

²² Mai există o serie de detalii și nuanțe („sub-teme”) privind acest „dosar etimologic”, pe care nu le-am explorat și nici măcar nu le-am menționat, în cadrul acestui studiu, din lipsă de spațiu. E vorba, între altele, de unele aprecieri și ipoteze a căror confirmare sau infirmare încă nu este realizată, din punctul nostru de vedere. De exemplu, posibilul raport genetic dintre (1.) *dar/dară* conjuncție adversativă (foarte vechi în dacoromână), (2.) *dar/dară* particulă afirmativă și (3.) *da* particulă afirmativă (ultimele două având aproximativ aceeași vechime în dacoromână). Pentru toate acestea, trimitem la Klimkowski 2020 și la celelalte lucrări din bibliografie.

- Române, 2008 (Manuscris datat c. 1650; cunoscut sub numele *Anonymus Caransebesiensis*).
- Asachi 1973/1981 – Gh. Asachi, *Opere*. Ediție critică și prefață de N. A. Ursu, București, Editura Minerva. Două volume. I: 1973; II: 1981.
- Bojincă 1978 – Damaschin Bojincă, *Scrieri. De la idealul luminării la idealul național*. Studiu introductiv, selecție de texte și note de Nicolae Bocșan, Timișoara, Editura Facla.
- Caragiale 2000 – I. L. Caragiale, *Opere*. Volumul I. *Proză literară*. Ediție îngrijită și cronologie de Stancu Ilin, Nicolae Bârna, Constantin Hârlav. Prefață de Eugen Simion, București, Univers Enciclopedic/Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Cipariu 1992 [1869] – Timotei Cipariu, *Opere*. Volumul II. Ediție îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil. Introducere de Mioara Avram, București, Editura Academiei Române.
- Coresi, Tâlcul – *Tâlcul Evangheliilor și Molitvenic rumânesc*. [Tipărite de diaconul] Coresi. Ediție critică de Vladimir Drimba, București, Editura Academiei Române, 1998 (traducere anonimă din 1567–1568).
- Dosoftei, Parimiile – Dosoftei, *Parimiile preste an*. Ediție îngrijită de Mădălina Ungureanu, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2012 (text din 1683).
- Frantext – *Outil de consultation de ressources informatisées sur la langue française Frantext*, Nancy, ATILF/CNRS, 1998– [<http://www.frantext.fr>].
- Heliade-Rădulescu 1980 [1828] – Ion Heliade-Rădulescu, *Gramatică românească*. Ediție și studiu de Valeria Guțu Romalo, București, Editura Eminescu [Prima ediție: 1828].
- Heliade-Rădulescu 1943 – Ion Heliade-Rădulescu, *Opere*. Volumul II. Ediție critică cu introducere, note și variante de D. Popovici, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă.
- Heliade-Rădulescu 1972 – Ion Heliade-Rădulescu, *Scrisori și acte*. Ediție îngrijită, texte alese, glosar, indice de George Potra, Nicolae Simache și George G. Potra, București, Editura Minerva.
- Heliade-Rădulescu 1975 – Ion Heliade-Rădulescu, *Opere*. Volumul III. *Scrieri în proză. Teatru*. Ediție critică de Vladimir Drimba. Cu un studiu introductiv de Al. Piru, București, Editura Minerva.
- LB – *Lesicon lătinescu-romănescu-ungurescu-nemțescu [...] sau Lexicon Valachico-Latino-Hungarico-Germanicum, quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est*, Budæ, [...], 1825.
- Maior 2018 [1809] – Petru Maior, *Didahii, adecă Învățăture pentru creșterea fiilor, la îngropăciunea pruncilor morți*, în: *Școala Ardeleană*. Antologie de texte alcătuită și coordonată de Eugen Pavel, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Muzeul Național al Literaturii Române, 2018. Volumul III, p. 1190–1227 [text publicat prima dată în 1809].
- Mărgăritare – Ioan Gură de Aur, *Mărgăritare*. Traducere de Radu Greceanu și Șerban Greceanu. Ediție îngrijită de Rodica Popescu, București, Editura Libra, 2001 [text din 1691].
- Pleșoianu 1829 – Gr. Pleșoianul [= Grigore Pleșoianu], *Abețedar franțezo-romănesc pentru tinerii începători*. Acum întâi cules [...], [Sibiu].
- Psaltirea Hurmuzaki – *Psaltirea Hurmuzaki*. Două volume. Ediție de Ion Gheție și Mirela Teodorescu, București, Editura Academiei Române, 2005 [text din c. 1500].
- Rosetti, Radu D. 1896 – Radu D. Rosetti, *Proză și epigrame*. Cu portretul și iscălitura autorului, București, Editura Librăriei Carol Müller.
- Vaillant – J. A. Valian [= Jean Vaillant], *Vocabular purtăreț rumânesc-franțozesc și franțozesc-rumânesc, urmat de un mic vocabular de omonime*, București, În

- Tipografia lui Friderih Valbaum, 1839. [*Vocabular rumânesc-franțozesc*]. [3] f + 180 p.; [*Vocabular franțozesc-rumânesc*]. 190 + XI p.
- Văcărescu 1985 – Iancu Văcărescu, *Opere*. Ediție critică, studiu introductiv, note, glosar, bibliografie și indice de Cornel Cârstoiu, București, Editura Minerva.
- Viața lui Merișescu – *Tinerețile unui ciocoiaș. Viața lui Dimitrie Foti Merișescu de la Colentina scrisă de el însuși la 1817*. Ediție îngrijită, introducere și note de Constanța Vintilă-Ghițulescu, București, Humanitas, 2019.
- Zanne – Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*. Proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimilituri cu un glosar româno-frances [...]. Zece volume, București, Imprimeria Statului, Editura Librăriei Socec & Comp., 1895–1903.

BIBLIOGRAFIE

- Celac 2019a – Victor Celac, *Din nou despre influența franceză: câteva calcuri frazeologice*, în Ușurelu, Georgescu, Lupu 2019, p. 7–49.
- Celac 2019b – Victor Celac, *Traducerile din franceză în română în secolul al XIX-lea. Un nou instrument de cercetare a influenței franceze*, în Haja, Butnaru, Clim 2019, p. 171–198.
- Celac 2021 – Celac Victor, *Les rapports interculturels franco-roumains au 19e siècle. Un nouvel instrument de recherche*, în „Revue de linguistique romane”, tome 85, p. 427–446.
- Coșeriu 1992–1993 – Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992–1993)*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Tom XXXIII. A. *Lingvistică*. Supliment, p. 1–190 (editate de E. Munteanu, I. Oprea, C. Pamfil, A. Turculeț și S. Dumitrăcel).
- Dimitrescu 1955 – Florica Dimitrescu, *Procedee de afirmație în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice”, VI, nr. 3–4, p. 265–288.
- Dimitrescu *et alii* 1978 – Florica Dimitrescu (coordonator) *et alii, Istoria limbii române. Fonetică, morfosintaxă, lexic*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Dumitrăcel 2001 – Stelian Dumitrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii românești. Biografii – motivații*. Ediția a II-a, revăzută și augmentată, Iași, Institutul European.
- Haja, Butnaru, Clim 2019 – Gabriela Haja, Daniela Butnaru, Marius-Radu Clim (ed.), *Unitate lingvistică – unitate națională. Actele Colocviului de lingvistică „Unitate lingvistică – Unitate teritorială: rolul limbii române în Unirea de la 1918” (Iași, 30–31 mai 2018)*, București, Editura Academiei Române.
- Holmberg 2015 – Anders Holmberg, *The Syntax of Yes and No*, Oxford, Oxford University Press.
- Iordan 1944 – Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, Institutul de Lingvistică Română.
- Ivănescu 1972 – Gheorghe Ivănescu, *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie*, în „Philologica” (Craiova), II, p. 5–25.
- Ivănescu 1980 – Gheorghe Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea.
- Klimkowski 2020 – Tomasz Klimkowski, *Particulele afirmative în limba română – perspectivă diacronică și areală*, în „Studia Romanica Posnaniensia”, 47/3, p. 79–102.
- Mihăilă 1960 – Gheorghe Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic*, București, Editura Academiei (Materiale și cercetări lingvistice VII).

- Mihăilă 2002 – Gheorghe Mihăilă, *Contribuții la etimologia limbii române*. Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Niculescu 1961 – Alexandru Niculescu, *Afirmarea prin da în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XII, nr. 4, p. 479–486.
- Pană Dindelegan 2013 – Gabriela Pană Dindelegan (editor) et alii, *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Pușcariu 1940 – Sextil Pușcariu, *Limba română*. Vol. I: *Privire generală*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”.
- Rosetti 1986 – Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*. Ediție definitivă, [București], Editura Științifică și Enciclopedică.
- Ușurelu, Georgescu, Lupu 2019 – Camelia Ușurelu, Simona Georgescu, Coman Lupu (ed.), *Lingvistică romanică II. Conferințele Catedrei de Lingvistică romanică (2017–2018)*, București, Editura Universității din București.

SIGLE

- DA – *Dicționarul limbii române (DA)*, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, A–Lojniță, Academia Română, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea; Imprimeria Națională; „Universul”, 1913–1948.
- DDA₂ – Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic/Dictionnaire aroumain (macédo-roumain), général et étymologique*, ediție anastatică, editori: Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, București, Editura Academiei Române, 2013 [prima ediție, 1963].
- DDI – Petru Neiescu, *Dicționarul dialectului istroromân*. Patru volume. București, Editura Academiei Române. I: A–C, 2011; II: Ć–K, 2015; III: L–Pița², 2016; IV: Pinarița–Șutla, 2019.
- DELM – *Dicționar explicativ al limbii moldovenești*. Două volume. Chișinău, Cartea Moldovenească, I: A–M, 1977, 848 p.; II: N–Ia, 1985, 876 p.
- DELR – *Dicționarul etimologic al limbii române*, D, Partea I (*Da – Djim*), coordonatori: Ion Giurgea, Cristian Moroianu, București, Editura Academiei Române, 2023 (sub tipar).
- DEXI – Eugenia Dima (coordonator) et al., *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*. Chișinău, Arc & Gunivas, 2007.
- DGLR – *Dicționarul general al literaturii române*. coord. Eugen, București, Academia Română, Editura Univers Enciclopedic. Șapte volume, 2004–2009.
- DLR – Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă, redactori responsabili: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu, Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei, 1965–2010.
- ESRJ – Max Vasmer, *Этимологический словарь русского языка [Dicționarul etimologic al limbii ruse]*. Traducere din germană în rusă și revizie de O. N. Trubačev, Moscova, Progress, 1964–1973, patru volume (1: A–D; 2: E–Muj; 3: Muza–Sjar; 4: T–Ja) [ediția originală: *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Winter, 1950–1958, trei volume].
- GALR – *Gramatica limbii române* (coord. Valeria Guțu Romalo). Două volume. Tiraj nou, revizuit, București, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Editura Academiei Române, 2008. Volumul I: *Cuvântul*; volumul II: *Enunțul*.

- ILR – Marius Sala, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coordonatori), *Istoria limbii române*, vol. I. București, Univers Enciclopedic Gold, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, 2018.
- NDU – Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicționar universal al limbii române*. București – Chișinău, Litera Internațional, 2006.
- SDEM – N. Raevschi, M. Gabinschi (red.), *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, Chișinău, Academia de Științe a R. S. S. Moldovenești, 1978.

THE ORIGIN OF THE ROMANIAN VOCABLE *DA* ‘YES’. THE
 ROLE OF THE TRANSLATIONS INTO ROMANIAN AT THE
 EPOCH OF ITS MODERNIZATION (1780–1860)

(Abstract)

The modern Romanian language has the vocable of affirmation *da* ‘yes’. In Romanian, as a historical language, it was not the only means to say ‘yes’, but in standard and modern Romanian, since around 1860, it is the main way. This research aims at bringing some clarifications regarding the origin and the age of *da* in Romanian, the region and the linguistic levels in which this lexical element circulated during its initial stages, as well as the factors that contributed to the generalization of its use, that is to the fixation of *da* as an element of the common language, generally known and used. For this purpose I will use, among other resources, a Franco-Romanian Electronic Corpus containing French texts, and their translations made into Romanian, starting with the second half of the eighteenth century.

Etymologically, the Romanian affirmative particle *da* is a loan from Bulgarian. It initially circulated in the common people’s language from Wallachia and Oltenia, therefore, as a basilectal element. During the first decades of the nineteenth century, it entered the literary texts of some Wallachian writers (the first being Iancu Văcărescu). Until 1860, it was almost exclusively a feature of the language written in Wallachia. Its lexicalization and generalization, as an element of the common language, used by writers and the general public from all Romanian regions, took place starting with the seventh decade of the nineteenth century. In all probability, the Russian and the French cultural influences contributed to this generalization process: in Russian there is a particle of affirmation with the same form and the same meaning, and in French there is a reinforcing particle *da*, most often used in the combination *oui-da*. In my opinion, in this case, we can speak of the confluence and merging of cultural transfers from two different directions (Russian and French), which were grafted onto a regional element (of Bulgarian origin), also recently acquired at the time of its adoption by the first writers who made use of it.

Cuvinte-cheie: *etimologie (originea și istoria cuvintelor), dialectologie, bilingvism franco-român, corpus franco-român, modernizarea limbii române.*

Keywords: *etymology (origin and history of words), dialectology, Franco-Romanian bilingualism, Franco-Romanian corpus, modernisation of Romanian language.*

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
 „Iorgu Iordan –Alexandru Rosetti”
 București
 victor_celac@yahoo.com

**GRAIURILE DACOROMÂNE SUDICE
ÎN EPOCA CERCETĂRILOR
DIALECTALE**

GABRIELA VIOLETA ADAM, VERONICA ANA VLASIN

**DIN ARHIVA MUZEULUI LIMBII ROMÂNE.
ANCHETELE DIALECTALE DIN PIUA PETRII
(ALR II)**

1. Contextul și perioada premergătoare realizării *Atlasului lingvistic român*

Odată cu înființarea Muzeului Limbii Române, în 1919, intenția de a realiza un atlas lingvistic pentru cunoașterea structurii limbii române este exprimată explicit: „Scopul acestui Muzeu al limbei române este [...] strângerea și prelucrarea științifică a materialului lexicografic al limbei române din toate timpurile și din toate regiunile locuite de Români” (DR I: 3), prin intermediul studiilor dialectale făcute pe teren și prin chestionare. „Pe baza răspunsurilor se vor alcătui hărțile, material lexical pe care Muzeul limbei române și-a pus de gând să le editeze” (DR I: 5).

Un prim pas spre realizarea *Atlasului lingvistic* este reprezentat de lansarea primului chestionar, în anul 1922: *Chestionar pentru un atlas lingvistic al limbei române. Calcul*. Răspunsurile primite de la informatorii din țară oferă, din perspectiva actuală a metodei de cercetare, două tipuri de informație pentru realizarea atlasului: cunoașterea localităților cu cele mai reprezentative trăsături dialectale și un pas spre întocmirea unui nou chestionar¹ adecvat anchetei directe.

Demersurile pentru realizarea *Atlasului lingvistic român* sunt încetinite o perioadă destul de îndelungată din cauza mai multor motive: lipsa fondurilor și a unor cercetători îndeajuns de pregătiți, care să poată susține acest proiect (DR II: 902); absența unui chestionar adecvat; restructurarea viziunii asupra proiectului *Atlasului lingvistic român*.

La sfârșitul anului 1927, Sever Pop va întocmi o primă variantă a chestionarului *Atlasului lingvistic român*, pornind de la chestionarele atla-

¹ Chestionarele „vor cuprinde un prețios material lexical și ne vor da o orientare generală, un fel de schiță pregătitoare pentru Atlasul viitor. Sântem convinși că oricât de prevăzători am fi, cu greu am putea alcătui în camera de studiu un chestionar general pentru adunarea materialului la fața locului” (DR II: 903).

selor lingvistice precedente: italo-elvețian (de K. Jaberg și J. Jud), italian (de M. Bartoli și Ugo Pellis), catalan (de A. Griera), francez (de J. Gilliéron) (Pop 1966: 203) și, în vara anului 1928, va întreprinde două anchete în zona Sibiului (în satele Mohu și Apold). În urma acestor anchete, chestionarul va fi modificat prin reducerea numărului întrebărilor, adăugarea unor întrebări noi, includerea unor întrebări cu privire la informator și localitatea anchetată etc. (Pop 1966: 204).

În toamna anului 1929, S. Pușcariu restructurează planul atlasului și hotărăște să realizeze „două anchete, cu doi anchetatori și cu două chestionare diferite, în puncte diferite” (S. Pușcariu, *Prefața* ALR I: 8), cu scopul de a efectua anchetele într-o perioadă limitată, date fiind prefacerile care au loc în limba română după Unire (ALR II, vol. I: III). Din chestionarul de peste 5000 de întrebări alcătuit de S. Pop se vor constitui două chestionare: chestionarul „normal”, cuprinzând 2160 de întrebări (pentru ancheta ALR I), și chestionarul „dezvoltat”², cuprinzând aproximativ 3000 de întrebări (utilizat în ancheta de probă a ALR II).

2. Anchetele de probă

2.1. La începutul anului 1930, Emil Petrovici și Sever Pop vor realiza anchetele de probă ale *Atlasului lingvistic român*: în Prundu Bârgăului (jud. Bistrița-Năsăud) (15. I. 1930 – 24. I. 1930), Săliște (jud. Sibiu) (29. I. 1930–7. II. 1930), Piuă Petrii (com. Giurgeni, jud. Ialomița) (12. II. 1930–20. II. 1930)³ – Emil Petrovici; Coșna și Ortoaia⁴ (28. I. 1930), mahalaua Măiereni din Sibiu (4. II. 1930), Răhău (jud. Alba) (5. II. 1930–9. II. 1930), Dăieni (jud. Tulcea), Viziri (jud. Brăila) (18. III. 1930) – Sever Pop.

2.2. Dintre localitățile anchetate de Emil Petrovici, doar Prundu Bârgăului (pct. 219) și Piuă Petrii (pct. 705) au rămas puncte de anchetă în rețeaua ALR II, localitatea Săliște⁵ fiind înlocuită de Poiana Sibiului, pct. 130 (ALR II, *Introducere*: 124). Argumentul acestei decizii este de natură lingvistică, graiul celor din Săliște fiind influențat de particularitățile graiurilor din Muntenia și Dobrogea:

„Toți bărbații din Săliște au stat ani la rândul prin alte ținuturi românești, dar mai cu seamă prin Dobrogea și Muntenia. De aceea graiul

² În manuscrisele caietelor anchetei de probă, E. Petrovici numește acest chestionar „chestionarul primitiv”.

³ Vezi ALR II, *Introducere*, pct. 219 – Prundu Bârgăului (p. 108) și pct. 705 – Piuă Petrii (p. 260) și DR VI: 657, 660.

⁴ Ortoaia nu a devenit punct de anchetă pentru ALR I, fiind înlocuit cu Păltiniș (pct. 214).

⁵ Sub ancheta dialectală din Săliște (Sibiu) se regăsesc patru anchete, realizate cu patru informatori proveniți din Maierul Sibiului, Săliște, Galeș și Tilișca.

lor e influențat în măsură mare de graiul muntenesc. Femeile, prin faptul că se deplasează mult mai rar ca bărbații, păstrează mai fidel ca aceștia particularitățile graiului săliștean. Se poate spune că în Săliște și în Galeș (și în Tilișca) există un grai special al femeilor” (ALR II. *Introducere*: 128).

2.3. În anchetele de probă din Prundu Bârgăului⁶ și Săliște, Emil Petrovici și Sever Pop se vor întâlni pentru o scurtă perioadă și vor defini-tiva sistemul de transcriere fonetică și modalitatea de documentare a unor noțiuni cu referire la corpul omenesc (v. Vlasin 2019: 293).

3. Ancheta dialectală din Piua Petrii⁷ (com. Giurgeni, jud. Ialomița)

3.1. Ancheta din Piua Petrii este cea de-a treia anchetă de probă a *Atlasului lingvistic român II* și reprezintă ultimul pas înspre definitivarea Chestionarului ALR II.

În Piua Petrii, ca și în Prundu Bârgăului⁸, pentru ALR II au fost realizate două anchete: o anchetă de probă, cu un chestionar provizoriu (care cuprindea aprox. 2969 de intrări⁹), și o anchetă definitivă, realizată cu chestionarul ALR II (cel care cuprinde 4800 de intrări).

Ancheta de probă s-a desfășurat în perioada 12–20 februarie 1930 și a fost realizată cu doi informatori: Florea N. Petre (*lu sfîntu*), informatorul I, de 48 de ani, plugar, 4 clase primare și soția acestuia, Frusina Florea N. Petre (*frusîna lu flóręa sfîntu*), informatorul II, de 45 de ani, originară din Brăilița¹⁰.

3.2. Ancheta definitivă s-a desfășurat în perioada 16–22 septembrie 1933. Au fost anchetați patru informatori: informatorii anchetei de probă, Florea N. Petre – informatorul I, Frusina Florea N. Petre – informatorul II, Sultana Gheorge Nicoară (*sultána vǎdán*), 57 de ani – informatorul III și Pană Gheorge (*pánă al sultáni*), 30 de ani, plugar, trei clase – informatorul IV.

⁶ În Prundu Bârgăului, în 15 ianuarie 1930, E. Petrovici și S. Pop se întâlnesc și discută sistemul de transcriere fonetică, la hotelul unde erau cazați, urmând ca a doua zi Sever Pop să plece la Coșna (ALR II. *Introducere*: 113–114). Un alt moment important al cercetării îl reprezintă întâlnirea celor doi anchetatori la Maierul Sibiului, unde vor realiza împreună o anchetă pe baza chestionarului de probă al lui Sever Pop (vezi, în acest sens, Vlasin 2019: 291).

⁷ După 37 de ani de la ce-a de-a două anchetă dialectală, în primăvara anului 1970 satul este inundat, iar locuitorii sunt strămutați în com. Giurgeni (vezi, în acest sens, ALRR–Muntenia, Dobrogea, *Date...*, vol. I: 50).

⁸ O parte a anchetei de probă din Prundu Bârgăului a fost valorificată de Emil Petrovici, multe dintre întrebările documentate în prima anchetă nemaifiind reluate în cadrul celei de-a doua anchete (vezi Adam 2021).

⁹ Numărul problemelor programate spre documentare este mult mai mare decât numărul întrebărilor din chestionarul de probă (vezi Adam 2019).

¹⁰ La vremea aceea, Brăilița era un sat în comuna Piua Petrii.

4. Manuscrisul anchetei de probă

Manuscrisul anchetei de probă se păstrează în arhiva *Atlasului lingvistic român II* în trei caiete. În aceste materiale se regăsesc: *jurnalul*¹¹ de teren; *descrierea instantaneelor fotografice*; câteva *notițe fonetice și morfofonologice, cuvinte glosate* care caracterizează graiul din Piuă Petrii; *ancheta dialectală* pe baza chestionarului de probă.

4.1. Jurnalul prezintă o serie de date care furnizează detalii cu privire la desfășurarea anchetei în această regiune. Din punct de vedere sociocultural și economic, jurnalul ne vorbește despre dificultatea de a călători în lipsa unui mijloc propriu de transport, despre costurile exorbitante pe care le presupun transportul de la Brăila la Piuă Petrii¹² și cazarea¹³, aprecieri cu privire la portul tradițional, la arhitectura caselor și a celorlalte anexe ale gospodăriei, descrierea ocupațiilor actuale ale piauștenilor etc.

Problema găzduirii, destul de greu de rezolvat, îl determină pe Emil Petrovici, în după-amiaza zilei de 13 februarie 1930, să îl însoțească pe Sever Pop până la Hârșova, în speranța că va găsi un teren mai bun pentru anchetă. Ajuns la Hârșova, constată că această localitate nu poate deveni punct de anchetă în rețeaua ALR II, întrucât „Hârșova e un orașel turcesc în care elementul românesc e venit de pretutindena. Sunt foarte mulți mocani. [...] Băieții de pe stradă vorbesc turcește, dar știu toți perfect românește. Se remarcă și la ei întrebuițarea formei persoanei a treia din singular pentru persoana a treia din plural la toate conjugările și toate timpurile” (ALR II. *Introducere*: 268). În ziua următoare, Emil Petrovici se întoarce la Piuă Petrii, unde va începe ancheta cu Florea N. Petre, deși nici Piuă Petrii nu este, datorită comerțului de cereale și a peregrinărilor multor străini prin aceste locuri pentru a face negoț, o localitate care să corespundă condițiilor stabilite¹⁴ la începutul anchetei.

4.1.1. Atât călătoria la Hârșova, cât și o parte dintre aspectele socioculturale amintite mai sus sunt relevate de fotografiile pe care le face în perioada anchetei și pe care le adnotează în transcriere fonetică.

4.1.2. În Hârșova și Piuă Petrii s-au realizat 18 fotografii, grupate tematic sub următoarele domenii: portrete ale informatorilor (vezi Anexa

¹¹ Jurnalul este publicat în ALR II. *Introducere*: 266–273.

¹² „Sosim la Brăila la 6 dimineața. Coborâm în port. Aici aflăm că vapoarele nu circulă decât cu începere de la 1 martie. [...] Căutăm un taximetru. Ne cere 3000 lei. După multe târguieli se oferă unul cu 1700 lei” (ALR II. *Introducere*: 267).

¹³ „Pentru o cameră mică mi-a cerut un țăran 100 lei pe zi” (ALR II. *Introducere*: 267); „Seara sunt condus la gazdă. Camera e bună, mare, curată. Tot 100 lei mă costă” (ALR II. *Introducere*: 269).

¹⁴ Pentru criteriile de alegere a localităților din rețeaua de anchetă a *Atlasului lingvistic român*, vezi Pop 1966: 719–720.

15), arhitectură rurală (vezi Anexele 16–18) ocupații tradiționale (războiul de țesut (vezi Anexa 20), obiecte din locuință, vase pentru prelucrarea laptelui (vezi Anexele 19, 20), obiecte pentru prelucrarea cânepii), pescuitul (vezi Anexa 21), comerțul ambulant (vezi Anexa 22) și aspectul geografic al arealului cercetat.

4.1.3. Mențiunile care apar sub fotografiile sau în manuscrisele caietelor de anchetă nu sunt întâmplătoare, ele au rolul de a realiza conexiunea dintre imagine și noțiunea programată în chestionarul lingvistic (vezi Anexele 17 și 20). Același tip de legătură între materialele înregistrate în cadrul anchetelor pentru ALR II se remarcă și între noțiunea programată în chestionar și textul dialectal care documentează termenul/termenii înregistrați pentru o anumită noțiune. Corelarea noțiunii programate cu textul dialectal este prezentă încă din primele anchete dialectale realizate pentru ALR¹⁵ și este întâlnită constant și în manuscrisul anchetei din Piua Petrii.

4.2. Observațiile anchetatorului asupra particularităților de grai

4.2.1. Observațiile generale asupra graiului, consemnate în jurnal și în notele fonetice (vezi ALR II. *Introducere*: 269, 272–273), surprind un moment în care graiul din Piua Petrii se află în plin proces de transformare sub influența vorbitorilor din alte zone, cu care localnicii – în special bărbații – vin în contact, datorită ocupațiilor recent îmbrățișate și sub influența educației, în cazul femeilor mai tinere și al copiilor.

„Tot din cauza comerțului intens cu cereale ce se face la Piua Petrii, țărani de aici sunt foarte dezghețați, modernizați, ceea ce se resimte și în limbă”; subiectul [S. I, Florea N. Petre, n.n.]

„E foarte conștiincios. Dacă nu știe ceva, întreabă de la oameni mai bătrâni și de la mamă-sa. Nu admite formele palatalizate. Zice că așa s-a vorbit din bătrâni, dar că acuma nu se mai vorbește. Când îl fac atent că cutare a zis *hert* în loc de *firt* se rușinează. I se pare că satul lui se face de rușine pe vecie că sunt în el oameni care mai vorbesc așa de urât. De altfel, după dânsul, numai moșnegii care n-au fost la școală zic *hert* în loc de *firt*” (ALR II. *Introducere*: 269–270).

E. Petrovici notează că nici ceilalți piuapetreni nu palatalizează, dar că:

„Între dâșii întrebuințează și forme palatalizate. Când le sugerez vreo formă palatalizată, admit că se zice și așa sau că așa au zis bătrânii, dar niciodată nu pronunță o astfel de formă fără să zâmbească.

Notarul, originar din fostul cătun al comunei, din Brăilița, pretinde că între dâșii întrebuințează numai forme palatalizate” (vezi Note fonetice în ALR II. *Introducere*: 272).

¹⁵ Vezi, în acest sens, conexiunea dintre textul dialectal și noțiunea programată în Adam 2021, Vlasin 2020, 2021.

Fenomenul palatalizării este prezent însă la femei¹⁶ și copii¹⁷, conform jurnalului de teren și notelor fonetice, în timp ce bărbații îl evită¹⁸ (*ibidem*).

Celelalte particularități amintite de Emil Petrovici în notele fonetice sunt subliniate la subiectul II, respectiv prezența lui *-ʃ* final sau *ș'* moale, fapt care îl face să se întrebe: „Mă gândesc că ar fi fost mai bine să o aleg ca informator pe dânsa” (ALR II. *Introducere*: 270).

Menționăm și alte fenomene remarcate, prezente în caietul anchetei de probă (1930):

– *de*, nu *dă* la subiectul I, dar acesta admite că se zice și *dă* („bătrânește”), subliniind faptul că piuașpetrenii s-au obișnuit să zică *de*; *de/dă* la bărbați și doar *dă* la femei;

– *ș* și *j* sunt adeseori *ș'*, *j'/ž*: *cașʃ*, *ș'cuálă*, *j'ánțu*, *cúj'bă*, *žocʃ*, *žugʃ*, *ažutórʃ*;

– *h > ħ*: *hájınă*, *pahárʃ*;

– variante cu *s* ale unor cuvinte: *glésne*, *islásu*, *casmá*, *snopʃ* etc.;

– vocala *e* (accentuată sau neaccentuată) > *îé* (*îe*) în graiul femeii (S. II): *să-vjéțe*, *judjéțu*, *răsučléște*, *încrucșișátjě* etc.

În ancheta din 1933, E. Petrovici aduce în discuție alte câteva aspecte care țin de particularitățile de grai ale subiecților anchetați (vezi ALR II. *Introducere*: 272–273):

– faptul că subiectul III palatalizează des pe *p*, *b*, *m* + *i* desinențial;

– afonizarea vocalelor finale și fluctuația între *-î* și *-ʃ* la subiectul III.

4.2.2. Având în vedere observațiile lui E. Petrovici asupra graiului informatorului I din Piuș Petrii și a felului în care subiectul se raportează la anumite fenomene fonetice din graiul propriu – în special palatalizarea – comparativ cu al celorlalți locuitori¹⁹ (inclusiv al soției sale²⁰, subiectul II), am comparat răspunsurile cu cele primite în două dintre punctele

¹⁶ „Femeia [subiectul II, n.n.] întrebuințează formele palatalizate fără nici o sfișlă”.

¹⁷ Informatorul I explică palatalizarea la copii prin aceea că aceștia „încă n-au fost la școală ca să-i fi rușinat învățătorul că vorbesc așa” (ALR II. *Introducere*: 270).

¹⁸ „De fapt, bărbații și femeile mai tinere evită formele palatalizate” (ALR II. *Introducere*: 270).

¹⁹ Aspecte asupra cărora anchetatorul îi atrage atenția, remarcând diferențele (vezi *supra*).

²⁰ Originară din Brăilița (vezi și *supra*, 3.2.), cătun al localității Piuș Petrii la momentul anchetei; localitatea a devenit parte a comunei Vlădeni (așa cum aflăm din ALR II. *Introducere*: 274, nota 9); acum a rămas doar numele localității (ca și ale celorlalte sate – Piuș Petrii, Bobu, Chioara, Brăilița și Sf. Vasile, desființate de către regimul comunist) ca nume de străzi în localitatea Vlădeni (vezi https://adevarul.ro/cultura/istorie/muzeul-satului-vlădeni-eterna-reintoarcere-trecut-1_565c39b07d919ed50ebed07d/index.html, accesat 07.12.2021).

învecinate din rețeaua ALR I, 690 Dăieni (Tulcea) și 695 Făcăieni (Ialomița).

În domeniul vocalismului, am constatat păstrarea lui *-ʉ* final afo-nizat în toate cele 3 puncte: *scáunʉ* (705), *cărúntʉ* (690), *mirósʉ* (695), păstrarea lui *-ʃ* final desinențial după consoane dure: *fraʃʃ* (705), *cărúntʃʃ* (690); diftongii *ɛa*, *ɔa* > *ja*, *ua*, vocalele accentuate *é*, *ó* > *íé*, *úó* etc., însă există și fenomene divergente²¹: păstrarea lui *-ă* final în 705 (*orfană*, *ziuă*, *corlată*), în timp ce în celelalte două puncte acesta se închide la *-î*; în 705 e posttonic și *-e* final se păstrează, în timp ce în celelalte două localități acesta se închide la *-i*: *rătúndi* (690), *púlpili*, *cúádi* (695); *-je* > *já*: *djás*, *njăgri* (690); *kjálʉ*; *kjáj* (695) etc.

În privința consonantismului, putem constata tratamentul similar al labialelor, labiodentalelor și nazalelor, care se palatalizează în toate cele trei puncte.

4.2.2.1. Diferențe apar între informatorul I și informatorul II (în ancheta din 1930) și între informatorul I și informatorul III în ancheta definitivă (1933) în privința tratamentului labialelor și a labiodentalelor (*viu*, *fjäre*, la S. I, ALRT II: 233/22²²; *herʃʃ*, *hártă* la S. II, ALRT II: 234/8, 9, vezi *infra*; *fjértʃʃ* la S. III, ALRT II: 236/16, *priým*, ALRT II, p. 236/8, vezi *infra*).

Pentru ilustrarea palatalizării labialelor, reproducem două texte din ALRT II: 234, aparținând informatorilor I (*Unt topúʃʃ*, [σ] *tokítʃʃ*) și II (*Făcēm strogála*²³).

Îl púnem într-un vasʃʃ și-l púnem pă fʃocʃʃ și-l topím bine, [σ] gíne, pínă ê-a iేశít tot zéru și trínçi din iélʃʃ. Vázínċă s-a limpezítʃʃ bine, atúnċa îl strecurámʃʃ în úále dá pámíntʃʃ, iar trínçi rămíne la fundʃʃ. Ferbínđu-l bine, puáċă sǎ stea și doċi anċ ([16. II. 1930], Flóreċa N. Pétre, 48 de ani (S. I.)).

Dímċ mǎláj dá porúmbʃʃ. Dǎm apă-hértʃʃ și făcēm scrogála cu puċínǎ apă rjéċċċ. O turnám acólo ċċ apă hártǎ ș-o lǎsám dá dá jǎrǎ-hértʃʃ ș-pǎ úrmǎ așezám bumbácu într-o copájċ ș-turnám scrogála pástǎ dǎsu ([16. II. 1930], Frusína Flóreċa N. Pétre, 45 de ani (S. II)).

4.2.2.2. Datele oferite de ALRR–Muntenia și Dobrogea după 40 de ani²⁴ atestă palatalizarea labialelor (a., b.), a labiodentalelor (c., d.) și a nazalelor (e.) în punctul de anchetă 842 Giurgeni²⁵ (jud. Ialomița):

²¹ Acestea fac ca graiurile din punctele 690 și 695 să se apropie de cele din Moldova.

²² Cifrele de după bara oblică [/] indică rândul.

²³ Vezi chest. 5882 terci, scrob (din ce?) – ALRM II s.n., vol. 1, h. 296 *Scrobeală* (pentru *urzeală*).

²⁴ Ancheta a avut loc în perioada 16–18 iulie 1971, vezi *Date despre localități și informatori*, vol. I: 50.

²⁵ Deși ancheta s-a făcut în Giurgeni, nu în Piuva Petrii (sat distrus în perioada inundațiilor din 1970, iar locuitorii strămutați lângă Giurgeni), la 5 km de fosta localitate

- a. *kiftúle*; *-tíj* (ALRR–Muntenia și Dobrogea, vol. IV, h. 474), *kíuo* (ALRR–Muntenia și Dobrogea, vol. IV, h. 485);
 b. *bărg* (pl.) (ALRR–Muntenia și Dobrogea, vol. I, h. 45); *alg* (pl.) (ALRR–Muntenia și Dobrogea, vol. IV, h. 498);
 c. *lágițǎ*; *lágițǎ* (ALRR–Muntenia și Dobrogea, vol. II, h. 212); *čumpăyít*; *-yítǎ* (ALRR–Muntenia și Dobrogea, vol. II, h. 263);
 d. *hicát*; *-cátǎ* (ALRR–Muntenia și Dobrogea, vol. I, h. 73);
 e. *nércurǎ*; *nércureǎ* (ALRR–Muntenia și Dobrogea, vol. IV, h. 501); *niuarǎ*; *-uorǎ* (ALRR–Muntenia și Dobrogea, vol. II, h. 275).

Cu totul altfel stau lucrurile în textele dialectale culese din punctul de anchetă 842 Giurgeni din ALRR–Muntenia și Dobrogea, pentru arhiva fonogramică.

Pentru textele dialectale (vezi TDM III: 742–752), ancheta s-a făcut în 1973, cu 5 informatori din Giurgeni – vârstnici: bărbat (70 de ani) și femeie (64 de ani); vârstă mijlocie: bărbat (39 de ani) și femeie (37 de ani), vârstă medie și un copil de 12 ani.

La acești subiecți, labialele, labiodentalele și nazalele rămân nealterate; excepție face *p*, care apare palatalizat în două exemple: *răsko-kiteázǎ* (TDM III: 750), *skináre* (TDM III: 752) la subiectul de 39 de ani, și, într-un singur exemplu, la subiectul de 12 ani, într-o fază incipientă: *șerp^h* (TDM III: 755); *m* se palatalizează într-un singur exemplu, pe care informatorul de 12 ani îl atribuie personajului despre care vorbește: *mnicățéj*, *nicățléj* ‘dumicăței’ (TDM: 755–756), iar *f* se palatalizează într-un singur exemplu: *înherbîntát* (TDM III: 751) la informatorul de 39 de ani.

4.2.2.3. O altă diferență între informatorul I și informatorul III în ancheta ALR privește flexiunea verbală, respectiv accentuarea verbelor de conjugarea a III-a la ind. prez., pers. 4–5. Documentarea cu chestionarul nu face posibilă observarea diferențelor, deoarece ancheta pentru verb este făcută integral cu informatorul I. În schimb, în volumul de texte remarcăm faptul că, în timp ce la Florea N. Petre accentuarea verbelor de conjugarea a III-a la ind. prez. 4 se face pe radical (*strîngem*, *púnem*, *făcem*, *încépem*, *întoárcem*), la Sultana Gheorghe Nicoară accentul se deplasează pe sufix la cele mai multe verbe (*bătém*, *trăgém*, *făcém*, *torcém*, *cocém*, *puném*, dar și: *smúlgem*, *culégem*, *făcem*, *scoátem*) (Reproducem, mai jos, două texte din ALRT II: *Cum se face brânza*, p. 232, și *Cum se lucrează inul*²⁶, p. 236).

Piua Petrii (așa cum aflăm din ALRR–Muntenia și Dobrogea. *Date...*), informatorul selectat, Dinu Gheorghe, de 58 de ani, este născut în Piua Petrii, cu părinți din aceeași localitate).

²⁶ Vezi și chest. 5976 /topi (a se)/; cum se numește locul unde se topește cânepa? (ALR II s.n. vol. 1, h. 256 *Topilă*).

[Laptele încheat (láp̄te-nk̄égát^h)] îl luóm la frámîntáre cu mîinile, îl **strîngem** și-l **púnem** î zăgîrnă. După ce l-ă scos, căș'u, dî zăgîrnă, îl **púnē** la teasc^h. Ásta ar fi o bucată dă scîndură. Ș'-am pus căș'u pã dîsa, iar d-asupra îi **púnem** o áltă bucată dă scîndură. Și lû-velím cu-o pétécă sau c-un sac^h și-l așezám la crîntă și púnem un petrói, ca să să strecuáre. Îl **finem** dóuă zile la doskálă și d-acolea-l luóm la frámîntát^h și-l **fácem** brîză. După c-am frámîntát-o [brânza] bîne cu sáre, **încēpem** a o púne în pútina și o-ndesám bîne cu mîinile. După c-an terminát, **púnem** o fuájē dă hirtie și um pétéc dă pîzã curátă; péste dîsa **púnem** pámînt^h. Și d-acolea-**ntuárçem** pútina cu gúrã-n j'os. **Fácem** o grupã mică, dă bágám pútina să stea la răcǎre ([15. II.1930], Flóręa N. Pétre, 48 de ani (S. I.)).

Ál arî și-l **siémen** ĩ ăl grăpiézĭ, ăl borîlézĭ. Să fáçe-așa mărićel și, dácă áre buriánă, ăl **priým** [subl. E. P.]. Și cĭ să cuácē, îl **zmúlgim**, îl **culiégim**. Și îl **fácim** munúșĭ și-l **fácēŋ** grămjézĭ. Și pã uúrmã-l cǎrám și pã uúrmã-l **bătién** dă sãmîntă. Îl tokím, îl **scuáten** dîn tokílă, îl **púnē** sã sã usúcē. P-órmã-l **fácem** máldăre și d-acolea-l **bătiém** și-l mǎleliám. P-órmã-l **trăgém** în dǎrác^h. Îl luuám cǎrkína șã-ĭ luuám ștímu și-l **fácē** fujór^h. Și-l **fácē** legátúră. Acușca, cînd îl **torcém**, îl mai dǎrăcím. Ș-acúma, dípă ce l-an t^hors^h, îl dăm pã rișkit^hór^h. După ce **thorcém** mai múlte, îl **thocém**, ăl brustujím cu cēnúșē. Le **punié** la fiěrt^h [firele]. P-órmã le spǎlám și le uscám. P-órmã-l țlése ([20. IX. 1933], Sultána Gĭórgē Nĭcuáră, 57 de ani (S. III)).

O astfel de deplasare de accent este notată pe fișele cu observații, în ancheta de probă, la informatoarea II: *după c-o țesim*.

În privința flexiunii verbale, E. Petrovici menționează doar că la ind. prez. omonimia 3 = 6 este generală (*áre caĭ bunĭ túrcĭ*), uneori și la verbul a fi: *je puĭ, unde ĩeste lǎptǎrĭĭ mai multe*.

4.2.3. În cadrul anchetei de probă, autorul observă aspecte legate de fonetica sintactică, cu privire la prezența unu *u* final²⁷ silabic atunci când în vorbire apar pauze între cuvinte: *cĭndu ĩē cald^h; sĭntu ĩēĭ*, ori în cazul verbelor cu *în-* precedate de forma atonă a pronumelui pers. de pers. a III-a, singular: *și lu-ntreábă, lû-velím, lu-nkĭzĭ, lu-ntuárçem*, dar și în: *și tot frĭgu-ŋ cásă*.

4.3. Ancheta dialectală, realizată pe baza chestionarului provizoriu, i-a avut ca informatori, așa cum am văzut, pe Florea N. Petre (*lu sfĭntu*), Frusina Florea N. Petre (*frusĭna lu flóręa sfĭntu*). Informatorul I, Florea N. Petre, răspunde la întrebările din următoarele domenii avute în vedere în chestionarul provizoriu (de probă): [41–104] laptele (de oaie), [105–174] laptele (de vacă), [369–496] dulgheritul, [497–516] fierăritul,

²⁷ Despre acest *u* final, E. Petrovici spune că e „ca la Săliște” – Săliște fiind a doua localitate anchetată în cadrul anchetelor de probă (vezi Adam 2019, 2021; Vlasin 2019).

[661–681] grajd(ul), [690–814] plugul (și terenul), [815–1000] porumbul și grâul, [1001–1112] stâna, [1302–1311] națiuni(le), [1312–1325] vânătoarea, [1326–1344] băcănia (prăvălia), [1345–1375] jocuri de copii, [1376–1474] corpul omenesc, [1475–1531] numerația, [1532–1568] zilele săptămânii și lunile anului, [1569–1580] culorile, [1581–1598] salutul, [1590–1737] casa și obiectele din casă, [1738–1813] relațiile de rudenie, [1824–1871] animalele din curte, [1872–1939] legume și fructe, [1941–1960] instrumente muzicale, [1961–2061] animalele din curte²⁸, [2062–2149] păsările, [2150–2182] pădurea, [2183–2240] animalele sălbatice, [2295–2328] pescuitul, [2329–2372] insectele, [2330–2345] albinăritul, [2373–2399] amfibieni și reptile, [2400–2498] plante, [2490–2535] bolile omului, [2536–2542] metalele, [2553–2635] antroponime și hipocoristice, [2649–2969] verbul (vezi Adam 2019).

Frusina Florea N. Petre (*frusina lu flóreșă sfîntu*) răspunde la întrebări din următoarele domenii: [1–37] portul, [177–212] lâna, [213–231] torsul, [232–252] depănatul, [253–258] bumbacul, [261–272] urzitul, [273–332] războiul, [507–590] moara, [561–580, 2253–2273] pâinea, [591–610, 2274–2279] culesul viilor, [611–640] mâncăruri(le), [1113–1159] moara de scânduri, [1160–1301] biserica și sărbătorile de peste an.

În cadrul anchetei de probă se documentează parțial fierăritul, grâul, stâna, animalele din curte, casa și obiectele din casă, animale sălbatice, salutul; nu se documentează întrebările: [641–660] pielea, [1814–1823, 2221–2244] carul și sania, [2543–2552] gesturile. Hotărârea lui Emil Petrovici de a nu documenta o parte dintre noțiunile programate în chestionarul de probă nu este surprinzătoare: pe de-o parte, ne aflăm în ipostaza unei cercetări premergătoare demarării proiectului *Atlasului lingvistic român*, iar pe de altă parte, se poate constata că s-au omis întrebări care fac referire la domenii/activități care nu se practică în arealul studiat.

4.3.1. Pentru o parte din aceste chestiuni, întrebarea era formulată, iar pentru celelalte chestiuni, se precizează noțiunea care trebuie documentată, urmată de indicațiile gramaticale.

Alături de documentarea chestionarului de probă, în ancheta de probă din Piua Petrii s-au cules și texte dialectale²⁹. Textele înregistrate sunt texte tematice, în strânsă legătură cu domeniile semantice investigate de Chestionarului ALR II, cele mai multe dintre ele fiind adiacente unei noțiuni:

²⁸ Animalele din curte apar în mai multe seturi de întrebări din acest chestionar (despărțite de întrebări referitoare la alte realități rurale): [1824–1871], [1961–2061] și [2289–2294].

²⁹ Cele mai multe dintre aceste texte au fost redactate și publicate de Emil Petrovici în ALRT II: 232–236.

Pentru noțiunea 1767 Frate de cruce se notează următorul text dialectal³⁰, cu indicația ad. 1767:

Cînd doi frățî bunî sun_născuțî tot într-acéęașî lúnă, s-a-nîmplát ș-a murít únu dîn jej, atúnca pă cel vių îl bágă-fjäre cu cel mort^ŭ. Șî-atúnca strígă un alt băjăt sau flăcău, ca să-î descúje fjărele și lu-ntreğábă:

– Te lépez_de frát-to? (Adecă d-acéla mórtu.) Îl răspúnde:

– Pă lúmeņa ásta mă leçpád^ŭ și voî fi fráte dă crúcê cu tine, iar p-acêláltă voî fi tot cu jêl fráte.

Și acúma áștja să numésc^ŭ fraz_dă crúcê.

[Se prind frați de cruce și prin aceea că-l scoate din groapă, în loc de a-l băga în fiare.] ([16. II. 1930], Flóreņa N. Pétre, 48 de ani (S. I.)).

5. Analiza materialelor din anchetele de probă ale *Atlasului lingvistic român* reflectă fazele premergătoare realizării proiectului, prin preocuparea celor doi anchetatori, Sever Pop și Emil Petrovici, de a perfecționa metodologia cercetării și de a definitiva chestionarele, cu scopul de a surprinde cât mai fidel graiul și contextul sociocultural al perioadei interbelice.

Pe de altă parte, încă din perioada anchetelor de probă putem observa complexitatea lor și conexiunea strânsă între elementele ce țin de realizarea acestora: importanța chestionarului, alegerea subiecților, culegerea de texte în strânsă legătură cu chestionarul, înregistrarea diferitelor aspecte care individualizează sau diferențiază zona anchetată din punct de vedere lingvistic, dar și sociocultural, fotografierea de locuințe, obiecte tradiționale, ocupații etc., aspecte care întregesc ancheta și îi conferă caracterul complex pe care îl cunoaștem.

BIBLIOGRAFIE

- Adam 2019 – Gabriela Violeta Adam, *Din arhiva Muzeului Limbii Române. Chestionarul anchetelor de probă ale Atlasului lingvistic român*, în CSP IV, p. 37–51.
- Adam 2021 – Gabriela Violeta Adam, *Din arhiva Muzeului Limbii Române. Ancheta de probă din Prundu Bârgăului (jud. Bistrița-Năsăud)*, în Nevaci, Floarea, Farcaș 2021, p. 83–91.
- Nevaci, Floarea, Farcaș 2021 – Manuela Nevaci, Irina Floarea, Ioan-Mircea Farcaș (editori), *Ex Oriente lux. In honorem Nicolae Saramandu*, Alessandria, Edizioni dell’Orso («La colonna infinita» 14).
- Pop 1966 – Sever Pop, *Recueil posthume de linguistique et dialectologie*, Gembloux, J. Duculot.
- Vlasin 2019 – Veronica Ana Vlasin, *Din arhiva Muzeului Limbii Române. Ancheta de probă din Săliște (jud. Sibiu)*, în CSP IV, p. 288–298.

³⁰ Textul este publicat în ALRT II: 233.

- Vlasin 2020 – Veronica Ana Vlasin, *ALRT II – de la anchetă la redactare*, în „Dacoromania”, serie nouă, XXV, nr. 2, Cluj-Napoca, p. 149–160.
- Vlasin 2021 – Veronica Ana Vlasin, *ALRT II – tipologia textelor și importanța chestionarului ALR II în culegerea de texte*, în Nevaci, Floarea, Farcaș 2021, p. 1119–1126.

SIGLE

- ALR I – Sever Pop, *Atlasul lingvistic român. Partea I*, vol. I. *Părțile corpului omenesc și boalele lui*, Cluj, Muzeul Limbii Române, 1938; vol. II. *Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, Sibiu–Leipzig, Muzeul Limbii Române/Otto Harrassowitz, 1942.
- ALR II s.n. = Emil Petrovici, *Atlasul lingvistic român. Partea a II-a, serie nouă*. Redactor principal Ioan Pătruț, vol. I–VII, București, Editura Academiei, 1956–1972.
- ALR II. *Introducere* – Emil Petrovici, *Atlasul lingvistic român II. Introducere*. Editat de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza; coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, Universitatea din Cluj-Napoca – Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, 1988.
- ALRM II s.n. – *Micul Atlas lingvistic român. Partea a II-a, serie nouă*, de Emil Petrovici. Redactor principal Ioan Pătruț, vol. I–VII, București, Editura Academiei, 1956–1981.
- ALRR–Muntenia și Dobrogea – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, vol. I, II, de Teofil Teaha, Mihai Coțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 1996; vol. IV, de Teofil Teaha (coordonator), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 2004, București, Editura Academiei Române.
- ALRR–Muntenia și Dobrogea. *Date...* – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea. Date despre localități și informatori*, în ALRR–Muntenia și Dobrogea, vol. I, p. 1–69.
- ALRT II – Emil Petrovici, *Texte dialectale culese de... Suplement la Atlasul lingvistic român II (ALRT II)*, Sibiu–Leipzig, Muzeul Limbii Române/Otto Harrassowitz, 1943.
- Chestionarul ALR II – *Chestionarul Atlasului lingvistic român II*. Editori: Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad. Coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, Universitatea din Cluj-Napoca – Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, 1988.
- CSP IV – *Caietele Sextil Pușcariu. Actele Conferinței Internaționale Zilele „Sextil Pușcariu”, ediția a IV-a, Cluj-Napoca, 12–13 septembrie 2019*, Cluj-Napoca, [Editurile] Scriptor și Argonaut, 2019.
- DR – „Dacoromania”. Buletinul Muzeului Limbii Române, Cluj, I–XI, 1920/1921–1948.
- TDM III – *Texte dialectale. Muntenia*, vol. III, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, București, [f.e.], 1987.

THE ARCHIVE OF THE ROMANIAN LANGUAGE MUSEUM. DIALECTAL INQUIRIES IN PIUA PETRII (ALR II) (Abstract)

Sever Pop and Emil Petrovici, the two main inquirers of the *Romanian Linguistic Atlas*, constantly endeavoured to refine the research methodology and to establish the

final questionnaires in order to accurately detect the relevant linguistic and socio-economical aspects specific to the inter-war period. The analysis of the materials emerging from the probation inquiries for the *Romanian Linguistic Atlas* reflects the early phases of designing the atlas project.

Furthermore, as far back as the period of the probation inquiries, we notice the complexity of the surveys as well as the tight connection to the elements that make them possible and relevant: the importance of the questionnaire, the selection of the informants, dialectal texts collections closely related to the questionnaire, the recording of different aspects that define or differentiate the surveyed linguistic area. Socio-cultural aspects were also considered: photographing the houses, the traditional objects, the traditional crafts and occupations. All this information was intended to design a very complex research tool for inquiries and surveys.

Cuvinte-cheie: *Atlasul lingvistic român, arhiva Muzeului Limbii Române, chestionar, anchete lingvistice dialectale, anchete de probă.*

Keywords: *The Romanian Linguistic Atlas, the Romanian Language Museum's archive, questionnaire, dialectal linguistic inquiries, probation inquiries.*

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu” al Academiei Române
Cluj-Napoca
gabrieladomide@yahoo.com;
veronica_ylasin@yahoo.com*

MARINELA BOTA, MĂDĂLINA BOTEZ STĂNESCU

STADIILE PROCESELOR DE GRAMATICALIZARE ȘI PRAGMATICALIZARE ALE MARCATORILOR DISCURSIVI DIN GRAIURILE MUNTENEȘTI

1. Cadru teoretic

În acest studiu sunt analizați o serie de marcatori discursivi frecvent utilizați în graiurile muntenești: *acum, apoi, păi, atunci, așa, ce, în fine și mă rog*. Corpusul este alcătuit din texte dialectale sudice (TDM I–III, TDO), pentru care au fost excerptate contexte care conțin marcatorii menționați. Pentru analiza marcatrilor s-au urmărit atât stabilirea etapelor în procesul de gramaticalizare și pragmaticalizare, cât și funcțiile discursive și valorile dobândite contextual, conform modelelor teoretice propuse de Heine și Kuteva (2002), Crible și Degand (2018).

Pentru ca o unitate lexicală să fie considerată marcator discursiv, aceasta trebuie să îndeplinească anumite criterii. Principalele trăsături ale marcatrilor discursivi, descrise de Fedriani și Sansò (2017), sunt: (a) valoarea nonvericondițională – sensul propozițional nu este afectat; (b) funcția procedurală – oferă instrucțiuni de interpretare a mesajului; (c) variația poziției în segmentul discursiv – periferia stângă pentru exprimarea funcțiilor de structurare a discursului, iar cea dreaptă pentru funcțiile interpersonale și (d) contururile prozodice specifice.

Pentru a dobândi valori pragmatice, o unitate lexicală trebuie să treacă prin procesul de gramaticalizare. Conform lui Heine și Kuteva (2002: 2), gramaticalizarea implică patru mecanisme principale care relaționează între ele:

(a) *extinderea* contextului de utilizare dincolo de clasa gramaticală din care face parte: de exemplu, un adverb iese din grupul verbal și ia în domeniu întregul segment discursiv;

(b) *desemantizarea* sau „decolorarea” semantică se referă la pierderea sensului inițial: de pildă, evoluția de la *evidențial/epistemic* la *elaborator metatextual* (Traugott 1995);

(c) *decatégorizarea* declanșează creșterea forței pragmatice și a abstractizării semantice, care duc la o sintaxă mai liberă a formei nou create, mai precis la pierderea caracteristicilor morfosintactice ale clasei-sursă;

(d) *eroziunea* constă în modificarea corpului fonetic prin condensare, coalescență etc. (ex.: *se zice că > cică*).

Procesele de gramaticalizare și pragmaticalizare se suprapun, în sensul că descrierile mecanismelor nu se exclud, ci sunt asemănătoare. Diferența constă în faptul că în urma procesului de pragmaticalizare nu se obțin morfeme gramaticale, ci „instrumente pragmatice”, cu trăsături funcționale, care îndeplinesc anumite funcții discursive (Fraser 2006: 189, Brinton 2001, Aijmer 1997). Procesul de pragmaticalizare este declanșat de *atitudinea subiectivă* a locutorului care, în diferite situații de comunicare, folosește în mod frecvent o unitate lexicală sau o anumită expresie pentru a-și exprima mai bine intențiile de comunicare (Hopper, Traugott 2003: 73, Traugott 1995, Sweetser 1990: 19). Procesul de pragmaticalizare nu este uniform, aspect care se reflectă în variația funcțiilor marcatorelor de la o regiune la alta și în diferitele stadii de pragmaticalizare în care aceștia se află (Dostie 2009).

Ludivine Crible și Liesbeth Degand (2019) prezintă un model de clasificare a marcatorelor în funcție de rolurile pe care aceștia le îndeplinesc la nivelurile discursive. Autoarele alcătuiesc un model bidimensional, cu patru domenii (ideatic, retoric, secvențial și interpersonal) și cincisprezece funcții¹, și introduc ideea de domenii și funcții ca două structuri independente de informații pragmatice, unde orice funcție se poate combina cu orice domeniu. Prin urmare, marcatorele discursive pot îndeplini una sau mai multe funcții, care, la rândul lor, pot opera în cel puțin unul dintre cele patru domenii. De exemplu, funcția de adăugare poate apărea în toate cele patru domenii: două segmente discursive pot fi conectate prin „adăugare” (domeniul ideatic), pentru a servi scopurilor argumentative (retoric), pentru a asigura continuitatea discursului (secvențial) sau pentru a crea complicitate cu interlocutorul (interpersonal).

Deoarece acest model stă la baza sistemului de analiză pe care îl propunem pentru marcatorele discursive selectate pentru acest studiu, în continuare vom descrie cele patru domenii incluse în modelul Crible și Degand (2019):

- (a) domeniul ideatic este legat de relațiile semantice obiective și prezintă gradul cel mai scăzut de implicare a locutorilor;

¹ Funcții: adăugare, alternativă, cauză, concesie, condiție, consecință, contrast, aproximare, monitorizare, specificare, temporală, acord, dezacord, topicalizare și citațională.

- (b) domeniul retoric se referă la meta-comentariile locutorului față de discurs și cuprinde relațiile dintre evenimentele epistemice sau actele de vorbire. De asemenea, corespunde relațiilor subiective și implică întotdeauna atitudinea vorbitorului;
- (c) domeniul secvențial este legat de structurarea segmentelor de discurs, iar funcțiile secvențiale semnalează în mod explicit pașii progresivi ai vorbirii și ai gândirii. În acest domeniu sunt incluse mărci ale (non)fluentei discursului (pauze de ezitare, pauze pline, reparații etc.), împreună cu mai multe funcții structurale, cum ar fi schimbarea sau reluarea subiectului;
- (d) domeniul interpersonal se raportează la relația dintre locutor și interlocutor și la gestionarea schimbului de replici. Marcatorii discursivi interpersonali au o funcție fatică, de captare a atenției sau de manifestare a înțelegerii.

Așadar, parametrii desemantizării și decategorizării, poziția flexibilă într-un segment discursiv, alături de noi funcții discursive dobândite, indică stadiul incipient sau avansat de gramaticalizare și pragmaticalizare al unui marcator.

Mecanism (Heine și Kuteva 2002)	extindere	desemantizare	decategorizare	eroziune
Domeniu (Crible și Degand 2019)	ideatic	retoric	secvențial	interpersonal

2. ACUM

Adverbele temporale care au o referință contextuală (deictică, anaforică) prezintă o tendință mai mare de a avea utilizări pragmatice, pentru ordonarea discursului și a argumentelor (Mîrzea Vasile 2012: 30–31). Funcțiile discursive ale deicticelor (*atunci*, *acum*, *apoi/păi*) au valori de ordonare a discursului sau de exprimare a unor raporturi argumentative, în funcție de context. Adverbul *acum* s-a îndreptat către utilizări adversative și consecutiv-concluzive, față de varianta *amu* din subdialectul moldovean, a cărei valoare continuativ-concluzivă predomină (Zafiu 2009).

Acum, cu varianta *acu*, se combină cu particule adverbiale precum *-a* (*acuma*) și *-și* (*acuși*). M. Maiden menționează că acestea se regăsesc, în general, în româna dialectală, având adesea utilizări specializate în

afara valorii lor deictice primare (Maiden *et alii* 2021: 248). Interesantă este observația Georgetei Ciompec², care precizează că nu putem formula un criteriu clar după care adverbele selectează anumite particule (Ciompec 1985: 111–112). Unele selectează o anumită particulă, altele se pot combina cu mai multe, așezându-le, pe rând, în aceeași poziție. *Acuș(ica)* este utilizat pentru a indica un moment situat imediat după momentul vorbirii și prezintă valori asemănătoare cu *ahorita* din spaniola americană (Stavinschi 2015: 22).

În ceea ce privește valorile pragmatice ale lui *acum*, acesta poate fi utilizat pentru a iniția o secvență de discurs care arată începerea unei noi acțiuni (*acum, despre altceva*). Așadar, *acum* poate fi considerat un moment particular din interacțiune, reprezentând locul sau timpul „negocierii” cu interlocutorul, momentul în care acestuia i se arată direcția în care se va îndrepta discuția (Mondada 2015: 665–666).

Funcția temporală se manifestă în domeniul secvențial, marcatorul semnalează că situațiile din cele două segmente sunt ordonate cronologic, iar informația introdusă de *acum* este legată de un moment precedent și este succedată de un moment posterior. Punctul inițial de evoluție de la adverb temporal la marcator discursiv cu funcție temporală este ilustrat în exemplele (1) și (2), unde *acum* păstrează valoarea originală de deictic, însă cu axa deplasată în timp, un prezent al trecutului, datorită asocierii cu verbul la perfect compus. Ocurența din exemplul (1) are sensul lui *apoi*, iar cea de-a doua și a treia ocurență din exemplul (2) au sensul de ‘îndată, imediat’, sens semnalat și de Ciompec (1985: 133):

(1) *a băgă lăutar!/ am luat fata/ acú... am vinit aiș cu mâncare/ cu băutură/ ș-an lua fata/* (TDM III: 57);

(2) *acúma a ieșit toate-acia la... izlaz mai suz _dă... dă sat/ și acúma/ pă data dă cinci/ acúma... s-apropie plecarea/ când o fi un timp mai bun/* (TDM I: 33).

Funcția de aproximare a lui *acum* se manifestă în domeniul retoric. Se referă la aproximare în sensul de a evita înțelegerea discursului în mod literal din partea interlocutorului sau la aproximarea cunoștințelor vorbitorului care, din cauza incertitudinii epistemice, încheie segmentul discursiv cu *acuș*:

² „*Acum(a)*, fiind un element muntenesc, frecvența lui mică în textele secolului al XVI-lea s-ar explica prin originea maramureșeană a celor mai multe dintre ele și prin influența pe care acestea au exercitat-o asupra textelor coresiene, impunându-le forma *acmu*, caracteristică pentru nordul Transilvaniei” (Ciompec 1985: 57–58).

(3) *turnam apa-n zori/ pusă dimineața și șădea pâm p-acuș// acolo-n apa aia//* (TDM II: 896).

Acum devine marcator cu *funcția de specificare* în domeniul secvențial atunci când ocupă poziția inițială în secvența discursivă pe care o introduce, semnălizând adăugarea unui detaliu sau comentariu care este prezentat parantetic, retras din structura liniară a discursului.

(4) *i-am scos hârțiile la primărie-acolo/ una alta/ acú ei acolo nu fag _nuntă ca la noi imediat/ a făcu nunta tomnai la anu//* (TDM I: 22);

(5) „staz nișel că merg ieu cu dumneavoastră”//
acú ieu aveam bagaj cam mult/ mi-a lua băiatu-o selvetă/ și ieu una// și ploua! (TDM I: 43);

(6) *treceam noi așa/ trecea și iei în _față.../ până ne-am apropiat// ne-am apropiat io! să stăm/ ne-a cu [k] școtoșât de bani// ne-a scotoșid _dă bani// acúma io aveam... aveam chimirașe noi/ atuncea/* (TDM I: 30).

Funcția de contrast în domeniul secvențial se manifestă atunci când marcatorul semnălează că există o opoziție între cele două segmente, fără nicio inferență cauzală. În următoarele exemple, *acum* are valoare adversativă, în sensul că apare ca „o marcă de ruptură” (Zafiu 2009) între două segmente, urmată de o pauză (7), sau creează un contrast între două scenarii prin opoziția *atunci – acum* (8), (9):

(7) „fă! io am băeat, tu ai... fată” zăce/ „și utie/ vrem să... am fost pân-*acúma*_[Deictic] prietene/ nu știu ce/ *acúma*_[MD]... ne dai pă frusina?” (TDM III: 505);

(8) *pă urmă/ când a fost la urmă i-am pus un galben/... cum era galben mare p-atunci/ „e!” atuncea a-nceput toată lumea/ „hăhă! păi acúma” zice „te-a-ntrecut/ ă! fină ce/ ce faci?”// de! iera aur ăla// iera...//* (TDM III: 506);

(9) *tata a fost din surdulești// în surdulești au fost șapte frați iei// și a apucat ș-a băgat pă f[ε] băeatu-ăl mai... ăl mai mare-n școală/ l-a făcut popă p-ăla// după ce l-a făcu p-ăla popă/ a murit iel/ tas-su// acúma lui i-a dat post aicea la zâmbreasca/* (TDM III: 150).

Acum apare cu *funcție de consecință* în domeniul secvențial când introduce în discurs un act de vorbire nou, o interogație (11), (12) sau când, aflat în poziție finală în segmentul discursiv, marchează consecința epistemică (10):

(10) *la vo trei săptămâni p-urmă a ven _băeatu-acasă sângur/ a!/ mă-sa... să-l omoare acúma/* (TDM I: 24);

(11) *vine fermecătoarea sce/ „maică-n ziua [k] noaptea de sfântu gheorghe/ și” zice/ „fêrmică vaca că-i ia laptili”// acúma ce făcea șăraca soacră-mea/ închideam vaca/ încuiam/ puneam lacătu/* (TDM III: 597);

(12) *ș-atunci/ ce să-i fac io? zâc „acú trebui să mă cert cu iel [fiul]/ ce trebui? lasă că-l eau cu delicatență/ și n-are s-o ia [în căsătorie]” zâc//* (TDM III: 5).

3. APOI

Principala funcție îndeplinită de adverbul *apoi*, cu variantele *apă*, *apăi*, *apei* în subdialectul muntean, este aceea de marcator temporal. Pe lângă valoarea temporală, sunt înregistrate și valorile locativă și concesivă (DLR, s.v.). Valoarea concesivă este observată în contexte în care *apoi* are același sens cu *la urma urmelor* sau *în definitiv*. De asemenea, este menționată prezența lui *apoi* după o propoziție condițională sau în introducerea unei fraze noi, având diferite sensuri: *prin urmare*, *vezi*, *căci*, *încă*, *cu toate acestea*, *dar*. Din perspectivă diacronică, valoarea locativă a fost preluată „din cele mai vechi timpuri” de *înapoi* (DLR, s.v.), iar din perspectivă sincronică, valoarea discursivă este acoperită de *păi*, care constituie „principalul marcator discursiv al românei actuale” (Zafiu 2009). Această transformare se aseamănă cu a marcatorului *pues* din spaniolă, care trece din clasa adverbilor temporale în clasa conectorilor cu valoare cauzală sau consecutivă și, în final, devine un marcator discursiv (Zorraquino și Portolés Lázaro 1999).

Apoi cu funcția temporală în domeniul secvențial ordonează cronologic segmentele discursive și deține o valoare asemănătoare semnelor grafice de aranjare în listă. Prin cumulul sinonimic datorat corelației cu deicticele temporale *pe urmă*, *dup-aia*, *în continuare* – sau cu deicticul spațial *de aici* în exemplul (16) – este întărită ideea de continuitate:

(13) *o gășăsc pă mă-sa ... pu! dă tráznea și buvnea...// ș-ápăi pă ormă îmi spune mie/ ce „nu mai vă spăl, nu mai vă fac nici mâncare”/* (TDM III: 5);

(14) *ápăi dup-aia venim în biserică/ tăiem coliva/ [...] apăi dup-aia/ după ce termină slujba/ le dă pomelnicile și iese la mormânt//* (TDM I: 52);

(15) *și să plantează pă loc// [...] ș-ápăi în continuare/ să sapă/ să udă dacă nu ploa* (TDM III: 23);

(16) *e! și d-aci apăi la duz la caransebeș// [...] d-aci apăi s-a iespirat/ că procesu lui să terminaseră numa un an cu condamnat/* (TDM I: 146).

Ca în cazul marcatorului *acum*, funcția de contrast a lui *apoi* se activează în domeniul secvențial. *Apoi* marchează un moment de opoziție, are valoare adversativă și este sinonim cu *însă*, *dar* (19), fiind frecvent urmat de pauze (17). În exemplul (18), funcția de contrast acționează în domeniul interpersonal și introduce replica dată interlocutorului:

(17) *zâc/ „la spital/ ce-ai mai cătat tu az aicea? hai acasă”/ zâce „nu viu// **ápăi**... parcă ieu dacă știam ce să-ntâmplă/ veneam acasă și mă trecea ceasu rău”// (TDM I: 8);*

(18) *a vinit/ a vinit în _bătătură acolo zce: „e/ ne poftiț în casă?”/ „**ápă** de ce să nu vâ poftim?” zâc/ ce/ „am stad dă mâncare”// ice (TDM I: 21);*

(19) *„hai! că plecăm” zâc „hai! să nu zâc că nu plecăm”// **ápăi** pân la urmă ne-am răzgândit/ (TDM I: 137).*

Apoi cu funcția de consecință din domeniul ideatic are valori asemănătoare locuțiunilor conjuncționale *drept urmare*, în consecință, cu care poate fi substituit. Segmentul introdus de *apoi* reprezintă o consecință a situației prezentate în segmentul anterior (20), așadar marchează un raport de cauzalitate directă:

(20) *din astea sânt multe femei și toată ziua/ și toată ziua pirotește femeia/ știi/ di colo pânî colo/ **ș-ápei** noaptea vorbește tot felu/ (TDM II: 586).*

4. PĂI

Marcatorul discursiv *păi*, cu variantele *pă* și *pi*, provine din deicticul *apoi*. Funcțiile discursive ale lui *apoi* acționează predominant în domeniul secvențial, cu rolul de structurare a discursului și de conectare la contextul anterior. Această valoare de a ordona evenimentele pe o axă a succesiunii cronologice este moștenită de la adverbul temporal *apoi*. Funcția principală a marcatorului discursiv *păi* este de semnalizare a începerii unei replici, funcție asemănătoare cu cea înregistrată pentru marcatorul *well* din engleză (Heritage și Sorjonen 2018). Asemănător cu *well*, *păi* semnaleză că replica introdusă prezintă perspectiva locutorului „indiferent dacă această perspectivă este favorabilă, antitetică sau neutră în raport cu cea a altor vorbitori” (Heritage și Sorjonen 2018: 89). În secvențele alcătuite din două replici, *păi* ocupă întotdeauna prima poziție a celui de-al doilea segment, adică prefațeză răspunsul. Valoarea de tranziție marcată de *păi* are dublă orientare, pe de o parte indică direcția ‘înainte’ prin introducerea noii replici, iar pe de altă parte, indică direcția ‘înapoi’ către replica precedentă, pe baza căreia se dezvoltă interacțiunea.

Păi este în principal un marcator cu funcția de *specificare*, care se manifestă în domeniul secvențial sau interpersonal. În domeniul secvențial, de structurare a schimbului de replici, semnalizează răspunsul la o întrebare adresată de interlocutor (21), (22), (23). Într-o relatare, segmentul introdus de *păi* detaliază sau dezvoltă informația expusă în segmentul anterior printr-o exemplificare sau o comparație prin care locutorul își susține un punct de vedere (24):

- (21) [Da' înțelegerea cum se făcea?]
păi i... am trimes pă mama mea (TDM III: 505);
 (22) „e! ce-i dai?”
 „**păi** îi dau un pogon dă pământ/ îi dau o vacă și țoale” (TDM III: 506);
 (23) [Și nu v-a fost frică?]
păi n-erea/ da iera [r] era dăparte [lupul]/ da// (TDM I: 15);
 (24) casă ai/ tuot ai/ ce-z lipsește mă? ce... te jelej dă cărmiz?//
păi ie uameni care... și-a pierdu zâle/ și-a pierdu tot ce-a muncit... (TDM I: 38).

Valoarea de acord sau dezacord, a lui *păi* ca semnal de inițiere a replicii, este dată doar de asocierea marcatorului cu particulele de afirmație sau negație, *da* sau *nu*. Răspunsurile inițiate de *păi* reprezintă acordul cu cele spuse de interlocutor (25) sau dezacordul (26):

- (25) [Deci ei voiau altă fată?]
păi da!/ ierea chiar cam/ ar veni așa cam o nepuată d-a soacră-mi ierea/ știi/ (TDM I: 136);
 (26) [Să murim de tinere?]
păi să nu muriș/ d-aia zic/ (TDM III: 550)

Păi cu funcția de *specificare* din domeniul interpersonal prefațează răspunsuri la întrebări, prin care interlocutorii sunt adesea avertizați că ceea ce urmează nu este răspunsul așteptat, situații în care *păi* are rol de atenuator (27), (28). De asemenea, atenuază intenția de a introduce un act de vorbire de tipul directivă (29) sau interogație (30), (31).

- (27) [Dar dumitale, nu ți-a fost frică?]
păi da ce [!] acuma că mi-o hi fo î frică/ iera unde iera să mă duc/ ce iera să fac? că... stam cu caii peste [k] îm î pripon nuaptea// (TDM I: 3);
 (28) „nene și țafă/ io mă duc acasă”//
 „dă ce/ cum?”//
 „**păi** d-aia/ că mica nu-mi îngrijej de vacă”// (TDM I: 37);
 (29) „ai făcu mă/ mâncare ceva la băieți ăștia?”//
 (30) „ei! le-am făcu mâncare”/ ce/ „am stad dă mâncare”/ ice/
 „**pă**/ pune și fă mâncare/ cine știe ș-ale tăle când/ pă unde mănâncă” ice (TDM I: 30);
 (31) „**păi** da tu pos să te conduci? că ai să mori dă fuame/ (TDM I: 37).

5. ATUNCI

Atunci evoluează de la deictic temporal la marcator cu valoare consecutivă sau concluzivă (Colciar 2018: 132, Zafiu 2009). Această evoluție este întâlnită și în engleză (*then*), spaniolă (*entonces*) și franceză (*alors*).

Ocurențele întâlnite în corpus vin în susținerea observațiilor făcute de Rodica Zafiu în articolul dedicat evoluției adverbilor de timp (*atunci, acum, apoi*) la statutul de mărci discursive (Zafiu 2009), în legătură cu situația deicticului *atunci*. Relațiile de consecință și concluzie apar în planurile semantic-referențial, respectiv epistemic, iar în planul interacțional, *atunci* marchează introducerea unui nou act de vorbire, impus de situația precedentă.

Atunci cu funcție temporală în domeniul secvențial apare pe prima poziție în segmentul discursiv, în contexte care favorizează schimbarea (*switch context* – Heine 2002: 85) de la valoarea temporală la valoarea consecutiv-concluzivă. Contextele favorizează reinterprețarea lui *atunci* ca un element consecutiv (32) sau de consecință (33), (34):

(32) *și-atúncea*_[MD] *oile se dăspărțeau/ ciobanu-și vedea dă oi/ pân-atúncea*_[Deictic] *el era stăpân pă ele* (TDM III: 41);

(33) „*ce-i cu semnu-ăsta?*”/ *atúncea* *i-a povestit* [ε] „*îmi povestea mama așa așa*” (TDM III: 867);

(34) *cân* *s-a apropiad î de mine la vreo doi trei metri văz că sân lupi// venea în șir toți grămadă/ unsprezece mi se pari c-a fost/ atúncea* *ieu n-am zâs nimic/ n-am făcu î nici o gălăgie* (TDM I: 3).

Cu funcția de consecință, *atunci* acționează atât în domeniul ideatic ca o consecință epistemică în domeniul secvențial (deoarece segmentul introdus reprezintă rezultatul informației descrise într-o secvență anterioară), cât și în domeniul interpersonal prin introducerea unui nou act de vorbire, mai precis o interogație:

(35) *ș-atúneci/ ce să-i fac io? zâc* „*acu trebui să mă cert cu iel [fiul]/ ce trebui? Lasă că-l eau cu delicatență/ și n-are s-o ia [în căsătorie]*” *zâc*// (TDM III: 5)

6. AȘA

Așa este descris ca un deictic care stabilește similaritatea cu referentul extern și evoluează de la adverb de mod la marcator de structurare a discursului sau marcator fatic de confirmare a contactului cu interlocutorul (Pop 2004). Ca marcator gramaticalizat al comparației de egalitate, *tot așa (de)* indică modul, calitatea și gradul (Zafiu 2017). Utilizările actuale sunt: conector concluziv *așa că* (Ștefănescu 2007), marcator al suspendării enumerării, marcator de aproximare sau de întărire (Zafiu 2017), marcator de acord sau confirmare (Colciar 2018: 131).

Funcția de topicalizare din domeniul secvențial se referă la simpla marcarea a schimbării subiectului (36) sau a reluării subiectului aflat în discuție, după o digresiune (37). În (38) și în ultima ocurență din exemplul

(39), *așa* are rol de suspendare a enumerării și a enunțării (engl. *closing boundary*), iar când este repetat, sub forma *așa*, *așa* (Zafiu 2017), marchează rezumarea relatării (40), (41). Aceste valori sunt evidențiate prozodic de pauzele intonaționale între care marcatorul *așa* este încadrat:

(36) *băga dimia acolo și-o făcea dă să-ngroșa/ știi/ și să făcea dimie bună// așá// și aiminterea cân făceam iară fote/ torceam lâna subțire/ (TDM I: 50);*

(37) *ierea un... mocan vestit/ îi spunea banciu la carte/ da uameni p-aici îi zicea buzatu toți/ niculai buzatu// așá// iel munți-ăștia p-aicea-i lua cu arândă (TDM II: 255);*

(38) *cumpărăm prescuri/ îl ducem la biserică/ ș-avem pomelnic cu morți care-i avem morț/ părinț/ surori/ fraț/ acolo/ dân rude/ moș/ așá// (TDM I: 52);*

(39) *aț văzu plocad nu?/ d-alea cu lațe așá_[Deictic, subiectul arată cu degetul]// alea să lucrează așá_[Deictic]: scărmăna lâna/ și-o pieptăna în niște piepteni dă fier/ așá_[Deictic]/ acasă/ și scotia părul ăla aspru/ și-l îndruga/ lumea l-îndruga/ îndruga așá_[Deictic]/ și știmu care rămânea il torcea/ iar il îndruga/ și-l urza/ și-l punea/ iera războiu larg/ larg/ așá_[Deictic]/ și-l punea și-l țesea ș-apăi il ducea la dârstă/... așá_[MDY]// (TDM I: 50);*

(40) „*auz/ mă/ uite așá/ așá ș-așá*”/ [...] *zâce: „ce-a făcut costel?” „păi”/ zâc „uite/ieu acúșa am auzât/ uite așá ș-așá ș-așá*” (TDM I: 7);

(41) *atuncea i-a povestit [ε] „îmi povestea mama așá/ așá/ că... m-a născut și c-a fost un cioban la noi/ în seara de ursitori/ și că m-a luat și m-a pus în gard” (TDM III: 867).*

Cu funcția de *aproximare*, *așa* poate apărea antepus secvenței evaluate (Zafiu 2017) sau poate ocupa poziția finală în segmentul discursiv (42), (43). La fel ca în cazul lui *acum*, funcția de *aproximare* se manifestă în domeniul retoric, deoarece locutorul își aproximează intervenția, fie din cauza faptului că nu deține toate datele (42), fie pentru că acestea nu sunt relevante (43), (44). În exemplul (43) se observă că *așa* este gradat de *mai*. A doua ocurență din (44) îndeplinește funcția de *topicalizare*, deoarece reia, după inserarea explicațiilor parantetice, subiectul expus anterior:

(42) *bine// când primavara/ vara-n timpu fânului așá/ unde simte mai dăparte/ într-o tuamnă m-am dus după bureți/ cu bărbatu-mio (TDM II: 219);*

(43) *c-altu/ daca m-ar hi pus pă mine sau pă altu care nu știa/ nu știa cum s-o [k] o scotea [temelia din lemne] d-un cap mai.../ mă rog/ mai așá (TDM II: 4);*

(44) *zâc „hai să stau”/ obosâtă ieram/ mă pregăteam să mă duc în ardeal la cules/ așá păm porumbi/ o zî de lucru un telteu din ăsta/ iese-o felderă de buabe din iel// așá / am stat și ieu să vie nunta/ cobor cu nunta-n jos ca să mai aud cum naiba mai strigă iei/ că nu prea mă duc/ că n-am timp/ (TDM I: 5).*

7. CE

Ce este un marcator citațional provenit din trunchierea formei de ind. prez. 3 sg. a verbului dicendi *a zice*. Marcatorul este frecvent întâlnit în graiurile muntenești, este utilizat exclusiv pentru a cita o sursă secundară cunoscută și semnalează introducerea discursului direct. În interacțiunile orale se observă preferința locutorilor pentru formele scurte, reduse fonetic, ale elementelor utilizate frecvent, repetitiv, din dorința de a accelera transmiterea informațiilor. Este vorba de un proces bazat pe principiul economiei, în urma căruia noilor forme li se atribuie scopuri noi (Hopper și Traugott 2003: 73).

Etapa decategorizării în procesul de pragmaticalizare, de la verb la marcator discursiv citațional, se poate observa în exemplele (45) și (46), unde forma *zice* este coocurentă cu alt verb dicendi (*a spune*). Variantele *ice*, *sce* sau *șce*, care corespund unor etape intermediare de eroziune, se întâlnesc în exemplele (47), (49) și (50). Se observă, de asemenea, etapa decolorării semantice (engl. *bleaching*) și a stratificării (engl. *layering*), prin care forma redusă fonetic *sce/ce* apare concomitent cu verbul *a zice* (47), (48). Deoarece marcatorul *ce* are utilizare funcțională în discurs, verbul *a zice* poate fi inserat din nou, cu scopul de a consolida, din punct de vedere semantic, sensul original parțial pierdut (Bota 2021):

(45) *ne ducem o dată la alecsandria și vindem câteva puțină brânză/ și spune zice/ „măi mărio tete/ ia să-ți iau un fluier”// (TDM III: 240);*

(46) *ășă cum ieram dă la câmp/ plină dă pra/ spune zice „uite/ a veni că să te căsătorești”// (TDM III: 241);*

(47) *ș-a zis șce (TDM III: 335);*

(48) *zice... ce „nu știu ce-ntreabă preșădintili”// (TDM III: 269);*

(49) *„pei” ice „cum să facem?”// „hai” sce „că vin io cu căruța”/ (TDM III: 1089);*

(50) *„mă mamă” ice „tu nu iei fată dâ n sad d-aici” ice „dăcât” ice „tu iei sora lenei”/*

„ășa mamă” ice/ „parcă ieu știu sora lenei”/ bietu băiat/ „parcă ieu știu sora lenei” ice// (TDM I: 23).

Așadar, *ce* nu mai funcționează ca un verb, devine un marcator cu funcție citațională. *Ce* atrage atenția interlocutorului asupra faptului că urmează intenția de a reproduce fidel vorbele sursei secundare (cunoscută de către locutor). Funcția citațională acționează în domeniul secvențial al discursului și poate marca începutul și sfârșitul unui citat, având rol de ghilimele (51), (52). Frecvența cu care apare *ce* într-o secvență discursivă se explică prin faptul că sursa informației poate fi marcată de mai multe ori în discurs (valoare asemănătoare cu a lui *cică*), fapt care asigură dinamica relatării (53), (56). De asemenea, se observă că în momentul transcrierilor fonetice ale textelor înregistrate, dialectologii au simțit

nevoia să insereze paranteze explicative, în care *ce* este echivalat cu *zice*, pentru a semnală forma nou creată și pentru a ghida decodarea textului, prin evitarea omonimiei cu pronumele relativ/interogativ *ce* (53), (55):

- (51) *șoferu ce să mai zică/ ce „am încurcat-o”*// (TDM II: 13);
 (52) *„băi” ce/ „te-an dat dispărut pă tine de-asăra”/ ce „an crezú că te-a lua prizonier”*// (TDM I: 13);
 (53) *Tot la fel. O tușe de-a mea spunea, ce [= zice]: – Hai că mergem la soru-mea, ce, ș-acoló-șă, ce, te duce copiii lu soru-mea, sce [= zice], te duce la taică-tu* (TDO: 101);
 (54) – *Hai, ci, sâ-i spuném, să ne ducim acaz la nea Ion că, ce, nu măi... el nu, nu mai vini* (TDO: 102);
 (55) *Ci [= zice] – Auliú, ce, ala-i moroi, mănâncă lumea, zíce* (TDO: 116);
 (56) *ce „mama mea” [ε] ce „nu creștea vacă”// ce „să ducea-n grajd // [...]*” (TDM III: 335).

8. MĂ ROG

Principala funcție a marcatorului *mă rog*, provenit din verbul reflexiv *a se ruga*, este cea *concesivă* din domeniul secvențial. Marcatorul este încadrat prozodic între pauze intonaționale și arată că există o oarecare opoziție între segmente. Îndeplinește în primul rând o funcție de structurare, și anume, indică apropierea finalului unei secvențe discursive (57). În corpusul analizat se observă frecvența a două valori dobândite contextual: specificarea și topicalizarea. Valoarea de specificare este evidentă atunci când *mă rog* semnalizează adăugarea parantetică a unui comentariu (58). Valoarea de topicalizare indică suspendarea enumerării și introducerea unui segment care reprezintă rezumarea sau concluzia subiectului aflat în discuție (59), (60). În exemplul (61), prima ocurență are rol de specificare, prin semnalarea unui comentariu parantetic, iar cea de-a doua ocurență are rol de topicalizare, prin suspendarea enumerării și rezumarea relatării.

- (57) *m-ar fi pus pă mine sau pă altu care nu știa... nu știa cum s-o [k] o scotea d-un cap mai... mă rog/ mai așa* (TDM II: 4);
 (58) *nu era... cum e-acum/ prăjituri sau.../ mă rog/ checuri torturi / pandișpanuri* (TDM III: 674);
 (59) *acólo nu puteam sî î urcăm tunurli/ îm î munți/ prăpăstii/ [ε] braz [ε] tufant/ mă rog/ ce/ nu ierea acólo//* (TDM III: 949);

(60) *că torcea/ puneă pânză din ea/ puneă saci/ puneă poloage/ puneă... saltele/ mă rog/ toate... astea ce se pregătea dân...//* (TDM III: 1002);

(61) *facem rost de-un cioban/ dă doi/ nea gheorghe sau/ mă rog... nea ion/ care sânt/ dăm oile la ciobani... strângem o sută/ o sută cincizeci dă oi sau/ mă rog/ cât poate el să ducă* (TDM III: 40).

9. ÎN FINE

Locuțiunea adverbială cu sens concluziv, *în fine*, reprezintă singurul marcator provenit dintr-un împrumut cult, întâlnit în corpus. Îndeplinește două funcții în domeniul secvențial, de topicalizare și consecință. Când semnaleză introducerea unui nou segment în discurs, *în fine* are funcția de topicalizare. În plus, semnaleză schimbarea focalizării prin introducerea noului subiect în discuție, topic care pornește de la un comentariu anterior menționat (62), (63). În (64) este suspendată enumerarea și este rectificat efectul de listă, prin topicalizarea unui detaliu considerat mai important. Valoarea concluzivă se manifestă când *în fine* are funcție de consecință (65), în contexte în care marcatorul, încadrat de pauze intonaționale, anunță încheierea discursului:

(62) *sigur m-am răcit la burtă.../ în fine/ am fost bonlavă și...* (TDM III: 846);

(63) *„lasă mamă că-ț fac și ție altele [haine]”/ aveam uoițe mai multe/ atuncea aveam vo dooză și ceva dă uoi/ aveam doi boi/ aveam vo dooă vaci... „lasă mamă că-ț fac alta”/ în fine am făcu logondă/ i-am luat ce-am avut/* (TDM I: 22);

(64) *punem un rând de varză/ un rând de ardei/ un rând de morcovi/ iară varză/ iar un rând dă țelină... în fhîne mai part [k] patlagele d-ălea verzi/ și dup-aea punem sare piste iele* (TDM I: 47);

(65) *însă nevastă-mea... ca soacră mare/ se-nțelegea din [ε] pături/ ce-i dă la nuntă/ cărpe prosoape... asta-i nevastă-mea/ dă face// e! în fine/ se-nțelegeau* (TDM III: 206).

10. Concluzii

În urma analizei marcatorelor discursivi selectați din corpusul de texte dialectale muntenești, se observă că cele opt elemente analizate au trecut prin mecanismele de gramaticalizare și au dobândit funcții pragmatice. Mecanismul eroziunii nu se aplică în cazul marcatorelor *mă rog* și *în fine*. Toți cei opt marcatori operează în domeniul secvențial al discursului, având un impact esențial asupra structurării și decodării informației.

Din punctul de vedere al poziției ocupate în segmentul discursiv, cei opt marcatori se separă în două categorii principale: cei care se află în

periferia stângă (*păi, acum, apoi, atunci, ce*) și cei care se află în periferia dreaptă sau apar frecvent în poziții intermediare (*așa, mă rog, în fine*), datorită statutului lor parantetic.

Funcțiile reprezentate de cei mai mulți marcatori sunt cea temporală, îndeplinită de marcatorii proveniți din adverbe de timp (*acum, apoi, atunci*), și cea de consecință (*acum, atunci, apoi, în fine*). Funcția de specificare și topicalizare care se manifestă în domeniul secvențial este îndeplinită de marcatorii *acum* și *păi*, respectiv *așa* și *în fine*. Aproximarea din domeniul retoric este reprezentată de *acum* și *așa*, iar contrastul este reprezentat de *acum* și *apoi*, cu mențiunea că pentru *apoi*, funcția acționează în domeniul secvențial și interpersonal. Marcatorul *ce* îndeplinește doar funcția citațională, datorită provenienței sale din verbul *a zice*. De asemenea, *mă rog* este identificat cu o singură funcție, cea concesivă, însă cu diverse valori contextuale.

Atrage atenția, în mod special, frecvența ridicată cu care sunt utilizați marcatorii *păi* și *ce*. *Păi* este preferat pentru exprimarea atitudinilor la nivel interpersonal și utilizat preponderent pentru a semnală începutul unei replici, iar citațional *ce* acționează la nivelul secvențial al discursului, marcând secvențele discursive asemenea unor semne de punctuație.

funcție/domeniu	ideatic	retoric	secvențial	interpersonal
aproximare		<i>acum</i> <i>așa</i>		
citațional			<i>ce</i>	
consecință	<i>apoi</i> <i>atunci</i>		<i>acum</i> <i>atunci</i> <i>în fine</i>	<i>atunci</i>
contrast			<i>acum</i> <i>apoi</i>	<i>apoi</i>
concesie			<i>mă rog</i>	
specificare			<i>acum</i> <i>păi</i>	<i>păi</i>
temporală			<i>acum</i> <i>apoi</i> <i>atunci</i>	
topicalizare			<i>așa</i> <i>în fine</i>	

BIBLIOGRAFIE

- Aijmer 1997 – Aijmer, Karin, *I think – an English modal particle*, în Swan, Westwik 1997, p. 1–47.
- Beeching, Armstrong, Gadet 2009 – K. Beeching, N. Armstrong, F. Gadet (ed.), *Sociolinguistic Variation in Contemporary French*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Bogdan Oprea, Grigore, Zafiu 2017 – Helga Bogdan Oprea, Andreea-Victoria Grigore, Rodica Zafiu (ed.), *Lingvistică românească, lingvistică romanică, Actele celui de al XVI-lea Colocviu internațional al Departamentului de lingvistică*, București, Editura Universității din București.
- Bosque, Demonte 1999 – Ignacio Bosque, Violeta Demonte (ed.) *Gramática descriptiva de la lengua española*, Madrid, Espasa.
- Bota 2021 – Marinela Bota, *Marcatori discursivi citaționali în varietățile regionale ale limbii române*, în „Fonetica și Dialectologie”, XL, p. 11–25.
- Brinton 2001 – Laurel J. Brinton, *Historical Discourse Analysis*, în Schiffirin, Tannen, Hamilton 2001, p. 138–160.
- Ciompec 1985 – Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Colciar 2018 – Rozalia Colciar, *Dialectologie și pragmatică. Studii de pragmalingvistică a textului dialectal*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.
- Crible și Degand 2019 – Ludivine Crible, Liesbeth Degand, *Domains and Functions: A Two-Dimensional Account of Discourse Markers*, în *Discours* [En ligne], 24, 2019 [http://journals.openedition.org/discours/9997; ultima accesare 01.11.2022].
- Dostie 2009 – Dostie, Gaétane, *Discourse markers and regional variation in French. A lexico-semantic approach*, în Beeching, Armstrong, Gadet 2009, p. 201–214.
- Fedriani și Sansò 2017 – Chiara Fedriani, Adrea Sansò, *Introduction. Pragmatic Markers, Discourse Markers and Modal Particles. What do we know and where do we go from here?*, în C. Fedriani, A. Sansò (ed.), *Pragmatic Markers, Discourse Markers and Modal Particles. New Perspectives*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, p. 1–33.
- Fischer 2006 – K. Fischer (ed.), *Approaches to Discourse Particles*, Oxford/Amsterdam, Elsevier.
- Fraser 2006 – Bruce Fraser, *Towards a theory of discourse markers*, în Fischer 2006, p. 189–204.
- Heine 2002 – Bernd Heine, *On the role of the context in grammaticalization*, în Wischer, Diewald (ed.), p. 83–101.
- Heine și Kuteva 2002 – Bernd Heine, Tania Kuteva, *World Lexicon of Grammaticalization*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Heritage și Sorjonen 2018 – John Heritage, Marja-Leena Sorjonen, *Analyzing turn-initial particles*, în J. Heritage, M.-L. Sorjonen (ed.), *Between Turn and Sequence. Turn-initial particles across languages*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, p. 1–24.
- Hopper și Traugott 2003 – Paul J. Hopper, Elizabeth C. Traugott, *Grammaticalization*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Maiden *et alii* 2021 – Martin Maiden, Adina Dragomirescu, Gabriela Pană Dindelegan, Oana Uță Bărbulescu, Rodica Zafiu, *The Oxford History of Romanian Morphology*, Oxford, Oxford University Press.
- Mîrzea Vasile 2012 – Carmen Mîrzea Vasile, *Eterogenitatea adverbului românesc: tipologie și descriere*, București, Editura Universității din București.

- Mondada 2015 – Lorenza Mondada, *Social Interaction*, în *Manuals of Romance Linguistics*, vol. 6, Berlin, Walter de Gruyter GmbH, p. 665–666.
- Pop 2004 – Liana Pop, *Așa et ses équivalents en français (étude de pragma-sémantique contrastive)*, în Trotter 2007, p. 409–422.
- Schiffrin, Tannen, Hamilton 2001 – D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton (ed.), *The Handbook of Discourse Analysis*, Oxford, Blackwell Publishers Ltd.
- Sweetser 1990 – Eve Sweetser, *From etymology to pragmatics: Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Stavinschi 2015 – Alexandra Corina Stavinschi, *Romanian*, în *Manuals of Romance Linguistics*, vol. 6, Berlin, Walter de Gruyter GmbH, p. 17–46.
- Swan, Westwik 1997 – T. Swan, O. J. Westwik (ed.), *Modality in Germanic languages: Historical and comparative perspectives*, Berlin, Mouton de Gruyter.
- Ștefănescu 2007 – Ariadna Ștefănescu, *Conectori pragmatici*, București, Editura Universității din București.
- Traugott 1995 – Elizabeth C. Traugott, *The role of the development of discourse markers in a theory of grammaticalization*, lucrare prezentată la ICHL XII – 12th International Conference on Historical Linguistics, Manchester, 1995 [<https://web.stanford.edu/~traugott/papers/discourse.pdf>; ultima accesare 01.11.2022].
- Trotter 2007 – David Trotter (coord.), *Actes du XXIVe Congrès international de linguistique et de philologie romanes, Aberystwyth 2004*, vol. III, Berlin/Boston, Max Niemeyer Verlag.
- Wischer, Diewald 2002 – Ilse Wischer, Gabriele Diewald (ed.), *New Reflections on Grammaticalization*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Zafiu 2009 – Rodica Zafiu, *Evoluția adverbilor de timp atunci, acum, apoi către statutul de mărci discursive*, în Zafiu, Stoica, Constantinescu 2009, p. 779–793.
- Zafiu 2017 – Zafiu, Rodica, *Particula așa în graiurile românești actuale*, în Bogdan Oprea, Grigore, Zafiu 2017, p. 139–147.
- Zafiu, Stoica, Constantinescu 2009 – Rodica Zafiu, Gabriela Stoica, Mihaela N. Constantinescu (ed.), *Limba română. Teme actuale. Actele celui de-al 8-lea Colocviu al Catedrei de limba română*, București, Editura Universității din București.
- Zorraquino și Portolés Lázaro 1999 – Martín Zorraquino, José Portolés Lázaro, *Los marcadores del discurso*, în Bosque, Demonte 1999, p. 4051–4213.

SIGLE

- DLR – Academia română, *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur, acad. Ion Coteanu, acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei, 1965–2010.
- TDM I–III – *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu. Vol. I, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1973; vol. II, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1975; vol. III, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, București, [f.e.], 1987.
- TDO – *Texte dialectale. Oltenia*, de Boris Cazacu (coord.), Cornelia Coțuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1967.

THE GRAMMATICALIZATION AND PRAGMATICALIZATION
STAGES OF DISCOURSE MARKERS IN THE WALLACHIAN
LINGUISTIC VARIETY

(Abstract)

The study includes the analysis of eight discourse markers frequently occurring in the regional linguistic variety of Wallachia: *acum*, *apoi*, *păi*, *atunci*, *așa*, *ce*, *în fine* and *mă rog*, based on a corpus of dialectal texts. In order to describe the markers, we followed both the stages of the grammaticalization and pragmaticalization processes, as well as the discourse functions and contextually acquired values, according to the theoretical models proposed by Heine and Kuteva (2002), Crible and Degand (2018). According to their position in a discourse segment and the functions and domains in which they are active, certain patterns can be observed.

Cuvinte-cheie: *gramaticalizare, pragmaticalizare, marcatori discursivi, funcții și domenii discursive.*

Keywords: *grammaticalization, pragmaticalization, discourse markers, discourse domains and functions.*

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București/*

*Universitatea din București
Facultatea de Litere
marinela.bota@gmail.com; madalynabotez@yahoo.com*

COSMIN CĂPRIOARĂ

DENUMIRI METAFORICE ALE PĂRȚILOR CORPULUI OMENESC ÎN GRAIURILE MUNTENEȘTI

1. Cercetarea de față urmărește identificarea și analizarea metaforelor referitoare la părțile corpului omenesc, prezente în graiurile sudice ale dialectului dacoromân. Ea a fost realizată în special pe baza *Atlasului lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea* (ALRR Munt.–Dobr.), a *Noului Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia* (NALR Olt.) și a *Atlasului lingvistic român pe regiuni. Sintează* (ALRR. *Sintează*), dar au fost urmărite și datele din *Atlasul lingvistic român* (ALR I/I și II/I) și din atlasele dialectelor românești sud-dunărene (ALAR, ALDM, MALGI). Au mai fost consultate, în același scop, *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice* (DGDS), *Glosar dialectal. Muntenia* (GDM), *Glosar dialectal. Oltenia* (GDO), *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei. Studiu lingvistic. Texte dialectale și glosar* (GDNB), Nestorescu 2011 ș.a.

Un aspect care trebuie încă de la început lămurit privește cuprinderea sintagmei *graiurile muntenești*. Avântul pe care dialectologia românească l-a cunoscut în ultima sută de ani, desfășurarea anchetelor dialectale și apariția atlaselor naționale și regionale le-au permis specialiștilor să remarce existența în cadrul dialectului dacoromân a două mari grupuri de graiuri, de aproximativ aceeași întindere: unul, nord-vestic și celălalt, sud-estic (v. *Prefață* la ALRR. *Sintează* I, p. VI–VII; pentru bibliografia problemei, v. *loc. cit.*, nota 14). Fără a intra în amănunte privitoare la limitele geografice, al doilea dintre grupurile dialectale menționate mai sus coincide cu ceea ce este îndeobște cunoscut sub denumirea de *subdialect muntean*, acea varietate dialectală care include graiurile din Muntenia, Oltenia (fără partea sa nord-vestică extremă), Dobrogea (fără treimea nordică a acesteia), și din partea sudică, de până la Mureș, a Transilvaniei (cf. Caragiu Marioțeanu *et alii* 1977: 162–163, Ionică 1984: 163–164 etc.). Putem remarca și faptul că pe acest teritoriu întins există arii dialectale destul de bine individualizate, cum sunt cele conturate de graiurile muntenești propriu-zise, vorbite în Muntenia și în cea mai mare parte a Dobrogei, de graiurile oltenești și de cele din sudul Transilvaniei, fără a include aici graiurile de tranziție din nord-vestul Olteniei, pe de o parte, și

pe cele din nord-estul Munteniei și sudul Moldovei, pe de altă parte. În demersul nostru, am dorit să ne încadrăm în limitele graiurilor munteneste propriu-zise – dintre care făcea parte și cel vorbit acum cinci secole de boierul Neacșu din Câmpulung –, cărora li se alătură firesc graiurile olteneste, care, deși au o bază sud-transilvăneană, sunt „redistribuite”, în sensul unei dezvoltări convergente cu cele din Muntenia (v. Brâncuș 1962, Petrișor 1994).

2. Procesul de metaforizare care implică multe dintre denumirile părților corpului omenesc în limba română are la bază nevoia perpetuă și foarte veche de expresivitate a limbajului uman. Nu am avut intenția de a analiza numeroase descrieri care i s-au făcut metaforei de mai bine de două milenii, ci am urmărit doar discutarea câtorva repere care să permită înțelegerea modului în care este interpretată aici metafora anatomică.

Așa cum au afirmat de-a lungul timpului numeroși învățați și au fixat, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, cognitiști, metafora este o prezență indispensabilă a comunicării noastre cotidiene (v. Lakoff, Johnson 1980) și reprezintă tropul care se bazează pe contiguitate sau analogie, adică pe o „asemănare oricât de mică, oricât de îndepărtată” între două obiecte (Coteanu *et alii* 1985: 55). Aristotel, într-una din primele definiții date metaforei, o considera ca „trecerea asupra unui obiect a numelui unui alt obiect, fie de la gen la specie, fie de la specie la specie, fie prin analogie” și credea că „a face metafore frumoase înseamnă a ști să vezi asemănările dintre lucruri” (*apud* Corniță 1995: 168). Așadar, „esența metaforei constă în analogie și transfer semantic” (Corniță, *loc. cit.*).

Am putea descrie mecanismul metaforei prin intermediul formulei *A este echivalentul lui B*, adică cel dintâi element îl înlocuiește pe cel de-al doilea într-un anumit context și, implicit, în interiorul unui anumit subsansamblu lexical. Asemănarea dintre obiectele (în sens larg) desemnate prin A și B se bazează pe un mănunchi de trăsături comune, care a primit numele de *termen mediu al metaforei, tertium comparationis* sau *metasemem*. Transferul de nume pe care îl presupune metafora este posibil tocmai datorită „conținutului semantic, parțial comun, al elementului substituit și al celui care substituie” (DSL, s.v. *metaforă*). În situația de față, B reprezintă un termen din vocabularul anatomic care desemnează o parte a corpului sau un organ pentru care imaginația populară a stabilit o relație de analogie, pe baza unor trăsături comune, cu un alt element al realității numit A. De exemplu, asemănarea osului lat și subțire din partea posterioară a umărului cu o lopată duce la folosirea termenului *lopată* în locul termenului *omoplat* sau în locul altui cuvânt care ar fi putut desemna această parte a corpului. De precizat că în multe cazuri nu se poate ști ce nume „originar” a fost înlocuit. Odată produsă metafora, se presupune că vorbi-

torul nu confundă cele două obiecte angrenate în acest mecanism, mai ales că însăși existența acestora se bazează pe existența simultană a denumirilor celor două obiecte:

„Pentru a stabili dacă un cuvânt este sau nu în metaforă, se pune condiția ca acel cuvânt să se utilizeze și în sensul său propriu sau considerat propriu. El trebuie să-și păstreze capacitatea de a denumi obiectul care stă la baza analogiei. [...] În planul sincronic al limbii nu există, așadar, sens metaforic dacă nu există și sens propriu, căci metafora se întemeiază pe opoziția generală dintre propriu și figurat, valabilă pentru orice trop”. (Coteanu *et alii* 1985: 56).

3. Privitor la termenii anatomici, cei mai mulți dintre ei fac parte din fondul principal lexical, ca o consecință a frecvenței lor mari în comunicarea cotidiană, a vechimii și a stabilității lor. Încă din cele mai vechi timpuri, oamenii au observat asemănări între elementele universului înconjurător și au adăugat sensuri noi unităților lexicale ale limbajului lor puțin evoluat. Pe măsură ce societatea umană s-a dezvoltat, limbajul a devenit, la rândul său, mai complex, îmbogățindu-se inclusiv ca inventar. Chiar în noile condiții, polisemia și-a păstrat un rol important, iar acest lucru s-a reflectat și în domeniul numelor de părți ale corpului. De pildă, apropierea de formă dintre cosor sau seceră, pe de o parte, și maxilar, pe de altă parte, a făcut ca lat. cl. *falx*, *-cis*, prezent în latina dunăreană și sub forma de declinare I **falca*, să primească, pe lângă înțelesul de ‘unealtă’, și pe cel anatomic, care a devenit sensul de bază al rom. *falce/falcă* (cf. GDLR, s.v. *falx*, TILR 2018: 378, 472, Brâncuș 1991: 36–38; cf. și prov. *falco* ‘fesse d’animal, croupe’, CDDE 546). Tot astfel, asemănarea craniului cu un vas de lut a făcut ca lat. *testa* să le denumească în varianta populară pe amândouă, iar limbile romanice au transformat metafora în sens denotativ (cf. it., prov., cat. *testa*, fr. *tête* ‘cap’, rom. *țeastă*, sp. *testa* ‘craniu’, ptg. *testa* ‘frunte’). Procesul de metaforizare pentru unele denumiri românești moștenite ale numelor părților corpului începuse, așadar, încă din latină (v. Felecan, N. 2005a: 231–244, cf. Felecan, N. 2005b), de obicei în varianta populară (și târzie, în unele cazuri) a acesteia, cum s-a întâmplat cu: rom. *piele* (< lat. *pellis* ‘pielea animalului’ și ‘blana animalului’), rom. *ficat* [< lat. (*iecur*) *ficatum* lit. ‘(ficat) cu smochine’, prin etapa ‘foie gras’, v. TLFi, s.v. *foie*], rom. *gură* (< lat. *gula* ‘gâtlej, beregată’), rom. *inimă* (< lat. *anima* ‘suflet’), rom. *rost* (< lat. *rostrum* ‘cioc’), rom. *spată* [< lat. *spatha* ‘spată (la țesut); spadă’¹] etc. (v. DELL, GDLR,

¹ Celelalte limbi romanice și albaneza cunosc aceeași transformare de sens, dar aceasta pornește de la diminutivul *spatula*, care a tins să-l înlocuiască, parțial sau total, pe *humerus* (v. Vătășescu 1997: 31–32).

pentru cuvintele latinești). Și alți termeni literari românești mai recentți au la origine metafore latine, cum se întâmplă pentru: *claviculă* 'cheiță', *pupilă* 'fetiță', *rotulă* 'roțiță' ș.a.

Practic, procesele descrise mai sus au fost posibile datorită intervenției continue a afectivității, mai ales că „orice semn lingvistic îmbracă o valoare afectivă în momentul în care este chemat să îndeplinească o nouă funcție” (Jordan 1940: 97). Toate aceste evoluții presupun, așadar, manifestarea unei caracteristici definitorii a spiritului uman, și anume exprimarea afectivității prin limbaj și prin apelul la imaginație.

4. În vremea din urmă a fost exprimată din ce în ce mai clar ideea că denumirile părților corpului existente în variantele diatopice ale unei limbi reprezintă elementele unei *terminologii anatomice populare* (cf. Vintilă-Rădulescu 1999: 5 ș.u., DSL, s.v. *terminologie*, Bidu-Vrănceanu 2000, Căprioară 2014: 11 ș.u.) sau, mai degrabă, ale unui *câmp lexico-semantic* al limbii comune, unde există, ca într-o terminologie, un număr finit de unități lexicale, organizate într-un sistem și funcționând într-o anumită logică ierarhică (cf. Bidu-Vrănceanu 2008: 45 ș.u.). Gradul de interacțiune al acestei terminologii cu diferitele variante ale limbii comune este foarte mare, deși în proporții diferite. Dacă numele unor părți ale corpului au servit, în foarte multe cazuri, la denumirea metaforică a anumitor obiecte (*gâtul* ulciorului, *călcâiul* coasei etc.), băuturi (*fruntea* țuicii), toponime și entopice (*Capu Dealului*, *Gura Văii*, *coasta* muntelui, *umărul* dealului²) etc., fenomenul s-a petrecut și în sens invers, adică numeroase apelative care nu aveau legătură cu corpul omenesc au ajuns să denumească părți ale acestuia.

5. Limba curentă reprezintă sursa principală a metaforei (Slave 1986: 160). Numai unele dintre denumirile părților corpului pot fi urmărite din perspectiva unei transformări semantice de tip metaforic, care să privească, efectiv, evoluția limbii române. Este vorba de numele (simple, derivate sau compuse) care, printr-un anumit procedeu semantic (extindere de sens, restrângere de sens, transfer semantic etc.) sau morfosintactic (atribuirea unui determinant), au căpătat, la un moment dat, o semnificație anatomică. După cum era de așteptat, părțile corpului primesc denumiri prin analogie (de formă, dispunere, funcție etc.) cu obiecte, ființe și, mai rar, fenomene din universul imediat al vorbitorilor.

Multe denumiri anatomice sunt metaforice la origine, atât în daco-română, cât și în dialectele românești sud-dunărene. La unele dintre ele,

² În legătură cu capacitatea termenilor anatomici de a denumi entopice, v. Burci 2017: 554. V. și DENLR, pentru sensul entopicelor provenite de la nume ale părților corpului.

transferul semantic este foarte ușor de observat, în măsura în care semnificația inițială, de la care s-a pornit spre sensul anatomic, este cunoscută celui care intră în contact cu acele denumiri. Alteori, circulația restrânsă a unor termeni, necunoașterea eventualelor semnificații suplimentare ale acestora, slaba reprezentare la nivelul atestărilor ș.a. nu permit evidențierea valorii lor metaforice decât prin apelul la dicționare. În orice caz, în stabilirea numelor anatomice metaforice trebuie să ținem seama de cronologie, altfel spus cuvântul care ajunge la un moment dat să desemneze, datorită afectivității, expresivității sau altor motive, o parte a corpului, trebuie să fie *deja* numele unui alt element al realității.

6. Un alt aspect care necesită discuții privește raportul dintre *metafora lingvistică* (devenită un tip de catacreză și nemiarecunoscută ca atare) și *metafora „stilistică”* (care are conținut expresiv puternic), manifestate deopotrivă în rândul elementelor acestui subansamblu lexical. Este evident că, în cazul unor denumiri anatomice metaforice, încărcătura afectiv-expresivă este mai mare decât în cazul altora, dar în demersul nostru nu am făcut distincția dintre aceste două tipuri. Am considerat metafore chiar și cazurile în care numele unei părți anatomice este folosit pentru altă parte a corpului, deși uneori este vorba de sinecdocă, iar alteori, de extensii sau de simple confuzii. Am ținut seama și de măsura în care „schimbul” amintit anterior se produce doar într-un idiolect sau în vorbirea unui număr restrâns de indivizi. Cu alte cuvinte, interpretarea noastră a fost foarte largă, în sensul că am selectat toate denumirile anatomice care îndeplineau condiția minimă de existență a metaforei.

7. Așa cum am arătat, studiul de față urmărește identificarea numelor de părți ale corpului cu valoare metaforică din graiurile sudice ale dialectului dacoromân, ordonarea lor alfabetică, dar și în funcție de alte criterii, precum și discutarea situațiilor care suscită interes din diverse puncte de vedere.

Nu au intrat în atenția noastră denumirile anatomice cărora nu li se poate stabili caracterul metaforic, pentru că termenii respectivi nu sunt atestați în lucrările lexicografice sau în alte surse, de unde să se extragă și o altă semnificație, denotativă sau conotativă (de exemplu: *crenara* [capului] pct. 764, *gojgă* pct. 711 ‘țeastă’; *câlic* pct. 737 ‘rinichi’; *chéira* [genunchiului] pct. 835 ‘rotulă [la genunchi]’).

Pentru răspândirea formelor, am dat indicațiile geografice minimale, iar atunci când aria de răspândire era mică, am precizat punctele de anchetă, dar nu am arătat și ce localități reprezintă. Precizăm că punctele de

la 671 la 900 aparțin graiurilor din Muntenia și Dobrogea (incluzând aici și opt localități din sudul județului Vrancea: pct. 721–728, v. ALRR Munt.–Dobr.), iar cele de la 901 la 998, graiurilor din Oltenia (v. NALR Olt.).

Indicațiile semantice și etimologice sunt date, pentru termenii mai puțin cunoscuți, de obicei, după MDA (care este, de fapt, o variantă a DA/DLR), de aceea nu am indicat acest lucru de fiecare dată, dar am apelat și la alte dicționare curente ale limbii române (CDER, DEX, DLRM), ca și la DDA, pentru aromână.

Analiza s-a făcut în ordinea hărților atlaselor regionale consultate (ALRR Munt.–Dobr., NALR Olt., ALRR. *Sinteză*), care urmăresc o dispunere de sus în jos a părților corpului, respectând, de fapt, poziția întrebărilor din *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român pe regiuni*³. Trebuie precizat că, în cazul unor părți ale corpului (buză, picior, umăr

³ **CREȘTETUL CAPULUI** (v. h. 2 NALR Olt., h. 1 ALRR Munt.–Dobr., h. 3 ALRR. *Sinteză*); **ȚEASTĂ** (v. h. 4 NALR Olt., h. 3 ALRR Munt.–Dobr., h. 5 și 6 ALRR. *Sinteză* și h. 7 ALR I/I); **ALBUL OCHIULUI** (v. h. 32 NALR Olt., h. 16 ALRR Munt.–Dobr., h. 49 ALRR. *Sinteză*); **PUPILĂ** (v. h. 33 NALR Olt., h. 17 ALRR Munt.–Dobr., h. 50 ALRR. *Sinteză*); **PLEOAPĂ** (v. h. 37 NALR Olt., h. 19 ALRR Munt.–Dobr., h. 54 ALRR. *Sinteză*); **UMĂRUL OBRAZULUI** (v. h. 47 NALR Olt., h. 25 ALRR Munt.–Dobr., h. 73 ALRR. *Sinteză*); **NĂS** (v. MN [2] NALR Olt., MN h. 29 ALRR. Munt.–Dobr., h. 78 ALRR. *Sinteză*); **NARĂ** (v. MN [3] NALR Olt., MN h. 29 ALRR Munt.–Dobr., h. 79 ALRR. *Sinteză*); **OMUȘOR** (v. h. 56 NALR Olt., h. 31 ALRR Munt.–Dobr., h. 89 ALRR. *Sinteză*); **VĂRFUL LIMBII** (v. MN 4 NALR Olt., MN h. 32 ALRR Munt.–Dobr., h. 119 ALRR. *Sinteză*); **STRUNGĂREȚĂ** (v. h. 71 NALR Olt., h. 42 ALRR Munt.–Dobr., h. 128 ALRR. *Sinteză*); **BĂRBIE**¹ (v. h. 77 NALR Olt., h. 45 ALRR Munt.–Dobr., h. 137 ALRR. *Sinteză*); **GRUMAZ** (v. h. 82 NALR Olt., h. 50 ALRR Munt.–Dobr., h. 148 ALRR. *Sinteză*); **AMIGDALE** (v. h. 84 NALR Olt., h. 51 ALRR Munt.–Dobr., h. 151 ALRR. *Sinteză*); **MĂRUL LUI ADAM** (v. h. 85 NALR Olt., h. 52 ALRR Munt.–Dobr., h. 152 ALRR. *Sinteză*); **ESOFAG** (v. h. 86 NALR Olt., MN h. 52 ALRR Munt.–Dobr., h. 153 ALRR. *Sinteză*); **MUȘCHI (la mână)** (v. MN [5] NALR Olt., MN h. 74 ALRR Munt.–Dobr., h. 163 ALRR. *Sinteză*); **FURCA PIEPTULUI** (v. MN [6] NALR Olt., h. 57 ALRR Munt.–Dobr., h. 174 ALRR. *Sinteză*); **PLĂMÂN/–I** (v. h. 92 NALR Olt., h. 58 ALRR Munt.–Dobr., h. 175 și 176 ALRR. *Sinteză*); **OMOPLAT** (v. h. 97 NALR Olt., MN h. 62 ALRR Munt.–Dobr., h. 191 ALRR. *Sinteză*); **ȘIRA SPINĂRII** (v. MN [6] NALR Olt., h. 67 ALRR Munt.–Dobr., h. 196 ALRR. *Sinteză*); **PERITONEU** (v. h. 138 NALR Olt., h. 105 ALRR Munt.–Dobr., h. 390 ALDM); **VINTRE** (v. h. 105 NALR Olt., MN h. 105 ALRR Munt.–Dobr., cf. h. 205 ALRR. *Sinteză*); **PALMĂ** (v. MN [8] NALR Olt., MN h. 77 ALRR Munt.–Dobr., h. 255 ALRR. *Sinteză*); **PODUL PALMEI** (v. MN [8] NALR Olt., h. 77 ALRR Munt.–Dobr., h. 226 ALRR. *Sinteză*); **ROTULĂ (la genunchi)** (v. h. 120 NALR Olt., h. 86 ALRR Munt.–Dobr., h. 268 ALRR. *Sinteză*); **FLUIERUL PICIORULUI** (v. MN [9] NALR Olt., h. 87 ALRR Munt.–Dobr., h. 271 ALRR. *Sinteză*); **PULPA PICIORULUI** (v. MN [10] NALR Olt., h. 88 ALRR Munt.–Dobr., h. 272 ALRR. *Sinteză*); **COAPSĂ** (v. h. 122 NALR Olt., h. 89 ALRR Munt.–Dobr., h. 273 ALRR. *Sinteză*); **GLEZNĂ** (v. h. 123 NALR Olt., MN h. 90 ALRR Munt.–Dobr., h. 277 ALRR. *Sinteză*); **OUĂLE PICIOARELOR** (v. h. 124 NALR Olt., h. 90 ALRR Munt.–Dobr., h. 278 ALRR. *Sinteză*).

etc.), nu s-au identificat denumiri metaforice în graiurile munteneste, pe baza hărților dialectale corespunzătoare.

În final, am realizat o grupare a denumirilor metaforice în funcție de provinciile istorice în care se vorbesc graiurile sudice, dar și după distribuția unora dintre ele în alte varietăți dialectale decât cele munteneste, cu observația că răspândirea și frecvența acestor denumiri sunt inegale.

8. Urmează, în ordine alfabetică, denumirile metaforice ale părților corpului omenesc identificate în graiurile sudice ale dacoromânei. Pentru o mai bună orientare, am indicat sensul de bază sau alte sensuri denotative ale termenului care joacă rol de metaforă, în cazul cuvintelor mai puțin cunoscute, după care am arătat ce parte a corpului denumește termenul, sub ce forme concrete se prezintă și ce răspândire are, potrivit atlaselor dialectale sau dicționarelor. Am literarizat, în general, termenii.

8.1. Metafore propriu-zise:

adusătură, cf. sensurile 'a încovoia, a arcui, a îndoi' ale verbului *a aduce* (CDER, s.v.): **gleznă** (*adusătura piciorului* pct. 982, 984);

albeală: **albul ochiului**, sclerotică, uneori în paralel cu *albeață* (*albeală* pct. 714, 847, 975, *albeala ochiului* pct. 747, 764, 766, 862, 913, 968, *albelile ochiului* pct. 750);

albeață: **albul ochiului**, sclerotică (*albeață*, *albeața ochiului*, foarte răspândite în partea sudică și sud-vestică a dacoromânei, mai ales în Oltenia și vestul Munteniei, *albeața de la ochi* pct. 784, 923);

albeta 'alburn': **albul ochiului**, sclerotică (*albeta* pct. 916, 921, 922, 938, 939, 943, *albetale ochiului* pct. 908, 985, *albetaii ochiului* pct. 920);

albitură: **albul ochiului**, sclerotică (*albitura* pct. 719, 761, 805, 979, *albitura ochiului* pct. 698, 771, 962);

albuș, cf. 'albuș de ou': **albul ochiului**, sclerotică (*albuș* pct. 713, 721, 872, 902, 903, 906, *albușul ochiului* pct. 723, 725, 729, 763, 873, 854, 879, 904, 932, 977);

andrea 'fiecare dintre acele cu care se împletesc obiecte de lână, de bumbac etc.; ac mare pentru cusut saci, saltele etc.': **furca pieptului**, stern, printr-o posibilă confuzie cu clavicula (*andrea* pct. 795), cf. *infra*, *undrea* 'omoplat';

bălan, cf. '(persoană) cu fața albă și părul blond; (nume de) animal domestic de culoare albă': **albul ochiului**, sclerotică (*balanu* pct. 877, cf. *bălăneață* pct. 734, format prin contaminare cu *albeață*);

bilă 'sferă, pietricică' (CDER, s.v.): **rotulă** (la genunchi) (*bilă* pct. 714, *bila genunchiului* pct. 773);

bobiță, diminutiv de la *bob*: **pupilă** (*bobiță* pct. 731);

boboașă, contaminare între *boabă* și *gogoasă*: **albul ochiului**, sclerotică (*boboașă* pct. 990), **pleopă** (*boboașa ochiului* pct. 977);

boboloș, contaminare *bob* și *cocoloș*: **pupilă** (*boboloș* pct. 936, *boboloș negru* pct. 961);

bobuleț, diminutiv de la *bob*: **pupilă** (*bobuleț* pct. 700);

bolboasă 'bășică la suprafața apei': **albul ochiului**, sclerotică (*bolboasa ochiului* pct. 776, 946, 989, 998), **pleoapă** (*bolboasă* pct. 783, *bolboasa ochiului* pct. 992);

broască, nume generic pentru diferite tipuri de umflături (de obicei, patologice) apărute la diferite organe externe sau părți ale corpului (cf. MDA, s.v. *broască* și s.v. *cățel*, Căprioară 2014: 66): la plural, **amigdale** (*broaște* pct. 993), **mușchi** (la mână) (*broască*, *broasca mâinii*, formând câteva microarii discontinue, dintre care una în sud-vestul Munteniei și sud-estul Olteniei: pct. 689, 759, 769, 798, 982), **pulpa piciorului** (*broască* pct. 877);

bucă 'fesă', prin extensie: **coapsă** (*bucă* pct. 874, 878, 892);

bumburuș, diminutiv de la *bumb* 'nasture': **pupilă** (*bumburuș* pct. 944), **omușor**, uvulă (*bumburuș* pct. 979, 981, cf. *bulburuș* pct. 947, *burburuș* pct. 928, *bumburuț* pct. 917, 942, 943, *bumburuțu gurii* pct. 935);

but 'coapsa de dinapoi a animalelor rumegetoare, a căror carne servește ca aliment': **coapsă** (ar. *but*, *bute*, la pindenii și fărșeroți, v. ALAR, h. 232, *buture* pct. 917, 965, format analogic de la forma de plural *buturi*);

cap 'extremitate': **bărbie**¹ (*capul bărbii* pct. 748, 759, 770, cf. *vârful bărbii*), **furca pieptului**, stern (*capul pieptului*, foarte răspândit, ca și *furca pieptului*, formând o arie compactă în Oltenia, Muntenia și centrul Transilvaniei, apare sporadic în Banat și Moldova, cf. *capul coastelor* pct. 759, 791);

capac 'acoperitoare (boltită)' (cf. DEX, s.v.): **creștetul capului** (*capacul capului* pct. 746, cu observația suplimentară a informatorului: *capacu ceaunului*), **țeastă** (*capacul capului* pct. 839), **rotulă** (la genunchi) (*capac* pct. 810, 865, 872, 884, 894, *capacul genunchiului* pct. 808–810, 826, 835, 884, 894, în sud-vestul Munteniei și Dobrogea, *capacul la genunchi* pct. 867);

călcâi, prin confuzie: **gleznă** (*călcâi* pct. 819);

cămașă 'învelitoare', 'obiect de îmbrăcăminte; (pop.) placentă; pânza păianjenului' (cf. MDA, s.v.): **pleoapă** (*cămașa ochiului* pct. 937), **peritoneu** (*cămașă*, *cămașa mașelor* MDA, s.v., forme absente de pe hărțile analizate);

cătrună 'tigră (*Lagenaria siceraria*): **țeastă** (*cătrună* pct. 872, 878, 0204, 0216, în nordul Dobrogei și sudul Basarabiei);

cătea, ca semn al agresivității?: **bărbie**¹ (*căteaua bărbii* pct. 930);

câi ‘partea dinapoi a copitei calului’ (MDA, s.v. *câi*¹), cf. sensul adjectival ‘ciung; lipsit de...’: **umărul obrazului**, pomete (*câii obrazului* pct. 724);

cer ‘boltă, parte boltită’: **creștetul capului** (*cerul capului* pct. 979);

cheie, prin analogie de funcție: **rotulă** (la genunchi) [*cheia genunchiului* pct. 835 (și *capacu genunchiului*), iar la note: *cheia genunchiului, un’ să-ncheie genunchiul*, cf. ar. *claie, claia a dzănuclului*, v. ALAR, MN 200, mr. *cluč* [cheie] *di dzănuclu* pct. 7 Țărnareca, ALDM, h. 332];

chișiță ‘piciorul deasupra copitei; glezna calului’: **gleznă** (*chișiță* pct. 833, 917, 942, 992), la plural, **ouăle picioarelor** (*chișițe* pct. 849);

cioc, cf. entopicul *cioc* ‘partea dinainte a vârfului, ascuțită la capăt, sub formă de plisc de pasăre; bot de stâncă, rât’: **bărbie**¹ (*cioc de barbă* pct. 833, 914, 994, *ciocul bărbii* pct. 698, 833, 903);

clapă ‘capac’, cf. ‘fiecare din cele două bucăți de stofă sau de blană mobile atașate la o căciulă pentru a proteja urechile de frig’: **creștetul capului** (*clapa capului; clăk di cap* pct. 727);

coapsă, cf. ‘partea laterală sau bulbucată a unui obiect’ (DA, s.v.), ‘partea laterală sau ieșită în afară a unui obiect’, sens învechit și regional (MDA, s.v. *coapsă*¹), ‘coastă, versant’ (CDER, s.v.), ‘înălțime cu vârf tăiat’ (DENLR, s.v.): **țeastă** (*coapsa capului*, o atestare din Mehedinți în ALR I/I, h. 7, cf. Jordan 1940: 111); la plural, **omoplat** (*coapse* pct. 756);

cocoș, prin analogie cu poziția „semeață” a păsării când cântă, cf. numele cucuiului în zona nord-vestică a dacoromânei (Crișana, Maramureș, nordul Transilvaniei, v. ALR I/I, h. 6), al miezului nucii („ansamblul celor patru bucăți ale nucii”, CDER, s.v.), destul de răspândit, ori al pepenelui verde (cf. MDA, s.v.); cf. și sensul ‘rotiță la struna zăbalei care se pune în gura cailor năvăși’, din pct. 980 (în GDO, s.v.): **mărul lui Adam** (*cocoșul gâtului* pct. 714);

coroană ‘cunună’, ‘ceea ce are o formă circulară; ceea ce pune vârf la ceva’ (DA, s.v.): **țeastă** (*coroana capului* pct. 870), **rotulă** (la genunchi) (*coroana piciorului* pct. 834, ca al doilea răspuns, după *oul piciorului*);

coș ‘jgheab; tub; horn’, respectiv ‘împletitură de nuiele de formă rotundă’ (cf. MDA, s.v., CDER, s.v.): **esofag** (*coș* pct. 942, prin analogie cu coșul sau jgheabul morii ori cu hornul), **furca pieptului**, stern (*coș* pct. 834, *coșul pieptului*, nume, de fapt, pentru torace, destul de răspândit în graiurile din Muntenia și Crișana, dar atestat și în Banat și Oltenia, de asemenea, în aromână);

creastă ‘excrescență carnoasă (...) pe capul păsărilor; moț; proeminență osoasă; coamă de acoperiș etc.’ (cf. MDA, s.v.): **creștetul**

capului (*creastă* pct. 511, 718, 780, *creasta capului* pct. 845, 853, 890, 956, 993, 996);

cruce, de la sensul de ‘mijloc’ sau prin analogie de formă: **furca pieptului**, stern (*cruce* pct. 716, cf. *crucile șalelor*);

dihorniță, considerat de Scriban (SDLR, s.v.) un înlocuitor al lui *dohotniță (< *dohot*) ‘păcorniță’ sau, cum se arată în DGDS, s.v., cu sensuri mai recente, precum ‘vas în care se păstrează dohotul’ (*diorniță* sau *păcurar*, în Dâmbovița) și ‘recipient cu substanțe inflamabile (păcură, gaz, bucăți de cauciuc etc.) căruia i se dă foc, conform obiceiului, în seara de Lăsatul Secului de Paște’ prin localități din Ialomița și Călărași: **țeastă** (*diholniță* pct. 703 din Prahova);

doască ‘vas ca un blid, făcut din coajă de copac’, cf. sensurile ‘leagăn, din lemn scobit, pentru copilul mic’ (din Dolj) și ‘coajă uscată (din jumătate) de dovleac, folosită ca recipient’ (în varianta *droască*, din Olt), consemnate în DGDS, s.v.: **țeastă**, în sud-vestul Olteniei și vestul Munteniei [*doască* pct. 962, *doasca capului* pct. 963, 965, 968, *doasca capului* pct. 760, variantă fonetică, cf. *droașca capului* pct. 767, care pare să fi suferit intervenția lui *droșcă* ‘(Muntenia) un fel de trăsură proastă descoperită’ (SDLR, s.v.) și poate să fie același cuvânt cu argoticul *droașcă* ‘spinare’ (MDA, s.v.); cf. și *uașca capului* pct. 764, care intră în omonimie accidentală cu *hoașcă* ‘femeie bătrână și rea’], **rotulă** (la genunchi) (*doasca genunchiului* pct. 963);

dulie cf. ‘dungă la pantalon; morman de pământ’: **rotulă** (la genunchi) (*dulia genunchiului* pct. 760, cf. *durulie* pct. 757, rezultat prin contaminare cu *dură*);

dură ‘roată plină; roțița scripetelui de la itele războiului de țesut, parte [rotundă – n.n.] a sucalei’ (cf. MDA, s.v. *dură*¹, DENLR, s.v.): **rotulă** (la genunchi), într-o arie formată din nord-vestul Munteniei, nord-estul Olteniei și sudul Transilvaniei (*dură*, *dura genunchiului*, mai frecvente, *dura la genunchi* pct. 908, *dura piciorului* pct. 673, 676);

durigă, diminutiv de la *dură*: **rotulă** (la genunchi) (*durigă* pct. 762, *duriga* pct. 713, *duriga genunchiului* pct. 759, 765, *duriga piciorului* pct. 762);

duriță, diminutiv de la *dură*: **rotulă** (la genunchi) (*duriță* pct. 675, 677, 681, *durița genunchiului* pct. 675, 682, 697, *durița piciorului* pct. 845, cf. *durice* pct. 421, *durilă* pct. 804, de asemenea diminutive);

feciorică, cf. *fetiță*: **pupilă** (*feciorică* pct. 754, 865, 866);

față ‘suprafață, parte superioară; loc expus la soare; loc expus la vânt’ (CDER, s.v., cf. DENLR, s.v.), dar și ‘partea lustruită, poleită, finisată atent etc. a unui obiect; suprafața netedă a ariei’ (MDA, s.v.):

palma (*fața mâinii* pct. 772, 817, *fața palmei* pct. 817); **podul palmei** (*fața palmei* pct. 767);

fetiță: pupilă (*fetiță, fetița ochiului*, în câteva puncte care formează o arie restrânsă, dar compactă în sudul Olteniei; izolat, compusul apare și în pct. 873 din Tulcea, iar termenul simplu, în centrul Munteniei);

ficat/ficați, având legătură cu un mai vechi nume comun, nediferențiat al majorității organelor interne: **plămâni** (*ficat alb* pct. 872, 940, 977, *ficați* pct. 757, 777, 818, *ficați albi* pct. 807–809, 872, 940, 977, *ficații ai albi* pct. 990);

fluiet, prin analogie de formă cu instrumentul muzical: **fluietul piciorului**, tibia (*fluiet, fluietul, fluietul piciorului, fluietul de la picior, fluietul la picior* sunt denumirile cvasi-generale, cu o frecvență ceva mai redusă în sudul Moldovei, estul Munteniei și nordul Dobrogei, unde sunt concurate de *țurloi, fluietul genunchiului* pct. 788, cf. ar. *fluiet* ^ʃ/*fuler* ^ʃ/*fler* ^ʃ, *fluietlu di cîcôr* ^ʃ/*kîcôr* ^ʃ, *fluietlu a cîcôrului*, la grămosteni și fărșeroți, ALAR, h. 230, mr. *sfiriel/sfriel/sfiralî* [fluiet] *di piçor/piçuor/piçuâr*, ALDM, h. 337);

fluture, cf. ‘(la pl.) disc de metal mic și sclipitor, care se coase ca ornament pe unele obiecte de îmbrăcăminte (femeiești); și: *fluturaș, paietă*’: **pupilă** (*fluture* pct. 783, 784, 804, *fluturele ochiului* pct. 780, 785, 964);

foale ‘sac primitiv făcut din pielea unor animale, burduf; aparat care servește la comprimarea și la suflarea aerului cu ajutorul unei camere cu burduf de piele cu pereți plisați; unealtă de fierărie pentru suflat în foc, formată dintr-o bucată de piele prinsă între două bucăți late de lemn’: **plămâni** (*foalele omului* pct. 718);

frunte ‘parte frontală’: **rotulă** (la genunchi) (*fruntea genunchiului* pct. 792);

fund, cf. ‘partea de deasupra a unui acoperământ de cap’ (*fundul căciulii*, de exemplu) și ‘extremitate pe orizontală sau pe verticală’: **creștetul capului** (*fundul capului* pct. 860);

furcă ‘unealtă agricolă terminată cu doi sau trei dinți încovoiați; crăcană; vergea (uneori bifurcată) pe care se fixează caierul, furcă de tors’ (cf. CDER, s.v.): **furca pieptului**, stern (*furcă* pct. 710, 960, *furca* pct. 700, *furca de la piept*, în Banat și zona limitrofă, inclusiv din Oltenia, *furca pieptului*, forma cea mai răspândită, care concurează cu *capul pieptului* și formează o arie mai compactă în partea sud-vestică a dacoromânei și alta, în nord-est, în Maramureș și Moldova);

furculiță, diminutiv de la *furcă*: **furca pieptului**, stern (*furculiță* pct. 707, *furculița pieptului* pct. 706);

gemănare ‘ramură bifurcată; bifurcare a unui râu’: **vintre** (*gemănare* pct. 916, 923, 929, 969);

ghioc ‘cochilie’: **țeastă** (*ghioc, ghiocul capului, ghioci, ghiociul capului, ghiocă, ghiocă capului, ghiocăce, ghiocăcea capului*, toate cu *i* vocalic, arie continuă în estul Banatului și nord-vestul Olteniei, cu o atestare în imediata vecinătate din sud-vestul Transilvaniei);

giutcă ‘buturugă’ (probabil găunoasă): **țeastă** (*giudcă* pct. 946);

glăveajă, neatestat în MDA sau CDER, pare să fie un derivat de la *glavă* ‘cap de animal; cap mare și prost; dovleac’ (cf. MDA, s.v., CDER, s.v.), de origine slavă, atestat în aceeași arie sud-vest muntenească și sub forma *gleavă*: **țeastă** (*glăveajă* pct. 800, 830 ș.a., *zgăvleajă*, cu prefix care îi mărește expresivitatea, în pct. 811, *zglăveajă a capului* pct. 814, *zglăveajă goală* pct. 821, cf. *glăvățână, zglăvățână, glăvățâna capului*, unde se recunoaște contaminarea cu *căpățână*)⁴;

gogoasă ‘(botanică) excrescență rotundă, de mărimea unei alune, întâlnită pe ramurile unor specii de stejar; prăjitură din aluat care, rumenită în ulei, se umflă și devine rotundă etc’ (cf. MDA, s.v.): **albul ochiului**, sclerotică (*gogoasă* pct. 816, 974, *gogoasa ochiului* pct. 692, 813, 816, 820, 821, 899, 900, 973, 974), **pleopă** (*gogoasă* pct. 910);

gogon ‘obiect mic, rotund și tare’: **albul ochiului**, sclerotică (*gogonul ochiului* pct. 739), **rotulă** (la genunchi) (*gogon* pct. 736, răspuns consemnat la note și datorat unui informator ocazional);

gogonică, diminutiv de la *gogon*: **rotulă** (la genunchi) (*gogonica genunchiului* pct. 893);

icră ‘(pop.) partea moale a pulpei piciorului’ (DEX, s.v.), ‘(reg.) mușchi la pulpa piciorului’ (MDA, s.v.): **pulpa piciorului**, arie compactă în sud-estul Munteniei, Dobrogea și în sudul extrem al Moldovei, urmând mai ales traseul Dunării⁵ (*icră, icra, icra piciorului, icre, icrele, icrele piciorului*, mai răspândite, *icrele picioarelor* pct. 840, *icrele la picior* pct. 819, *icrele la picioare* pct. 855, *icre la țurloi* pct. 742, cf. mr. *icra di la čičor* ALDM, h. 338, pct. 7 Țărnareca.), la plural, **coapsă** (*icrele piciorului* pct. 750);

⁴ Poate fi considerat metaforic, dacă ținem cont de observațiile suplimentare ale informatorilor: *zglăveajă ie și dă dovleac* (pct. 814), *zglăveaja capului, zglăveajă „de dovleac”*, observație însoțită de răs (pct. 821), adică dacă îl considerăm din aceeași categorie cu *cătrună, țigvă* și *zgârvă*.

⁵ Metafora este prezentă și în bulgară (*икра у человека* lit. ‘icrele omului’, în *Речникъ на българскиятъ языкъ* al lui Naiden Gerov din 1895, consultat pe site-ul www.lexilogos.com la data de 10.11.2021). Cf. *pește* ‘partea musculoasă a brațului sau a gambei; mușchiul de la șira spinării’ (DLR, s.v.) și corespondențele cu albaneza, la Vătășescu 1997: 30.

iepure cf. ‘carne de pe pânțele porcului, care face legătura cu capetele coastelor’, având formă de „V”: **furca pieptului**, stern (*iepure* pct. 857, *iepurele omului* pct. 713);

încheietură, prin restrângere de sens de la numele întregii articulații: **rotulă** (la genunchi), mai ales în centrul Munteniei (*încheietură* pct. 876, 878, 883, *încheietura genunchiului* pct. 818, 871, 873, 883, 884, 895, 896, *încheietura piciorului* pct. 831), gleznă (*încheietură*, *încheietura*, *încheietura piciorului*, cele mai cunoscute denumiri ale acestei părți a piciorului, alături de *gleznă*; li se adaugă sintagmele: *încheietura gleznei* pct. 772, *încheietura labei* pct. 698, 816, *încheietura labei piciorului* pct. 822, *încheietura de la nodițul piciorului* pct. 949, *încheietură la picior* pct. 905, *încheietura piciorului de jos* pct. 686, 835, *încheietura talpei* pct. 995), și la plural, **ouăle picioarelor** (*încheieturile gleznelor* pct. 677, *încheieturile gleznei* pct. 812, *încheietură* pct. 896, *încheietura gleznei* pct. 707, *încheietura de la picior* pct. 871, cf. ar. *cleile*, *cleia di cîcor*¹ ALAR, MN 204, pct. 16 Moloviște);

înghițitoare, prin extensie, de la unul din numele esofagului: **omușor**, uvulă (*înghițitoare*, *înghițitoarea gâtului*, cf. *înghițitor* pct. 671, 682, *înghițituș* pct. 569, termeni dispuși destul de dispersat în toată zona centrală a dacoromânei, din sudul Munteniei și al Dobrogei până în Maramureș), **mărul lui Adam** [*înghițitoare*, în Dobrogea, nord-estul Munteniei și sud-estul Transilvaniei, și *ghițitoare*, cu afereză, în pct. 997], **esofag** (*înghițitoare*, răspândit, dar nu compact, în toate graiurile, *înghițitoarea gâtului* pct. 732);

japiu ‘pătură care se pune sub șă’ (MDA, s.v. *japiu*¹): **peritoneu** (*japiu*, *japiul burții*, *japiul dă la burtă*, microarie în sud-vestul Munteniei, în special în Teleorman, termen cunoscut și în sudul Transilvaniei);

jgheab, după șanțulețul format de-a lungul coloanei vertebrale, ‘adâncitură; șanțuleț; făgaș’: **șira spinării** (*jgheabul spinării* pct. 758, metaforă ad-hoc, reprezentând al doilea răspuns, între *osu spinării* și *șira spinării*);

junghietură ‘articulație a coloanei vertebrale cu baza craniului’: **grumaz** [*junghietura* pct. 945, cf. observația informatorului din pct. 690 (răspuns: *grumazu gâtului*): *îi la ceafă*, *îi mai spune și junghetura gâtului*; cf. și *junghietură* pct. 945 și *junghietura gâtului* pct. 839 ‘ceafă’];

labă ‘parte a piciorului, inferioară gleznei, pe care calcă bipedele și patrupedele’, de unde ‘mână; palmă; lovitură dată cuiva cu mâna’ (MDA s.v.): **palmă** (*labă* pct. 779, *labe* pct. 737, 779, *laba mâinii* pct. 758), gleznă (*laba* pct. 951, *laba piciorului* pct. 824);

limboi, prin analogie de formă: **omușor**, uvulă (*limboi* pct. 711, un fals augmentativ, cf. *limbariță* pct. 934, un fals nume de boală, v. Căprioară 2014: 149, cf. Morcov 2020: 110);

limburuș, contaminare între *limbă* și *țâmburuș*: **omușor**, uvulă, general răspândit în graiurile dacoromâne sud-vestice din Banat, Oltenia, sud-vestul Transilvaniei și Crișanei (*limburuș*, *limburușul beregății* pct. 776, *limburușul gâtului* pct. 987, *limburuș la înghițitoare* pct. 919, cf. *limburici* pct. 772, 995, *limburuci* pct. 907), **mărul lui Adam** (*limburuș* pct. 778, același termen ca pentru ‘omușor’, *limburușul gâtului* pct. 971, dar, tot aici, *limburuș* pentru ‘omușor’);

lingură, cf. *lingurea*: **furca pieptului**, stern (*lingura pieptului* pct. 823, și ir. *lingură*, la Jeiăn, v. Frățilă 2016: 79);

lingurea ‘cavitate situată în partea inferioară a furcii pieptului’: **furca pieptului**, stern (*lingurea* pct. 844, 848, 852, 855, 861, 868);

lingurică, alt nume pentru *lingurea*: **furca pieptului**, stern (*lingurică* pct. 737, 742, 745, 746, 847, 751, 839, 885, 886, așadar, mai ales în Muntenia, ca și precedentul, *lingurica* pct. 728, *lingurica pieptului* pct. 734, *lingurica de la capul pieptului* pct. 744, cf. ar. *lingurică și lingurice*, date în multe localități ca răspuns la întrebarea pentru ‘stomac’, v. *Note* la h. 170 din ALAR, mr. *lingurič*, v. ALDM, h. 23, Frățilă 2016: 79);

linguriță, alt diminutiv de la *lingură*, ca și *lingurea* și *lingurică*: **furca pieptului**, stern (*linguriță* pct. 705, *lingurița pieptului* pct. 994, cf. ir. *linguriță/lingurițe*, Frățilă 2016: 79);

linguruș, poate fi alt derivat diminutival de la *lingură*, nume al mormolocului (cu coada în formă de lingură), o consecință a contaminării dintre *lingurea/lingurică* și *limbă* ori între *lingură* și *limburuș* sau *țâmburuș* și chiar un posibil rezultat al etimologiei populare: **omușor**, uvulă (*linguruș*, în Oltenia, cf. *lingurița aia* pct. 757);

lumină, cu răspândire generală, reprezintă denumirea moștenită a organului, mai ales că semnifica încă din latină ‘lumina ochilor, ochi, vedere’ (GDLR, s.v. *lumen*), deci nu reprezintă o metaforă formată în română, dar e încă percepută, totuși, ca atare: **pupilă** (*lumină*, *lumina ochiului*, *lumina de la ochi*; cf. *luminiță*, *luminița ochiului*, destul de răspândite și acestea);

maț, prin analogie de formă cu intestinele: **esofag** (*mațul larg* pct. 962);

măr, prin analogie de formă: **umărul obrazului**, pomete [cu totul izolat în sud-vestul Munteniei: *merele obrazului*, *mărul obrazului* (și: *m-a lovit în mărul obrazului*) pct. 778], **mărul lui Adam** [*măr* pct. 715, *mărul lui Adam*: pct. 687 (*oușor* sau *măru lui Adam*), 730 (*mărul lui Adam*, *omușor*) și 791 (*nodu beregății*, *măru lu Adam*)];

mărgea, prin analogie de formă: **pupilă** (*mărgeaua ochiului* pct. 996), la plural, **amigdale** (*mărgele* pct. 935);

măselariță ‘maxilar’: **bărbie**¹ (*măselariță* pct. 955);

mățăguș, diminutiv de la *maț*: **esofag** (*mățăguș* pct. 868);

mățuleț, transfer probabil de la numele esofagului: **omușor**, uvulă (*mățuleț* pct. 803);

melc, prin analogie de formă: **omușor**, uvulă (*melc* pct. 927), **rotulă** (la genunchi) (*melc* pct. 874, 879, 880, *melcul genunchiului* pct. 877, 880), **gleznă** (*melc* pct. 874, 884), și la plural, **ouăle picioarelor**, în jumătatea nordică a Dobrogei (*melc* pct. 874, 875, 883, *melcul piciorului* pct. 873, 877, 883, 884, *melcul de la glezna piciorului* pct. 880, de fapt aceeași denumire ca și pentru *gleznă* în pct. 874 și 884);

merișor, diminutiv de la *măr*: **mărul lui Adam** (*merișorul gâtărezii* pct. 872), **ouăle picioarelor**, de fapt, oul piciorului, în Delta Dunării (*merișor* pct. 872, 878, 879, *merișorul piciorului* pct. 872);

migdale, metaforă destul de răspândită, atât în graiurile transcarpatice, cât și în cele extracarpatice⁶, prin analogie cu fructul: **amigdale** [*migdale* pct. 671 ([k] *migdalite*), 759, 802 ([B] *gâlcă*), 829 (*gâlc)];

moină '(Oltenia) 'parte moale a brațului', legat etimologic, probabil, de adjectivul *moale* (cf. MDA, s.v., CDER, s.v. *moale*): **coapsă** (*moina piciorului* pct. 937, 945, 948);

momic 'ridicătură de pământ, delușor': **omușor**, uvulă (*momicul gâtului*, *momicul din gât* pct. 699);

moț, cf. 'piele roșie care atârână ca un ciucure deasupra ciocului curcanului; vârful': **vârful limbii** (*moțul limbii* pct. 703);

neghină 'plantă (...) cu sămânța mărunță și de culoare neagră': **pupilă** (*neghina ochiului* pct. 744); **negreață**: **pupilă** (*negreață* pct. 778, 810, 986, 995, *negreața ochiului* pct. 704, 773, 932, 953, cf. *negureață* pct. 794, *negrul ochiului* pct. 706)⁷;

nod, prin analogie de formă: **omușor**, uvulă (*nodul gâtului* și *nodul beregății* pct. 791), **mărul lui Adam** [*nod*, răspândit în toate graiurile dacoromâne și în aromână, *nodul lui Adam*, mai ales în sudul Transilvaniei, *nodul de la Adam* pct. 721, *nodul gâtului* și, sporadic, *nod(ul) în/din/la/de la gât*, mai ales în estul Olteniei, Muntenia și Moldova, dar, izolat și în graiurile transcarpatice, *nodul gâtulejului* pct. 723, 967, *nodul beregății*, în partea central-sudică a Munteniei, *nodul beregușului* pct. 895, *nodul de pe beregată* pct. 754, *nodul gârgălodului* pct. 957], **rotulă** (la genunchi) (*nodul genunchiului* pct. 855, 934), mai ales la plural, **ouăle picioarelor** (*noduri*, frecvent, *noduri la picior/picioare*, *nodurile piciorului/picioarelor*, *nodurile la picior/picioare*, *nodurile de la picior/picioare*, destul de

⁶ În unele cazuri, metafora este involuntară, pentru că nu se poate exclude intervenția neologicului *amigdală*.

⁷ Așa cum se specifică în pct. 777, *negreața ochiului* = iris, iar în pct. 794, *negureață* „e toată” = iris.

răspândite, *nodurile gleznei* pct. 759, 793, *nodurile de la gleznă* pct. 925, *nodurile la gleznă* pct. 671, *nod*, frecvent, *nodul* pct. 709, 937, *nodul piciorului*, frecvent, *nodul la picior* pct. 868, *nodul gleznei* pct. 710, 711, 922, *nodul de la gleznă* pct. 733, *nodul labei* pct. 895, cf. observația subiectului din pct. 700: *nod* „oul dinăuntru”);

omișor, diminutiv de la *om*: **omușor**, uvulă (*omișor* pct. 742, 871, 892), **mărul lui Adam** (*omișor* pct. 702);

omoplat, posibilă confuzie: **umărul obrazului**, pomete (pct. 782, notat cu ?);

omuleț, diminutiv de la *om*: **omușor**, uvulă (*omuleț* pct. 822, 866, 879), **mărul lui Adam** (*omulețul gâtului* pct. 706);

omușor, alt diminutiv de la *om*: **umărul obrazului**, pomete (*omușoare de obraz* pct. 742), **omușor**, uvulă [*omușor*, *omușorul gâtului*, *omușorul din gât*, *omușorul gurii*, *omușorul ăla micul*, care formează arie compactă în Muntenia, Dobrogea, sudul Basarabiei și al Moldovei (Galați), cf. *moușor* pct. 784], la feminin sau neutru plural, **amigdale** (*omușoare* pct. 785), **mărul lui Adam** [*omușor(ul)*, *omușorul gâtului*, centrul Munteniei și pct. 883 din Dobrogea];

ou, prin analogie de formă: **omușor**, uvulă (*oul gâtului* pct. 765), **mărul lui Adam** (*oul gâtului*, partea central-nordică a Munteniei, mai ales, dar și în câteva puncte din sudul Transilvaniei și al Moldovei, *oul lui Adam* pct. 903, *oul beregății* pct. 735, 932, 988, *oul de la beregată* pct. 841), **rotulă** (la genunchi) (*ou*, *oul*, *oul genunchiului*, *oul de la genunchi*, *oul din genunchi*, *oul la genunchi*, *oul piciorului*, *oul de la picior*, *oul la picior*, întâlnit în toate graiurile, dar mai ales în graiurile muntenesti și în cele maramureșene), **ouăle picioarelor** (*ouă*, *ouăle piciorului/picioarelor*, *ouăle de la picior/picioare*, *ouă la picior/picioare*, *ouăle la picior/picioare*, *ou*, *oul piciorului*, cu o răspândire cvasigenerală, cu excepția Banatului, Crișanei, sudului Transilvaniei și nordului Munteniei, unde se întâlnesc sporadic; mai apar și compusele: *ouă de la gleznă/glezne*, *ouăle gleznei/gleznelor*, *ouăle de la gleznă/glezne*, *oul gleznei*, *oul de la gleznă*, *oul din gleznă*, *oul la gleznă*, *ou la gleznă*, destul de răspândite, la rândul lor, *ouăle chișiței* pct. 917, *oul de la încheietura piciorului* pct. 753, *ouăle de jos* pct. 890, *oul/ouăle de la laba piciorului* pct. 811, 833, *oul piciorului de jos* pct. 814);

oușor, diminutiv de la *ou*: **rotulă** (la genunchi) (*oușor*, *oușorul*, *oușorul genunchiului*, *oușorul de la genunchi*, care vin în completarea răspândirii lui *ou* cu același sens), **ouăle picioarelor** (*oușoare*, *oușoarele piciorului*, destul de frecvente în toate graiurile, *oușorul*, *oușoarele gleznei* pct. 758, 786, *oușoarele de la gleznă* pct. 972, *oușorul piciorului* pct. 706, *oușorul de la călcâi* pct. 819, *oușorul de la gleznă* pct. 841);

para ‘monedă’, cf. *rublă*: **rotulă** (la genunchi) (*para, paraua genunchiului* pct. 784);

păienjeneală, prin analogie cu pânza de păianjen: **peritoneu** (*păienjeneala mațelor* pct. 819, 820, cf. *poijala mațelor* pct. 815, 820);

pălărie, prin analogie de formă (și de funcție): **rotulă** (la genunchi) (*pălăria genunchiului* pct. 728);

părnuș ‘șoricel’: **omușor**, uvulă (*părnuș* pct. 723);

pielită⁸: **peritoneu** (*pielită* pct. 720, *pielita stomacului* pct. 740, *pielita boașelor* pct. 768, cf. *piele* pct. 703, *pielea boașelor* pct. 780, *o pielită* pct. 772);

pinteni ‘gheară atrofiată; protuberanță cărnoasă situată deasupra gleznei, în partea din spate a piciorului calului sau al bouului’ (cf. MDA, s.v.): **ouăle picioarelor** (*pinteni* pct. 773);

pleoapă, prin analogie de funcție: **rotulă** (la genunchi) (*pleoapa genunchiului* pct. 955);

ploșpană, variantă a lui *pulpană* (MDA, s.v.) ‘parte despicată la spate, de la talie în jos, a unei haine bărbățești lungi’ și ‘clapă dintr-o țesătură groasă care acoperă gluga ciobanilor, păzitorilor de vite etc.’: **pleoapă** (*plioșpană* pct. 801, 803, cf. *pulpeană* pct. 706);

pod ‘platformă’ (CDER, s.v.): **podul palmei** (*podul palmei*, general în graiurile extracarpatice, din Bucovina până în Oltenia, cu prelungire în Banat, sporadic în celelalte graiuri transcarpatice, și: *pod* pct. 763, 992, *pod de palmă* pct. 824, *podul mâinii* pct. 817, 825, 935, *podulabei* pct. 699);

pojghiță ‘membrană care acoperă unele țesuturi sau organe ale corpului’ (cf. DEX, s.v.) și ‘crustă; scoarță de copac; strat subțire care se formează la suprafața unui lichid etc.’ (MDA, s.v.): **peritoneu** (*pojghița mațelor* pct. 693, 765, cf. *pojiță* pct. 858, GDO, s.v. *pojvița*);

pop ‘stâlp’: **umărul obrazului**, pomete (*popul obrazului* pct. 805), **nas** (*popul nasului* pct. 820, 997);

popic, diminutiv de la *pop*, cf. GDO, s.v.: ‘bilă de lemn, teșită într-o parte, folosită la jocurile de copii’: **omușor**, uvulă (*popic* pct. 834);

povoială, variantă a lui *pohoială* ‘cataractă; leucom; epiforă; conjunctivită granuloasă’, dar și ‘membrană care învelește diferite organe interne ale corpului; parte de jos a burții animalelor, deasupra coapselor; vintre’, ‘hernie’ (cf. MDA, s.v., CDER, s.v. *puhoi*, Avram 1997: 178–179, Căprioară 2014: 203): **peritoneu** (*povoială* pct. 715, 749, 849, 850,

⁸ Termenul apare și în întrebare: *Cum îi zici la pielita aceea care se rupe, de se lasă mațele în jos?*

872, 876, 894, 885, *povoiala mațelor* pct. 718, cf. *povăeală, adică praporu* pct. 899);

prapur 'drapel militar; pânză, material din care era confecționat un prapur; steag bisericesc', 'membrană': **pleoapă** (*prapura ochiului, prapură; prapuri* pct. 895), **peritoneu** (*prapur/prapor, prapure/prapore, prapurul/praporul*, substantive masculine, fără determinant, cvasigenerale în Muntenia și Dobrogea, *praporul mațelor* pct. 778, 781, 811, 812, 814, 823, *praporul la mațe* pct. 784, *praporul stomacului* pct. 776, *prapurile stomacului* pct. 759 și, la feminin, *prapură* pct. 880, 883, *prapura mațelor* pct. 895, 900);

prigorii, datorită asemănării cu păsările numite astfel sau o reminiscență a sensului arhaic de 'arsură, aprindere' pe care îl avea la origine *prigoare* (cf. SDLR, s.v.): **amigdale** (*pregurii; pregurii* pct. 784);

pulpă, cf. 'țesut moale și cărnos al fructelor' (CDER, s.v.): **pleoapă**, cu referire probabilă la globul ocular (*pulpa ochiului* pct. 885, cf. *pulpeană*);

rază, prin analogie de funcție: **pupilă** (cf. *raza luminii* pct. 957);

rondea 'disc; căpăcel': **rotulă** (la genunchi) (*rondea* pct. 758, 798, *rondeaua genunchiului* pct. 775, *rondeaua piciorului* pct. 703, cf. *rondula genunchiului* pct. 816, rezultat al contaminării cu *rotulă*);

rotiță, diminutiv de la *roată*: **rotulă** (la genunchi) (*rotiță* pct. 997, 998, *rotița* pct. 706, 817, *rotița genunchiului* pct. 889, *rotița piciorului* pct. 996, cf. *rotița la oul piciorului* pct. 698, datorată, probabil, unei confuzii);

rotiliță, diminutiv de la *rotilă* (< *roată*): **rotulă** (la genunchi) (*rotilița piciorului* pct. 991);

rotogol 'imagine, contur, figură sau corp în formă de disc, de cerc sau de inel' (DEX, s.v.), cf. 'vârfuri ascuțite, ca niște rotocoale' (DENLR, s.v.): **rotulă** (la genunchi) (*rotogula piciorului* pct. 939, cf. *rostoghila genunchiului* pct. 987, după verbul *rostogoli* sau substantivul *rostogol*);

rublă: **rotulă** (la genunchi) (*rublă* pct. 783);

scăfârlie 'cupă; (parte a unui) obiect scobit în formă de cupă; scobitură a unui obiect; orbită': **țeastă** (*scăfârlie* pct. 696 din Dâmbovița), **rotulă** (la genunchi), mai ales în vestul Olteniei și estul Banatului (*scăfârlie, scofârlie, scăfălie, scăfârlia genunchiului, sclăfia genunchiului, scăfârlia de la genunchi, scăfălia la genunchi*);

scorfă 'coș' (MDA, s.v. *corfă*): **țeastă** (cu o singură atestare din Argeș în ALR I/I, h. 7);

sfârc 'extremitate (proeminență) de obicei moale sau cartilaginoasă a unor organe, a unor părți de organe, a unor oase etc.': **vârful limbii**

(*sfârercul limbii*, într-o arie difuză a graiurilor muntenești, întinsă din Buzău, prin centrul și sud-vestul Munteniei, până în vestul județului Dolj);

spată, din lat. *spatha* ‘spată (la țesut); spadă, sabie, paloș’ (GDLR, s.v.): **omoplat** [*spată*, cvasigeneral, din Basarabia până în Oltenia și nordul Crișanei, dar absent din Banat și sudul Crișanei, și la plural: *spetile*, sporadic în zonele Argeș-Vâlcea și Hunedoara-Alba, *spata mâinii*, mai ales în graiurile extracarpatice, *spata de la mână* pct. 686, *spata umărului*, formând arie în Basarabia, dar întâlnit izolat și în Muntenia, Moldova și Transilvania, *spata spinării* pct. 821, cf. *spadă* pct. 694, 806, 947, *spada mâinii* pct. 807 (așa zic bătrânii), *spetează* pct. 785, sinonim, în primul rând, al lui *spată* (de țesut), *spetie*, într-o arie din sud-vestul Transilvaniei, nord-estul Olteniei și nord-vestul Munteniei], **coapsă** (*spata piciorului* pct. 727);

spic ‘vârf, extremitate’ (a unei plante): **vârful limbii** (*spicul limbii* pct. 792);

strungă ‘deschizătură îngustă’: **strungăreață** (*strungă*, *strungă în/între/la dinți*, care acoperă cvasi-totalitatea graiurilor dacoromâne nordice, ajungând și în nordul graiurilor muntenești, dar și în Dobrogea, cf. *strungăriță* pct. 814, *strungărie* pct. 693, ambele cu substituție de sufix);

șir, după *șira spinării* sau *șirul spatelui* (v. MDA, s.v. *șir*): **furca pieptului**, stern (*șirul pieptului* pct. 957);

șold, prin analogie, prin extensie sau pornind de la anatomia animalelor domestice, în special a calului, cf. *șold* ‘locul unde se îmbină extremitățile oaselor de la șale (la cal)’, prin Transilvania, *șoldul deasupra* ‘greabăn (la cal)’, în aceeași regiune, *șoldul dinapoi* sau *șoldul mic* ‘extremitatea osului spetei (la cal)’, prin Moldova și Transilvania (MDA, s.v.): **omoplat** [*șoldul* pct. 714, *șoldul umărului* pct. 807 (formă recentă), *șoldul mâinii* pct. 812 (cu ezitare), 930];

taier ‘farfurie întinsă; strachină; taler’: **rotulă** (la genunchi) (*taier* pct. 800, *taierul genunchiului* pct. 805, 807, 923, 958);

tampon prin analogie probabilă cu funcția tamponelor de tren: *podul palmei* (*tampon* pct. 996, metaforă ad-hoc);

tâmplă, prin extensie: **umărul obrazului**, pomete (*tâmpla obrazului* pct. 748, 953);

târș, cf. ‘(reg.) morman’ (MDA, s.v. *târș*²) și ‘găurile în care se adăpostesc animalele’ (Suceava, DENLR, s.v.): **rotulă** (la genunchi) (*târș* pct. 864, *târșul* pct. 832);

târșă, cf. ‘bucată de piatră, de cărămidă, de os etc. care se folosește în jocurile de copii pentru a lovi alte pietre’: **rotulă** (la genunchi) (*târșă genunchiului* pct. 844, *târșă piciorului* pct. 828);

tichie ‘bonetă’, cf. *pălărie*: **rotulă** (la genunchi) (*chitia genunchiului* pct. 973, cu metateză);

tigvă ‘tâlv (*Lagenaria siceraria*); dovleac (*Cucurbita maxima*); bostan (*Cucurbita pepo*)’ (MDA, s.v.), ‘vârf ca o căpățână’ (DENLR, s.v.): **țeastă** (*tigvă, tigva capului, tiugă, tiuvgă, tivdă* etc., în graiurile extracarpatice, din nord-estul Olteniei până în nordul Moldovei);

tipsie ‘tavă mare de metal; vas de metal, folosit pentru dospitul pâinii, ducerea bucatelor la câmp etc.; farfurie’: **creștetul capului** (*tipsia capului* pct. 734), **țeastă** (*tipsie* pct. 730, 734);

totârlă ‘roțiță’: **rotulă** (la genunchi), în sudul Olteniei (*totârlă* pct. 961, 974, 975, 978, 979, *totârla genunchiului* pct. 972, 980, 981, *totârla piciorului* pct. 981, cf. *tatârlie* pct. 965, *totârlie* pct. 969, după *scofârlie*, primul răspuns, *totârlia genunchiului* pct. 973);

troacă ‘covată scurtă și lată; carapacea broaștei țestoase’: **țeastă** (*troacă, troaca capului*, formează arie în Oltenia și în zonele bănățeană și muntenească limitrofe; de fapt, în Muntenia apare doar în pct. 776);

tuturigă ‘roată’: **rotulă** (la genunchi) (*tuturigă* pct. 928, 982, 993, *tuturiga genunchiului* pct. 973, unde s-a produs o confuzie, pentru că, tot aici, se înregistrează *oul genunchiului* pentru ‘ouăle picioarelor’), la plural, **ouăle picioarelor** (*tuturigi la glezne* pct. 928, tot aici: *tuturigă* ‘rotulă’, v. h. 268);

țâmburuc, cf. *țâmburuș*: **omușor**, uvulă (*țâmburuc* pct. 677, 687, *țâmburucul gâtului* pct. 819);

țâmburuș ‘mică proeminență (rotundă) la un obiect’ (DEX, s.v.), ‘zâmboc, limbă de cataramă’ (CDER, s.v.): **omușor**, uvulă (*țâmburuș* pct. 809, 926, 976, 977, *țâmburușu beregății* pct. 835, *țâmburușul la înghițitoare* pct. 847, cf. *țumburuș* pct. 835), **mărul lui Adam** (*țumburușul gâtului* pct. 930);

țâfnă ‘excreșcență cartilaginoasă care apare pe vârful limbii sau sub limbă la găinile bolnave de cobe: **omușor**, uvulă (*țâfnă* pct. 881);

țeapă ‘vârf de înălțime foarte ascuțit; locul mai înalt de lângă sat (sau în sat), unde pe vremuri se făcea de pază, de strajă; ridicături de deal sau de munte, care văzute de departe par mai înalte’ (DENLR, s.v.): **creștetul capului** (*țeapa capului* pct. 955);

țeastă ‘craniu’: **bărbie**¹ (*țeasta bărbii* pct. 899);

țest ‘capac de lut ars’ (cf. Teaha 2005: 145–147): **creștetul capului** (*țestul capului* pct. 831, o metaforă arhaică sau un singular analogic?; în apropiere, în pct. 832: *țeastă; țeste*);

țintă, unde este vorba de o asociere cu ținta ca imagine (reprezentare de cercuri concentrice)⁹: **pupilă** (*ținta ochiului* pct. 868);

⁹ Am primit această sugestie de la doamna Dana-Mihaela Zamfir, cercetător științific la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” din București, căreia îi mulțumesc cu căldură, ca și pentru toate observațiile sale pertinente și foarte utile.

turloi 'jgheab; țeavă', derivat de la *țurlă*, variantă a lui *surlă* 'fluier' (cf. MDA, s.v. *țurlă*³): **fluierul piciorului**, tibia (*turloi/țârloi, țurloiul/țârloiul, țurloiul/țârloiul piciorului*, arie destul de compactă, care se întrepătrunde cu a lui *fluier*, în jumătatea sud-estică a dacoromânei), **gleznă**, sau, mai probabil, tibia (*turloi* pct. 700), la plural, **ouăle picioarelor** (*turloaie* pct. 885);

umăr, cu sensuri metaforice încă din latina dunăreană [în epoca imperială, lat. (*h*)*umerus* însemna și 'milieu d'un objet' și 'dos, croupe ou flanc (d'une montagne)'] (DELL, s.v. *umerus*): **umărul obrazului**, pomete (*umăr*, general răspândit, și la pluralele *umeri, umere*, precum și în compusele *umărul obrazului, umăr de obraz, umăr la obraz/obraji, umerii feței, umerele obrazului* etc.), **podul palmei** (*umărul palmei*, cu apariții sporadice în nordul Olteniei: pct. 907, 908, sudul Munteniei: pct. 827, *umărul mâinii* pct. 793, 814);

undrea, prin referire probabilă la claviculă, 'fiecare dintre cele două oase anterioare ale centurii scapulare, care (la mamifere) se articulează cu sternul și cu omoplatul' (MDA, s.v.): **omoplat** (*undreaua gâtului* pct. 748, 766, *undreaua mâinii* pct. 680, cf. *umăru cu undreaua gâtului* pct. 817), cf. *supra, andrea*;

vână, prin extensie: **gleznă** (*vâna gleznii* pct. 980, *vână, vâna piciorului* pct. 764);

vârf 'parte superioară, extremitate' (uneori de formă rotunjită): **creștetul capului** (*vârful capului* formează o arie destul de întinsă și de compactă în nord-vestul Munteniei, dar și în Dobrogea), **rotulă** (la genunchi) (*vîru genunchiului* pct. 945);

vrană 'gaură rotundă sau dreptunghiulară făcută la butoaiile înfundate, pentru a putea introduce sau scoate vinul, murăturile etc.; parte a morii prin care curge făina': **nară** (*vrană, vrana nasului* pct. 787);

zgârvă 'coajă de dovleac': **țeastă** (*zgârva capului; zgârve de cap* pct. 683).

8.2. Extensii la om ale denumirilor unor părți ale corpului animalelor. Aceste extensii reprezintă cazuri de metaforă frecvente, cu o mare vechime, de vreme ce anatomia animală a fost mai la îndemâna cunoașterii umane încă din cele mai vechi timpuri: **but** → coapsă; **câi** → umărul obrazului; **chișiță** → gleznă, ouăle piciorului; **cioc** → bărbie¹; **cocoș** → mărul lui Adam; **creastă** → creștetul capului; **ghioc** → țeastă; **icră** → pulpa piciorului, coapsă (de fapt mușchii de la aceste părți ale piciorului); **iepure** → furca pieptului; **labă** → palmă; **moț** → vârful limbii; **pinteni** → ouăle picioarelor; **spată** → coapsă; **șold** → omoplat. Unele din cele enumerate pot fi considerate metafore „de gradul al doilea”, precum *cocoș* 'pasăre' → 'obiect care seamănă cu cocoșul' →

‘mărul lui Adam’, *iepure* ‘animal’ → ‘carne (de porc) aducând cu forma iepurelui’ → ‘furca pieptului’ și *pinteni* ‘obiect de metal atașat la cizmele călărețului, cu care acesta îndeamnă calul la mers’¹⁰ → ‘formațiune cornoasă; gheară atrofiată, protuberanță carnoasă (la păsări și animale)’ → ‘ouăle picioarelor’. S-ar putea ca acest mecanism, „în două trepte”, să fi funcționat și în alte cazuri, dar într-un mod mai puțin evident.

8.3. Extensii ale denumirilor altor părți ale corpului uman. Cu un conținut expresiv mai redus, dar îndeplinind condiția de existență a metaforelor, pot fi amintite: *bucă* → coapsă; *cap* → bărbie¹, furca pieptului; *coapsă* → țeastă, omoplat; *față* → palmă, podul palmei; *ficați* → plămâni (cf. Cazacu 1941); *frunte* → rotulă (la genunchi); *gleznuțe* → ouăle picioarelor; *limboi* → omușor; *lingurea* → furca pieptului; *lingurică* → furca pieptului; *maț* → esofag; *mățuleț* → omușor; *omoplat* → umărul obrazului?; *pielică* → peritoneu; *pleoapă* → rotulă (la genunchi); *pulpă* → pleoapă (de fapt, globul ocular); *țeastă* → bărbie¹; *umăr* → podul palmei; *vână* → gleznă. Între acestea, *gleznuțe*, *limboi* și *mățuleț* ocupă un loc aparte, pentru că, de fapt, ele sunt derivate de la numele altor părți ale corpului, deci nu e vorba de o lărgire a semantismului cuvintelor de bază.

Câteva nume metaforice, și anume *limburuș*, *omuleț*, *omușor*, *ou* și *oușor* – care sunt, deopotrivă, denumiri ale uvulei și ale mărului lui Adam – necesită, de asemenea, o discuție. De obicei, cele două denumiri nu se folosesc simultan pentru ambele organe în vorbirea dintr-o localitate, deși este atestată și această situație de dublă folosire (în pct. 778, de exemplu). Este posibil ca, în aceste cazuri, fiecare termen în parte să fi constituit, inițial, doar numele unuia dintre cele două organe (probabil al uvulei), iar ulterior metafora să se fi extins și la mărul lui Adam. În cazul lui *scăfârlie*, derivat de la *scafă* ‘cupă’, pare probabil ca termenul să se fi folosit independent pentru țeastă și pentru rotulă (la genunchi), dar nu se exclude posibilitatea ca el să fi reprezentat, mai întâi, exclusiv, un nume al craniului, de unde să se fi utilizat, analogic, pentru rotulă.

8.4. False metafore

În unele cazuri, denumirile anatomice oferite ca răspunsuri de subiecții vorbitori, deși au caracter expresiv și posedă trăsături specifice metaforei, reprezintă, de fapt, false metafore.

În această categorie intră, pe de o parte, cazurile de sinecdocă, precum *spate* (< lat. *spathae*, pluralul lui *spatha*), pentru omoplat, o sinecdocă

¹⁰ Acest sens ar putea fi, în română, ulterior celui din anatomia animală, dată fiind legătura etimonului slav cu ideea de ‘călcâi’ (cf. MDA, CDER, DEX, s.v. *pinteni*).

totus pro parte (spate pct. 766, 874), iar pe de altă parte, mai mulți termeni, pe care i-am numit *metafore „prin ricoșeu”*. Este vorba de metafore produse uneori spontan, dar voit, alteori doar involuntar, prin asocieri formale între anumite cuvinte, dintre care unele pătrunse recent în uz și insuficient asimilate, ori ca urmare a unor accidente fonetice (în special metateza). În consecință, se ajunge la forme omonime cu alte cuvinte, la substituiri ale termenilor proprii, generate de confuzii lexicale bazate pe asemănări fonetice cu neologisme (mai rar cu elemente lexicale vechi) pe care vorbitorii de grai le-au auzit, dar nu le cunosc sfera corectă de aplicație. Ele pot fi recunoscute prin dificultatea de a găsi, în cazul lor, semele comune sau așa-numitul *tertium comparationis*.

Am inclus printre metaforele „prin ricoșeu” următoarele exemple identificate în graiurile sudice:

arbor<e>, provenit, prin etimologie populară, din *armur* (*armor*), formație analogică de la forma de plural a lui *arm* ‘(la animale) parte a picioarelor dintre genunchi și pulpă; (reg.) șold (sau picior de dinapoi) al mielului; (în.v., la om) coapsă’ (cf. Teaha 2005: 11–14), prezent și acesta în Oltenia cu același sens: **coapsă** (*arborul piciorului* pct. 908);

bobină lit. ‘ghem; mosor’ (cf. MDA, s.v.); sensul tehnic din limba română literară nu are legătură cu folosirea dialectală a cuvântului ca răspuns la întrebarea pentru ‘pupilă’ – *bobină* fiind în acest context un derivat diminutival spontan de la *bob/boabă*, cf. *supra*, *bobuleț*: **pupilă** (*bobina ochiului* pct. 703);

butuc lit. ‘buștean; bucată groasă de lemn’ (cf. MDA, s.v.), cf. *supra*, *but* și *arbore*: **coapsă** (*butucul piciorului* pct. 758);

capsă lit. ‘dispozitiv de metal [de formă rotundă – n.n.] folosit la încheierea unor obiecte de îmbrăcăminte; mic căpăcel’ (cf. MDA, s.v.), dar ar putea fi vorba, în realitate, de o formă alterată a lui *coapsă*, pe care subiectul vorbitor să-l fi avut în minte, ca parte superioară a piciorului, la capătul căreia se află genunchiul: **rotulă** (la genunchi) (*capsă* pct. 737);

clapă, lit. ‘capac’, ar putea fi rezultatul mai multor fenomene fonetice care să fi alterat formele primare *pleoapă* și *plapă*: **pleoapă** [*clapă* pct. 713, 735, 872 (și *cloapă*), *clapa* pct. 704, 719, 863, *clapa ochiului* pct. 871 (și *clapă*), 877, 882 (și *clapă la ochi*), 898, cf. *clupă* pct. 723, *cleupă* pct. 716], **rotulă** (la genunchi) (*clapă* pct. 875, *clapa genunchiului* pct. 755, cf. *supra*, *pleoapă* ‘rotulă’);

coșciug lit. ‘sicriu’, care poate fi, în realitate, rezultatul unei asocieri formale și al unei „amplificări” (bazate pe identitatea segmentului fonetic inițial) a lui *coș* – asocierea semantică dintre ‘stern’ și ‘sicriu’ fiind mai puțin probabilă: **furca pieptului**, stern, de fapt, torace (*coșșug*, *coșșugu pieptului* pct. 835);

globulă lit. ‘corp mic de formă sferică’, posibilă „deraiere” lexicală de la *glob* (ocular): **albul ochiului**, sclerotică (*globulă albă* pct. 969);

muc(u)șor, aparent un diminutiv de la *muc*, dar probabil o asociere formală dintre acesta și *omușor*, după cum pare să dovedească forma de plural, cf. *supra*, s.v.: **omușor**, uvulă (*mucșor*; *mucșoare* pct. 894);

ouleț, deși pare un diminutiv de la *ou*, poate fi, de fapt, rezultatul unei confuzii cu *omuleț* (v. *supra*), datorită apropierii fonetice foarte mari: **omușor**, uvulă (*ouleț* pct. 756); totuși, cf. *supra*, *ou* ‘uvulă’;

oușor poate fi considerat și el (cf. *ouleț*) un fals diminutiv de la *ou*, având, în realitate, legătură cu *omușor* (v. *supra*), față de care diferențierea formală este minimă: **omușor**, uvulă (*oușor*, care formează microarie în nord-vestul Munteniei, nord-estul Olteniei, sudul Transilvaniei, dar este întâlnit și în puncte izolate din estul Munteniei și din Dobrogea, *oușorul gâtului* pct. 689, 707, 836), **mărul lui Adam** (*oușor*, din Muntenia până în nordul Moldovei, *oușorul* pct. 840, *oușorul gâtului*, în zonele deja indicate pentru substantivul-centru, *oușorul lui Adam* pct. 708, *oușorul beregății* pct. 819, *oușorul de pe beregată* pct. 904, *oușorul gâtărezii* pct. 872); totuși, cf., și în acest caz, *supra*, *ou* ‘uvulă’ și ‘mărul lui Adam’, care sugerează că procesul de desemnare prin diminutiv a avut ca punct de plecare baza *ou*, nu baza *omușor*, respectiv *omuleț* (cel puțin nu direct);

pilulă lit. ‘mic preparat medicamentos de formă circulară’: **pupilă** (*pilulă*; *pilule* pct. 883, un nou caz de „deraiere” lexicală, mai ales că bătrânii spuneau *lumină*);

placă lit. ‘disc’ (CDER, s.v.): **pupilă** (*placă* pct. 942, formă provenită, probabil, prin disimilare de la *plapă*, atestat în vecinătate, în pct. 943, 965); **rotulă** (la genunchi) (*placă* pct. 716, 860, 892, *placa genunchiului* pct. 725, prin metateză de la *clapă*, cf. *supra*);

ruletă lit. ‘instrument folosit pentru măsurarea lungimilor și distanțelor [...], care se strânge, prin rulare, într-o *casetă cilindrică*...’ [subl. n.] (DEX, s.v.) sau ‘mic instrument format dintr-o rotiță de metal dințată, care se folosește la desenarea tiparelor de stofă, la tăierea aluatului etc.’ (MDA, s.v.), unde este vorba, mai degrabă, de confuzia dintre două neologisme (*rotulă* și *ruletă*), explicabilă prin asemănarea fonetică dintre ele și printr-o metateză în interiorul celui dintâi, însoțită de înlocuirea lui *o* prin *e*: **rotulă** (la genunchi) (*ruletă* pct. 708);

scăzământ, lit. ‘reducere; micșorare’ și ‘rezultat al reducerii’ (cf. MDA, s.v.), numește locul unde palma „scade”, adică se adâncește, devine concavă – putând fi considerat o metonimie, dacă nu o metaforă [Abstract] pentru [Concret]: **podul palmei**, (*scăzământul palmei* pct. 772, *scăzământul mâinii* pct. 776);

turelă lit. 'locaș blindat (în formă de cupolă)' (DEX, s.v.), pentru care poate fi vorba, ca și în cazul lui *ruletă*, cu același sens anatomic, de o metateză și de înlocuirea unui sunet în neologicul *rotulă*: **rotulă** (la genunchi) (*turela la genunche* pct. 950).

Cazuri particulare, metaforice doar pentru observatorul extern nevizat (nelingvist), sunt denumirile *flămând/flămânzi* și *plăpând/plăpânzi* ale plămânilor, distribuite în felul următor pe o arie destul de mare din Teleorman și Dâmbovița: *flămând*; *flămânzi* pct. 744, 775, 776, 820, *flămânzii* pct. 790, *plăpând*; *plăpânzi* pct. 729. Este vorba, de fapt, de asocieri fonetice asemănătoare cu cele care generează etimologii populare. Practic, de la *plămân* se ajunge la forma *plăpând* prin substituția labialei din poziție medială, iar la forma *flămând*, prin înlocuirea labialei de la inițială cu o labiodentală, fenomen urmat, în ambele cazuri de „înmugurirea”/diferențierea sonantei finale: $n > nd$ (cf. fenomenul invers în *căscăund*, de la *căscăund* 'gură-cască, nătăflet, zăpăcit', < lat. *cascabundus, DLRM, s.v., cf. MDA, s.v.).

O altă categorie de nume anatomiche expresive, dar greu de încadrat printre metafore, sunt cele care au rezultat din conversiunea adjectivelor care exprimau o anumită trăsătură evidentă a acelor părți ale corpului. Unele se întâlnesc și în graiurile munteneste:

alb: **albul ochiului**, sclerotică (*albul ochiului*, *albul de la ochi*, *albul din ochi*, *albul la ochi*, *ăl alb de la/din ochi*, preferate în Muntenia, sudul și centrul Transilvaniei, dar și în Banat și nordul Moldovei), cf. *supra*, *bălan*;

lat, cf. '(s.n.) partea plană a unui obiect; (s.n.) lățimea sabiei; (s.m.) lățimea unei țesături' (CDER, s.v.): **podul palmei** (*latul mâinii* pct. 815);

rotund(ă), cf. *moalele capului* (= partea moale a capului) și *gol, sec, uscat*, toate cu sensul de 'craniu' (v. Iordan 1940): **rotulă** (la genunchi) (*rotunda genunchiului* pct. 959, cf. *rotou genunchiului* pct. 778, unde ar putea fi vorba de o contaminare între *roată* și *ou*).

9. Concluzii

9.1. Metaforele anatomiche reprezintă, în cea mai mare parte, forme de catacreză, așadar sunt metafore „tocite”, a căror valoare expresivă nu mai este resimțită ca atare de vorbitori, dar printre ele se află destul de multe creații ad-hoc, cu o mare încărcătură stilistică. Toate sunt metafore nominale implicite. Cele mai multe dintre ele aparțin categoriei „inanimat pentru animat” (precum: *băierile inimii*, *fluierul piciorului*, *nodul gâtului*, *oul piciorului*, unde determinantul are, de obicei, rolul de localizare, caracter metaforic având, de fapt, numai centrul de grup; în cazul altora, precum *mărul lui Adam*, *raza luminii*, întregul compus reprezintă o me-

taforă). Se întâlnesc și metafore „animat pentru animat” (*omișor, omuleț, omușor*, pentru uvulă, *fetiță, fluture*, pentru pupilă, *broască, icre*, pentru mușchi etc.). Ambele subtipuri se încadrează în tipul mai larg [Concret] pentru [Concret] (DSL, s.v. *metaforă*, v. și Dragomirescu 1995, s.v. *metaforă*). Mult mai rare sunt metaforele anatomice [Abstract] pentru [Concret], precum *adusătură*, pentru gleznă.

Unele denumiri anatomice metaforice pot fi interpretate ca metonimii, iar altele, ca sinecdocce, dar am indicat doar un exemplu de sinecdocă, dată fiind distincția mai clară dintre aceasta și metaforă. Totuși, în interpretarea pe care am dat-o în lucrarea de față metaforei, aceasta înglobează toate cele trei categorii de tropi.

Un număr mai mare de denumiri metaforice sinonime se întâlnesc, de obicei, la părți ale corpului de dimensiuni mai mici, ale căror forme și funcții stimulează imaginația, cum se întâmplă pentru: pupilă, umărul obrazului, uvulă, mărul lui Adam, podul palmei, rotulă, ouăle picioarelor ș.a. Merită remarcate, ca bogăție a metaforelor: țeasta (din cele 70 de nume în dacoromână, din care peste 50 expresive – v. Saramandu 2008 –, aproximativ 13 apar numai în subdialectul muntean), pupila (aproximativ 14 denumiri metaforice numai în subdialectul muntean), uvula (aproximativ 18 cu aceeași limitare dialectală), mărul lui Adam (aproximativ 10) și rotula genunchiului (peste 35 de denumiri doar în graiurile muntenești). Pe de altă parte, pentru unele părți ale corpului omenesc, atlasele dialectale și dicționarele nu înregistrează sinonime metaforice.

Dintre cele peste 170 de metafore anatomice identificate pe hărțile ALRR. *Sinteză* și, implicit, ale NALR Olt. și ALRR Munt.–Dobr., cinci ocupă un loc privilegiat, în sensul că sunt folosite pentru câte patru părți anatomice diferite. Este vorba de: *melc, nod, omușor, ou* și *oușor*. Urmează: *broască, capac, clapă* și *înghițitoare* (4), întâlnite ca nume a câte trei părți ale corpului; *boboasă, bolboasă, bumb, cap, cămașă, chișiță, coapsă, coroană, coș, doască, duriță, față, gogoasă, gogon, icră, încheietură, limburuș, măr, mârgea, merișor, omișor, omuleț, pop, prapur, scăfârlie, spată, tupsie, tuturigă, țâmburuș, umăr* și *vârf* (31), pentru câte două noțiuni anatomice, iar restul, denumind o singură parte a corpului.

Ca răspândire, se observă că denumirile metaforice nu au același statut, fiindcă unele reprezintă cazuri de hapax, în vreme ce altele au cel puțin câteva atestări locale, iar multe formează microarii sau se integrează unor arii de mare întindere, care depășesc limitele subdialectului muntean. Metaforele individuale (cel puțin așa putem să le considerăm, pentru că sunt date doar de informatorul dintr-un punct de anchetă) apar în număr destul de mare, iar în unele cazuri probabil că sunt construite pe loc și se datorează spontaneității și creativității subiectului anchetat. Ine-

galitatea există și dacă ne referim la valoarea expresivă a termenilor selectați: pot fi comparate, în acest sens, *încheietură*, *înghițitoare*, *gemănare*, *vârf*, pe de o parte, cu *bumburuș*, *fetiță*, *omuleț*, *pinteni*, *rotiță* etc., pe de altă parte. Iată câteva exemple cu mare valoare expresivă: *bobită*, *bobuleț*, *bumburuș*, *fetița ochiului*, *raza luminii*, *ținta ochiului* ‘pupilă’¹¹; *broască* ‘pulpa piciorului’; *butuc* ‘coapsă’; *capsă*, *chitia genunchiului*, *para*, *pălăria genunchiului*, *rublă* ‘rotulă’; *cățea* ‘bărbie’¹; *giutcă* ‘țeastă’; *ouleț*, *pârnuș*, *popic*, *țâfnă* ‘omușor’; *prigorii* ‘amigdale’; *tampon* ‘podul palmei’; *țeapa capului* ‘creștetul capului’ etc.

În unele cazuri este vorba de metafore „prin ricoșeu”, rezultate întâmplător în urma unor fenomene fonetice, însoțite uneori de asocieri mentale cu alte obiecte. Alteori, suntem în fața unor simple confuzii făcute de subiecții vorbitori [v. *andrea* → furca pieptului (de fapt, claviculă), *bolboasă* și *pulpă* → pleoapă (de fapt, globul ocular), *călcâi* → gleznă etc.].

Metaforele pot să coexiste în același idiolect sau măcar în vorbirea aceleiași comunități restrânse, cum ne arată exemplele referitoare la ‘pupilă’, extrase din graiurile muntenesti propriu-zise: *bobuleț* și *lumină* pct. 700, *bobina ochiului* și *negreala ochiului* pct. 703, *luminiță* și *lumină* pct. 715, *luminița ochiului* și *lumină* pct. 716, *bobită sau lumină* pct. 731, *luminița ochiului* și *lumina ochiului* pct. 766, 860, *lumina ochiului* și *negreața ochiului* pct. 777, *negreață sau fluturili ochiului* pct. 785, *negureață*, *lumină* și *luminiță* pct. 794, *lumină* și *fluture* pct. 804, *negreață* și *lumină* pct. 810, *lumină* și *fetiță* pct. 844, *feciorică* și *luminiță* pct. 866, *pilulă* și *lumină* pct. 883. În unele localități se folosesc două nume metaforice înrudite pentru sclerotică: *albeală* și *albeață* (pct. 764), *albeață* și *albitură* (pct. 805), *albeta* și *albuș* (pct. 985) etc.

9.2. În ceea ce privește distribuția numelor metaforice, putem deosebi următoarele categorii de fapte.

9.2.1. Denumiri metaforice care apar exclusiv în graiurile sudice

9.2.1.1. Din Muntenia: **creștetul capului:** *capac*, *fund*, *moalea capului*, *tipsie*, *țest*; **țeastă:** *capac*, *dihorniță*, *scorfă*, *tipsie*; **pupilă:** *bobită/bobuleț/bobină*, *feciorică*, *pilulă*, *țintă*; **umărul obrazului:** *omușoare de obraz*, *pop*; **nară:** *vrană*; **omușor:** *limboi*, *melc*, *momic*, *pârnuș*, *țâfnă*; **vârful limbii:** *moț*, *spic*; **bărbie**¹: *capul bărbii*, *măselariță*, *țeasta bărbii*; **amigdale:** *omușoare*, *prigorii*; **furca pieptului:** *andrea*, *băierile inimii* ‘coaste’, *coșciug*, *lingurea*; **șira spinării:** *jgheab*;

¹¹ V. Bechet 2010, pentru o discuție mai amplă privitoare la răspândirea acestor tipuri metaforice.

peritoneu: *păienjeneală, pieleță, pojghiță*; **podul palmei:** *scăzământ, tampon*; **rotulă:** *bilă, capsă, coroană, dulie, frunte, para, pălărie, rondea, rotou genunchiului, taier, târș*; **coapsă:** *butuc, icre, spată*; **gleznă:** *călcâi, melc, țurloi*; **ouăle picioarelor:** *chișițe, gleznuță, piteni*.

9.2.1.2. Din Oltenia: **creștetul capului:** *cer, țeapă*; **țeastă:** *coapsa capului, coroană, giutcă*; **pupilă:** *boboloș, bumb*; **omușor:** *bumburuș (bumburuș, cf. bulburuș, burburuș, bumburuț, bumburuțu gurii), limbariță*; **bărbie**¹: *cățeaua bărbii*; **amigdale:** *broaște, mărgele*; **mărul lui Adam:** *țâmburuș*; **rotulă:** *doască, pleoapă, rotogula piciorului, rostoghila genunchiului, tichie, totârlă, tuturigă, vârș*; **coapsă:** *arborul piciorului, buture (cf. ar. but), moină*; **gleznă:** *adusătură*; **ouăle picioarelor:** *tuturigi, țurloaie*.

9.2.1.3. Din Dobrogea: **pulpă:** *broască*; **ouăle picioarelor:** *melc, țurloaie*.

9.2.1.4. Din Muntenia și Dobrogea: **creștetul capului:** *vârș*; **mărul lui Adam:** *omușor*; **peritoneu:** *povoială, prapor*; **rotulă:** *gogonică*.

9.2.1.5. Din Muntenia și Oltenia: **țeastă:** *doască*; **pupilă:** *fluture*; **umărul obrazului:** *tâmplă*; **nas:** *pop*; **mărul lui Adam:** *limburuș*; **gleznă:** *labă*.

9.2.1.6. Din Muntenia și sudul Transilvaniei: **peritoneu:** *japiu*.

9.2.1.7. Din Muntenia, Oltenia, Dobrogea: **pupilă:** *fetiță*.

9.2.2. Denumiri metaforice care se întâlnesc și în alte varietăți dialectale românești

9.2.2.1. În majoritatea subdialectelor dacoromânei: **mărul lui Adam:** *nod*; **omoplat:** *spată*; **șira spinării:** *șiră/șir*; **podul palmei:** *pod, umăr*; **rotulă:** *ou/oușor*; **fluierul piciorului:** *fluier*; **gleznă:** *chișiță* (sporadic), *încheietură*; **ouăle picioarelor:** *noduri (nodeie), ouă (oușoare)*.

9.2.2.2. În două sau trei varietăți dialectale dacoromâne, printre care și subdialectul muntean¹²: **țeastă:** *cătrună* (D, Bas), *ghioc (ghioc, ghiocul capului, ghioci, ghiociul capului, ghioacă, ghioaca capului, ghioace, ghioacea capului)* (O, B, T), *scăfârlie* (B, T, M–Argeș), *troacă* (O, B, M), *zgârvă* (M, Mo); **pupilă:** *vedere* (O, M, B); **umărul obrazului:** *călcâi* (M, Mo); **omușor:** *omuleț* (M, D, Mo), *omușor/omișor* (M, D, prin excelență, Mo, Buc, T, izolat; cf. ar. *omu ațel hîclu*), *ou/oușor* (M, O, T), *popic* (Mo, M); **strungăreață:** *strungă* (nordul dacoromânei și nordul M; în D și sudul Mo: *strună*); **bărbie**²: *salbă* (Mo, M); **mărul lui Adam:** *cocoș* (T, M, ar.), *ou/oușor* (Mo, M); **furca pieptului:** *cruce* (Mo, M), *linguriță* (M, O, Mo,

¹² Am folosit aici următoarele abrevieri pentru regiunile istorice românești, care corespund varietăților teritoriale dacoromâne în care apar concordanțele avute în vedere: B – Banat, Bas – Basarabia, Buc – Bucovina, C – Crișana, D – Dobrogea, M – Muntenia, Mar – Maramureș, Mo – Moldova, O – Oltenia, T – Transilvania.

ir.), *șirul pieptului* (M, Mo); **omoplat**: *șoldul umărului/mâinii* (M, O, T); **vintre**: *gemănare* (B, O, cf. ar. *dzământatură*); **palmă**: *fața mâinii* (M, Mo); **rotulă**: *clapă* (M, Mo), *dură/durice/durigă/durilă/duriță* (M, O, T), *încheietură* (în jumătatea sudică a dacoromânei), *melc* (D, Mo), *târșă* (T, M); **fluierul piciorului**: *țurloi* (M, D, Mo, estul T); **pulpă**: *icră* (O, M, D, sudul Mo, mr.); **coapsă**: *arm* (O, B, Mar); **gleznă**: *înfășurătoare* (B, M); **ouăle picioarelor**: *merișor* (D, Bas, Mo).

9.2.2.3. Interesantă este și distribuția unor denumiri metaforice în subdialectul muntean și în dialectele sud-dunărene (cf. ALAR, ALDM, Frățilă 2002, 2011, 2012, 2016): **creștetul capului**: *creastă* (M și ar.); **pupilă**: *mărgea* (O, ar., mr.); **umărul obrazului**: *măr* (sud-vestul M, Buc și ar.); **mărul lui Adam**: *cocoș* (M, T, cf. ar. *cucoș/cucoașe*), *nod* (dr. și ar.); **furca pieptului**: *lingură* (M, ir.), *lingurică* (M, ar., mr.), *linguriță* (M, O, Mo, ir.); **rotulă**: *cheie* (M, ar.); **pulpă**: *icră* (O, M, D, mr.); **coapsă**: *arm*, *but* (O, ar., mr.); **gleznă**: *vână* (O, M, ar.); **ouăle picioarelor**: *încheieturi* (dr., cf. ar. *cleie*), *nod(uri)* (dr. și ar.), *ou(ă)* (dr. și ar.).

9.3. Aceste metafore, dintre care unele sunt foarte vechi, iar altele, foarte recente, unele, foarte răspândite, iar altele constituind, probabil, cazuri de hapax, ca rod al creativității individuale a subiecților vorbitori, își păstrează, în mare măsură, caracterul expresiv, în ciuda folosirii repetate, iar motivația apariției lor are legătură cu universul înconjurător și cu imaginația celor care le-au creat. Ele țin în primul rând de oralitate, de aceea apar rar sau deloc în textele vechi, dat fiind și specificul acestora (cf. Chivu 2011). Graiurile muntenești se integrează în peisajul general al aceleiași *forma mentis* românești și în ceea ce privește denumirile metaforice ale părților corpului omenesc, iar multe dintre metaforele consemnate pe hărțile atlaselor dialectale de azi și analizate în lucrarea de față erau cunoscute, probabil, și acum 500 de ani de boierul Neacșu din Câmpulung și de diaconul Coresi, contemporanul său.

BIBLIOGRAFIE

- Avram 1997 – Andrei Avram, *Contribuții etimologice*, Etymologica, București, Editura Univers Enciclopedic.
 Bechet 2010 – Florica Bechet, *Sur les noms roumains de la pupille*, în Iliescu, Danler, Siller-Runggaldier (ed.) 2010, p. 419–428.
 Bidu-Vrânceanu 2000 – Angela Bidu-Vrânceanu, *Lexic comun, lexic specializat*, București, Editura Universității din București.

- Bidu-Vrânceanu 2008 – Angela Bidu-Vrânceanu, *Câmpuri lexicale din limba română. Probleme teoretice și aplicații practice*, București, Editura Universității din București.
- Brâncuș 1962 – Grigore Brâncuș, *Graiul din Oltenia*, în „Limba română”, XI, 3, p. 248–260.
- Brâncuș 1991 – Grigore Brâncuș, *Istoria cuvintelor: unitate de limbă și cultură românească*, București, Editura Coresi.
- Burci 2017 – Iustina Burci, *Materializări toponimice ale Râului în sudul țării*, în Felecan, O. 2017, p. 544–559.
- Caragiu Marioțeanu et alii 1977 – Matilda, Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Cazacu 1941 – Boris Cazacu, *Les dénominations roumaines du foie et des poumons d'après l'ALR*, în „Bulletin linguistique”, IX, p. 83–95.
- Căprioară 2014 – Cosmin Căprioară, *Limba medicală populară românească*, Cluj-Napoca, Editura Mega.
- Chivu 2011 – Gheorghe Chivu, *Terminologia părților corpului în scrieri vechi românești*, în Felecan, O., Felecan, D. 2011, p. 147–158.
- Corniță 1995 – Georgeta Corniță, *Manual de stilistică*, Baia Mare, Editura Umbria.
- Coteanu et alii 1985 – Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrânceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul*, Ediție revizuită și adăugită, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Dragomirescu 1995 – Gh. N. Dragomirescu, *Dicționarul figurilor de stil. Terminologia fundamentală a analizei textului poetic*, București, Editura Științifică.
- Felecan, N. 2005a – Nicolae Felecan, *Terminologia corpului uman în limba română*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut.
- Felecan, N. 2005b – Nicolae Felecan, *Termenii corpului uman în perspectivă romanică*, în Micle, Lațiu 2005, p. 231–244.
- Felecan, O. 2017 – Oliviu Felecan (editor), *Numele și numirea. Actele Conferinței Internaționale de Onomastică. Ediția a IV-a: Sacred and profane în onomastics*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut.
- Felecan, O., Felecan, D. 2011 – Oliviu Felecan, Daiana Felecan (editori), *Confluențe lingvistice și filologice – Omagiu profesorului Nicolae Felecan la împlinirea a 70 de ani*, Cluj-Napoca, Editura Mega.
- Frățiță 2002 – Vasile Frățiță, *Terminologia corpului omenesc în istroromână*, în *Studii de toponimie și dialectologie*, Timișoara, Editura Excelsior Art, p. 211–312.
- Frățiță 2011 – Vasile Frățiță, *Câmpul semantic al lui gură în dialectul meglenoromân*, în „Limba română”, LX, 1, p. 59–68 [disponibil online pe site-ul www.diacronia.ro].
- Frățiță 2012 – Vasile Frățiță, *Terminologia corpului omenesc în meglenoromână. Capul*, în Mocanu, Loșonți, Beltechi 2012, p. 73–88 [disponibil online pe site-ul www.diacronia.ro].
- Frățiță 2016 – Vasile Frățiță, *Terminologia corpului omenesc în dialectul meglenoromân. Gâtul și trunchiul cu organele interne (III)*, în „Fonetică și dialectologie”, XXXV, p. 73–88 [disponibil online pe site-ul www.diacronia.ro].
- Iliescu, Danler, Siller-Runggaldier (ed.) 2010 – Maria Iliescu, Paul Danler, Heidi M. Siller-Runggaldier (ed.), *Actes du XXVe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, Innsbruck, 3–8 septembre 2007, Tome VI, Berlin, New York, Walter De Gruyter [<https://www.academia.edu/31856682>].
- Ionică 1984 – Ion Ionică, *Subdialectul muntean*, în Rusu 1984, p. 163–208.
- Iordan 1940 – Iorgu Iordan, *Les dénominations du crâne d'après l'Atlas linguistique roumain*, în „Bulletin linguistique”, VIII, p. 95–141.

- Lakoff, Johnson 1980 – George Lakoff, Mark Johnson, *Les métaphores dans la vie quotidienne*, Paris, Les Éditions de Minuit.
- Micle, Lațiu 2005 – Maria Micle, Vasile Lațiu (editori), *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, Timișoara, Editura Universității de Vest.
- Mocanu, Loșonți, Beltechi 2012 – Nicolae Mocanu, Dumitru Loșonți, Eugen Beltechi (editori), *Lucrările celui de-al XIV-lea Simpozion Internațional de Dialectologie*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, Scriptor.
- Morcov 2020 – Mihaela-Mariana Morcov, *Denumiri înregistrate cu sensul 'omușor' în graiurile dacoromâne, pe baza răspunsurilor cartografiate în ALRR*. Sintează, în „Fonetica și dialectologie”, XXXIX, p. 107–117.
- Nestorescu 2011 – Virgil Nestorescu, *Românii timoceni din Bulgaria. Glosar dialectal*, București, Editura Academiei Române.
- Petrișor 1994 – Marin Petrișor, *Structura dialectală a Olteniei*, Constanța, Tipografia Universității Ovidius.
- Rusu 1984 – Valeriu Rusu (coordonator), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.
- Saramandu 2008 – Nicolae Saramandu, *Denumiri pentru 'țeastă' în dacoromână (pe baza ALRR)*. Sintează, în „Fonetica și dialectologie”, XXVII, p. 45–67.
- Slave 1986 – Elena Slave, *Metaforele limbii române*, București, Tipografia Universității din București.
- Teaha 2005 – Teofil Teaha, *Cuvinte latinești moștenite în graiurile românești actuale*, Etymologica (16), București, Editura Academiei Române.
- Vătășescu 1997 – Cătălina Vătășescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparație cu româna*, Institutul Român de Tracologie, Bibliotheca Thracologica, XIX, București.
- Vintilă-Rădulescu 1999 – Ioana Vintilă-Rădulescu, *Terminologia și problemele ei actuale*, Conferințele Academiei Române, Ciclul „Limba română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor”, București, Editura Academiei Române.

SIGLE

- ALAR – Nicolae Saramandu, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, Vol. I, editor: Manuela Nevaci, București, Editura Academiei Române, 2014.
- ALDM – Petar Atanasov, *Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân*, Vol. I, București, Editura Academiei Române, 2002.
- ALR I/I – *Atlasul lingvistic român*, Partea I, de Sever Pop, Vol. I. *Părțile corpului omenesc și boalele lui*, Cluj, Muzeul Limbei Române, 1938.
- ALR II/I – *Atlasul lingvistic român*, Partea II, de Emil Petrovici, Vol. I. A. *Corpul omenesc, boale (și termeni înrudiți)*. B. *Familia, nașterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători*. C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*, Sibiu-Leipzig, Muzeul Limbei Române – Otto Harrassowitz, 1940.
- ALRR Munt.–Dobr. – Academia Română, Institutul de Fonetica și Dialectologie „Alexandru Rosetti”, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, Vol. I, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei Române, 1996.
- ALRR. Sintează – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sintează*, coordonator: Nicolae Saramandu, vol. I, colectiv redacțional: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela-Mariana Morcov,

- 2005; vol. II, colectiv redacțional: Verginica Barbu Mititelu, Mihaela-Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir, 2012, București, Editura Academiei Române.
- CDDE – I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, București, Librăria Socec, Atelierele grafice, 1907–1914.
- CDER – Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I. O., 2007.
- DA/DLR – Academia Română, *Dicționarul limbii române*, vol. I–XIX, București, Editura Academiei Române, 2010.
- DDA – Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic/ Dictionnaire aroumain (macédo-roumain), général et étymologique*, ediție anastatică, editori: Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, București, Editura Academiei Române, 2013 [1963].
- DELL – Alfred Ernout, Antoine Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, ediția a IV-a, Paris, Klincksieck, 2011.
- DENLR – Gheorghe Bolocan, Elena Șodolescu-Silvestru, Iustina Burci, Ion Toma, *Dicționarul entopic al limbii române*, Craiova, Editura Universitaria, vol. I (A–M), 2009; vol. II (N–Z), 2010.
- DEX – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a doua, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
- DGDS – Maria Marin (coordonator), *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, București, Editura Academiei Române, vol. I. Literele A–C, 2009; vol. II. Literele D–O, 2010; vol. III. Literele P–Z, 2011.
- DLRM – Academia Română, Institutul de Lingvistică din București, *Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei, 1958.
- DSL – Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2001.
- GDLR – Gheorghe Guțu, *Dicționar latin-român*, ediția a doua îmbunătățită și adăugită, București, Editura Științifică, 1969.
- GDM – Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Glosar dialectal. Muntenia*, București, Editura Academiei Române, 1999.
- GDNB – Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei. Studiu lingvistic. Texte dialectale și glosar*, București, Editura Academiei Române, 2006.
- GDO – *Glosar dialectal. Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu și Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1967.
- MALGI – Radu Flora, *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne*, București, Editura Academiei Române, 2003.
- MDA – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Micul dicționar academic*, ediția a doua, vol. I–II, București, Editura Univers Enciclopedic, 2010.
- NALR Olt. – Academia Română, *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, vol. I, întocmit, sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, 1967; vol. V, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, 1984, București, Editura Academiei.

SDLR – August. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, București, Institutu de Arte Grafice „Presa Bună”.

TILR – Acad. Marius Sala, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coordonatori), *Istoria limbii române*, Vol. I, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2018.

RESURSE ELECTRONICE

<http://atilf.atilf.fr> – *Trésor de la langue française informatisé* (TLFi)

www.dexonline.ro

www.diacronia.ro

www.lexilogos.com

NOMS MÉTAPHORIQUES DES PARTIES DU CORPS HUMAIN DANS LES PATOIS VALAQUES (DU SUD-EST DE LA ROUMANIE)

(Résumé)

Cette étude, basée surtout sur les atlas linguistiques régionaux roumains (*Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea, Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia et Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*), mais aussi sur les dictionnaires actuels de la langue roumaine, se propose d'identifier et d'analyser les mots populaires et régionaux des patois du sud du dialecte daco-roumain qui désignent les parties du corps humain et qui représentent, dans le même temps, le résultat d'un processus métaphorique, qui suppose nécessairement le transfert du nom d'un autre objet à ces parties du corps. Un regroupement de termes métaphoriques selon différents critères a également été réalisé. Il est facile à observer, ainsi, la façon dans laquelle l'imagination, l'affectivité et l'expressivité populaires agissent dans le domaine du vocabulaire anatomique.

Cuvinte-cheie: *metaforă, stilistică, lingvistică motivațională, anatomie populară, creativitate și spiritualitate populară, dialecte și graiuri românești.*

Mots-clés: *métaphore, stylistique, linguistique motivationnelle, anatomie populaire, créativité et spiritualité populaires, dialectes et patois roumains.*

Universitatea „Ovidius” din Constanța

Facultatea de Litere

ct.caprioara@yahoo.fr

ADRIAN CHIRCU¹

**ÎN DETALIU DESPRE ADVERBUL
(A)MĂNUNT. OBSERVAȚII ASUPRA
HĂRȚII 1333 (...CU DE-AMĂNUNTUL...)
DIN ALR SERIE NOUĂ, VOL. V**

1. Preliminarii

În ciuda realizării unor ample lucrări dialectale (tratate, compendii, atlase, monografii ori dicționare), până în prezent, studierea adverbilor și a locuțiunilor adverbiale în diatopie nu s-a bucurat, în cercetarea lingvistică românească, de o atenție specială, probabil considerându-se că simpla lor menționare este suficientă (TDR 1984) și că această parte de vorbire nu ridică probleme interpretative.

În ultima vreme însă, această tratare superficială a fost oarecum depășită, făcându-se pași însemnați în cercetarea adverbilor prezente la nivel dialectal, rezultatele interpretărilor fiind rodnice în perspectivă cantitativă și destul de concludente din punct de vedere analitic (Chircu 2006, 2013, 2021, 2022), mai ales dacă raportarea se face la fapte de limbă prezente în textele românești vechi, iar informațiile sunt relaționate cu cele semnificate în alte limbi, înrudite sau nu cu româna.

2. Repere etimologice și lexico-semantice

2.1. Ținând cont de aceste prime repere, ne propunem să discutăm pe marginea adverbului *(a)mănunt/(a)mărunt* (la origine adjectiv) și a locuțiunilor adverbiale în alcătuirea cărora a fost implicat, unități frazeologice care au fost înregistrate în hărțile ALR II, serie nouă, vol. V, și care, uneori, reprezintă mărturia ale conservării unor vechi stadii de limbă, la nivel dialectal.

2.2. Înainte însă de a ne apleca asupra hărții în discuție, considerăm că este necesar să ne referim la situația din latină, limbă din care cuvântul

¹ „Acest studiu a fost sprijinit prin proiectul FWF (Austrian Science Fund/P 30751-G30), derulat, între 2018–2022, la Karl-Franzens-Universität Graz/Universitatea din Graz (Austria), coordonat de Prof. univ. dr. Martin Hummel”.

discutat în rândurile de față s-a transmis românei și altor idiomuri române.

La baza cuvântului românesc se află lat. MINUTUS, participiul perfect al verbului MINUO, -ERE, folosit și adjectival, care avea mai multe înțelesuri: 1. mic, mititel: *litterae minutae* 'litere mici', *minuta navis* 'o bărcuță, o barcă mică'; 2. minuțios: *minutioris est curae* 'cere o cercetare mai minuțioasă'; 3. mărunț, neînsemnat, de valoare mică: *minuti imperatores* 'generali de o mică valoare', *minuti philosophi* 'filosofi mărunți', *minuta plebs* 'poporul de jos'; 4. (despre felul de exprimare) tăiat, scurt sau simplu: *minuta et versiculorum similia* 'expresii tăiate și asemănătoare unor versuri', *minuta subtilitas* 'subtilitate simplă' (DL-R, s.v.).

2.3. Așa cum am anticipat, lat. MINUTUS are descendenți în majoritatea limbilor române, după cum lasă să se întrevadă Wilhelm Meyer-Lübke în dicționarul său: rom. *mărunt*, it. *minuto*, puschl. *munuda*, log. *minudu*, engad. *mnüid*, friul. *minut*, fr. *menu*, prov. *menut*, cat. *menut*, sp. *menudo*, port. *miudo*, wall. *manowe* (REW 5600).

Cât despre principalele lucrări lexicografice românești, acestea concordă toate în privința etimologiei cuvântului în chestiune (Cihac, s.v.; DLR, s.v.; DER, s.v.; CDDE, s.v., MDA, s.v.; PEW, s.v.; TDGR, s.v.), de unde rezultă că, etimologic, nu e un cuvânt problematic, dar cunoaște variante formale explicabile evolutiv (prin fonetică istorică): *mănunt* (învechit și popular), *mânunt* (învechit), *menunt* (regional), *morunt* (regional). Aceste forme confirmă ipoteza evolutivă propusă de Densusianu, și anume: lat. MINUTUM > **menut*² > **menunt*³ > *merunt > *mărunt*, „c'est-à-dire e a passé à *ă* après que *n* eut cédé la place à *r*” (Densusianu 1997: 398).

2.4. Dată fiind vechimea sa, *mărunt* cunoaște în română și o bogată familie lexicală: *a mărunta*, *a mărunți*, *măruntac* '(cam) mărunt', *măruntai/măruntaie*, *mărunțel*, *mărunțare*, *mărunțire*, *mărunțitoare*, *mărunțea*, *a mărunțeli/a mânânțăla*, *mărunțică*, *mărunțime* 'mulțime de ființe de vârstă fragedă; lucru fără valoare', *mărunțiș*, *a mărunțișă* 'a mărunți', *mărunțișar* 'vânzător de mărunțișuri', *mărunțit*, *mărunțoi* 'mărunt', *mărunțușă* 'a mărunți', *mărunțuș* 'pădurice; fleacuri; (adv.) cu bucata', *mărunțușar* 'vânzător de mărunțișuri' (MDA, s.v., DLR, s.v.), *mărunța*, *mărunțui*, *a mărunțăia* (Croitoru, Croitoru Gl.P, p. 166).

2.5. În aceeași familie ar trebui integrat și un compus al lui *mănunt/mărunt*, respectiv *amănunt* (*a* + *mănunt*), care a dezvoltat o familie lexicală paralelă, ai cărei membri pot fi încadrați în familia etimologică (mai largă) a acestui cuvânt compus: *amănunțeală*, *a amănunți* 'a mărunți', *amănun-*

² A se raporta forma propusă de către Densusianu la derivatul diminutival din exemplul (31), respectiv *mănușel*.

³ Vezi *infra* exemplele (32–33) și § 3.2.

țime, *amănușire* 'mărunțire, afânare a pământului; arătare în detalii', *amănușit* 'afânat; detaliat', *amănușitor* 'ușor de sfărâmat, de afânat'.

În cursul timpului, cele două cuvinte s-au specializat, *mărunt* rămânând în bună măsură adjectiv (mai rar adverb: *Plouă mărunt*), iar *amănușit*, substantiv sau constituent al unei locuțiuni adverbiale. În limba veche însă, aceste unități lexicale aveau în varii contexte și valoare adverbială, ceea ce le apropie funcțional de situațiile în care sunt integrate în structura unor locuțiuni. Această particularitate morfosintactică poate fi urmărită în textele din epoca română veche.

3. Perspectiva diacronică

3.1. Astfel, în veacul al XVI-lea, am întâlnit următoarele ocurențe, care sugerează că, la fel ca în limbile romanice occidentale⁴, descendentul lat. MINUTUS era întrebuințat adverbial și chiar făcea parte structura unor adverbe (compuse) sau din cea a unor locuțiuni adverbiale:

- (1) *ce acmu nu iaste a spune pre-amăruntul* (CPr.1566: 555);
- (2) *ca se se cearce de rrândul nunteei, e aceaia forte amăruntul se se cearce* (Prav.1581: 224r);
- (3) *foarte amăruntul a-ntreba* (Prav.1581: 216v);
- (4) *Și spuse pre-a-mărunt de acea boală iute* (CC².1581: 302);
- (5) *Însă le spune pre amăruntul și le arată pilda Domnul* (CC².1581: 396);
- (6) *să scriem pre măruntu cine grăiră bine* (FD.1592-604: 470v);
- (7) *și nu putem acmu pre mărunt să scriem* (FD.1592-604: 474r).

3.2. Exemplele de mai sus dovedesc că unitatea frazeologică investigată se caracteriza prin variație formală, atât a bazei locuționale (*mărunt/mărunt*), cât și a celorlalte elemente constitutive ale unității frazeologice. Faza primară se reflectă în exemple ca cele din pravila rito-rului Lucaci (2–3), unde este evident că *amăruntul*, deși transcris sudat de editor, reprezintă o structură *prepozițională* cu funcție adverbială (fiind, la fel ca adverbul, gradabilă); într-o fază mai avansată, *amărunt/amărunt*, devenind neanalizabil prin sudare, este inclus în noi grupuri prepoziționale (cum sunt cele de sub 1, 4 și 5).

Trebuie observat, în legătură cu formele ortografiate *pre mărunt* (6–7), că ele reprezintă cel mai probabil forme identice cu cele de sub 4 (*pre-amărunt*), în care „omisiunea” lui *a* este rezultatul oscilației, frecvente în manuscrisele vechi, în folosirea slovelor **ε** și **⚭**; în loc să se scrie

⁴ În franceză, de pildă: *Il pleut dru et menu*. 'Plouă mult și mărunt'.

прѣмърунт (= *pre-amărunt*, formă cu succesiunea *e-a* contrasă în diftong) s-a scris *премърунт*, transcris de editori *pre mărunt*.

3.3. În unele dintre exemplele excerptate din textele primului veac al scrisului românesc (*supra*), dar și în secolele ce vor urma (*infra*), se poate constata că avem o aglomerare prepozițională (22), specifică unităților adverbiale, care se explică prin „necesitatea marcării mai accentuate a unor diferențe între stare și mișcare. [...] În cazul adverbilor de mod, prepoziția întărește valoarea adverbului pe lângă care stă (*de asemenea, în adevăr, într-adins, pe furiș*). Faza inițială a fost cea fără prepoziție. În limba actuală, adeseori s-au generalizat în cazul acestor adverbe construcțiile compuse cu prepoziție, mai puternice, pe câtă vreme cele fără prepoziție se folosesc din ce în ce mai rar” (Ciobanu 1961: 65).

3.4. În cazul variantelor locuționale din limba veche și perpetuate (unele), după cum se va vedea, la nivel dialectal, avem a face cu un cumul de prepoziții diferite (în general, *pre + a*). În cazul acestuia, „pe lângă adverb, se adaugă fie prepoziții cu aceleași valori, dintre care prima întărește valoarea celei de-a doua, fie prepoziții cu valori diferite, dintre care prima modifică valoarea construcției adverbiale la care se adaugă” (Ciobanu 1961: 66). În partea finală a unora dintre aceste locuțiuni, se atașează formantul *-ul*, de proveniență nominală.

3.5. Parcurgerea textelor din secolul al XVII-lea ilustrează faptul că unitățile frazeologice adverbiale având ca bază locuțională cele două cuvinte amintite erau numeroase și cunoșteau o răspândire cvasigenerală:

- (8) *și să cerceteadze foarte pre-amănuntul această cale aleasă și deșchisă* (Prav.1632: 19);
- (9) *pre amăruntul să se cearce, ca să nu se tâmple rudenia nuntei a fi* (Prav.1640: 201);
- (10) *și pre amăruntul și vânările, plesnetele și alăutele și cântecele mirenești* (Prav.1640: 246);
- (11) *și cu amăruntul întreabă pre el* (Ev.1642: 506);
- (12) *ce toate a întreba pre amănunt se cade* (Ev.1642: 493);
- (13) *Iară Toma pre-amănuntul socoti și pipăi* (CazV.1643: 136v);
- (14) *n-au putut să arate la vedear, pre-amănuntul să spuie* (ȘT.1644: 85);
- (15) *le-au luatu seama pre amăruntul și foarte bine* (DNȚR.1656-1714: 158/II);
- (16) *și alte multe, după cum am înțales, întrebându-le pre amăruntul* (HI.1668-70: 152v);
- (17) *toate-i spuse pre amăruntul* (SVI.~1670: 26r);
- (18) *Că tu cerci de-amănuntul inema și zgăul* (DPV.1673: 61);
- (19) *Și așa povestiră de-amănunt cătră maică noastră toată patima* (DVS.1682-6: 153r);

- (20) *Deci, făcând aceasta svântul așa și sporind nainte, **cu de-amănuntul**, pre părți, spițele suitului, pururea i să arăta svântul* (DVS.1682-6: 420r);
- (21) *De-aș vrea să le tipăresc cu gândul **pre-amănunt** să vă le spui, treace preste limba omenească* (DVS.1682-6: 45r);
- (22) *au mârșu de au cercat aceaia treabă **prea de amăruntul*** (Cron.1689: 291/II);
- (23) *Și nu-i iaste puțință a scrie **pre amăruntul** faptele* (Cron.1689: 419/II);
- (24) *și atâta i-au tăiatu și i-au înecatu, câtu de s-are scrie **amănuntul** n-are mai eși jealea de la inema omului* (Cron.1689: 212/II);
- (25) *Și aceastea socoteaște să cunoști **pre amăruntul*** (Mărg.1691: 32r);
- (26) *că să cade să înțeleagem aceaste cuvinte foarte **prea amărunt*** (Mărg.1691: 61v);
- (27) *că, ispitind **cu amăruntul** întunearecul nopții, au purtat griji* (Mărg.1691: 119v);
- (28) *foarte **pre amănuntul** să ia aminte și să socotiască* (CD.1698: 46v);
- (29) *foarte cu toată nevoița și **cu amănuntul** să să socotiască* (CD.1698: 42v).

Din aceste exemple (8–29) se poate deduce că locuțiunile adverbiale sunt destul de frecvente în texte și că diversitatea formală a acestora este una însemnată. Dacă prepozițiile sunt întrebuințate în acord cu posibilitățile sistemului (*pre, cu, de, a*), ca număr de ocurențe rămâne dominantă baza locuțională *amănunt*, însoțită de un formant omonim cu articolul. Inedită întrucâtva (o singură ocurență) este locuțiunea *cu de-amănuntul* (20), în constituirea căreia sunt antrenate în fapt trei prepoziții (*cu + de + a-*), cea din urmă nemaifiind percepută ca autonomă.

În afara acestor locuțiuni, semnalăm prezența adverbilor autonome, care sunt destul de rare, fiind întrebuințate neprepozițional mai ales pe lângă verbe dintr-un anumit câmp semantic ('a fărâmița, a mărunți, a sfărâma, a toca, a tăia')

- (30) *De-acia, zdrobindu-i **mărunt**, împărți-i săracilor* (SVL.~1670: 267v);
- (31) *și le demică **mănușel** în oală* (DVT.1679-99: 128r);
- (32) *Ca vișălul tămâiei **mănunt** îi zdronică* (DPV.1673: 189);
- (33) *Și de-acia tot trupul tăiat cu cuțate, **mănunt**, ieși vitejeaște* (DVS.1682-6: 61v).

3.6. În secolul următor (al XVIII-lea), generalizarea acestor locuțiuni este evidentă, fiind întâlnită în aproape toate scrierile, chiar dacă numărul de ocurențe variază în funcție de tipul de text și de dimensiunea acestuia:

- (34) *carele din-ceput ale romanilor și foarte pe amăruntul scrie* (CIst.1700-50: 11r);
- (35) *carele cu deadinsul și pre amăruntul din-ceput să fie scris ale ei* (CIst.1700-50: 6r);
- (36) *precum de la alții vor fi auzit, nemaicercând cu amăruntul adevărul* (CIst.1700-50: 9r-9v);
- (37) *carii de-amăruntul cearcă zmințealile istoricilor* (CLM.1700-50: 7v);
- (38) *carii cu ceialalți împreună lucrurile mai pre amănuntul începură a scutura* (CII.~1705: 83v);
- (39) *și dacă cetiră cartea socotiră toate pre amăruntul* (AUCP.1730: 147);
- (40) *Că de s-ar cerca prea de amănuntul viața lui* (AGCD.1736: 186);
- (41) *precum mai înainte toate pre amănuntul să vor însemna* (Gist.~1750: 241);
- (42) *Deci capiği-bașa și cu cadiul făcându încercetare cu amăruntul prin alți turci mărginēni* (Gist.~1750: 70);
- (43) *și arată cu de-amănuntul hotarele* (Stefanelli.1611-1813/1772: 45);
- (44) *Am cercetat foarte cu amăruntul* (AJ.1775–81: 64).

3.6.1. Și în textele din acest secol pot fi identificate anumite trăsături ale frazeologismelor adverbiale, precum prezența formantului *-ul* într-o proporție semnificativă în structura locuțiunilor și folosirea prepoziției *p(r)e* într-un număr important de cazuri (34–35, 38–39, 41). La Cantemir, prepoziția *pre* e aproape generalizată. O apariție sporadică în acest secol rămâne totuși varianta *cu de-amănuntul/cu de-amăruntul* (43)⁵. În perspectivă cantitativă, locuțiunile adverbiale ce au în structura lor baza *amănunt* sau *mărunt* cunosc o distribuție aproape identică în epocă, în unele cazuri chiar în același text (41–42).

3.6.2. Locuțiunea în discuție a fost menționată și de către Gh. N. Dragomirescu, care, analizând locuțiunile adverbiale românești, reține câteva unități frazeologice (*cu de-amănuntul, de-a dreptul, pe de-antregul*), toate fiind „formate prin compunerea simplă cu 1–3 prepoziții” (Dragomirescu 1961: 63).

4. Perspectiva dialectală

4.1. Părăsind dimensiunea diacronică, ne îndreptăm în continuare atenția înspre starea adverbialului în chestiune în diatopie, în fapt obiectul central al studiului de față. În principal, ne vom baza pe informațiile conținute în două lucrări dialectale fundamentale și complementare, și anume

⁵ Pentru mai multe detalii asupra celor două tipuri principale de locuțiuni adverbiale din limba veche, a se vedea Chircu (2007, 2015).

Chestionarul Atlasului lingvistic român, partea a II-a, elaborat de către Emil Petrovici, și *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, mai exact vol. V.

4.1.1. Pe hărțile acestuia sunt înregistrate răspunsurile la întrebările chestionarului (*Chest. ALR II*), dintre acestea reținându-ne atenția cele obținute la întrebarea complexă nr. 3131 (*Am căutat prin casă cu de-amănuntul, dar nu am găsit.*) și care au fost cartografiate pe trei hărți [h. 1332, h. 1333 și h. 1334], dat fiind că s-au urmărit mai multe aspecte (nu numai de ordin morfologic, ci și lexical).

4.1.2. Astfel, răspunsurile primite la prima parte a întrebării (3131 – *Am căutat prin casă...*) se găsesc pe [h. 1332], cele referitoare la locuțiunea adverbială (3131 *bis* – *...cu de-amănuntul...*), pe [h. 1333], iar cele care privesc ultima parte (*...dar nu am găsit.*) au fost distribuite pe [h. 1334].

4.1.3. Dat fiind scopul acestei cercetări punctuale, în acest studiu ne interesează doar răspunsurile care au fost transpuse pe [h. 1333; vezi Anexa 23], și anume cele privitoare la locuțiunea adverbială *cu de-amănuntul*, care, după cum am subliniat în prima parte, este veche în limba română. Analiza datelor arată că s-au oferit drept răspunsuri trei tipuri principale de unități frazeologice adverbiale, la care se adaugă și răspunsurile prin cuvinte autonome (foarte rar).

4.1.4. O primă categorie identificată este reprezentată de locuțiunile care conțin în structura lor forme precum *amărunt/amănunt (cu de-amănuntul, de-amănuntul)*, ce caracterizează, cu mici excepții, Banatul (pct. 76, pct. 36), Oltenia (pct. 836, pct. 812), Muntenia și Dobrogea (de exemplu, pct. 705, 728), însă sunt și unele puncte de anchetă din alte subdialecte în care sunt atestate (pct. 141, 192, 228, 272, 441, 551, 928, 991), multe cu particularități specifice graiurilor învecinate, ceea ce și explică, de altfel, înregistrarea lor. Omiterea articolului este generală și reprezintă o trăsătură a limbii vorbite, dar, în unele situații, acesta este prezent – în pct. 53 și pct. 899 (*cu d-amăruntul*), de pildă.

Am observat că, în graiurile sudice sau în zonele adiacente, este notată aproape constant prepoziția *cu* (apare și într-un singur punct de anchetă bănățean învecinat Olteniei, pct. 27), ceea ce face ca varianta locuțională *cu de-amănuntul* să fie una specifică graiurilor dacoromâne sudice (pct. 192, 762, 728, 812, 848, 872, 876, 886, 899).

4.1.5. O altă variantă locuțională este cea în care este integrat ca bază a unității frazeologice diminutivul *amănânțel (de-amănânțelul)*, care prezintă anumite variante fonetice (velarizarea lui *e* > *ă* sub influența consoanei *ț*, închiderea lui *ă* la *î*, disimilarea lui *n...n* > *r...n* etc.): pct. 334 (*de-amănânțălu*), pct. 260 (*de-amănânțălu*), pct. 399/MN (*de-a mânânțălu*), pct. 436/MN (*de-a mununțălu*), pct. 537 (*de-amărunțălu*), pct. 455

(*de-a mărunțălu*), pct. 463/MN (*de-amărunțălu*), pct. 478/MN și pct. 646/MN (*de-amărunțălu*). Această locuțiune caracterizează graiurile nordice (Crișana de nord, Oaș, Transilvania de nord, Moldova de nord și de est), fiind înregistrată, în afara celor menționate, în pct. 325, 279, 284, 262, 219, 362, 250, 520, 605.⁶

În doar două puncte de anchetă s-a răspuns prin diminutiv neintegrat locuțional (pct. 349 – *mânânțălu* și pct. 353 – *mânânțăl pă tot locu*), ceea ce concordă cu aceeași formă înregistrată în texte folclorice maramureșene: *Mândră-i cununuța ta / Împletită-i mânânțăl / Și purtată puțântel* (Ștețco, p. 44).

4.1.6. Cea de-a treia serie de răspunsuri conține locuțiuni adverbiale eterogene din punct de vedere formal și grupări evasilocuționale, însoțite sau nu de semiadverbul de întărire *tot*: *de-a șăru* (pct. 316), *tăt de-a șăru* (pct. 95), *tăt de-a rându* (pct. 102), *cu de-a diba* (pct. 182), *pă tăt locu* (pct. 105, 64), *peste tăt loc* (pct. 235), *pă de-a rându* (pct. 784).

4.1.6.1. De altfel, semiadverbul *tot* fie a fost dat ca simplu răspuns, în Banat, la întrebarea adresată (pct. 2 și 29 – *tuot*), fie s-a folosit ca intensiv (antepus, dar și postpus) și în răspunsurile în care este asociat locuțiunilor *de-a mănuțelul* (pct. 362 și pct. 325 – *tăt de-amânânțălu*; pct. 250 – *tăt de-amărunțălu*; pct. 537 – *di-amărunțălu tăt*; pct. 833 – *tot de-amăruntu*).

4.1.6.2. Există și unele situații în care fie sunt mai multe răspunsuri (pct. 728 – *pesti tot*, *cu de-amăruntu*), fie sunt asociate (ușor pleonastic) două grupări (pct. 987 – *de-amărântu peste tot*; cf. pct. 353 – *mânânțăl pă tot locu*).

4.1.7. La aceste locuțiuni se adaugă o alta, cu formă de feminin reduplicată, în pct. 666/MN (*cu mărunțeaua*, *cu mărunțeaua*). Această unitate frazeologică este consemnată și în unele graiuri vâlcene: *cu mărunțaua* ‘en détail’ (Ciașanu Gl., p. 40); *strânge cu mărunțaua* (Ciașianu, Fira, Popescu, p. 197).

4.1.8. Forma adverbială cu aspect de feminin nu este o excepție în română, căci mai sunt asemenea locuțiuni: *cu buna* ‘cu binișorul’, *de-a surda* ‘degeaba, inutil’, *cu sloboda* ‘în mod liber’, *de-a dreapta* – cum, de altfel, sunt și în celelalte limbi romanice (cat. *à la menuda* ‘în detaliu, amănunțit’, fr. *à la légère* ‘ușurel’, it. *alla cieca* ‘orbește, pe băjbăite’).⁷

4.2. Consultând și alte lucrări dialectale sau materiale folclorice, am identificat unele dintre unitățile frazeologice discutate mai sus și în alte graiuri ori subgraiuri. De pildă, în Banat, avem *de-a mărunțul* ‘en détail,

⁶ Am reținut și forma *mărunțel* (Tocilescu, p. 201): *Pe deal pe la Cornățel / Merge dorul mărunțel*.

⁷ A se vedea și Hummel *et alii* (2019: 1080–1137) și Hummel (2019a, 2019b).

minutieusement' (*Și la târg cum ajungea / Lua târgul de-a rândul / Și șatrele de-a mărunțul*) (Căliman, Veselău, p. 37) ori, în Hațegul apropiat, *mănunt* (Viciu Gl., p. 116/Răchitova), iar în Crișana, *de-amăruntul*, *cu de-amăruntul* 'în detaliu, amănunțit' (Croitoru, Croitoru Gl.A, p. 44) sau *mănânțâl/mănânțel* 'mărunțel' (Teaha 1961: 66), la care se adaugă *de-a mărunțelul* 'cu atenție, cu minuțiozitate' (*M-am uitat de-a mărunțelul*) (Basmе, p. 48); *s-a dat la căutat de-a mărunțelul* (Basmе, p. 155).

4.3. La meglenoromâni⁸ este atestată locuțiunea *din minut* (pct. 012), apropiată funcțional și structural de cele identificate în limbile romanice, care respectă tiparul general romanic (sp. *a menudo*, sp. *a la menuda* 'în mici părți, în amănunt, cu mărunțeaua', it. *a menudo/a minuto/a menudo*, port. *a miudo*, cat. *par menut* și *a menut* 'în detaliu', v. fr. *par les menus* 'amănunțit', v. fr. *a la menue* 'cu mărunțeaua', v. prov. *a menut*, FEW, s.v.).

5. Concluzii

Asemenea analize punctuale și detaliate, ca cea pe care am întreprins-o, ne ajută să înțelegem într-o manieră mult mai adecvată apariția și răspândirea unor forme atestate, inițial, în limba română veche, care, ulterior, fie s-au generalizat, fie s-au conservat în unele graiuri, ca mărturie a unor întrebări de ordinioară.

De asemenea, am putut remarca unele concordante cu limbile romanice-surori în ceea ce privește un tipar adverbial (prep. (±) prep. + bază) (Hummel *et alii* 2019: 1080–1137). Însă româna nu numai că ilustrează moștenirea latinească, ci, în multe privințe, a dezvoltat anumite tipuri locuționale sau a inovat, în funcție de posibilitățile și de limitele propriului sistem morfologic.

BIBLIOGRAFIE

- Chelaru-Murăruș *et alii* 2021 – Oana Chelaru-Murăruș, Mihaela-Viorica Constantinescu, Claudia Ene, Gabriela Stoica, Andra Vasilescu (editori), *Studii de lingvistică. În onoarem Liliana Ionescu-Ruxăndoiu și Mihaela Mancaș*, vol. II, București, Editura Universității din București.
- Chircu 2006 – Adrian Chircu, *Adverbul românesc în diatopie (dialectul dacoromân)*, în Saramandu 2006, p. 421–431.
- Chircu 2007 – Adrian Chircu, *Locuțiunile adverbiale de tipul: de-a lungul, de-a gata, de-a binelea*, în Pană Dindelegan 2007, p. 67–75.

⁸ La aromâni e folosit adjectival *minut* 'mărunt'. Se întâlnește și în structura unei locuțiuni adverbiale: *Plătești cu minută* 'Plătește cu bani mărunți/cu mărunțiș'.

- Chircu 2013 – Adrian Chircu, *Adverbul în graiurile dacoromâne sudice. Abordare lexico-semantică*, în Răuțu, Rezeanu, Zamfir 2013, p. 101–113.
- Chircu 2015 – Adrian Chircu, *Un tipar locuțional adverbial în limba română veche: pre larg, pre scurt, pre lesne*, în Zafiu, Nedelcu 2015, p. 11–19.
- Chircu 2021 – Adrian Chircu, *Variație diatopică adverbială. Observații asupra hărții 1481 [(Am mers) de-a dreptul la primărie] din ALR II. Serie nouă*, vol. V, în Chelaru-Murăruș et alii 2021, p. 537–545.
- Chircu 2022 – Adrian Chircu, *Adverbul în graiurile bistrițene*, în Colciar, Mihali 2022, p. 140–161.
- Ciobanu 1961 – Fulvia Ciobanu, *Valorile prepozițiilor în construcție cu adverbele*, în Graur, Byck 1961, p. 43–66.
- Colciar, Mihali 2022 – Rozalia Colciar, Adelina Emilia (editori), *In honorem magistri Dumitru Loșonți – 80*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.
- Densusianu 1997 – Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine, I. Les origines – II. Le seizième siècle*, ediție critică și note de V. Rusu, prefață de B. Cazacu, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”.
- Dragomirescu 1961 – Gh. N. Dragomirescu, *Locuțiunile adverbiale*, în „Limbă și literatură”, V, p. 59–67.
- Graur, Byck 1961 – Al. Graur, Jacques Byck (coordonatori), *Studii de gramatică*, vol. al III-lea, București, Editura Academiei.
- Hummel 2019a – Martin Hummel, *The third way: Prepositional adverbials in the diachrony of Romance (Part one)*, în „Romanische Forschungen”, 131, 2, p. 145–185.
- Hummel 2019b – Martin Hummel, *The third way: Prepositional adverbials in the diachrony of Romance (Second and last part)*, în „Romanische Forschungen”, 131, 3, p. 295–327.
- Hummel et alii 2019 – Hummel, Martin, Adrian Chircu, Jairo Javier Garcia Sánchez, Benjamín Garcia-Hernández, Stefan Koch, David Porcel Bueno, Inka Wissner, *Prepositional adverbials in the diachrony of Romance: a state of the art*, în „Zeitschrift für romanische Philologie”, 135, 4, p. 1080–1137.
- Pană Dindelegan 2007 – Gabriela Pană Dindelegan (coordonator), *Limba română – stadiul actual al cercetării. Actele celui de-al 6-lea Colocviu al Catedrei de limba română (București, 29–30 noiembrie 2006, Universitatea din București)*, București, Editura Universității din București.
- Răuțu, Rezeanu, Zamfir 2013 – Daniela Răuțu, Adrian Rezeanu, Dana-Mihaela Zamfir (editori), „Cuvinte potrivite”. *Omagiu doamnei Maria Marin la aniversare*, București, Editura Academiei Române.
- Saramandu 2006 – Nicolae Saramandu (coordonator), *Lucrările celui de-al XII-lea Simpozion național de dialectologie (Baia Mare, 5–7 mai 2006, Universitatea de Nord din Baia Mare)*, Cluj-Napoca, Editura Mega.
- Teaha 1961 – Teofil Teaha, *Graiul din valea Crișului Negru*, București, Editura Academiei.
- Zafiu, Nedelcu 2015 – Rodica Zafiu, Isabela Nedelcu (editori), *Variația lingvistică: probleme actuale. Actele celui de-al 14-lea Colocviu Internațional al Departamentului de lingvistică (București, 28–29 noiembrie 2014, Universitatea din București/Departamentul de lingvistică)*, vol. I (Gramatică, Istoria limbii române, filologie, dialectologie), București, Editura Universității din București.

IZVOARE VECHI

- AGCD.1736 – Antonio de Guevara, *Ceasornicul domnilor*, traducere din limba latină de Nicolae Costin, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1976, p. 3–680.
- AJ.1775–81 – *Acte judiciare din Țara Românească*, ediție întocmită de Gheorghe Cronț *et alii*, București, Editura Academiei, 1973, p. 3–987.
- AUCP.1730 – Axinte Uricariul, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, vol. I–II, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1993–1994, p. 1–374 (vol. I), p. 5–345 (vol. II).
- CazV.1643 – Varlaam, *Cazania*, ediție de Jacques Byck, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943, p. 1–506.
- CC².1581 – Coresi, *Carte cu învățătură*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, vol. I (*Textul*), București, Atelierele Grafice Socec & Co, 1914, p. 1–563.
- CD.1698 – Dimitrie Cantemir, *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Virgil Căndea, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 1–418.
- CII.~1705 – Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglică*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu și ilustrată de Simona Runcan, București, Editura Minerva, 1973, p. 5–444.
- CIst.1700-50 – Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, ediție critică, studiu filologic, studiu lingvistic, glosar și indice de nume proprii de Otilia Dragomir, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 145–202.
- CLM.1700-50 – Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, p. 41–201.
- CPr.1566 – Coresi, *Lucrul apostolesc tipărit de diaconul Coresi în Brașov la anul 1563*, ediție de I. Bianu, București, Tiparul „Cultura Națională”, 1930, p. 1–632.
- Cron.1689 – *Cronograf. Tradus din grecește de Pătrașco Danovici*, ediție îngrijită și cuvânt înainte de Gabriel Ștrempel, studiu introductiv de Paul Cernovodeanu, 2 vol., București, Editura Minerva, 1998–1999, p. 3–271 (vol. I), p. 5–380 (vol. II).
- DNȚR.1656-1714 – Gheorghe Lazăr (editor), *Documente privitoare la negustorii din Țara Românească*, vol. I (1656–1688) – vol. II (1689–1714), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2013–2014, p. 19–309 (vol. I), p. 13–334 (vol. II).
- DPV.1673 – Dosoftei, *Psaltirea în versuri (1673)*, ediție critică de N. A. Ursu, Iași, Mitropolia Moldovei și Sucevei, 1974, p. 3–1065.
- DVS.1682-6 – Dosoftei, *Viața și petrecerea svinților*, text îngrijit, notă asupra ediției și glosar de Rodica Frențiu, Cluj[-Napoca], Editura Echinoc, 2002, p. 9–423.
- DVT.1679-99 – Cristina-Ioana Dima, *O traducere inedită a Vechiului Testament din secolul al XVI-lea*, studiu filologic, lingvistic, ediție și glosar, București, Editura Universității din București, 2009, p. 110–217.
- Ev.1642 – *Evanghelie învățătoare (Govora, 1642)*, ediție, studiu introductiv, note și glosar de Alin-Mihai Gherman, București, Editura Academiei Române, 2011, p. 153–480.
- FD.1592-604 – *Floarea darurilor*, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. I, text stabilit, studiu filologic și lingvistic, glosar de Alexandra Moraru, București, Editura Minerva, 1996, p. 119–182.
- Gist.~1750 – Radu Greceanu, *Începătura istoriei vieții luminatului și preacreștinului Domnului Țării Rumânești*, în *Cronicari munteni*, vol. II, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, studiu introductiv de Eugen Stănescu, București, Editura pentru Literatură, 1961, p. 5–272.

- HI.1668-70 – Herodot, *Istoriei*, ediție îngrijită de Liviu Onu și Lucia Șapcaliu, prefată, studiu filologic, note, glosar de Liviu Onu, indice de Lucia Șapcaliu, București, Editura Minerva, 1984, p. 3–476.
- Mărg.1691 – Ioan Gură de Aur, *Mărgăritare*, ediție îngrijită, indice de nume și glosar de Rodica Popescu, București, Editura Libra, 2001, p. 11–493.
- Prav.1581 – *Pravila ritorului Lucaci*, text stabilit, studiu introductiv și indice de I. Rizescu, București, Editura Academiei, 1971, p. 161–183.
- Prav.1632 – Eustratie Logofătul, *Pravila aleasă*, ediție, studiu introductiv, note și glosar de Alin-Mihai Gherman, București, Editura Academiei Române, 2018, p. 127–380.
- Prav.1640 – *Pravila de la Govora*, studiu introductiv, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Ștefan Găitănanu, Pitești, Editura Universității din Pitești, 2020, p. 101–236.
- Stefanelli.1611-1813 – *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc*, culese, adnotate și publicate de T. V. Stefanelli, București, Edițiunea Academiei Române & Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1915, p. 1–449.
- SVI.~1670 – Maria Stanciu-Istrate, *Reflexe ale medievalității europene în cultura română veche. Varlaam și Ioasaf în cea mai veche versiune a traducerii lui Udriște Năsturel*, București, Editura Muzeului Literaturii Române, 2013, p. 82–325.
- ȘT.1644 – *Șapte taine a besearecii (Iași, 1644)*, ediție critică, notă asupra ediției și studiu filologico-lingvistic de Iulia Mazilu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2012, p. 173–259.

MATERIALE FOLCLORICE

- Basme – *Basme populare românești*, antologie de Grigore Botezatu, București, Editura Litera Internațional, 2003.
- Căliman, Veselău – Ion Căliman, Cornel Veselău, *Poezii populare românești. Folclor din Banat*, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 1996.
- Ciașșianu, Fira, Popescu – G. F. Ciașșianu, G. Fira, C. M. Popescu, *Culegere de folclor din jud. Vâlcea și din împrejurimi, cu un glosar*, București, Cultura Națională, 1928.
- Ștețco – Valerica Ștețco, *Poezii populare din Țara Maramureșului*, București, Editura Minerva, 1990.
- Tocilescu – Grigore Tocilescu, *Balade și doine*, prefată de Marin Bucur, ediția a II-a, Cluj-Napoca, Editura Dacia XXI, 2011.

DICȚIONARE ȘI MATERIALE DIALECTALE

- ALR II. Serie nouă – Emil Petrovici (coordonator), *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, partea II, vol. V (A. Fire, caracter, sentimente; B. Petreceri, distracții; C. Muzică; D. Jocuri de copii; E. Salutul; F. Varia; G. Nume de persoană; H. Superstiții), București, Editura Academiei, 1966.
- CDDE – I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A–Putea)*, ediție îngrijită și prefată de Gr. Brâncuș, Pitești, Editura Paralela 45, 2003.
- Chest. ALR II – Emil Petrovici, *Chestionarul Atlasului lingvistic român II*, editat de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza și S. Vlad, coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, Universitatea din Cluj-Napoca – Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, 1988.

- Ciașanu G.I. – G. F. Ciașanu, *Glosar de cuvinte din Județul Vâlcea*, București, Regia M. O., Imprimeria Națională, 1931.
- Cihac – A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Éléments latins comparés avec d'autres langues romanes*, Francfort s/M, Ludolphe St.-Goar, 1870.
- Croitoru, Croitoru G.I.A – Grigorie M. Croitoru, Maria V. Croitoru, *Glosar de cuvinte regionale aparținând graiului vorbit în satul Aluniș*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Zalău, Editura Caiete Silvane, 2011.
- Croitoru, Croitoru G.I.P – Grigorie M. Croitoru, Maria V. Croitoru, *Glosar de cuvinte regionale aparținând graiului vorbit în satul Preoțești și împrejurimi*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2011.
- DER – Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I.O., 2002.
- DLR – *Dicționarul limbii române*, ediție anastatică, vol. IX (M), redactori-coordonatori: Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, Monica Busuioc, București, Editura Academiei Române, 2010.
- DL-R – G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- FEW – Walther von Wartburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Eine darstellung des galloromanischen sprachschatzes*, vol. 6/2 (*Mercatio-Mneme*), Paris, Librairie Droz [<https://lecteur-few.atilf.fr/index.php/page/lire/e/188>]; consultat în 16.05.2022].
- MDA – *Micul dicționar academic*, volumul III (I-Pr), cuvânt înainte de Eugen Simion, prefață de Marius Sala, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003.
- MN – *Atlasul lingvistic român*, partea II – Material necartografiat din Arhiva Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca.
- PEW – Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, Zweite, unveränderte Auflage, Heidelberg, Carl Winter-Universitätsverlag, 1975.
- REW – W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, 7., unveränderte Auflage, Heidelberg, Universitätsverlag Winter, 2009.
- TDGR – H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Band II (D-O), Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2003.
- TDR – Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.
- Viciu G.I. – Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, (extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare”, s. II, tom. XXIX), București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1907, p. 59–163.

DÉTAILS SUR L'ADVERBE (A)MĂNUNT 'EN DÉTAIL'.
OBSERVATIONS SUR LA CARTE 1333 (...CU DE-AMĂNUNTUL...)
DE L'ALR. NOUVELLE SÉRIE, VOL. V
(Résumé)

Dans son étude, l'auteur se propose de poursuivre une description des particularités de la classe adverbiale roumaine, en analysant en double perspective, diachronique et diatopique (en synchronie), l'origine et le développement de l'adverbe *amănunt* 'en détail'.

À l'appui de son investigation, il fait appel à différents textes représentatifs pour le vieux roumain, tandis que pour la perspective dialectale, il se rapporte aux faits de langue cartographiés dans une des cartes linguistiques de l'ALR (*Atlas linguistique roumain*), nouvelle série [c. 1333].

À travers une telle approche analytique, on peut suivre de façon appropriée l'évolution, l'essor et la préservation d'un adverbe de provenance adjectivale, qui a connu un développement très intéressant en roumain par rapport aux autres langues néolatines.

Cuvinte-cheie: *limba română, adverb, diacronie, sincronie, diatopie, atlas lingvistic.*

Mots-clés: *langue roumaine, adverbe, diachronie, synchronie, diatopie, atlas linguistique.*

*Universitatea Babeş-Bolyai
Cluj-Napoca,
adichircu@hotmail.com*

FLORICA DIMITRESCU
Membru de onoare al Academiei Române

DIN TERMINOLOGIA UNEI MESERII PE CALE DE DISPARIȚIE

Pasionatei dialectologe Iulia Mărgărit,
cu cele mai calde urări de sănătate și de spor la lucru,
pentru frumoasa aniversare din decembrie 2021

Din când în când observăm că o serie de meserii, de meșteșuguri altădată necesare și prețuite, azi au dispărut din viața și din limba noastră ori sunt pe cale de dispariție. Ne părăsesc, în special, meserii vechi, devenite nefolositoare astăzi, cum ar fi, de exemplu – pentru a ne păstra în cadrul limbii turcești despre care va fi vorba mai departe în acest scurt articol –, *tuiġiu* ‘meșter care confecționa tuiuri’ (v. Suciu 2009: 419), sau utile și astăzi, de exemplu, cizmăritul manual, invadat și „alungat” de confecționatul încălțăminteii pe bandă rulantă, în fabrici specializate, căci câți meseriași cizmari cu calfe care, mai demult, puneau un flec la un pantof sau coseau talpa altuia mai există astăzi? În paranteză fie zis, importanța vechilor cizmari poate fi demonstrată și prin alte denumiri din turcă, unele desemnând meseria în general: *cavaf* ‘pantofar, cizmar’ sau *papugiu* ‘idem’, ori speciali, precum *conduragiu* ‘pantofar care făcea conduri’, *iminigiu* ‘pantofar care făcea iminei’, *mestegiu* ‘pantofar de lux’ (Suciu 2009: 418–419). Dar și o serie de ocupații mai recente au pierit odată ce, de la un moment dat înainte, au devenit inutile, de exemplu, în anii ’60, *remaiatul* ciorapilor de damă. Astfel, cine le-a mai „apucat” nu poate uita, probabil, cuștile rotunde, înalte, de sticlă (la fel cu cele în care stăteau, cam în aceeași perioadă, și unii agenți de miliție care urmăreau traficul) plasate prin centrul Bucureștiului, unde o persoană feminină primea la remaiat ciorapii de mătase sau de nailon ai celor care o solicitau. Astfel, binecunoscute erau două asemenea cuști: una pe Bulevardul Magheru, la colțul unde s-a ridicat blocul denumit Eva, după numele magazinului cu produse de modă pentru femei, cam vizavi de cinematograful ARO, iar cealaltă era situată pe Calea Victoriei, lipită, pe atunci, de

Teatrul Țândărică, vizavi de Palatul Telefoanelor, la serviciile căreia recurgeau cam toate colegele noastre de la Litere, pe atunci preparatoare sau asistente. Acolo lucra la remaiat o tânără frumoasă care, când trecătoareea ei meserie nu a mai avut căutare, a devenit studentă la Universitate, la limba engleză, pe care a absolvit-o și, între timp, a intrat în familia neuitatului nostru profesor și mentor, Alexandru Rosetti, devenind doamna Maria Rosetti, prin căsătoria cu arhitectul Gheorghe Rosetti, unicul fiu al dascălului nostru.

Mi-au răsărit în minte aceste amintiri pe care nu le mai pot împărtăși decât cu persoane trecute de 80 de ani (adică cu extrem de puține, celelalte neputând avea habar de o ocupație precum remaiatul ciorapilor), când am citit relativ recent un articol din suplimentul *Week-end plăcut* de vineri-duminică 26–28 martie 2021, p. 16 al ziarului „Adevărul”, în care se vorbește despre un meșteșug din vechime, azi în prag de dispariție, deși avea și încă mai are un rol important în lucratul unor piese de îmbrăcăminte populară pline de frumusețe: este vorba despre cojocărit, meserie care din cauza durtății în practicare era exercitată în trecut numai de bărbați. Astăzi însă, în articolul intitulat *Cojocăritul, un meșteșug al bărbaților, salvat de o femeie*, se relatează cum o doamnă, cel puțin în regiunea ei, și anume în orașul Corabia, a preluat cojocăritul, tocmai pentru că era „pe moarte” și l-a repus în circulație și în drepturi prin munca sa începută acum mai mulți ani... Este vorba despre inimoasa doamnă Ileana Bîciu, care și-a părăsit, parțial, profesia de învățătoare pentru a o adopta pe cea de cojocărită, învățată de la un mai vârstnic meșter cojocar, Dumitru Liceanu (sic!), care, în anul 2015, a primit onorantul titlu de Tezaur Uman Viu. Acesta declara că „Marea lui dezamăgire este că acest meșteșug va pieri în județul lor de baștină, Olt”. Femeie vrednică și îndrăgostită de tradițiile noastre românești, învățătoarea Ileana Bîciu a devenit, voluntar, ucenica lui „nea Mitrel” din același an de studii, mai ales că era familiarizată cu vestimentația națională grație faptului că soțul său lucrează în „branșă”, fiind restaurator la Muzeul de Arheologie și de Etnografie din Corabia, iar doamnei îi făcea plăcere să admire cojoacele și pieptarele din Muzeu. Dacă vechii cojocari aveau ucenici și calfe și tăbăceau chiar ei pielea cu care lucrau în ateliere specializate, doamna Bîciu s-a dedicat acestei meserii „de bărbat” în special pentru latura ei artistică. A confecționa cojoace este într-adevăr un meșteșug greu, care presupune mai multe operațiuni: mai întâi se prepară bucățile de *irhă*, adică pielea de oaie sau de vițel tăbăcită care se croiește, apoi se pregătesc *tastamalele*, porțiuni de piele care mai apoi se aplică pe cojoc, pe care, de obicei, se brodează motive naționale, știute din bătrâni. Doamna Bîciu ține ore la clasa de cojocărit a Centrului Județean de

Creație și Artă, unde copiii sunt obișnuiți cu unele operațiuni mai simple, dintre care cel mai mult le place bătutul bucăților de *irhă* cu *zambaua*, pentru care dânsa a comandat, pentru elevii săi, plăcuțe și dălțițe cu doi dințișori foarte ascuțiți – ca la un fel de furculițe –, mai lați sau mai înguști, cu care se perforează pielea pentru ca mai apoi, pe urmele lăsate, să se coasă „drumul robilor”, un motiv tradițional utilizat pe cojoacele lucrate în Romanași.

De ce este acesta considerată o muncă, în principiu, masculină? Pentru că acul de cojocărie are o formă specială, cu trei muchii și un vârf ascuțit care, pentru cineva lipsit de suficientă abilitate și experiență, nu trece numai prin pielea groasă a cojocului, ci și, uneori, prin pielea degetelor, ceea ce produce actualei cojocărese răni dureroase la buricele degetelor! Doamna însă o văzuse pe bunica sa brodând cu aceste ace și, astfel, n-a mai avut teamă să procedeze la fel și ea, evident, având mâini puternice.

Cele mai frumoase, fiind și cele mai împodobite, „vedete” ale Muzeului erau cojoacele purtate de mireasă; și mai valoroase erau cele „în pereche”, pentru nunți, purtate de cei doi miri, proveniți, de obicei, din familii înstărite, pentru că asemenea cojoace se lucrează cu maximă răbdare, cu migală, preț de vreo jumătate de an, așadar trebuind „tocmite” cu mult timp înainte, și nu costă deloc puțin... Pe vremuri, pentru a comanda un cojoc împodobit cu aplicații deosebite, oamenii își scoteau la vânzare boii... De altfel, în funcție de bogăția motivelor tradiționale, cojoacelor – după cusutul cu „fir încrucișat” al „drumului robilor” – li se adaugă numeroase alte broderii ce reprezintă laleaua, cercul, spirala, rozeta, devenind astfel chiar foarte scumpe.

Dar trebuie remarcat că dacă acest meșteșug al cojocarilor, purtător al atâtor frumuseți autentice, se pierde, odată cu el dispar încet-încet și cuvintele specifice acestuia, cum sunt (în afară de unele lexeme comune care au rămas până azi, precum acul în trei muchii, plăcuțele și dălțițele) termenii *irha*, *tasma*, *zamba* sau *chiutucul* pe care se bătea pielea cu ciocanul. De unde ne vin aceste elemente lexicale specifice meșteșugului cojocăriei, care are la bază un cuvânt origine slavă, *kožuchŭ*? Tebuie menționat că în DEX 2016, s.v. *cojoc* sunt înregistrate mai multe sintagme, foarte frumoase și, mai ales, semnificative, toate având un numitor comun: aparțin specificului nostru popular...

În general se știe că multiplele influențe asupra limbii noastre se împart, *grosso modo*, în două: influențe exercitate asupra întregii noastre limbi, deci utilizate în toate regiunile, și influențe oarecum locale, exercitate de obicei în regiunile de „graniță”, de exemplu influența sârbă asupra regiunii Banatului, cea maghiară preponderent asupra Transilvaniei, din

care, cu scurgerea timpului, au trecut și în unele dintre celelalte regiuni istorice românești, cea turcă mai ales în Muntenia și în Moldova, ceea ce se explică prin zbuciumata istorie a țărilor noastre.

Din capul locului trebuie afirmat că dintre cei patru termeni, unul singur este înregistrat în DEX 2016, și anume *tasma*, un regionalism cu accepția ‘fir sau panglică de mătase, de ață, de piele etc.’, care este de sorginte turcească, din tc. *tasma*. Sensul dat în DEX nu coincide însă cu cel din articolul din ziar citat, unde se spune clar că „tasmalele sunt bucăți de piele croite care apoi se aplică pe cojoc”. Dacă însă ne adresăm excelentului volum al lui Emil Suciu, *Influența turcă asupra limbii române. Dicționar* (Suciu 2010: 730–731), putem afla că termenul turcesc *tasma* are, în afară de semnificația amintită ‘panglică, fir, cordea’, și un al doilea sens care, de data aceasta, corespunde accepțiunii din textul din „Adevărul”, ‘bucată de piele fină aplicată pe bundițe (și brodată)’. Exact cu această conotație relativă la vestimentație, cuvântul *tasma* a fost atestat în limba noastră acum aproximativ 100 de ani, în anul 1914. Cu această ocazie dorim să facem o apreciere pozitivă despre volumul mai sus citat, referitor la influența turcească, și anume că unui cuvânt i se notează prima atestare nu numai la întâia sa folosire, de exemplu la *tasma*, care apare cu sensul ‘fir sau panglică etc.’, mult mai vechi, în 1734, ci la fiecare variație a sensului în parte; la fel se procedează, așa cum este corect științific, și la apariția unei sintagme, ceea ce nu a fost cazul, în situația de față.

Tot de proveniență turcească este și termenul *zamba*, cu sensul lexicului *potricală*, atestat în sec. al XX-lea, în prima sa parte: ‘unealtă cu care se perforează’, deci un obiect din domeniul muncii; în DLR, litera Z, acest cuvânt este dat ca „regional” (prin Moldova), dar, din textul din „Adevărul”, reiese că este răspândit și în Sud, în partea orașului Corabia. Acest obiect specific muncii cojocarilor a intrat în limba română cam în aceeași perioadă cu cel precedent, fiind datat în prima parte a sec. al XX-lea în volumul mai sus citat al lui Emil Suciu (2010: 806).

În fine, de asemenea de proveniență turcească este și cuvântul *chiutuc*, termen aparținând unui alt compartiment semantic, cel administrativ-cultural, cu accepția ‘condică, registru, arhivă împărătească’, fiind un element lexical „învechit și rar”, atestat în limba noastră în anul Unirii realizate de domnitorul Ioan Alexandru Cuza, 1859 (Suciu 2009, s.v.).

Ne exprimăm mirarea că în volumul I, citat *supra*, E. Suciu (2009), în subcapitolul intitulat *Țesătoria, croitoria, boiangeria, cojocăria, cizmăria* (p. 418–419) nu citează niciunul dintre cele trei cuvinte aduse în discuție mai sus, dar în *Dicționar*, vol. II (Suciu 2010) înregistrează un al patrulea, *muștea*, cu semnificația ‘ciocan de cizmărie sau de cojocărie’, termen consemnat în DEX 2016.

Un loc aparte îl are între cei patru termeni supuși discuției, din perspectivă etimologică, lexemul *irha*, prezent în DEX 2016, singurul de altă origine – și anume maghiară. Vine de la *irha* ‘piele tăbăcită’, care s-a păstrat în română – unde se regăsește, evident, ca regionalism, în Muntenia și în Oltenia, cu același sens (DA F–I, s.v.).

După cum reiese din cele de mai sus, în rezumat, trei termeni aparțin propriu-zis meșteșugului cojocăritului: *irha*, *tasma* și *zamba*. Dintre ei, doi sunt de proveniență turcă, *tasma* și *zamba*, iar unul, *irha*, de origine maghiară. Dintre aceștia, cel mai vechi este *irha*, de la jumătatea sec. al XIX-lea, iar celelalte două sunt aproximativ contemporane, fiind date în prima parte a sec. al XIX-lea.

În concluzie, noua arhitectură a lemei de bază, *cojocar*, ar trebui actualizată în viitoarea ediție a DEX, prin valorificarea ultimelor cercetări făcute asupra influenței turcești. De asemenea, tot acolo credem că își au locul și ceilalți termeni la care ne-am referit aici. Ar fi fost dezirabil (și posibil) ca în intervalul scurs între apariția impozantei lucrări în două volume a lui E. Suciu (2009–2010) și ultima ediție a DEX (2016), contribuțiile lui E. Suciu să fi fost incluse în Bibliografia implicită a DEX (pentru că una explicită nu există – și este păcat pentru o astfel de lucrare academică); efectul ar fi fost, neîndoielnic, o mai corectă viziune asupra poziției pe care o au în structura lexicului românesc anumite cuvinte provenite din turcă.

*

Avem speranța că astfel de cuvinte dialectale sau nume ale unor meșteșuguri devenite de „nișă” nu vor ajunge „la coș” – precum numeroșii termeni și multele exemple de expresii din limba franceză, pe care marele „profesor pentru toți” și personalitate de înaltă cultură, Bernard Pivot – în celebrele sale emisiuni de televiziune, ținute timp de zeci de ani, „Apostrophe” sau „Bouillon de culture”, ca și în mai recentele sale volume *100 mots à sauver* (2004) sau *100 expressions à sauver* (2008), ambele apărute la marea editură pariziană Albin Michel –, le-a apărut cu strășnicie și cu mult umor... Cine de la noi va urma, oare, acest exemplu? Poate că pentru stimularea unor asemenea lucrări speciale de „cultivare a limbii” ar trebui organizate concursuri măcar din cinci în cinci ani. Poate că rezultatele acestora ne vor uimi, pentru că putem fi siguri că în țara noastră sunt profesori de română sau lingviști interesați... Dar, mai aproape de noi, de ce n-ar prelua această inițiativă sectoarele de dialectologie ale Institutelor noastre de Lingvistică?

Oricum, aviz Ministerului Educației, Ministerului Culturii și Academiei Române! Dacă vrem să nu rămânem mai săraci în ceea ce privește regionalismele ar trebui acționat cu celeritate!

BIBLIOGRAFIE

- Suciu 2009 – Emil Suciu, *Influența turcă. I. Studiu monografic*, București, Editura Academiei Române.
Suciu 2010 – Emil Suciu, *Influența turcă asupra limbii române. II. Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, Editura Academiei Române.

SIGLE

- DA – Academia Română, *Dicționarul limbii române* [publicat sub redacția lui Sextil Pușcariu], tomul II, partea I: F–I, București, Imprimeria Națională „Universul”, 1934.
DEX 2016 – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Univers Enciclopedic.
DLR – *Dicționarul limbii române*, tom XIV: *Litera Z*, București, Editura Academiei Române, 2000.

ON THE TERMINOLOGY OF AN ENDANGERED PROFESSION

(Abstract)

Crafts that were once necessary have nowadays ceased to be known by most people, so that the corresponding terminology does not exist any more in Romanian otherwise than as an archaic linguistic resource. We investigated a series of Turkish terms, taking as a reference the recent dictionary on the Turkish influence in Romanian by Emil Suciu. Terms belonging to the shoemaking, weaving or tailoring terminology have become obsolete. The modern dictionaries should take into account references like Suciu's for the historical and cultural dimension of these notions.

Cuvinte-cheie: *lexicologie, influență turcească, element lexical „învechit și rar”, cuvinte dialectale.*

Keywords: *lexicology, Turkish influence, “obsolete and rare” lexical item, dialectal words.*

*Academia Română
Universitatea din București
Facultatea de Litere*

MARIA MARIN

CÂTEVA PARTICULARITĂȚI LINGVISTICE DIN SCRISOAREA LUI NEACȘU ATESTATE ÎN GRAIURILE MUNTENEȘTI ACTUALE

1. Este bine știut faptul că scrisoarea lui Neacșu reprezintă primul text original scris în limba română cunoscut până astăzi. Documentul, datând de la începutul veacului al XVI-lea, a fost descoperit de Nicolae Iorga, la începutul secolului al XX-lea, în Arhivele Statului din Brașov, unde se păstrează până astăzi.

Pentru prima dată textul a fost publicat în *Documente Hurmuzachi*, vol. XI, București, 1900.

Celebra scrisoare a lui Neacșu, reprodusă în diverse lucrări și cu diferite ocazii, într-o perioadă fiind inserată și în diverse manuale școlare, figurează într-o seamă de culegeri de documente, dintre care amintim Boris Cazacu, *Pagini de limbă și literatură română veche*, București, 1964, p. 24–25, *Crestomație romanică*, întocmită sub conducerea lui Iorgu Iordan, I, București, 1962, p. 144–150, *Crestomația limbii române vechi*, I (1521–1639), întocmită în cadrul Institutului de Lingvistică din București, de către un colectiv coordonat de Alexandru Mareș, București, Editura Academiei Române, 1994, p. 51–52.

Deși textul nu este datat, plecând de la conținutul scrisorii coroborat cu documente turcești, cu anumite însemnări oficiale din aceste documente, s-a stabilit că scrisoarea a fost redactată la 29 sau 30 iunie 1521 (Brâncuș 1992: 120).

2. Scrisoarea a fost studiată din diverse unghiuri de vedere, începând cu interpretarea grafiei (Avram, M., *Crestomație*, 1962, p. 144–150) și continuând cu observații asupra particularităților lingvistice și, îndeosebi a frumuseții limbajului (Brâncuș 1992: 120–121), până la o analiză de adâncime, insistând asupra elementelor lexicale de origine romanică (Chelaru, Șoșa 1970), dar și asupra altor aspecte relevante pentru dinamica limbii române abordată din perspectiva frecvenței elementului de origine latină, dinamică păstrată de-a lungul timpului la o cotă ridicată (*ibidem*, 101–102).

S-a insistat, de asemenea, asupra frumuseții, clarității, bogăției informațiilor și a sobrietății stilului, care deosebește evident textul scrisorii de un text religios sau de unul popular. Aceste caracteristici erau, normal, impuse atât de conținutul grav al scrisorii, cât și de „personajul”/personalitatea căreia îi era adresată. Ceea ce reține atenția este, „fără exagerare”, că scrisoarea, prin forma ei „nu diferă, esențial, de limba vorbită astăzi” (Brâncuș 1992: 120–121).

Se mai spune că simplitatea frazei din scrisoarea lui Neacșu este specifică stilului popular vorbit (*ibidem*). Pentru comparație, oferim un fragment de text dialectal cules din satul Arefu, județul Argeș, acum 55 de ani, în 1967, adică la aproape 450 de ani de la redactarea scrisorii:

Îjel a fost atúnca-naįnte șapte moșî/ atíta a fost în haréf/ aįíca/ șapte
famílii/ și când a foz Vlad Țepeș/ d-a fugít dá la [k] dá turcê/ dá ș-a făcút cétátęa
ásta¹ aįíca șî_n-a putút trăi niç în cétáte/ a vení_la áștia șapte moșî/ șî zíce:

„dumņavóastă să mă dúcêț/ să mă trécêț îardeál”//

įeį au potcovít cąji cu potcovávele_napóį/ ca să fię úrma/ îlog_de dúșă/
vintă/ ... să nu le mai pótát lua/ și į-a scos pínă s-a văzú_trașilváníja// acólo:

„cê vrez_dumņavóastră?” că a avút áur/ a avú_desáj_cu áur/ „cê vrez
_dumņavóastă/ bání/ áur/ sau să vă daų moșíja ásta?”/ c-aveá moșíja ásta p-
aįíc// (TDM I: 25–26).

3. Urmărind repartiția actuală a unora dintre particularitățile lingvistice din scrisoarea lui Neacșu, constatăm că multe dintre ele se mențin în graiurile muntenești din zilele noastre, unele cu circulație restrânsă, limitată la aria nord-vest-nordică a provinciei (județele Vâlcea, Argeș, Prahova, Dâmbovița), altele cu extindere până spre Ilfov, Teleorman, Călărași, Buzău sau chiar mai departe (în Dobrogea), ori spre vest, în nord-estul sau sud-estul Olteniei.

Așadar, interesându-ne repartiția actuală a unora dintre particularitățile lingvistice din scrisoarea lui Neacșu, putem observa fără dificultate că multe dintre ele persistă încă în graiurile muntenești din zilele noastre.

3.1. Din domeniul foneticii reținem forma *strimt*, cu păstrarea lui *-i-* după grupul consonantic *str*, vocala modificându-se apoi, mai târziu, la *î*, transformare intervenită sub influența aceluiași grup *str*. Forma a fost atestată în perioada acuală în județele Prahova (pct. NALR 712 – satul Bătrâni, comuna Starchiojd) și Călărași (pct. NALR 862 – Podu Pitarului, com. Plătărești; v. DGS III, s.v. *strimt*). Cuvântul se păstrează și în varianta *strímpă*, adj. f., cu pluralul *strímpte*, forme notate, în TDM II, în câte o

¹ Este vorba de cetatea lui Vlad Țepeș din apropierea satului Arefu, ale cărei ruine se mai văd și astăzi.

localitate din Prahova (TDM II, pct. 716 – Fântânele) și din Călărași (TDM III, pct. 832 – Chirnogi), atestări preluate, de asemenea, din DGS III, s.v. *strimt*; varianta este explicabilă prin transformarea grupului consonantic *nct* din lat. *strictus < *strictus* în *mpt* (cf. *frânt* < *franctus < *fractus*, cu *n* de la prezentul verbului *frango* introdus și la participiu (v. Densusianu, ILR I: 107), iar varianta cu *-i-* este considerată rezultatul influenței formei de plural (Densusianu, ILR II: 69).

3.2.1. Din morfologia numelui remarcăm forma de plural feminin *corabii*, cu lipsa metafoniei *a-ă* la pluralul substantivelor feminine din categoria *sanie* – *sanii*, *sabie* – *sabii* ș.a., fenomen asupra căruia colegele Dana-Mihaela Zamfir și Daniela Răuțu s-au oprit într-un amplu studiu prezentat în cadrul Simpozionului consacrat marcării celor 500 de ani de la data scrisorii lui Neacșu: *...cum au trecut ceale corabii ce știi și domnia ta. Cercetare istorică privind evoluția flexiunii feminine cu alternanță a/ă în graiurile muntenești* (v. *supra*, p. 97 ș.u.).

3.2.2. Din morfologie reținem și articolul nehotărât *nîște* conservat în forma *nêște* (< lat. *nescio quid*), variantă etimologică notată în hărțile NALR atât pentru aria muntenească, pe o zonă largă, cuprinzând localități din județele Argeș, Dâmbovița, Teleorman, Ilfov, Călărași, cât și pentru Oltenia, cu atestări sporadice din Gorj, Olt și Teleorman. Mai mult decât atât, hărțile din AMD atestă și o formă de genitiv *neștor*, care, după câte se pare, nu este întâlnită în alte surse (vechi sau noi): *Aici era așezarea neștor ardeleni*, formă notată în pct. 743 – Mușcel, com. Pătârlagele, județul Buzău (v. DGS II, s.v. *nêște*).

3.2.3. Pronumele demonstrative de depărtare păstrează formele specifice limbii române vechi *cela*, *ceea*, atestate în izvoare din secolul al XVI-lea, majoritatea lucrărilor de istorie a limbii române exemplificând cu citate din scrisoarea lui Neacșu. Totodată, adjectivul demonstrativ antepus substantivului determinat avea, uneori, particula deictică *-a*. Particularitatea este întâlnită astăzi, cu aceleași caracteristici, în graiurile muntenești²: *acela om*, cu o atestare, de asemenea, într-o singură localitate, pct. 671 – Boișoara, jud. Vâlcea (DGS I, s.v.).

3.3. Particularitățile sintactice avute în vedere țin de utilizarea/valoarea elementelor conjuncționale.

3.3.1. Pronumele relativ *ce*, cu trei atestări în scrisoarea lui Neacșu, introducând subordonate atributive, precum *am auzit de boiari ce sunt megiași*, așa după cum era de așteptat, nu l-am întâlnit în graiurile muntenești avute în vedere. Faptul nu trebuie să surprindă atâta timp cât, în lucrarea Magdalenei Vulpe consacrată subordonării în sintaxa frazei la nivel dia-

² Dată fiind restrângerea observațiilor noastre la zona muntenească, nu ne referim, în general, la atestările din alte arii dialectale ale diverselor fenomene discutate aici.

lectal, se constată că, în marea majoritate a cazurilor, atributivele introduse prin *ce*, reprezentând fapte dialectale, „au fost întâlnite doar în arii conservatoare, cum sunt Maramureșul, Crișana și Banatul” (Vulpe 1980: 133).

3.3.2. În schimb, conjuncția *de* introducând o atributivă, întâlnită în scrisoarea lui Neacșu doar într-un exemplu: *au venit un om de la Nicopole de miie me-au spus*³, este considerată, pe de o parte, arhaică și populară (Guțu-Romalo 1969: 52), pe de altă parte, regională (GLR II: 276), specific muntenească (Drăganu 1923: 268–269); Magdalena Vulpe, „contrar așteptărilor”, a găsit în corpusul consultat puține exemple (Vulpe 1980: 134); în ciuda acestei constatări, textele dialectale muntenești, indiferent de zona din care provin, sunt deosebit de bogate din acest punct de vedere. Câteva exemple întâlnite în satele din nordul Munteniei (județele Vâlcea și Argeș) sunt concludente: *io aveam obicei de umblam* [pe munte] (TDM I: 3 – Boișoara, VI); *cânepa aia de vară de se scutură floarea un picuț* (*ibidem*, *ibidem*: 4); *am fost c-un om d-aici din sat, de-i zicem Oană George* (*ibidem*: 18 – Mlăceni, VI); *p-orm-a venit... [bărbatul] ăsta dă l-am avut* (*ibidem*: 90 – Mușățești, Ag).

3.4. Din domeniul morfosintaxei reține atenția utilizarea articolului hotărât enclitic pe lângă un adjectiv determinând un substantiv, la rândul său articulat cu un articol definit și precedat de un element demonstrativ, întâlnit, de regulă, într-o construcție de tipul *fratele ăla marele*. În scrisoarea lui Neacșu construcția apare, o singură dată, în contextul: *se-au prins nește meșter(i) din Țarigrad cum vor trece ceale corabii la locul cela strimțul ce știi și domniia ta*. Câteva din problemele ce privesc această construcție/sintagmă, așa cum este întâlnită în unele graiuri dacoromâne sudice, de tip muntenesc, cunoscută drept o particularitate de limbă română veche, comună cu albaneza (Hasdeu 1984 [1879]: 439; Brâncuș 1995: 99; vezi și articolul Cătălinei Vătășescu din acest volum, *supra*, p. 135 ș.u.), întâlnită astăzi doar în unele graiuri dacoromâne sudice (Brâncuș, *loc. cit.*), au fost discutate de noi în două intervenții apărute în cursul anului 2017, una la Iași (Marin 2017a) și alta la Cluj-Napoca (Marin 2017b), precum și la *Simpozionul Internațional de Lingvistică* din București, 2018.

În această ultimă comunicare, revenind asupra problemei, am stabilit aria actuală de răspândire a fenomenului, conform datelor celor mai recente. Astfel, remarcam că, în ceea ce privește teritoriul dacoromân, conform datelor oferite de Noul Atlas lingvistic român pentru aria sudică (AMD și AO), coroborate cu atestările din TDM I, II, III și din TDO, particularitatea este cunoscută în 87 de localități de pe teritoriul

³ Interpretarea subordonatei la care ne referim drept atributivă și nu finală este întărită prin formele verbale aflate la indicativ (ca și cea din regentă), și nu la conjunctiv, cum sunt construite subordonatele finale.

Munteniei și al Dobrogei, cu o frecvență deosebită (165 de exemple), spre deosebire de Oltenia, de unde avem doar 8 exemple provenite din 7 localități. Mai mult decât atât, extinzând cercetarea asupra comunităților de români din afara granițelor țării, am confirmat prezența sintagmei despre care vorbim prin 25 de atestări provenite din 10 dintre satele cu populație românească din nordul Bulgariei (TD–Bulg.)⁴, precum și în 5 atestări întâlnite în 3 localități din Banatul sârbesc (TD–Ban. Sârb.).

Data fiind repartiția actuală a fenomenului și numărul mare de atestări, în ultima noastră intervenție propunem o incursiune în operele literare ale scriitorilor din Muntenia și Oltenia (din secolele al XIX-lea și al XX-lea) și, neapărat, în GN și GS.

*

Prin această sumară comparație între vorbirea muntenească actuală și cea reflectată în textul scrisorii lui Neacșu ținem să subliniem asemănările „izbitoare” dintre anumite trăsături ale graiurilor muntenești de la începutul secolului al XVI-lea și cele actuale. Constatarea nu ne îndreptățește, nicidecum, să considerăm vorbirea popular-dialectală muntenească actuală drept arhaică, ci, așa cum sugera Gavril Istrate, referindu-se la unele elemente dialectale dacoromâne cu iz arhaic (Istrate 1984: 138–139), trebuie reținută o caracteristică a graiurilor despre care vorbim, și anume caracterul popular și peren/stabil al unor particularități ale vorbirii muntenești.

BIBLIOGRAFIE

- Brâncuș 1992 – Gr. Brâncuș, *Scrisoarea lui Neacșu* (1521), în „Viața nouă”, fondator Ovid Densusianu, serie nouă, director Ioan Șerb, anul I, nr. 8–10, p. 120–121.
- Cazacu 1964 – Boris Cazacu, *Pagini de limbă și literatură veche*, București, Editura Tineretului, p. 24–25.
- Chelaru, Șoșa 1970 – Valentin Chelaru și Elisabeta Șoșa, *Éléments lexicaux de structure romane dans le premier document roumain original*, în *Actele celui de al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, I, București, p. 995–1010.
- Crestomația*, I – *Crestomația limbii române vechi*, vol. I (1521–1639), întocmită în cadrul Institutului de Lingvistică din București de un colectiv coordonat de Alexandru Mareș, București, Editura Academiei Române, 1994, p. 51–52.
- Crestomație romanică – Crestomație romanică*, întocmită sub conducerea lui Iorgu Jordan, I, București, Editura Academiei, 1962, p. 144–150.
- Densusianu, ILR I, II – Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, Ediție îngrijită de J. Byck, vol. I, II, București, Editura Științifică, 1961.

⁴ Menționăm că autoarele lucrării TD–Bulg. nu l-au reținut între particularitățile graiurilor românești vorbite în nordul Bulgariei.

- Drăganu 1923 – Nicolae Drăganu, *Conjuncțiile de și dacă. (Un capitol de sintaxă românească)*, în „Dacoromania”, III, p. 251–284.
- Guțu-Romalo 1969 – Valeria Guțu-Romalo, *Câteva probleme ale studiului sintaxei*, în *Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea*, vol. I, [București], Editura pentru Literatură, p. 48–68.
- Istrate 1984 – Gavril Istrate, *Arhaism și regionalism*, în *Studii de dialectologie*, volum îngrijit de Vasile Frățilă și Vasile D. Țara, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, p. 133–141.
- Marin 2017a – Maria Marin, *Despre un arhaism morfologic specific graiurilor dacoromâne sudice*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, LVII: *Verba et res. Studia linguistica in honorem magistri Stelian Dumitrăcel*, p. 249–256.
- Marin 2017b – Maria Marin, *O particularitate a graiurilor muntenesti – hipercharacterizarea prin articulare*, în *Caietele Sextil Pușcariu*, III. *Actele Conferinței Internaționale „Zilele Sextil Pușcariu”, ediția a III-a, Cluj-Napoca, 14–15 septembrie 2017*, Cluj-Napoca, [Editura] Scriptor, Argonaut, p. 259–266.
- Vulpe 1980 – Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

SIGLE

- AMD – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, București, vol. I–III, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 1996–2001; vol. IV, de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 2004; vol. V, de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, 2007; vol. VI, de Teofil Teaha, Nicolae Saramandu, Bogdan Marinescu, editori: Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, 2021, București, Editura Academiei Române.⁵
- AO – *Noul Atlas lingvistic pe regiuni. Oltenia*, vol. I–V (întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu), de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, Editura Academiei, 1967–1984.⁵
- DGS – *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, coordonator: Maria Marin, vol. I, Literele A–C, 2009; volumul II, Literele D–O, 2010; volumul III, Literele P–Z, 2011, București, Editura Academiei Române.
- GLR II – *Gramatica limbii române*, vol. II, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1963.
- GN I, II – *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. Sperantia, București, Socec & Co, 1906.
- GS – „Grai și suflet”. Revista Institutului de Filologie și Folclor, publicată de Ovid Densusianu, București, I, 1923–1924 ș.u.
- TD–Ban. sârb. – Maria Marin (coordonator), Viviana-Monica Fătu-Ilie, Mara-Iuliana Manta, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir, *Graiuri românești din Banatul sârbesc. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei Române, 2022 (sub tipar).

⁵ Pentru a nu crea ambiguități, am utilizat sigla folosită în DGS.

- TD.–Bulg. – Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei. Studiu lingvistic. Texte dialectale și glosar*, București, Editura Academiei Române, 2006.
- TDM I–III – *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu. Vol. I, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1973; vol. II, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1975; vol. III, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, București, [f.e.], 1987.
- TDO – *Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Cornelia Coțuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1967.

A FEW LANGUAGE FEATURES IN THE LETTER OF NEACȘU OF
CÂMPUNLUNG (1521) AND THEIR SURVIVAL IN
CONTEMPORARY WALLACHIAN IDIOMS

(*Abstract*)

The article underlines some linguistic features identified in the 1521 letter of the Romanian boyar Neacșu (a resident of the Wallachian town of Câmpulung), which have been also noted as peculiar to the current Wallachian idioms. The author makes prominent these features that are preserved after almost half a millennium. This endeavor is intended to highlight the perennial/stable usage of some particularities of the Wallachian variety.

Cuvinte-cheie: *claritatea limbajului, graiurile muntenesti actuale, trăsături dialectale, caracter stabil al vorbirii populare.*

Keywords: *clarity of language, current Wallachian idioms, dialectal features, stability of dialect speech.*

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București
dialectologie@yahoo.com*

IULIA MĂRGĂRIT

UN TEXT DIALECTAL „DE OCAZIE”

În cele ce urmează propunem pentru comentariu un text autobiografic, elaborat, din proprie inițiativă, de un țăran. Deși nu se înscrie în „normele dialectologice”, l-am integra în categoria „text dialectal”, pentru faptul că povestirea decurge în cel mai autentic grai muntenesc. Am atașat eticheta „de ocazie” pentru a marca deosebirea dintre textul dialectal dirijat și cel produs spontan, independent, în afara rigorilor științifice. L-am identificat în manuscrisul intitulat, „de mâna autorului”, *Viața unui român din Bulgaria între ani[i] 1908–1918 [...] Prop[r]iul Manuscris. Nicolae S. Șucu*. Păstrat timp de șase decenii la Biblioteca Academiei Române (secția „Manuscrise”), provine din fosta arhivă a Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”. A fost descoperit și editat, cu „studiu introductiv, cronologie și note”, de către Daniel Cain, în anul 2017. Pentru apariție, editorul a operat unele modificări absolut necesare în reformularea titlului, prin adaos și substituție de termeni, transformându-l în: Nicolae S. Șucu, *Viața și aventurile unui cioban român în Bulgaria în vremuri de război, 1908–1918* [subl. n., I.M.]. Extensiunea de titlu se datorează subiectului (viața și aventurile, conform stilului de viață a etnicului român), prin includerea ocupației: *cioban*, exercitate pe teritoriul altei țări: în Bulgaria. În acest mod s-au evitat, în parte, eventualele confuzii, de vreme ce în țara vecină existau minoritari români, altfel spus, *români din Bulgaria*, iar personajul-povestitor practica păstoritul în Bulgaria, în calitate de român, transfug **din** România. După editor, ar putea apărea alte neclarități. În noua reformulare, titlul ar induce în eroare cititorul, tentat să creadă că textul aparține unui intelectual, preocupat de evenimentele istorice, areal, perioadă etc. Dar începutul lecturii anulează această supoziție, prin confesiunea semnatarului, fiu de plugar din zona subcarpatică a Mușcelului, cioban cu intermitențe, începând din adolescență până la declanșarea războaielor balcanice și mai apoi a celei dintâi conflagrații mondiale. Cititorul se convinge că narațiunea provine de la un combatant real, a cărui maturizare „profesională” începe sub semnul bătei ciobănești și continuă cu recuzita de război.

După cum textului dialectal autentic i se stabilește un titlu pe care dialectologul îl extrage din narațiune, pe criteriul capacității de sugestie, tot astfel și editorul Daniel Cain a segmentat manuscrisul în fragmente care au primit câte un titlu corespunzător, fixat de îngrijitorul ediției, dar în funcție de nucleul narativ și nu de text; fragmentele apar ordonate la *Cuprins*. La pagina indicată, cititorul va găsi un rând liber care separă fragmentul următor, anunțat prin majuscule, exclusiv pentru prima propoziție. De pildă, în CUPRINS figurează titlul stabilit de editor și pagina din carte la care se găsește fragmentul respectiv: *Anii de școală...* 63; iar în text, tot atâtea propoziții de început, cu majuscule, câte fragmente au rezultat: *SUNT NĂSCUT ÎN ANUL 1886*, luna mai, în 29. Am amintit acest detaliu de tehnică a ediției, aparent nesemnificativ în cazul de față, pentru similitudinea absolut întâmplătoare cu textul dialectal propriu-zis. Acesta din urmă, cules de specialiști, ca modalitate de consemnare a materialului înregistrat pe teren, obținut la inițiativa unui dialectolog, poate fi dirijat tematic, terminologic. Textul lui Nicolae S. Șucu [= NSS] se distinge prin caracterul său spontan și prin adresantul imediat: propria sa persoană. El scrie pentru sine, fără indicații sau sugestii, impresionat de traiectoria propriei vieți și în același timp dintr-un vag sentiment didactic: ar dori ca însemnările sale să servească drept îndrumar pentru adolescenții din generațiile viitoare. Considerându-l subiect-informator, constatăm că povestitorul, fiu de agricultor, beneficiază de „o fișă” *sui generis* pe care și-a alcătuit-o singur: *Sunt născut în anul 1886, luna mai, în 29, în comuna Mățău, care se află departe de capitala județului Mușcel, Câmpulung, la vreo 12 sau mai puțini kilometri. Mi-am petrecut copilăria la casa noastră cea veiche, din localitatea zisă Vâlcele, până la vârsta de 7 ani, când tatăl meu a făcut alte case, mai în centrul satului, unde ne-am mutat și am început a merge la școală, zisă la școala veiche, de lângă biserica a veiche. Am urmat a merge la școală bine, și am avut purtări foarte bune până am ajuns în clasa a IV-a primară, primind chiar premiul întâi când am ajuns în clasa a IV-a. Mi-am schimbat ideile și purtările din cauză că am început a pricepe și a înțelege la poveștile tatălui meu care povestea că [...] fiind încă necăsătorit a fost cioban și a petrecut cu oile în munți și bălți și a trăit un trai foarte bun și fericit; și eu ca copil, auzind poveștile acestea, s-a înrădăcinat în inimă un astfel de trai zis «fericit»: Și-l mai auzeam zicând că când a fost să fie militar nu s-a dus [...] zicea că nu ar face armata chiar dac-ar fi legat cu lanțuri și eu auzindu-l, ca copil, îmi ziceam în sine: „Lasă, că nici eu nu voi fi mai prost ca tata să fac armata!” Și vai! de mic încă mi-am molipsit capul cu astfel de gânduri, nu mi-a mai fost gândul la carte. (p. 64).*

În esență, semnatarul povestește propria-i viață, trepidantă, după clasa a IV-a primară. Din frageda copilărie ascultă fascinat istorisirile tatălui său, puternic marcat de evenimentele narate, fuga la o stână transhumanță, succedată de sustragerea de la serviciul militar. La fiecare repovestire a episoadelor, autoadmirația tatălui sporea în raport cu gestul reprobabil de abdicare de la datoria civică. Consecința cea mai dureroasă nu va întârzia să apară, sub forma unor abateri educaționale în evoluția fiului. Curând destinul acestuia se intersectează cu cel al unor oieri transhumanți. Îi însoțește fraudulos, în repetate rânduri, obsedat de modelul patern pentru care traversează situații imprevizibile, până la refugiul dincolo de Dunăre, bălțile fluviului fiind sediul de iarnă al ciobanilor ardeleni. Într-o astfel de etapă îl surprinde războiul, mai întâi în varianta balcanică, apoi în cea mondială. Căsătorit în Bulgaria, încearcă, fără succes, să-și regleze statutul de cetățean român. Va rămâne combatant sub steagul Bulgariei, ajungând în situația-limită a unui personaj literar precum Apostol Bologa. Pătruns de responsabilitate civică, prin experiența tragică a războiului, fostul cioban, convertit în ostaș, decide să aștearnă pe hârtie parcursul său existențial, plin de regrete, pe care nu le ascunde, pentru a servi de avertisment compatrioților.

Autorul scrie așa cum vorbește, reflectând prin aceasta particularități dialectale specifice. Textul său redă variate cazuri de mutații, accidente fonetice, specifice oralității, multe lexeme păstrând marca acestora. Alături de elemente din lexicul tradițional, susceptibile de modificări fonetice, apar și neologisme. Prezența acestora se explică prin călătoriile [= aventurile] întreprinse de NSS, alături de oierii din Carpați, până în spațiul riveran dunărean. Mai apoi, în calitate de combatant bulgar, „în vremuri de război” staționează în Dobrogea, cu precădere în principalele orașe. Acolo, prin poziția sa în armată, cultivă relații cu notabilitățile române, de la care împrumută cărți pentru lectură și cu care întreține frecvent discuții, conversații prin care își îmbogățește vocabularul: *Aveam mulți prieteni cu vază în Constanța. Ducându-mă pe la dânșii ne ocupam [foarte] mult* de politică. Am împrumutat mai multe romane de cetit de la dânșii și le țineam în magazie* (p. 164). *Într-o zi vine comandantul meu de companie și zice: — Văd o mulțime de cărți (romane) tot românești, de câte ori vin în magazie te gălesc cetind tot românește, te văd că vorbești cu populația de care văd că ești simpatizat* (p. 165).

Din multitudinea faptelor reperate, am selectat câteva.

* Editorul recurge la paranteză pentru a explicita adverbul cu semantism arhaic de superlativ absolut, în prezent ieșit din uz. El face parte din lexemele învechite, specifice graiurilor, în general, și în mod special graiurilor muntenești.

1. Fonetică

1.1. Pronunțarea moale a șuierătoarelor: *cămașe* în loc de *cămașă*. Nota distinctivă înregistrată în literatura de specialitate (TDR: 167) se explică prin pronunțarea palatală a consoanelor [ș], [j], așa încât vocalele următoare [ă], [î] sunt înlocuite cu [e], [i]: *Purtam cămașe mocănească* (p. 64); *Soldații români numai în cămașe și izmene...* (p. 130); *vrăjmașe*: [Românii] a fost nimiciți cu toții de sabia *vrăjmașe* (p. 143);

1.2. Pronunțarea moale a lui [r] în neologismul *țigare*: *Fumam țigare peste țigare* (p. 134);

1.3. Anticiparea palatalității. Diftongii rezultați din anticiparea elementului palatal din oclusiva palatală [k] (TDR: 162) apar în: *pereiche*: *Nu mai aveam nicio pereiche de ob[i]ele* (p. 153); *veichi*: *Să păzească caii cu herghelgiul lor veichi* (p. 75); *Mi-am petrecut copilăria în casa noastră a veiche* (p. 63); *ureiche*: *În acest timp, tâmplele mi s-au umflat, ureichile îmi vâjâiau...* (p. 200).

1.5. Accidente fonetice

1.5.1. Anticipări accidentale: *hodihni* < *odihni*: *Am oprit oile și caii pentru a cina și a hodihni puțin* (p. 8); *Mi-a dat un loc ferit pentru a mă hodihni* (p. 80); *indentic* < *identic*: *Purtam și eu, și tata, și un frate mai mare un port indentic cu mocanii* (p. 64); *indentitate*: *Noi când ne băgăm ciobani, stăpânul ne ia biletele de indentitate ca să nu fugim* (p. 84); *prizonieri* < *prizonieri*: *În prizonierii luați la Turtucaia m-am uitat să văd vreun frate.*

1.5.2. Asimilare: *indeferend* < *indiferent*: *Am să trec prin sat, indeferend, fudul printre colegi* (p. 67).

1.5.3. Disimilare: *suprinde* < *surprinde*: *Criza mă surprinde tot la două zile. M-a surprins învățătorul* (p. 65); *itindent* < *intindent*¹: *Ar fi avut itindenți sârbi* (p. 210).

1.5.4. Metateză: *întânli* < *întâlni*: *Întânlesc pe furierul nostru* (p. 177); *erzeccițiu* < *eczercițiu* = *exercițiu*: [Ca viitor cioban] *făceam erzeccițiu de răzemare în bătă* (p. 67).

1.5.5. Propagare: *confensa* < *confesa*: [Preotul] îi *confensează*, asta e datoria lui (p. 203).

1.5.6. Contaminație: *bolșevic* + *comunist* > *bolșevist*: *S-a bătut armata cu bolșevistii bulgari* (p. 174); *părtinaș* adj. „simpatizant, partinitor”, probabil *părtaș* + *părtini*: *Era un om părtinaș al lui Stamboliiski, dușman al țarului* (p. 199).

¹ Formă care are, în plus, un *i* în loc de *e* în silaba medială, rezultat mai degrabă dintr-o asimilare vocalică progresivă decât dintr-o tendință de închidere în poziție nazală.

1.5.7. Etimologie populară: *monitor* „elev(ă) care asigura disciplina clasei în absența profesorului” > *mânitor*, prin apropiere de verbul *mâna* „a dirija, a îndrepta ființe (animale, oameni) într-o direcție sau un scop”: *Era și mânitor peste copii, a căutat cerneală și, negăsind-o a căutat în geanta colegului meu* (p. 66).

1.5.8. Hipercorectitudine: *administiere* „amnistiere”: *Era admnistiere pentru dezertori* (p. 210).

Anumite grafii redau pronunțări mai apropiate de etimon decât cele care s-au fixat în limba română literară: *adiotant* (lit. *aghiotant*): *Era numai adiotantul lui care mi-a spus că am să fiu executat* (p. 134).

2. Morfologie

2.1. Articolul adjectival. Paradigma caracteristică pentru aria sudică (*ăl, a, ăi, ale*) se întâlnește regulat: *Am început a merge la școală, zisă școala a veiche, de lângă biserica a veiche* (p. 63); *armata a vitează* (p. 142).

2.2. Pronumele. Un detaliu care ne reține atenția este nehotărâtul *niscaiva*: *Te-ai uitat să nu fi rămas niscaiva cai?* (p. 78).

2.3. Verbul

2.3.1. Iotacizarea. Foarte pertinentă dialectal este recurența formelor iotacizate: ex. *Dacă ar găsi un băiat să-l puie să păzească caii...* – p. 75.)

2.3.2. Omonimia 3–6. Anvergura pe care o are omonimia 3–6 în textul de care ne ocupăm, în diverse paradigme (vezi, de exemplu, formele care apar în exemplele de sub 4. pentru tipurile de prefixare cu *ne-*), reprezintă o atestare absolut remarcabilă a extensiunii la care ajunsese fenomenul în Muntenia, la epoca respectivă.

2.4. Adverbul. Topica specific muntenească a semiadverbului *mai* se poate observa în toate secvențele cu pronume atone: *Țarul nu mai se sfātuia cu filozofii lui* (p. 185); *Dacă nu este executat până la scrisoarea acestui cavalerist să nu mai se execute* (p. 135); *La picioare nu mai miera frig* (p. 96).

2.5. Prepoziția. Prepoziția compusă *dă pă* (< *de pe* prin durificarea specific muntenească) se confundă cu *după* – fenomen generalizat în limitele graiurilor muntenești. Exemplele sunt extrem de frecvente: *Un sat după malul Dunării* (p. 83); *am căzut după scaun jos* (p. 85); *am intrat în apă, după apă pe gheață* (p. 86); *i-au cinstit cu plosci d-alea după la munte pline cu țuică* (p. 69); *leafa după trei ani era la mine* (p. 96); *să mă-mbrac în civil să nu salut toți ofițerii după stradă* (p. 98); *biata mamă nu lua ochii după mine* (p. 99).

2.6. Conjuncția. Un element specific inventarului muntenească este *firar* (rezultat al gramaticalizării condiționalului cu inversiune *fir-ar*), folosit în structuri corelative (*firar... firar... „fie... fie; ori...ori”*), sem-

nalat în textele dialectale muntenesti (Neagoe 1974: 144: **firar om, firar femeie**); el se întâlnește și în volumul în discuție, dar structurile cu reducere (corelative) apar înlocuite prin structuri cu alternare, pe al doilea loc fiind conjuncția general dacoromână *ori*: *S-a căznit în tot chipul, firar aș fi fost la front ori acasă ca să prindă ceva spionaj la mine* (p. 180).

3. Lexic

Cele mai numeroase particularități reperate în vocabular se pot grupa după cum urmează:

3.1. Elemente regionale specifice Munteniei. Printre muntenisme predomină dezvoltările de sens, confirmate, în zonă, de lucrări recent apărute:

ambitios adj. 'rău, nervos': *Tata era un om foarte serios și ambitios, mie mi-era frică c-o să mă bată și am fugit* (p. 60). Semantismul este confirmat de DGS I, s.v. pentru județele Dâmbovița, Teleorman: *Soțul e un om foarte cumsecade. El nu este ambitios, răutăcios*. Derivatul perpetuează noul sens al bazei derivate, **ambitie** s.f. 'ciudă, invidie, ură', atestat în aceeași sursă: *Prietenii ăștia care nu vrea să mă vadă că sânt silitor și vrenic [sic!] și ei au ambție pă mine*.

arman s.n. 'curte boierească': *M-am dus la un ciocoi și m-am băgat ca supraveghetor la un arman care avea 400 de boi* (p. 82); DGS I, s.v. 1, cu atestări în Vrancea, Giurgiu, Călărași, certifică termenul: [În 1907] *haide la armanu toată lumea, acolo să distrugem armanu boieresc al lui Simionescu*;

armătură s.f. colect. 'arme multe, armament': *La batalion mi-a dat uniformă militară. Am fost însărcinat cu armătura* (p. 126). Figurează în DGS I, s.v. 1, AFLR: Olt, Giurgiu, Călărași: *Am fugit că n-aveam nicio armătură. N-aveam nici armătură, nici muniție* (Constanța);

baltă s.f. 'luncă': *Am petrecut vara în baltă până la Sfântu Nicolae când am fost silit să scot vacile din baltă, nu aveam nici fân, nici paie* (p. 91); DGS I, s.v. 3, cu răspândire generală în Muntenia: *Ne duceam aici în baltă să tăiem mohor* (Stoenești, Giurgiu);

familiari s.m. pl. 'famiști': *Dă-mi mie copilul cel mic să-l duc în brațe și așa o să zică lumea și sentinelele că sântem familiari* (p. 82). Apare în DGS II, s.v.: *A jucat fetele cu băieții, pă urmă s-a pus masa cu familiari* (Brăila);

întunericeală s.f. 'întuneric profund': *Au profitat de întunericeala care era și-au fugit* (p. 136). Același sens în DGS II, s.v.: *Era o întunericeală și nu mai vedeam, ca noaptea* (Olt);

legumă s.f. 'mâncare gătită': *Mâncam de multe ori mămăligă fără legumă și de nenumărate ori, în timpul iernii cu ceapă* (p. 72). A fost

consemnat în DGS II, s.v. *legume*, același înțeles în Oltenia: *Făceam legume de crâmpiei* [= cartofi]. *Îi curățăm și-i punem la gătit.*

3.2. Elemente învechite, regional-arhaice. Sunt de reținut mai ales pentru semantism:

bătaie s.f. ‘bătălie’, semnificație înregistrată în dicționare, dar cu precizarea „înv.”: *Am avut o bătaie cumplită cu dușmanul* (p. 117). A rămas fixat în poezia lui G. Coșbuc (*Să te mângâie Dumnezeu / C-așa e la bătaie / Și-am scris această carte eu / Căpraru Nicolae – O scrisoare de la Muselim Selo*);

boclucuri s.n. pl. ‘obiecte vechi, gunoaie’: *America vânzându-și boclucurile iar la europeni tot proastă a fost de a intrat în război?* (p. 163);

ceas, în ~ locuț. adv. ‘imediat’: *M-am gândit că în ceas ne vom apropia de români să trec de partea României* (p. 140);

dreptul s.n. art. ‘dreptatea’: *Din bătrânii bulgari, unii mi-au găsit dreptul, alții mi-au făcut observație* (p. 149);

foarte adv., folosit ca adverb plin cu valoarea unui superlativ absolut, la fel ca în limba română veche: *Germanii s-au înmulțit foarte în Constanța* (p. 172); *Ne ocupam foarte de politică* (p. 165);

frământa, cu sensul arhaic ‘a zdrobi, a fărâma’: *Amândoi să frământăm pâinea în lapte și amândoi să mâncăm [...].* Sensul este confirmat chiar în continuarea textului, unde *frământa* apare în relație sinonimică cu *fărâma*: *Să mănânci tu singur bucățelele de pâine care tu singur le-ai fărâmat, iar nu bucățelele de pâine pe care eu le-am frământat* (p. 172);

mult adv. cu valoare de superlativ absolut, în aceleași condiții ca și *foarte*: *I-am gonit mult pe turci* (p. 117);

numit adj. ‘ales’: *Ne-am desculțat și am ieșit la locul numit dinainte* (p. 139);

pândaș s.m. ‘pândar’, după DLR, s.v. „înv. și pop.”, atestat prima oară în 1839: *Pândașu care păzea țarina era turc* (p. 206).

Probabil, în cazul povestitorului, deplasările la oraș în calitate de furier la regiment au favorizat achizițiile culturale, afectând mai ales partea arhaică a vocabularului său. Folosirea repetată a arhaismului *silă* s.f. ‘constrângere, forță’ pare „subminată” de neologism: *Lupii venea și lua oile cu sila* (p. 72); *Am fost înrolat cu sila* (p. 6), dar și *Era dizertor român înrolat, ca și mine, cu forța* (p. 138).

Într-un alt context, ostașul răspunde superiorului prin neologism, substituind termenul curent printr-unul înrudit etimologic, dar perceptibil ca aflat pe o treaptă superioară de rafinare lexicală: *De câte ori viu în magazie te găsesc citind tot românește:*

– *De națiune ce ești? Bulgar sau român?*

– *Eu de naționalitate sunt român, nu bulgar, dar sunt soldat bulgar încă din 1912* (p. 165).

În multe contexte se poate urmări abandonarea elementului arhaic în favoarea neologismului. Uneori, acesta apare în construcții „mixte”: *Aveam înaintea noastră 6.000 de oi, mai mulți măgari, vreo 80 de cai legați și care erau încărcăți cu merinde de aprovizionări* (p. 68); *Ne-am oprit într-o vale să ne hodinim. De merinde eram aprovizionați* (p. 116). Moștenit din latină, încă în uz în aria nordică, *merinde* mai deține o anumită „robustețe” prin semantism. În cazul de față, contextul ar fi reclamat un neologism corespunzător.

3.3. Neologisme de epocă

O categorie specială de lexeme noi, reperate în text, ar putea fi numite neologisme de epocă, pentru circulația lor limitată în timp. În grupa acestora se află formații neologice în *-iune*, împrumuturi romanice care, în cursul timpului, au fost concurate și substituite de dubletele în *-ie*:

direcțiune s.f. ‘orientare în spațiu a unei ființe, direcție’: **Direcțiunea** arătată de el era cea spusă de ofițer (p. 135). În prezent e înlocuit de *direcție*, față de care *direcțiune* figurează în dicționare ca variantă;

distracțiune s.f. ‘petrecere, agrement’: *I-a dat o cameră cu tot felul de distracțiuni* (p. 185); ieșit din uz, este substituit de *distracție*. Dicționarele nu consemnează varianta *distracțiune*;

informațiune s.f.: *Eu am informațiuni de la un bun prieten* (p. 171). Ca probă a caracterului efemer al acestei variante, lucrările lexicografice rețin, exclusiv, *informație*;

permisiune s.f. ‘învoire (oficială)’: *Am fost în permisiune în Bulgaria* (p. 64); în dicționare este dublat de *permisie*;

populațiune s.f.: *Era oprită circulația populațiunii* (p. 152). Figurează în dicționare cu mențiunea „înv.” (v. DEX, s.v.).

În afara acestei categorii bine reprezentate se întâlnesc cazuri izolate, ridicând alte probleme:

consulat s.m. ‘consul’, sens cu care a ieșit din uzul general: *Domnul consulat a trimis un băiat și a chemat pe atașatul militar* (p. 134); *Mi-a spus să aștept până vine domnul consulat* (p. 111);

națiune s.f. ‘naționalitate’: *De națiune ce ești? Bulgar sau român?* (p. 165); *Prizonieri sârbi de națiune bulgari* (p. 197);

tablou s.n. „tabel”: *Am pus în gând să fur tabloul cu numele și prenumele [sic!] școlarilor* (p. 65); *Eu aveam un tablou cu numele și prenumele [sic!] la toți românii din regimentul meu* (p. 130).

Necesitatea elementului neologic devine pertinentă prin absența acestuia, suplinit prin improvizații. Pentru *superior*, *inferior*, *subaltern*, necesare în terminologia militară, inexistente în idiomul lui NSS, se re-

curge la soluții analogice: *Un șef de patrulă nu are dreptul să asculte de mai micul lui* (p. 137). „Modelul” apare într-un episod consemnat în calitate de civil pentru personajul transfug din armată: *M-am dus la ciocoi, m-am tocmît mai mare peste văcari* (p. 91).

3.4. Creații lexicale proprii. Formații inedite

Deosebit de interesant este fasciculul de noi creații lexicale, deopotrivă din elemente tradiționale sau neologice, prin diverse procedee. Putem presupune că procesul a început cu o intervenție asupra lexemelor avute în vedere, pentru a le asigura transparența lexicală necesară.

aplauza vb., prin raportare la substantivul *aplauze* pl. tantum, a dobândit o formă în consonanță cu acesta, *aplauza*, în conformitate cu exigențele unei familii lexicale care poate impune și modificări: *Toată lumea a aplauzat și filozoful a trecut de-a stânga* (p. 187).

bordeu s.m., varianta de singular corespunzătoare pluralului *bordei*, restabilește echilibrul morfologic, făcând pertinentă opoziția sg./pl.: *M-am desculțat în bordeul cald și m-am culcat* (p. 95). Inovația, căci despre asta este vorba, figurează în SDLR pentru Moldova – unde sunt uzuale refacerile de tipul *ardeu* (< pl. *ardei*). Regularizarea la categoria numărului reflectă o tendință proprie dacoromânei, fie și în arii dispartate.

bulgară adj. ‘bulgărească’: *M-am dus în direcțiunea de unde auzeam gălăgie bulgară* (p. 133). Extensiunea adjectivului etnonimic s-ar explica prin economia de mijloace specifică oralității (cf. *de bulgari*);

dezestra vb. ‘a crea dezastru’: *Au ars și au dezestrat orașul Radomir* (p. 174). Cuplul *dezastru – dezestra* pare a fi o formație analogică după perechi de felul *înec – îneca, prăpăd – prăpădi*, în care relația implică un regresiv verbal și verbul aferent;

familiar adv. a dezvoltat un nou sens: ‘(împreună) cu familia’: *Grădinarul, în timpul acela locuia familiar* (p. 208);

favorit adj. ‘favorizat’, modelat prin analogie cu un alt adjectiv; legătura lor semantică, dar și formală, ar tinde să impună sintagma ca atare: *favorit și (sau) compătimit*. Redimensionarea participiului neologic a urmărit perfecționarea eufonică a asocierii: *N-am să fiu de nimeni favorit sau compătimit* (p. 192);

spăngiui vb. ‘a ataca, a ucide cu spanga’: *A doborât doi bulgari, până a fost văzut și scăngiuit de alți bulgari* (p. 143);

țăresc adj. ‘al țarului’, probabil, creație analogică după *împărat*, Bulgaria având la conducere un țar: *Ar fi furat aur țăresc* (p. 185); *Are să fie îndestulat cu toate bunătățile țărești* (ibidem).

4. Formarea cuvintelor

Din acest compartiment am reținut câteva cazuri emblematic. Printre ele se numără derivatele prefixale cu formantul *ne-*. Preferința pentru acest tip derivațional s-ar explica prin posibilitatea de a crea opoziții percutante, a căror capacitate de expresie este maximă. Percutanța unei astfel de relații constă în stabilirea opoziției în cadrul aceleiași familii lexicale, astfel încât antonimia se realizează „intrinsic”, între bază și derivatul cu *ne-*, prin negarea bazei (cf. Mărgărit 2009: 197): *Am vândut în **neștirea** părinților toate cărțile* (p. 66); *Din **negrija** unui argat s-au aprins paiele* (p. 82); *Nimic din regiment nu rămăsese în regiment **neșit** la front: mitralierele, căruțele și caii și tot* (p. 139); *Vitele care mi-a rămas **neluate** richiziție nu am să pot să le scot din iarnă* (p. 177); *Mi s-a strâns mâna spunându-mi că s-a făcut o greșeală și să scuz și să iert pe cei **neîndrept*** (p. 204); *I-au pus în rândurile contingentului 1913, **nespuindu-le** cât are de servit sub drapel până a fi puși în libertate* (p. 127); *Servind în **neștirea** termenului mai mulți din ei [= ostași] va fi nevoiți a dizerta și a se duce iară la gospodăriile lor* (p. 127). Urmărind formațiile negative din exemplele de mai sus, observăm evitarea sistematică a altor posibilități de exprimare (care au dezavantajul absenței unei mărci formale negative): *în neștire = fără știrea; din negrija = din lipsa de grijă; neieșit la front = fără să iasă; a rămas neluate = fără să fie luate; cei neîndrept = cei fără drept; nespuindu-le = fără să le spună.* „Forța expresivă” a derivatelor negative explică, fără îndoială, de ce sunt preferate unor mijloace echivalente de exprimare. Este motivul pentru care formantul *ne-* poate nega orice, fie și o expresie, cu o condiție: aceea de a fi atașat la numele care urmează să fie contestat: *a fi în drept > a fi în nedrept* – deși, pentru același sens, s-ar fi putut opta și pentru negarea verbului: *a nu fi în drept*. Selectarea numelui de negat în combinație cu un substantiv, ca măsură a expresivității, poate anula însăși existența acestuia; de aceea *a fi în nedrept = a nu fi*, exprimând drastic inexistența într-o anumită condiție. Capacitatea de negație absolută explică actualitatea și totodată productivitatea acestui tip derivativ în graiurile muntenești (*ibidem*).

Ne aflăm în fața unui text dialectal atipic, elaborat de un subiect autentic, dar în afara protocolului pe care îl presupune ancheta dialectală. Ereditar, țaran, acesta îndeplinește condițiile până la un punct: cel al plecărilor repetate în diverse sate și orașe = despărțire de satul natal. Dacă datele despre originea lui ar lipsi, le-am suplina, parțial, cu mărturiile sale, trădând viziunea țărănească în percepția războiului. Elementele de reper din universul rural îi sunt extrem de utile și le valorifică fie metaforic, fie comparativ. Înfrângerea de pe câmpul de luptă și prăbușirea totală a ostașilor o mai văzuse în satul său, la coasă: *Dușmanii ne-au lăsat să trecem râul și*

când am fost iară aproape de ei, **ne-au cosit cu mitralierele** (p. 132). Victimele numeroase dintr-o încercuire fără scăpare îi amintesc imaginea secerișului unde spicele cădeau, unul după altul, fără opoziție: *Soldații români fugeau goli, fără îmbrăcăminte groasă și, fiind ajunși de cavalerie se opreau, se întorceau cu fața către inamic și se închina să-i ierte, dar aceștia îi loveau cu sabia fără milă și ei cădeau ca snopii* (p. 142). În absența termenului adecvat, autorul se descurcă „scotocind” în vocabularul său de acasă: *Am căzut rănit la piciorul drept de o țandără de obuzieră* (p. 119). Dintr-un alt „reportaj de război”, aflăm ce anume l-a rănit: *Deodat o schijă de obuz / Trăsnind mânca-o-ar focul / Retează capul lui Cobuz* (V. Alecsandri). Însăși speranța păcii este evaluată metaforic, în analogii cu familiarele realități agricole: *Toți au zis că s-a încheiat pacea generală și pentru asta se trage clopotele. Era aproape să cred și eu, măcar că bobul păcii se vedea de departe că încă nu e copt* (p. 157).

Manuscrisul lăsat de NSS constituie un eșantion de limbă română oferit „de la ea de acasă”, de un povestitor emblematic. Începând cu adolescența, existența acestuia se desfășoară în salturi, ca distanțe sau medii sociale, parcurgând un fel de *Bildungsroman*. Însăși decizia de a nota parcursul său existențial depășește simpla condiție de țaran. Și totuși, manuscrisul său se poate înscrie la categoria „texte dialectale”. Însemnările lăsate reflectă imaginea graiului mușcelean, de la începutul secolului trecut, cu o anumită stabilitate, sub asaltul civilizației. Date fiind meandrele biografiei sale, NSS nu a putut păstra securitatea, puritatea graiului. În schimb, ne-a dat informații, mărturii, consemnări din arealul riveran al Dunării, dar mai ales mostre de grai în drumul acestuia către „cetatea-oraș”.

Situat cronologic între GN și TDO, textul comentat oferă imaginea reală a unui grai gata oricând pentru a fi cercetat. Particularitățile reperate sunt cele pe care pe vor le releva cercetările sistematice ulterioare la scara întregii provincii.

Cu valoare documentar-lingvistică incontestabilă pentru starea de fapt a unui grai, manuscrisul lui NSS constituie un semnal pentru necesitatea de a cunoaște științific idiomul „care îl plâng și care-l cântă / pe la vatra lor țărani”.

BIBLIOGRAFIE

- Mărgărit 2009 – Iulia Mărgărit, *Vocabularul graiurilor dacoromâne sudice*, București, Editura Academiei Române.
 Neagoe 1974 – Victorela Neagoe, *Elemente lexicale arhaice în graiurile muntenesti*, în „Fonetică și dialectologie”, IX, p. 137–144.

SIGLE

- AFLR – *Arhiva fonogramică a limbii române*, păstrată la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”.
- DGS I–III – *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, coordonator: Maria Marin, vol. I, *Literele A–C*, 2009; volumul II, *Literele D–O*, 2010; volumul III, *Literele P–Z*, 2011, București, Editura Academiei Române.
- DLR – Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur, acad. Ion Coteanu, acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei, 1965 ș.u.
- Gl. Munt. – *Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, București, 1999.
- GN – I.-A Candrea, Ov. Densusianu, Th. Speranția, *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, [vol.] I–II, București, 1906–1908.
- NSS – Nicolae S. Șucu, *Viața și aventurile unui cioban român în Bulgaria în vremuri de război*, 1908–1918. Text stabilit de Cristina Jelescu. Ediție îngrijită, studiu introductiv, cronologie și note de Daniel Cain, București, [Editura] Humanitas, [2017].
- SDLR – August. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, București, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”.
- TDO – *Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1967.
- TDR – *Tratat de dialectologie românească*. Coordonator: V. Rusu, Craiova, Editura „Scrișul Românesc”, 1984.

AN “OCASIONAL” DIALECTAL TEXT

(Abstract)

The paper presents the phonetic, morphologic and lexical analysis of an autobiographical text written by a Romanian shepherd in the most authentic Wallachian regional variety, describing his life and adventures in Bulgaria, during the World War I. The manuscript was edited in 2017 and appreciated as a real historiographical source, unique in its kind. The book is also interesting from a linguistic point of view because the author writes as he speaks, thereby reflecting specific dialectal features.

Cuvinte-cheie: *text dialectal inedit, elemente regionale, etimologie populară, formarea cuvintelor.*

Keywords: *original dialectal text, regional elements, popular etymology, word formation.*

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”,
București
inst@lingv.ro*

CARMEN-IOANA RADU, OANA NICULESCU

REFERINȚELE SPAȚIALE ȘI TEMPORALE ÎN TEXTELE DIALECTALE MUNTENEȘTI

1. Introducere

Bogata tradiție a studiului deicticelor în domeniul pragma-lingvisticii (Bar-Hillel 1954, Jakobson 1963, Lyons 1968, 1977, 1995, Fillmore 1971, 1975, Levinson 1983, Kleiber 1986, Green 1989, Kerbrat-Orecchioni 1999, Ionescu-Ruxăndoiu 1999, Gorăscu 2005) are ca punct de plecare studiile lui Benveniste despre subiectivitate în limbă, despre natura pronumelor și despre persoană (Benveniste [2000] 1966). Astfel, deixisul reprezintă un aspect fundamental al organizării pragmatice a discursului, iar numeroasele definiții date conceptului evidențiază raportarea la situația de comunicare.

Deicticele locale și temporale, dar și alte referințe spațiale și temporale pe care le vom analiza, prezintă trăsături specifice graiurilor muntenești. Vom urmări prezența și particularitățile acestora în texte dialectale muntenești care vor apărea în volumul *Harta „sonoră” a graiurilor limbii române. Muntenia*, rezultat al cercetării în cadrul temei de plan cu același nume a sectorului Dialectologie și sociolingvistică de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” din București. Textele au fost selectate din 45 localități și au fost verificate de Maria Marin, Marilena Tiugan, Mădălina Botez Stănescu, Oana Niculescu, Carmen-Ioana Radu și Daniela Răuțu.

2. Referințele locale

Deixisul reprezintă un cumul de modalități de expresie, având rolul de ancorare a enunțului în situația de comunicare în care este produs (GALR II 2008: 727). În ceea ce privește deixisul spațial, acesta „codifică configurația spațială a contextului comunicării prin raportare la poziția interlocutorilor” (GALR II 2008: 738).

2.1. Mijloace lexicale de actualizare a referinței spațiale

Spre deosebire de deicticele personale și cele temporale, codificate gramatical, coordonata spațială dispune doar de o codificare lexicală, având astfel o gramaticalizare „slabă” (GALR II 2008: 727). Cu toate că raportarea la cadrul deictic spațial nu este obligatorie în orice enunț, atunci când este actualizată în discurs, aceasta este de natură lexicală.

2.1.1. Grupul adverbial și grupul prepozițional

Din punctul de vedere al mijloacelor de codificare lexicală a referinței spațiale, frecvente în textele dialectale analizate sunt grupurile adverbiale (1–5) și cele prepoziționale (6–19). La nivelul grupului adverbial, recurentă este actualizarea prin centru adverb substituit folosit deictic (1–3), respectiv adverb interogativ (4) sau relativ (5). În textele examinate nu au fost identificate *adverbe negative* (*Nu merg nicăieri. Nu plec niciunde.*) sau *adverbe nehotărâte* (*Pleacă undeva. Merge altundeva.*)

- (1) ȧer^h/... deodată sun^d _dă gárdă-n [r] ȧn _sat// [Unde?] **a^hic** la sfátu popúlár (Stoicânești);
- (2) dăpă ce-ȧ puncă la^h pėste căpenęág **acólo**/ ȧo-ȧvelęám (Picior de Munte);
- (3) o fi/**apruápe** ȧ_línię dreęptă (Boișoara);
- (4) ș-o ducăm la lac^ȧ/ la lac tó^cma^h **únd^e?**/ la spúmâ/ la lăc^ȧ (Andreiașu de Jos);
- (5) să ducău ȧn _cásă la i [k] ȧom/ acoló **únd^e**_zică tá^l-său (Vârtoapele de Sus).

La nivelul grupului prepozițional au fost identificate următoarele actualizări:

– prepoziție + adverb

- (6) di la strátu lor **d-acólo** (Comănița);
- (7) că să viȧ **p-a^hica**// venȧ **p-a^hica**.../ **d-ăci** (Stoicânești);
- (8) șânturle **pă únd^e** fusése prăvălȧile (Boișoara);
- (9) făcăȧ cíte-o plakí^hę/ miroșęá... **de depárte** (Stăncuța).

– prepoziție + GN cu centru substantiv (10–12), pronume (13–14) sau numeral (15–16)

- (10) și zíce „aȧ **la gáră** [...]” (Hârsești);
- (11) și... cȧn^d_m-an_du^s_să mătur **ȧn strúngă** la ȧoi (Trăisteni);
- (12) ȧodát-an_rámás așá **pi puod**/ rețimátă (Nehoiășu);
- (13) ȧou mă dusăȧ **la ȧel**/ și-ȧ spusăȧ (Stoicânești);
- (14) ș-al_rȧn_pesté_ȧ^hele (Picior-de-Munte);

(15) dă s-a_auuzí_la... **doi kilométri** (Cotmeana);

(16) lúpu... **la zéce pașí** dă míne (Cotmeana).

– prepoziție + un alt grup prepozițional

(17) ȳo mă ducám **pă la stínă** (Bătrâni);

(18) și tréce **pă línă mine** ș... cáde cu ... (Cotmeana);

(19) sâ mă dúcă **pínă la cása** de náștere (Námoloasa).

Remarcăm restrângerea ariei cadrului deictic spațial prin grupul prepozițional, în care prepoziția-centru de grup atribuie termenului asociat un rol tematic locativ (GALR II 2008: 124):

(20) ȳlédúcá **cuólea-m_bătătúră** (Balotești);

(21) cū... părintile **acólo-șă línă** uoi (Trăisteni).

În ceea ce privește aproximarea distanței, aceasta este realizată atât prin mijloace lexicale, precum adjective pronominale nehotărâte cu valoare adverbială, construcții comparative, cât și prin mărci nonverbale, mai exact prin ezitări (marcate în text prin [ε]) sau autocorectări ale informatorului (marcate în text prin [k]).

(22) d'epárte/ nu kar/ **vreo trei kilométri**/ ȳlíniie dreáptă (Boișoara);

(23) s-a dus pă cuástă **pă únde**...// da ȳo dă frică (Cotmeana);

(24) ȳerá **în apropiérea** noástră/ **ca d-aicé/ la pǎrtă** (Butimanu);

(25) d'epárte **ca de-aiéca pínă la vílca** o hí (Boișoara);

(26) cam așá/ și/ făcă [k] le făcă... făcă [ε] **acoló** și ȳi bágá [k] le bágá (Picior-de-Munte);

(27) pím_pădúre și/... **la o dă** [k] **distánt-așá**/ dácă o văzút că nu să lásă (Lerești).

O formă interesantă de lexicalizare a aproximării la nivelul referinței spațiale este adverbul compus *dăvale*, cu sensul de 'în jos, mai la vale'. Reprezentative în acest sens sunt următoarele contexte:

(28) și m-an_dus ș-an_da_dúpa uoi **dăvále**/ ș-uŃ_lub_mergá ca măgáru pínre uoi (Trăisteni);

(29) p^horê-éia mai pă **dăvále**/ mai pín_î arătúr (Trăisteni).

În textele dialectale analizate întâlnim numeroase și variate modalități de exprimare a axelor spațiale. Amintim, în acest sens, atât mijloacele de lexicalizare a direcției de apropiere (*încoace*), respectiv a direcției

de îndepărtare (*încolo*) (30–31), cât și deicticele care indică plasarea pe diferite axe spațiale prin raportare la sursa deictică (32–34), respectiv măsurarea distanței față de un anumit reper (35–37):

- (30) și fuḡeá sîngur **încólo**/ și níkezá (Butimanu);
 (31) dúpă ce lę-aducęá/... veneá **dîncólo** cu meséni dę la... miręásá (Vârtoapele de Sus);
 (32) aveám saramúrá ecspré făcútá/ táre/ pínă lęșeá Țóu **dasúpra**/ ca să șádă brîńza (Tămădău Mare);
 (33) și făcęá și **sus** tó_la fel (Picior-de-Munte);
 (34) să punęá teméili **jȚos**/ pátru teméi așá (Picior-de-Munte);
 (35) să-l cúlce **lîngă** ęa (Hârsești);
 (36) punęá stîjăřu **la nęljóc**/ um_par bătút (Bordeasca Veche);
 (37) ș-aȚúz večínu mjeu **dîństîńga** (Cotmeana).

Interesant de observat cum ancorarea în cadrul referințelor spațiale este realizată prin locuțiuni care se organizează în construcții simetrice, prin repetarea cuvântului de bază (38), sau prin construcții redundante, adesea pleonastice (44–45), tipice vorbirii populare. Reprezentând o trăsătură a oralității în textele dialectale (Vulpe 1980), repetițiile sintactice pleonastice, care includ deictice spațiale, în cazul nostru, sunt interpretate ca fiind o întărire în vederea asigurării coerenței enunțului. Studiul Ruxandrei Pană-Boroianu din 1992, *Repetiția sintactică pleonastică în graiurile muntenești*, relevă faptul că tiparele redundante, care dezvoltă anumite stereotipii în organizarea enunțului, reprezintă o caracteristică prin excelență a graiurilor muntenești vestice și sudice. Mai exact, în textele dialectale din zona anchetată se reflectă predilecția pentru organizarea lineară a enunțului, fiind respectată o schemă sintactică primară, bazată pe acumularea unor secvențe construite similar (Pană-Boroianu 1992: 169).

Repetiția sintactică poate fi imediată (39–41) sau la distanță (42–43), în ultima situație depășind intervalul unei unități melodice cu intonație terminală, imprimând astfel enunțului un ritm sacadat, specific graiurilor studiate (Pană-Boroianu 1992: 170).

- (38) úmbli **cólęa cólęa** (Bătrâni);
 (39) să punęá **úna lîngă álta / úna_lîngă álta** (Picior-de-Munte);
 (40) ș_cu suvéica/ **țác_încólo/ țác_încólo** (Andreiașu de Jos);
 (41) „uń_să fhie cȚopȚílu?“// **să újtă-ńcȚólo/ să újtă-ńco** cînd aúde-ń_gard (Bucu);

- (42) că să viū **p-aici**// veni **p-aici** (Stoicănești);
 (43) da kar **aici la noi**/ da/ dā/ **aici la noi în sat**/ kar s-a-ntîmplăt (Nehoiășu);
 (44) cum drăcu aș **ăcu** [!]/ că mi-a **căzu** mincēa dîm **buzunăr/ jos** pā lā... pîntre șujlēt (Putineiu);
 (45) ...cînipa-ăia/ puzdérii-ălea **cădeă jos**// așă (Andreiașu de Jos).

2.1.2. Verbe de mișcare

Indicarea reperului spațial se realizează și prin verbe de mișcare. Dintre acestea, *a veni* este intrinsec deictic (GBLR 2016: 628).

- (46) **a veni** [ursul]/ meș-a mîncăt kar mișe [ε] într-o vără pătru căpețe dā vaē (Lerești);
 (47) tundeă uōili/**vineă** cu lînă **săc** (Padina).

În textele dialectale studiate, verbele de deplasare cu punct terminal determinat prezintă în matricea semantico-sintactică a verbului roluri circumstanțiale precum **Locativul**, **Sursa locativă**, respectiv **Ținta**.

- (48) cîn **așosi** noi i la jeș acólō... pētečilē-a mai rămā^s (Trăisteni);
 (49) I-**am adūs** de la spitāl (Nămoloasa);
 (50) să mai **mă du** la șcōală (Fântânele).

2.2. Mijloace nonverbale de actualizare a referinței spațiale

Referința spațială poate fi actualizată și prin mijloace nonverbale. Ne referim, în acest caz, la ancorarea într-un cadru deictic spațial prin gesturi. Prezentăm, în acest sens, următoarele contexte:

- (51) pāi uītăt **acolo**-m... fotografie (Fântânele);
 „gest: subiectul arată o fotografie pe perete”
 (52) s-a rēpēzī **căi** l-a apucă **dă năr**/ i-a spart piēptu **aici** (Zâmbreasca);
 „gest: pune mâna pe piept”
 (53) și aiē **așă**/ nu pot **să v-arād** / da nu d'epărte (Boișoara);
 „gest: informatorul privește pe fereastră ca să recunoască locul unde s-a petrecut acțiunea pe care o povestește”
 „gest: informatorul face, cu mâna, un gest de regret că nu poate să indice locul”
 (54) pā d'ălurile **ēște**a (Boișoara);
 „gest: informatorul arată cu mâna, pe fereastră, munții”.

2.3. Deixisul spațial actualizat prin formele adverbiale „aici” și „acolo”

Florica Dimitrescu observă că în limba română, atât sistemul adverbilor deictice, cât și cel al pronomelor și al adjectivelor demonstrative

prezintă un sistem binar dublu ramificat, mai exact *aici*, *ici*, *aci*, *aicea*, *(a)ici-șă*, *(a)cice(a)* / *încoace*, *dincoace* / *acolo*, *colo*, *acolo-ia*, *acolo-șă* / *încolo*, *dincolo*, *dincoalea* (Dimitrescu 1959a: 55), respectiv *ăsta* / *ăstălalt*, *ăstalalt*, *istălalt*, *istalalt* / *ăla (hăla)* / *ălălalt*, *alalt*, *ăllalt* (Dimitrescu 1959a: 56).

Graiurile oltenești, spre deosebire de limba literară și de celelalte graiuri dacoromâne, prezintă un sistem deictic cu trei trepte¹, care se raportează la cele trei persoane gramaticale (Dimitrescu 1959b, Ionașcu 1960). Mai exact, *aici* (= *la mine*, *la noi*) indică locul unde se poziționează persoana care vorbește sau persoanele în numele cărora se vorbește, *aci* (= *la tine*, *la voi*) arată locul unde se află persoana cu care se vorbește, iar *acolo*, având un tipar de accentuare oxitonă, arată locul unde nu se află persoana sau obiectul despre care se vorbește (Ionașcu 1960: 74).

Observăm că sistemul ramificat amintit mai sus se regăsește, într-o anumită măsură, și în textele dialectale analizate, cu mențiunea că adverbul *dincoace* nu apare în materialul analizat. Adverbul *încoace* are doar trei actualizări, dintre care una cu sens temporal (vezi secțiunea 2.5.), iar *dincolo* este înregistrat extrem de rar. În schimb, adverbele deictice care marchează opoziția fundamentală între *apropiere (aici)* și *depărtare (acolo)* de sursa deictică au o frecvență mult mai ridicată. La nivelul textelor din *Harta sonoră*, sistemul deictic rămâne un sistem de tip binar (indicând persoanele I și a III-a), cu mențiunea că poate fi observată o mișcare graduală între cei doi poli *aici – acolo*².

Deicticele spațiale care indică apropierea, identificarea cu locul enunțării, prezintă numeroase variante și tipare accentuale:

- (55) mî-ă _scutură_c-**aiîc** ă _scutură_da nu m-am așăză (Suhaia);
 (56) făcă nînta și lă mirășă/ ș-**aiîc** (Vârtoapele de Sus);
 (57) șî dă-m ajutor și mijă _**aici-șă** să... bătlém la cînip-ăsta (Vâlcelele);
 (58) de ezemplu... alegăi lócu **aíca** unde-avăi cămínu (Nucet);
 (59) o legá la ʋok/ și d-**aîi** o dăzlegá/ cę-„acú trágę!” (Uiești);
 (60) dáda nu-î **ačíca**/ nén-tu nu-î **ačíca** (Vâlcelele);
 (61) că mă-ntîlnî cu _**î** tovaráj _d-**ačíca** dá la sfat (Stoicănști);
 (62) și iel mă ia de mîná de **íci-șă** rîpédę _rępęde (Nehoiășu);
 (63) „cě șánturî sunt pe **îic** așă?” (Boișoara).

¹ Pentru mai multe informații privind originea sistemului deictic ternar din Oltenia, vezi, printre alții, Dimitrescu (1959a, 1959b), Ionașcu (1960), Iliescu (1981), Pană-Boroianu (1984), Maiden *et alii* (2021).

² O observație similară se regăsește la Iordan, Guțu-Romalo, Niculescu (1967), Marinescu (1992).

Situația este similară și în cazul deicticelor spațiale care indică depărtarea, alteritatea față de locul enunțării, fiind înregistrate următoarele variante:

- (64) și pune^m _ mása **acoló**/ pu^éái i^hé^l/ pu^éái p^hé^{te}ne/ mămă^ligă (Comănița);
- (65) după ce socote^á eⁱ că l-a bătú^d / **d-acol^éa**-l lua cu fú^rcíli (Bordeasca Veche);
- (66) pín^â-l împin^gá lă... l^a ní^jlóc^u// de-**acol^éa**-ⁿ (Bordeasca Veche);
- (67) și^l _le făcá^l și^l _lor scóbu j^l _le băgá... j^l _**d-acó**// și rămín^gá... (Picior-de-Munte);
- (68) ȳo spălám... frumós în _ í... ap-**acól** / ș^l _ cîⁿ _ vineám acásá (Vâlcelele);
- (69) ș-**acólo-șá** s-a kítí^l _dú^pá mú^ke (Trăisteni);
- (70) cu c^uástá/ c^u _dⁱ pu^or^l _**cólo**/ í^l făcáⁱ búⁿ (Stăncuța);
- (71) și ne l^oá pá^lilⁱ / j^l _l^e _d^ucá **cuó^le**-m _bătátú^ră (Balotești).

Din punct de vedere statistic, distribuția deicticelor spațiale *aici* și *acolo*, cu diferitele variante și tipare accentuale, se prezintă astfel:

	oxiton		paroxiton		proparoxiton		neaccentuat		Total	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
aci	9	3,44%	0	0%	0	0%	0	0%	9	3,44%
acia	0	0%	2	0,76%	0	0%	0	0%	2	0,76%
acilea	0	0%	5	1,91%	0	0%	0	0%	5	1,91%
aco	1	0,38%	0	0%	0	0%	0	0%	1	0,38%
acol	1	0,38%	0	0%	0	0%	0	0%	1	0,38%
acolea	2	0,76%	29	11,07%	0	0%	0	0%	31	11,83%
acolo	35	13,36%	100	38,17%	0	0%	2	0,76%	137	52,29%
acolo-șá	0	0%	0	0%	3	1,15%	0	0%	3	1,15%
aicea	0	0%	27	10,31%	0	0%	0	0%	27	10,31%
aici	23	8,78%	4	1,53%	0	0%	1	0,38%	28	10,69%
aici-șá	0	0%	1	0,38%	0	0%	0	0%	1	0,38%
colea	0	0%	3	1,15%	0	0%	1	0,38%	4	1,53%
colo	0	0%	11	4,2%	0	0%	0	0%	11	4,2%
ici	0	0%	0	0%	0	0%	1	0,38%	1	0,38%
ici-șá	0	0%	0	0%	1	0,38%	0	0%	1	0,38%
Total	71	27,1%	182	69,47%	4	1,53%	5	1,91%	262	100%

Distribuția deicticelor spațiale aici și acolo

Deicticele care marchează apropierea față de locul enunțării au o frecvență mai redusă (28% din date) comparativ cu cea a deicticelor de depărtare (188 de ocurențe, reprezentând 72% din cazuri). *Aici* și *aicea* reprezintă actualizările recurente la nivelul primei clase de deictice, în timp ce *acolo* și *acolea* cunosc o utilizare extinsă la nivelul deicticelor spațiale care marchează distanța față de locul enunțării. Din punctul de vedere al tiparelor accentuale, formele care prezintă o accentuare fixă sunt *aci* (accentuare oxitonă), *acia*, *acilea*, *aicea*, *colea* și *colo* – accentu-

are paroxitonă, *acolo-șa* – accentuare proparoxitonă. Trei forme adverbiale apar cu diferite tipare accentuale: *acolea* – 11% accentuat paroxiton și 1% accentuat oxiton, *acolo* – 38% accentuare paroxitonă, respectiv 13% accentuare oxitonă.

În graiurile sudice sunt foarte frecvente deicticele de loc și de timp formate cu ajutorul particulelor adverbiale (*Tratat*: 182), interpretate ca *particule deictice* de Georgeta Ciompec (1980). Pe baza textelor și glosarelor dialectale din aria sudică a dacoromânei (Oltenia și Muntenia), Anca Marinescu (1992) stabilește că frecvența cea mai mare o au particulele *-a*, *-lea*³, *-șa* (varianta contrasă a adverbului *așa*), în timp ce particulele *-le*, *-i*, *-și* au o frecvență redusă în textele dialectale muntenești.

Dintre cele 262 de adverbe de loc identificate în materialul nostru, 74, reprezentând 28% din date, sunt variante realizate prin atașarea particulelor adverbiale. Tiparul cel mai productiv este cel realizat printr-un cumul de particule (54% din ocurențe), mai exact *-lea*: *acilea*, *acolea* (cel mai frecvent) și *colea*. Următorul tipar productiv este cel obținut prin atașarea particulei *-a* (39% din date) la clasa deicticelor de apropiere (*aicea* – 27 de ocurențe, respectiv *acia* – 2 ocurențe)⁴. La doar 7% dintre adverbele formate cu ajutorul particulelor adverbiale am identificat particula *-șa*, aceasta fiind atașată atât la deicticele de apropiere (*aici-șa*, *ici-șa*), cât și la cele de depărtare (*acolo-șa*)⁵. În datele noastre, forma *colo-șa* nu a fost înregistrată. Remarcăm faptul că unele adverbe se combină numai cu o particulă (*ici-șa*), în timp ce alte deictice spațiale admit, pe aceeași poziție, particule diferite (*aicea* – *aici-șa*, *acia* – *acilea*, *acolea* – *acolo-șa*), adesea cumulate (*acolea*, *acilea*). Spre deosebire de rezultatele înregistrate pentru limba română standard (vezi, recent, R. Zafiu 2020), forma *aici* prezintă un număr similar de ocurențe cu *aicea* (n = 28; 10,69%, respectiv n = 27;

³ Autoarea înregistrează pentru *-lea* un număr mare de exemple, în special la nivelul adverbilor de loc (Marinescu 1992: 67). Conform Georgetei Ciompec (1980: 90), fenomenul se explică prin tendința de a întări adverbele prin acest tip de elemente, atât în limba veche, cât și în limba populară.

⁴ Amintim, în acest context, cercetarea realizată de R. Zafiu (2020) privind variantele adverbiale cu formantul enclitic *-a*. Acest studiu actual al variației este realizat folosind două corpusuri disponibile online (roTenTen, respectiv CoRoLa) și un corpus specializat (CS). În ceea ce privește adverbele deictice spațiale, în perechea *acolo/acolea*, forma *acolo* este dominantă prin frecvență, în timp ce *acolea* este o variantă extrem de rară în textele contemporane. În raport cu perechea *aici/aicea*, autoarea observă că forma *aicea* prezintă o utilizare restrânsă la nivelul corpusurilor de mari dimensiuni (Zafiu 2020: 406). În privința adverbilor deictice temporale, se observă că frecvența formei *atuncea* este foarte mică, varianta fiind compatibilă cu toate contextele lui *atunci*, prezentând diferențe în funcție de registru (Zafiu 2020: 412).

⁵ Pentru mai multe informații de ordin diacronic privind particulele *-a*, *-le*, *-și*, vezi Maiden *et alii* (2021).

10,31%). Într-adevăr, pentru unele dintre deictice există diferențe mari de frecvență între formele cu și fără particulă, de exemplu *acolo* (n = 137; 52,29%), comparativ cu *acolea* (n = 31; 11,83%), respectiv *acolo-șa* (n = 3; 1,15%). În textele noastre, nu am identificat deictice de loc la care să fie atașate particule de tipul *-le*, *-și*, *-șilea*, *-i*, *-re*⁶. De asemenea, între formele cu și fără particulă nu s-au dezvoltat opoziții semantice.

Aceste particule prezintă un statut facultativ, având rolul de a sublinia caracterul adverbial, prin întărirea formei deictice (Ciompec 1980, 1985). Adesea, în textele studiate, se observă cum variantele adverbiale cu și fără particulă (de la „baze” înrudite etimologic și echivalente semantic, dar nu neapărat identice) alternează în cadrul aceluiași context:

(72) de-**acólea** o iej d-**acólo**/ o spelí bîne (Andreiașu de Jos);

(73) și cu... vatála de **cólo**/ pic! și di **coálea** cu suvéjca/ j de **cólo** țac!
(Andreiașu de Jos);

(74) și aducá márfurle-**ačí** și **aiíca** le cumpără popóru (Boișoara).

2.4. Deixisul spațial actualizat prin demonstrative

Al. Ionașcu (1960: 77–78) arată că sistemul cu trei trepte la pronumele demonstrative (adjectival și substantival), specific graiurilor oltenesti, este mai puțin răspândit decât cel adverbial, având sensurile: *ăsta* indică un obiect apropiat de persoana I (*ăsta de-aici*), *ála* arată către un obiect apropiat de persoana a II-a (*ála de-aci*), în timp ce *ăla* indică un obiect care nu este apropiat nici de prima, nici de a doua persoană (*ăla de-acoló*, *ăla dincoló*).

Similar sistemului adverbilor deictice spațiale, sistemul demonstrativelor prezintă, în funcție de numărul gradelor de depărtare indicate, următorii membri:

– *acesta*, cu varianta populară *ăsta*

(75) și... tírgu **ăsta** ȝerá ȝompús din dóuă provínċii/ venċá și din mȝldóvǎ/
și venċá și din ardċǎl (Boișoara);

(76) și întindeá grířu pá... terénu-**ăsta**// și dúpǎ ċe întindeá grířu (Dițești);

(77) ȝogorám... míriște de-**ăsta** unde-aveám/ o ȝogorám de toámna (Vadu Sorești).

– *acela*, cu varianta populară *ála*

(78) și-l baĝ^í... píntré... gárdurle-**ála** cáré_s-a făcút (Valea Ciorii);

⁶ Georgeta Ciompec (1980: 86) observă faptul că *-re* este singura particulă care nu apare ca element deictic adverbial în dacoromână (apare, cu aceste funcții, în limba română veche și în aromână).

- (79) Ipa **p-áça** cáre zicám ijo (Comana);
 (80) și ʰómu-**ála** aveá cai buní/ cǎrúțá búnâ/ și pǎ-**ála** îl puneá ca să dúcǎ (Cotu Lung);
 (81) nóo parí// și... pǎru-**óla**-l legáí// la vʲítǎ (Uiești).

– *celălalt*, cu variantele populare *ălălalt*, *alălant*

- (82) ș-s-a lǎsát/ îṅ-sátu-**ólalt** dácǎ... spúneș-c-ațǐ iješǐ-pínâ^m-múke (Nehoiășu);
 (83) aíca um-pogón dǎ grǐu/ saṅ-u aláturcă **alălántu** cǎ... cǎ... áltǎ sǎmǎnǎtúrǎ (Gratia);
 (84) príma cǐnepǎ/ îṅ-dǎdeá spícù// și **áilántǎ** cáre (Válcelele);
 (85) iǎr-îṅ-întorcǎm// pǎ-párte-**áila^ltǎ**// l-întorcám (Roseți);
 (86) lǎstǎrǐ-ája cáre dǎ pǎ iei/ și **áilelánte**... joárdel-éleá dóo/ le legǎṅ-lǎ-arácú-ál (Olanu).

Proprie retoricii populare a oralității, reluarea informației prin forme conceptual similare se regăsește și în modul de organizare a deixisului spațial lexicalizat prin adverbe și demonstrative. Observăm, în acest sens, cum sistemul adverbilor deictice spațiale se grupează cu sistemul pronunelor și adjectivelor demonstrative:

- (87) îṅ-sátu-**óla acólo** úndē... az-vázút (Nehoiășu);
 (88) și-ṅgontǎrește pǎ **lálea acolo**/ șǎ rămíne... drept (Valea Ciorii);
 (89) múnți-**áștia p-aíca**-i lua cu arǐndǎ (Bǎtrǎni);
 (90) ce-ṅ cu tǐne?” sǎe/ „cǎ-ṅ cu sémnu-**ósta aić**? (Bucu).

Deicticele interjecționale *iatǎ*, *iacǎ*, respectiv derivatul *iacǎtǎ*, nu se regăsesc în textele dialectale examinate în articolul de față.

2.5. Adverbe de loc cu sens temporal

Transferul semantic de la spațiu la timp este un proces relativ universal, deplasarea având o direcție fixă, de la axa spațială către cea temporală (Haspelmath 1997). Reprezentativă pentru limba română contemporană este cercetarea realizată de Carmen Mîrzea Vasile (2012) privind polifuncționalitatea adverbilor. Pe lângă transferul conceptual de la spațiu la timp, unde adverbialele de loc funcționează și ca adverbiale de timp, autoarea identifică alte transferuri semantice, de tipul *loc* → *cuantificare* (*Este de departe cel mai bun.*), *loc* → *mod* (*A votat contra.*), respectiv *relație de tip spațial* → *relație discursivă* (*Unghiurile sunt egale. De aici/de aci/deci rezultă că laturile opuse unghiurilor sunt congruente?*) (Mîrzea Vasile 2012: 23–29).

În cadrul studiului nostru, ne axăm pe transferul semantic, numit și „metaforizare” (Marchello-Nizia 2006: 37, *apud* Mîrzea Vasile 2012: 24), de la spațiu la timp. În acest sens, Iorgu Iordan remarcă utilizarea frecventă a adverbilor de loc cu sens temporal în vorbirea populară și familiară, ceea ce constituie o particularitate prin excelență a acestei vorbiri (Iordan 1950: 271). Acest tipar se regăsește și în textele noastre dialectale, având numeroase și variate actualizări, dintre care menționăm:

- (91) úițe-așá ĩerá tírg acolo la [k] ĩmp fáta lu sfíntu ilíe (Boișoara) [= înainte de sărbătorirea Sfântului Ilie];
 (92) și le mai tírám pîn-apróape dá crăcún/ pínă-ncepeá bálána să vĭe (Gliganu de Sus);
 (93) ŋ_timpŭ fínului așá/ únde sínte mai dăpárte// într-o tuámnă m-an_duz_dŭpă buré! (Trăisteni);
 (94) da fáce mai puřín! ĩ_anŭ-óla d-al tréĭlea/ d-ađí-ŋcoló/ dá ce mérge/ dá să măĭ... îmbătríneste (Olanu);
 (95) ásta s-a-ncepŭt... tírzăŭ ĩŋcŏáce // (Vârtoapele de Sus);
 (96) șĭ plecá cu núnta/ dimineáță dĭŋ_zíua alántă (Gemenea-Brătulești).

3. Referințele temporale

Referințele temporale au fost identificate în textele dialectale analizate printr-un cumul de mijloace lingvistice de ordin lexical, gramatical și discursiv. Astfel, referința temporală se exprimă prin: forme temporale ale verbelor; forme adverbiale fără referire la modul de măsurare a timpului în comunitate, cu raportare la momentul enunțării; adverbe sau construcții adverbiale cu raportare la modul de măsurare a timpului în comunitate (cu referire la cicluri naturale: oră, zi, săptămână, lună, anotimp, an etc.) (Ionescu-Ruxăndoiu 1999: 99).

3.1. Forme temporale ale verbelor

Referitor la utilizarea timpurilor, am întâlnit situații în care apariția perfectului simplu și a perfectului compus, ca în graiurile din Oltenia, co-dează suplimentar, în raport cu celelalte graiuri, informații referitoare la distanța în timp față de momentul enunțării. Astfel, perfectul simplu se folosește pentru acțiuni care au avut loc anterior, însă mai recent decât cele redată prin perfectul compus (v. Marin 2005–2007: 98, Donovetsky 2012: 101–102):

- (1) azĭ dimineáță... tót ĩ așá/ nóru-meá a avúđ grĭjă dá copĭi/... șĭ ĩeu mai dormĭi/ cá... nu să puáte// șĭ plecáĭ pă piáță// fusăĭ dá-m_luăĭ un ĩ [ε] néște matériĭe să-mbrác ũó háĭnă (Stoicănești).

Exemplul analizat reprezintă un caz de influență a graiului oltenesc asupra celui muntenesc, fiind întâlnit în satul Stoicănești, județul Olt, localitate de graniță între cele două graiuri. De obicei, în graiurile oltenesti, perfectul simplu este corelat cu deicticul *azi*, iar perfectul compus este folosit pentru acțiuni anterioare zilei în care are loc relatarea, nefiind compatibil cu deicticul *azi* (Ionescu-Ruxăndoiu 1999: 100). În cazul nostru, informatorul descrie acțiuni petrecute în dimineața zilei în care are loc relatarea; perfectul compus exprimă o acțiune anterioară, iar perfectul simplu este folosit pentru acțiuni mai recente.

În ceea ce privește temporalitatea, există un timp al narațiunii, care poate fi:

– prezentul dramatic:

(2) ieri/... deodată **sund** dă gárdă-n [r] în sat (Stoicănești);

(3) și **fag** nuáptça dă serviciú// și **viu** acasă și **mă culc**/ **pě la pătru**/ **pátru cînć**/... **atúnca** lişím dîm_pósturî (Stoicănești).

folosit pentru a exprima o acțiune trecută, dar încă vie în memoria informatorului (Colciar 2018: 165). Prezentul dramatic, cu funcție stilistică, atestă, pe de o parte, participarea afectivă intensă a informatorului la cele povestite, iar, pe de altă parte, „încercarea de a obține un efect (stilistic) de apropiere a relatării în raport cu momentul comunicării” (Marin 2003–2004: 138). În exemplele analizate, prezentul dramatic este însoțit și de alte repere temporale: *ieri*, *noaptea*, *pe la patru*, *patru-cinci*, *atuncea*, care fac raportarea mai clară;

– imperfectul narativ:

(4) **mă sculăp** și **mergám** dormíndă pă drum/ pîná cîn **mă ducăp** la lócu dă múnca (Fântânele);

(5) că čobáni **naínte să dučęá**/ aî vázút/ eî **plecá** pîm_bîălť/ **nu șeđęá** kar acólo în comúna lór (Bucu) (alternanță cu perfectul compus cu valoare discursivă);

(6) a venít/ víne acu-n_váră_asta/ dă// eî... kar **într-o iárnă ierám** în_î... în cînzeşidòj/ **ierám** cu uóili/ în_vírfu negráşului/ și **ierá dumínica**/ la... am da_la uoî dimineáta/ (Trăisteni) (alternanță cu perfectul compus cu valoare narativă, cu prezentul narativ și însoțit de alte deictice: *acu-n vara asta*, *într-o iarnă*, *în cincizeci și doi*, *duminica*, *dimineața*);

folosit ca timp al evocării și al amintirii (Colciar 2018: 165), exprimând acțiuni de durată din trecut și contribuind la prezentarea cadrului în care se desfășoară celelalte acțiuni din planul narativ. Frecvența ridicată a

alternării imperfectului cu timpul narațiunii în textele dialectale, unde spontaneitatea exclude elaborarea, iar intențiile stilistice ale informatorului sunt secundare, „demonstrează că această valoare a imperfectului este gramaticalizată” (Marin 2003–2004: 155);

– **perfectul compus:**

- (7) **p-órmă a^m venít** cu bătăiași/și **le-an-spus/ ne-an-dus** și **l-an-găsf**
 mort/ și p-ála (Cotmeana);
- (8) și **p-órmă m-an dad** jos/ și **n-am văz** dă trăbă (Trăisteni);
- (9) **după ê-an venít** din răzbuóju din... **s-a demobilizát în nóo súde**
úoptusprezêce/ la vro doj aní de zile/ am strîns o cîrğádă de vași
 (Bătrâni) (însoțit de alte repere temporale: *în nouă sute optsprezece, la vreo doi ani de zile*),

folosit cu predilecție în discursul oral (Colciar 2018: 165), pentru acțiuni petrecute și încheiate în trecut. Perfectul compus poate reda o acțiune încheiată înaintea altei acțiuni anterioare, ca în exemplul (7), iar utilizarea lui cu această valoare se explică fie prin „capacitatea timpului de a reda orice moment al trecutului” (Marin 2003–2004: 167), fie prin „slaba utilizare a mai-mult-ca-perfectului în limba vorbită” (Marin 2003–2004: 167).

Timpul interacțiunii este, de regulă, prezentul discursiv:

- (10) „**górğıță/ tátâ/ fají-dreg**”//
 „**fag-neică stáne/ bun**” (Bătrâni);
- (11) „**măi néne/ nu mă primís** și pă míne” sê-„**șe-șeára ásta/ la dum-**
neavqást ă? că... **sunt** un călăt ór/ și **vręau** să mă duc acásá ș-io/ș l
n-ám unde să dorm” (Bucu),

care angajează subiectivitatea informatorului într-un timp al unei acțiuni reale (Colciar 2018: 165). Nu am întâlnit însă un număr semnificativ de interacțiuni verbale relatate în textele analizate. De asemenea, nu am întâlnit nici forme de viitor (care sunt, în general, foarte rar întrebuințate în vorbirea populară).

3.2. Forme adverbiale fără referire la modul de măsurare a timpului în comunitate, cu raportare la momentul enunțării

În ceea ce privește formele adverbiale fără referire la modul de măsurare a timpului în comunitate, cu raportare la momentul enunțării, cea mai des întâlnită este perechea antonimică *acum/atunci*, cu variantele *acuma/atuncea*. Principala diferență dintre cei doi termeni este că, de regulă, *acum* se referă strict la momentul enunțării, pe când *atunci* se

poate referi la oricare moment, fie anterior, fie ulterior, care nu coincide cu momentul enunțării:

- (12) și... pînă la urmă/ m-am căsătorit a doua oară cu soțul cu care stau
acuma (Fântânele);
(13) ăsta milităru bárem **acuma**/ nu știu cât timp am stat cu el în
spital (Nămolosa);
(14) io eram în putere **atunca** (Bătrâni).

Nu în toate textele analizate însă, *acum* se referă strict la momentul enunțării. În exemplul următor, informatorul re trăiește momentul evocat, participând afectiv la întâmplările relatate, ceea ce conferă deicticului o valoare empatică:

- (15) mi-a fost ca greș **acuma**/ an dat egzamen **acuma** de patru clási/
că la noi a ars arhiva/ cîtu cu nemți a fos școală... bombardată// și
an dat **acuma** igzamen la patru matéri (Fântânele).

În acest caz, momentul evocării este stabilit printr-un alt reper, *când cu nemții*, însă întâmplarea relatată este încă vie în memoria informatorului, care o actualizează cu ajutorul folosirii empatică a referinței temporale.

Deși în majoritatea textelor dialectale predomină uzul cataforic al deicticului *atunci* (Ionescu-Ruxăndoiu 1999: 101), în textele dialectale examinate nu am întâlnit această situație – ba dimpotrivă, în toate exemplele analizate, uzul este anaforic, fără a exclude valoarea deictică. Distanța temporală față de momentul enunțării este prezentă în toate cazurile, fie că se reia un antecedent coreferențial, coexistent în același enunț, fie că raportarea la acțiuni cu care este corelat este doar presupusă, neexistând un antecedent. Pentru primul caz, am întâlnit următoarele exemple:

- (16) dăpă ce-î puneá lași pște căpeneg acólo/ Țo-șveleám// **atunč**
(Picior de Munte);
(17) în tímpu-óla **atunčâ**/ aveám fișecáre Țóile luș (Gliganu de Sus);
(18) ă! dē ánu noș ne dučáň cu sȚórcova// **atunčâ** ierá bȚíne táre! cã ne
dučám mai mulț zíua// plecáň cólea pîn... zori/ și ne dučám zíua
(Sohatu),

în care adverbul *atunci* reia antecedente cu valoare de adverbial, precum *după ce, în timpul ăla, de Anul Nou*. În ultimul exemplu întâlnim și alte referințe temporale: *mai mult ziua, prin zori, ziua*, însă acestea nu sunt coreferențiale cu *atunci*, ele doar conturează mai bine momentul relatării.

Pentru cel de-al doilea caz, în care nu există un antecedent, dar putem presupune raportarea la situații de corelare:

- (19) **ș-atúnca** uóili să dăspărțáu// còbánu-j vededá dă uoi/ **pîn-atúncea** iel ieréá stápin pá iélè (Gliganu de Sus),

acest tip de uz narativ ne oferă posibilitatea interpretării lui *atunci* (cu varianta *atuncea*) cu valoare de deictic textual, cu funcția de stabilire a cronologiei întâmplărilor.

O utilizare deosebit de interesantă a perechii de deictice *acum/atunci*, foarte des întâlnită în textele dialectale (Ionescu-Ruxăndoiu 1999: 101), este cea care nu presupune raportarea la un timp determinat, simultan cu momentul enunțării sau diferit de acesta, ci raportarea globală la prezent (perioada actuală, fără a include în mod special momentul enunțării) sau trecut (perioada anterioară, delimitată de cea actuală, dar în mod imprecis):

- (20) **atúnca** avęám bábę/ **atúnca** avęám moășę// nășțęám acásâ **atúnca** (Nămoloasa);
 (21) účę pá hícâ-ńa **acúșt**/ am nepoțéi/ pái **atúnca** ne t'udeám/ cu moășę bătrńę (Nămoloasa);
 (22) ásta ierá datoríia/ da **acúmà**/ nu mai știu cum o mai hí (Nămoloasa);
 (23) așá ierá ^uobičéi **p-atúnca** știi//da **acúma** nu mai léste-așá știi/ a ięși ^tm^uóda ástā (Cotu-Lung);
 (24) așá ierá **p-atúnca**/ da **acúma** nu mai sńnt ^u/ nu mai ięste-așá (Cotu-Lung);
 (25) il [= bulgurul] făcăi bńn/bun íra / dă **acúma** nu-ı bun deló^c / cá nu ięstı (Stăncuța).

Același tip de opoziție temporală și semantică se realizează și prin alte forme adverbiale:

- (26) **țámna** să făcă núnțile/ ca ș-**ácu** (Vârtoapele de Sus);
 (27) cá **nańte** să lya cu núnťá/ nu erá ca **acú** (Vârtoapele de Sus);
 (28) cum erá-**nańte**?! **ńańte** avęám pá bunicā (Grindu);
 (29) cá ásta erá **ńańte**/ nu íerá... cum ę-**acúm**/ prájítúr^ı sau... mă roę/
 kęcur^ı/ t^uó^rtur^ı/ pandișpánu^r (Grindu);
 (30) **dă cńp** **știi** **ıó**/ să făcă cása dă... lémne/ dă bńrgń^ı (Nucet);
 (31) úițe cu^u să făcă ^uo cásă **pă tńmpurli nuást^re** (Picior de Munte);
 (32) **pă tńmpu-óla** să-^uvelęá cu șındrńlă/ áșa ^ueręá **pă tńmpu nóstru** (Picior de Munte);
 (33) á^uleęo! **acúma dúpă páște**// noi făcám **ńańte vréme** când íerám n^uoi/ făcęám ^u **la rusáli** (Cotu-Lung);

- (34) și... nu l^íerá m^ésili cum s^{ín} [k] n^oi st^{ám} la m^{ás}-ac^u/ásta s-a-n^écp^út...
t^{úr}z^áu **í**n^éq^áé (Vârtoapele de Sus).

Deosebit de interesantă este forma adverbială *înainte vreme* (33), neașteptată pentru zona Munteniei, întâlnită de obicei în graiurile din Transilvania.

Unele dintre aceste forme adverbiale sunt împrumutate din sfera semantică a deicticelor spațiale, locale, cum este cazul cu *de-acolea* și *d-acilea* (adverbe deictice precedate de prepoziție), ambele cu sensul „după aceea” – pe care, în acest caz, le putem considera mai degrabă ca deictice textuale asociate cu semnificații temporale:

- (35) ș^í **d^e-acó**l^éa t^órn^í áp^á d-áéa f^éárt^á/ p^ísti ^ía (Andreiașu de Jos);
 (36) ș **d^e-acó**l^éa **d^úp^é** **é**e l-a^í m^árun^țăș^át/ s^ém^én^í c^{ín}ipa/ ș^í **d^up-á**éa ^íí ^íar cu s^ápa (Andreiașu de Jos);
 (37) a b^át^út-o ^éíne/ a m^átur^át-o/ **d^e-acó**l^éa ^ínn^ás^ád^éá// (Bordeasca Veche);
 (38) **d-acó**l^éa-^í f^ác^ám pom^ána **j^úo**í (Cotu-Lung);
 (39) **d^e-acó**l^éa **d^úp^á** **é**e m^ínc^ám pom^ána/ ne ^dé^á ^í la s^ír^ét^í (Cotu-Lung);
 (40) ș **d^e-acó**l^éa te s^pel^í p^á m^ín^í/ s^úm^étej ^í m^ín^éé^íle/ ș^í-l ^í e^í la fr^ám^ánt^át/ (Dedulești);
 (41) **d-ací**l^éa **d^úp^á** **é**e... ne juc^ám/ aș^á-m ^íé^ípten^í/ ne pu^ñé^ám... pu^ñé^á ^í carb^ún^í p^á... v^átr^á (Uiești).

În textele dialectale analizate am întâlnit și referințe temporale care fac trimitere la situații sau acțiuni cu o percepție subiectivă a timpului, raportarea făcându-se la anumite momente din viața informatorului:

- (42) **í**n o m^íle n^óo s^úte d^óozeș^íd^úo^í s-a-n^ímpl^át ásta// aș^á/ ^ío av^éám ^ívro tr^éízej ^íd^á an^í/ (Bătrâni);
 (43) **când...** ^ín ^ícl^ása p^átra nu m^áí m-a l^ás^át t^áta s^á m^áí m^á du^c ^í la ș^éq^ál^á (Fântânele);
 (44) și m-a lua ^íd^á la d^óisprez^éé^é tr^éisprez^éé^é an^í/ m-a lua ^í la s^éé^ére (Fântânele);
 (45) am mun^cí^í ^í p^í ^í la ^íet^áéa d^á... cu z^íu-aș^á p^í la bo^íé^í/ p^í ^í la ^íet^áéa d^é... ^úó^ísprez^éé^é ^án^í (Fântânele);
 (46) ^ám ^í aridic^át-o p^án^á c^án^á s^á ple^é ^í m^íl^ít^ár (Nucet).

3.3. Adverbe sau construcții adverbiale cu raportare la modul de măsurare a timpului în comunitate

În ceea ce privește adverbele sau construcțiile adverbiale cu raportare la modul de măsurare a timpului în comunitate sau la ciclurile natu-

rale, în relatările despre diverse obiceiuri, numele zilelor săptămânii și celelalte precizări temporale sunt folosite în mod absolut, fără raportare la momentul enunțării (Ionescu-Ruxăndoiu 1999: 102), descriind astfel cronologia obișnuită a diferitelor obiceiuri, în speță la naștere, la nuntă, la colindat, la obiceiul Caloianului sau la iernatul oilor:

- (47) da/ ce făcî!? **la cîteva zile**... kemám p^opa/ **la vob zile** aducám... (Námoloasa);
- (48) **la trei zile** vineá bába/ și te spálá/ și te rídica (Námoloasa);
- (49) **sîmbătă sára** l^er^eá la/... fiecáre la... treába lui/ cu láutári și cū m^es^eni (Vártoapele de Sus);
- (50) **dâp-áca/ duminică/ dá la dóospr^ezece**/ să ducă lua țóalili dá l^a... mir^eásá (Vártoapele de Sus);
- (51) se mer^gá cū colíndu **scára**/ știț (Sohatu);
- (52) **pîná la zú^u**/ am umblát **odátá pîná an r^agușít** (Sohatu);
- (53) ásta erá **m^arțⁱ/ joi** tréⁱ să fáçem pomána scal^oçán^u (Grindu);
- (54) și plecá únu d^uoi cū **éle-ⁿ fiecáre zi** și le mai tîrám **pîn-aproápe dá crăcún/ pîná-n^ecepá bálána să v^{ie}**/ zăpáda// și **dup-acía** le bágán l^a... graj^d/ la tírlă// (Gliganu de Sus).

În textele dialectale analizate am observat extinderea acestui uz absolut, fără raportare la momentul enunțării, pentru descrierea diverselor proceduri de preparare a unor produse sau de cultivare a cânepii, adverbele fiind folosite pentru a concretiza durata anumitor secvențe din cadrul procesului de preparare sau cultivare-recoltare:

- (55) cínipa ióti cuⁿ sá pun^eá/ sá pun^eá așá// **primăvára/ il** cⁱn sá **top^ește zapáda**/ de-ⁱ pámíntu cólo cū revenjálá (Andreiașu de Jos);
- (56) și cam **pin-ⁱ júli-așá**/ culé^g cínipa de v^ară (Andreiașu de Jos);
- (57) și **mai târzú/ mai pin toámnâ**/ sí [ε] fáçe ș-áilântá cínipa de toámnâ (Andreiașu de Jos);
- (58) **primăvára/ vára**/ ásta n-e meserí^ea n^oástrá/ brîⁿza/ s-o lucrám (Dedulești);
- (59) turnám ápa-ⁿ z^udrⁱ/ p^usá **dimin^eáța** și sádeá **pîn-p-acúș**/ acóló ^{apa}-^aca// **pîn-pă ș^ar** [k] **pă la pátr^u-așá** (Padina).

De obicei, în textele dialectale se folosește și perechea de adverbe de timp *astăzi/mâine*, fără raportare la momentul enunțării, însă în textele analizate am întâlnit doar adverbul *astăzi*:

- (60) **cum e ástăzi** a fost ı̂ la tribunál/ cum să zică-**na**ı̂nte/ așá la tribunál/ și l-a... l-a trecút/ **ástăzi** l-a trecú/și cum ı̂e... **noápteá ásta** m-a născú ı̂pă míne (Hârsești).

4. Alte aspecte

Pe lângă mijloacele de exprimare a referinței temporale deja semnalate, am putut observa în textele analizate faptul că, la nivel dialectal, prepoziția *de* dezvoltă sensuri temporale:

- (61) da!/ **cîm** am fost **ı̂odátă**-n ı̂ â șes/ **de** ı̂erá tătı̂cu dúpă cı̂rlánı̂/ am dormı̂ **ı̂noápteá** acólo-șá (Trăisteni) (*de* = ‘atunci când’);
 (62) **dă la mai pánă lá... páı̂șpe noı̂embre** (Gliganu de Sus) (*de la* = ‘începând din’).

5. Concluzii

Categoriile structurale de bază ale narativului (subiectivitatea, spațialitatea și temporalitatea), grupate sub conceptul de centru referențial, sunt realizate în planul expresiei lingvistice prin intermediul unui inventar bogat de mijloace gramaticale, lexicale și discursive. În cazul nostru, centrul referențial reprezintă universul țaranului român din zona Munteniei.

Referințele locale și temporale pe care le-am inventariat prezintă particularități dialectale (fonetice, morfologice și semantice) cu statut diferit în cadrul dacoromânei: unele sunt specifice graiurilor muntenești, în timp ce altele sunt neobișnuite pentru acestea. Materialul cercetat este deosebit de bogat și variat, ceea ce ne-a permis să identificăm contexte multiple care conțin referințe spațiale și temporale – în care am putut analiza funcțiile și valorile pe care le dobândesc în vorbire (și în particular în vorbirea popular-dialectală) acei constituenți ai enunțului prin care se exprimă coordonata temporală și cea spațială.

BIBLIOGRAFIE

- Bar-Hillel 1954 – Yehoshua Bar-Hillel, *Indexical Expressions*, în „Mind”, 63, p. 359–379.
 Benveniste [2000] 1966 – Émile Benveniste, *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, II, traducere de Lucia Magdalena Dumitru, București, Editura Teora.
 Ciompec 1980 – Georgeta Ciompec, *Particulele adverbiale în limba română*, în „Limba Română”, XXIX, p. 86–91.
 Ciompec 1985 – Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
 Colciar 2018 – Rozalia Colciar, *Dialectologie și pragmatică. Studii de pragmalingvistică a textului dialectal*, Cluj Napoca, Casa Cărții de Știință.

- Dimitrescu 1959a – Florica Dimitrescu, *Note asupra sistemului deicticelor românești*, în „Studii și cercetări lingvistice”, X, nr. 1, p. 55–59.
- Dimitrescu 1959b – Florica Dimitrescu, *Deixis și persoană*, în „Studii și cercetări lingvistice”, X, nr. 1, p. 487–491.
- Donovetsky 2012 – Ohara Donovetsky, *Forme și valori ale verbului în graiurile muntenești*, București, Editura Universitară.
- Fillmore 1975 – Charles J. Fillmore, *Santa Cruz Lectures on Deixis 1971*, Bloomington, Indiana University Linguistics Club.
- Gorăscu 2005 – Adriana Gorăscu, *Deixis*, în GALR 2005, p. 635–655.
- Green 1989 – Georgia M. Green, *Pragmatics and Natural Language Understanding*, Hillsdale/Have/Londra, Lawrence Erlbaum.
- Haspelmath 1997 – Martin Haspelmath, *From space to time. Temporal adverbials in the world's languages*, München – Newcastle, Lincom Europa.
- Iliescu 1981 – Maria Iliescu, *Sistemul deicticelor în graiurile olteneste*, în „Arhivele Olteniei”, serie nouă, I, p. 253–255.
- Ionașcu 1960 – Al. Ionașcu, *O paralelă gramaticală slavo-română (sistemul cuvintelor deictice în graiurile olteneste)*, în „Romanoslavica”, IV, p. 73–86.
- Ionescu-Ruxândoiu 1999 – Liliana Ionescu-Ruxândoiu, *Conversația. Structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, ediția a II-a (revăzută), București, ALL.
- Iordan 1950 – Iorgu Iordan, *Note sintactice (I. Adverbe de loc cu sens temporal)*, în „Studii și cercetări lingvistice”, I, 2, p. 269–279.
- Iordan, Guțu-Romalo, Niculescu 1967 – Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică.
- Jakobson 1963 – Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Vol. I, traduit par Nicolas Ruwet, Paris, Les Éditions de Minuit.
- Kerbrat-Orecchioni 1999 – Catherine Kerbrat-Orecchioni, *L'Énonciation. De la subjectivité dans le langage*, Paris, Armand Colin.
- Kleiber 1986 – Georges Kleiber, *Déictiques, embrayeurs, token-reflexives, symboles indexicaux etc.: comment les définir?*, în „L'Information Grammaticale”, 30, p. 3–32 [<http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/igram>].
- Levinson 1983 – Stephen C. Levinson, *Pragmatics*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Lyons 1968 – John Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Lyons 1977 – John Lyons, *Semantics*, I–II, Cambridge, Cambridge University Press.
- Lyons 1995 – John Lyons, *Linguistics Semantics: An Introduction*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Maiden *et alii* 2021 – Martin Maiden, Adina Dragomirescu, Gabriela Pană Dindelegan, Oana Uță Bărbulescu, Rodica Zafiu, *The Oxford History of Romanian Morphology*, Oxford, Oxford University Press.
- Marchello-Nizia 2006 – Christiane Marchello-Nizia, *Grammaticalisation et changement linguistique*, Bruxelles, De Boeck.
- Marin 2003–2004 – Maria Marin, *Timpurile indicativului în graiurile dacoromâne actuale (I)*, în „Fonetica și dialectologie”, XXII–XXIII, p. 81–190.
- Marin 2005–2007 – Maria Marin, *Timpurile indicativului în graiurile dacoromâne actuale (II)*, în „Fonetica și dialectologie”, XXIV–XXVI, p. 89–164.
- Marinescu 1992 – Anca Marinescu, *Adverbul în graiurile din Muntenia și Oltenia*, în „Fonetica și dialectologie”, XI, p. 67–76.
- Mîrzea Vasile 2012 – Carmen Mîrzea Vasile, *Eterogenitatea adverbului românesc. Tipologie și descriere*, București, Editura Universității din București.
- Pană-Boroianu 1984 – Ruxandra Pană-Boroianu, *O trăsătură tipică a graiurilor olteneste în perspectivă istorică*, în „Studii de dialectologie”, Timișoara, p. 209–227.

- Pană-Boroianu 1992 – Ruxandra Pană-Boroianu, *Repetiția sintactică pleonastică în graiurile muntenești*, în „Fonetica și dialectologie”, XI, p. 169–178.
- Vulpe 1980 – Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Zafiu 2020 – Rodica Zafiu, *Variante adverbiale cu formantul enclitic -a în româna actuală: normă și uz*, în „Limba română”, LXIX, 3–4, p. 399–425.

SIGLE

- GALR – *Gramatica limbii române*, coordonator Valeria Guțu Romalo, vol. I. *Cuvântul*, vol. II. *Enunțul*, București, Editura Academiei Române, 2005/2008.
- GBLR – *Gramatica de bază a limbii române și Caiet de exerciții*, coordonator: Gabriela Pană Dindelegan, autori: Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Alexandru Nicolae, Gabriela Pană Dindelegan, Marina Rădulescu Sala, Rodica Zafiu, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010/2016.
- Tratat – *Tratat de dialectologie românească*, coordonator Valeriu Rusu, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.

SPATIAL AND TEMPORAL REFERENCE IN WALLACHIAN DIALECTAL TEXTS

(Abstract)

In this paper, we analyse spatial and temporal references in the dialectal texts representative for the Southern Romanian variety. The basic structural categories of the narrative (i.e. subjectivity, spatiality and temporality), gathered under the concept of a referential centre, are expressed by a rich inventory of grammatical, lexical, as well as discursive mechanisms. In this case, the referential centre represents the universe of the Southern Romanian peasant.

Local and temporal referential expressions exhibit general dialectal features (i.e. phonetic, morphological and semantic), many of them specific for the Southern dialect, but also some peculiarities unusual for this variety. The material under investigation is uncommonly rich and varied.

Cuvinte-cheie: *referințe locale, referințe spațiale, centru referențial, timpuri verbale, adverbe, construcții adverbiale, texte dialectale, arhivă dialectală.*

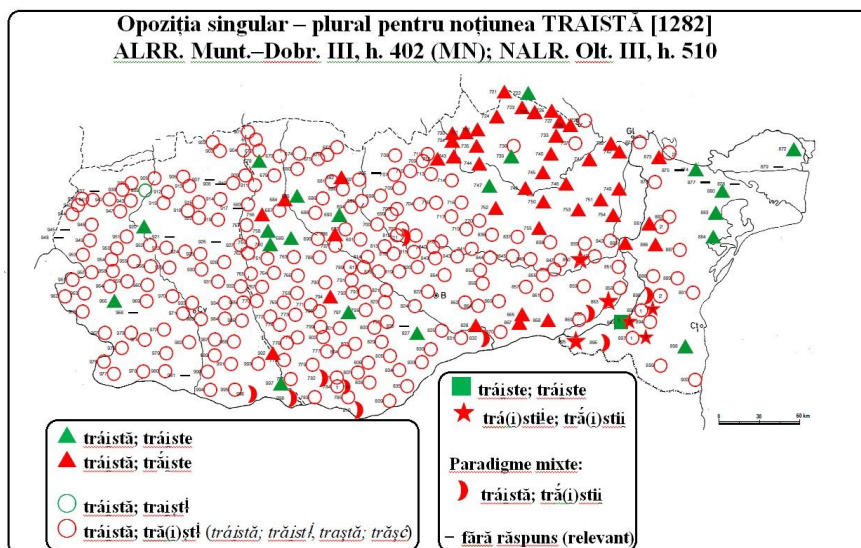
Keywords: *spatial reference, temporal reference, referential centre, verbal tenses, adverbs, adverbial constructions, dialectal texts, dialectal archive.*

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București
carmencita_i@yahoo.com; oeniculescu@yahoo.com*

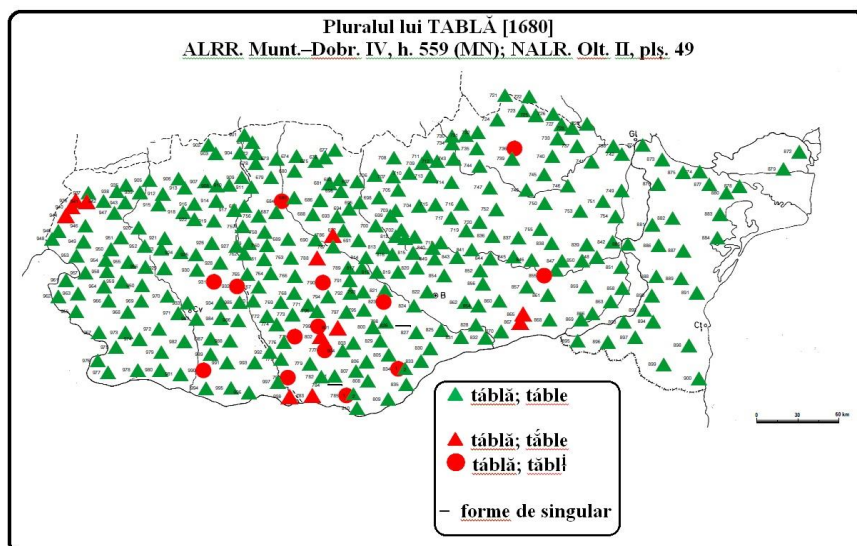
A N E X E

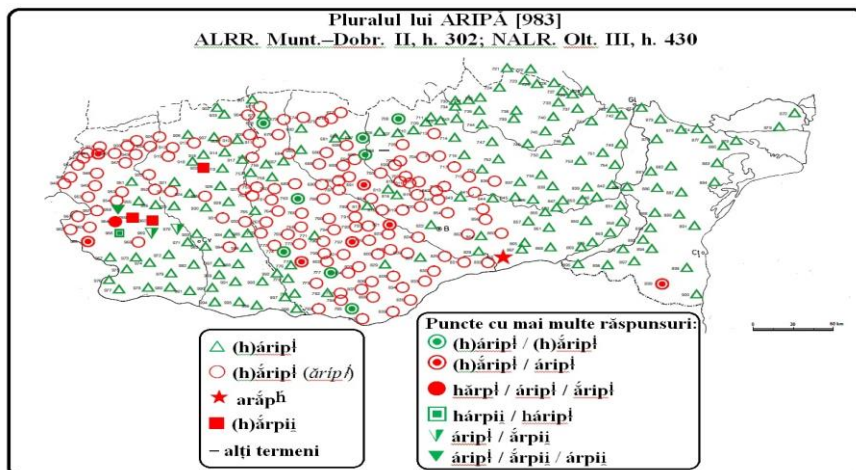
Anexa 1

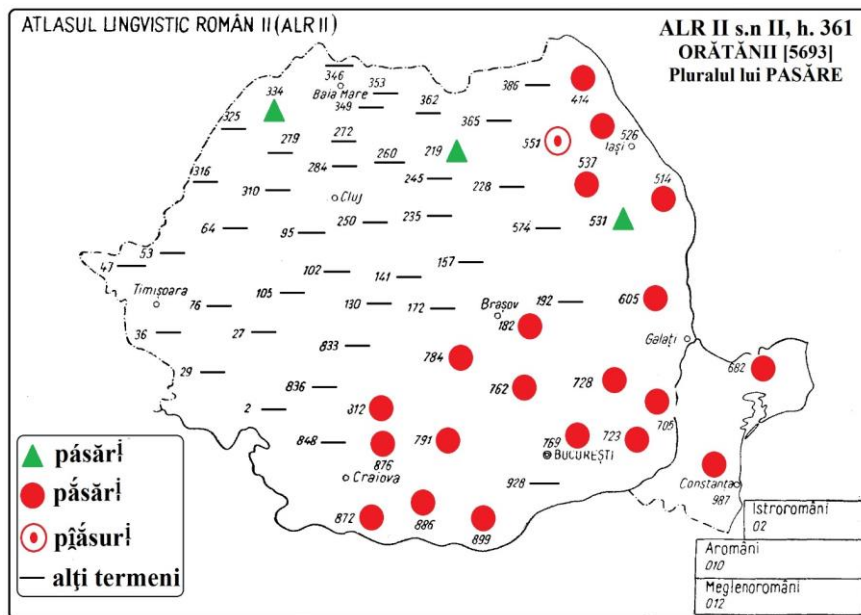
Anexa 2

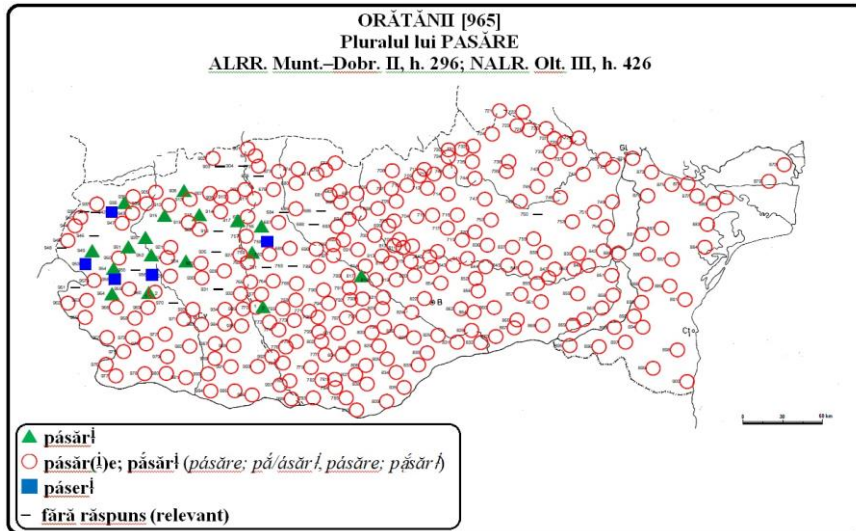
Anexa 3

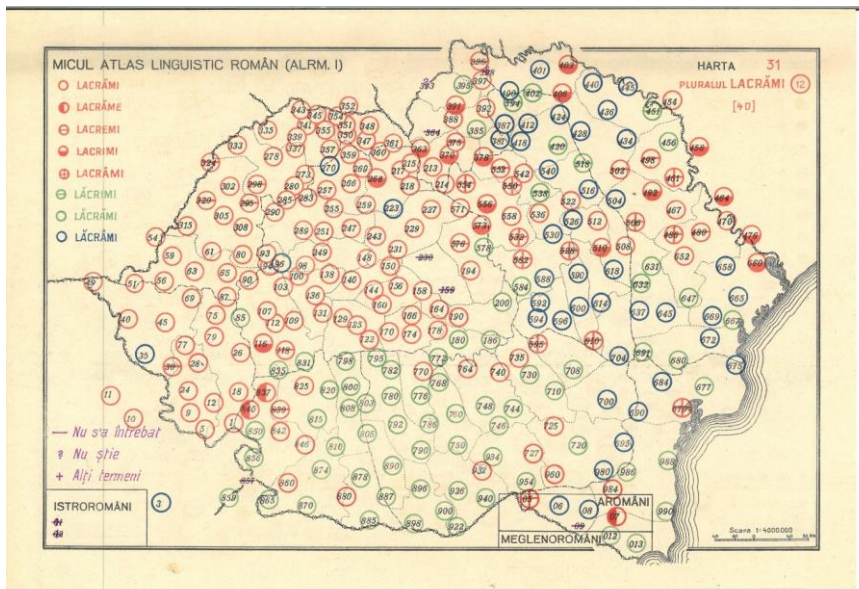
Anexa 4

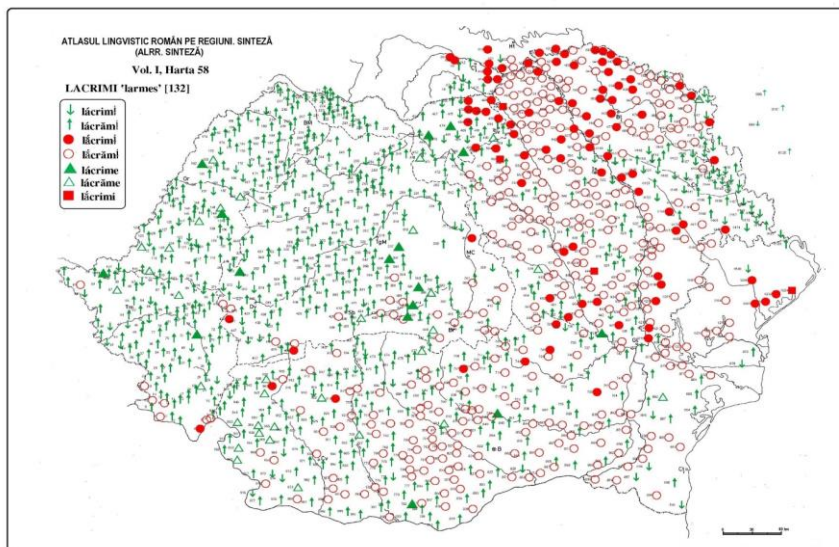
Anexa 5

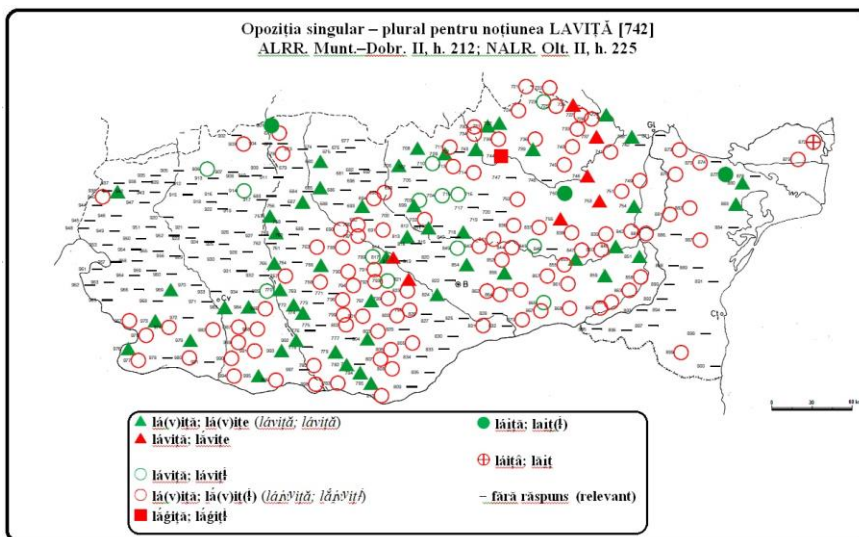
Anexa 6

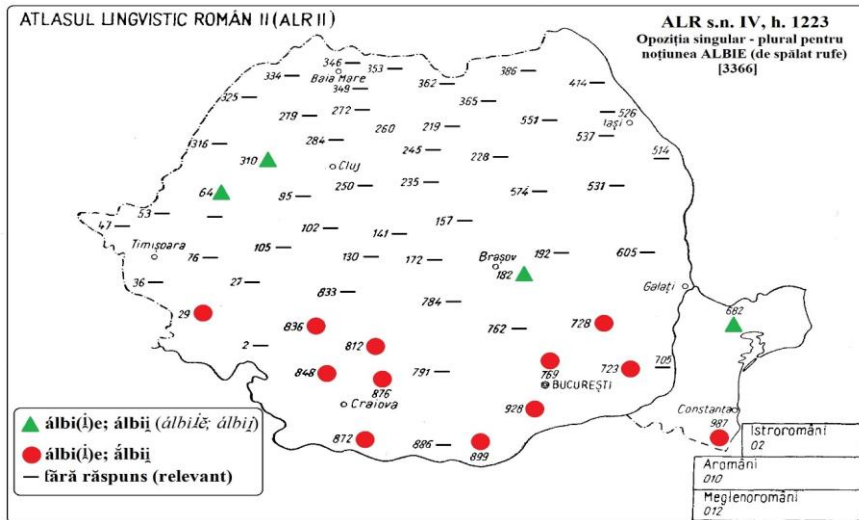
Anexa 7

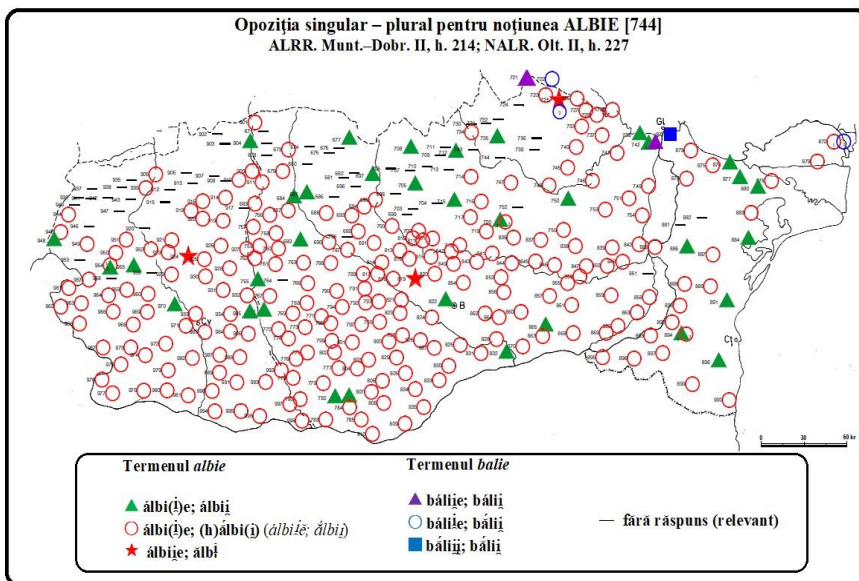
Anexa 8

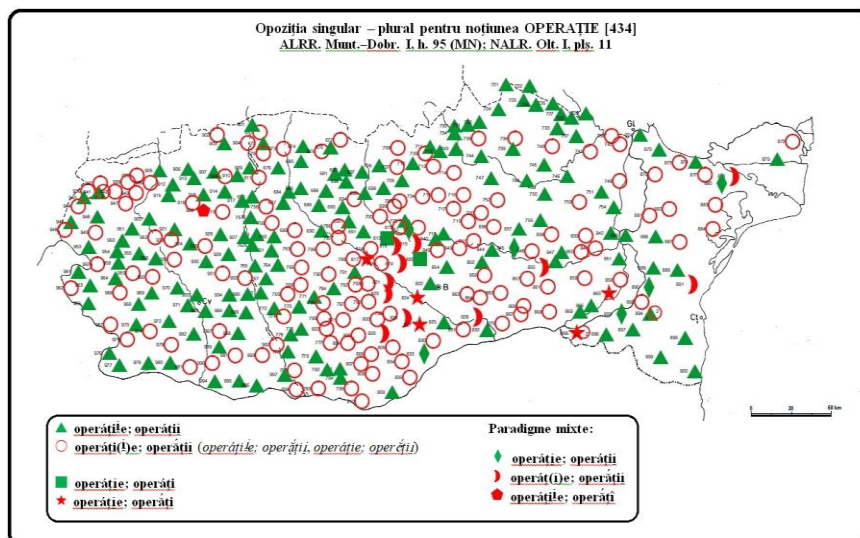
Anexa 9

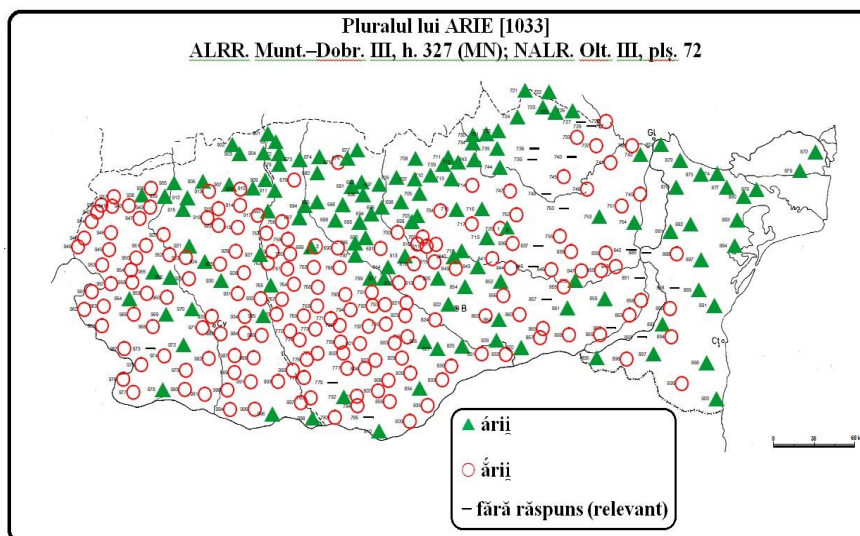
Anexa 10

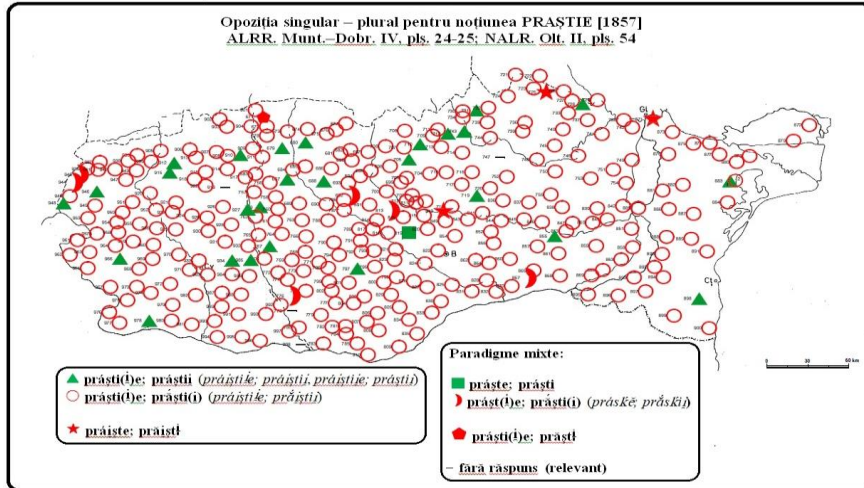
Anexa 11

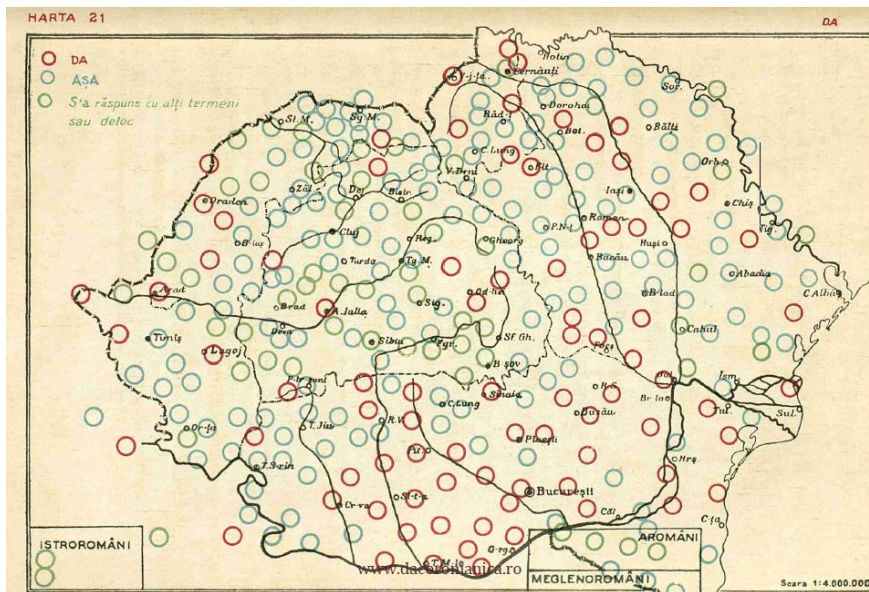
Anexa 12

Anexa 13

Anexa 14

Anexa 15: *Florea N. Petre (lu sfîntu) cu soția (frusîna lu flórga sfîntu), în haine de duminică*

Anexa 16: *Casă bătrânească (în primul plan regăsim casa bătrânească fără popi, învelită cu papură, iar în planul al doilea, porumbarul de scândură)*

Anexa 17: Casa lui Florea N. Petre, construită în anul 1926

Anexa 18: Scheletul unei case**Anexa 19: [Cuptorul și vase din gospodărie]**

Anexa 20: Părți ale războiului de țesut,
 obiecte pentru prelucrarea cânepii, obiecte din casă:
Scripte, darac, putinei, bătător, grapă, doniță cu păcură, zăgărnă pentru caș

11 10 9 8

Piua - Petrii (jud. Jalomita) 8 Febr. 1930.

1. scripte [la război pt. ite]
2. darac^u
3. putinei^u [pentru unt]
4. bătător^u
5. grapă
6. doniță cu păcură [pt. trăsura]
7. zăgărnă pentru caș^u
8. vîrtînita^u
9. sueală
10. putinică mică
[pt. brânză de vaci]
11. melita fără
limba^u

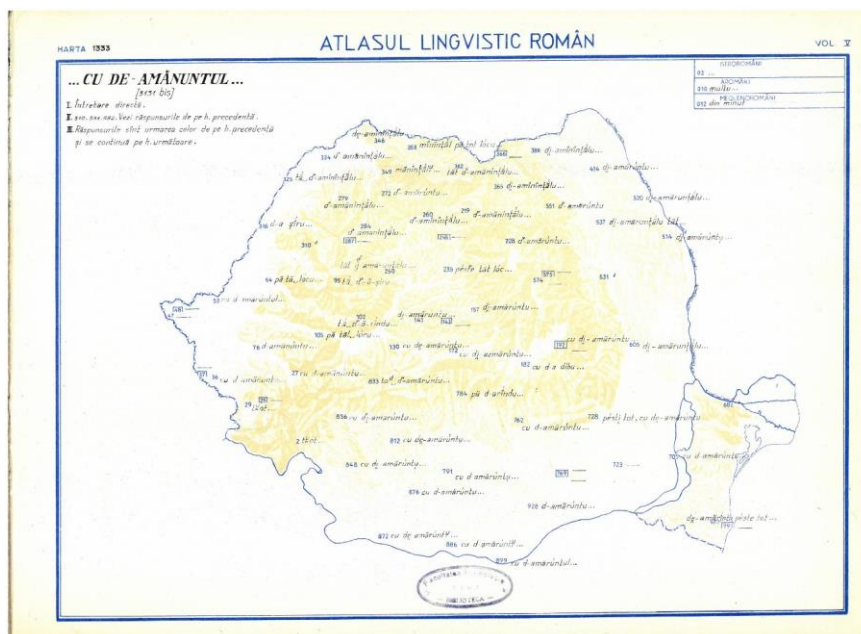
Anexa 21: *Nevód (pl. nevuáde), cămănă, plúta, cúlme*

Anexa 22: *Găzár din jud. Bacău.
Cumpără gaz și păcură la Brăila și le vinde în baltă*

Anexa 23

A B R E V I E R I

a. = an(ul)	id. = (lat.) <i>idem</i>
Ac. = Acuzativ	ind. = indicativ
adj. = adjectiv, adjectival	invar. = invariabil
adv. = adverb, adverbial	ir. = istroromână
alb. = albanez(ă)	it. = italian(ă)
aprox. = aproximativ	înv. = învechit
ar./arom. = aromână	jud. = județ(ul)
art. = articol, articulat	lat. = latină, latinesc(ul)
bulg. = bulgar(ă)	lat. cl. = latina clasică
c. = circa	lat. pop. = latina populară
cap. = capitol(ul)	lit. = literar(ă)
cat = catalană	<i>loc. cit.</i> = (lat) <i>loco citato</i>
cf. = confer	locuț. = locuțiune
chest. = chestiune(a)	m. = masculin
col. = coloana	MN = material necartografiat
colect. = colectiv	mr./me gl. = meglenoromână
conj. = conjunctiv	ms. = manuscris
conjunct. = conjuncție, conjuncțional(ă)	munt. = muntenesc
coord. = coordonator(i)	N = Nominativ
D = Dativ	n. = neutru
dial. = dialectal	neart. = nearticulat
dim. = diminutiv	[n.n.] – nota noastră
dr./drom. = dacoromână	nr. = număr(ul)
ed. = editor(i)	p. = pagina (paginile)
engl. = engleză, englezesc(ul).	pct. = punct(ul), puncte(le) (de anchetă)
ex. = exemplu	pers. = persoană, personal
expr. = expresie	pl. = plural
f. = feminin	plș. = planșa
F. = foaia/fila	pop. = popular(ă)
f.e. = fără editură	prep. = prepoziție
fig. = figurat	prez. = prezent
fr. = francez(ă)	pron. = pronume, pronominal
f.t. = fără tipografie	prov. = provensală
G = Genitiv	ptg. = portugheză
germ. = german(ă)	r (după numărul unei pagini) = recto
h. = harta	red. = redactor(i)
ibid. = (lat.) <i>ibidem</i>	reg. = regional
i.e. = (lat.) <i>id est</i>	rom. = română, românesc(ul)

rus = rusă, rusesc(ul)
s. = substantiv
sârb. = sârbă, sârbesc(ul)
sec. = secol(ul)
sg. = singular
sl. = slav(ă)
s. n. = serie nouă
[s.n.]/subl. n. = sublinierea noastră
sp. = spaniol(ă)
s.v. = (lat.) *sub voce*
subst. = substantiv, substantival

ș.a. = și altele
ș.u. = și următorul, și următoarele
tc. = turcă, turcesc(ul)
trad. = traducere
v (după numărul unei pagini) = verso
v. = vezi
v.dr. = dacoromâna veche
var. = variantă
vb. = verb, verbal
vol. = volum(ul)

INDICE DE AUTORI

- A**
Adam, Gabriela Violeta **231–243**
Agache, Liliana 73
Aijmer, Karin 245, 258
Aksan, Virginia 59
Alexandrescu, Grigore 161, 167, 204, 205
Alexandrescu-Dersca Bulgaru, M. M. 61
Alecsandri, Vasile 165, 224, 331
Amselek, Paul 70
Andronic, Ștefan 215, 216
Antim Ivireanul 113, 133, 134
Arlincourt, Charles-Victor d'~ 205
Armstrong, N. 258
Arnaud, André-Jean 71
Asachi, Gh. 165, 167, 198, 225
Ascoli, G. I. 137, 147
Atanasov, Petar 291
Auchlin, Antoine 71
Avram, Andrei 101, 106, 135, 142, 147, 277, 289
Avram, Mioara 225, 314
Axinte Uricariul 304
B
Bar-Hillel, Yehoshua 333, 350
Barborică, Elena 73
Barbu, Daniel 72
Barbu Mititelu, Verginica 135, 291, 292
Bardhi, Frang 140, 146
Baronzi, George 167, 189, 190, 191
Barthes, Roland 94
Bartoli, Matteo 145, 147, 232
Bayard, Jean-François Alfred 183, 184
Bălăcescu, C. 161
Bârna, Nicolae 225
Beaud, Olivier 70
Bechet, Florica 287, 289
Bedreag, Elena 76
Beeching, K. 258
Beldiman, Alexandru 167, 191–194
Beltechi, Eugen 290, 291
Benham, Jenny 70
Benveniste, Émile 71, 333, 350
Béranger, Jean 59
Berindei, Cosmina 147
Bianu, I. 133, 304
Bidu-Vrânceanu, Angela 73, 264, 264, 289, 290, 292
Blandiana, Ana 159, 160
Bocșan, Nicolae 200, 225
Bodenheimer, Edgar 70
Bogdan, Damian P. 144, 147
Bogdan, Ioan 30, 31, 34, 36, 37, 38
Bogdan Oprea, Helga 258, 259
Bojincă, Damaschin 199, 200, 225
Bolocan, Gh. 149, 292
Bonnet, Guillaume 142, 147
Borza, Cosmin 147
Bosque, Ignacio 258, 259
Bota, Marinela **244–260**
Botez Stănescu, Mădălina **244–260**, 333
Botezatu, Grigore 305
Boțulescu de Mălăiești, Vlad 133
Bratu, Costin 17, 242, 259, 320
Brâncuș, Grigore 15, 101, 102, 135, 137, 138, 145, 147, 149, 262, 263, 290, 305, 314, 315, 317, 318
Brinton, Laurel J. 245, 258
Bucur, Marin 305
Burci, Iustina 264, 290, 292
Busuioc, Monica Mihaela 73, 306
Butnaru, Daniela 226
Buznea, Iancu 167, 174, 178
Byck, Jacques 303, 304, 318
Byron, George 170, 172, 173
C
Cain, Daniel 57, 58, 321, 322, 332
Camariano, Nestor 72
Candrea-Hecht, I.-A. 142, 147, 292, 305, 319, 332
Cantacuzino, Constantin Stolnicul 11, 12, 14, 133, 139, 143, 304

- Cantacuzino, Ioan 196, 197
 Cantemir, Dimitrie 10, 14, 138, 144, 299, 304
 Capidan, Th. 143, 147
 Caragiale, Costache 161
 Caragiale, I. L. 164, 225
 Caragiu Marioțeanu, Matilda 261, 290
 Cartoian, Nicolae 143, 147
 Cazacu, Boris 17, 136, 147, 259, 282, 290, 292, 303, 314, 318–320, 332
 Cazacu, Matei 32, 38
 Călărășu, Cristina 292
 Căliman, Ion 302, 305
 Căpățineanu, Stanciu 167, 200, 201
 Căprioară, Cosmin **261–293**
 Căndea, Virgil 304
 Cârlova, Vasile 161
 Cârstoiu, Cornel 226
 Celac, Victor **151–228**
 Cercel, Cosmin 61
 Cernovodeanu, Paul 60, 61, 304
 Cervantes, Miguel de 170, 173, 204
 Chelaru, Valentin 314, 318
 Chelaru-Murăruș, Oana 302, 303
 Chiaro, Antonio Maria del 62
 Chircu, Adrian **294–307**
 Chivu, Gheorghe 14, 73, 134, 146, 149, 196, 224, 289, 290
 Ciaușanu, G. F. 301, 305, 306
 Cihac, A. de 295, 306
 Ciobanu, Fulvia 297, 303
 Ciompec, Georgeta 247, 258, 340, 341, 350
 Ciorănescu, Alexandru 292, 306
 Cîpariu, Timotei 210, 211, 225
 Cipo, K. 149
 Claris de Florian, Jean-Pierre 167, 176, 186, 192, 194, 198, 204, 207, 208
 Cleland, John 214
 Clim, Marius-Radu 226
 Coșuț, Cornelia 17, 259, 320
 Colciar, Rozalia 251, 252, 258, 303, 344, 345, 350
 Colin, Armand 71
 Coloși, Vasile 167, 197
 Columbeanu, Sergiu 76
 Connerton, Paul 71
 Constantinescu, Alexandru 133
 Constantinescu, Ioana 76
 Constantinescu, Mihaela-Viorica 259, 302
 Constantinescu, N. A. 138, 147
 Constantinescu, Radu 72
 Conțiu, Mihai 17, 135, 242, 291, 319
 Coppée, François 212
 Corbea, Teodor 115–117, 134
 Coresi 13, 103, 108, 118, 133, 143, 156, 225, 289, 304
 Corniță, Georgeta 262, 290
 Cornu, Gérard 71
 Costin, Miron 11, 12, 14, 304
 Costin, Nicolae 13, 14, 304
 Costinescu, Miltiade 218
 Coșeriu, Eugen 153, 158, 161, 226
 Coteanu, Ion 143, 149, 227, 259, 262, 263, 290, 332
 Courtes, Joseph 71
 Crible, Ludivine 244–246, 258, 260
 Cris-Cristian, S. 62
 Croitoru, Grigorie M. 306
 Croitoru, Maria V. 295, 302, 306
 Cronț, Gheorghe 75, 133, 304
Çabej, Eq. 149
Danler, Paul 289, 290
 Dascal, Marcelo 70
 Decuble, G. H. 73
 Degand, Liesbeth 244–246, 258, 260
 Delavigne, Casimir 222
 Demiraj, Bardhyl 141, 146, 147
 Demonte, Violeta 258, 259
 Densusianu, Ovid 143, 145, 147, 160, 292, 295, 303, 305, 316, 318, 319, 332
 Diewald, Gabriele 258, 259
 Di Giovine, Paolo 140, 142, 147
 Dima, Bogdan 61
 Dima, Cristina-Ioana 40–42, 44, 45, 57, 304
 Dima, Eugenia 227
 Dimitrescu, Florica 133, 160–162, 224, 224, **308–313**, 337, 338, 351
 Djamo, Lucia 145, 147
 Doquet, Claire 94
 Domi, M. 149
 Donovetsky, Ohara 343, 351
 Dosoftei 13, 55, 139, 156, 225, 304
 Dostie, Gaétane 245, 258
 Dragomir, Otilia 14, 304
 Dragomirescu, Adina 148, 258, 351, 352
 Dragomirescu, Gh. N. 286, 290, 299, 303
 Drăganu, Nicolae 138, 143, 148, 317, 319
 Drimba, Vladimir 13, 15, 133, 171, 225

- Ducange, Victor 186, 187
 Dumanoir, Philippe 183
 Dumas-père, Alexandre 167, 178, 179, 190, 207, 212, 217
 Dumistrăcel, Stelian 165, 166, 226, 319
 Dworkin, Ronald 71
Elwert, W. Th. 94
 Eminescu, Mihai 144, 146, 166, 191
 Ene, Claudia 302
 Ernout, Alfred 139, 148, 292
 Eustratie Logofătul 305
 Evans, Robert J. W. 59
Faur, Elena 147
 Farcaș, Ioan-Mircea 241, 242
 Fedriani, Chiara 244, 258
 Felecan, Daiana 290
 Felecan, Oliviu 290
 Felecan, Nicolae 263, 290
 Fénelon, François 167, 198, 199, 202
 Feuillet, Octave 212
 Fillmore, Charles J. 75, 333, 351
 Fira, G. 301, 305
 Fischer, I. 149
 Fischer, K. 258
 Fleury, Claude 167, 197
 Floarea, Irina 95, 135, 241, 242, 291
 Flora, Radu 292
 Florescu, Ioan Emanoil 176
 Forăscu, Narcisa 290
 Foriers, P. 72
 Fraser, Bruce 245, 258
 Frățilă, Vasile 274, 289, 290
 Frențiu, Rodica 304
Gadet, F. 258
 Gáldi, Ladislau 94
 Garcia Sánchez, Jairo Javier 303
 Garcia-Hernández, Benjamín 303
 Gaster, M. 133
 Găitănar, Ștefan 305
 Genlis, Félicité de 186, 221
 Georgescu, Magdalena 14, 134
 Georgescu, Paul Matsukolu 217
 Georgescu, Simona 226, 227
 Georgescu, Valentin Al. 72, 74
 Georgescu, Vlad 60
 Gessner, Salomon 192, 193
 Gherasim Putneanul 167, 194–196, 214
 Gherman, Alin-Mihai 21–38, 134, 304, 305
 Gheție, Ion 13, 15, 16, 71, 133, 225
 Ghica, Ion 215
 Ghiculete, Galina 17, 242, 259, 292, 320, 332
 Giosu, Ștefan 290
 Graur, Alexandru 149, 227, 259, 303, 332
 Gregorian, Mihail 134, 304
 Greimas, Algirdas Julien 71
 Grigore, Andreea-Victoria 258
 Giurescu, Constantin 60, 62, 63
 Giurescu, Constantin C. 60
 Giurescu, Dinu C. 67
 Giurgea, Ion 137, 148, 227
 Godard de Beauchamps, Pierre-François 192
 Goncourt, Edmond de 212
 Gorăscu, Adriana 333, 351
 Gracián, Baltasar 194, 196
 Graur, Al. 149, 227, 259, 303, 332
 Greceanu, Radu 225, 304
 Greceanu, Șerban 225
 Grecu, Doina 242, 305
 Green, Georgia M. 333, 351
 Gurga, Gëzim 141, 146, 148
 Guțan, Manuel 61, 72
 Guțu, Gh. 140, 145, 148, 292, 306
 Guțu-Romalo, Valeria 225, 227, 317, 319, 338, 351, 352
Haja, Gabriela 226
 Halichias, Ana-Cristina 149
 Hamilton, H. E. 258, 259
 Harhătă, Bogdan 147
 Hasdeu, B. P. 9–11, 13, 15, 134, 137, 148, 149, 166, 317
 Haspelmath, Martin 342, 351
 Hârlav, Constantin 225
 Heine, Bernd 244, 246, 252, 258, 260
 Heliade-Rădulescu, Ion 161, 164, 167, 169–173, 208, 211, 225
 Heritage, John 250, 258
 Herodot 305
 Hofmann, J. B. 139, 140, 148
 Holban, Maria 61
 Holmberg, Anders 158, 226
 Hopper, Paul J. 245, 254, 258
 Hrisoverghi, Alexandru 167, 207
 Hugo, Victor 212
 Hummel, Martin 294, 301–303
 Hurmuzaki, Eudoxiu de 59

- Iancu, Bogdan 61
 Ilescu, Maria 289, 290, 338, 351
 Ilin, Stancu 225
 Ingraio, Charles 59
 Ionașcu, Al. 338, 341, 351
 Ionescu-Ruxândoiu, Liliana 149, 228, 290, 292, 293, 302, 333, 343, 344, 346, 347, 349, 351
 Ionică, Ion 17, 18, 135, 136, 149, 242, 261, 290–292, 319, 332
 Ioniță, Magdalena 14, 134
 Iordan, Iorgu 63, 71, 149, 163, 165, 226, 227, 259, 264, 269, 285, 290, 314, 318, 332, 338, 343, 351
 Iorga, Nicolae 32, 36, 38, 62, 166, 314
 Iorgovici, Paul 167, 196
 Istrate, Gavril 318, 319
 Ivănescu, G. 144, 148, 223, 226
- Jakobson, Roman 333, 351
 Johnson, Mark 262, 291
- Kann, Robert A. 59
 Kelsen, Hans 70
 Kerbrat-Orecchioni, Catherine 333, 351
 Kerchove, Michel van 70
 Kleiber, Georges 333, 351
 Klimkowski, Tomasz 154, 157, 158, 160, 222, 224, 226
 Koch, Stefan 303
 Kogălniceanu, Mihail 166, 167, 183, 184, 191
 Koselleck, Reinhart 73
 Kostallari, A. 149
 Krajni, A. 149
 Kristoforidhi, Constantin 141, 148
 Kuteva, Tania 244, 246, 258, 260
- Laboulaye, Édouard 205
 Lakoff, George 262, 291
 Lațiu, Vasile 291, 328
 Lazăr, Gh. 60, 304
 Lăzărescu, Paul 17, 135, 259, 291, 292, 319, 320
 Lefebvre, Julie 94
 Lerescu, Ioan Constantin 217
 Lesage, Alain-René 167, 175, 194, 195
 Lesaffer, Randall 60
 Levinson, Stephen C. 333, 351
 Lința, Elena 147
- Loșonți, Dumitru 147, 290, 291, 303
 Lupu, Coman 226, 227
 Lüder, Elsa 149, 306
 Lyons, John 333, 351
- M**
 Machidon, Marinela 44, 57
 Mahrer, Rudolf 94
 Maiden, Martin 246, 247, 258, 338, 340, 351
 Maior, Petru 198, 199, 225
 Malkani, Fabrice 70
 Mancaș, Mihaela 292
 Mani, Iosif I. 201, 209
 Mann, S. E. 139, 148
 Marchello-Nizia, Christiane 343, 351
 Marcovici, Simeon 156, 167, 180, 181, 191, 223
 Mareș, Alexandru 9, 14, 15, 134, 149, 314, 318
 Marin, Maria **16–18**, 101, 135, 137, 148, 149, 242, 259, 292, **314–320**, 332, 333, 343–345, 351
 Marinescu, Anca 18, 135, 149, 292, 319, 332, 338, 340, 351
 Marinescu, Bogdan 17, 135, 242, 259, 291, 319, 320
 Marinescu, Fl. 45, 57
 Marmontel, Jean-François 167, 170–172, 180, 181, 200, 202, 212
 Massillon, Jean-Baptiste 181
 Mazilu, Iulia 305
 Mărdărescu, Maria 17, 259, 320, 332
 Mărgărit, Iulia 17, 18, 135, 149, 292, 308, 319, 320, **321–332**
 Mării, Ion 242, 305
 McHaffie, Matthew 70
 Meillet, Antoine 139, 148, 222, 292
 Mérimée, Prosper 212
 Merișescu, Dimitrie Foti 162, 163, 226
 Mérouvel, Charles 212
 Meyer-Lübke, Wilhelm 149, 295, 306
 Micle, Maria 290, 291
 Mihail, Paul 43, 57
 Mihail, Zamfira **39–58**, 145, 148
 Mihali, Adelina Emilia 303
 Mihaylova, Aneta 57
 Mihăescu, Haralambie 142, 148
 Mihăilă, Gheorghe 134, 148, 149, 160, 222, 226, 227, 259, 306, 332
 Miordea, Vasile 76
 Miklosich, Fr. 135

- Miron, Paul 149, 306
 Mischevca, Vlad 45, 57
 Mitu, Mihai 147
 Mîrzea Vasile, Carmen 246, 258, 342, 343, 351
 Mocanu, Nicolae 147, 290, 291
 Moeschler, Jacques 71
 Molière 167, 182, 184, 185, 211, 212, 215
 Mondada, Lorenza 247, 259
 Montépin, Xavier de 212
 Moraru, Alexandra v. Roman-Moraru, Alexandra
 Morcov, Mihaela-Mariana 135, 273, 291, 292
 Moroianu, Cristian 227
 Moxa, Mihail 103, 104, 106, 107, 109–112, 114, 115, 134
 Munteanu, E. 226
 Musset, Alfred de 212
 Myderizi, O. 149
Năsturel, Udriște 134, 305
 Neagoe, Victorela 17, 242, 259, 292, 320, 326, 331
 Neculce, Ion 63, 165
 Nedelcu, Isabela 303, 352
 Negrea, Grigorie 207, 208
 Negruzzi, Constantin 167, 183, 186–189, 191, 207, 214
 Negruzzi, Iacob 166
 Neiescu, Petru 143, 148, 227
 Nestorescu, Virgil 197, 261, 291
 Nevaci, Manuela 17, 227, 241, 242, 291, 292, 319
 Nicolae, Alexandru 148, 352
 Nicolescu, M. 161
 Niculescu, Alexandru 160–163, 167, 168, 205, 224, 227, 338, 351
 Niculescu, Oana **333–352**
 Noica, Constantin 159, 160
Olar, Ovidiu 76, 133
 Onu, Liviu 14, 305
 Oprea, Ioan 226, 228
 Oruz, M. 73
 Orza, Rodica 242, 305
 Osiac, Maria 45, 57
 Osman-Zavera, Maria 147
 Ost, François 70
 Ourliac, Édouard 212
 Oxenstierna, Johan Thuresson 214
Pakucs, Maria 76
 Palay, Simin 147
 Pamfil, Carmen-Gabriela 225, 226, 228
 Panaitescu, P. P. 14, 46, 49, 52, 57, 58, 304
 Pană, Ruxandra v. Pană-Boroianu, Ruxandra
 Pană-Boroianu, Ruxandra 17, 242, 259, 320, 336, 338, 351, 352
 Pană Dindelegan, Gabriela 153, 227, 258, 292, 302, 303, 351, 352
 Pann, Anton 139, 144, 161
 Papacostea, Șerban 10, 14, 15, 60, 66, 67, 74, 94
 Papahagi, Tache 149, 227, 292
 Parret, H. 70
 Paveau, Marie-Anne 71
 Pavel, Eugen 147, 225
 Pătruț, Ioan 160, 242
 Pelimon, Alexandru 167, 174, 177
 Perelman, Charles 72
 Pesalj, Jovan 59
 Petrișor, Marin 262, 291
 Petrovici, Emil 135, 232–236, 239–242, 291, 300, 305
 Philippide, A. 102, 135
 Piron, Alexis 221
 Piru, Al. 225
 Pleșoianu, Grigore 167, 201–204, 225
 Pogor, Vasile 206
 Ponsard, François 212, 216, 217
 Pop, Andreea-Nora 147
 Pop, Liana 252, 259
 Pop, Sever 135, 231–234, 241, 242, 291
 Popescu, Ancuța 133
 Popescu, C. M. 301, 305
 Popescu, Radu 118, 134, 165
 Popescu, Rodica 225, 305
 Popescu Marin, Magdalena 292, 306
 Popovici, D. 225
 Porcel Bueno, David 303
 Portolés Lázaro, José 249, 259
 Porucic, Teodor 145, 148
 Potra, George G. 225
 Procopovici, Alexie 304
 Pruncu, Pavel 205
 Pușcariu, Sextil 101, 102, 110, 112, 133, 135, 138, 143, 148, 149, 160, 161, 227, 232, 304, 306, 313
Racine, Jean 167, 169, 221,

- Radu, Carmen-Ioana 135, 291, **333–352**
 Radu, Rodica 288
 Rădulescu, Andrei 72
 Rădulescu, Marina 352
 Rădulescu, Theodora 133
 Rădulescu-Dulgheru, Georgeta 224
 Răuțu, Daniela **99–136**, 292, 303, 316, 319, 333
 Regnard, Jean-François 167, 192, 212
 Renard, Marie-Josèphe 75
 Rezeanu, Adrian 303
 Rizescu, I. 305
 Rizescu, Oana **59–95**
 Roman-Moraru, Alexandra 14, 134, 304
 Rosetti, Alexandru 102, 135, 143, 144, 148, 160, 227, 309
 Rosetti, Radu 164, 225
 Rousseau, Jean-Baptiste 221
 Rousseau, Jean-Jacques 167, 196, 197
 Rousselot, Jacques Philibert 167, 196
 Rucăreanu, Nicolae 208
 Runcan, Simona 304
 Rusu, Valeriu 17, 135, 136, 147, 242, 290–292, 303, 306, 319, 332, 352
Saint-Pierre, Henri Bernardin de 167, 174, 177
 Sala, Marius 149, 227, 228, 259, 293, 306, 332
 Salm, Constance de 208
 Samardžić, Nikola 59
 Sand, George 167, 176, 177
 Sansò, Andrea 244, 258
 Saramandu, Manuela 73
 Saramandu, Nicolae 17, 135, 227, 241, 242, 286, 291, 292, 302, 303, 319
 Sarfati, Georges-Elia 71
 Sâmboteanu, Ecaterina 167, 175
 Sbisa, M. 70
 Schiffrin, Deborah 258, 259
 Schmid, Christoph von 202, 203
 Scott, James C. 60
 Scriban, Augustin 270, 293, 332
 Scribe, Eugène 169, 188, 221, 222
 Siller-Runggaldier, Heidi M. 289, 290
 Simache, Nicolae 225
 Simion, Eugen 225, 227, 306
 Sion, Gheorghe 167, 184, 185, 191
 Slave, Elena 264, 291
 Slavici, Ioan 59, 191
 Sorjonen, Marja-Leena 250, 258
 Soulié, Frédéric 212, 219
 Spree, U. 73
 Stamati, C. 161, 211
 Stamati, Elena 211
 Stantcheva, Roumiana 57
 Stanciu, Mihail 62
 Stanciu Istrate, Maria 134, 305
 Stavinschi, Alexandra Corina 247, 259
 Stănescu, Eugen 134, 304
 Stefanelli, T. V. 299, 305
 Steinmetz, W. 73
 Stoica, Gabriela 259, 302
 Stoichițoiu-Ichim, Adriana 73
 Stoicovici, Olga 147
 Suciu, Emil 308, 311, 312, 313
 Sue, Eugène 167, 189, 210
 Swan, T. 258, 259
 Sweetser, Eve 245, 259
 Szekely-Gorovei, Magdalena 72
Sandru Mehedinți, Tudora 292, 306
 Șapcaliu, Lucia 305
 Șodolescu-Silvestru, Elena 292
 Șoșa, Elisabeta 314, 318
 Șotropa, Valeriu 60
 Ștefănescu, Ariadna 252, 259
 Ștețco, Valerica 301, 305
 Ștrempele, Gabriel 14, 62, 133, 134, 304
 Șucu, Nicolae S. 321, 322, 332
 Șuteu, Valeriu 17, 259, 320, 332
Tannen, Deborah 258, 259
 Teaha, Teofil 17, 18, 135, 136, 149, 242, 280, 283, 291, 292, 302, 303, 319, 332
 Tegăneanu, Constantin 133
 Tencin, Marquise de 180
 Teodorescu, Mirela 225
 Terrail, Ponson du 212
 Testenoire, Pierre-Yves 94
 Teulescu, Petre 167, 176, 177
 Theuriet, André 212
 Tiktin, H. 144, 149, 306
 Timotin, Andrei 57
 Timotin, Emanuela 41, 58, 133
 Tiugan, Marilena 17, 135, 242, 259, 291, 320, 333
 Tocilescu, Grigore 301, 305
 Todoran, Romulus 290
 Toma, Ion 292
 Toma, Stela 133
 Topalli, Kolec 140, 142, 148

- Traugott, Elizabeth C. 244, 245, 254, 258, 259
Tropper, Michel 70
Trotter, David 259
Tsibranska-Kostova, Mariyana 41, 58
Tudurachi, Adrian 147
Turculeț, A. 226
U
Ungureanu, Mădălina 225
Ureche, Grigore 12, 14
Ursu, Nicolae A. 73, 198, 225, 304
Ușurelu, Camelia 226, 227
Uță Bărbulescu, Oana 258, 351
V
Vaillant, J. A. 199, 225
Varlaam 304, 305
Vasilescu, Andra 302
Vasmer, Max 227
Văcărescu, Iancu 151, 161, 162, 167–169, 191, 214, 220, 221, 223, 226
Vătășescu, Cătălina 9, **137–150**, 263, 272, 291, 317
Verschuere, J. 70
Veselău, Cornel 302, 305
Viciu, Alexiu 302, 306
Vintilă-Ghițulescu, Constanța 162, 226
Vintilă-Rădulescu, Ioana 264, 291
Vlasin, Veronica 147, **231–243**
Vlădescu, I. 60
Vogt, Helle 70
Voinescu, Ioan 167, 182, 191
Vulcan, Iosif 178, 179
Vulpe, Magdalena 17, 135, 242, 259, 291, 292, 316, 317, 319, 320, 332, 336, 352
Voltaire 167, 170, 171, 184, 185, 187, 192–195, 200, 201, 204, 206, 209, 221
W
Walde, A. 139, 140, 148
Wartburg, Walter von 149, 306
Westwik, O. J. 258, 259
Wischer, Ilse 258, 259
Wissner, Inka 303
Wroblewski, Jerzy 72
X
Xenopol, A. D. 60
Xhuvanit, Aleksander 148
Y
Young, Edward 157, 180, 223
Z
Zafiu, Rodica 148, 152, 157, 158, 246, 248, 249, 251–253, 258–259, 303, 340, 351, 352
Zamfir, Dana-Mihaela **9–15**, **99–136**, 280, 291, 292, 303, 316, 319
Zanne, Iuliu A. 166, 226
Zăstroiu, Victoria 228
Zepos, Pan J. 72
Ziegler, K. H. 60
Zorraquino, Martín 249, 259
Zugravu, Nelu 72

INDICE DE CUVINTE

Albaneză

denjë (i ~) 142
larg (i ~) 139
larg (adv.) 139
lirë (i ~) 139
liri (të ~) (s.n.) 139
ngushtë (i ~) 137, 139,
 145, 146
ngushtësi 140
ngushticë 140, 146
ngushtoj 146
peshk 142
qiqër 142
shenjë 142
shtreit (v. alb.) (adj.) 140
shtrejt (v. alb.) (adv.) 141
shtrejtë (i ~) (v. alb.) 141
shtrejtë (të ~) (s.n.) 140, 146
shtrenjt (v. alb.) (adv.) 141
shtrenjtë (i ~) 137, 138,
 139, 140, 141, 142,
 145, 146
shtrenjtë (adv.) 139
shtrëngesë 140
shtrëngoj 138, 140, 142,
 146
shtrënguar (i ~) 138, 139
shtrënguar (part.) 138, 142
shtrënjtë 142
shtrëjtë (gheg) 142
shtrungë 145
Ura e Shtrenjtë (top.) 140

Greacă

ἀκριβά 141
 ἀκριβής 141
 ἀκριβώς 141

Indo-europeană

**streng-* 145

Latină

angustia 140
angustiae 140, 146
angustare 146
angustiare 140
angustus 139, 140, 144,
 145, 146
anima 263
ārea 114, 117
arietem 114
caldāria 114
carrāria 114
 *casabundus 285
cicerem 142
cinctus 141
cis-alutanorum (G m.pl.) 84
contributio: ~nis quantum
 84
dedi 23
dignus 142
expauoreāre 114
 *falca 263
falx, -cis 263
ficatum 263
fractus 316
 *fractus 316
frango 316
gula 263
(h)umerus 263, 281
iecur 263
item 35
iunctus 141
largus 139

liber (adj.) 139
libertas 139
lignum 142
lumen 274
lūmināria 114
minuo, -ere 295
minuta 295
minutae 295
minuti 295
minutoris 295
minutum 295
minutus 295
nescio quid 316
parcus 140
pareat 114
parietem 114
pellis 263
percepit 23
pisces 142
pisces 142
pondus 26
quantum: contributionis ~
 84
restrictus 140
rostrum 263
salicem 114, 116
saltem 168
signum 142
spatha 263, 279, 282
spathæ 282
spatula 263
strictus 137–150, 316
 *strinctus 139–142, 145,
 146, 316
stringere 138, 141, 146
summa: prioris repartita ~
 84

terra 102, 106
testa 263
Transalutanas (Ac. f. pl.)
 84
tribulatio 140
ungula 114
vigessima 26

Limbi germanice

do not (engl.) 155
don't (engl.) 155
ja (germ.) 155
nein (germ.) 155
nicht (germ.) 155
no (engl.) 155
then (engl.) 251
well (engl.) 250
yes (engl.) 155

Limbi romanice

ahorita (sp.) 247
alors (fr.) 251
angós (prov.) 145
cangosta (port.) 145
cieca: alla ~ (it.) 301
congost (sp.) 145
congosta (port.) 145
crâne (fr.) 290
da (fr.) 152, 212–214,
 216–220, 224
entonces (sp.) 251
est-ce que (fr.) 158
étraint (fr.) 142
étroit (fr.) 141; *à l'~* 139
falco (prov.) 263
foie (fr.) 263, 290
istrintu (logud.) 143
légère (fr.): *à la ~* 301
li(v)eru (v. logud.) 139
liure (prov.) 139
lliure (cat.) 139
mennue (v. fr.): *a la ~* 302
manowe (wall.) 295
menu (fr.) 295, 296
menus (v. fr.): *par les ~*
 302

menuda (cat.): *à la ~* 301
menuda (sp.): *a la ~* 302
menudo (sp.) 295; *a ~* 302
menut (cat.) 295; *a ~* 302;
par ~ 302
menut (prov.) 295; *a ~* (v.
 prov.) 302
menuto (it.): *a ~* 302
minudu (log.) 295
minut (friul.) 295
minuto (it.) 295; *a ~* 302
miudo (port.) 295; *a ~* 302
mnüid (engad.) 295
munuda (puschl.) 295
nenni (fr.) 212
ne ... pas (fr.) 155
non (fr.) 155
oui (fr.) 155, 167–170,
 174–178, 180,
 182–184, 186–192,
 194, 196, 197–200,
 202, 204–212,
 215–217, 219, 220; *~*
da 152, 212, 214–217,
 219, 220–222, 224
pues (sp.) 249
pupille (fr.) 289
scarso (it.) 140
strette (*alle ~*) (it.) 139
stridu (cors.) 143
strinto (v. it., it. dial.) 143
striz (bret.) 143
testa (cat.) 263
testa (it.) 263
testa (prov.) 263
testa (ptg.) 263
testa (sp.) 263
tête (fr.) 263

Limbi slave

ða (bulg.) 160, 224
ða (rus.) 155, 160, 224
ða (sârb.) 160, 224
ne (rus.) 155
нем (rus.) 155
икрá (bulg.): *~ у человека*
 272

ROMÂNĂ

a. dacoromână*

a (prep.) 153, 297, 298
a (art. adj.) 325
-a 246, 340
a- 295–297
abia 152
acela 316, 341
acesta 341
acestea: cu toate ~ 249
aci 337–339, 341; *d-~* 334,
 338; *d-~ncolo* 343;
de-~ 341
acice(a) 338
aci(e)a 338–340
acilea 339, 340; *d-~* 338,
 348
acmu 247
acó 339
acól 339
acolea 339–341; *d-~* 339,
 348; *de-~* 341, 348
acoleá 340; *de ~* 339
acolo 152, 334, 337–342;
d-~ 334, 341
acoló 335, 339, 340; *de-~*
 341
acolo-ia 338
acolo-şa 335, 338–341
acu 246–249, 347, 344,
 348
acum 244, 246, 247–249,
 252, 256, 257, 259,
 345–347
acuma 246–248, 345–347
acuş 247; *p-~* 248
acuşi 246, 347
acuşica 247

* Formele din textele vechi româneşti, transliterate în sistem de corespondenţă 1:1 între slovele chirilice şi corespondentele latine, sunt redată în Indice prin unificarea variantelor pur grafice (cum ar fi oscilaţiile între ъ şi ж, redată în alfabet latin prin ă, respectiv â, dar unificate în Indice sub variantele scrise cu ă = chirilic ъ).

- adevăr*: în ~ 297; într~~ 177
adevărat 159, 161, 187, 196, 223; *cu* ~ 194, 197, 206
adins: într~~ 297
adiotant 325
adiotantul 325
administrare 325
administrație:
chisariceasca ~ 77, 86, 92
administrații:
chisariceasca ~ 93
aduce (inf.) 267
adus: *am* ~ (perf. c.) 337
adusătura: ~ *piciorului* 267
adusătură 267, 286, 288
aea: *p*~ 342
aghiotant 325
agiutantu 83
ah 206
aic(e)a 337–341; *de*~ 335; *p*~ 334, 337, 342
aici 152, 334, 337–339, 342; *d*~ 335; *de* ~ 249, 341, 342
âici 338
aici-șă 338–340
ailaltă 342
ailantă 342
ailelante 342
ala 341
alalt 338
alantă 342
alălantu 342
alb 285
albeala: ~ *ochiului* 267
albeală 267, 287
albeața: ~ *de la ochi* 267; ~ *ochiului* 267
albeață 267, 287
albelile (pl. art.): ~ *ochiului* 267
albeta 267, 287
albetale: ~ *ochiului* 267
albeții: ~ *ochiului* 267
albie 101, 123
albii 123, 124
albitura 267, 287; ~ *ochiului* 267
albitură 267
albul: ~ *de la ochi* 284; ~ *din ochi* 285; ~ *la ochi* 285; ~ *ochiului* 285; *âl* ~ *de la ochi* 285; *âl* ~ *din ochi* 285
albuș 267, 287
albușul: ~ *ochiului* 267
ale 325
alea 341, 342
alǵ (pl.) 238
amănânțălu: *de*~ 300
amănânțel 300
amănânțelul: *de*~ 300
amănunt 294–296, 298–300, 306; *de*~ 297; *pre*~ 297, 298
amănuntu(l) 296, 298; *cu* ~ 298; *cu de*~ 294, 298–301, 306; *de*~ 297, 299, 300; *pre*~ 297–299
amănunțea 295
amănunți (inf.) 295
amănunțime 295, 296
amănunțire 296
amănunțit 296
amărunt 294, 296, 300; *pre*~ 296, 297; *prea* ~ 298
amăruntu(l): *cu* ~ 297–299; *cu de*~ 299, 302; *de*~ 298, 299, 302; *de*~ 301; *pre*~ 296–299; *tot de*~ 301
amărunțălu: *de*~ 300, 301; *di*~ 301
amănânțălu: *tăt de*~ 301
ambiție 326
amibițios 326
amigdală 275
amu 246
andrea 267, 281, 287
-anie 101, 114–116
Anul Nou 346
apă 249, 250
apăi 249, 250
apei 249, 250
aplauda (inf.) 329
aplauza (inf.) 329
aplauzat: *a* ~ (perf. c.) 329
aplauze 329
apoi 244, 246, 247, 249, 250, 252, 256, 257, 259
aproape 334, 343
apropierea: în ~ 335
arâmi 108
arbor(e) 283
arborul: ~ *piciorului* 283, 288
ardei 329
ardeu 329
are (s.f.) 114
areate 114
arendatori (pl.) 92
arendătoriu 77
arepă 100
arepi 111
arie 101, 117, 123
ariei 117
arii 117
arij 124
aripă 100, 111, 124
aripi 111
aripă 124
arm 283, 289
arman 326
armanu 326
armaș 86
armătura 326
armătură 326
armor 283
armur 283
arpij 124
asemenea: *de* ~ 297
asta 341
astăzi 349, 350
asuprele (pl.) 85
așa 161, 169, 170, 175, 179, 183, 184, 186, 187, 189, 192, 196, 198, 200, 202, 204–210, 223, 244, 252, 253, 256–259, 335, 337, 340; ~, ~ 253; ~ *că* 252; ~ *da* 217, 219, 220; ~ *e* 178,

- 200, 209, 210; ~ *este*
169, 186, 196, 198,
200, 206, 207, 217; ~
ș-- (*ș--*) 253; *tot ~ (de)*
252
așă 192, 223
așchie 101, 123
așea 198, 199
aștia 199
atuncea 252, 340, 344–347
atunci 244, 246, 248, 251,
252, 256, 257, 259,
340, 345–347
au 153; ~ *doară* 153; ~ *nu*
153; ~ *nu... doară* 153
avea (inf.) 239
azi 152, 344; ~-*dimineață*
343
ažutór 236
ăi (art. adj.) 325
ăl 325
ăla 338, 341, 342
ălalt 342
ălălalt 338
ălbij 123
ăllalt 338
ăsta 338, 341, 342
ăstalalt 338
ăstălal 338
ăștia 342
-*ătate* 100
ba 152, 153, 165, 166,
170, 197; ~ *da* 199
balanu 267
baltă 99, 326
baniță 121
baron 85
băi 106
băierile: ~ *inimii* 285, 287
bălan 267, 285
bălăneață 267
bălți 107
bărg (pl.) 238
băști 106
bătaie 327
bătēm 238, 239
bârfi 163
bătlan 163
biban 163
bila: ~ *genunchiului* 267
bilă 267, 288
binelea: *de-a* ~ 302
bleojdi (inf.) 163
bine 161, 170, 223; ~ *și*
limpede 209; ~ *zici*
170; *foarte* ~ 170; *vezi*
~ 200
bineînțeleș 159
birnici(i) 90, 94
boabă 267, 283
boală 160
bob 267, 268, 283
bobina: ~ *ochiului* 283,
287
bobină 283, 287
bobiță 267, 287
boboașă: ~ *ochiului* 267
boboașă 267, 286
boboloș 268, 288; ~ *negru*
268
bobu: ~ *păcii* 331
bobuleț 268, 283, 287
boclucuri 327
boclucurile 327
bogătăției 108
boieresc: *sat ~u* 90
boierești: *sate* ~ 87
bolboașă: ~ *ochiului* 268
bolboașă 268, 286, 287
bolșevic 324
bolșevist 324
bolșevistii 324
bordei 329
bordeu 329
bordeul 329
brățare 100
brățări 109
broasca: ~ *mâinii* 268
broască 268, 286–288
broaște 268, 288
bucată 100
bucă 268, 282
bucuros 170
bulburoș 268, 288
bulgară 329
bulgari 329
bumb 268, 286, 288
bumburoș 268, 287, 288
bumburoș 268, 288
bumburoșu: ~ *gurii* 268, 288
buna: *cu* ~ 301
bunătațe 100
burburoș 268, 288
but 268, 283, 289
butuc 283, 287, 288
butucul: ~ *piciorului* 283
buture 268, 288
buturi (pl.) 268
Cabaniă 163
cale 99
calindariul 80
cam 153
Caștelarie 83
caștelista 83
cap 268, 282, 286
capac 268, 286, 287
capacu(l): ~ *capului* 268; ~
ceaunului 268; ~
genunchiului 268, 269;
~ *la genunchi* 268
capul: ~ *bărbii* 268, 287; ~
coastelor 268; ~
pieptului 268, 271
capsă 283, 287, 288
carte 99, 101
casmă 236
castravete 163
caș 236
catastif 85, 87, 88
cavaf 308
cazan 145
cazarmă 121
căci 249
cădeau (ind. imperf.) 331
căi 106
căj 119
călărași (pl.) 85, 86
călcâi 268, 287, 288
călcâiul: ~ *coasei* 264
căldărilor 108
Cămara „departamentul”:
Înălțata ~
împărătească 78
Cămări (G sg.):
Inspektoratul cinstitei
~ 80
cămașă, ~ *mașelor* 268; ~
ochiului 268
cămașă 268, 286, 324
cămașe 324

- cămăru* 109
cântări 108, 109
căpăţână 272
cărare 100
cărări 108
cărţi 106, 107
cărţi 102
cărţii 107
cărînt 237
cărînt 237
căscăun 285
căscăund 285
cătrună 268, 272, 288
căţea 268, 287
căţeaua: ~ *bărbii* 268, 288
căţel 268
câi 269, 281
câii (pl. art.): ~ *obrazului* 269
câlic 265
cântare 100
cât 152
ce (pron.) 316, 317
ce (= [zi]ce) 244, 254, 255–257, 259
ceas: în ~ 327
ceea 316
cela 316
cer 269, 288
cerul: ~ *capului* 269
cetate 100
ceţâţi 109
ceţâţie 109
ceţâţiei 109
ceţâţii 109
cfitanţie 83
cheia: ~ *genunchiului* 269
cheie 269, 289
chêira 265
cheltuiale (pl.) 88
chesariceasca: ~ *Administraţie* 77, 86, 92
chesaricească: *rezoluţia* ~ 91
chesariceşti (pl.): *judeţe rumâneşti* ~ 78, 80
chesariceştii (G sg. f.): *pământurile* ~ *măriri* 92
chiemău 114
chiemū 114
chisariceasca 93
chişiţă 269, 281, 286, 288
chişiţe 269, 288
chitanţă 122
chitanţii 80
chitanţiile 80
chitia: ~ *genunchiului* 279, 287
chiutuc 311
chiutucul 310
chiâmă 114
ci 255
cică 245, 254
cice(a) 338
cinzeci şi doi 344
cioc 269, 281; ~ *de barbă* 269
ciocul: ~ *bărbii* 269
ciopli (inf.) 163
ciorti (inf.) 164
cislui (inf.) 86
cişluire 86
cîndu 239
clacă 100
clapa 283; ~ *capului* 269; ~ *genunchiului* 283; ~ *ochiului* 283
clapă 269, 283, 284, 286, 289; ~ *la ochi* 283
claviculă 264
clăbuc 163
clăci 107
clăk: ~ *di cap* 269
cleupă 283
cloapă 283
cloci (inf.) 163
clupă 283
coalea 341
coapsa: ~ *capului* 269, 288
coapsă 269, 283, 286
coapse 269
coasta: ~ *muntelui* 264
coastă 145
cocém 238, 239
cocină 163
cocoloş 268
cocoş 269, 281, 288, 289
cocoşul: ~ *gâtului* 269
cogeamite 163
cojoc 310
cojocar 312
colea 335, 339, 340; ~ ~ 336
colo 338, 339, 341; ~-şa 340
colonel(ul) 83, 85, 92
comendant 78, 79, 83, 87, 90, 91
comisar 85
comisariu 86; *vel* ~ 87
compătimit 329
comunist 324
conduragiu 308
confensa (inf.) 324
confensează 324
confesa (inf.) 324
consecinţă: în ~ 250
consiliarii (pl. art.) 92
consiliariu 90
consilieriu 93
consulat 328
conte 85
continuaire: în ~ 249
contra 342
contract 83
contracturile 77, 92
contrebuţie 83
contrebuţion 87
contribuţion(ul) 83, 91, 93, 94
copan 163
corabie 101, 113–115, 122
corabiei 114, 115
corabii 114, 115, 122, 123, 316
corăbii (D sg.) 115
corăbii (pl.) 115
corăbiii 115
corăbiile 115
corfă 278
cornetaş 83
coroana: ~ *capului* 269; ~ *piciorului* 269
coroană 269, 286, 288
coropişniţă 163
corect 159
corlátă 237
cosit: *ne-au* ~ (perf. c.) 331
costeliv 163
coş 269, 283, 286
coşciug 283, 287

- coșșug* 283
coșșugu: ~ *pieptului* 283
coșul: ~ *pieptului* 269
cratiță 120, 121
crăițar 83
creasta: ~ *capului* 270
creastă 269, 270, 281, 289
crenara 265
creștinătăței 108
creștinătății 108
cruce 270, 288
crucile: ~ *șalelor* 270
cu 298
cu bună samă 195
cųádi (pl.) 237
cųj'bă 236
culégem 238, 239
culme 145
cum 152
cvitanție 83
čumpăyít 238
čumpăyítj 238
da 151–228, 251; *a*, ~ 220;
ai~ 219, 220; *ei*~
219, 220; *O!* ~ 220
da' (conj. advers.) 184, 199
dacă 319
daite 168
daitile 168
dajde 88, 90, 92, 116, 117,
118
dajdie 86, 101, 116
dajdiia 118
dajdiie 118
danie 101, 116
dar (conj.) 169, 170, 175,
180, 182–184, 187,
195, 198, 199, 202,
206, 208, 211, 214,
224, 249
dar(ă) 161, 204, 223
dară 170, 180, 182, 199,
200, 202, 204, 210,
224
dasúpra 336
datul (supin subst.): ~ *pân*
târgu „procesiune
penală” 89
dă (conj.) 317
dă (prep.) 236; ~ *pă* 325
dăjdi 107, 118
dăjdiei 117
dăjdii 118
dăinii 116
dăparte 343
dăvale 335
de (conj.) 317, 319
de (prep.) 236, 298, 350; ~
la 350; ~ *pe* 325
de bună seamă 159
deci 342
decorație 124
definitiv: în ~ 249
deloc 159
departe 334, 342
derector 79, 88
derectoratu 83
derectorul 78, 87, 91
descrețion 83
dezastru 329
dezeștra (inf.) 329
dezeștrat: *au* ~ (perf. c.)
djās 237
diba: *cu de-a* ~ 301
dihanie 101
dihăinii 116
diholniță 270
dihorniță 270, 287
dijmari (pl.) 92
dijmărit 88
dimineața 344
dincoace 338
dincoala 338
dincolo 338, 341
diorniță 270
director 83
direcție 328
direcțiune 328
distracție 328
distracțiune 328
distracțiuni 328
dișcrețion 83
dıhăinii 115
dıñcolo 336
doar 153; *fără* ~ *și poate*
159
doară 153
doasca: ~ *capului* 270; ~
genunchiului 270
doască 270, 286, 288
doașca: ~ *capului* 270
dohot 270
*dohotniță 270
dosadă 100
drag 160
dreapta: *de-a* ~ 301
drept 210; *a fi în* ~ 330; *a*
nu fi în ~ 330; ~ *esti*
186
dreptul (subst.) 327; *de-a* ~
299, 303
droască 270
droașca: ~ *capului* 270
droașcă 270
duc (*mă* ~) 337
dulamă 100
dulia: ~ *genunchiului* 270
dulie 270, 288
dumbravă 100
dumbrăvi 108, 110
duminica 344
dup-aia 249, 348
după 325; ~ *ce* 346, 348
dura: ~ *genunchiului* 270;
~ *la genunchi* 270; ~
piciorului 270
dură 270, 289
durice 270, 289
duriga 270; ~ *genunchiului*
270; ~ *piciorului* 270
durigă 270, 289
durilă 270, 289
durița: ~ *genunchiului* 270;
~ *piciorului* 270
duriță 270, 286, 289
durulie 270
-e 297
ecjăcuție 83, 87, 89
ecjecuție 83, 93
ecstraordinarium 83, 88
ecstract 83
ecstractușuri 83
ecștes 83
ecștesuri 83
eczercițiu 324
eczicuții 83
ejăcuție 83, 92
ei (adv.) 161, 223
erzeccițiu 324
eștea 337

evident 159
exact 159
exercițiu 324
făcem 238, 239
falcă 99, 101, 263
falce 263
familiar 329
familiari 326
fața: în ~ 343; ~ *mâinii* 271, 289; ~ *palmei* 271
față 270, 282, 286
favorit 329
făcém 238
fălci 107
fălĉ(h) 102, 119
fărâmat: ai ~ (perf. c.) 327
feciorică 270, 287
feltmareșal 83
fetița: ~ *ochiului* 271, 287
fetiță 270, 271, 286–288
fhíne: îm ~ 256
fî (inf.) 239
fiäre (pl.) 237
ficat 263, 271; ~ *alb* 271
ficați 271, 282; ~ *albi* 271
ficații: ~ *ăi albi* 271
fiert 235
fiĉrtŭ 237
fine: în ~ 244, 256, 257, 259
fir-ar 325
firar 325, 326
firește 159
fișcușului: *provizoratul* ~ 84
fișcaleș „plătitor de bir” 90
fitanție 83
flămând 285
flămânzi 285
flămânzii 285
fluiet 271, 281
fluiet 271; ~ *de la picior* 271; ~ *genunchiului* 271; ~ *la picior* 271; ~ *piciorului* 271, 285
fluture 271, 286–288
fluturele: ~ *ochiului* 271
fluturili: ~ *ochiului* 287
foale 271
foalele: ~ *omului* 271

foarte 152, 327
forier 83
forinți 83
forșpan „prestație în muncă pentru carele de transport” 83, 86, 88
forța: cu ~ 327
fraț 237
frământa (inf.) 327
frământat: am ~ (perf. c.) 327
frământăm (să ~) 327
frânt 316
frígu 239
frunte 271, 282, 288
fruntea: ~ *genunchiului* 271; ~ *juicii* 264
fund 271, 287
fundatie 124
fundul: ~ *capului* 271; ~ *căciului* 271
furca 271; ~ *de la piept* 271; ~ *pieptului* 268, 271
furcă 271
furculița: ~ *pieptului* 271
furculiță 271
furiș: *pe* ~ 297
gata: *de-a* ~ 302
gaură 100
gănganiile 115
găsi (inf.) 160
gâlcă 275
gâlcii 275
gâtul: ~ *ulciorului* 264
gemănare 272, 287, 289
gemănare 272
general 83, 85
gerah 83
ghenăral 83
ghenăralul: ~ *comendant* 91
gheneral 83, 86
gheneralul: ~ *comendant* 78, 79, 87, 90
ghinăral 88
ghioaca: ~ *capului* 272, 288
ghioacă 272, 288
ghioace 272, 288
ghioacea: ~ *capului* 272, 288

ghioc 272, 281, 288
ghioci 272, 288
ghiociul: ~ *capului* 272, 288
ghiocul: ~ *capului* 272, 288
ghișitoare 273
ghișta 114
giudcă 272
giutcă 272, 287, 288
glavă 272
glăvățâna: ~ *capului* 272
glăvățână 272
glăveajă 272
gleavă 272
glésne 236
gleznă 273
gleznuțe 282, 288
glob 284
globulă 284; ~ *albă* 284
gogoasa: ~ *ochiului* 272
gogoasă 267, 272, 286
gogon 272, 286
gogonica: ~ *genunchiului* 272
gogonică 272, 288
gogonul: ~ *ochiului* 272
gojgă 265
gol 285
gornici (pl.) 86, 90
graf 83
gref 87
grof 78, 83, 85, 91
grui 145
grumazu: ~ *gâtului* 273
guleai 164
gură 263
harașo 164
hăla 338
hoașcă 270
hodihni (inf.) 324
hotnog 83
hăjnă 236
hărtă 237
her(ŭ) 235, 237
hicăt 238
hicăf 238
-i 340, 341
iacă 198, 342
iacătă 342
iarăși: *și* ~ 35

- iarnă* (într-o ~) 344
iaste 214
iată 342
ice (= [z]ice) 254
ici 338, 339
ici-șă 338–340
icra 272; ~ *piciorului* 272
icră 272, 281, 286, 289
icre 272, 286, 288
icrele 272; ~ *la picioare* 272; ~ *la picior* 272; ~ *la țurloi* 272; ~ *picioarelor* 272; ~ *piciorului* 272
identic 324
ie (adv.) 161, 223
-ie 328
iepure 273, 281, 282
iepurele: ~ *omului* 273
ieri 344
iminigiu 308
inchiziția 83
inchiviziția 83
indeferend 324
indentic 324
indentitate 324
indiferent 324
indiscutabil 159
inferior (subst.) 328
informație 328
informațiune 328
informațiuni 328
inimă 263
inspector 83
inspectorat 83
inspecție 83
instruction 84
instrucțiia (art.) 88
instrucții (pl.) 91
instrucțion 83
instrucționurile 77, 92
instrucțiuni (pl.) 83
inspectorat 77, 84, 86, 93
inspectoratul 80
intindent 324
irha 310, 312
irhă 309, 310
iscălit 85
islăsu 236
ispravnic(i) 84, 85, 86, 88, 89, 91, 93
istalalt 338
istălalt 338
istovul: ~ *banilor* 86
itindent 324
itindenți 324
-iță 120, 121
iubi 160
-iune 328
iznoavă 86
Î*hî* 159
împărat 329
în- 239
(î)nainte 347, 350; ~ *vreme* 347, 348
înapoi 249
încă 249
încăpător 137, 139
încépem 238, 239
încheietura 273; ~ *de la nodițul piciorului* 273; ~ *de la picior* 273; ~ *genunchiului* 273; ~ *gleznei* 273; ~ *labei* 273; ~ *labei piciorului* 273; ~ *piciorului* 273; ~ *piciorului de jos* 273; ~ *talpei* 273
încheietură 273, 286, 287, 288, 289; ~ *la picior* 273
încheieturi 289
încheieturile: ~ *gleznei* 273; ~ *gleznelor* 273
încoace 335, 338, 343; ~ *târziu* ~ 348
(î)ncolo 336, 338
încrușișătjē 236
îndoială: *fără* ~ 159, 177, 192; *fără nicio* ~ 159
îmec (subst.) 329
îmeca (inf.) 329
înfășurătoare 289
înghițitoare 273, 286, 287
înghițitoarea: ~ *gâtului* 273
înghițitor 273
înghițituș 273
îngust 137, 145
îngusta (inf.) 146
îngustime 140
înherbîntăt 238
însă 249
întâlni (inf.) 324
întânlesc 324
întânli (inf.) 324
(î)ntoârcem 238, 239
[î]ntregul: *pe de-a-*~ 299
întunericăla 326
întunericăla 326
învăluiei (pl.) 86
[în]vjețe: *să-* (conj. prez.) 236
J*apiu* 273, 288
japiul: ~ *burtii* 273; ~ *dă la burtă* 273
jălbile (pl. art.) 91
jgheab 273, 287
jgheabul: ~ *spinării* 273
jiganie 101
jigani 115
jigării 116
jos 336, 337
jucări 109
judeațe 92
județ 85, 93
judjēțu 236
junghietura 273; ~ *gâtului* 273
junghietură 273
jurat 92
jurați (pl.) 88, 92
j'ânțu 236
K*ă*¹⁶ 237
kjăj (adj. pl.) 237
kiftiē 238
kiftij 238
kitanțij 122
kitanți(i)e 122
kijo 238
L*a* 334, 335; *pă* ~ 335; *pe* ~ 344; *până* ~ 335
laba 273; ~ *mâinii* 273; ~ *piciorului* 273
labă 273, 281, 288
labe 273
lac 145
lacrămă 100
lacrăme 111, 112
lacrămi 111, 112
lacrănilor 112
lacrămî 125

lacrimă 100, 111, 124, 125
 lacrime 112
 lacrimi 112
 lăcrimă 125
 Lada „buget(ul Statului)”:
 ~ țării 82, 83, 87; ~
 țării 93
 ladă 119
 lade 119
 lăgîță 238
 lăinant 84; obrăș ~ 84, 85
 lampă 119
 lampă 119
 larg 137, 139, 144, 145;
 pre ~ 303
 largul: la ~ 144
 lat 145, 285
 latul: ~ mâinii 285
 latură 111
 lature 100
 laturi 111
 laviță 121
 lăcrămă 125
 lăgîț 238
 lăviț 121
 lăngă 335, 336; pă ~ 335
 -le 340, 341
 -lea 340
 legumă 326
 legume 327
 leiniant 84
 lemn 142
 lesne 152; pre ~ 303
 limbariță 273, 288
 limbă 274
 limboi 273, 282, 287
 limburici 274
 limburuci 274
 limburuș 274, 282, 286,
 288
 limburușul: ~ beregății
 274; ~ gâtului 274; ~
 la înghițitoare 274
 lingura: ~ pieptului 274
 lingură 274, 289
 lingurea 274, 282, 287
 lingurica 274; ~ de la
 capul pieptului 274; ~
 pieptului 274
 lingurică 274, 282, 289

lingurița: ~ aia 274; ~
 pieptului 274
 linguriță 274, 288
 linguruș 274
 liude 85, 92
 liudi 92
 loc: peste tăt ~ 301
 locu: pă tăt ~ 301
 logofeji (pl.) 86
 lopată 262
 lu- 239
 lumânările 108
 lumina 287; ~ de la ochi
 274; ~ ochiului 274, 287
 lumină 274, 284, 287
 luminița: ~ ochiului 274,
 287
 luminiță 274, 287
 luncă 145
 lungul: de-a ~ 302
mai (adv.) 153, 253, 325
 mare (s.f.) 99
 mare (adj.): mai ~ 329
 marele (adj.): fratele ăla ~
 317
 maș 274, 275, 282
 mașul: ~ larg 274
 măglași (pl.) 86
 măgură 145
 mănăstirescu: sat ~ 90
 mănăstirești: sate ~ 87
 mîncări 109
 mîncărul 302
 mînunt 294, 295, 296, 298,
 302, 306
 mînușel 295, 298
 mînușelul: de-a ~ 301
 măr 274, 275, 286, 289
 mărgea 274, 286, 289
 mărgeaua: ~ ochiului 274
 mărgele 274, 288
 măru(l): ~ lui Adam 274,
 285; ~ obrazului 274
 mărunț 294, 295, 296, 298,
 299; pre ~ 296, 297;
 pre-a-~ 296
 mărunța (inf.) 295
 mărunțac 295
 mărunțai 295
 mărunțaie 295

mărunțu(l): de-a ~ 301,
 302; pre ~ 296
 mărunța (inf.) 295
 mărunțare 295
 mărunțaua: cu ~ 301
 mărunțăta, a ~ 295
 mărunțălu: de-a ~ 301
 mărunțătoare 295
 mărunțea 295
 mărunțeaua: cu ~ 301
 mărunțel 295, 301
 mărunțelul: de-a ~ 302
 mărunțeli (inf.) 295
 mărunți (inf.) 295
 mărunțică 295
 mărunțime 295
 mărunțire 295
 mărunțiș 295
 mărunțișa (inf.) 295
 mărunțișar 295
 mărunțit 295
 mărunțoi 295
 mărunțui (inf.) 295
 mărunțuș 295
 mărunțușa (inf.) 295
 mărunțușar 295
 măselariță 274, 287
 mățăguș 275
 mățuleș 275, 282
 mâine 349
 mâna (inf.) 325
 mâna (s. f. art.): (a fi) cu ~
 strânsă 138
 mână 138; ~ strânsă 138;
 strâns la ~ 138
 mîncărul 301; ~ pă tot
 locu 301
 mîncărul (inf.) 295
 mîncărul 301; de-a ~ 300
 mîncărul 302
 mîncături (pl.) 85
 mândru 160
 mînitor 325
 mînunt 295
 megiași (pl.) 86, 90
 megieșescu: sat ~ 90
 megieșăști: sate ~ 87
 melc 275, 286-289
 melcul: ~ de la glezna
 piciorului 275; ~

- genunchiului* 275; ~ *piciorului* 275
menunt 295
*menunt 295
*menut 295
merele: ~ *obrazului* 274
mereu 152
merinde 328
merișor 275, 286, 289
merișorul: ~ *gâtârezii* 275; ~ *piciorului* 275
*merunt 295
mestecături (pl.) 86
mestegiu 308
micul: *mai* ~ 329
miğdale 275
miğdalite 275
miliție 84, 86
mirósŷ 237
mmm 155
mñicățej 238
moale 275
moalea: ~ *capului* 287
moalele: ~ *capului* 285
moina: ~ *piciorului* 275
moină 275, 288
momíc 275, 287
momícul: ~ *din gât* 275
momígul: ~ *gâtului* 275
monitor 325
mortasăpi (pl.) 85
mortasip 85
mortasipi (pl.) 90
morunt 295
moș 275, 281, 287
moșul: ~ *limbii* 275
moușor 276
muc 284
muchie 145
mucșoare 284
muc(u)șor 284
mult 327
mununțălu: *de-a* ~ 300
muncel 145
muștea 311
N*ainte* 347
natural 159
naturale „impozit în natură”: *porțion de* ~ 84
naturalele (sg. art.) 87
naționalitate 328
națiune 327, 328
năpastă 110
năpaste 88
năpăști 110
ne- 325, 330
nedrept: *a fi în* ~ 330
nedreptate 92, 93
nedreptăți(le) 85, 92
neghina: ~ *ochiului* 275
neghină 275
negreala: ~ *ochiului* 287
negreața: ~ *ochiului* 275, 287
negreață 275, 287
negreșit 161, 169, 170, 180, 182, 194, 206, 207, 223
negrija 330
negrul: ~ *ochiului* 275
negureață 275, 287
neieșit 330
neișit 330
neîndrept 330
neluate 330
nesmîntit 198
nespuînd (ger.) 330
néște 316
neștirea 330
neștor 316
nevastă 160
nevolnicii (m. pl. art.) 87
njăgri (pl.) 237
nici 153, 170; ~ *decum* 159; ~ *pe departe* 159; ~ *urmă de...* 159; ~ *cârc* 159; ~ *păs* 159
niet 164
niscaiva 325
nîște 316
niznai 164
nșapte 101
noaptea 344
nod 275, 276, 286, 288, 289; ~ *de la gât* 275; ~ *din gât* 275; ~ *în gât* 275; ~ *la gât* 275
nodeie 288
nodu(l) 276; ~ *beregății* 274, 275; ~ *beregușu-*

- lui* 275; ~ *de la Adam* 275; ~ *de la gât* 275; ~ *de la gleznă* 276; ~ *de pe beregată* 275; ~ *din gât* 275; ~ *gărgălodului* 275; ~ *gătlejului* 275; ~ *gâtului* 275, 285; ~ *genunchiului* 275; ~ *gleznei* 276; ~ *în gât* 275; ~ *la gât* 275; ~ *la picior* 276; ~ *labei* 276; ~ *lui Adam* 275; ~ *piciorului* 276
noduri 275, 288, 289; ~ *la picioare* 275; ~ *la picior* 275
nodurile: ~ *de la gleznă* 276; ~ *de la picioare* 275; ~ *de la picior* 275; ~ *gleznei* 276; ~ *la gleznă* 276; ~ *la picioare* 275; ~ *la picior* 275; ~ *picioarelor* 275; ~ *piciorului* 275
nopt 101
nouă sute optsprezece: *în* ~ 345
nu 152–160, 170, 210, 251
numai 153
numit 327
ñeljóc: *la* ~ 336
ñércurea 238
ñércur 238
ñicățel 238
ñișară 238
ñișor 238
O (aux.) 153
oare 153, 158
ocară 100, 108, 109, 113
ocărăi 100
ocărăle 100, 109
ocări 108
ocăr 109
odihni (inf.) 324
ofițări 84
ofițer 86
ofițarii (pl. art.) 80
ofițir: *profiiant* ~ 84
ofițium 84, 88

- ogradă 100
 om 276
 omișor 276, 286, 288
 omoplat 262, 276, 282
 omuleț 276, 282, 284, 286–288
 omulețul: ~ gâtului 276
 omușoare 276, 287; ~ de obraz 276, 287
 omușor 274, 276, 282, 284, 286, 288
 omușorul 276; ~ ăla micul 276; ~ din gât 276; ~ gâtului 276; ~ gurii 276
 operație 101
 operăți 124
 orătanie 101
 orânduita (adj. f. sf. art.): ~ dajde 88
 ordinarium 84
 orfână 237
 ori (conj.) 326
 osu: ~ spinării 273
 otravă 110
 otravei 110
 otrăvii 110
 ou 276, 282, 284–286, 288, 289; ~ la gleznă 276
 ouă 276, 288, 289; ~ de la gleznă 276; ~ de la glezne 276; ~ la picioare 276; ~ la picior 276
 ouăle: ~ chișiței 276; ~ de jos 276; ~ de la gleznă; ~ de la glezne 276; ~ de la laba piciorului 276; ~ de la picioare 276; ~ de la picior 276; ~ de la gleznei 276; ~ de la gleznelor 276; ~ la picioare 276; ~ la picior 276; ~ picioarelor 276; ~ piciorului 276
 oul 276; ~ beregății 276; ~ de la beregată 276; ~ de la genunchi 276; ~ de la încheietura piciorului 276; ~ din gleznă 276; ~ de la gleznă 276; ~ de la laba piciorului 276; ~ de la genunchi 276; ~ din genunchiului 276, 280; ~ gleznei 276; ~ la genunchi 276; ~ la gleznă 276; ~ la picior 276; ~ lui Adam 276; ~ piciorului 269, 276, 285; ~ piciorului de jos 276
 ouleț 284, 287
 oușoare 276, 288
 oușoarele: ~ de la gleznă 276; ~ gleznei 276; ~ piciorului 276
 oușor 274, 276, 282, 284, 286, 288
 oușorul 276, 284; ~ beregății 284; ~ de la călcăi 276; ~ de la genunchi 276; ~ de la gleznă 276; ~ de pe beregată 284; ~ gâtului 284; ~ gâtului 284; ~ genunchiului 276; ~ lui Adam 284; ~ piciorului 276
pahâr 236
 palmă 122
 papugiu 308
 para 277, 287, 288
 paraua: ~ genunchiului 277
 pare (să ~, conj. prez.) 114
 parte 99, 100
 pasaș „salvconduct” 86
 pasărele 113
 pasăre 100, 111, 112, 113, 124, 125
 pasări 112
 pasările 113
 pasere 100
 paseri 112
 paserilor 112
 pașol: ~ na turbinca 164
 patru 344; ~-cinci 344
 pă 250, 251
 păcurar 270
 păi 244, 246, 249–251, 256, 257, 259
 păienjeneala: ~ mațelor 277
 păienjeneală 277, 288
 pâlăria: ~ genunchiului 277, 287
 pâlărie 277, 279, 288
 păreate 114
 pârnuș 277, 287
 pârtaș 324
 pârținaș 324
 pârțini (inf.) 324
 pârți 107
 pârți 100
 păsări 113
 păsările 113
 păsări 125
 păstăi 109
 păstrămi 110
 pândăș 327
 pândășu 327
 pârțălab(i) 86, 92
 pe 299
 pecetluit 85
 pecmeșter 84
 peliță 277
 pereiche 324
 permisie 328
 permisiune 328
 peste 334
 pește 142, 272
 pi (prep.) 250, 334
 piele 263, 277
 pielea: ~ boșelor 277
 pielita: ~ boșelor 277; ~ stomacului 277
 pielită 277, 282, 288
 pilulă 284, 287
 pilule 284
 pinten 282
 pinteni 277, 281, 282, 287, 288
 pisc 145
 placa: ~ genunchiului 284
 placă 284
 lapă 283, 284
 plasă „unitate administrativă” 91
 plămân 285

- plăpând* 285
plăpânzi 285
plăși (pl.) 85
pleoapa: ~ *genunchiului* 277
pleoapă 277, 282, 283, 288
plioșpană 277
ploșpană 277
pod 277, 288, 334; ~ *de palmă* 277
podari (pl.) 86, 90
podul: ~ *labei* 277; ~ *mâinii* 277; ~ *palmei* 277
pohoială 277
poijala: ~ *mațelor* 277
pojghița: ~ *mațelor* 277
pojghiță 277, 288
pojiță 277
pojvița 277
pop 277, 286–288
popic 277, 287, 288
popul: ~ *nasului* 277; ~ *obrazului* 277
populațiune 328
populațiunii 328
p-ormă 345
portar 86
porțion: ~ *de naturale* 84
poruncă 85, 88
poștameșter 84, 85
potricală 311
povăeală 278
povoiala: ~ *mațelor* 278
povoială 277, 288
pradă 99, 101
prapor 278, 288
prapore 278
praporu(l) 278; ~ *la mațe* 278; ~ *mațelor* 278; ~ *stomacului* 278
prapur 278, 286
prapura: ~ *mațelor* 278; ~ *ochiului* 278
prapură 278
prapure 278
prapuri 278
prapurle: ~ *stomacului* 278
prapurul 278
praștie 101
prăpastie 101
prăpăd 329
prăpădi (inf.) 329
pre 297–299
*pradă 101
pregurii 278
pregurii 278
pricini (pl.) 86
prigoare 278
prigorii 278, 287
prințpal 84
priým 237
prizonieri 324
prizonieri 324
profiant: ~ *ofițir* 84
proiect 84
protocol 84
provizoratul: ~ *fișcușului* 84
prost 160
publicăluire 84
publicum 88, 93; ~ *sesion* 84, 93; ~ *session* 77
puhoi 277
puie (*să* ~, conj. prez.) 325
pulpa: ~ *ochiului* 278
pulpană 277
pulpă 278, 282, 287
pulpeană 277, 278
pulpili 237
púnem 238, 239
puném 238, 239
pupila 264
pușcaș 86
pușcărie 86
¶aniță 121
raza: ~ *luminii* 278, 285, 287
rază 278
răpă 145
răscokiteáză 238
răsućéște 236
rătúndi 237
rându: *pă de-a* ~ 301; *tăt de-a* ~ 301
-re 341
registru 84
repartiție 91
repartițion 84
rezoluție 77, 91
ripă 145
roată 278, 285
rog (*mă* ~) 255–257, 259
rondea 278, 288
rondeaua: ~ *genunchiului* 278; ~ *piciorului* 278
rondula: ~ *genunchiului* 278
rost 263
rostoghila: ~ *genunchiului* 278, 288
rotilă 278
rotilița: ~ *piciorului* 278
rotiliță 278, 287
rotița 278
rotiță 278; ~ *genunchiului* 278; ~ *la oul piciorului* 278; ~ *piciorului* 278
rotogol 278
rostogoli (inf.) 278
rotogula: ~ *piciorului* 278, 288
rotou: ~ *genunchiului* 285, 288
rotulă 264, 278, 284, 285
rotunda: ~ *genunchiului* 285
rotund(ă) 285
rublă 278, 287
ruga (*a se* ~, inf.) 255
ruletă 284, 285
runc 145
ruptură 145
Sabie 101, 114, 115, 118, 123, 316
sabiei 115
sabii 115, 316
salbă 288
sálcă 123
salce 114, 116
salcea 116
salcie 101, 114, 116–118, 123
salciei 117
sálce 123
salvacvardie 84
sanie 101, 123, 316
sanii 316
sapă 122
să (conj.) 153
săbiei 116
săbii 115

săbij 122
sălci 116
sălciei 117
sălcii (pl.) 117
sănij 122
scafă 282
scară 119
scăun 237
scăfălia: ~ *la genunchi* 278
scăfălie 278
scăfărlia: ~ *de la genunchi* 278; ~ *genunchiului* 278
scăfărlie 278, 282, 286, 288
scăunași (pl.) 86, 90
scăzământ 284, 288
scăzământul: ~ *mâinii* 284; ~ *palmei* 284
sce (= z[i]ce) 254, 255
schijă: ~ *de obuz* 331
scălfia: ~ *genunchiului* 278
scoatem 238, 239
scofărlie 278, 280
scorfă 278, 287
scump 160
scurt: *pre* ~ 303
sșară 101
sec 285
secretar 85
semn 142
serf 101
servis gratis „dare, prestație” 84, 88
sesion 84
session 77
sfărc 278
sfărcul: ~ *limbii* 279
sfert „dare, impozit de 25%” 86
sigur 159; *de* ~ 159
siguranță: *cu* ~ 159
sila: *cu* ~ 327
silă 327
șiști (pl.) 85
sintu 239
skinăre 238
sloboda: *cu* ~ 301
slugi (pl.) 86
smirma! (interj.) 164

smulgem 238
snop 236
sosit: *am* ~ (perf. c.) 337
spade: ~ *mâinii* 279
spadă 279
spata: ~ *de la mână* 279; ~ *mâinii* 279; ~ *piciorului* 279; ~ *spinării* 279; ~ *umărului* 279
spată 263, 279, 281, 286, 288
spate 282, 283
spăngiui (inf.) 329
spăngiuit 329
spărea (inf.) 114
spetează 279
spetie 279
spețificație 84
spetile 279
spic 279, 287
spicul: ~ *limbii* 279
spovedanie 115
spune (inf.) 254
stacan 164
stacană 164
stavilă 121
stăvil 121
stânga: *din* ~ 336
stălpări 110
străjmeșter 84
strămpt 143
strămt 143
strămpt 143, 144, 146
strămptez 144
strămptură 140, 144
strămt 137–139, 142, 143, 145, 146; *a-i fi* ~ 139; *a prinde pe cineva la* ~ 139; *cu* ~ 139
strâmta (inf.) 138
strâmtar 145
strâmtare 138
strâmtari (pl.) 145
strâmtaș 138
strâmtat (s.n.) 138
strâmtător 138
strâmtală 138, 145
strâmtete 138
strâmticel 138
strâmtime 138

strâmtișor 138
strâmtoare 138, 140, 145, 146
strâmtora (inf.) 138
strâmtorat 138
strâmtură 138, 145
strâmtul: *a se simți la* ~ *lui* 139; *este la largul lui și la* ~ *altuia* 139
strâmtuț 138
strâmtar 138
strâmtari 145
strâmți: ~ *de dimie* 145
strânge (inf.) 138, 143, 146
strâns 138, 146
strânt 143
strimpt 143
strimptă 145, 315
strimpte 315
strimt 142, 143, 144, 146, 315, 316
strimtar 145
strimță 143, 145
strimteală 143
strimțea 138
strimțicel 138
strimtoare 145
strimtu(l) 143; *locul cela* ~ 317
strimtulov: *usta* ~ 144
strimtură 143, 145
strimturile (pl. art.) 143
strimțar 145
stringă-se (conj. prez.) 143
stringătoriu 143
stringe 143
strinseră 143
strinsul 143
strinsuriei 143
strîngem 238, 239
strună 288
strungă 145, 279, 288; ~ *în dinți* 279; ~ *între dinți* 279; ~ *la dinți* 279; *în* ~ 334
strungărie 279
strungăriță 279
stupai! (interj.) 164
subaltern 328

- subordinați* (pl.) 84
superior (subst.) 328
suprinde (inf.) 324
suprinde (ind. prez.) 324
suprins: a ~ (perf. c.) 324
surda: de-a ~ 301
surlă 281
surprinde (inf.) 324
sus 336
-Șa 340
șăru: de-a ~ 301; *tăt de-a* ~ 301
șce 254
șerpă 238
și (adv.) 153
-și 246, 340, 341
-șilea 341
șir 279, 288
șira: ~ spinării 273, 279
șiră 288
șirul: ~ pieptului 279, 289; ~ *spatelui* 279
șmotru 164
șold 279, 281
șoldul 279; ~ *deasupra* 279; ~ *dinapoi* 279; ~ *mâinii* 279, 289; ~ *mic* 279; ~ *umărului* 279, 289
șpani (pl.) 91
ștoti 164
ș'cudă 236
tablă 122
tablou 328
tabloul 328
taier 279, 288
taierul: ~ genunchiului 279
talpă 120
tampon 279, 287, 288
targă 100
tasma 310–312
tastamalele (pl. art.) 309
tatârlie 280
tâlmaci: ~ al țărăi 85
tăt 301
tâmpla: ~ obrazului 279
tâmplă 279, 288
târș 279, 288
târșă: ~ genunchiului 279; ~ *piciorului* 279
târșă 279, 289
târșul 279
tichie 279, 288
tigva: ~ capului 280
tigvă 272, 280
timpu(l): în ~ ăla 346; *pă ~ ăla* 347; *pă ~ nostru* 347
timpurli (pl. art.): *pă ~ noastre* 347
tipsia: ~ capului 280
tipsie 280, 286, 287
tiugă 280
tiugă 280
tivdă 280
toamna 347
torcém 238, 239
tot 301; *pesti ~* 301
totârla: ~ genunchiului 280; ~ *piciorului* 280
totârlă 280, 288
totârlia: ~ genunchiului 280
totârlie 280
traistă 120
trăjste 120
trăjst- 120
trăjsti- 120
trăjstí 120
trăgém 238, 239
trăi (inf.) 160
treaba: ~ țărăi 88
troaca: ~ capului 280
troacă 280, 288
tuiگیu 308
țuot 301
turela: ~ la genunche 285
turelă 285
tuturiga: ~ genunchiului 280
tuturigă 280, 286, 288
tuturigi 288; ~ *la glezne* 280
țandără: ~ de obuzieră 331
țara 104
țară 10, 99, 101, 102, 104, 106, 108
țăr 104
țără- 104
țărăi 105
țăresc 329
țărești 329
țări 104, 105
țării 105
țărí 102, 104
țăr 104
țăr 104
țăfnă 280, 287
țâmburuc 280
țâmburucul: ~ gâtului 280
țâmburuș 274, 280, 286, 288
țâmburușu(l): ~ beregății 280; ~ *la înghițitoare* 280
țârloi 281
țârloiul 281; ~ *piciorului* 281
țăvnă 280, 287
țeapa: ~ capului 280, 287
țeapă 280, 288
țeara 102, 103
țeară 101, 102, 106
țeasta: ~ bărbii 280, 287
țeastă 263, 280, 282
țer (pl.) 104
țeran 103
țeră- 104
țerăe 103
țerăi 103
țeri- 101, 104
țerii 103
țerr 103
țesím 239
țest 280, 287
țeste 280
țestul: ~ capului 280
-ție 124
țigare 324
țínem 239
ținta: ~ ochiului 280, 287
țintă 280, 287
țumburuș 280
țumburușul: ~ gâtului 280
țurlă 281
țurloaie 281, 288
țurloi 271, 281, 288, 289
țurloiul 281; ~ *piciorului* 281
Uașca: ~ capului 270
-ul 297, 299

umăr 281, 282, 286, 288
 umăru(l): ~ cu undreaua
 gâtului 281; ~ de obraz
 281; ~ dealului 264; ~
 la obraji 281; ~ la
 obraz 281; ~ mâinii
 281; ~ palmei 281
 umere (pl.) 281
 umerele: ~ obrazului 281
 umeri 281
 umerii: ~ feței 281
 unde 334; pă ~ 334, 335
 undrea 267, 281
 undreaua: ~ gâtului 281; ~
 mâinii 281;
 unghie 114
 unghie 114
 ureiche 324
 ureichile 324
 urmare: drept ~ 250; prin
 ~ 249
 urma: la ~ urmelor 249
 urmă: pe ~ 249
 uscat 285
Val145
 vale 99, 145
 vamă 100
 vameș 85, 86, 93
 văi 107
 văi 119
 vămășăști (adj. pl.): slugi ~
 86
 vâmi 107
 vâmi 108
 vătăman 84
 vătășai (pl.) 86
 vătășei (pl.) 86
 vâna: ~ gleznii 281; ~
 piciorului 281
 vână 281, 282, 289
 vârș 281, 286–288
 vârșul: ~ bărbii 268; ~
 capului 281
 vâru [= vârșul]: ~
 genunchiului 281
 vedere 288
 veiche 324, 325
 veichi 324
 veni (inf.) 337
 venit: a ~ (perf. c.) 337
 vezi 249

viiari 87
 vidma 164
 vinărici 88
 vineă 337
 vitează 325
 vișicomendantul (art.) 92
 viu 237
 vlah 10
 vodă 166
 vodcă 164
 vornic 84, 85, 86; con~ 87,
 94
 votcă 164
 votchi 164
 vrabie 101, 123
 vrana: ~ nasului 281
 vrană 281, 287
 vrăbij 122
 vrăjbi 107
 vrăjbii 108
 vrăjmaș 324
 vrea (inf.) 166
 vreme 160
 vreo 335, 345
 Zăcuscă 164
 zamba 310, 311, 312
 zambaua 310
 zgârva: ~ capului 281
 zgârvă 272, 281, 288
 zgârve: ~ de cap 281
 zglăveajă 272
 zglăvățână 272
 zglăveaja: ~ capului 272
 zglăveajă: ~ a capului 272;
 ~ dă doveac 272; ~
 goală 272
 zice (inf.) 254, 257
 zice (ind. prez.) 254, 255;
 se ~ că 245
 ziua 346; mai mult ~ 346
 ziuă 237
 zmulgim 239
 zori: prin ~ 346
 zoc^l 236
 zug^l 236

b. aromână

arm 289
 but 268, 281, 288, 289
 bute 268

clăia: ~ a dzănuclului 269
 clăie 269
 clăia: ~ di cîcor^l 273
 clăie 289
 clăie 273
 cocoș 288
 cucoșe 289
 cucoș 289
 creastă 289
 dzămăntură 289
 fler^l 271
 fluier^l 271, 288
 fuler^l 271
 fluierlu: ~ a cîcorului 271; ~
 di cîcor^l 71; ~ kîcor^l
 271
 lingurică 274, 289
 lingurice 274
 măr 289
 mărgea 289
 minut 302
 minută: pulteaști cu ~ 302
 nod 289
 omu: ~ ațel niclu 288
 ou 289
 strimtu 143
 vână 289

c. meglenoromână

arm 289
 but 289
 clăic: ~ di dzănuclu 269
 icra: ~ di la cîcor 272
 icră 289
 lingurică 289
 lingurič 274
 mărgea 289
 minut: din ~ 302
 sfiriel: ~ di pičor 271; ~ di
 pičuăr 271; ~ di pičuor
 271
 sfirali: ~ di pičor 271; ~ di
 pičuăr 271; ~ di pičuor
 271
 sfiriel: ~ di pičor 271; ~ di
 pičuăr 271; ~ di pičuor
 271
 strimtu 143

d. istroromână

lingură 274, 289
linguriță 274, 289
lingurițe 274
strint 143

Slavă veche

-anije 114
 ДА 224
 ДАЖДА 117
 ЗА 36
 ЗЕМЛЯ 10
 И ПАК 34, 35
kožuchŭ 310
 ОТРАВА 110
sudstvo 85

Substrat

*stronga 145

Turcă

tasma 311

Nume proprii

Ballianul (= Băleanul) 85
Bendseskul (= Bengescul)
 85
Cazane 145
Capu Dealului 264

Cavroman 85
Chinezeg 85
Chinexec 85
Chinezeg 85
Detine 85
Goleskul 85
Gura Văii 264
Kinägsec 85
Kinecsec 85
Mehedintz 85
Nackschul 26
Nacschul 26
Nagschul 26
Nagzul 26
Nakscul 26
Nakschul 26
Neacșu 26
Ruf 85
Rumanatz 85
Salcea 116
Sălcii (G sg.) 117
Sălcii (pl.) 117
Sendrei 85
Stirbei 85
Stramtura 138
Stranturi 138
Strămtură 144
Strămture 144
Strămturești 144
Străntură 144
Strâmtul 144
Strâmti (gârla ~) 144
Strâmtoraru 138

Strâmtura 138
Stremtura 138
Stremptura 143
Stremtura 143
Strimčešik 138

Strimčiska 138
Strimka 138
Strimțișor 144
Strimtul 144
Strimtura 143
Strimtură 144
Syl (= Jiu) 85
Șraam 85, 92
Ștainberg 85
Ștainbin 85
Țara Muntenească 12
Țara Românească 9, 10,
 11, 12
Țara Rumânească 10, 13
Tiș 85
Țineli 85
 ΟΥΓΓΡΟΒΑΛΧΙΑ 10, 11
Valea 85, 91; ~ *Strâmturii*
 138
Vales (= Valea) 85
Virmont 85, 87
 ВЛАШКОЯ ЗЕМЛЯ 10
 ВЛАХИНСКАЯ ЗЕМЛЯ 10
Vultsensem (= din Vâlcea)
 85